1882
KONYA TİCARET ODASI
KONYA CHAMBER OF COMMERCE

KONYA TİCARET ODASI

KONYA KİTABI XVII

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE

GÖÇLER

Editörler
Prof. Dr. Alaattin AKÖZ • Prof. Dr. Doğan YÖRÜK • Prof. Dr. Haşim KARPUZ

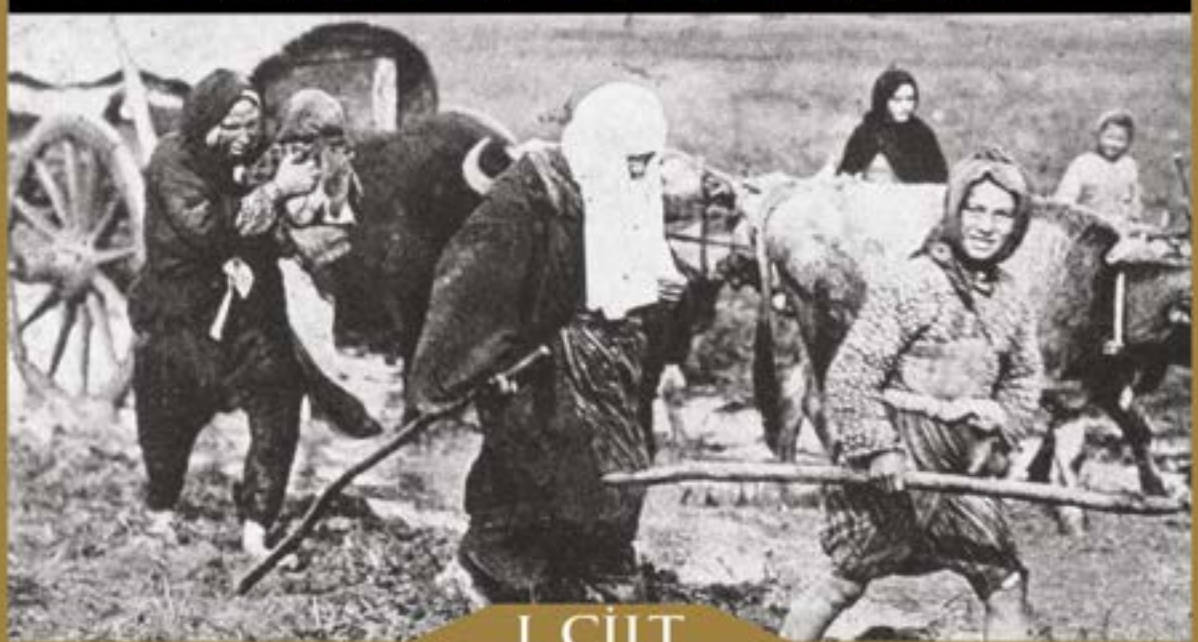

I. CİLT

KONYA TİCARET ODASI

KONYA KİTABI XVII

I. CİLT

1882
KONYA TİCARET ODASI
KONYA CHAMBER OF COMMERCE

KONYA KİTABI
XVII

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE GÖÇLER

Editörler
Prof. Dr. Alaattin AKÖZ
Prof. Dr. Doğan YÖRÜK
Prof. Dr. Haşim KARPUZ

KONYA - 2019

1882
KONYA TİCARET ODASI
KONYA CHAMBER OF COMMERCE

KONYA KİTABI XVII

İMTİYAZ SAHİBİ
Konya Ticaret Odası Adına
Yönetim Kurulu Başkanı
Selçuk ÖZTÜRK

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Özhan SAY

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Mustafa AKGÖL

EDİTÖRLER
Prof. Dr. Alaattin AKÖZ
Prof. Dr. Doğan YÖRÜK
Prof. Dr. Haşim KARPUZ

YAYIN KURULU
Abdullah ACIBADEM
Arif AYYILDIZ
Mustafa KARAMERCAN
Salih ÖZKAN
Teoman YILMAZ

BU SAYIYA KATKIDA BULUNAN BİLİM KURULU
Prof. Dr. Alaattin Aköz
Prof. Dr. Doğan Yörük
Prof. Dr. Haşim Karpuz
Prof. Dr. Bayram Ürekli
Prof. Dr. Türkan Erdoğan
Prof. Dr. Alpaslan Demir
Prof. Dr. Ahmet Taşğın
Prof. Dr. Bünyamin Ayhan
Prof. Dr. Hüseyin Muşmal
Doç. Dr. Cemal Çetin
Doç. Dr. Ahmet Koyuncu
Mustafa Akgöl

GÖRSEL SANAT YÖNETMENİ
M. Fatih ÖZSOY

GRAFİK TASARIM
ÇİZGİ MEDYA • Mehmet ÇAKIR
Telefon : 0 507 443 81 07
www.**cizgimedya**.net

KAPAK TASARIM
M. Fatih ÖZSOY

BASKI-CİLT
Anadolu Ofset – İbrahim GÜVENÇ
Matbaacılar Sitesi Muhabir Caddesi
6. Blok No: 13 • Karatay/KONYA
Telefon: 0332 342 01 60 (pbx) • 0332 342 03 76
www.anadolumatbaa42.com • anadolumatbaa42@hotmail.com
Matbaa Sertifika No: 34796

BASIM TARİHİ
ARALIK 2019

İLETİŞİM ADRESİ
Konya Ticaret Odası
Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü
Vatan Caddesi No:1 42040 Selçuklu/KONYA
Telefon : +90 332 221 52 94 • +90 332 221 52 95
Faks : +90 332 353 05 46
Internet : www.kto.org.tr
E-posta : basin@kto.org.tr • basyay@kto.org.tr

ISBN: 978-605-137-759-9

• Kitabın her hakkı Konya Ticaret Odası'na aittir.
• Kitapta yayınlanan yazılar, kaynak gösterilerek alınabilir.
• Makalelerdeki görüş, düşünceler, görseller ve bilimsel materyallerin, hukuki sorumlulukları yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ ***8***

ÖN SÖZ ***10***

Kavramsal ve Kuramsal Açıdan Göç Olgusu
Türkan ERDOĞAN *15*

Dünden Bugüne Konya'da Göçün Sosyolojik Analizi
D. Ali ARSLAN
Gülten ARSLAN *45*

Cihanbeyli ve Kulu'dan Avrupa'ya Göçlerin Sosyolojik ve Tarihsel Analizi: Kuşaklar Üzerinden Bir Değerlendirme
Emrah YILMAZ
Fuat GÜLLÜPINAR *63*

Göç, Göçmen ve Yerel Basın
Bünyamin AYHAN *89*

Demir Çağı'nda Konya Ovası'nda Göç ve İskân
Hatice Gül KÜÇÜKBEZCİ *105*

Anadolu'ya Türk Göçleri Üzerine Bir Değerlendirme
Erkan GÖKSU *117*

Türkiye Selçukluları Döneminde Konya ve Çevresinde Göç Hareketleri
Muharrem KESİK *139*

Horasan'dan Konya'ya Türkistan – Horasan Marifetinin Göçü: Fütüvvetin Son Meydanı Olarak Konya
Ahmet TAŞĞIN
Öner ATAY *153*

Mevlâna'nın Konya'ya Göçü ve Kültürel Sonuçları
Ali TEMİZEL *185*

Fatih Sultan Mehmed Döneminde Karaman Bölgesinden İstanbul'a İskân Edilen Nüfus
Yahya BAŞKAN *197*

XV-XVI. Yüzyıl Akşehir Göçleri
Doğan YÖRÜK *217*

Ankara Yörükleri Arasında Karamanlı Konar-Göçerler (16. Yüzyıl)
Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ *233*

On Altıncı Yüzyılın İkinci Yarısında Köylülerin Başka Köylere ve Yakın Şehirlere Göç Etmesi: Beyşehir ve Seydişehir'in Durumu
Mehmet Akif ERDOĞRU *249*

Mezra'adan Köye: 1584 Tahrîrine Göre Turgutlu Aşiretlerinin Yerleşikliğe Geçmesi
Alaattin AKÖZ *263*

Bozdoğan Yörüklerinin İçel Bölgesinden Konya ve Çevresine Yerleşmesi
Alpaslan DEMİR *289*

1643 Tahrîrine Göre Konya Mahallelerine Yerleşen Atçekenler
Alaattin AKÖZ *303*

Konya Kent ve Kırsalında Yeniçağ Sürecinde Yaşanan Göç Hadiselerinin İktisadi Hayata Etkileri
Zafer KARADEMİR *317*

Osmanlı Döneminde Konya ve Çevresinde Yaşanan Salgın Hastalıkların Göç Hareketlerine Etkisi
Orhan KILIÇ *333*

Konya ve Çevresinde Rişvan Aşireti ve İskânı
Faruk SÖYLEMEZ *351*

Cihanbeyli Aşiretinin Konya Havalisinde İskânı
Mehmet YILMAZ *367*

XVIII-XIX. Yüzyılda Atçeken Aşiretlerinin Göç Hareketleri
Eşref TEMEL *381*

SUNUŞ

Değerli okuyucularımız,

Konya Ticaret Odası olarak şehrimizin ekonomik ve sosyal yaşamını, tarihî ve kültürel değerlerini ele alan **"KONYA TİCARET ODASI KONYA KİTABI XVII"**nci serisi olan **"GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE GÖÇLER"** konulu eserimizi sizlerle paylaşmaktan büyük mutluluk duyuyoruz.

Konya Kitabı serimizin her sayısında bölgemiz ve şehrimiz için tarihte büyük önem taşıyan konular ele alınıyor. Son iki sayımızda Kaybolmuş ve Kaybolmaya Yüz Tutmuş Meslekler ile Konya Ticaret Tarihi yazılı eser haline getirildi. Son olarak da göçler konusu derinlemesine ele alınarak zengin bir içerikle sizlerin beğenisine sunulmuştur.

Göç, insanlık tarihi ile aynı yaşta olup tarihin hemen her döneminde bu olguyla karşılaşmak mümkündür. Göç, çok yönlü incelenmesi ve ele alınması gereken insan yaşamını ve dünyayı derinden etkileyen, kültürel, ekonomik, sosyal, psikolojik, antropolojik boyutlu bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürel alanda olduğu kadar sosyal yaşamda da önemli değişiklikleri beraberinde getirmiş, göçle gelen insanlarımız geldikleri bölgelerdeki yaşam tarzlarını çevrelerine yansıtmış adet, gelenek, görenek ve örfü birbiri ile harmanlayarak ortak bir yaşam tarzı ve kültürün gelişmesine katkı sağlamışlardır.

Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Konya, tarihi, kültürel ve ekonomik alanlarda önemli birikimleri olan bir şehir olması nedeni ile tarihte önemli göçler almış ve göçler vermiştir.

Konya'nın göç tarihine baktığımızda Konya Ovası ve çevresinin M.Ö. 3 bin yılında yoğun bir şekilde iskân edilmeye başlandığı ve bu durumun Erken Tunç Çağı'nın ya da İlk Tunç Çağı sonlarına kadar devam ettiğini görüyoruz. Erken Tunç Çağı'nın son evresinde her ne kadar düşüş yaşanmış olsa da Demir Çağı'nın ortalarında, Orta ve Güneydoğu Anadolu'daki yeni siyasi oluşumların ortaya çıkmasıyla birlikte, Konya ve çevresinin tekrar önem kazandığı ve bu dönemde yine yerleşim sayılarında bir artış gözlemlendiği görülmektedir.

1000'li yıllardan itibaren önemli göçlere tanıklık etmiş Konya'da, Selçuklu dönemi göçleri bu şehrin gelecek yüzyıllarda daha çok önem kazanmasına neden olmuştur. Selçuklular 1040 yılından itibaren çeşitli coğrafyalara yayılmaya başlamış, Anadolu'ya da yoğun bir Selçuklu göçü gerçekleşmiştir. Selçukluların Anadolu'da gerçekleştirdiği askerî seferler, Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Alp Arslan'ın 1071 yılında Bizans İmparatorluğu'na karşı kazandığı Malazgirt Zaferi, Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu, Haçlı Seferleri, Moğolların Anadolu'yu İstilası gibi olaylar yoğun göç dalgalarının yaşanmasına neden olmuştur.

Konya, 1200'lü yıllardan sonra yine önümüzdeki yüzyıllara damga vuracak İslam kültür ve medeniyetine hizmet eden alimlerin göçleri ile bambaşka bir havaya bürünmüştür. Hz. Mevlana'nın Konya'ya göçü Konya'nın manevi iklimi açısından son derece önemlidir. Hz. Mevlâna ve ailesinin Belh'ten Karaman'a, oradan da Konya'ya gelmesi, Anadolu coğrafyasında hoşgörü, sevgi geleneğini, birlikte yaşama, birbirimizi sevme alışkanlığı kazanmamıza katkı sağlamıştır. Ayrıca Anadolu'da tasavvufi edebiyatın gelişmesine, edebi bir akımın oluşmasına, birçok şair, sanatçı ve edebiyatçının yetişmesine vesile olmuştur.

Savaş, baskı, zulüm, yoksulluk, salgın hastalıklar gibi pek çok doğal, ekonomik ve siyasi nedenlere dayanan göç dalgaları bazen çok dramatik hikayelere dönüşmüş, bazen de bölgenin belki de bir kıtanın kaderini değiştiren gelişmelere sahne olmuştur. Bu minvalde tarih boyunca göçlerden, en fazla savunmasız durumda olan çocuklar etkilenmiştir.

Son dönemdeki UNICEF raporlarına bakıldığında tüm dünyada yaklaşık elli milyon çocuğun, kendi ülkelerinin sınırları dışına göç ettiği, ya da zorla yerlerinden göç etmek durumunda bırakıldığı görülmektedir.

Araştırmacılarımızın bulgularına baktığımızda Konya'nın göç tarihinde ilginç göçlere sahne olduğunu görmekteyiz. Konya, tarihinde sadece kuraklıktan dolayı değil sel, deprem, çekirge baskını, göl taşkını, susuzluk ve sonrasında ortaya çıkan kıtlık gibi doğal afetler nedeniyle göç yaşamış bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli kaynaklarda Konya ve çevresinin Osmanlı döneminde birçok veba salgınına maruz kaldığı, Beyşehir Gölü çevresinde de sıtma odaklı göçler yaşandığı görülmektedir.

Onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında Karaman Eyaleti'nde topraksız yoksul köylülerin başka köylere veya yakın şehirlere göç etmesi, 1923 Lozan Ahali Mübadelesi ile yaşanan büyük göç dalgası, Rus Kazaklarının 1866 yılında Beyşehir Gölü'ndeki Mada Adası'na göçleri, Kafkas muhacirleri arasında yer alan Çeçen-İnguş muhacir göçleri ve son dönem yine savaş sebebi ile Suriye'den ülkemize, şehrimize yönelik göçler Konya'yı sosyolojik, ekonomik, kültürel anlamda etkilemiş ve etkilemeye de devam etmektedir.

Değerli okuyucularımız

Yapılan bu çalışma ile derin ve zengin bir tarihe sahip olan kadim şehrimizin göçler konusundaki tarihi gelişimini yazılı hale getirmekten, tarihe not düşmekten, gelecek nesillere aktarmaktan büyük bir mutluluk ve onur duyuyoruz. Konya Kitabımızın ulusal ve uluslararası alanda özgün bir kaynak olması noktasında önemli bir yere geldiğini görmek bizlere büyük mutluluk veriyor. Bugüne kadar yayımlanan özel sayılarımız ilimizin, ülkemizin kültürel ve ekonomik tarihine ışık tutuyor, bilim çevrelerine ve araştırmacılara kaynak oluyor. İnşallah bu misyonunu sizlerin de ilgi ve desteği ile gelecek yıllarda da sürdürecektir.

Konya Ticaret Odası Konya Kitabı XVII. sayımızda da çok sayıda özgün makale ve araştırma yazıları yer almıştır. Şehrimiz derin bir tarihe sahip olduğundan bu alandaki birikimin oldukça fazla olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle göçler de diğer konular gibi bir iki cilde sığacak kadar az bir konu değil. Ancak alanda yapılan çalışmaları ve yeni araştırmaları imkanlarımız ölçüsünde sizlere aktarmaya gayret ettik. Konu çok geniş ve kapsamlı olduğundan bazı konular eksik kalmış olabilir. Bu konuda siz değerli okuyucularımızın ve akademisyenlerimizin anlayışına sığınarak bu yayınımızı sizlerle paylaşmak istiyoruz.

Değerli okuyucularımız,

Yeni bir eseri daha ortaya çıkarmanın mutluluğunu sizlerle paylaşıyoruz. Bu anlamda **"GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE GÖÇLER"** konusu ile yayımlanan **KONYA KİTABI XVII**'nin editörlüğünü yapan **Prof. Dr. Alaattin AKÖZ'e**, **Prof. Dr. Doğan YÖRÜK'e**, **Prof. Dr. Haşim KARPUZ**'a çok teşekkür ediyoruz.

Yine bu sayımıza makale vererek çalışmalarını bizlerle paylaşan değerli akademisyenlerimize, yazarlarımıza, KTO Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğümüze, hazırlanmasından yayınlanmasına kadar emeği geçenlere çok teşekkür ediyor, yayınımızın fayda sağlamasını temenni ediyorum.

Selçuk ÖZTÜRK

Konya Ticaret Odası

Yönetim Kurulu Başkanı

ÖN SÖZ

En açık ifadeyle mekân değişimi olarak adlandırabileceğimiz göç hadisesi şüphesiz, insanoğlunun tarih boyunca karşılaştığı en yaygın olguların başında gelmektedir. Şayet bunun için bir başlangıç noktası belirtmek gerekirse Hz. Adem ile Hz. Havva'nın yasak meyveyi yemelerinin ardından Cennetten kovulup dünyaya sürülmeleri olayı bir milat olarak verilebilir. Yine, ana rahminde hayat bulan fetüsün doğumla farklı bir dünyaya (dâr-ı fena) gelişi, ölümle birlikte de yine farklı bir dünyaya (dâr-ı bekaya) gidişi her ölümlünün yaşadığı ve yaşayacağı kaçınılmaz sonu, aynı zamanda göçüdür.

Bireysel tercihlerden coğrafi etmenlere kadar farklı nedenlerle açıklanabilen göçler geçmişten günümüze yaygınlığını arttırarak devam ettirmektedir. Bu çerçevede göçleri iç ve dış göçler, gönüllü ve zorunlu göçler, bireysel ve kitlesel göçler, geçici ve kalıcı göçler, transit ve yerleşik göçler, yasal ve yasadışı göçler ile vasıflı (beyin) ve vasıfsız göçler olmak üzere çeşitli gruplara ayırmak mümkündür. Yine nüfusun hareket yönüne göre de kırdan kıra, kırdan şehire, şehirden kıra ve şehirden şehire şeklinde dört alt gruba ayırabiliriz. Bütün bu tasnifler göç çalışmalarının farklı disiplinler özelinde ne kadar geniş bir saha ve zemine yayıldığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla göç merkezli çalışmalar ve göçün getirdiği fırsat veya sıkıntılar her geçen gün artarak ve yayılarak çok daha fazla araştırmacının ilgisini çekmekte, belki de zorlamaktadır. Özellikle sınır aşan göçler bahsi bile tek başına bir devlet veya toplumun kontrolünden çıkıp uluslararası boyutlara taşınabilmekte, böylelikle göç olgusu göç veren ülkeleri, göç alan ülkeleri, göç eden kişileri ve göç edilen ülkelerdeki insanları da bir şekilde etkisi altına almaktadır.

Türkler tarih boyunca göç olgusu ile iç içe yaşayan milletlerin başında gelmektedir. Öyle ki Göktürk ve Uygur destanlarında bile karşılık bulan bu olgu, Ergenekon'dan çıkış ve Kutlu Dağ efsaneleri üzerinden yüzlerce yıldan beri Türk milletinin hafızasında canlılığını korumuştur. Asya bozkırlarından Hindistan, İran, Anadolu, Arap Yarımadası, Kuzey Afrika ve Avrupa gibi geniş coğrafyalara yayılan, buralarda sayısız devlet kurup kültür ve medeniyet inşa eden Türkler, ayrıca nüfusun önemli bir kısmının yaşadığı konar-göçer hayat tarzı ile bizatihi göç kavramını ve olgusunu günlük hayatında içselleştirebilmiş tek millettir. Örneğin dünya tarihinin en büyük siyasi ve sosyal hadiselerinden biri ve Orta Çağ'ın başlangıcı olarak kabul edilen Kavimler Göçü'nün hem öznesi hem de nesnesi olmuşlardır.

Göçlerin var olan mevcut siyasi yapıların çözülmesinde, kurulacak olan yeni siyasi organizasyonların tesisinde ve toplumların şekillenmesinde en büyük itici güçlerden birisi olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Nitekim Moğol İstilası bir yandan Türkiye Selçuklu Devleti'ni temellerinden sarsıp, çözülmesini hızlandırırken, diğer yandan Moğol hâkimiyet alanlarından kopup gelen Türkler sayesinde Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasına zemin hazırladığı, Osmanlı devletinin de bu zemin üzerinden yükseldiği bilinmektedir. Yine, Osmanlıların 1352'de Çimpe Kalesi'ni alıp Balkanları yurt edinmeye başlamasıyla birlikte Anadolu'daki Türkmen nüfusun Rumeli'ye doğru iskâna tabi tutulduğu malumdur. İçten dışa dönük yürütülen bu iskân faaliyetleriyle Rumeli, Osmanlı devletinin dal budak saldığı topraklar haline gelmiştir. Bu husus, coğrafyanın vatan haline gelmesinde göçlerin belirleyici rolüne işaret etmekte, en güzel örneğini 12. yüzyıldan itibaren Anadolu isminin Batılılar tarafından Türkiye şekline dönüştürülmesinde kendini göstermiştir.

1774 yılındaki Küçük Kaynarca antlaşmasından sonraki toprak kayıplarına bağlı olarak göçlerin yönü dıştan içe doğru bir seyir takip etmiş, 1856 Kırım Savaşı, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, 1912-1913 Balkan savaşları ile Kafkaslar ve Balkanlardan oldukça kalabalık bir nüfus Anadolu'ya doğru harekete geçmiş, ancak çete baskınları, hastalıklar, yetersiz beslenme vb. gibi sebeplerle pek çoğu yollarda hayata veda etmişlerdir. Cumhuriyetin ilanının ardından 1923 Lozan antlaşmasıyla Türkiye-Yunanistan arasında karşılıklı bir nüfus değişimine gidilmiş, akabinde Romanya, Yugoslavya ve Bulgaristan'dan farklı zamanlarda çok sayıda göç akını yaşanmıştır. 2013 yılında Suriye'deki iç savaşla birlikte karşılaştığımız en son kitlesel göç hareketi ise Suriyeli göçmenlerdir. Bu göçmenlerin nüfus sayılarının kabarıklığı, daha çok güney illerimizde yoğunlaşmaları, etnik aidiyetlerinin farklılığı vs. gibi hususlar üzerinden endişe verici yorumlar yapılırken, bazı kesimler tarafından da olumlu katkılar sağladıkları/sağlayacakları yönünde düşünceler dile getirilmektedir. Yukarıdaki bilgiler çerçevesinde göçün getirdiği bireysel veya kitlesel hareketleri iyi yönetebilen kültürel entegrasyonu sağlayabilen ülkeler ve toplumlar açısından bir kazanç, bu süreci yönetemeyen, kültürel bütünleşmeyi temin edemeyen ülke ve toplumlar açısından da çözülme ve yıkım getirdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Türk tarihinin hemen her safhasındaki bu göç olgusunu Konya özelinde ele aldığımızda Selçuklu, Karamanlı ve Osmanlı tecrübesi üzerinden Türk tarihinin bütüncül yapısıyla paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede hazırladığımız elinizdeki çalışma birbirinden kıymetli araştırmacılarımız tarafından kaleme alınan 45 makaleden oluşmaktadır. Makalelerin kitap içindeki yerleri konu veya tema merkezli bir tasniften ziyade kronolojik sıra takip edilerek yerleştirilmiştir. Konya'daki nüfus hareketliliğinin tarihini Neolitik dönemle başlatmak mümkünse de çalışmamızda ancak Demir Çağı'ndaki göç ve iskân hareketlerine yer verilebilmiş, akabinde Anadolu'ya yapılan Türk göçleriyle devam etmiştir. Eserdeki makaleler ağırlıklı olarak Osmanlı dönemindeki göçleri ve konar-göçer hayat tarzı ile Cumhuriyet dönemindeki göçleri ve Suriyeli sığınmacıları konu edinen araştırmalardan oluşmaktadır. Bunun yanında göçün sosyoloji, medya, edebiyat, mimari, giyim-kuşam ve dokuma sahalarına yansıması da çeşitli başlıklar altında incelenmiştir. Kitap içerisinde bulunmasını istediğimiz bazı yazılar gelmese de nihayetinde kendi içinde bütüncül ve hacimli bir çalışma ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu çalışma ile Konya Göç ve İskân tarihi derli toplu bir hale getirilmiş, böylelikle bir yandan göç ve iskân alanında yapılacak incelemelere kaynak teşkil edecek, diğer yandan da farklı araştırma konularıyla bilgi birikimin artmasına zemin hazırlayacaktır.

Çalışmanın ortaya çıkmasında desteklerini gördüğümüz başta KTO yönetimine, yazılarıyla katkıda bulunan değerli araştırmacılarımıza, birlikte çalıştığımız Konya Ticaret Odası Basın ve Halkla İlişkiler Müdür Yardımcısı Mustafa Akgöl'e ve kitabın dizgisini ve sayfa düzeni çalışmalarını itina ile yapan Mehmet Çakır'a içtenlikle teşekkür ederken, çalışmanın yerelde Konya tarihi ve kültürüne, genelde Türk bilim dünyasına katkı yapmasını ve başka çalışmalara öncülük ederek, okuyucuya faydalı olmasını umuyoruz.

Editörler

Prof. Dr. Alaattin AKÖZ

Prof. Dr. Doğan YÖRÜK

Prof. Dr. Haşim KARPUZ

YÜCE DAĞDAN AŞAN YOLLAR BİZİMDİR

Kalktı göç eyledi Avşar elleri,
Ağır ağır giden eller bizimdir.
Arap atlar yakın eder ırağı,
Yüce dağdan aşan yollar bizimdir.

Belimizde kılıcımız kirmani,
Taşı deler mızrağımın temreni.
Hakkımızda devlet etmiş fermanı,
Ferman padişahın, dağlar bizimdir.

Bizim birimizi bine sayarlar
Demir donla miğfer külâh giyerler
Kavgayı görünce figan koyarlar
Eli mızıraklı beyler bizimdir

Dadaloğlu'm birgün kavga kurulur,
Öter tüfek davlumbazlar vurulur.
Nice koçyiğitler yere serilir,
Ölen ölür, kalan sağlar bizimdir.

Dadaloğlu

KAVRAMSAL VE KURAMSAL AÇIDAN GÖÇ OLGUSU

Türkan ERDOĞAN*

ÖZET

Göç, toplumsal değişmenin hem ürünü hem de önemli bir göstergesidir. Dünya tarihinin gidişatını, toplumların gelişimini, devletlerin oluşumunu ve bireylerin yaşam dünyalarını değiştirme kapasitesine sahip bir etki gücüne sahip olan göç olgusunun bilim ve düşünce dünyasında bir araştırma nesnesi olarak ele alınması sanayileşme dönemi ile birlikte başlamıştır. Sosyal bilimlerde göç, artık başlı başına bir sosyal gelişme faktörü olarak görülmektedir. Ve bu yönüyle toplumu anlama ve açıklama çabasında olan mevcut sosyoloji kuramlarına da bir açımlama olanağı sağlamaktadır. Günümüz sosyal bilim dağarcığında birey, topluluk, hanehalkı, ulusal ve uluslararası pazar örneğinden yol çıkarak göç hareketliliklerini inceleyen kuramların her biri ayrı ayrı göçün özgül durumlarından hareketle kuramsal çözümleme ya da kavramsal tanımlama çabasına girişmişlerdir.

Bu çalışmada göç ile ilgili mevcut literatürden hareketle göç olgusu kavramsal ve kuramsal yönleriyle ele alınmıştır. Giriş mahiyetindeki çalışmanın ilk bölümünde göçün kavramsal tanımı ya-

*Prof. Dr. / Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi, terdogan@pau.edu.tr

pılmış, ikinci bölümünde ise göç araştırmalarında ele alınan göç türleri hakkında bilgiler verilmiştir. Sonraki bölümde ise göç araştırmalarında yer alan kuramlarla ilgili sınıflamalara değinilmiştir. Çalışmanın basımındaki sınırlılıklar nedeniyle çalışma kapsamına göç kuramlarından seçilen belli başlı göç kuramları dâhil edilerek göç olgusu kuramsal açıdan açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, kavram, kuram, sosyoloji, değişme

THE PHENOMENON OF CONCEPTUAL AND THEORETICAL MIGRATION

ABSTRACT

Migration is both a product and an important indicator of social change. Having the capacity to influence the course of the history of the world, the development of societies, the formation of states and to change individuals' lives, the phenomenon of migration began to be discussed and considered as a research object in the world of science and thought with the industrialization period. In the social sciences, migration is now considered as a social development factor. And in this respect, it provides an explanation for existing sociological theories that strive to understand and explain society. In today's social science vocabulary, each of the theories examining migration movements has tried to examine theoretically or to define conceptually the migration with reference to the specific state of migration based on samples of individuals, communities, households, national and international markets.

In this study, based on the current literature on migration, the phenomenon of migration was discussed in conceptual and theoretical aspects. In the first part of the study on the subject of introduction, the conceptual definition of migration was made, and in the second part, information about the types of migration discussed in migration research was given. In the next chapter, the classifications related to theories in migration research were discussed. Due to the limitations in the publication of the study, the phenomenon of migration was tried to be explained from a theoretical point of view by including the major migration theories selected from migration theories.

Keywords: Migration, concept, theory, sociology, change

GİRİŞ

Göç, insanlık tarihi ile özdeş çok boyutlu ve karmaşık bir olgudur. Başka bir deyişle insanlığın tarihi aynı zamanda göçlerin de tarihidir denilebilir. Küresel ölçekte ortaya çıkan yoğun hareketlilikler nedeniyle Castles ve Miller[1], içinde bulunduğumuz çağı göçler çağı olarak adlandırırken, Nikos Papastergoadis günümüzde yaşanan yer değiştirmeleri göç türbülansı olarak tanımlayarak küreselleşme ve göçmenlik koşullarının kalıcı olacağını ifade etmektedirler.[2] Küresel bir sorun oluşu gözönünde bulundurulduğunda günümüzde her birey aslında potansiyel bir göçmendir denilebilir. Dünya tarihinin gidişatını, toplumların gelişimini, devletlerin oluşumunu ve bireylerin yaşam dünyalarını değiştirme kapasitesine sahip bir etki gücüne sahip olan göç olgusunun bilim ve düşünce dünyasında bir araştırma nesnesi olarak ele alınması sanayileşme dönemi ile birlikte başlamıştır.

Sanayileşme, göç olgusuna ülkeler arası sosyo-politik ve ekonomik bağımlılığı yaratacak bir ivme hareketi kazandırmıştır. 19. Yüzyılda sanayileşme ve göç arasındaki ilişki sanayileşen tüm Avrupa ülkelerinde gözlenmiştir. İngiliz, Fransız, Alman ve Hollandalılar kuzey Amerika'ya; İspanyol ve Portekizliler güney Amerika'ya yönelmiştir. Gönüllü ama gerçekte yoksulluk nedeniyle yaşanan zorunlu göçler sonucunda 1846-1890 yılları arasında 17 milyon kişi Avrupa'dan ayrılmış-

1 Castles ve Miller, 2008: 11.

2 Güllüpınar, 2012: 55.

tır.[3] Sanayileşmiş Batı Avrupa ülkelerinin çoğu, 1950'li yıllardan sonraki süreçte dışarıdan göçmen işçi alımına başlamışlardır. Bu göçmenler ilk başta çoklukla güney Avrupa'dan gelse de 1960'ların sonunda Afrika, Asya, Karayipler ve Ortadoğu'dan gelmekteydiler. 1980'lerde on yıl öncesine kadar zengin kuzey ülkelerine göçmen gönderen güney Avrupa ülkeleri İtalya, İspanya ve Portekiz dahi Afrika, Asya ve Ortadoğu'dan işçi ithal etmeye başladı.[4] 1950 sonrasında Batı Avrupa ülkelerinin birçoğu, ekonominin canlanması için ihtiyaç duyulan işgücünü ithal ederek kısa sürede ekonomik büyümede büyük bir başarı kaydetmişlerdir. Göç eden işçileri kabul eden ülkelerdeki uluslararası sermaye birikiminin bir sonucu olarak, o ülkelerdeki mevcut işgücüne yapılan bu ilave işgücü katkısı, söz konusu ülkelerin hızlı bir ekonomik gelişim sürecini gerçekleştirmelerini kolaylaştırmış bulunmaktadır. Bu ekonomik büyüme sürecine, sürece katılmaksızın işgücü gönderiminde bulunan ülkelerin sosyo-ekonomik durumunu ifade etmek üzere merkez-çevre kuramının şakirtlerinden Nikolinakos "Avrupa'nın Güneyi" kavramını kullanmaktadır.[5] 1980'li yıllardan sonra dünya genelinde yoğunlaşan göç hareketleri dünya ülkelerini göçmen ilişkileri ağı ile birbirine bağlamıştır. Soğuk savaş sonrasında küresel bir güce dönüşen göç, günümüz ülkelerinin yönetim politikalarının ilgi odağında olmaya devam etmektedir. Günümüzün yaygın, en küresel nitelikli sorunu haline dönüşen göç, ülke düzeyinde uluslararası düzeyde politikaları belirleyici bir etki gücüne sahiptir. Nitekim Uluslararası Göç Örgütü (IOM), hazırlamış olduğu Göç Terimleri Sözlüğünün önsözünde göç konusunun küresel bir yaklaşım ile eşgüdümlü bir müdahaleyi gerektiren bir sorun[6] haline geldiğine dikkat çekmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri özellikle son yirmi yıldır küresel göçün yoğunluğuna tanıklık eden Batılı toplumların çoğunda artan göç oranları ulusal kimlik gibi müşterek kabul edilen kavramları tehdit etmekte ve vatandaşlık gibi kavramların yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır.[7]

Göç, makro ve mikro düzeyde yarattığı etki ve sonuçlar ile sosyal bilim literatüründe ulus-ötecilik vs. gibi yeni kavramların geliştirilmesine de kaynaklık etmiştir. Günümüzde oldukça popüler hale gelen ulus-ötecilik göç yaklaşımı özellikle Anglo Sakson ve Alman akademisinde gelişen bir kavram olarak göçmenlerin göç ettikten sonra sadece içinde bulundukları ülkeler ile değil, geldikleri ülkeler ya da başka ulus-devletler ve topluluklar ile hala iletişimlerini devam ettirebileceklerini savunmaktadır.[8] Toplum analizlerinde önemli bir sosyal gelişme faktörü olarak göç, artık başlı başına diğer mevcut faktörlere ilave bir faktör olarak görülmektedir.[9] Ve bu yönüyle toplumu anlama ve açıklama çabasında olan mevcut sosyoloji kuramlarına da bir açımlama olanağı sağlamaktadır. Günümüz sosyal bilim dağarcığında birey, topluluk, hanehalkı, ulusal ve uluslararası pazar örneğinden yol çıkarak göç hareketliliklerini inceleyen kuramların her biri ayrı ayrı göçün özgül durumlarından hareketle kuramsal çözümleme ya da kavramsal tanımlama çabasına girişmişlerdir. Öte yandan göç olgusu ve dinamikleri ortaya çıktıkları dönemlerin siyasi, ekonomik ve kültürel belirleyicileri tarafından şekillendirildiği için haliyle geliştirilen göç kuramları da tarihsel olarak dünyadaki dönemsel ekonomik politika ve uygulamalardan da etkilenmiştir.[10]

3 Toksöz, 2006: 14.

4 Massey ve diğ., 2014: 12.

5 Abadan-Unat, 1976: 1.

6 Çağlar, 2018: 30.

7 Giddens, 2005: 258.

8 Güllüpınar, 2012: 83.

9 Gezgin, 1991: 49-50.

10 Güllüpınar, 2012: 54.

Bu çalışmada göç ile ilgili mevcut literatürden hareketle göç olgusu kavramsal ve kuramsal yönleriyle ele alınmıştır. Giriş mahiyetindeki çalışmanın ilk bölümünde göçün kavramsal tanımı yapılmış, ikinci bölümünde ise göç araştırmalarında ele alınan göç türleri hakkında bilgiler verilmiştir. Sonraki bölümde ise göç araştırmalarında yer alan kuramlarla ilgili sınıflamalara değinilmiştir. Çalışmanın basımındaki sınırlılıklar nedeniyle çalışma kapsamına göç kuramlarından seçilen belli başlı göç kuramları dâhil edilerek göç olgusu kuramsal açıdan açıklanmaya çalışılmıştır.

1. BİR KAVRAM OLARAK GÖÇ

19. yüzyıl itibariyle küresel bir niteliğe dönüşen göç, ülkeleri sosyo-ekonomik ve politik bakımdan birbirine bağımlı hale getirmiştir. Göç, günümüz ulusal ve uluslararası alanlarda özellikle de soğuk savaş döneminin sona ermesi ile daha da belirginleşmiş ve tüm toplumsal yaşamları, farklı biçimlerde de olsa, etkilemiş olan küreselleşme sonucunda; çok parçalı, çok taraflı ve karmaşık bir hal almıştır.[11] Her ne kadar kitlesel ve sürekli göçler yaşanmakta ise de bir yandan da göçler kristalize olmaktadır; kristalize olmaktadır, çünkü yaşanan gelişmeler, her bir göçü biricik ve kendine özgü kılmaktadır. Toplumsal zeminde meydana çıkan bu gelişmeler ve değişimler bağlamında, göçe yönelik yeni bir bilimsel perspektif ve kuramsal yaklaşım gerektirmektedir.[12] Bu gelişimi anlama çabasında olan günümüz sosyal bilimcileri, göç olgusunu kavramsal ve kuramsal düzeyde açıklamaya çalışan zengin bir literatürün oluşumuna öncülük etmişlerdir. Göçün özgül, biricik karakteristik bir yapıda olması, çok parçalılık ve çeşitlilik arz ediyor olması, "zaman-mekân ve olgusal niteliği" bakımından göç ile ilgili tek bir tanımın yapılmasını, evrensel, kapsamlı, genel-geçer bir göç kuramının geliştirilmesini güçleşmektedir.

Zengin içeriği ve çok boyutluluğu ile göç araştırma nesnesi olarak başta biyoloji, coğrafya ve zooloji olmak üzere günümüzde birçok bilimin ilgi odağı konumundadır. Sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi, demografya, hukuk, iktisat ve sosyal psikoloji, kendi metodu ve ilgi alanı doğrultusunda göç olgusunu farklı yönleriyle derinlemesine ele almaktadır. Coğrafyacılar göçün zaman ve mekân açısından önemi üzerinde dururken, sosyologlar göç hareketliliğinin sonuçlarına önem vermekte, ekonomistler ise göçün ekonomik etkileri üzerinde durmaktadırlar.[13] Bu ele alıştaki çeşitlilik, göç ile ilgili tanımlarda da çeşitliliğe yol açmıştır. Göç ile ilgili genel literatüre bakıldığında göç ile ilgili bütün tanımlamalarda ortak vurgunun "yer değiştirme hareketi" olduğu görülmektedir. Sosyal bilimciler bu hususu "coğrafi hareketlilik" bağlamında ele almışlardır.

Sosyolojik açıdan göç; insan ve grubun çeşitli faktörler nedeniyle zaman ve mekânda yer değiştirmesi ile eyleme dönüşen, eylemin bitmesinden sonra da etkileri devam eden bir süreçler bütünüdür. Göçün itici nedenleri olarak da tanımlanan bu faktörlerin en önemlileri doğal ve toplumsal çevredir. Bu çevreler, birey ya da grubun beklentilerini, özellikle de ekonomik-kültürel gereksinmelerini karşılayamadığı sürece reddedilir ve böylece göç süreci başlamış olur.[14] Gerek ülke içinde gerekse ülkeler hatta kıtalar arasında yapılan göç hareketlerinin nedenlerini Laczko ve Anich şu şekilde sıralamaktadırlar:[15]

-Ekonomik faktörler (ülkeler arası yaşam koşullarının farklılığı),

-Az gelişmiş ülkelerdeki zayıf yönetim/yönetişim ve kamu hizmetlerinin yetersizliği,

11 Çağlar, 2018: 30.

12 Çağlayan, 2006: 67.

13 Sinha ve Ataullah, 1987: 5'den akt. Ela Özcan, 2016: 186.

14 Çakır, 2011: 131.

15 Laczko ve Anich, 2013: 31-33'den akt. Demirhan ve Aslan, 2015: 28.

-Demografik etkenler (gelişmiş ülkelerdeki düşük doğum oranlarının işgücüne gereksinim duyması),

-Az gelişmiş ülkelerdeki yüksek doğum oranlarının ortaya çıkardığı yüksek işsizlik),

-Uluslararası ağlar (daha önce göç etmiş aile üyelerinin diğerlerini de peşinden çekmesi) ve

-Çatışma, savaş ve doğal afetler.

Göç ile ilgili yapılan tanımları harmanlayarak genel bir göç tanımı yapan Yalçın'a göre göç, ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle bir yerden başka bir yere yapılan ve kısa, orta veya uzun vadeli geriye dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafik, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketidir.[16]

Göçü öncelikle bir nüfus hareketi olarak değerlendiren Bayhan'a göre göç, coğrafi mekân değiştirme sürecinin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla toplum yapısını değiştiren nüfus hareketidir.[17]

Göç olgusunu yer değiştirme ve yerleşmek bağlamında ele alan Akan ve Arslan'a göre ise göç; bir birey ya da bir grubun bulunduğu yerden başka bir yere yerleşmek amacı ile taşınması olayıdır.[18]

Göçü bir yer değiştirme niyeti ve daha iyi bir hayat sürme telaşı olarak gören Tezcan, göç kavramını "hareket" bağlamında ve devinimsel yönüyle ele alarak şu tanımı yapar: Göç, bireysel ve toplumsal kimliklerin yeniden inşa edildiği, bu kimliklerin kaynaştığı, çatıştığı, sentezlendiği, üretim ilişkilerini ve sınıfsal pozisyonları değiştiren, yeni formel ya da enformel iş kolları yaratan ve merkez-çevre gerginliğini adilleştirme gayretiyle tüm toplumsal ilişkilerin sürekli dönüşerek tekrarlandığı bir sınıf/statü atlama arzusu hareketidir.[19]

Göç ile ilgili yapılan geniş tanımlardan biri Mangalam'a aittir. Ona göre göç; göçmen olarak adlandırılan bir topluluğun, daha önceden hiyerarşik olarak düzenlenmiş değerler seti ya da değerlendirilmiş amaçlar temelinde verdikleri kararla, etkileşim sistemlerinde değişiklikle sonuçlanacak şekilde bir coğrafi konumdan diğerine doğru görece sürekli olarak uzaklaşmasıdır.[20]

Yukarıda verdiğimiz örnek tanımlamalardan anlaşıldığı üzere göç; sadece belirli bir zaman diliminde ve belirli bir yöne doğru aktör/aktörlerce gerçekleştirilen basit bir yer değiştirme eylemi değildir. Göç, devinimsel oluşu sayesinde aynı zamanda bir süreçtir. Ve bu süreç; ekonomik, coğrafi, sosyal, demografik, kültürel ve politik sonuçları itibariyle coğrafi sınırlıklara göre ulusal ölçekte ya da uluslararası ölçekte farklılıklar gösterir. Göçün dinamik niteliğine ve toplumsal sonuçlarına odaklanan son dönemin göç araştırmacıları, göç kavramının yanı sıra özellikle uluslararası göç analizleri bağlamında "göç süreci" kavramını irdelemeye yönelmişlerdir. Göç süreci kavramı uluslararası göçe ve bunun etkilediği diğer boyutlara neden olan karmaşık etmenler kümesinin ve bunların etkileşiminin bir özetidir. Göç toplumsal varoluşun her boyutunu etkileyen ve kendi karmaşık dinamiklerini geliştiren bir süreçtir.[21] Günümüzde dünyada dördü ana (kuzey-kuzey, güney-güney, güney-kuzey ve kuzey-güney) ve yirmisi de bunların içinde olmak üzere çok sayıda büyük göç koridorları bulunmaktadır. İstatistiklere göre göçlerin büyük kısmı güney-güney koridorundan yani orta Asya ülkeleri, Rusya ve Ukrayna çizgisinde olmaktadır.[22] Ekonomik değişime, siyasal mücadelelere ve şiddetli

16 Yalçın, 2004: 13.

17 Bayhan, 1997: 178.

18 Akan ve Arslan, 2008: 3.

19 Tezcan, 2011: 8.

20 Mangalam, 1968: 8'den akt. Ela Özcan, 2016: 186.

21 Castles ve Miller, 2008: 30.

22 Anich ve diğ., 2013: 53'den akt. Demirhan ve Aslan, 2015: 28.

çatışmalara karşılık olarak yeni göç akımlarının geliştiğini ve tüm dünyada uzun zamandır var olan göç biçimlerinin artık yeni formlarda varlığını sürdüren Castles ve Miller, tüm farklılıklara rağmen dünya genelinde büyük rol oynaması muhtemel olan belirli genel eğilimleri beş grupta sınıflandırır. Bu eğilimler şunlardır:[23]

1.Göçün küreselleşmesi: Gittikçe daha fazla ülke göç hareketlerinden eşzamanlı olarak ciddi şekilde etkilemektedir. Ayrıca kaynak sahaların çeşitliliği gittikçe artmaktadır, böylece göç alan ülkelerin çoğu geniş bir aralıkta farklı ekonomik, sosyal ve kültürel geçmişlere sahip göçmenleri kabul etmektedirler.

2. Göçün hızlanması: Günümüzde uluslararası göç hareketleri, dünyanın önemli bütün bölgelerinde hacim olarak büyümektedir. Bu niceliksel artış, hükümet politikalarının önemini ve güçlüklerini artırır. Bununla birlikte, 1993'ten bu yana küresel mülteci toplamındaki azalmanın gösterdiği üzere, uluslararası göç değiştirilemez bir süreç değildir. Hükümet politikaları, uluslararası göçü önleyebilir veya azaltabilir ve memleketlerine geri gönderme de bir olasılıktır.

3.Göçün farklılaşması: Göç pek çok ülke için emek göçü, mülteci ya da kalıcı yerleşimci gibi bir tip değil, aynı anda bunların hepsi demektir. Geleneksel olarak, hükümetlerin göç hareketlerini durdurma ve kontrol etme çabalarına rağmen –veya sık sık bu yüzden- göç zincirleri bir tür hareket ile başlayıp öteki biçimlerde devam eder. Bu farklılaşma ulusal ve uluslararası siyasal önlemler açısından önemli bir engel oluşturur.

4. Göçün kadınsılaşması: Kadınlar tüm bölgelerde ve tüm göç biçimlerinde değilse bile çoğunda önemli bir rol oynamaktadır. Geçmişte, emek göçünün çoğu ve pek çok mülteci hareketi erkek egemenliğindeydi ve kadınlar sıklıkla aile birleşimi kategorisinde bu sürece dâhil oluyordu. 1960'lardan bu yana, kadınlar emek göçünde merkezi bir rol üstlendiler. Cinsiyet farklılığı küresel göç tarihinde daima önemli bir yer tutmuştur ancak çağdaş göçlerde özellikle kadınların görünürlüğü artmıştır.

5. Göçün giderek siyasallaşması: İç politika, ikili ve bölgesel ilişkiler ve dünya çevresindeki devletlerin ulusal güvenlik politikaları artan bir biçimde uluslararası göç tarafından etkilenmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında gözlenen önemli göç hareketlerini tanımlamak üzere bilim insanları dört göç modeli belirlemişlerdir. Coğrafyası ve belirleyicileri dikkate alınarak göçün analiz edildiği bu modeller aynı zamanda dünya genelinde göçün tarihsel süreçte seyrettiği mecra dikkate alınarak tasnif edilmiştir. Buna göre;

1. Klasik göç modeli: Kanada, A.B.D. ve Avustralya gibi 'göçmen Uluslar' olarak gelişen ülkeler için geçerlidir. Böylesi durumlarda göç, büyük ölçüde teşvik edilir; sınırlamalar ve kotalar yıllık göçmen alımının sınırlandırılmasına yardımcı olsa da vatandaşlık vaadi yeni gelenlere de sunulur.

2. Sömürgeci göç modeli: Fransa ve Birleşik Krallık gibi, sömürgelerden gelen göçmenleri diğer ülkelerden gelenlere tercih eden ülkelerce izlenir. Britanya'daki çoğu Yeni İngiliz Uluslar Topluluğu ülkelerinden gelmiş göçmen, bu eğilimi yansıtır.

3. Misafir işçi modeli: Almanya, İsviçre ve Belçika gibi ülkelerin izlediği yoldur. Böylesi bir düzende göçmenler, ülkeye genellikle emek pazarının taleplerini karşılamak üzere geçici olarak kabul edilirler. Fakat uzun süre iskân etmiş olsalar da vatandaşlık hakkına sahip olamazlar.

4. Yasa dışı göç modeli: Çok sayıda sanayileşmiş ülkenin göçmen yasalarını sıkılaştırmasına bağlı olarak giderek daha yaygın hale gelmektedir. Ülkeye gizli ya da 'göçmen değilmiş' gibi görü-

23 Castles ve Miller, 2008: 12-14.

nerek girme fırsatı bulan göçmenler, sıklıkla resmi toplumun sınırları dışında yasa dışı olarak yaşayabilmektedirler.[24]

Karar verilişi, tetikleyici faktörleri, öznesi ve süreci her ne şekilde olura olsun göç başlı başına bir tercihtir ancak Sirkeci ve Cohen'ın belirttiği gibi bu tercih basit ve kolay bir tercih değildir ve zannedildiği ve iddia edildiği gibi özgür bir tercih de değildir. Bu tercih, bireylerin ve hanehalklarının ve ailelerin güvensizliklerine, kaynaklarına, kapasitelerine (yani beşeri ve toplumsal sermayeye) ve pek çok çevresel etmenin etkisine dayalı bir tercihtir. Ayrıca göç tahmin edilmesi güç bir süreçtir. Hareket edenler göçlerini planlarlar ve olasılıkları düşünürler ancak bu süreçte başarı tam olarak garanti değildir.[25]

Günümüzde göçe ilişkin tartışmalarda bazı kavramların, hatta göç kavramının kendisinin bile bugün yaşanan dinamik göç olgusunu gerek tanımlama gerekse açıklamada yetersiz kaldığına dair eleştiriler giderek artmaktadır. Bu eleştirilerden biri, Nermin Abadan-Unat tarafından yapılmaktadır. Abadan-Unat, uluslararası göç kavramının devlet merkezli bir bakış açısını yansıttığı eleştirisinden hareketle, göç yerine "insan hareketliliği" kavramının kullanılmasına ilişkin öneride bulunmaktadır.[26]

Aşağıda göç türleri başlığında aktarılacağı üzere, çoğu zaman göçün nedeni olarak tezahür eden faktörler, sadece göç hareketini belirlememekte göç türünün içeriğini ve sonraki süreçte göçe dayalı oluşacak gelişmeleri de belirleyebilmektedir. Göçü yoğunluklu olarak belirleyen iki neden; ekonomik ve siyasal nedenler kıyaslandığında bu farklılığın daha net bir biçimde gözüktüğü söylenebilir. Ekonomik nedenli göçler, siyasi nedenli göçlerden farklı bir sürecin işlemesine neden olabileceği gibi farklı ekonomik, sosyal ve siyasal sonuçların ortaya çıkmasına da neden olabilir. Siyasi nedenli göçler, bilinçli ve keskin bir siyasallaşma duygusuna, radikal siyasi eğilimlere, güçlü bir diasporanın oluşumuna ve toplumsal entegrasyon konusunda dirençli bir grup psikolojisine sahip olmaya zemin hazırlamaktadır.[27] 2000'li yıllardan bu yana dünyanın dört bir yanında görülmekte olan kitlesel mülteci hareketlerin siyasi karakteristiği ve yarattığı ulusötesi alan, ekonomik belirleyicilerin de ötesine geçmiş, dünya ülkelerini küresel ölçekli siyasi ve ekonomik bir bağımlılığa doğru iten bir güce dönüşmüştür. Bu yönüyle göç, sosyal politikaları da aşan içeriği ile ulusal, uluslararası ve küresel düzeyli yeni yönetim politikalarını zorunlu hale getirmektedir.

2. GÖÇ TÜRLERİ

Göç olgusunu kavramsal düzeyde açıklamaya çalışan sosyal bilimciler, yapı ve unsur-fail/aktör, zaman/süre, coğrafi sınırlar/mekân ve faktör değişkenlerinden bir ya da birkaçından hareketle göçü tanımlamaya çalışmışlardır. Göçe ilişkin kavramsal analizlerde belirli ölçütlere dayanılarak göç türlerinin ele alındığı görülmektedir. Başka bir deyişle literatüre bakıldığında göç ile ilgili tanımlama ve analiz çabalarının, göç sınıflandırmaları ile birlikte ilerleme kaydettiğini söyleyebiliriz. Aşağıda görüleceği üzere göç türleri ile ilgili ilk çalışmalardan biri Petersen'in yapmış olduğu göç tiplerine ilişkin ayrımdır: "İlkel, zorlama-zoraki, yönlendirilen, serbest ve kitlesel göçler"[28] şeklindeki ayrımı ile Petersen, kendinden sonraki göç türü sınıflama girişimlerine öncülük etmiştir.

Göç türleri denildiğinde akla ilk gelen ayrım, ülke sınırları esasına göre yapılan iç göç ve dış göç ayrımıdır. Göçün çok boyutlu ve karakteristik ya-

24 Giddens, 2005: 258; Castles ve Miller, 2008: 96.

25 Sirkeci ve Cohen, 2015: 11-12.

26 Öner, 2012: 23.

27 Ekici ve Tuncel, 2015: 13-14.

28 Çağlar, 2018: 33.

pısı, tarihsel süreçte yarattığı etki ve değişimlere paralel olarak sosyal bilimcileri farklı türlerinin analizine yönlendirmiştir. Göçün sosyal bilimciler tarafından ilk ele alınmaya başlandığı dönemlerde yapılan iç göç-dış göç ayrımına ek olarak şimdilerde farklı göç türlerinin dile getiriliyor olması bir tesadüf değil, tam tersine göçün değişen çehresini yeni metodolojik anlayışla kavrayabilmenin bir çabası olarak değerlendirilebilir.[29] Bu çabanın bir ürünü olarak günümüzde göç, değişik açılardan sınıflamalara tabi tutulmaktadır. Amacı açısından ekonomik göç-ekonomik olmayan göç; göçü tetikleyen etmenler; sebepleri açısından ya da irade esası bakımından gönüllü göç-zorunlu göç; süresi açısından geçici göç-sürekli göç; yoğunluk esası açısından bireysel-kitlesel göç; son yerleşim yeri açısından transit göç-yerleşik göç; yasal statü açısından yasal göç-yasadışı/kaçak göç ve göç edenin özelliği açısından vasıflı (beyin) göçü-vasıfsız göçü akla ilk gelen belli başlı kategorilerdir. Bir göçmen aynı anda birden çok kategoride olabilir.[30]

Göçe ilişkin sınıflandırmaların büyük çoğunluğu, hareketin gerçekleştiği alan birimleri arasındaki uzaklık kıstasını temel almaktadır. Uzaklık kıstasına ya da ülke sınırları esasına dayanarak yapılan ayrım doğrultusunda temel olarak iç göçten bahsedildiğinde bir ülkenin ulusal sınırları içinde meydana gelen göç hareketliliği anlaşılmaktadır. Buradan hareketle uluslararası göç/dış göç ise, bir ülkenin siyasi sınırlarını aşarak başka ülkeye doğru olan göç hareketliliğini tanımlamak için kullanılan bir kavramdır.[31] İç göçten farklı karakteristik bir yapı sergilemesi nedeniyle uluslararası göç, "sığınmacı" ve "mülteci" göçü gibi farklı göç türlerinin ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir.

Göçler tarihsel olarak gösterdikleri çeşitliliğe göre sınıflandırılabileceği gibi aynı dönem için göçenlerin göç amaçları, nedenleri ya da biçimlerine göre de sınıflandırılabilir. Göç türleri için yapılan bir başka genel sınıflandırmada ise göçler; "gelişmeci göç" ve "tepkisel göç" olarak adlandırılmaktadır. Sığınmacılar ve mülteciler genellikle "tepkisel göç" türü içinde değerlendirilmektedir. Sığınmacılar da kendi aralarında "anlaşamaya dayalı sığınmacılar" ve "hümaniteryen sığınmacılar" olarak ayrılmaktadır.[32]

Tarihsel sürece bakıldığında sanayileşme süreci ile birlikte görülen sınır ötesi göçler ile iç göçlerin önemli bir bölümünün ülkelerin ekonomik yapılarıyla yakından ilintili olduğu söylenebilir. Toksöz'ün deyişiyle[33] ne 18. ve 19. yüzyıllardaki sanayileşme kırdan kentlere göç eden ucuz işgücü olmadan, ne de İkinci Dünya Savaşı ertesindeki iktisadi sıçrama Türkiye, Yugoslavya, Mağrip ve diğer eski sömürge bölgelerinden gelen işgücü olmadan gerçekleşebilirdi. Tarihsel ve güncel olarak göçün işlevi olabildiğince ucuz işgücünü emre amade tutmaktır. Türkiye dâhil gelişmekte olan ülkelerin çoğunda 1960'lardan 1980'lere dek hızlı bir kırdan kente göç olgusu yaşandı. Bu 1990'larda da devam etti ve aynı dönemde uluslararası göç de hızlı bir gelişme kaydetti. Neoliberal reformlar sınırötesi ilişkileri ve ulusötesi yapıları teşvik etti ve güçlendirdi. Bu da dolayısıyla uluslararası göçü etkiledi.[34] Uluslararası göç literatüründe sıklıkla karşılaşılan göç nedenleri dört ana başlık altında şu şekilde belirlenmiştir:

1.Ülkeler arası farklı demografik özellikler,

2. Kapitalizmin devresel krizleri,

3. Bölgeler arası gelir farklılıkları,

29 Erbaş, 2019: 139.

30 Güllüpınar, 2012: 57; Demirhan ve Aslan, 2015: 25; Yalçın, 2004: 14-21.

31 Lewis, 1982: 15'ten akt. Ela Özcan, 2016: 186.

32 Erbaş, 2019: 171.

33 Toksöz, 2006: 15.

34 Sirkeci ve Cohen, 2015: 13.

4. Küresel olarak yeniden yapılanmaya zorlanan ekonomiler vb.[35]

Göçün ilk etkileri, yer değiştirmeye konu olan coğrafi mekân ve bu mekânda hareketliliği gerçekleştiren insan ya da insan topluluğunun farklılık yarattığı nüfus büyüklüğüdür. Göç mekânsal değişimle birlikte ilk etapta kaynak şehir/kaynak ülkede ve hedef şehir/hedef ülkede demografik değişimlere yol açar. Bir bölgeye içine hareket ya da göç, iç göç oranı olarak ölçülür, nüfusta her 1000 kişi için bölgeye gelen insan sayısı olarak hesaplanır. Bir bölgenin dışına hareket ya da dış göç, dış göç oranı olarak ölçülür, her 1000 kişi için bölgeden ayrılan sayısı olarak hesaplanır. Her iki göç tipi de genellikle aynı zamanda ortaya çıkar; net göç oranı ikisi arasındaki farktır.[36]

Türkiye'de içgöçün tarihsel sürecine bakıldığında en yaygın örneğin, köyden kente doğru yapılan göçler olduğu görülmektedir. Avrupa ülkelerinde sanayileşmenin beslediği iç göçler, daha doğal bir süreçte gelişme göstererek dengeli ve uyumlu bir kentleşme sürecini doğururken Türkiye'de göçlere bağlı yaşanan değişmeler olumsuz bir kentleşme süreci ile birlikte gelişme kaydetmiştir. Sanayinin talebine dayanmayan tam tersine tarımsal yapıdaki değişmelerden kaynaklanan dengesiz ve birikimsel oluşan[37] kentleşme; "köylerdeki gizli işsizliğin kentlere taşınması" şeklinde nitelendirilmiştir. Bu durum Türkiye'de kentleşmenin "çarpık", "sahte", "sağlıksız", "aşırı" gibi adlandırılmasına[38] neden olmuştur. Türkiye'de kentleşme süreci, oldukça büyük bölgesel dengesizlikler üzerine kuruludur. Bölgesel dengesizlikler, kırdan kente göçün hem nedeni hem de sonucudur.[39]

1950'li yıllar sonrasında yaygın ve yoğun bir biçimde iç göçe ve dışa dönük yoğun işçi göçüne tanıklık eden Türkiye, 2000'li yılların dünya konjonktürü açısından artık sadece kaynak ülke ya da transit ülke değil, aynı zamanda hedef ülke konuma gelmiştir. Türkiye uluslararası koruma ile ilgili sözleşmelere taraf olan ülkelerden biri olarak sığınma başvurularında giderek artan bir eğilim göstermektedir. Üçüncü ülkelere geçmeyi arzu eden ancak bunu başaramayan ve Türkiye'de ikamet etmek zorunda kalan göçmenlerin sayısı her geçen gün artmakla beraber, kitlesel göç akınları ile birlikte, Türkiye dünyanın en fazla sığınmacı stokuna sahip ülkesi haline gelmiş görünmektedir. Özellikle Suriye ve Irak'ta yaşanan iç karışıklıkların en ağır ve yoğun biçimde etkilediği ülkelerin başında Türkiye gelmektedir.[40] Türkiye'ye yönelik göç hareketlerinin türleri hem nedenleri hem de sonuçları bakımından son yıllarda çeşitlilik göstermektedir: Profesyonel işgücü göçü, kısa ve uzun dönemli işgücü göçü, öğrenci göçü, emeklilik göçü, life-style migration (alternatif hayat biçimleri), yasadışı göç, mülteci ve sığınmacı göçü temel göç hareketlerini oluşturmaktadır.[41]

Toplumun sosyo-ekonomik yapısında yapıcı ve dengeleyici bir unsur olarak birtakım bunalım ve çatışmalarını giderecek şekilde olumlu sonuçlara yol açmasına rağmen göçler olumsuz etkilere de yol açabilmektedir. Göçler neticesinde şehirlerde ortaya çıkan konut problemleri ve gecekondu meseleleri, göçün hacmiyle orantılı olarak gerçekleştirilemeyen mahalli hizmetler (alt yapı hizmetleri) ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar, suçluluk, iş imkânlarındaki gelişme ile oransız bir artış gösteren göçlere bağlı olarak ortaya çıkan eksik istihdam, gizli işsiz ve açık işsizlik meseleleri bu konuda verilebilecek örnekler arasındadır.[42]

35 Güllüpınar, 2012: 56.

36 Macionis, 2012: 569-570.

37 Özer, 2004: 50.

38 Güçlü, 2002: 33.

39 Başel, 2007: 528.

40 Sağıroğlu, 2015: 25.

41 Kaya ve Erdoğan, 2015: 12.

42 Akkayan, 1979: 21.

Göç araştırmalarının büyük çoğunluğunun göçlerin olumsuz etkilerine yoğunlaştığı görülür. Göç ile birlikte ortaya çıkan sorunlar, göç türlerine göre de değişiklik göstermektedir. Gönüllü/istemli göçte göçmen veya göçmenler sorunları göze alarak göçü gerçekleştirdiği ve bir ön hazırlık yaptıkları için, sorunların yansıma düzeyi daha düşük olmaktadır.[43] Bu tür durumlarda ekonomik akılcılık, göçün risk düzeyini azaltmada etkili olabilmektedir. Öte yandan gönüllü göçün, iç göç ya da uluslararası göç türü ile birlikte seyretmesi ve özgül bireysel-yapısal karakteristiği şüphesiz göç sürecinin farklılaşmasına da yol açmaktadır. Özellikle kültürel etmenler, gönüllü de olsa dış göçü daha güvencesiz, ön görülemez ve hesap edilemez bir duruma itebilmektedir.

Kaynak ülkeleri ve hedef ülkeleri sosyo-ekonomik ve politik bir bağımlılık ilişkisine yönlendirerek küresel bir niteliğe bürünen uluslararası göç, yarattığı etki ve sonuçlar bakımından göç araştırmalarının bilimsel mecrasını da yönlendirebilmektedir. Günümüzde uluslararası göçü ele alan göç araştırmaları, sadece tek bir ulus-devlete değil, aynı anda iki ulus-devlet arasında oluşan, gelişen ve geliştirilen bağlara da odaklanmak durumunda kalmıştır. Ulus-ötecilik özellikle göçmenlerle birebir çalışan antropolog, sosyolog ve sosyal coğrafyacılar tarafından geliştirilmiş bir kavramdır. Buna göre, gelişen hızlı ulaşım ve iletişim çağında göçmenler, iki ulus-devlette de yaşananları yakından takip edebilmekte, aynı anda farklı coğrafyalar ile ilişkiye girebilmektedir.[44] Gelişmiş taşımacılık olanakları ve basılı ve dijital medyanın yayılmasıyla kolaylaşan küresel değiş tokuş, göçü teşvik etmektedir.[45] Göç, gerek metodolojik gerekse sosyal bilimlerde araştırma nesnesinin ele alış biçimi bakımından farklı iki sahada ilerleme kaydetmektedir: Göç araştırmaları ve göçmen araştırmaları. Bir başka deyişle göç olgusunun doğasındaki yapı-fail düalizminin ele alış biçimi, göç olgusuna bilimsel yaklaşımları farklı açılımlara doğru itmektedir.

Sanayileşme sonrasında yaşanan iki büyük dünya savaşı, birçok göç türünün (uluslararası, gönüllü, zorunlu, bireysel ya da kitlesel göç gibi) bir arada yaşanmasına yol açarak başta Avrupa ülkeleri olmak üzere dünya genelinde birçok ülkenin demografik ve sosyo-ekonomik yapısını değiştirmiştir. Sanayileşmiş Batı Avrupa ülkelerinin çoğu, 1950'li yıllardan sonraki süreçte dışarıdan göçmen işçi alımına başlamışlardır. Bu göçmenler ilk başta çoklukla güney Avrupa'dan gelse de 1960'ların sonunda Afrika, Asya, Karayipler ve Ortadoğu'dan gelmekteydiler. 1980'lerde on yıl öncesine kadar zengin kuzey ülkelerine göçmen gönderen güney Avrupa ülkeleri İtalya, İspanya ve Portekiz dahi Afrika, Asya ve Ortadoğu'dan işçi ithal etmeye başladı.[46] Abadan-Unat'ın tespitiyle[47] Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı ve Habsburg devletlerinin dağılmasıyla Orta, Doğu ve Güney Avrupa'da "sınırları kapsadıkları etnik toplulukların sınırlarıyla uyuşmayan" yeni devletler ortaya çıkarken, diğer yandan "homojen bir ulus yaratma" çabası içinde Yunan, Polonyalı, Yahudi, Macar, Bulgar, Sırp ve Türklerden meydana gelen yeni bir göçmen kitlesi oluştu. Aynı dönemde bunlara, Rus devriminden ve Nazizm'den kaçan Yahudiler de eklendi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise sömürgelerin tasfiyesi ile Asya, Ortadoğu ve Afrika'da kurulan birçok bağımsız fakat sorunlu devlet içerisinde ortaya çıkan etnik çatışmalar yeni göçlere neden olurken bu göçlerle Bangladeş örneğinde olduğu gibi yeni devletler kuruldu. Kısacası "bazı durumlarda göçmenler yeni bir devleti, diğer bazı durumlarda ise yeni devletler yeni göçmen gruplarını yaratmışlardır Yoğunluğu ve hacmi bakımından günümüzde

43 Aydemir ve Şahin, 2017: 361.

44 Güllüpınar, 2012: 83.

45 Castles ve Miller, 2008: 7.

46 Massey ve diğ., 2014: 12.

47 Abadan-Unat, 2002: 32-33'den akt. Yılmaz, 2014: 1688.

dış ülkelere işgücü göçü karışık bir niteliğe sahiptir: bir yandan bireysel ve kendiliğinden kararlara, bir yandan da resmi makamların alacakları kararlara bağlı bulunmaktadır. Bu karmaşıklık arz eden niteliği özellikle yasal sayılmayan göçün istenmeyen ölçülere varması, ulusal ölçüde bir işgücü gönderimi politikasının bulunmayışının sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.[48] Ülkelerin göç yönetimi politikaları iki yönlüdür. Birincisi, ülke dışına göç verme politikasıdır. Burada amaç dış ülkelerden elde edilecek girdilerle büyüme ve kalkınmaya aracılık etmektir. İkincisi ise göç alma politikasıdır. Bu ek bir yük oluşturduğu için genellikle istenmeyen bir durumdur. Sadece ülkenin ihtiyacı varsa nitelikli işgücü gibi sınırlı bir kesimin ülkeye girişi arzulanır. Onun dışındaki göç sıkı denetimle kontrol altında tutulamaya çalışılmaktadır. Ülkelerin göç yönetimi büyük ölçüde ikincisi üzerinde yoğunlaşmaktadır.[49] Günümüzde göç yönetimi açısından her ne şekilde bir ülkeye girerse girsin göçmenlerin düzenli (yasal) zemine kavuşturulması göç yönetiminin başarı ölçütü olarak kabul edilmektedir.[50]

Göç, sermayenin, metanın, emeğin, belleğin, bilgi ve kültürün dolaşımını sağlayarak hem yapısal dönüşümlere ivme kazandırmakta hem de kendini yeniden üreten bir devinime güç kazandırmaktadır. Göç, küresel değişimin önemli bir faktörü haline gelmiştir. 1970'li yılların ortalarından bu yana karmaşık bir süreç olarak giderek ivme kazanan küreselleşme hareketi içerisinde kilit bir dinamik olarak yerini alan uluslararası göç, dünyanın dört bir yanında siyaseti ve toplumları yeniden şekillendiren ulusaşırı devrimin artık bir parçası konumundadır.[51] Günümüzde bu değişimin yaygın etki ve sonuçları devletler düzeyinde ve uluslararası düzeyde göç kaynaklı birçok sorunun çözümüne ilişkin örgütsel bir işbirliğini zorunlu kılmıştır. Toplumun sosyo-kültürel yapı bütünlüğünü ve güvenliğini korumak ve olası risk ve tehditleri kontrol altında tutabilmek için belirlenen göç yönetimi politikaları, günümüz devletlerin politikalarının önemli bir parçası haline gelmiştir. Öte yandan göç ve göçmen politikaları, artık hem iktidarlar hem de muhalefetler tarafından kullanılan en etkili politik araçlardan biridir.[52] James F. Hollifield, uluslararası göç ile ilgili politikaların üç boyutta gözetilmesi gereğinin altını çizer. Birincisi kontrol; ikincisi uluslararası ilişkiler (egemenlik, ulusal güvenlik ve dış politika ile uluslararası göç arasındaki ilişki); üçüncüsü ile göçmenlerin uyumu (göçün vatandaşlık, politika gelişmeler üzerine etkisi)dur.[53] Göç süreci ile ilgili ortaya çıkabilecek muhtemel sorun ve açmazlar ancak bu üç boyut bir arada gözetildiğinde önlenebilecektir.

İlkel dönemlerde yaşanan doğal afetler, kaynak yetersizliği, kuraklıklar, açlık sorunu, iklim değişiklikleri ve diğer uygarlıkların saldırıları göçü zorunlu kılan faktörler olarak ortaya çıkmaktadır.[54] Dünya tarihi kitlesel bir şekilde gerçekleştirilen birçok zorunlu göçe tanıklık etmiştir. Batı yarıküreye10 milyon Afrikalının köle olarak zorla taşınması ya da on binlerce insanın New Orleans'tan kaçmaya zorlanması[55] zorunlu göçe birer örnektir. Tarihteki ilk kitlesel göç olayı 4. Yüzyıl ortalarında Çin'in egemenliğinden kurtulmak için batıya doğru hareket eden Hunların, Karadeniz'in kuzeyine yerleşmesi sonucunda, buradan kaçan Cermen kavimlerince gerçekleştirilen Kavimler Göç'üdür.[56] Zorunlu göçte ise, insanlar genellikle devletlerin

48 Abadan-Unat, 1976: 48.

49 Demirhan ve Aslan, 2015: 30.

50 Sağıroğlu, 2019: 20.

51 Castles ve Miller, 2008: 3, 11.

52 Erbaş, 2019: 15.

53 Hollifield, 2000: 137-138'den akt. Yılmaz, 2014: 1699.

54 Özyakışır, 2013: 11.

55 Macionis, 2012: 570.

56 Özyakışır, 2013: 11.

ekonomik, sosyal veya siyasal bazı yaptırımları nedeniyle çevrelerini terk etmek zorunda kaldıkları için sığınmacılık ve mültecilik gibi sorunlarla karşılaşılmaktadır. Sığınmacılık ve mültecilik, günümüzde sadece bir göç sorunu değil aynı zamanda önemli bir insan hakları sorunu olarak da öne çıkmaktadır.[57] I. ve II. Dünya Savaşı, zorunlu ve kitlesel göçlere neden olan yüzyılın iki büyük savaşıdır. Yapıları itibariyle birbirinin devamı olarak nitelendirilebilecek kölelik, sözleşmeli işçilikten ve İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki ekonomik göçten farklı olan bu göçler, genellikle devletlerin dağılması veya kurulması sebebiyle ortaya çıkan düzensizliklerden kaynaklandığı için 'mülteci' kimliği taşımaktadır.[58] Çeşitli sebep ve biçimlere bağlı olarak yaşadıkları yeri değiştiren insanlar, uluslararası belgelerin ve kurumların tanımlamasına göre mülteci, sığınmacı ve göçmen gibi isimler almaktadırlar.[59]

Göç nedenleri kadar göçün birey, aile, ülke ve toplumlar üzerinde oluşturduğu etki de önemli olup, bunların ayrıntılı biçimde bilinmesi ve yönetilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Göç ile birlikte başta göç eden bireyler olmak üzere aileleri, göç veren ve göç alan ülkeler üzerinde sosyal, kültürel, ekonomik, demografik, siyasal, dinsel pek çok etki ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber sözkonusu göç hareketleri yasadışı yollarla veya savaş, şiddet vb. nedenlerle ortaya çıkmışsa yukarıda sayılan sonuçlara ek olarak büyük sayılara varan ölümler, hastalıklar, kültürel çatışmalar, güvenlik sorunları gibi dramatik etki ve sonuçlar da doğurabilmektedir. Ayrıca ister gönüllü, ister zorunlu olsun bulundukları yerden başka yerlere göç edenler bu alanda dengenin bozulmasına yol açabildikleri gibi kamusal hizmetlerden de yeterince istifade edemeyebilirler.[60]

Göçmen kendi ülkesinden ayrılırken ve/veya yolu üzerinde bulunan ülkeden geçerken ve/veya göç etmeyi tasarladığı ülkeye girişinde ve/veya bu ülke(ler)de bulunduğu süre içinde o ülkenin yasalarına uyup uymama durumuna göre, yasal ya da yasa dışı olarak da tanımlanabilmektedir. Diğer taraftan günümüzde oldukça yaygın olmakla birlikte, ne zaman hangi yönde olacağı kestirilemeyen, göç eden kitlenin sosyal, demografik ve ekonomik özelliklerinin çok çabuk değişebildiği transit, mekik ve sığınmacı göçlerini kapsayan göçe "düzensiz/düzenlenmemiş göç" adı verilmektedir. Düzensiz göç türlerinden biri olan transit göç, asıl ulaşılmak istenen ülkeye giderken başka bir ülkede geçici bir süre için kalınmasına (Afgan bir göçmenin Türkiye üzerinden Avrupa'ya göç etmesi gibi); mekik göç ise belirli bir süre için bir ülkeye gidip bir süre sonra geri dönülmesi döngüsüne (Ukrayna-Türkiye arasında bavul ticareti gibi) vurgu yapmaktadır.[61]

Sığınmacı ve mülteci kavramları ile kıyaslandığında göçmen kelimesinin yarattığı çağrışımlar daha olumlu bir içerikte gözükebilir ancak gönüllü olarak gerçekleştirilen göçlerde dahi göçmen sıfatıyla göç eden kişi, sosyo-kültürel uyum süreci bakımından birçok zorlukla karşılaşabilir. Kaynak ülke ile hedef ülkenin kültürel yapıları arasında fark, göçmenin uyum sürecini belirlemede etkili olabilmektedir. Uyum zorlukları karşısında gündelik hayatta direniş stratejileri sergileyemeyen göçmenin hedef ülkede "yabancı" olarak görülmesi ya da kendini yabancı olarak hissetmesi çoğu zaman yüksek bir ihtimaldir. Göçmen kelimesinin, kavramsal olarak "yabancı" kavramından çok daha yumuşak ve olumlu çağrışımlara sahip olmasına rağmen, içerisinde birçok olumsuz anlam taşıdığına işaret eden Göker İsveçli Türkler ile ilgili yaptığı araştırmada "İsveç'te eğer bir kişi göçmen olarak kimliklendirilmiş ise, otomatik olarak düşük

57 Aydemir ve Şahin, 2017: 361.

58 Abadan-Unat, 2002: 32-33'den akt. Yılmaz, 2014: 1688.

59 Demirhan ve Aslan, 2015: 25.

60 Demirhan ve Aslan, 2015: 29.

61 Yılmaz, 2014: 1687.

değerli birisidir ya da en iyi, en yumuşak ifadesiyle ikinci sınıf vatandaştır"[62] tespitinde bulunmaktadır. Aynı tespitin diğer birçok Avrupa ülkesi için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Göçmen, mülteci veya sığınmacı her şeyden önce ev sahibi ülkelerde birer "yabancı" olarak görülmektedir. Bundan dolayı bu insanların nasıl bir ev sahipliği ile karşı karşıya kalacakları geldikleri ülkenin ekonomik konjonktür ve siyasi değerlendirmelerine bağlıdır. Böylelikle her ülke siyasi, etnik veya dini kriterler çerçevesinde kendi çıkarları doğrultusunda istediği kavramı ön plana çıkarmaktadır.[63]

3. GÖÇ KURAMLARI: SINIFLANDIRMA VE DEĞERLENDİRMELER

Göç olgusu ile ilgili kuramsal çalışmalara bakıldığında kuramların farklı kriterlere göre sınıflandırıldıkları görülmektedir. Bu sınıflandırmalardan biri, *Uluslararası Göç Teorileri* isimli çalışmalarında Douglas S. Massey ve arkadaşları tarafından yapılmıştır. Douglas S. Massey ve arkadaşları[64], göç kuramlarını; göçün geçiciliğini dikkate alan kuramlar ve göçün kalıcılığını-sürekliliğini dikkate alan kuramlar şeklinde iki kategoriye ayırmaktadırlar. Buna göre göçün geçiciliğini ileri sürerek geliştirilen kuramlar; Neo-klasik göç kuramı, bir sistem olarak göç kuramı, çifte işgücü piyasası kuramı, Dünya sistemleri kuramı, hareketlilik geçişi kuramı, Lee'nin itme-çekme faktörleri kuramı, neo-klasik mikro göç kuramı, neo-klasik makro göç kuramı, davranışsal modeller kuramı ve sosyal sistemler kuramıdır. Göçün sürekliliğini esas alarak geliştirilen kuramlar ise bir sistem olarak göç kuramı, dünya sistemleri kuramı, sosyal sermaye kuramı, klasik kuramlar, ağ (şebeke) kuramı ve birikimli sebep kuramı şeklinde belirtilebilir.

Göç kuramları ile ilgili yapılan bir başka sınıflandırma, göç ile doğrudan ilgilenen kuramlar ile göç ile dolaylı ilgilenen kuramlar şeklinde yapılan genel sınıflamadır. Buna göre göç ile doğrudan ile doğrudan ilgili kuramlar; Ravenstein'in Göç Kanunları, kesişen fırsatlar kuramı, İtme-çekme kuramı, merkez-çevre kuramı, denge kuramı, Parekh'in göç kuramı sınıflaması, Marksist kuram ve ağ kuramıdır. Göç olgusu ile dolaylı yoldan ilgili kuramların başında antropolojik nitelikli asimilasyon ve çok kültürcülük, etnisite, kültürlenme, kültürel değişme vb. kuramlar gelmektedir.[65] Geçmişte ekonomi biliminin hegemonyasında olan göç kuramları, günümüzde özellikle coğrafya, antropoloji ve sosyoloji gibi bilimlerin disiplinler arası anlayışıyla şekillenmektedir.[66] Ekonomi ve sosyolojide yapılan makro düzeydeki araştırmalar, daha çok göçün nedenlerini ve göç akımlarını sorgularken, yine sosyolojide ve antropolojide gerçekleştirilen diğer mikro düzeydeki araştırmalar ise daha çok göçün sonuçlarına, göçmenlerin deneyimlerine odaklanmaktadır.[67] Öte yandan iç göç ve uluslararası göç bağlamında yapılan araştırmalarda göç kuramlarının daha da farklılaştığı ve odaklanmış tema bağlamında çeşitlilik arz ettiği görülmektedir. Özellikle uluslararası alanda bireysel, toplumsal, ulusal ve küresel boyutların iç içeliğini gözetlemek durumunda kalan göç kuramlarında bu dağınık ayrışmaların yoğunlukta olduğu dikkati çekmektedir. Değindikleri eleştirel hususlara rağmen çoğu kuramın göç olgusunu açıklamada aslında birbirini tamamlayıcı mahiyette olduğu söylenebilir. Uluslararası göç konusunda genel kabul gören düşüncelerin 19. yüzyılın kavramlarına, modellerine ve varsayımlarına dayandığını ileri süren Massey ve arkadaşları'na göre şu an için tek tutarlı bir göç kuramı yoktur. Aksine ekseriyetle birbirinden ayrı gelişmiş ve parçalanmış çok sayı-

62 Göker, 2015: 185.

63 Yardım, 2015: 137.

64 Aydemir ve Şahin, 2017: 362.

65 Çakır, 2011: 135.

66 Güllüpınar, 2012: 83.

67 Aydemir ve Şahin, 2017: 360.

da kuram geliştirilmiştir. Bunların tümü her zaman disiplin sınırlarıyla ayrılmamıştır. Uluslararası göçe dair şu andaki örüntüler ve eğilimler çağdaş göç süreçlerinin tam bir şekilde anlaşılmasının tek bir disiplinin imkânlarıyla veya tek bir analiz düzeyine odaklanılarak açıklanamayacağını göstermektedir. Aksine göç sürecinin karmaşık ve çok yönlü doğası çeşitli yaklaşımları, düzeyleri ve varsayımları içeren sofistike bir kuram gerektirmektedir.[68] Göç davranışlarının karmaşıklığına dikkat çekerek tek bir göç kuramı fikrinin artık terkedilmesi gerektiğini ileri süren Castles[69] ise göç çalışmalarının sosyoloji ve diğer alanlardaki temel kuramlardan bir derece ayrıldığını savunarak, hem eleştirel hem de sosyal gerçekliğe uygun, hem deneysel hem de kuramdan temel alan bir göç sosyolojisi oluşturma problemini ortaya koymaya çalışır.

Massey ve arkadaşları da uluslararası göç kuramları ile ilgili çalışmalarında göç kuramlarını; göçün başlangıcını açıklamaya çalışan kuramlar ve göçün yaygınlaşmasını açıklamaya çalışan kuramlar şeklinde ikiye ayırırlar.[70] Buna göre başlangıç kuramları: yeni klasik ekonominin makro kuramı; yeni klasik ekonominin mikro kuramları; hasat sigorta piyasalarına, vadeli işlem piyasalarına, işsizlik sigortasına ve sermaye piyasalarına atıfta bulunan yeni ekonomik kuramı; çifte pazar kuramı ve yapısal enflasyon, motivasyon sorunları, ekonomik düalizm ve emek arzının demografisi; dünya sistemleri kuramı ve toprak, hammadde, emek maddi bağlar, ideolojik bağlar ve küresel şehirler. Yaygınlaşma kuramları ise azalan risk ve maliyetlere vurgu yapan ağlar kuramı; kurumsal kuram; gelir ve toprak dağıtımı, tarımsal üretimin örgütlenmesi, göç kültürü, beşeri sermayenin bölgesel dağılımı ve toplumsal adlandırma faktörleri üzerinden tartışılan biriken-kümülatif nedensellik ve göç sistemleri kuramıdır.

Göç ile ilgili bir başka kuramsal sınıflandırma analiz düzeyi dikkate alınarak yapılan sınıflandırmadır. T. Faist ve J. Hagen-Zanker'ın bu konudaki çalışmalarına göre göç kuramları mikro, orta ve makro düzeydeki kuramlar şeklinde tasnif edilmektedir. Mikro düzeydeki kuramlar bireysel göç kararı üzerinde dururken makro düzeydeki kuramlar ise göç eğilimlerini bir bütün olarak incelemekte ve bu eğilimlere ilişkin makro düzeyde açıklamalar getirmeye çalışmaktadır. Orta düzeydeki kuramlar mikro ve makro düzeyler arasında yer almakta olan, hanehalkı ya da topluluk göç kararlarının nedenleri ve göçün sürdürülmesi gibi konular üzerinde durmaktadır. Göçü mikro düzeyde ele alan kuramlar; Lee'nin itme-çekme kuramı, neo-klasik mikro göç kuramı, davranışsal modeller kuramı ve sosyal sistemler kuramıdır. Göç olgusunu orta düzeyde ele alan kuramlar ise sosyal sermaye kuramı, kurumsal kuram, network (ilişkiler ağı) kuramı, birikimli nedensellik kuramı ve işgücü göçünün yeni ekonomisi (NELM) kuramıdır. Göç eğilimlerini bir bütün olarak makro düzeyde inceleyen kuramlar şu şekilde belirtilebilir: Neo-klasik makro göç kuramı, göç sistemleri kuramı, dual işgücü piyasası kuramı, dünya sistemleri kuramı ve hareketlilik geçiş hipotezi.[71]

Başlangıcından günümüze kadarki süreçte yapılan göç araştırmalarına ilişkin genel bir değerlendirmede bulunan Faist[72], bu çalışmaları üç kuşağa ayırarak şu şekilde tasnif eder: İlk aşamada modeller, sanayileşme çağındaki demografik geçiş gibi gelişmeler bağlamında, göçün itici-çekici doğasına vurgu yaptılar. İkinci aşamada itici-çekici göç modellerine dayalı kavramsallaştırmaların katkısından hareketle analistler, işçi göçü ve mülteci akışlarının göç veren ve göç alan devletler arasındaki yapılaşmış ilişkiler içerisinde ortaya çıktığını ve bunların kapitalist dünya ekonomisinin, merkez

68 Massey ve diğ., 2014: 12.

69 Castles, 2007: 364'den akt. Bakewell, 2015: 191-192.

70 Massey ve diğ., 2014: 11.

71 Ela Özcan, 2016: 206.

72 Faist, 2003: 34-35.

ve çevre bölgeler arasındaki yapısal bağımlılığı içine yerleştiklerini öne sürdüler. Göç araştırmalarının üçüncü kuşağının oluşum halinde olduğunu belirten Faist, son kuşağa ilişkin yaklaşımın önceki yaklaşımları tamamladığı ancak onların yerini almadığı görüşündedir. Faist[73], bu noktada "ulusaşırı toplumsal alan kavramı"nı ileri sürmektedir. Bu kavramın, aynı zamanda üçüncü kuşak çalışmalarına yol gösterici nitelikte ve içerikte bir kavram olduğunu söyleyebiliriz. Ona göre ulusaşırı toplumsal alan kavramı, sadece göç veren ve göç alan bölgeleri birleştiren bağlantılardan ziyade, her iki dünyayı birleştiren göçmen ve yerli pratiklerinin ve ulus devlet gibi bu alanları kontrol etmeye çabalayan kurumların etkinliklerinin tanınmasını amaçlar.

Göç kuramlarının oldukça farklı ontolojik ve epistemolojik temelleri olduğuna dikkat çeken Bakewell'in çalışmasından[74] hareketle yapı-fail ikilemi bağlamında sosyolojide göç kuramlarına baktığımızda göç süreçlerinin incelenmesinde yapının veya failin öne çıktığı kuramsal yaklaşımların varlığı göze çarpar. Göç olgusunu determinist açıdan ele alan makro-düzeyli yaklaşımlar, bireysel aktörlerin karar ve davranışlarını göz ardı etmiştir. İkinci grup mikro düzeyli kuramsal yaklaşım ise tam tersine sosyal yapıların göç kalıplarını şekillendirmedeki rolünü hesaba katmadan sadece bireylerin failliğine odaklanmaktadır. Üçüncü grup kuramsal yaklaşım ise yapı ve fail kavramları arasında bir denge bulmaya çalışarak orta yolu seçen yaklaşımdır. Giddens'in yapılaşma kuramının, bu üçüncü gruptaki yaklaşımların çoğu için referans olarak kullanıldığına değinen Bakewell, söz konusu kuramın yetersizliğini ve yapı-fail çıkmazını aşmada bazı çelişkiler ve tutarsızlıklar olduğunu ileri sürer. Göç kuramını, toplumsal kuramla yeniden bağdaştırma amacını güden Bakewell[75], literatürde tutarlı ve sağlam bir göç kuramı geliştirme çabalarının yapı-fail çıkmazı tarafından engellediğini iddia eder, ancak eleştirel gerçekçi bir yaklaşımın benimsenmesiyle bu açmazın aşılabileceğini de vurgular. Giddens'in yapılaşma kuramının göç araştırmaları için yetersiz kaldığına dikkat çeken Bakewell, eleştirel gerçekçi yaklaşımın göç araştırmalarındaki yapı-fail çıkmazını aşmak için daha verimli kuramsal bir yöntem olduğunu ileri sürer.

Tekeli[76], sanayi toplumunda görülen göç olgusunu açıklamak amacıyla geliştirilen kuramların aşağıda sıraladığımız beş farklı soruyu yanıtlamaya çalıştığını belirtmektedir. Buna göre;

1.Sosyal sistemde göç gereksinmesi hangi nedenlerle ortaya çıkmaktadır? Nedenlerin farklılaşmasına göre ortaya çıkan göç çeşitleri nelerdir?

2.Kişiler göç kararını nasıl almaktadırlar? Bu kararın alınmasında hangi faktörleri rol oynamaktadır? Hangi değerlere önem verilmektedir?

3.Göç eden kişilerin nitelikleri, göç etmeyen kişilere göre ne farklılıklar göstermektedir?

4.Göç olgusunun sonucu sosyal sistemlerde ne tür sorunlarla karşılaşılmaktadır?

5.Göç olgusunun bağımsız değişken olarak alınması halinde toplumda ne tür yeni uyum sorunları doğmaktadır?

Yukarıdaki sorulara bakıldığında ikinci ve üçüncü soruya odaklanan kuramların doğrudan göçün bireysel yönüyle ilgilendiği görülür. Diğer sorulara odaklanan kuramlar ise daha çok göç olgusunun toplumsal yönüyle ilgilenmektedir. Sözkonusu sorular, ilgili kuramların göçü bağımsız ya da bağımlı değişken olarak analiz etmelerine göre de ayrıca farklılaşma göstermektedir. Belirttiğimiz

73 Faist, 2003: 35-36.

74 Bakewell, 2015: 191.

75 Bakewell, 2015: 188-209.

76 Tekeli, 1998: 12'den akt. Özer, 2004: 17-22.

sınıflama örneklerinden hareketle analiz düzeyi, göç süreci aşamaları, göç türleri, yapı-fail ikilemi ve göçü doğrudan-dolaylı ele alma biçimleri göz önünde bulundurularak çalışmamızın bundan sonraki bölümünde göç kuramlarından seçme yapılmak suretiyle bu kuramların göç olgusuna yaklaşım biçimleri aktarılmaya çalışılmıştır.

3.1. Earnst G. Ravenstein'in Göç Kanunları

Sanayi devrimi sonrasında İngiltere'nin yaşadığı siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel değişikliklere tanıklık eden Earnst G. Ravenstein, sanayileşmenin yarattığı göç hareketliliğine ilişkin tespitlerde bulunmuştur. Sanayi devriminin uzun soluklu sonuçları zamanla tüm Avrupa'yı etkileyecek olan sanayileşme ve ona bağlı yaşanan kentlileşme süreci ile birlikte ilerleyecektir. Göç araştırmalarında Ravenstein'in tespitleri göç olgusu ile ilgili ortaya atılan ilk kuramsal çalışma olarak kabul edilmektedir. 1871 ve 1881 İngiliz nüfus sayımlarında kullanılan doğum yeri istatistik verilerinden hareket eden Ravenstein 1885 ve 1889 tarihli iki makalesinde[77]İngiltere'deki iç göç hareketliliğinin yönü ve niteliği hakkında bazı tespitlerde bulunmuştur. Ravenstein 1885 yılında yayınlanan *Göç Kanunları (The Laws of Migration)* adlı makalesinde İngiltere'de yaşanan göç hareketliliğine dair görüşlerini aşağıda belirtilen yedi kanunla ifade etmiştir. Bunlar:

1.Göçmenlerin büyük çoğunluğu sadece kısa mesafeli bir yere göçerler. Bu ise gidilen yerde göç dalgaları yaratan bir nüfus yer değişimi ile sonuçlanır. Yaratılan göç dalgalarının yönü, göçmenleri içine alacak şekilde büyük endüstri ve ticaret merkezlerine doğrudur.

2. Bir kentte meydana gelen hızlı ekonomik gelişme karşısında, kenti çevreleyen yakın yerlerden göçmenler hızla bu kente gelirler. Böylece kırsal kesimde meydana gelen nüfus azalması daha uzak bölgelerden gelen göçmenlerce doldurulur. Bu durum hızlı gelişen kentin kendisini tüm ülkeye hissettirmesine kadar basamaklı bir şekilde devam eder.

3. Bu yayılma süreci kendisini yutan sürecin tersi şeklinde olsa da onunla benzer özellikler gösterir. Göç, kendi başına amaç olamaz; yani, bireyler göç amacıyla yer değiştiremezler.

4. Her göç dalgası, bunu karşılayan kısa karşı dalga yaratır.

5. Uzun mesafeye göç edenler daha çok büyük ticaret ve endüstri merkezlerini tercih etmektedirler.

6. Kent yerlileri, kırsal kesim yerlilerine oranla daha az göç etme eğilimindedirler.

7. Kadınlar erkeklere göre daha fazla göç eğilimi taşırlar. Ravenstein, bu belirlemesini yaparken durumun ilginç bir sonuç olduğunu kabul etmekle birlikte, nüfus sayımı verilerinin kadınların yerinin kendi evleri olduğu yönündeki geleneksel anlayışı bu bağlamda desteklemediğini ileri sürmektedir. 1889 yılında yayınladığı makalesinde Ravenstein, ayrıca kadınların sadece kısa mesafeli göçlerde erkeklere göre daha etkin olduğunu kabullenmiştir.[78]

Yukarıdaki kanunlardan anlaşılacağı üzere Ravenstein'in analiz birimi bireydir. Göç hareketliliğinde itici güç olarak ekonomik gelişmeleri dayanak gösteren Ravenstein'a göre göçün ilk yönü kırdan kente doğrudur. Bu göçün yarattığı dalgalanmalara bağlı olarak kırsal yapılarda da göçe dayalı dönüşümler yaşayacaktır. Birer sanayi merkezine dönüşmeleri sonucu kentler bireyler için bir fırsat alanına dönüşmektedir. Sanayileşmenin yarattığı olası işgücü fırsatları, ücret ve refah düzeyi göç için çekici unsurlar haline dönüşmektedir. Böylelikle doğrudan olmasa da Ravenstein bu kanunlarla kentlerin çekici, kırsalın ise itici olası faktörleri bünyesinde barındırdığına işaret etmiş

77 Ela Özcan, 2016: 188.

78 Yalçın, 2004: 23-25.

olmaktadır. Bu yönüyle Ravenstein, göçün sürekliliğine de vurgu yapmış olmaktadır. Ravenstein'in tespitleri İngiltere'de yaşanan iç göçün niteliği ve sonuçları ile sınırlıdır. Başka deyişle, Ravenstein içe göç ya da dışa göç deneyimleri ile ilgili herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Ravenstein'in kanunları, yaşadığı dönemin İngiltere'sinin mevcut koşullarına dayalı olduğundan diğer ülkelerin göç hareketliliğini açıklamada ya yetersiz bulunmuştur ya da eksik/farklı tespitler içerdiği için eleştirilmiştir. Yine de sonraki göç kuramlarına temel oluşturması Ravenstein kanunlarını sosyolojik açıdan değerli kılmaktadır.

3. 2. S. A. Stouffer'ın Kesişen Fırsatlar Kuramı

S. A. Stouffer, Ravenstein'ın söz ettiği göç mesafesini 1940 yılında yayınlanan makalesinde daha detaylı bir şekilde ele almıştır. Amerikan Sosyoloji Dergisi için kaleme aldığı *Kesişen Fırsatlar: Hareketlilik ve Mesafeye İlişkin Bir Teori (Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance)* başlıklı makalesinde göçe ilişkin kuramsal çalışma ve araştırmalar için mesafe kavramının önemi ve gerekliği üzerinde durmuştur. Kuramını sınamak için 1935-1940 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri Ohio eyaletinin Cleveland Metropolitan Bölgesi sayım verilerini kullanarak evlerini taşıyan bireyler üzerinde bir inceleme yapan Stouffer, kentlerin çekim merkezi olma etkisini dikkate almakla birlikte, göç kararını veren bireyler açısından önemli olan faktörün göç mesafesi olduğunu[79] söylemiş ve kesişen fırsatlar kuramını ileri sürmüştür. Buna göre; belirli bir mesafeden göç eden kişilerin sayısı, gittikleri yerlerdeki fırsatların sayısıyla da ters orantılıdır. Dolayısıyla bu ilişkiye göre bir yerleşim yerindeki fırsatlar ne kadar fazlaysa, oraya göç eden bireylerin sayısı da o kadar fazla olmaktadır.[80] Görüldüğü üzere Stouffer göç mesafesini kentlerin ekonomik fırsatlarını esas alarak açıklamış, diğer sosyo-kültürel, çevresel, coğrafi, siyasi ya da tarihsel etmenleri göz ardı etmiştir. Stouffer'ın kesişen fırsatlar kuramı, ekonomik faktörlere dayalı indirmeci ve de kesitsel bir yaklaşım içermektedir.

3. 3. İtme Çekme Kuramı

Göç araştırmalarında sıklıkla kullanılan itici ve çekici faktörler, ilk kez Everett Lee tarafından 1966 yılında yayınlanan *A Theory of Migration* başlıklı makalede sistematik bir şekilde ele alınmıştır. Ravenstein'ın göç kanunlarına ilişkin bir değerlendirmede bulunan ve sonraki göç kuramcılarının çalışmalarını göçmenlerin demografik yapısına ait genel bir eğilimle sınırlı tutulduğu için eleştiren Lee, ortaya koyduğu kuramında göçmenden daha çok göç sürecinin kendisine odaklanmış, fakat göçmenlerin göz ardı edilmemesi gerekliliğini vurgulamıştır[81]. Lee göçe ait itici ve çekici dört temel faktör belirlemiştir. Bunlar:

1.Yaşanan yerle ilgili faktörler,

2. Gidilmesi düşünülen yerle ilgili faktörler,

3. İşe karışan engeller,

4. Bireysel faktörler.[82]

Göç ile ilgili klasik kuramların birçoğu itme ve çekme faktörlerine odaklanmıştır. İtme faktörleri; savaş, kıtlık, siyasi baskı ya da nüfus baskıları gibi insanları göçe zorlayan, kaynak ülke içerisindeki dinamiklere gönderme yapar. Bunun tersine çekme faktörleri; gelişen emek pazarı, daha iyi yaşama koşulları ve düşük nüfus yoğunluğu başka bölgelerdeki göçmenleri çekebilmektedir.[83] Kent-

79 Ela Özcan, 2016: 190.

80 Özyakışır, 2013: 48.

81 Aydemir ve Şahin, 2017: 364.

82 Çağlayan, 2006: 72; Aydemir ve Şahin, 2017: 364; Yalçın, 2004: 30.

83 Giddens, 2005: 259.

leşme sürecine bağlı olarak göçün itme ve çekme faktörlerini ele alan sosyal bilimciler kentin çekici yönlerini ele alırken köyün ise itici yönlerine dikkat çekmişlerdir. Bu anlayışa göre kentler iş, sosyal refah, eğitim, yüksek yaşam kalitesi ve sosyal ilişkiler ağı açısından bireye/sosyal gruplara alternatif fırsatlar ve imkânlar seti sunmaktadır. Bu yönüyle kent göç hareketi için bir cazibe ve çekim alanıdır. Bu hususun özellikle sanayileşme sürecine bağlı olarak kentleşmesini gerçekleştiren sanayi sonrası Batı toplumları için geçerli olduğunu söyleyebiliriz. 19. yüzyıl sonrası için bu toplumlarda sanayi ve teknoloji, çekici faktörleri besleyen temel potansiyel olma niteliğini göstermiştir. Genel olarak baktığımızda kente göçü sağlayan çekici faktörleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1.Köy-kent gelir farklılıkları,

2.Daha iyi ve ileri eğitim,

3.Şehrin cazibesi,

4.İş bulma ümidi,

5.Daha yüksek hayat standardı,

6.Ulaşım imkânları.[84]

Köyün çekici güçlerine karşılık köyler, köylü için düşük yaşam kalitesi, geçim zorluğu, işsizlik ve üretim temelli ekonomik zorluklarla baş edememe durumlarında itici bir potansiyeli içerebilmektedir. Buna göre köyden kente göçü tetikleyen itici faktörler şu şekilde sıralanabilir:

1.Nüfus baskısı,

2.Yetersiz ve kötü dağıtılmış toprak,

3.Gizli işsizlik,

4.Eksik istihdam,

5.Düşük prodüktivite,

6.Zirai mekanizasyon,

7.Mevsim dışı iktisadi faaliyetlerin mevcut olmayışı,

8.Tabii afetler,

9.Eğitimle artan seyyaliyet,

10.Kan davaları

11.Tarım arazisinin özellikleri, iklim şartları ve erozyon.[85]

Lee'nin kuramına göre hem gidilecek yerde hem de yaşanan yerde itici ve çekici faktörler vardır. Hem itici hem de çekici faktörlerin birliği bir bütünlük oluşturmaktadır. Lee çekici faktörler için artı (+), itici faktörler için eksi (-) ve herkes için eşit değerde olan nötr faktörler için de sıfır (0) sembollerini kullanmaktadır. Olumlu faktörler göçe yönelik çekmeyi temsil ederken, olumsuz faktörler ise itmeye karşılık gelmektedir.[86] Ancak göçü ortaya çıkaran itici ve çekici nedenlere ilişkin bireysel cevaplar her zaman farklı olabilir. Çünkü yaş, medeni durum, çocuk sahibi olma ve cinsiyet gibi faktörler, bireylerin göç kararı almasında önemli derecede rol oynamaktadır. Kuramına yönelik bu eleştiriye rağmen Lee'nin göçün sanılanın aksine daha karmaşık işlemler süzgecinde ortaya çıkan bir olay olduğunu belirtmesi ve itme-çekme kuramında hem bu faktörlere hem de engellere ve bireysel farklılıklara yer vermesi sosyolojik açıdan bir kazançtır.[87] Lee'nin kuramı göç kuramları içerisinde önemli kuramlardan birisi olmakla birlikte niteliği açısından göç hareketleri içerisinde değerlendirilmesi tartışmalı olan ve göç literatüründe sığınmacılık ve mültecilik kavramlarıyla ifade edilen süreçlerden ziyade, serbest göçleri izah etme noktasında daha işlevsel bir kuramdır denilebilir.[88]

Göçün kaynağı konusunda kabul gören ve

84 Sezal, 1992: 36.

85 Sezal, 1992: 35.

86 Çağlayan, 2006: 73; Aydemir ve Şahin, 2017: 365.

87 Yalçın, 2004: 33.

88 Aydemir ve Şahin, 2017: 365.

uzun dönem etkili olan "itici ve çekici" kuramlar, artık özellikle de çok değişik boyutların işin içine girmesi nedeniyle uluslararası göçü açıklamakta yetersiz kalmaktadır.[89] İtme-çekme göç kuramları, karmaşık ve çok yönlü bir sürece fazlasıyla basit açıklamalar sunduğu için de ayrıca eleştirilmektedir. Bunun yerine göçle ilgilenen bilginler, küresel göç örüntülerine, makro ve mikro düzeydeki süreçler arasındaki etkileşimle üretilen sistemler olarak bakmaktadırlar. Makro düzeydeki etmenler; bölgedeki siyasi yapı, iç ve dış göçü düzenleyen yasalar ve düzenlemeler ya da uluslararası ekonomideki değişmeler gibi üst boyuttaki konulara gönderme yapar. Öte yandan mikro düzeydeki etmenler; göçmen topluluklarının kendilerinin sahip olduğu kaynaklar, bilgi ve anlayış tarzlarıyla ilgilenmektedir.[90]

3.4. W. Petersen'in Göç Tipolojisi

İtme-çekme kuramını geliştirmeyi amaçlayan W. Petersen, 1958 yılında yayınladığı *Göçün Genel Bir Tipolojisi (A General Typology of Migration)* başlıklı makalesinde göçe ilişkin beş farklı tipten bahsetmiştir. Bunlar:

1. İlkel göçler: Doğal koşulların yarattığı itme faktörleri ile oluşan göçlerdir. İklim, kuraklık vb. doğa koşullarından kaynaklanan ve çoğunlukla toplu olarak yapılan göçleri kapsamaktadır.[91] Petersen göçebe toplulukların dönemlik göçlerini de bu göç tipi içerisinde tanımlamaktadır. Fakat Petersen'in ayrıntıyla ve asıl üzerinde durduğu konu, kuraklık, kötü hava koşulları gibi çevrenin yarattığı fiziksel zorluklardan kaynaklanan ve bu sebeplerle yaşanan toplu göçlerdir.[92]

2. Zorlama/Zoraki ve yönlendirilen göçler: Göçün, göçmenlerin bilinçli tercihlerinin bir sonucu olarak gerçeklemediği, göç edenlerin kendileri dışındaki sosyal ve siyasi mekanizmanın verdiği bir karar neticesinde gerçekleştiği durumlardaki göçleri ifade etmektedir. Mültecilerin, ülkesinde yerinden edilmiş kişilerin gerçekleştirdiği hareketler ya da doğal, çevresel, kimyasal, nükleer felaketler, açlık, kalkınma projeleri ve benzeri sebeplerle yapılan göçler [93] bu tipe örnek verilebilir.

3. Yönlendirilen göçler: Zoraki göçte olduğu gibi bu göç tipinde de yine doğal ya da sosyal koşullar göçün nedeni olarak rol oynamaktadır. Ancak bu göç tipinde göçmenler, göç edip etmeme konusundaki tercihlerini kendileri yapabilmektedirler.[94] Petersen, Nazilerin Yahudileri göçe zorlamak için geliştirdikleri anti-semitik eylemleri, kanunları ve Yahudileri toplama kamplarına taşımak için geliştirdikleri politikaları, zoraki göçe örnek olarak vermiştir.[95] Almanya'da 1933-1938 yılları arasında çeşitli kanunlarla Yahudilerin göçe özendirilmesi[96] ise yönlendirilen göç tipine örnek olarak gösterilebilir.

4. Serbest göçler: Göçmenlerin, göç etme ile ilgili kararlarını, kendi bilinçli tercihlerinin bir sonucu olarak gerçekleştirdikleri göç türünü ifade etmektedir. Bu göç tipi büyük kitlesel göçleri değil, bireysel tercihlerle yapılan kişisel ve küçük grup/aile göçlerini tanımlamaktadır. Serbest göç tipinde kişiler, topluluklar ve toplumlar üzerine uygulanan herhangi bir zorlayıcı durum ve itici bir güç yoktur.[97]

5. Kitlesel göçler: Kitlesel göçlerin temel motivasyonu, teknolojik yenilikler ve ilerlemelerdir. Petersen, dünyadaki ulaşım imkânlarının ge-

89 Erbaş, 2019: 135.

90 Giddens, 2005: 259.

91 Aydemir ve Şahin, 2017: 365.

92 Çağlayan, 2006: 75.

93 Aydemir ve Şahin, 2017: 365.

94 Aydemir ve Şahin, 2017: 365.

95 Çağlayan, 2006: 76.

96 Yalçın, 2004: 34

97 Aydemir ve Şahin, 2017: 365-366.

lişmesiyle alternatiflerin artarak, göçün kitlesel bir duruma geldiğini vurgulamaktadır. Bu göç tipinin en belirgin ve diğer göçlerden ayrılan yanı, göçün kolektif bir olgu haline gelmiş olmasıdır.[98]

Yukarıda görüldüğü üzere Petersen'in göç tipolojisi, farklı dönemlerde farklı toplumlarda, coğrafyalarda, farklı nedenlerle, farklı koşullarda, farklı bireyler/sosyal gruplar tarafından gerçekleştirilen göçleri açıklayabilme özelliğine sahiptir. Çağlayan'ın ifadesiyle[99] Petersen'in çalışması çerçevesinde ortaya konan göç tipleri, sadece itme çekme faktörlerinin varlığı sonucunda oluşmamakta, aynı zamanda göç için bireysel ve toplumsal motivasyonları da analiz malzemesi yapıp, bu malzemeyi kullanarak oluşmaktadır. Tüm bunların eşliğinde, Petersen'in çalışması, özellikle bireysel ve toplumsal motivasyonu kapsadığı için, göç sosyolojisi içerisinde anlamlı bir yer teşkil etmektedir. Ayrıca birden fazla faktörün göç analizinde kullanmasına izin vermesi, yönlendirilen ve zoraki göç ayrımını başarılı bir şekilde gerçekleştirmesi, Petersen'in kuramını, günümüzdeki göçleri (Afrika'da savaştan kaçan kişiler, sömürge döneminde bazı Afrika ülkeleriyle Fransa arasında oluşan göçmen ilişkisi vb. gibi) çözümlemede ve anlamada başarılı ve kullanılabilir kılmaktadır.

3.5. Modernleşme Okulu: Denge Kuramı veya Dengeli Büyüme Kuramı

Gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkiyi olumlu bir bakış açısıyla analiz eden modernleşme okulunun en önemli temsilcileri T. Parsons, D. Lerner, W. Rostow, M. P. Todaro ve W. A. Lewis'tir. Denge kuramcıları sözkonusu analizlerinde kapitalist-gelişmiş ülkelere yoğun işgücü göçünü açıklarken itme ve çekme faktörlerinden hareket ederler. Başka bir deyişle denge kuramı iç göçlerin analizinde yararlanılan itici güçler-çekici güçler tasnifini uluslararası işgücü göçlerine yansıtmaktadır. Kuram taraftarları göç alan ve veren ülke arasındaki sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel gelişme farklılıkları üzerinde durmaktadırlar.[100]

Denge kuramı, modernleşme sürecini kentleşmenin artışı ve nüfusun tarım kesiminden sanayi kesimine aktarılması olarak tanımlayan ekonomik temelli bir kuramdır; buna göre işgücü göçü, gelişme sürecini uyarmak için bir doğal çözüm sayılmaktadır.[101] Denge kuramcıları, göç olgusunu da bu bağlamda analiz etmektedirler. Onlara göre iki tür ülke grubu arasındaki iktisadi büyüme, gelir (ücret), eğitim, sermaye birikimi, istihdam piyasalarının yapısal özellikleri gibi farklılık kategorileri işgücü göçüne yol açmaktadır. Görüldüğü üzere model, dünya ekonomisinin kendi içinde bir bütün olduğu, ekonomik gelişmelerin ülkeler arası kaynak aktarmalarını zaruri kıldığı üstelik bunun faydalı olduğu görüşünden yola çıkmaktadır.[102]

Denge kuramına göre göç olgusu, bölgeler ve mekânsal birimler (köy, kasaba, kent) arasında bir dengenin sağlanmasına yarayan olumlu bir nüfus hareketi ve işgücü transferi olarak değerlendirilmiştir. Böylece gelişmemiş yörelerden gelişmiş, yani sanayileşmiş kentsel yörelere göçen nüfusun yaratacağı yeni talep ve işgücü transferi, azgelişmiş kırsal yörelerde üretim artışı ve işgücü talebi doğuracak ve böylelikle göç oranı düşecektir. Bunun sonucu olarak da zaman içinde tekrarlanacak olan göç süreci, bölgeler arası nüfus dengesini sağlamış olacaktır. Göç bu bakış içinde dengesizlikleri giderici, bütünleştirici bir kalkınma ya da modernleşme süreci olarak değerlendirilmiştir.[103] Denge kuramcıları göçü, iş ve daha yüksek statü arayan bireylerin gönüllü

98 Aydemir ve Şahin, 2017: 366.

99 Çağlayan, 2006: 76-77.

100 Gezgin, 1991: 36.

101 Abadan-Unat, 1976: xvııı.

102 Gezgin, 199: 36.

103 Çakır, 2011: 135.

olarak yaptıkları tercihlerden kaynaklandığını ileri sürerler. Bununla birlikte göçmen işçi olarak başka ülkelere giden bireylerin mesleki becerilerini geliştirecekleri, modern değerleri kazanacakları ve böylece kendi ülkelerine ekonominin gelişmesine katkıda bulunacak kültür elçileri olarak dönecekleri iddia edilir.[104] Dolayısıyla göç, sadece ekonomik uyumlanma süreci değildir, göç aynı zamanda Batılı-kapitalist değer ve kazanımların da içselleştirileceği bir kültürlenme sürecidir. Bu kuramın temsilcileri bu yolla azgelişmiş ülkelerin yalnızca ekonomik kalkınmayı değil, kültürel gelişmeyi de sağlayabilecekleri düşüncesindedirler. Denge kuramcılarının düşüncesinde gelişmiş-kapitalist ülkelere yönelik göçler, az gelişmiş ülkeler için bir kalkınma ve modernleşme yoludur. Başka bir deyişle azgelişmiş ülkeler için göç, modernleşme ya da kalkınma için bir fırsatlar ve imkânlar alanı sunmaktadır.

Denge kuramının göç sonrası gelişmeleri göz ardı etmesi tutarlılığını zedelemiş, sert eleştirilere yol açmıştır. Zira göç alan ülkenin işgücü piyasasının düalist bir yapıya bürüneceği, üstelik bu yapının kronikleşeceği hesaba katılmamıştır. Ne göç alan ne de göç veren ülkede sosyo-kültürel problemlerin ortaya çıkabileceğinin hiç dikkate alınmaması bir yana, ekonomik etkilerin de istenmeyen bir mecraya yöneleceği düşünülememiştir. Öte yandan kuramın ilk bakışta tutarlılığını koruyabilmesi için en azından rotasyon ilkesinin terk edilmemesi gerekirdi. Zira rotasyon usulünden vazgeçilip yabancı işçilerin kalış süresi belirsizleşince edinileceği öngörülen hünerlerin, kaynak ülkenin kalkınmasında etkin rol oynayacağı hususu kendiliğinden gündemden düşmektedir.[105]

1.6. Bağımlılık Okulu: Merkez Çevre Kuramı ve Dünya Sistemi/Sistemleri Kuramı

Bağımlılık Okulu'nun geliştirdiği merkez-çevre kuramı, Modernleşme Okulu'nun denge kuramına yönelik sert eleştirilere dayanmaktadır. Marksist gelenek içinde yer alan dünya sistemi kuramı, gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkiyi denge kuramının tam aksine olumsuz bir bakış açısıyla analiz etmektedir. İster uluslararası isterse bölgeler ve kentler arası düzeyde olsun merkez-çevre kuramcıları, modernleşme kuramında ileri sürülen varsayımlara, modellere bir tepki olarak ortaya çıkmış ve denge kuramını tümüyle reddetmişlerdir.[106] Üçüncü dünya ülkelerinin azgelişmişlik ve kalkınma sorunlarını merkez-çevre arasındaki bağımlılık ilişkisine dayanarak açıklayan bu kuramın en önemli temsilcileri; I. Wallerstein, S. Amin, P. Baran ve A. Gunder Frank'tır. Adından da anlaşılacağı üzere kuram, merkez ve çevre kavramlarından hareketle gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki asitmetrik ilişkiyi irdelemiştir. Merkez-çevre kuramı savunucularından J. Galtung'un işaret ettiği gibi sözkonusu asimetrik karşılıklı etkileşim, belirli tipteki bir işbölümü ile gelişen ülkeler arasındaki ilişkileri karakterize etmektedir. Merkez uluslar kendi işgücü kaynaklarından gitgide daha yüksek düzeyde bir eğitim görmüş olma ve daha yüksek düzeyde nitelikler kazanmış olmayı aramakta iken, çevre uluslar hammadde sağlayıcı olarak kalmakta, diğer ülkelerin mallarına pazar teşkil etmekte, kendi fazla işgücünü ise gelişmiş ülkelere ihraç etmektedir.[107] Mikro düzeydeki karar verme süreçlerini önemsemeyen dünya sistemleri kuramı, daha üst düzeyde yürüyen güçlere ve etkilere odaklanır. Sözgelimi içe göçü, ekonomik küreselleşmenin ve pazarın ulusal sınırları aşarak yaygınlaşmasının bir sonucu olarak görür.[108]

Merkez ve çevre kavramları farklı gelişmişlik düzeyindeki toplumların birbirlerine karşı konumla-

104 Şahin, 2001: 60.

105 Gezgin, 1991: 37, 42.

106 Çakır, 2011: 136.

107 Abadan-Unat, 1976: 2-3.

108 Massey ve diğ., 2014: 13.

rını belirtmenin yanı sıra, belli bir toplum yapısı ve bu sürece bağlı kentsel mekânın içindeki yapılanma ve ilişkileri de içerecek biçimde kullanılmaktadır.[109] Kuramsal çözümlemelerde ulus-devlet modeli, kapitalizm, modernleşme, çok uluslu şirketlerin etki gücü gibi etmenlere bağlı olarak dünya ülkeleri arasında yaşanan ilişkilerin olumsuz, bağımlı kılıcı ve kolonyalist boyutuna dikkat çekilmek istenmiştir.

Dünya ekonomik sistemini ülkelerin gelişmişlik düzeyleri açısından sınıflandıran Merkez-çevre kuramcıları az gelişmiş ülkeleri çevre; gelişmiş ülkeleri merkez; gelişmekte olan ülkeleri ise yarı-çevre olarak adlandırarak bu ülkeler arasındaki ilişkileri istismara ve sömürüye dayalı bir bağımlılık ilişkisi olarak nitelendirmektedirler. Ve günümüz ekonomi sisteminde kapitalizm bu bağımlılık ilişkisine dayanarak varlığını sürdürmektedir. Bu yaklaşıma göre göç, modernleşmeyi ve gelişmeyi sağlayan bir mekanizmadan ziyade, göçmen işçi gönderen ülkelerdeki işgücü kaynaklarının gelişmiş ülkeler yararına kullanılmasına yaramakta ve gelişmekte olan ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmelerini olumsuz bir biçimde etkilemektedir.[110] Başka bir deyişle göçün yönü az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru yönelmektedir ve bu daha çok işgücü göçü niteliğindedir. Öte yandan genel kanının aksine söz konusu göç hareketleri, göç veren az gelişmiş ülkeler için uzun ya da orta vadeli olarak sosyo-ekonomik yapıda modernleşme ile sonuçlanmayabilir. Rist'in belirttiği gibi[111] göç, sanılanın aksine gelişmemiş ülkeleri modernliğe götüren bir mekanizma değil, tam tersine ülkedeki yoksulluğu ve kaynakların tüketilmesini daha da şiddetlendiren bir güç olarak görülmektedir. İşgücü alan ülke ile veren ülke arasındaki, uluslararası işbölümünden doğan farklılık işçi göçüne sebep olmakla kalmayıp yeni bir hâkimiyet ilişkisi kurmaktadır. Zira merkez ülkedeki bir ekonomik kriz hemen çevre ülkeye etki yapmaktadır. O halde göç ekonomiler arası dengesizliği gidermez, hâkimiyeti pekiştirir.[112]

Bağımlılık okulunun az gelişmiş ülkeleri, gelişmiş ülkelere tek yönlü olarak bağımlı olduklarını değerlendirmesi, bu kuramın eleştiriye oldukça açık olan boyutunu oluşturmaktadır. Zira hammadde ve ucuz iş gücü bakımından gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere olan bağımlılığı da yadsınamaz boyuttadır.[113] Bununla birlikte denge kuramını eleştiren merkez-çevre kuramcılarından Schiller ve Nikolinakos, iddia edilenin aksine makro düzeyde (göçmen çıkaran ülkelere karşı göçmen işgücü alan ülkelere) göçmen işgücünün ülkelerarası eşitsizliğin artışına yol açtığı sonucuna varmışlardır.[114]

Tarihsel zaman ve uzam boyunca farklı dünya sistemlerinin varlığını iddia ederek, dünya sistemi kavramı yerine dünya-sistemleri kavramını kullanmayı tercih eden I. Wallerstein'a göre günümüz modern dünya sistemi kapitalist dünya-ekonomisi olup birçok sistemden sadece biridir. Onun kuramsal yaklaşımına göre kapitalizm ve kapitalizmin çeşitli görüntüleri, günümüz ekonomisini ve buna bağlı olarak da diğer yapıları belirleyen temel unsurlardır. Wallerstein'in bakış açısıyla merkez-çevre kuramına bakıldığında, merkez olarak adlandırılan ülkeler, ekonomik ve sosyal olarak gelişmiş ve genel olarak kapitalist ilişkiler sistemini benimsemiş ülkelerdir. Çevre ülkeler ise bu kapitalist ağlar ve değerlerle kuşatılmış merkez ülkelere bağımlı olan ülkedir. Merkez ve çevre ülkeler, kapitalist değerler ve ekonomik zorunluluklar sistemi çerçevesinde karşılıklı olarak birbirine bağımlıdırlar.[115]

109 Genç, 1997: 310.

110 Tatlıdil, 1984: 113'den akt. Şahin, 2001: 60-61.

111 Rist, 1978: 17'den akt. Yalçın, 2004: 37.

112 Gezgin, 1991: 38.

113 Aydemir ve Şahin, 2017: 366.

114 Abadan-Unat, 1976: xvıı.

115 Çağlayan, 2006: 79

Dünya sistemleri kuramı, uluslararası göçün genişleyen bir küresel pazarının politik ve ekonomik örgütlenmesini takip ettiğini ileri sürerek bu görüşü altı farklı hipotezle şu şekilde dile getirir:

1. Uluslararası göç, gelişen dünyadaki kapitalist Pazar formasyonunun doğal bir sonucudur; küresel ekonominin çevresel bölgelere nüfuz etmesi, uluslararası hareketin katalizörüdür.

2. İşgücünün uluslararası akışı, metalar ile sermayenin uluslararası akışını takip eder ancak tam tersi yöndedir. Kapitalist yatırımlar, çevre ülkelerinde köklerinden kopmuş hareketli nüfusu yaratan değişimleri tetikler; diğer yandan aynı zamanda merkez ülkelerle güçlü maddi ve kültürel bağlantılar oluşturarak ulusötesi hareketlere yol açarlar.

3. Uluslararası göç, özellikle eski sömürgeci güçlerle eski sömürgeler arasındadır; çünkü kültürel, dilsel, idari, yatırımsal, ulaşımsal ve iletişimsel bağlar erken dönemde oluşmuştur ve sömürge dönemi esnasında dışsal rekabet ortamı özgür bir şekilde gelişmesine izin vermiştir. Bu durum belli ulusötesi pazarlar ile kültürel sistemlerin oluşumuna yol açmıştır.

4. Uluslararası göç, pazar ekonomisinin küreselleşmesinden kaynaklandığı için, hükümetlerin göç oranlarını etkileme biçimi şirketlerin denizaşırı yatırım faaliyetlerini düzenlemek ve sermaye ile metaların uluslararası akışını kontrol etmektir. Ancak bu tür politikalar, yerine getirilmeleri zor olduğundan uygulanma ihtimalleri pek yoktur, uluslararası ticarette anlaşmazlıklar yaratma eğilimindedir, dünya ekonomik gerileme riski taşımaktadır ve bunları bloke etmek üzere harekete geçirilebilecek temel politik kaynaklara sahip çok uluslu şirketleri karşısına almaktadır.

5. Kapitalist ülke hükümetleri başarısız olduklarında, yurt dışındaki yatırımlarını korumak ve küresel pazarın gelişimine sempatik olan yabancı hükümetleri desteklemek için yaptıkları politik ve askeri müdahaleler, belli merkez ülkelerine yönelen sığınmacı hareketlerini meydana getirmekte; bu durum bir başka uluslararası göç biçimini doğurmaktadır.

6. Uluslararası göç, nihayetinde ücret oranları veya ülkeler arasındaki istihdam farklarıyla çok az ilişkilidir; pazar oluşumunun dinamikleri ile küresel ekonominin yapısından ileri gelmektedir.[116]

Birçok saha çalışması ile destek görmesine rağmen merkez-çevre kuramı bazı noktalarda eleştirilere maruz kalmıştır. Buna göre kuram sosyo-ekonomik yapı farklılıklarını gereğinden fazla abartmakla tek cepheli bir kuram durumuna düşmektedir. İkinci eleştiri, göç kararında rol oynayan psiko-sosyal yapı özelliklerini göz ardı etmesidir. Kuram taraftarları ikili istihdam piyasasından sınıf kavramı çerçevesinde söz etmektedirler. Bir toplumda yabancı çalışanları sınıf kavramından ziyade tabaka kavramı aracılığı ile tasvir etmek sosyal hareketliliğe vurguyu beraberinde getirecektir. Kaldı ki yabancı işçiler arasında sınıf şuurunun oluşmayışı aksine milli ve dini bir şuurlanmanın yeşermesi, merkez-çevre kuramının türevini anlamsızlaştırmaktadır. Etnolojik oluşumları dikkate almaması kuram açısından büyük bir eksikliktir. Bu kurama yöneltilecek bir diğer eleştiri, işçi göçünün salt Akdeniz Havzası-Batı Avrupa ülkeleri istikametinde olmadığı, işgücü ithalatçısı ülkeler arasında da mevcut bulunduğudur. Merkez-çevre kuramının yabancı işçi istihdamını kapitalizmin eski kolonyalist ilişkilerinin değişik bir görüntüsü olarak ele alması, bu tür istihdamın sırf kapitalist Batıya has olduğunu belirtmesi realiteyi tam manasıyla yansıtmamaktadır.[117]

1.7. İlişkiler Ağı (Network) Kuramı

İlişkiler ağı ya da başka bir deyişle sosyal ağlar kuramı, birey ya da grup temelinde gelişmiş ilişkiler ağına dayanarak göç hareketini açıklayan

116 Massey ve diğ., 2014: 27-28.

117 Gezgin, 1991: 45-47.

bir kuramdır. Göç kuramlarına dair sınıflandırmalar açısından bakıldığında kuram; göçün nedenlerinden çok, göçün kendi kendini üreten yapısına ve sürekliliğine odaklanan mikro düzeyde bir göç kuramıdır.[118] Faist, ağ kuramını kanıtlayıcı bir kuramdan ziyade, daha çok amprik bir metodoloji olarak değerlendirir.[119] Ona göre kuramsal iddialar sık sık sadece örtük bir biçimde dile getirilirler.

Sosyal ağlar, belli bir yerleşim yerine önceden göç etmiş olanlarla yeni göç etmiş olanlar arasında kurulan ve etnik, dinsel, hemşerilik ve dostluk temelinde gelişen ilişkiler bütünüdür. Network kuramına göre sosyal ağlar arkadaş ve aile gibi kişisel ilişkiler üzerinden oluşturulduğu gibi işverenler ve işçiler dâhil ortaklar, seyahat acenteleri, kaçakçı ve tacirlerle de oluşturulabilmektedir.[120] Bu şekilde beslenme kaynağının geniş birimlerce olması, göç hareketinin sürekliğine katkı sağlamaktadır. Bir kere başlangıç bölgesindeki ağ bağlantılarının sayısı kritik bir eşiğe geldiğinde, göç kendini yenileyen bir hale gelir çünkü göçün her yasası kendini devam ettirmek için toplumsal yapılar yaratır. Her bir yeni göçmen, arkadaş ve akrabalar grubunun oluşturduğu bir sonraki göçün maliyetini azaltır ve başka ülkelerde bağları olan bazı insanlar daha ileriye yayılarak göçü artırırlar, sırası gelen insanlar maliyeti azaltır ve bazılarının göç etmesine sebep olur ve bu böylece sürer gider.[121] Wilpert de ağ kuramının şu şekilde çalıştığını ifade eder:[122] Öncü göçmenler öncelikle göç veren ve alan toplumları birbirine bağlayan bir alt yapı oluştururlar ve bu bağlantı göç veren toplumdaki diğer bireylere göçme olanağı sağlar. Yeni göç dalgaları kurulmuş bu ağı harekete geçirir ve sonradan göç edenler ilk gelenlerin tecrübelerinden yararlanırlar. Zamanla göç kendi kendini devam ettiren bir hal alır. Bu açıdan bakıldığında ilişkiler ağı kuramını, ekonomik boyutlarından ziyade sosyal boyutlarına dayanarak göçün devamlılığını açıklamayı amaç edinmiş bir kuram olarak değerlendirebiliriz.

Göç araştırmaları sosyal ağların göç planlarında ve göç edilecek yerin seçiminde belirleyici olduğunu ve bu anlamda göç kararları üzerinde önemli ölçüde etki ettiğini ortaya koymaktadır.[123] Göçmen ağları, göç hareketi için bir köprü rolü oynamaktadır. Özellikle hemşerilik ve akrabalık ilişkileri temelinde gelişmiş olan sosyal ağlar, bireyin ya da ailenin gelecek planlarında göç kararının olması ihtimalini de güçlendirmektedir. 1980'li yıllarda Türkiye'den Avrupa ülkelerine işçi göçünün yoğun şekilde devam etmesinde hedef ülkedeki/ülkelerdeki hemşeri ya da akrabaların oluşturmuş olduğu göçmen ağının etkili ya da belirleyici olduğunu söyleyebiliriz. Hedef ülkenin göç ile ilgili uygulayıcılarının bazen bu ağa katkı sağlayıcı rol oynadığını da belirtebiliriz. Örneğin, 1970'li yıllarda İsveçli işverenler kendilerine çevirmenlik yapan göçmenlerden hareketle onları doğduğu yer olan Konya'nın Kula ilçesinden yoğunlukla işçi alımına başvurmuşlardır. Bu ilk alınan işçilerden sonra da devamlı olarak bu kimselerin dostları ve tanıdıkları çağrılı olarak ismen İsveç'e gönderilmişlerdir. Belçika'da çalışan Türk işçilerinin içinde de önemlice bir bölümünün Afyon ilinin Emirdağ ilçesinden kimseler oluşu[124] da yine buna örnek verilebilir.

Sosyal ağlar göç edilip edilmeyeceği, göç edilecek yeri, nasıl ve ne şekilde gidileceği, iş bulma ya da çalışma seçeneklerinin ne olacağı, yerleşim yerinin neresi olacağı ve nasıl yerleşileceği gibi göç kararının alınışından göç sonrası sürece kadarki her aşamayı içeren deneyimler üzerinde et-

118 Göker, 2015: 59.

119 Faist, 2006: 39.

120 Özyakışır, 2013: 59.

121 Massey ve diğ, 2014: 29.

122 Wilpert, 1992: 178'den akt. Yalçın, 2004: 50.

123 Özyakışır, 2013: 59.

124 Abadan-Unat, 1976: 20.

kili olabilecek bir referans kanalıdır. Bu anlamda sosyal ağlar, hedef ülkeye daha önce göç etmiş olanların deneyimlerini de dolaylı yoldan göçün çekici bir faktörü olarak görmektedir. Öte yandan sosyal ağlar, göç hareketini hedef ülke ve göçmen açısından kolaylaştıran bir mekanizma görevini de görebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında sosyal ağların sosyolojik açıdan birtakım işlevlerinin olduğunu söyleyebiliriz. Gurak ve Caces, bununla ilgili olarak göçmen sosyal ağlarının altı önemli işlevi olduğunu ileri sürerler. Bunlar:

1. Göçmenleri, göçün verdiği rahatsızlıktan ve masraflardan önemli ölçüde rahatlatırlar.

2. Göçmenleri, içine girdikleri toplumdan yalıtırlar ve onların kendi yurtlarıyla ilişkilerinin devamını sağlarlar.

3. Göçün başlangıcını ve hedef yerini etkileyerek önemli ölçüde kimlerin göçeceğini belirlerler.

4. Göçmenlerin gittikleri yerlerde uyumları için kolaylık sağlarlar.

5. Kendi anayurtlarındaki potansiyel göçmenler ve ağa yeni katılanlar için yabancı toplumdaki fırsatlar ve resmi yapılanmalar hakkında haber kanalları gibi hizmet verirler.

6. Göçün hızını ve büyüklüğünü önemli oranda belirlerler.[125]

Göç ağlarına dayalı çalışmalarda son zamanlarda ulus-ötesi mekânların ve kimliklerin oluşmasına dair konular ön plana çıkmaya başlamıştır. Göçün niceliksel olarak artması ve göçmenlerin köken ve hedef ülke arasındaki sık gidiş gelişleri, köken ülkeleriyle olan bağlarını güçlü şekilde korumaları "ulus-ötesi göçmen", "ulus-ötesi topluluk, "küresel uluslar", "topraksızlaşmış ulus-devletler" gibi kavramların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ulus devletin sınırlarını aşan göç hareketlerini inceleyebilmek için ulusötesi göç kavramı aracılığı ile kuramcılar, göçmenlerin eş zamanlı olarak yaşamlarını birden fazla toplumda nasıl yeniden kurduklarını ve kurguladıklarını analiz etmeye çalışmışlardır. Böylece göç konusu iktisat ve sosyoloji alanından edebi/kültürel ve antropolojik çalışmalar alanına kaymıştır. İşgücü piyasalarının sosyal analizi görevini bırakan sosyoloji vatandaşlık çalışmalarına yönelmiştir.[126]

Göç kuramlarının tarihsel gelişimine bakıldığında ilk kuramların Batı'da başlayan sanayileşme ve kentleşme sürecine dayandığını görmekteyiz. Bu kuramları, sözkonusu süreçlerin sosyal ve ekonomik yapıda yarattığı değişikliklere ilişkin farklı okuma ve anlama biçimleri olarak değerlendirebiliriz. E. G. Ravenstein'in kuramsal çabalarıyla başlayan bu bilimsel serüven küreselleşme ile birlikte giderek çeşitlilik kazanmaya devam etmektedir. Ravenstein'dan sonra üretilen her kuram ya bir önceki kuramı eleştirmiş yahut reddetmiş yahut da geliştirerek ona yeni bir boyut kazandırmıştır. Çakır'ın tespitiyle[127] göç olgusunu doğrudan ele alan kuramlar, genellikle göç edilen yerin ya da mekânın olumsuzluklarını temel varsayım olarak irdelerken, göçle dolaylı yoldan ilgilenen kuramlar ise göçün sonuçlarını açıklamaya çalışmışlardır. Üzerinde önemle durulduğunda, birbirinden farklı kuramların kendi paradigmaları ve temel varsayımları doğrultusunda göç olgusunu açıklamaya çalışmaları, bu konuda genel geçerliliği olan bir göç kuramına henüz ulaşılamadığını göstermektedir. Gerçekten de bütün sosyal bilimler için geçerli olup bütün yönleriyle göç olgusunu açıklayan genel-kapsayıcı geçerliliği olan bir göç kuramının geliştirilmesi mümkün müdür? Bu konuyu İşgücü Göçü Teorileri başlıklı makalesinde işgücü göçü kuramları bağlamında ele alan Gezgin, genel bir göç kuramının bulunmayışını göç olgusunun karmaşıklığa bağlayarak şu şekilde detaylandırmak-

125 Gurak ve Caces,1992: 153'den akt. Yalçın, 2004: 51-52.

126 Toksöz, 2006: 22-23.

127 Çakır, 2011: 137.

tadır: Günümüzde genel geçerliliğe sahip bir göç kuramı bulunmamaktadır. Bunun temel nedeninin göçe yol açan sebeplerin farklılığında yattığı açıktır. Gerçekten göç sebepleri ekonomik olduğu kadar, sosyal ve/veya kültürel, ailevi olduğu kadar siyasi –hatta dini- olabilmektedir. Dolayısıyla bir göç kuramı böylesine farklı bütün faktörleri kavramak zorundadır. Oysa böyle bir kuram hala kurulamamıştır. Çünkü sebepler arttıkça tek bir izah kategorisine, yani kurama varmak, tenkitlere dayanaksız, istisnalarla içiçe bir sonuca ulaşmak olur.[128]

Yukarıda detaylandırdığımız sınıflamalardan hareketle diyebiliriz ki; göçün doğası, olgusal niteliği ve görünürlüğü onunla ilgili tüm sosyal bilimler için geçerli ve evrensel olabilecek genel, kapsayıcı bir göç kuramının geliştirilmesini güçleştirmektedir. Göç olgusunu farklı boyutlarıyla irdeleyen bu kuramların, çoğunun birbiriyle çelişemez içerikte olduğunu ve birbirini tamamlayıcı mahiyet arz ettiğini belirtebiliriz. Tematik konulara dair ileri sürdüğü varsayım ve bilimsel öngörüler ile her kuram aynı zamanda ülkelerin kalkınma, nüfus ve göç yönetimi politikalarına da yön verici niteliktedir.

KAYNAKLAR

ABADAN-UNAT, Nermin ve Diğerleri, (1976), *Göç ve Gelişme*, (Çev. Ünsal Oskay), Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii.

AKAN, Yusuf ve İbrahim Arslan, (2008), *Göç Ekonomisi (Türkiye Üzerine Bir Uygulama)*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

AKKAYAN, Taylan, (1979), *Göç ve Değişme*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:2573.

AYDEMİR, Salih ve Mehmet Cem Şahin, (2017), "Tek Tanrılı Dinlerde Göç Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım: Göç Teorileri Açısından Bir Analiz", *Journal of Islamic Research*, 28 (3), s.359-371.

BAŞEL, Halis, (2007), "Türkiye'de Nüfus Hareketlerinin ve İç Göçün Nedenleri", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı:53, s.515-542.

BAYHAN, Vehbi, (1997), "Türkiye'de İç Göçler ve Anomik Kentleşme", *Toplum ve Göç, (II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, 20-22 Kasım 1996)*, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü, s.178-193.

CASTLES, Stephen ve Mark J. Miller, (2008), *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, (Çev. Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları:195.

ÇAĞLAR, Türken, (2018), "Göç Çalışmaları İçin Kavramsal Bir Çerçeve", *Toros Üniversitesi* İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:5, Sayı: 8, s.26-49.

ÇAĞLAYAN, Savaş (2006). "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, Sayı:17, s.67-91.

ÇAKIR, Sabri, (2011), "Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:24, s.129-142.

EKİCİ, Süleyman ve Gökhan Tuncel, (2015), "Göç ve İnsan", *Birey ve Toplum*, Cilt:5, Sayı:9, s.9-22.

ELA ÖZCAN, E. Deniz (2016), "Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme", İş ve Hayat, Cilt:2, Sayı:4, s.183-215.

ERBAŞ, Hayriye, (2019), *Gidişlerden Kaçışlara Göç ve Göçmenler Kuram, Yöntem ve Alan Yazıları*, Ankara: Phoenix Yayınevi.

FAIST, Thomas Faist (2003), *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

128 Gezgin, 1991: 32.

GENÇ, Ernur, (1997), "Kentlileşme, Geleneksel-Modern Geriliminde Kimlikler", *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplum ve Göç Bildiriler Kitabı*, (21-22 Kasım 1996, Mersin), Ankara: DİE Matbaası, s. 308-317.

GIDDENS, Anthony, (2005), *Sosyoloji*, (Çev. Cemal Güzel), Ankara: Ayraç Yayınevi.

GÖKER, Göksel, (2015), *Göç Kimlik Aidiyet: Kültürlerarası İletişim Açısından İsveçli Türkler*, İstanbul: Literatürk Acedemia.

GÜÇLÜ, Sevinç, (2002), *Kentlileşme ve Göç Sürecinde Antalya'da Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci*, Ankara: Kültür Bakanlığı.

GÜLLÜPINAR, Fuat, (2012), "Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:4, s.53-85.

KAYA, Ayhan ve M. Murat Erdoğan, (2015), "Giriş", *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, (Der. M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları:507, s.3-14.

MACIONIS, John J., (2012), *Sosyoloji*, (Çev. Ed. Vildan Akan), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

MASSEY, Douglas ve Diğerleri, (2014), "Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi", *Göç Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, s.11-46.

ÖNER, N. Aslı Şirin, (2012), "Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar", *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar*, (Der. S. Gülfer Ihlamur Öner ve N. Aslı Şirin Öner), İstanbul: İletişim Yayınları, s.13-27.

ÖZER, İnan, (2004), *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*, Bursa: Ekin Kitabevi.

ÖZYAKIŞIR, Deniz, (2013), *Göç-Kuram ve Bölgesel Bir Uygulama*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

SAĞIROĞLU, Ali Zafer, (2015), "Türkiye'nin Değişen Göç Karakteri", *Sosyoloji Divanı (Göç Dosyası)*, Yıl:3, Sayı:6, s. 9-30.

SEZAL, İhsan, (1992), Şehirleşme, İstanbul: Ağaç Yayıncılık Ltd. Şti.

SEZGİN, Mehmet Fikret, (1991), "İşgücü Göçü Teorileri", *Sosyoloji Konferansları*, Sayı:23, s.31-50.

SİRKECİ, İbrahim ve Jeffrey H. Cohen, (2015), "Hareketlilik, Göç, Güvensizlik", İdealkent, Sayı:15, s.8-21.

ŞAHİN, Cengiz, (2001), "Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme", *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 2, s.57-67.

TEKELİ, İlhan Tekeli (2015), *Göç ve Ötesi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

TEZCAN, Tolga, (2011), *Gebze: "Küçük Türkiye"nin* Göç Serüveni, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

TOKSÖZ, Gülay,(2006), *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

YALÇIN, Cemal, (2004), *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık.

YARDIM, Müşerref, (2015), "Göçmen Algısından Mülteci Fobyasına: Avrupa Tecrübesi", *Sosyoloji Divanı (Göç Dosyası)*, Yıl:3, Sayı:6, s.129-148.

YILMAZ, Abdurrahman, (2014), "Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri", *Turkish Studies*, Volume: 9/2, s.1685-1704.

YILMAZ, Demirhan ve Seyfettin Aslan, (2015), "Türkiye'nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi", *Birey ve Toplum*, Cilt:5, Sayı:9, s.23-62.

www.atlasdergisi.com

DÜNDEN BUGÜNE KONYA'DA GÖÇÜN SOSYOLOJİK ANALİZİ

D. Ali ARSLAN*
Gülten ARSLAN**

ÖZET

Göç, milletlerin tarihi ve ülkenin toplumsal yapısı üzerinde çok önemli etkileri olan, son derece önemli bir sosyolojik olgudur. Bir başka tanımla göç konusu günümüz toplumlarının şahit olduğu en güncel beşeri dinamiklerdendir. Sosyolojik açıdan göç, bireylerin sosyal, kültürel, ekonomik, fiziksel, çevresel ve siyasal sebeplerden dolayı mekânsal hareketliliği şeklinde tanımlanabilir. Göç insanların doğal, ekonomik, toplumsal veya öteki sebeplerin yol açtığı yeni şartlara daha iyi uyum sağlayabilmek amacıyla, hali hazırda yaşamını sürdürmekte olduğu toplumsal, kültürel ve coğrafi çevreyi değiştirmesi; yeni bir çevreye katılması hadisesidir. Bu boyutunu ön plana alan bazı araştırmacılar tarafından göç, insanların içinde yaşadıkları coğrafi ve sosyo-kültürel çevreden ayrılarak başka bir coğrafi ve sosyo-kültürel çevreye girmesi durumu şeklinde de tanımlanır.

Öte yandan İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan Konya ilimiz, çok zengin bir tarihi geçmişe sahip olup, göç olgusuna aşina yörelerimizdendir. Türkiye İstatistik Kurumu, Adrese Dayalı Nüfus

* Prof. Dr. / Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi, aliarslan@mersin.edu.tr
** Uzman Sosyolog ve Siyaset Araştırmacısı. gltnbedir75@gmail.com

Kayıt Sistemi verilerine göre, Konya ilinin nüfusu 2018 yılında 2.205.609 kişidir. İlin nüfusunun 1.111.168'ini kadınlar, 1.094.441'ini de erkekler teşkil eder. 2019 yılı itibariyle Konya göç veren il konumunda olup, net göç miktarı -2.271 kişidir.

Araştırmada, Konya'da göçün, sosyolojik açıdan tahlil edilmesi hedeflendi. İl genelinde, dünden bugüne (2008'den 2018'e 10 yıllık süreçte) yaşanagelen göç sorunu sosyolojik boyutları ile araştırılacak. Tarihsel bir bakış açısı ile ve ağırlıklı olarak tasviri-betimleyici sosyolojik araştırma türünde tasarlanan çalışmada, zaman zaman sosyolojik tahlillere de yer verilecek. Bu yönüyle araştırmanın tasviri (betimleyici) olduğu kadar tahlili (analitik) araştırma özelliğine de sahip olduğu düşünülebilir. Çalışmada ağırlıklı olarak Türkiye İstatistik Kurumu verileri ve veri setlerinden faydalanılacak. Bunlara ilaveten, öteki araştırmacılar ile kamu ve özel sektör kurum-kuruluşlarının bu konuda yapmış olduğu çalışmalardan da azami ölçüde istifade edilecek.

Anahtar Sözcükler: Göç, İç Anadolu Bölgesi, Konya, Demografik Yapı, Toplumsal Yapı.

SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF THE MIGRATION IN KONYA FROM PAST TO PRESENT

ABSTRACT

Immigration is an extremely important sociological tradition, a very decisive influence on the history of nations and states, on the social structure of the country. In other words, immigration is the most recent human dynamics. Migration in the sociological sense can be described as spatial mobilization of individuals due to social, cultural, economic, physical, environmental and political reasons. Migrants are changing their social, cultural and geographical environment they are currently living in order to better adapt to the new conditions caused by natural, economic, social or other causes; to join a new circle. Migration is also defined by some researchers who take this dimension in the foreground as a state in which people are separated from their geographical and socio-cultural backgrounds into another geographical and socio-cultural environment.

On the other hand, Konya province has a rich historical background. According to data of Address Based Population Registration System provided by the Turkish Statistical Institute, the population of Konya Province is 2.205.609 people in 2018. As of 2018, Konya is in the province of immigration and the net migration amount is -2.271 persons.

In the research, it was aimed to analyse the sociological aspects of migration in Konya (10 years period from 2008 to 2018). Throughout the province, the immigration problem that will be experienced from today to today will be investigated with sociological dimensions. It was designed mainly in the form of descriptive sociological research. Nevertheless, there will also be sociological assessments from time to time. In this way, it can be considered that the research has the analytical research as much as the descriptive. The study will mainly benefit from the Turkish Statistical Institute data and data sets. In addition to this, other researchers and public and private sector organizations will be benefited to the maximum extent from their work in this regard.

Keywords: Migration, Central Anatolia Region, Konya, Demographic Structure, Social Structure.

GİRİŞ VE YÖNTEM [1]

Ülkenin, toplumun ya da yerleşim birimlerinin nüfus özelliklerini ortaya koymayı hedefleyen

1 Bu bölüm hazırlanırken, 2019 Uluslararası Taşeli Sempozyumu'na sunulan, "Geçmişten Geleceğe Konya'da Göçün Sosyolojik Tahlili" konulu, tebliğ tam metninden faydalanılmıştır.

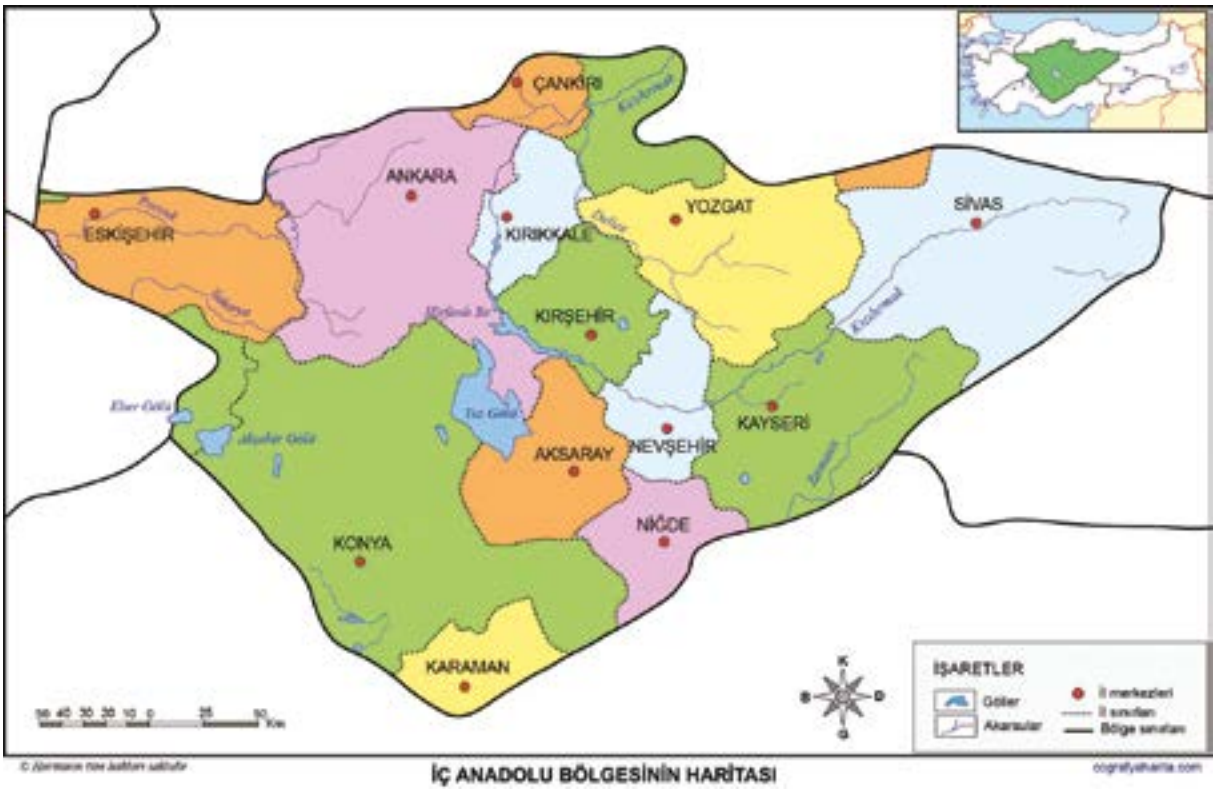

Kaynak: Cografyaharita (2018).
http://cografyaharita.com/turkiye-cografi-bolge-haritalari2.html

sosyo-demografik çalışmaların önemi her geçen gün artmaktadır. Bu çalışmalar yöneticiler ve karar verici konumdaki elitler açısında da ayrı bir ehemmiyet ve mana arz eder. Nüfus ve demografik yapı konusu, sosyal bilimlerin hemen her alanında çalışan araştırmacıların dikkatini çeken konular arasında yer alır. Öncelikle de sosyologlar, sosyal antropologlar, beşeri coğrafyacılar, siyaset bilimciler, iktisatçılar ve öteki araştırmacılar demografik konulara ayrı bir önem atfederler. Demografik yapı konusunda yapılan sosyolojik araştırmalarda (Arslan, 2019), en çok üzerinde durulan konular arasında ise göç olgusu öncelikle akla gelir.

Yirmi birinci yüz yılın başlarından günümüze geçen süreçte kaydettiği toplumsal ve ekonomik gelişmeler neticesinde, hızla bölgesel bir güç kimliği kazanmaya başlayan Türkiye açısından da demografik çalışmalar, ayrı bir ehemmiyete sahiptir. Her geçen gün ülkemizde yaşayan bireylerin ortalama yaşam süreleri artmakta, buna karşın doğurganlık ve ölüm oranlarında da hissedilir bir azalma gözlemlenmektedir. Bütün bunlar Türk toplumunun nüfus yapısında önemli değişimlere zemin hazırlamaktadır. Bir başka ifadeyle Türkiye, yavaş yavaş yüksek doğurganlık ve ölüm oranlarının olduğu genç bir nüfusa sahip olma ayrıcalığını kaybedip; düşük doğurganlık ve ölümlülük hızlarının olduğu yaşlanan bir nüfus yapısına doğru dönüşüm yaşamaktadır. Bütün bu olup bitenler Türkiye nüfusunun, Demografik Dönüşüm Kuramı'nda belirtilen üçüncü (son) aşamaya doğru geçiş sürecinde olduğunu göstermektedir (Koç, 2016).

Öte yandan göç, milletlerin ve devletlerin tarihi, ülkenin toplumsal yapısı üzerinde oldukça belirleyici etkisi olan, hayati derecede önemli bir sosyolojik olgudur. En genel sosyolojik anlamıyla göç, bireylerin ve toplumsal grupların sosyal, kültürel, ekonomik, fiziksel, çevresel ve siyasal

Kaynak: Turkey-visit-com (2019).

sebeplerden dolayı mekânsal hareketliliği olarak tanımlanabilir (Arslan, 2018). Göç insanların doğal, ekonomik, toplumsal veya öteki sebeplerin yol açtığı yeni şartlara daha iyi uyum sağlayabilmek amacıyla, hali hazırda yaşamını sürdürmekte olduğu toplumsal, kültürel ve coğrafi çevreyi değiştirmesi; yeni bir çevreye katılması hadisesidir (Emgili, 2006: 189). Göçü, toplumdaki öteki mekânsal devinimlerden farklı kılan başlıca unsur, göç edenin eski sosyal ve ekonomik ilişkilerini değiştirmesi ve yeni yerleşim yerinde, yeni sosyal ve ekonomik ilişkiler kurmasıdır (Ağanoğlu, 2001: 25).

Türkçe Sözlük'te ise göç, "ekonomik, toplumsal veya siyasal sebeplerle bireylerin veya toplulukların, bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, muhaceret" olarak tanımlanır (Arslan, 2016). Göç hadisesi, insanların mekân değişikliği arzu ya da ihtiyacı hissetmesi ile başlar. Bu içsel dürtünün eyleme dönüşmesiyle, mekân değiştirme konma, konaklama, yerleşme, uyum ve bütünleşme aşamalarından oluşan göç süreci başlar (Çakır, 2011: 131).

Öte yandan, İç Anadolu Bölgesi'nde yer almakla birlikte, güney ve güneybatı kesimleri Akdeniz bölgesine dâhil olan Konya ilinin yüzölçümü 38.873 km2 (göller hariç)'dir. Bu yönüyle alan bakımından, Türkiye'nin en büyük yüzölçümüne sahip ilidir. Ortalama yükseltisi 1.016 m'dir. Konya idari olarak kuzeyden Ankara, batıdan Isparta, Afyonkarahisar, Eskişehir, güneyden, İçel, Karaman, Antalya, doğudan Niğde, Aksaray illeri ile çevrilidir. Doğal konum bakımından ise ilin kuzeyinde Haymana Platosu, kuzeydoğuda Cihanbeyli Platosu ve Tuz Gölü, batısında Beyşehir Gölü ve Akşehir Gölü yer alır. İlin güneyinde ise Sultan Dağları'ndan başlayan Karaman ilinin güneyine kadar devam eden, Toros yayının iç yamaçları önünde bir fay hattı boyunca oluşmuş volkanik dağlar, doğusunda Obruk platosuna kadar uzanır. İlin uç noktalarını kuzeyinde Kulu'nun Köşkler Köyü,

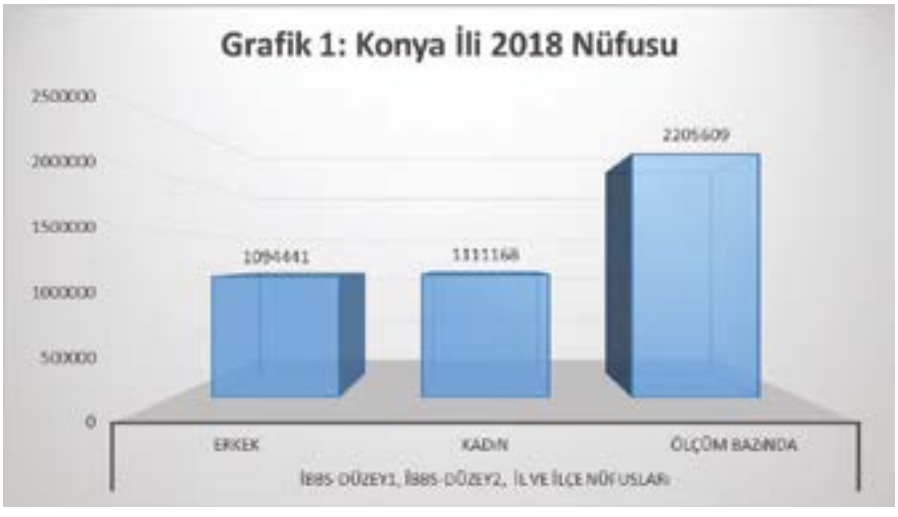

Harita: Türkiye geneli illerin nüfus miktarı ve nüfus yoğunluğu (2015)

Kaynak: Cografyaharita (2016). http://cografyaharita.com/haritalarim/4aturkiye-2015-nufus-yogunlugu-ve-illerin-nufus-miktari-haritasi.png

batısında Akşehir›in Değirmen Köyü, güneyinde Taşkent›in Beyreli Köyü, doğusunda ise Halkapınar›ın Delimahmutlu Köyü uç noktalarını oluşturmaktadır. (Konya Kültür İl Müdürlüğü, 2019).

Çok zengin bir tarihi ve kültürel mirası bünyesinde barındıran ilimiz, bilindiği kadarıyla Milattan Önce 7000'li yıllardan medeniyetlere ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Türkiye İstatistik Kurumu, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre ilin hali hazırdaki nüfusu 2.205.609 kişidir. Konya ilinin nüfusunun 1.111.168'ini kadınlar, 1.094.441'ini de erkekler teşkil eder.

Araştırmada, Konya'da göçün, sosyolojik (Arslan, 2013; Newman, 2012) açıdan tahlil edilmesi hedeflendi. İl genelinde, dünden bugüne yaşanagelen göç sorunu sosyolojik boyutları ile araştırıldı. Ağırlıklı olarak tasviri-betimleyici sosyolojik araştırma türünde gerçekleştirilen çalışmada, zaman zaman sosyolojik tahlillere de yer verildi. Bu yönüyle araştırmanın tasviri (betimleyici) olduğu kadar tahlili (analitik) araştırma özelliğine de sahip olduğu söylenebilir. Çalışmada metodolojik açıdan arşiv taraması ve ikincil veri analizi tekniği kullanıldı (Arslan, 2017; Arslan, 2012; Neuman, 2006-a; Neuman, 2006-b). Ağırlıklı olarak Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2017) verileri ve veri setlerinden faydalanıldı. Bunlara ilaveten, öteki araştırmacılar ile kamu ve özel sektör kurum-kuruluşlarının bu konuda yapmış olduğu çalışmalardan da azami ölçüde istifade edildi.

TÜRKİYE'NİN NÜFUS YAPISI VE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KONYA'NIN NÜFUSU

Sosyolojik açıdan incelendiğinde toplum denilen soyut olgu, "insanların öteki insanlarla ve doğayla olan ilişkilerinden doğan, kendine özgü bir örgütleniş düzeni, bir sosyal yapısı, bir kültürel sistemi, sınırları belirli bir coğrafi mekânda göreceli de olsa bir sürekliliği olan insan birlikteliklerinin sistemli bütünlüğü" olarak tanımlanabilir (Arslan, 2016). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere toplum demografik, beşeri, sosyal, kültürel, tarihi ve de coğrafi faktörler tarafından belirlenen çok boyutlu bir varlıktır.

Tablo 1: Dünya ülkelerin nüfus sıralaması (World Bank, 2016)

Population 2015

Ranking	Economy	(thousands)
1	China	1,371,220
2	India	1,311,051
3	United States	321,419
4	Indonesia	257,564
5	Brazil	207,848
6	Pakistan	188,925
7	Nigeria	182,202
8	Bangladesh	160,996
9	Russian Federation	144,097
10	Mexico	127,017
11	Japan	126,958
12	Philippines	100,699
13	Ethiopia	99,391
14	Vietnam	91,704
15	Egypt, Arab Rep.	91,508
16	Germany	81,413
17	Iran, Islamic Rep.	79,109
18	Turkey	78,666
19	Congo, Dem. Rep.	77,267
20	Thailand	67,959
21	France	66,808
22	United Kingdom	65,138
23	Italy	60,802
24	South Africa	54,957
25	Myanmar	53,897
26	Tanzania	53,470
27	Korea, Rep.	50,617
28	Colombia	48,229
29	Spain	46,418
30	Kenya	46,050
31	Ukraine	45,198
32	Argentina	43,417
33	Sudan	40,235
34	Algeria	39,667

Kaynak: Worldbank, (2016), http://databank.worldbank.org/data/download/POP.pdf

Toplumun en önemli unsurlarından biri de nüfustur (Arslan, 2016; Arslan, 2015). Nüfus ya da demografik olgu, toplumun şekillenmesinde belirleyici rol oynar. Nüfus olgusunun toplumsal ve siyasal önemi her geçen gün daha da artmaktadır. Toplumun demografik yapısının nicel ve nitel boyutlarıyla bilinmesi yalnızca akademik açıdan değil, yerel - merkezi idareciler açısından da çok büyük ehemmiyet arz eder.

2019 yılı itibariyle Türkiye'nin nüfusu 82.003.882 kişidir. Bu nüfusun 40.863.902'sini kadınlar ve 41.139.980'ini de kadınlar teşkil eder. 2018 yılı açısından değerlendirildiğinde ise Türkiye, 80.810.525 kişilik nüfusu ile yalnızca kendi bölgesinde değil, yerküre üzerinde de, en büyük ve en önemli ülkeler arasında yer alır. 2018 yılı itibariyle Türkiye nüfusunun 40.275.390'ını kadınlar, 40.535.135'ini de erkekler oluşturur (TÜİK, 2018). Türkiye, 2016 yılı itibariyle, dünyanın en büyük nüfusa sahip ilk 20 ülkesinden biridir. Ülkemiz, dünya nüfusunun da yaklaşık yüzde 1'in-

Harita: Türkiye geneli nüfus artış hızı (2015)

Kaynak: Cografyaharita (2016). http://cografyaharita.com/haritalarim/4aturkiye2015_nufus_artis_hizi_haritasi.png

Tablo 2: Geçmişten Günümüze Konya'nın Nüfusu

	İl	Nüfus
2008	Konya	1.969.868
2018	Konya	2.205.609

Kaynak: TÜİK (2019).

den daha fazlasına ev sahipliği yapar (Wikipedia, 2016). Tablo 1'de de görüldüğü gibi, 2016 yılı Dünya Bankası'nın verilerine göre ise ülkemiz, dünya ülkelerinin nüfus büyüklüğü sıralamasında 18. sırada yer alır (Worldbank, 2016).

Diğer bölgelerimiz gibi İç Anadolu Bölgesi de, ülkemizin sosyo-demografik yapısı açısından ayrı bir ehemmiyet arz eder. Bölge içerisinde de Konya ilinin ayrı bir yeri ve önemi vardır. Nüfus büyüklüğü bakımından da, Türkiye illeri arasında üst sıralarda yer alan Konya'nın nüfusunda, son 10 yılda, önemli bir niceliksel artış gözlemlenir. Araştırma bulguları, Konya ilinde, son 10 yılda önemli bir nüfus artışına işaret etmektedir (Tablo, 2).

Konya'nın nüfus yapısını ve bu yapıda yaşanan değişimi daha iyi anlayabilmek için geçmişten bugüne ilin nüfus miktarında yaşanan değişimin dikkatli bir şekilde incelenmesi gerekir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ndeki veri setleri analiz edildiğinde, bu değişime dair oldukça önemli ipuçları ile karşılaşılır. Tablo 2 ve Grafik 1'de de görüldüğü gibi, 2008 yılında Konya'da 1.969.868 kişi yaşamakta idi. 2018 yılına gelindiğinde ise ilde yaşayan birey sayısı 2.205.609 kişiye yükselmiştir. İncelenen 10 yıllık süreçte, ilin nüfusu 235.741 kişi artmıştır. Bu ise yaklaşık yüzde 12'lik bir artış anlamına gelmektedir.

KONYA VE GÖÇ OLGUSU

Daha önce de ifade edildiği gibi, Türk toplumunun göç olgusu ile tanışıklığı, binlerce yıl öncesine uzanır. Bu serüven, Orta Asya'nın steplerinden başlayıp, Anadolu'ya, Balkanlara ve hatta Avrupa'nın en ücra köşelerine kadar uzanır (Arslan ve Özer, 2015). Yalnızca dış göç değil, iç göç olgusu da günümüz Türk toplumu açısında halen büyük önem arz eden konulardandır.

Araştırmacılara göre iç göçler genellikle, kırdan kente ya da az gelişmiş yerleşim birimlerinden, daha gelişmiş yerleşim bölgelerine doğru gerçekleşir (Arslan, 2016). Günümüzde, sosyal-ekonomik hayatta özellikle sanayi ve hizmetler sektörünün belirleyici durumda olduğu yerleşim alanları, göç cazibe merkezleri olma özelliğine de sahiptirler. Toplumsal ve ekonomik hayatta tarımın ağır bastığı yerleşim birimleri ise genellikle göç açısından itim merkezi niteliği arz eder.

Grafik 2: Geçmişten Günümüze Konya'nın Nüfusu

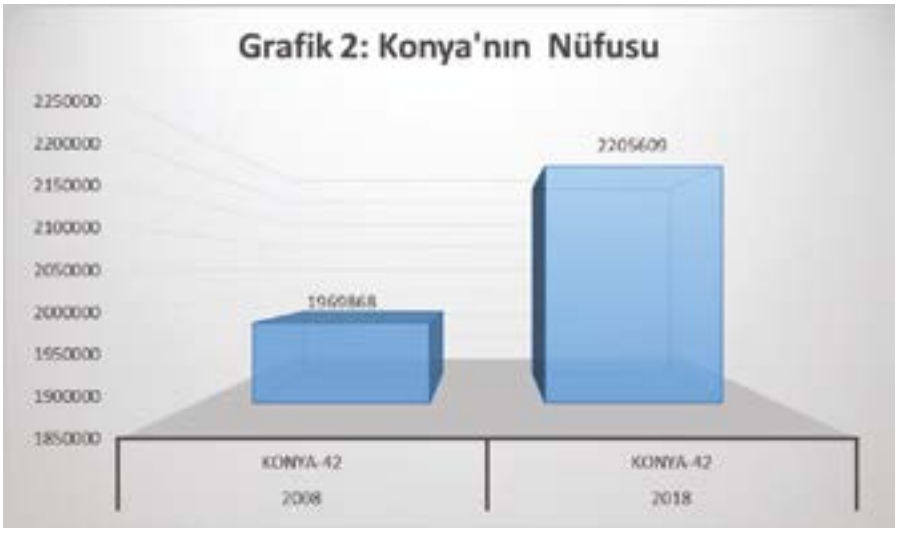

Tablo 3: Konya'nın Aldığı Göç Bilgileri

		Erkek	Kadın	Toplam
2008	Konya	22484	23018	45502
2018	Konya	28000	30300	58300

Tablo 4: Konya'nın Verdiği Göç Bilgileri

		Erkek	Kadın	Toplam
2008	Konya	28.217	28.543	56.760
2018	Konya	28.866	31.705	60.571

Günümüz toplumsal koşullarında, şehir hayatının bireylere, kırsal alanlara nazaran çok daha ayrıcalıklı ve avantajlı imkanlar ve hizmetler sunduğu herkesin malumudur. Bunların başında istihdam, sağlık, eğitim, güvenlik, adalet gibi hizmetlerin yanı sıra ulaşım, su, kanalizasyon ve iletişim gibi alt yapı hizmetleri gelir. Bütün bunlar, günümüz toplumlarında bireyler açısından çok büyük önem arz eder. Böylesi hizmetlerin niceliği ve niteliğinin bireyler açısından taşıdığı önem ile göç olgusu arasında ise son derece yüksek bir sebep-sonuç ilişkisi vardır (Karakaş ve Akgiş, 2015)

Bu tespitler ışığında Konya'nın demografik yapısı araştırıldığında son derece önemli bulgulara ulaşılır. Tablo 3 ve Grafik 3'te de görüldüğü gibi, Konya 2008 yılında 45.502 kişi göç almıştır. 2018 yılına gelindiğinde ise Konya'nın aldığı göç miktarı 58.300 kişiye yükselmiştir. Bu süreçte Konya'nın aldığı göç miktarında yaklaşık yüzde 28,12'lik bir artış gerçekleşmiştir.

Konya ili bağlamında göç konusunu daha iyi anlayabilmek için Konya'nın verdiği göç miktarlarını da incelemek gerekir. Bu gerçekten yola çıkarak ilin verdiği göç bilgileri incelendiğinde de önemli sonuçlara ulaşılır. Daha net bir ifadeyle, Tablo 4 ve Grafik 4'te de görüldüğü gibi, 2008 yılında Konya ili toplam 56.760 kişi göç vermiştir. 2018 yılına gelindiğinde ise herhangi bir sebeple Konya'dan ayrılan bireylerin sayısı 60.571 kişiye yükselmiştir. Bulgular, incelenen süreçte ilin verdiği göç miktarında yaklaşık yüzde 6,7'lik bir yükselişin meydana geldiğini ortaya koyar.

Konya ilinin, incelenen süreçte aldığı ve verdiği göç miktarları ile ilgili bilgiler bir arada incelendiğinde, ilin göç profili daha bir netlik kazanır. Haritada ve Tablo 5 ile Grafik 5'te de görüldüğü gibi, Konya ili, incelenen süreçte genellikle aldığında daha fazla göç vermiştir. Bununla birlikte ilin verdiği göç miktarında bir düşüş gözlemlenirken, aldığı göç miktarında da göreceli bir artış göze çarpar. Bununla birlikte ilin net göç miktarının eksilerde olduğu görülür. Bu durum Konya'nın günü-

Grafik 3: Konya'nın Aldığı Göç Bilgileri

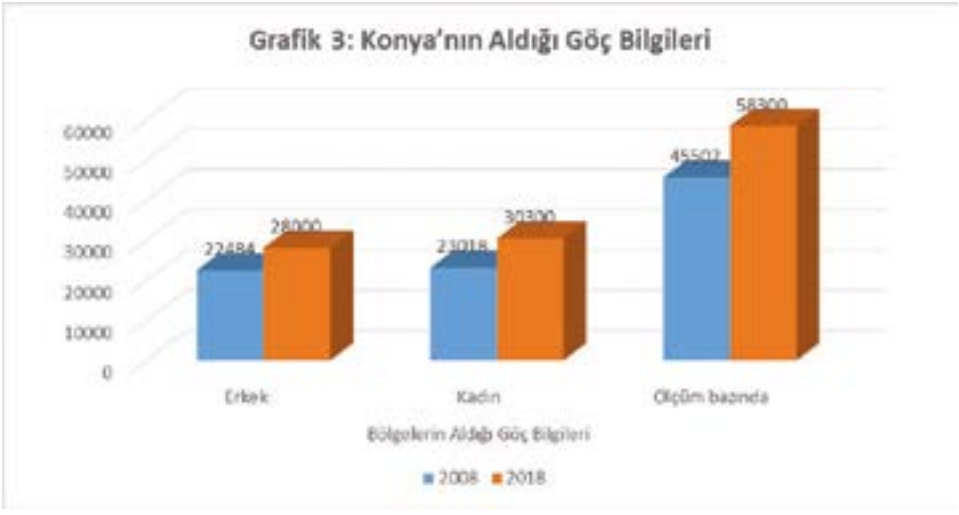

Grafik 4: Konya'nın Verdiği Göç Bilgileri

müzde göç alan değil, göç veren bir il konumunda olduğu gerçeğini ortaya koyar. Daha net bir anlatımla Konya ili 2008 yılında -11.258 kişilik bir net göç miktarına sahiptir. 2018 yılına gelindiğinde ise bu sayı -2.271kişiye düşer.

İlin aldığı ve verdiği göç miktarından hareketle net göç hızı incelendiğinde ise Konya'nın göç profili çok daha anlamlı bir hal alır. Tablo 6 ve Grafik 6'da da görüldüğü gibi, Konya ilinin net göç hızı 2008 yılında binde -5,7 iken, bu oran 2018 yılında binde -1,03 olmuştur.

Genel olarak değerlendirildiğinde Konya ili, 2018 yılında da, aldığından daha fazla göç vermiştir. Bulgular bu bir yıllık süreçte Konya'da yaşanan net göç hızının binde -1,03 civarında olduğunu göstermektedir. Bu bulgular Türkiye'nin ve

Harita: Türkiye Net Göç Hızı Haritası (2016)

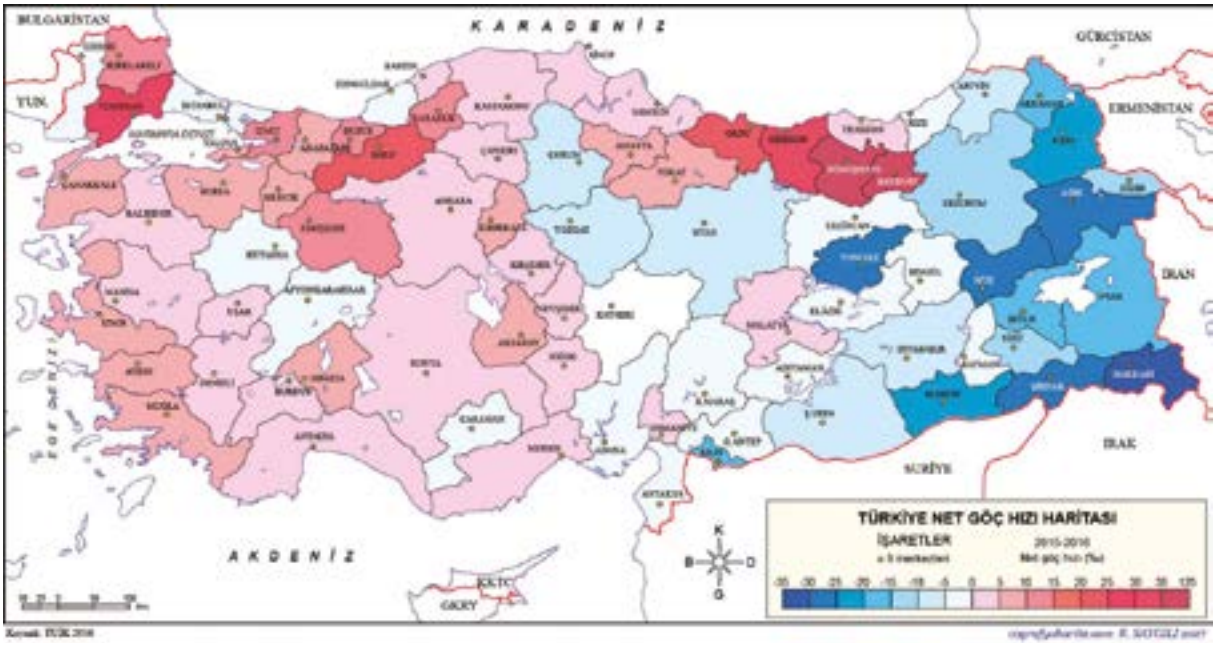

Kaynak: Cografyaharita (2016). http://cografyaharita.com/turkiye-nufus-haritalari2.html

Tablo 5: Konya'nın Net Göç Durumu

	İl	Sayı
2008	Konya	-11.258
2018	Konya	-2.271

Tablo 6: Konya'nın Net Göç Hızı

		Konya'nın Net Göç Hızı Bilgisi (Binde)
2008	Konya	-5,7
2018	Konya	-1,03

Grafik 5: Konya'nın Net Göç Durumu

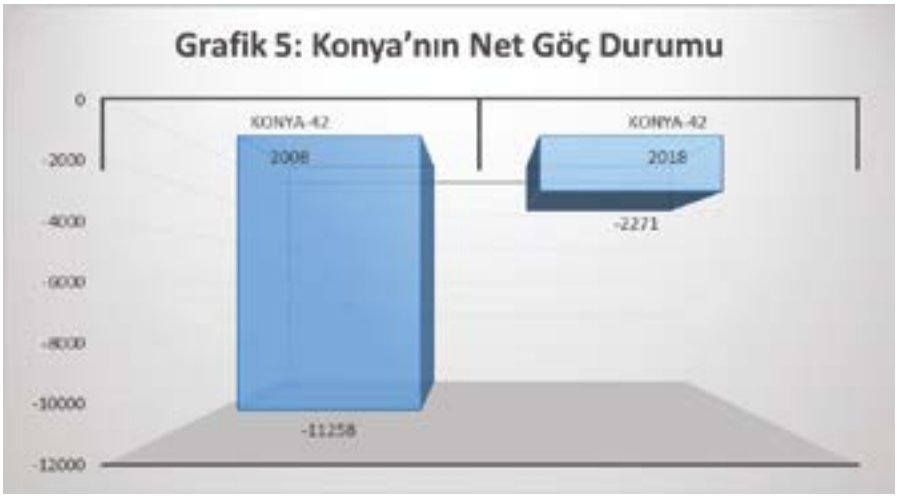

Grafik 6: Konya'nın Net Göç Hızı

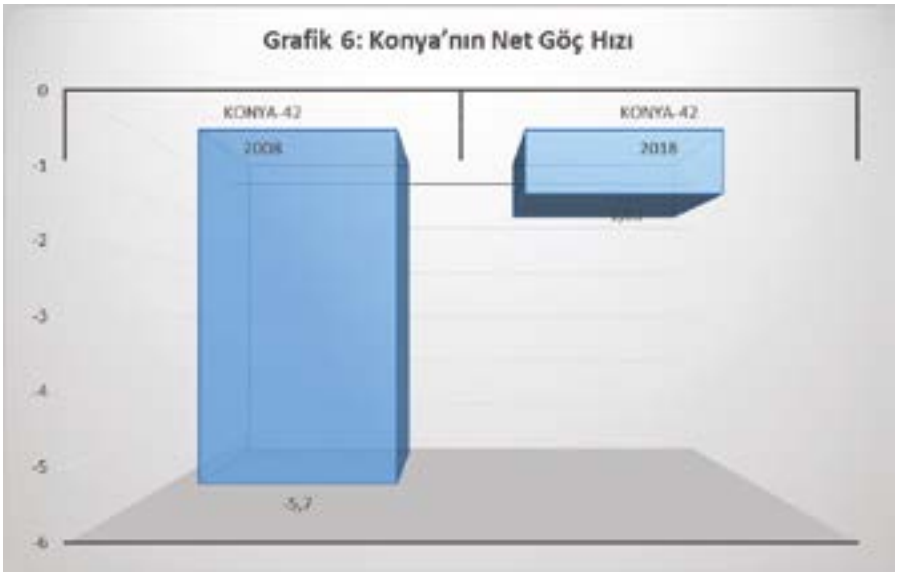

İç Anadolu Bölgesi'nin en önemli illerinden biri olan Konya'nın günümüzde, göç veren bir il konumunda olduğunu ortaya koymaktadır. Daha net bir ifadeyle, TÜİK verilerinde göre, 2018 yılında Konya ili toplam 58.300 kişi göç alırken buna karşılık 60.571 kişi göç vermiştir. İlin göç kaynaklı nüfus hareketleri dikkate alındığında, 2018 yılında Konya'nın nüfusu 2.271 kişi azalmıştır.

KONYA'DA GÖÇ VE EĞİTİM

Konya'nın göç profilini daha anlaşılır kılabilmek için ve göçün toplumsal hayata etkilerini daha iyi anlaşılabilmesi için, göç eden nüfusun eğitim

Tablo 7: Konya'nın Aldığı Göçün Eğitim Durumu (+6 yaş)

	Göç Eden Nüfusun Eğitim Durumu (Aldığı)									
	Bilinmeyen	Doktora	İlköğretim	İlkokul	Lise Ve Dengi Meslek Okulu	Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul itirmeyen	Okuma Yazma Bilmeyen	Ortaokul Veya Dengi Meslek Ortaokul	Yüksek Lisans (5 Veya 6 Yıllık Fakülteler Dâhil)	Yüksekokul Veya Fakülte
2009	1.261	89	3.863	7.796	14.707	6.139	1.202	1.103	247	5.977
2017	184	202	3.726	6.029	20.048	2.984	396	2.197	1.303	11.939

Grafik 7: Konya'nın Aldığı Göçün Eğitim Durumu (+6 yaş)

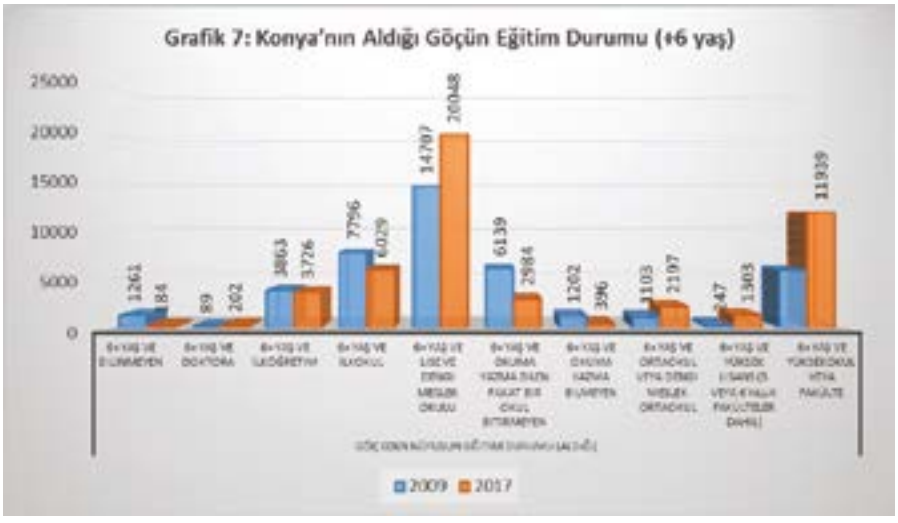

durumuna da incelemek gerekir. Bu bağlamda özellikle eğitim seviyesi bu hususta önemli bilgiler ortaya koyar. Bu tespitlerden yola çıkarak çalışmada, Konya'ya ve Konya'dan göç eden nüfusun eğitim seviyesi incelendi.

Tablo 7 ve Grafik 7'de sergilenen bulgular, Konya'da göç olgusu ile eğitim durumu arasındaki ilişki ve bu durumda yıllar içinde yaşana gelen durum hususunda oldukça önemli ipuçları ortaya koyar. Bulgular Konya'ya göç eden nüfus arasında çoğunluğu lise mezunlarının oluşturduğuna işaret etmektedir. Lise mezunlarını üniversite mezunları takip eder.

2009-2017 yılları arasında, Konya'ya göç eden nüfusun eğitim durumunda yaşanan değişim incelendiğinde de son derece çarpıcı bulgularla karşılaşılır. Zira yaşanan bu süreçte, Konya'ya göç eden bireyler arasında lise mezunlarının ve akabinde de üniversite mezunlarının miktarında ciddi bir artış gözlemlenir. 2009-2017 yıllarını kapsayan 8 yıllık süreçte, öteki illerden Konya'ya gelen lise mezunu bireylerin sayısı 14.707'den 20.048'e yükselmiştir. Üniversite mezunlarının sayısındaki artış ise çok daha çarpıcıdır. Aynı süreçte Konya'ya gelen Üniversite mezunu bireylerin sayısı 5.977'den, 11.939'ye yükselmiştir. Bu sayılar, incelenen süreçte Konya'ya göç eden üniversite mezunlarının oranında yüzde 99,75'lik bir artış manasına gelmektedir.

Bu bulgular, Konya'nın aldığı göçte, eğitim açısından avantajlı durumda olduğunu gösterir. Daha önce daha üst seviyede eğitim görmüş bi-

Tablo 8: Konya'nın Verdiği Göçün Eğitim Durumu (+6 yaş)

	Göç Eden Nüfusun Eğitim Durumu (Verdiği)									
	Bilinmeyen	Doktora	İlköğretim	İlkokul	Lise Ve Dengi Meslek Okulu	Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	Okuma Yazma Bilmeyen	Ortaokul Veya Dengi Meslek Ortaokul	Yüksek Lisans (5 Veya 6 Yıllık Fakülteler Dâhil)	Yüksekokul Veya Fakülte
2009	1.571	109	4.114	8.716	14.273	6.003	1.039	1.198	424	9.905
2017	186	223	3.952	6.039	19.130	2.921	350	2.181	1.743	16.255

Grafik 8: Konya'nın Verdiği Göçün Eğitim Durumu (+6 yaş)

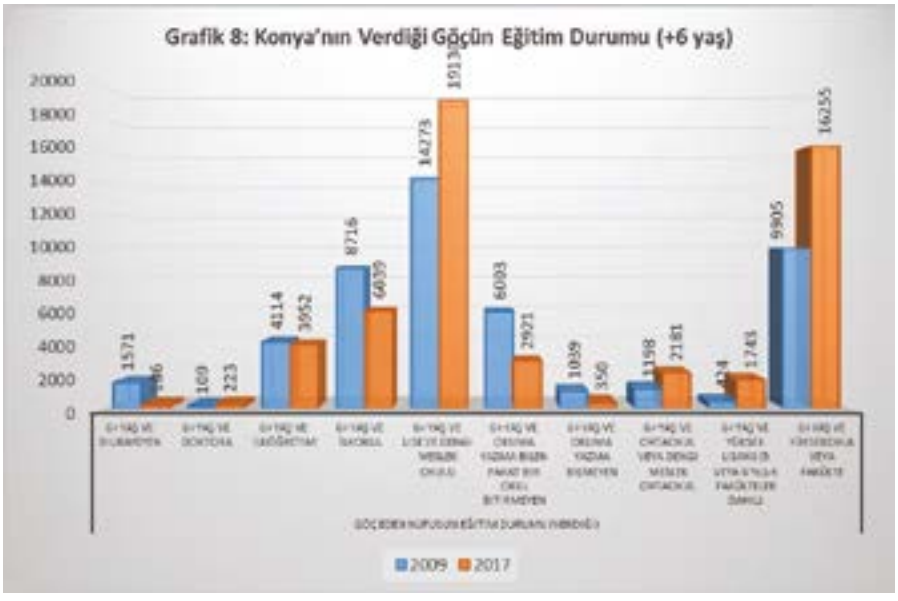

reyler Konya'dan ayrılırken, günümüzde nicelik bakımından daha eğitimli bireyler Konya'ya gelmeye başlamıştır. Bu durumda, Kadim şehir Konya'nın bir üniversite şehri olmasının, il açısından en önemli rolü oynadığı yadsınamaz bir hakikattir. Ancak bu hususta daha net konuşabilmek için Konya'nın göç verdiği bireylerin eğitim durumlarının da ayrıntılı bir şekilde bilinmesi gerekir.

Tablo 8 ve Grafik 8'deki bulgular bu hususta oldukça önemli bilgiler verir. Bulgular, Konya'dan göç eden bireyler arasında da başı lise mezunu bireylerin başı çektiğine işaret etmektedir. Lise mezunlarını üniversite mezunları takip eder.

İlin aldığı ve verdiği göç içinde lise mezunlarının oranı, oldukça büyük önem teşkil eder. Malum olduğu üzere ülkemiz demografik açıdan, bünyesinde önemli ölçüde genç nüfus barındıran, dinamik bir nüfus yapısına sahiptir. Bir başka önemli husus da, toplumumuza üniversite eğitiminin öneminin her geçen gün artmakta olduğudur. Konya da bir bilim ve üniversite şehri illerimizdendir. 2009 yılında Konya'dan 14.273 lise mezunu birey ayrılırken, aynı yıl ile 14.707 genç gelmiştir. 2017 yılına gelindiğinde ise ilden ayrılan lise mezunu gencin sayısı 19.130'a iken, buna karşın ile gelen lise mezunu genç sayısı 20.048 kişidir. Daha net bir ifadeyle 2017 yılında lise mezunu genç sa-

yısı bakımından Konya, verdiğinden daha fazla lise mezununu göç almıştır.

Geçmişten bugüne il, göç sürecinde, lise mezunları kategorisinde artıda görünmektedir. Bununla birlikte ilin aldığı lise mezunu göç sayısında önemli bir artış göze çarpar. Bir başka ifadeyle, 2009 yılında Konya'ya 14.707 lise mezunu genç gelirken, 2017 yılında Konya'ya 20.048 lise mezunu genç göç etmiştir. Bu bulgular bir üniversite şehri hüviyeti her geçen gün pekişen ilim şehri Konya'nın, lise mezunları açısından her geçen gün bir cazibe merkezine doğru dönüşmesi beklenebilir.

Üniversite mezunları kategorisinde durum incelendiğinde de önemli sonuçlara ulaşılır. Tablo 7 ve Tablo 8'deki bulgulardan da anlaşılacağı üzere, Konya ili, 2009 yılında 5.977 üniversite mezunu genci bünyesine katarken, 2017 yılında bu sayı yaklaşık yüzde 99,75 artarak, 11.939'a ulaşmıştır.

Bu durum verdiği göçe dair bulgular temelinde incelendiğinde, olumlu tablo biraz bozulur. Zira ile 2009 yılında Konya'dan 9.905 üniversite mezunu genç ilden ayrılırken, 2017 yılına gelindiğinde bu sayı yaklaşık yüzde 64,1 oranında artış gösterip 16.255'e ulaşmıştır.

Yine aynı şekilde, mevcut veriler bağlamında son yılda il, aldığından çok daha fazla üniversiteli genci göç vermiştir. Bir başka deyişle, aldığı ve verdiği üniversiteli göçünün muhasebesi yapıldığında, 2017 yılı itibariyle il net sayı bazında ekside görünmektedir 2017 yılında il 16.255 üniversiteli genci göç verirken, 11.939 üniversiteli genci göç almıştır. Dünden bugüne değişim hususunda da benzeri bir durum göze çarpar. Daha net bir ifadeyle bu hususta Konya ili 2009 yılında 3928 kişi ekside iken, 2017 yılını 4316 kişi ekside kapatmıştır. Bunlar da ilin göç karnesinde, üzerinde hassasiyetle durulması gereken hususlar olarak değerlendirilmektedir.

Yüksek lisans ve doktora bakımından durum incelendiğinde de, kısmen benzer bir olumlu tablo gözlemlenir. Bulgular ilin, potansiyel olarak bir üniversite kenti olma ivmesi yakalayabileceğine işaret etmektedir. Bununla birlikte bulgular, daha fazla üniversite mezunu ile yüksek lisans-doktora yapmış bireyleri bünyesinde tutabilmek hususunda, ilin biraz daha gayret içinde olması gerektiğine işaret etmektedir.

Tablo 9: Konya'nın Göç Aldığı İlk 20 İl (2018)

Göç Alınan İl	Sayı
Ankara-6	6838
İstanbul-34	6420
Antalya-7	4218
İzmir-35	2774
Karaman-70	2733
Aksaray-68	1886
Mersin-33	1702
Adana-1	1561
Afyonkarahisar-3	1521
Şanlıurfa-63	1296
Eskişehir-26	1265
Bursa-16	1252
Isparta-32	1073
Kayseri-38	1054
Kocaeli-41	948
Niğde-51	884
Hatay-31	830
Gaziantep-27	767
Van-65	716
Aydın-9	709

KONYA'NIN GÖÇ ALDIĞI İLLER

Yozgat'ın demografik yapısını ve toplumsal dokusunu daha iyi anlayıp açıklayabilmek, için diğer illerden Konya'ya doğru ve Konya'dan da öteki illere doğru yaşanan nüfus hareketlerinin yönünü ve boyutlarını da net bir şekilde bilmek gerekir. Başka bir ifadeyle, Konya'nın demografik yapısının, göç olgusu temelinde daha iyi anlaşılıp açıklanabilmesi için, ilin yoğun olarak göç aldığı ve göç verdiği illerin de araştırılması gerekir (Arslan, 2016; Arslan, 2015). Bu tespitlerin ışığında ça-

Grafik 9: Konya'nın Göç Aldığı İlk 20 İl (2017)

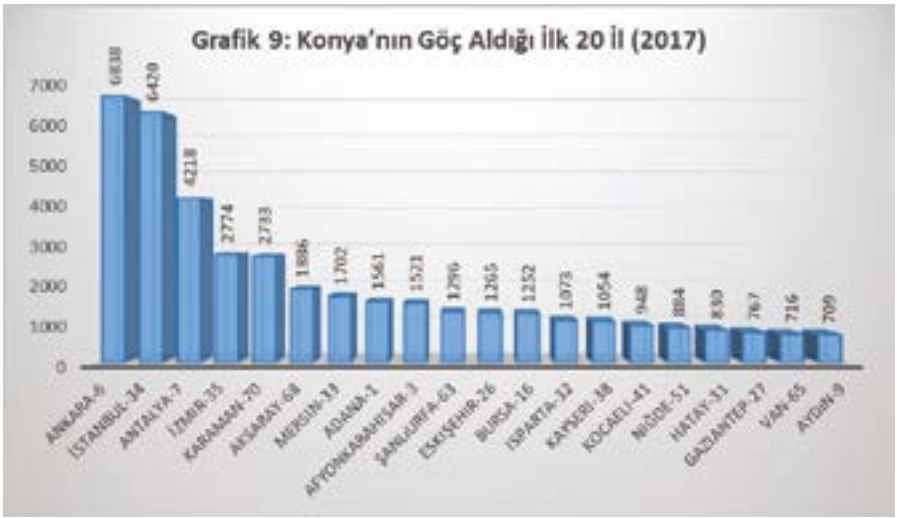

lışmanın bu bölümünde, Konya'nın yoğun olarak göç aldığı ve göç verdiği iller de araştırıldı.

Bu bağlamda ilk olarak, Konya'nın yoğun olarak göç aldığı iller incelendi. Konya'ya göç veren iller sıralamasında ilk 20'ye giren iller araştırıldı. Daha önce de ifade edildiği gibi, 2019 yılı TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre Konya, 2018 yılında 58.300 kişi göç almıştır. Tablo 9 ve Grafik 8'de de görüldüğü gibi, 2018 yılında Konya'ya en yoğun göç veren illerin başında başkent Ankara gelir. Ankara'yı, İstanbul ve Antalya takip eder. Yozgat'a göç veren iller arasında dikkat çeken diğer iller ise İzmir, Karaman ve Aksaray'dır. Genel olarak incelendiğinde Konya ilimizin, neredeyse ülkemizin dört bir yanından göç aldığı gerçeği ile karşılaşılır. Bununla birlikte ağırlığın İç Anadolu, Akdeniz ve Marmara bölgesinde olduğu görülür.

KONYA'NIN GÖÇ VERDİĞİ İLLER

Göç olgusu temelinde Konya'nın demografik yapısının daha iyi anlaşılabilmesi için, yukarıda anlatılanlara ilaveten, Konya'nın göç verdiği illerin de iyi bilinmesi gerekir. Bu bağlamda hali hazırda en güncel verilere, Türkiye İstatistik Kurumu 2016 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerinden ulaşılabilir.

Konya'nın en çok göç verdiği iller araştırıldığında da, oldukça önemli bulgularla karşılaşılır. Tablo 10 ve Grafik 10'da da görüldüğü gibi, Konya ilinin en çok göç verdiği iller sıralamasında birinci sırada, 7885 kişi ile Başkent Ankara yer alır. Anka-

Tablo 10: Konya'nın Göç Verdiği İlk 20 İl (2018)

Göç Verilen İl	Sayı
Ankara-6	7885
İstanbul-34	5606
Antalya-7	4661
Karaman-70	3469
İzmir-35	2703
Aksaray-68	1938
Mersin-33	1811
Isparta-32	1637
Afyonkarahisar-3	1600
Bursa-16	1381
Eskişehir-26	1368
Adana-1	1325
Niğde-51	1126
Kayseri-38	1007
Kocaeli-41	969
Şanlıurfa-63	879
Muğla-48	801
Aydın-9	771
Manisa-45	769
Hatay-31	751

Grafik 10: Konya'nın Göç Verdiği İlk 20 İl (2018)

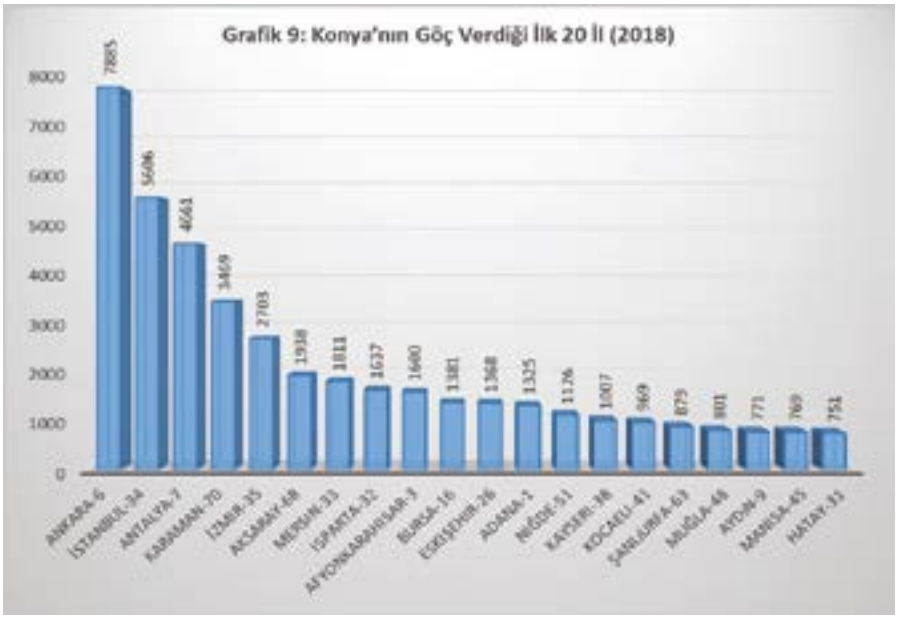

ra'yı da yine komşu il İstanbul ve sonra da Antalya takip eder. Bu üç büyük şehrin ardından, Konyalılar için favori iç göç destinasyonları arasında ilk üçün ardında 5 sırayı Karaman, İzmir, Aksaray, Mersin ve Isparta illeri paylaşır. Bulgular dikkatlice incelendiğinde, Konyalıların, Konya dışında yaşamayı tercih ettikleri iller arasında büyükşehirler ile komşu illerin başı çektiği görülür.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada, İç Anadolu Bölgemizin önemli yerleşim birimlerinden biri olan Konya ilinde göç olgusu, sosyolojik açıdan tahlil edildi. Çalışmada göç olgusu farklı boyutlarıyla hem zaman ve hem de mekân temelinde ele alındı. Daha net bir ifadeyle göç konusu hem seçilen yerleşim birimleri temelinde farklı boyutları ile incelendi. Hem de ele alınan konularda, geçmişten günümüze yaşanan değişim incelendi.

Yapısalcı bir sosyolojik bakış açısıyla (Giddens, 1992; Haralambos, 1987) gerçekleştirilen araştırmada daha çok tasviri-betimleyici (Arslan, 2012; Gilbert, 1994; Gilbert, 1997; Neuman, 2006; Denzin, 1984) bir tutum tercih edildi. Çalışma deskriptif sosyolojik araştırma türünde hazırlansa da, yeri geldiğinde çalışmada sosyolojik tahlillere de yer verildi. Çalışmada ağırlıklı olarak Türkiye İstatistik Kurumu verileri ve veri setlerinden faydalanıldı. Bunlara ilaveten, öteki araştırmacılar ile kamu ve özel sektör kurum-kuruluşlarının, bu konularda yapmış olduğu çalışmalardan da faydalanıldı. Araştırmada imkânlar dâhilinde, en güncel veri hüviyetine sahip 2016 ve 2017 TÜİK (TÜİK, 2017; TÜİK, 2016) verileri kullanıldı.

Başta da ifade edildiği gibi, yerleşim birimlerinin nüfus yapısını ya da öteki tabirle demografik yapısını incelemeyi amaç edinmiş sosyolojik araştırmalarda, göç olgusuna ayrı bir öncelik ve öneme haizdir. Göç, en genel haliyle iç göç ve dış göç şeklinde ikili bir tasnife tabi tutulur. Ülke sınırları dâhiline nüfus hareketi şeklinde gerçekleşen göç olayına iç göç denir. Nüfus değiştirmeleri ülkeler arasında gerçekleşiyorsa, buna da dış göç denir. Türk toplumu, hem iç göç ve hem de dış göç boyutuyla, göç olgusunu en canlı şekilde yaşayan toplumların başında gelir. Toplumumuz, binlerce yıllık tarihsel geçmişinde, göçün sağladığı nimetleri de, yaşattığı acı ve külfetleri de yakından yaşamış ve tatmıştır (Arslan ve Özer, 2015).

Göç olgusu yalnızca, milletlerin ve devletlerin tarihini değil, toplumların sosyal yapısını ve dokusunu da önemli ölçüde etkiler. Çok öz tanımı itibariyle göç, insanların toplumsal, ekonomik, doğal etkenlerin sebebiyet verdiği yeni koşullara daha iyi uyum sağlayabilmek için, hayatını sürdürmekte olduğu toplumsal, kültürel ve coğrafi çevreyi terk edip yeni bir çevreye dâhil olması olayıdır. Buradan da anlaşılacağı üzere göç ile değişen sadece fiziki ya da coğrafi mekân değil, bunun yanı sıra toplumsal ve ekonomik şartlar, beşeri ilişkiler, toplumsal ve kültürel ortam da değişmektedir (Arslan, 2017).

Öte yandan Konya ilimizin göç olgusu ile aşinalığı oldukça eski bir geçmişe sahiptir. Bulgular Konya'nın, günümüzde göç veren bir il konumunda olduğuna işaret etmektedir. İncelenen 8 yıllık süreçte de Konya bu hüviyetin yitirmemiştir. İl, aynı dönemlerde hızla bir üniversite şehri olma kimliği de kazanmaya başlamıştır. Bu yönüyle de, genç nüfusun ilgisini çekmektedir. İle göç eden bireyler arasında özellikle lise mezunu ve üniversite mezunu gençler ön plana çıkmaktadır. İlin yoğun göç aldığı iller arasında Ankara, İstanbul, Antalya ve İzmir gibi büyükşehirler öne çıkar. Konya'nın göç verdiği iller sıralamasında da benzer bir tablo ile karşılaşılır. Daha net bir ifadeyle Konya'nın göç verdiği iller arasında da ilk beş sırayı Ankara, İstanbul, Antalya, Karaman ve İzmir illeri paylaşır.

KAYNAKLAR

AĞANOĞLU, H. Y. (2001), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın makûs talihi göç*, İstanbul: Kum Saati Yayınları.

ARSLAN, D. A. (2019), *Akademik araştırmalar: Sosyal bilimler Kitap – 3*, Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.

ARSLAN, D. A. (2018), "Geçmişten Geleceğe Yozgat'ta Göçün Sosyolojik Tahlili", *III. Uluslararası Bozok Sempozyumu*, Yozgat Bozok Üniversitesi, Yozgat, 3 - 5 Mayıs 2018.

ARSLAN, D. A. (2017), *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem ve teknikleri*, Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.

ARSLAN, D. A. (2016-a), *Sosyoloji: Günlük yaşamı anlamak*, Çanakkale: Paradigma Akademi.

ARSLAN, D. A. (2016), Şehir ve çocuk (Bölüm: 6-4 / Bir şehrin nüfusunun sosyolojik analizi: Canik'in demografik yapısının sosyolojik analizi), (Ed. Osman Köse). Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.

ARSLAN, D. A. (2016), "Bodrum'un demografik yapısının sosyolojik analizi", *Uluslararası Bodrum Sempozyumu*, Ege Üniversitesi – Bodrum Belediyesi, Bodrum, 26 - 28 Mayıs 2016.

ARSLAN, D. A. (2016), "Konya'nın Bozkır ilçesinin demografik yapısının sosyolojik tahlili", *Uluslararası Bozkır Sempozyumu*, Selçuk Üniversitesi, Konya, 6 - 8 Mayıs 2016.

ARSLAN, D. A. (2016), "Kocaeli'nin demografik yapısının sosyolojik tahlili", *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu – III*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi - Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, 25 - 27 Mart 2016.

ARSLAN, D.A. (2015-a), "Üçüncü bin yılda Adana milletvekilleri", *International Journal of Human Sciences - Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 12-1, 582-625.

ARSLAN, D.A. (2015-b), *Mersin küçük sanayi siteleri esnaf ve sanatkârlarının sosyal-ekonomik profilleri ve temel sorunları*, Mersin: Mersin Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği Araştırma ve Kültür Yayınları.

ARSLAN, D. A. (2015-c), *Adana'nın demografik yapısının sosyolojik analizi (Yeniden Dirilen Çukurova içinde)*, Adana: Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı

ARSLAN, D.A. (2015-d), *Yeniden dirilen Çukurova*, Adana: Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı.

ARSLAN, D. A. (2015-e), "Iğdır'ın demografik yapısının sosyolojik tahlili, *Uluslararası Kültür*

ve Tarih Bağlamında Iğdır Sempozyumu, Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı ve Iğdır Üniversitesi Rektörlüğü, Iğdır, 5 - 7 Kasım 2015.

ARSLAN, D. A. ve ÖZER, A. (2015-f), "Balkan göçmenlerinin kültürel kimlik ve memleket algıları", 13. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Azerbaycan Devlet Üniversitesi, Bakü - Azerbaycan, 28 - 31 Ekim 2015.

ARSLAN, D. A. (2013), *Sosyoloji: Günlük yaşamın mimarisini keşfetmek*, Ankara: Nobel Yayınevi.

ARSLAN, D.A. (2012), *Sosyoloji ve yöntem yazıları*, Ankara: Kalkan Matbaacılık.

ÇAĞLAYANDERELİ, M. ve ARSLAN, D. A. (2016), "Türkiye'nin Değişen Göç Dinamiğine Bağlı Kültürleşme Problemi İçin Sosyolojik Araştırma Modeli Önerisi", *III. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, Bakü Avrasya Üniversitesi, Bakü-Azerbaycan, 25 - 28 Mayıs 2016.

ÇAKIR, S. (2011), "Geleneksel Türk kültüründe göç ve toplumsal değişme", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 129-142.

DENZIN, N. K. (1984), *Sociological methods*, London: McGraw-Hill.

EMGİLİ, F. (2006), "Tarsus'ta Girit göçmenleri (1897-1912)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25-39, 189-197.

GIDDENS, A. (1992), *Human societies*, Oxford: Polity Press.

GILBERT, N. (1997), *Analysing tabular data*, London: Sage.

GILBERT, N. (1994), *Researching social life*, London: Sage.

GÜVEN, S. (2006), *Toplumbiliminde araştırma yöntemleri*, Bursa: Ezgi Kitabevi.

HARALAMBOS, M. (1987), *Sociology: Themes and perspectives*, London: Bell & Hyman

KARAKAŞ, E ve AKGİŞ, Ö. (2015), "Kırsal alanlarda ulaşım yoksunluğu ve göç ilişkisinin Bilecik ili örneğinde analizi", *Türkiye Dördüncü Nüfusbilim Konferansı*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 5-6 Kasım 2015.

KOÇ, İ. (2016), *Türkiye dördüncü nüfus bilim konferansı tebliğ metinleri kitabı*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

KONGAR, E. (1986), *Türkiye üzerine araştırmalar*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

KONGAR, E. (1985), İmparatorluktan günümüze Türkiye'nin toplumsal yapısı 1, İstanbul: Remzi Kitabevi.

KONGAR, E. (1985), İmparatorluktan günümüze Türkiye'nin toplumsal yapısı 2, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Konya Kültür İl Müdürlüğü (2019), Konya, 16.07.2019, http://konya.gov.tr/sehrimiz

NEUMAN, W. L. (2006-a), *Toplumsal araştırma yöntemleri 1: Nitel ve nicel yaklaşımlar*, İstanbul: Yayın Odası.

NEUMAN, W. L. (2006-b), *Toplumsal araştırma yöntemleri 2: Nitel ve nicel yaklaşımlar*, İstanbul: Yayın Odası.

TÜİK (2016), *Türkiye*. 22.12.2016, https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr

TÜİK (2018), *Yozgat 2018* nüfusu, 22.04.2018, https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr

TÜİK (2018), *Yozgat ve göç*, 22.04.2018, https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr

World Bank (2016), Dünya ülkelerin nüfus sıralaması. 28.12.2016, http://databank.worldbank.org/data/download/POP.pdf

Wikipedia (2016), Nüfuslarına göre ülkeler listesi, 28.12.2016, https://tr.wikipedia.org/wiki/Nüfuslarına_göre_

CİHANBEYLİ VE KULU'DAN AVRUPA'YA GÖÇLERİN SOSYOLOJİK VE TARİHSEL ANALİZİ: KUŞAKLAR ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Emrah YILMAZ*
Fuat GÜLLÜPINAR**

ÖZET

Elinizdeki araştırma, 2019 Haziran – Temmuz tarihleri arasında Konya iline bağlı Cihanbeyli ve Kulu ilçelerinde yer alan Bulduk, Yeniceoba, Gölyazı, Taşpınar [Cihanbeyli] ve Celep, Ömeranlı/ Tavşançalı [Kulu] köylerinde yapılmış olan saha araştırmasına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Saha çalışması kapsamında 1960'lı yıllarda Avrupa ülkelerine -ağırlıklı olarak İsveç, Danimarka, Avusturya ve Almanya - göç etmiş olan 7 kadın ve 18 erkek toplam 25 göçmen ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşmeler için göçmenlere, kartopu yöntemi ile ulaşılmıştır. Araştırmanın bulguları, birinci kuşak, ikinci kuşak ve üçüncü kuşak göçmenlerin yaşadıkları göçmenlik deneyimine ilişkin ve Avrupa'da yaşama koşulları ve Türkiye ile kurdukları kültürel, ekonomik ve sosyal bağlar açısından tutumlarındaki farklılıklara işaret etmektedir. Konya'dan Avrupa'ya giden birinci kuşak göçmenlerin neredeyse tamamı, esas olarak yaşadıkları zorlukların etkisiyle göçmenlik deneyiminin kültürel yabancılık duygusuna, sosyal ve kültürel mesafeye, travmalara odaklanırken baştan beri planladığı yurda "dönme"

* Arş. Gör. / Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
emrahh.yilmaz09@gmail.com
** Doç. Dr. / Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
fgullupinar@gmail.com

fikrini somutlaştırmak için Türkiye'ye yatırımı çok önemli ve öncelikli bir tercih olarak görmektedir. Birinci kuşak göçmenler, her şeye rağmen, gittikleri yerlerde işçilere gösterilen "misafirperverlikle" karşılanmış olmaktan dolayı çatışmacı ve tepkisel bir kimlik geliştirmek yerine kendilerine ve çocuklarına daha iyi bir gelecek sağlamak adına fedakâr, uyumlu ve uzlaşmacı bir tutum içinde olma eğilimindedir. Genelde hizmet sektörünün aktörleri olan ikinci kuşak ise vasıflı ve eğitimli bir pozisyona sahip olmadığından Avrupa'da eğitimin ve çalışma yaşamının disiplini ve zorluklarını öne çıkarmakta ve ekonomik olarak Türkiye'ye yatırım yapmaya karşı ikircikli bir duyguya sahip olsa da bunu hâlâ değerli bulmaktadır. Kültürel mesafe konusunda da belirsiz bir tutum içinde olan ikinci kuşak göçmenlerin önemli bir kısmı dil becerisini sonradan kazanmasına rağmen gittikleri toplumla bütünleşme konusunda çelişkili ve tepkisel duygulara sahip görünmektedir. İkinci kuşak, göç sürecinde yaşadıkları zorluklar, eğitim eksikliği, ileri yaşta göç etme ve sosyal kabul eksikliği gibi unsurların etkisiyle diğer kuşaklarla kıyaslandığında, daha fazla "tepkisel kimlik" geliştirme eğilimindedir. Üçüncü ve sonraki kuşakların önemli bir kısmı ise ebeveynlerinin göç ettiği toplumda doğmuş ve orada eğitim almış olmanın etkisiyle genellikle Avrupa'da yaşamanın avantajları, üstün yanları, çok kültürlü ortamın zenginlikleri üzerinde durdukları, Türkiye'ye ziyaretleri hâlâ anlamlı bulan ama ekonomik yatırım yapmayı öncelikli mesele olarak görmeyen belirsiz bir tutum içinde oldukları gözlemlenmiştir. Üçüncü kuşaktan bir kısım gençlerin içinde yaşadıkları toplumdaki kariyer koşullarının ve sosyal kabul ortamının kendileri açısından belirsizliği ve zorlukları nedeniyle Türkiye'ye dönme hayali içinde oldukları ancak bunun somut bir adıma dönüşmek yerine "plan" aşamasından öteye geçemediğini belirtmek gerekir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa'ya göç, kuşak farkı, kültürel mesafe, Cihanbeyli, Kulu.

SOCIOLOGICAL AND HISTORICAL ANALYSIS OF MIGRATION FROM CİHANBEYLİ AND KULU TO EUROPE: AN EVALUATION ON GENERATIONAL GAPS

ABSTRACT

This research was conducted based on the field research conducted on June – July months of 2019 in Bulduk, Yeniceoba, Gölyazı, Taşpınar [Cihanbeyli] and Celep, Ömeranlı /Tavşançalı [Kulu] villages in Cihanbeyli and Kulu districts of Konya province. In-depth interviews were conducted with a total of 25 migrants, 7 females and 18 males who migrated to European countries - mainly Sweden, Denmark, Austria and Germany - in the 1960s. For in-depth interviews, immigrants were reached by the snowball method. The findings of the study point to the differences in the migration experiences of the first, second and third generation of migrants and the differences in their attitudes towards the living conditions in Europe and the cultural, economic and social connections they have established with Turkey. Almost all of the first-generation immigrants who migrated to Europe from Konya were surrounded by the sentiment of cultural distance, social and cultural divide and traumas of the migration experience as a result of the hardship they faced and in order to materialize the idea of "returning" to their homeland, they saw investing in Turkey as the most important and primary choice. Despite everything, as a result of the "hospitality" they were welcomed with in the locations they migrated to, first-generation immigrants tend to be altruistic, harmonious and conciliatory in order to provide a better future for themselves and their children, instead of developing a confrontational and reactive identity. The second-generation, who were mostly actors in the services sector, lacking in qualified training and education, underlined

the discipline and the challenges of the education and working life in Europe and even though they showed an indecisive attitude towards economically investing in Turkey, they still viewed it as valuable. Although a significant proportion of the second generation immigrants, who are indecisive about the matter of cultural distance, have acquired language skills afterwards, they seem to have contradictory and reactive feelings about integration into the society they migrated to. The second-generation tends to develop a more "reactive identity" compared to other generations due to the difficulties they faced during the migration process, lack of education, immigration in their older ages, and lack of social acceptance. A significant portion of the third and subsequent generations, as a result of being born and educated there, usually emphasis the advantages and benefits of living in Europe and the richness of the multi-cultural environment in Europe. They still thought of visits to Turkey as meaningful but they showcased an ambiguous attitude that viewed economical investments as unimportant. As a result of the uncertainty of the career conditions and social acceptance environments in their respective societies, a certain part of the third-generation youth wishes to return to Turkey but it should be emphasized that this wish is not materialized in anyway and does not go beyond a "planning" state.

Keywords: Migration to Europe, generational gap, cultural distance, Cihanbeyli, Kulu.

GİRİŞ

TÜRKİYE'DEN AVRUPA'YA GÖÇÜN TARİHSEL ARKA PLANI

"İlk gittiğimizde, ben bir sefer bir dişim ağrıyordu, acayip dişim ağrıyor, işten geldim, dişim öyle ağrıyor. Dişçiyi bilmiyorum, doktoru bilmiyorum. Yatağa girdim, ben küçük biraderimi götürdüm, istedim, götürdüm oraya, o, benim acımı duymasın, üzülmesin diye yorganı başıma çektim, acımı yorganın altında çıkardım. Öyle bir üzülüyorum! Ağlıyorum da! Acıdan! Ağlıyorum da! Ben onları öyle çektim. Çok hasretlik çektim. Hep ‹ah! uh!› çektim." Ozan, 74, Danimarka- Derinlemesine Görüşme Temmuz 2019.

Türkiye'de kitlesel olarak yurtdışına ilk göç hareketliliği yoğun olarak 1960'lı yıllarda işçi göçü olarak başlamış ve 1980'lerden sonra ise azalarak aile birleşmeleri şeklinde devam etmiştir. Türkiye 1960'lı yıllarda giderek artan işsizliğin önüne geçmek için işçi fazlasının yurtdışına gitmelerini sağlamak için işçi ihtiyacı olan refah ülkeleriyle ikili işçi anlaşmaları yapmıştır. Türkiye, bu ikili anlaşmalarla hem ülkeye döviz girişinin sağlanmasını hedeflemiş hem de yurt dışında nitelik kazanan göçmenlerin geri dönüşlerinin ekonomik kalkınmaya katkısı hesaba katılarak yurtdışına göçü teşvik eden bir tutum içinde olmuştur.

1961 yılında yapılan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yurt dışına, gelişmiş sanayi ülkelerine giden/gönderilen göçmenlerin orada elde edecekleri tecrübe ve bilgilerin ileride Türk ekonomisine ciddi katkı sağlayacağı ve kalkınmanın sağlanmasında en önemli ihtiyaç olan kalifiye işçi ihtiyacının bir bölümünün bu yolla karşılanacağı ifade edilmiştir. Türkiye bu amaçla ilk olarak, 30 Ekim 1961'de Federal Almanya Cumhuriyeti ile 'Türkiye-Almanya İşgücü Anlaşması'nı; ardından 15 Mayıs 1964'te Avusturya, 16 Temmuz 1964'te Belçika, 19 Ağustos 1964'te Hollanda, 8 Nisan 1965'te Fransa, 10 Mart 1967'de İsveç ve 5 Ekim 1967'de de Avustralya ile işgücü anlaşmaları imzalamıştır. Bu ülkelerle işçilerin emeklilik ve sosyal haklarının bir kısmını güvence altına alan ikili sosyal güvenlik anlaşmaları imzalanmıştır (Erdoğan, 2015: 118).

Türkiye'den Avrupa'ya göçün yarım yüzyıldan fazla bir geçmişi bulunmaktadır. Türkiye'de Avrupa'ya göçler işçi göçü, aile birleşmesi ve si-

yasi mültecilik biçiminde gerçekleşmiştir. İsveç, Norveç, Danimarka, Avusturya ve Almanya'da özellikle 1960'larda misafir işçilere yaklaşım oldukça benimseyici ve cömert bir yardımseverliği de içeren bir kabul anlayışına dayanmaktadır. Misafir işçileri sosyal yardım sisteminin içine alan ve cömert sosyal devletin imkânlarını onlar için seferber eden bu anlayışın o dönem için hâkim olduğunu belirtmek gerekir. 1980'li yıllardan itibaren aile birleşmeleriyle ortaya çıkan kültürel farklılıklar ve ekonomik krizler göç politikalarında bir daralmaya ve göçmenlerin hayatını zorlaştırmaya başlamıştır.

Bu çalışma, 2019 yılında Konya iline bağlı Cihanbeyli ve Kulu ilçelerinde yer alan Bulduk, Yeniceoba, Gölyazı, Taşpınar [Cihanbeyli] ve Celep, Ömeranlı/Tavşançalı [Kulu] köylerinde yapılmış olan saha araştırmasına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Saha çalışması kapsamında 1960'lı yıllarda Avrupa ülkelerine - ağırlıklı olarak İsveç, Danimarka, Avusturya ve Almanya - göç etmiş olan 7 kadın ve 18 erkek toplam 25 göçmen ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşmeler için göçmenlere kartopu yöntemi ile ulaşılmıştır. Araştırmanın bulguları, birinci kuşak, ikinci kuşak ve üçüncü kuşak göçmenlerin yaşadıkları göçmenlik deneyimine ilişkin ve Avrupa'da yaşama koşulları ve Türkiye ile kurdukları kültürel, ekonomik ve sosyal bağlar açısından tutumlarındaki farklılıklara işaret etmektedir. Konya'dan Avrupa'ya giden birinci kuşak göçmenlerin nerdeyse tamamı esas olarak yaşadıkları zorlukların etkisiyle göçmenlik deneyiminin kültürel yabancılık duygusuna, sosyal ve kültürel mesafeye, travmalara odaklanırken ve Türkiye'ye yatırımı çok önemli ve öncelikli bir tercih olarak görmektedir. Genelde hizmet sektörünün aktörleri olarak ikinci kuşak vasıflı ve eğitimli bir pozisyona sahip olmadığından Avrupa'da eğitimin ve çalışma yaşamının disiplinini ve zorluklarını öne çıkarmakta ve ekonomik olarak Türkiye'ye yatırım yapmaya karşı ikircikli bir duyguya sahipse de bunu hâlâ değerli bulmaktadır. Kültürel mesafe konusunda da belirsiz bir tutum içinde olan ikinci kuşak göçmenlerin önemli bir kısmı dil becerisini kazanmasına rağmen, gittikleri toplumla bütünleşme konusunda çelişkili duygulara sahip görünmektedirler. Üçüncü ve sonraki kuşakların önemli bir kısmı ise orda doğmuş ve eğitim almış olmanın etkisiyle genellikle Avrupa'da yaşamanın avantajları, üstün yanları, çok-kültürlü ortamın zenginlikleri üzerinde durdukları, Türkiye'ye ziyaretleri hâlâ anlamlı bulan ama ekonomik yatırım yapmayı öncelikli mesele olarak görmeyen belirsiz bir tutum içinde oldukları tespit edilmiştir. Üçüncü kuşaktan bir kısım gençlerin içinde yaşadıkları toplumdaki kariyer koşullarının ve sosyal kabul ortamının kendileri açısından belirsizliği ve zorlukları nedeniyle Türkiye'ye dönme hayali içinde oldukları ancak bunun somut bir adıma dönüşmek yerine "plan" aşamasından öteye geçemediğini belirtmek gerekir.

1960'lı yıllarda Cihanbeyli ve Kulu yöresinden temelde ekonomik nedenlerle Avrupa'ya giden göçmenlerin önemli bir kısmının tren yoluyla vizesiz olarak Avusturya'ya kadar giderek, Avusturya'dan daha Kuzey Avrupa ülkelerine [İsveç, Danimarka, Avusturya, Almanya] ise büyük ölçüde kaçak yollardan ulaştıklarını ifade etmek gerekir. Bu durum Türkiye'den yurtdışına göç için çok erken bir tarih olan 1960'larda bile göçmenleri para karşılığında kaçak yollardan ve çok zor koşullarda Avrupa'ya götüren şebekelerin yani "göç endüstrisinin" güçlü bir ağ haline gelebildiğine işaret etmektedir.

Bu dönemde göç kararını hane halkı birlikte alsa bile hane halkının erkek üyelerinin yalnız başına seyahat ettiği ve temelde ekonomik gerekçelerle çıkılan bir göç yolculuğu söz konusu olmuştur. Bu dönemin ilk göçmenlerinin demografik profiline yakından baktığımızda hemen hemen hepsinin ol-

dukça genç, işsiz, yoksul, eğitim seviyesi düşük ve köyde yetişmiş erkeklerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Göç edenlerin önemli bir kısmı neredeyse hiçbir kent deneyimi olmadan köyden çıkıp Avrupa'ya gitmiştir. Bu dönemde gidenlerin eğitim durumunun çok düşük olduğunu tespit edebiliyoruz. Özellikle bazı durumlarda hiç okuma yazma bilmeyen göçmenlerin de bulunduğunu belirtmek gerekir. İlk gidenlerin büyük ölçüde kol gücüne ve "beden emeğine" dayalı işlerde - fabrika, maden ve ağır sanayi - çalıştıkları tespit edilmiştir. Birinci kuşak göçmenlerin çalışma saatlerinin dışında boş vakitlerinde çoğu zaman kendi akrabalarıyla ve kültürel yakınlık hissettiği kişilerle sosyalleştiklerini görüyoruz. 1960'lı yıllarda göç edenlerin önemli bir kısmı evlerde yalnız yaşamaktansa birbirlerine her konuda yardım edecek ve dayanışma içinde olacakları ve çoğunlukla kendi yöresinden gelmiş diğer göçmen erkeklerle birlikte yaşamayı – ev arkadaşlığı - tercih etmişlerdir.

Cihanbeyli ve Kulu'dan Danimarka, Almanya, Avusturya'ya da göç edenlerin azımsanamayacak kadar fazla olmasına rağmen göç edenlerin önemli bir kısmı zincirleme göçün etkisiyle İsveç'e gitmişlerdir. İsveç, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle 1970'lerde yoğunlaşan bir göçle karşı karşıya kalmıştır. Yaklaşık toplumun yüzde 20'sini oluşturan göçmen nüfusun bir kısmı kuzey ülkelerinden - Finlandiya, Danimarka ve Norveç - gelirken, geri kalanı eski Yugoslavya, Irak, İran, Türkiye, Somali ve Şili gibi farklı ülkelerden gelmektedir (Castles - Miller, 2008). Göçmenlerin İsveç'e yönelmelerinde Kuzey Avrupa'nın önemli bir refah ülkesi olarak sosyal devlet politikalarının, azınlıklara yönelik eşitlikçi, dayanışmacı ve göçmenlerin sosyal kabulünü sağlamaya yönelik uyguladıkları göçmen politikalarının etkili olduğunu görüyoruz. İsveç toplumunun beşte biri farklı kültür ve ülke geçmişine sahip göçmenlerden oluşmaktadır. Bu göçmenlerin çoğu, son yıllarda Avrupa dışındaki siyasi krizlerden ve savaşlardan etkilenen siyasi mültecilerden oluşmaktadır (Fransen – Back vd., 2009: 290). İsveç'in demokrasi standartları da göçmenlerin ülkeye yönelmesinde başlıca unsurlardan birisi olmuştur. Canatan'ın da (2007: 170) aktardığı üzere, İsveç devleti, çok kültürlü toplum yapısını bir veri olarak almakla kalmayıp kültürel farklılıkların bir zenginlik kaynağı olduğunu kabul ettiği için farklılıkları tanımayı azınlık politikasının temeli haline getirmiştir.

Göçmen bütünleşmesi konusunda iyi örnek oluşturan modellerden biri İsveç'in 1975 yılında resmi olarak kabul ettiği çok kültürlü bütünleşme modelidir. Bu modelde göçmenlerin eğitim, istihdam ve sosyal yardım alanlarına aktif olarak katılımını sağlamaya yönelik olarak devlet güçlü tedbirler almaktadır. Toplumdaki kültürel, dini ve etnik farklılıklar demokratik bir politika ile çoğulculuk prensibine ve çok kültürlülüğe uygun bir biçimde yönetilmektedir. Dışlayıcı ve ayrımcı pratiklere engel olmak amacıyla sosyal devletin güçlü içerme politikalarıyla göçmenlerin toplumdaki ekonomik, kültürel ve sosyal fırsatlardan eşit bir şekilde yararlanmasını sağlamak İsveç'teki çoğulcu politikaların temel yönelimi haline gelmiştir.

Azınlık politikasını seçme özgürlüğü, farklılıklar temelinde yeni bir toplum oluşturma ve işbirliği temelinde inşa eden İsveç, anadil eğitimine de yer vermeyi bu politikanın bir gereği saymıştır. Diğer Avrupa ülkelerinden farklı olarak İsveç göçmenlerin anadillerinde eğitim almasını bir hak olarak yasallaştırmış ve iki dilliliği bir zenginlik olarak özendirme eğilimine girmiştir. İsveç, 1976 yılında *Ev Dili Reformu*'nu yapmıştır. Bu reform, göçmen çocukların ikinci dil olarak İsveç eğitimine katılmalarını zorunlu kılmakla birlikte isterlerse kendi dillerinde eğitim alma hakkına sahip olduklarını yasal olarak kabul etmiştir. Anadil eğitiminin amacı, aktif bir şekilde çocuklara iki dilliliğin kazandırılması ve iki yönlü kültürel kimliğin gelişti-

rilmesi olarak tarif edilmiştir (Canatan, 2007: 163). Bu açıdan bakıldığında İsveç'in kültür politikalarının farklılıkları tanıma ve onlarla işbirliği üzerine inşa edildiği ve göçmenlerin entegrasyonu sorununa diğer Avrupa ülkelerinden - örneğin Fransa ve Almanya ile kıyaslandığında - daha esnek bir şekilde yaklaştığı öne sürülebilir.

Son on yıllarda çok etnili ve çok kültürlü bir toplum halini alan İsveç, giderek artan göçmen karşıtı ve bütünleşmeyi reddeden kamuoyuna ve gettolara rağmen örgütlenme, kültürel tercih özgürlüğü, işbirliği ve dayanışma ilkelerine dayanan sosyal demokrasi anlayışını belli ölçülerde sürdürme eğilimindedir. Bu amaçla etnik ayrımcılığa karşı Ombudsmanlık kurumunu inşa etmiş, farklı etnik grupların örgütlenmeleri, dernek kurmaları ve sosyal faaliyetleri için destek vermiştir (Abadan -Unat, 2017: 363). Bu sayede İsveç'te Türkiye'den hem sol politikanın aktörlerinin hem de dini organizasyon ve cemaatlerin kamusal alanda güçlü bir yer edindiğini ve bu örgüt/dernek/partilerin Türkiyeli göçmenler için de farklı sosyalizasyonların adresi olduğunu belirtmek gerekir.

Hem zincirleme göç etkisi hem de yeni geldikleri yerde karşılaştıkları açık ve örtülü dışlanma pratikleri nedeniyle Stockholm'un Tumba ve Rinkeby semtleri, Kulu ve Cihanbeyli'nin köylerinden giden göçmenler için adeta yeni bir "köy" haline gelmiş görünüyor. İsveç'te yaşayan bazı görüşmecilerimiz akraba ve arkadaşlarıyla aynı semtte ve mahallede olmanın kendilerini daha güçlü ve birlik içinde hissetmelerine yol açtığını ifade etmektedir.

İsveç'in sosyal demokrasi anlayışı göçmenlerle bütünleşmeyi kolaylaştıran bir unsur olmuştur. Daha önce işçi sınıfını kaynaştırmak ve sınıf çatışmasını azaltmak için kullanılan İsveç'in sosyal demokrasi modeli, göçmenlerin sivil toplum ve devletle kaynaşması için bizzat devlet müdahalesiyle gerçekleşen bir politik bütünleşme modeli olarak çalışmıştır. 1980'lerin sonundan itibaren ise İsveç göçmenlerle olan ilişkisinde krizler ve zor zamanlar yaşamaktadır. Ekonomik kısıtlamalar cömert sosyal politikaları finanse etmeyi zorlaştırmış ve göçmenlerin sosyal kabulü için kamuoyu desteğinde azalmalar görülmüştür (Castles - Miller, 2008: 365).

Öte yandan yapılan yeni çalışmalar (Kalaylıoğlu, 2009; Kılıç, 2017) özellikle Orta Doğu coğrafyasında Irak, Afganistan ve Suriye'de meydana gelen savaşlardan sonra ülkeye akın eden mülteci göçleriyle birlikte 1990'lı yıllardan itibaren İsveç'in cömert bir sosyal devlet anlayışıyla tüm göçmenleri de içeren çokkültürlü göçmen politikalarında geriye doğru bir gidiş yaşandığını öne sürmektedir. 1980'li yılların sonunda sığınmacı kabulünde yaşanan artışlar toplumdaki göçmen karşıtı ve aşırı sağcı yaklaşımları güçlendirmiş ve bu durum ırkçı ve ayrımcı bir kültürün oluşmasının da zeminini oluşturmuştur.

KURAMSAL ÇERÇEVE

GÜÇLÜ BİR KURAMSAL ÇERÇEVE OLARAK ZİNCİRLEME GÖÇ: CİHANBEYLİ VE KULU ÖRNEKLERİ

Göç sürecinin genişlemesinin önemli nedenlerinden biri, zincirleme göçün bir süre sonra kendi kendini besleyen bir sürece dönüşmesiyle ilişkilidir (Castles - Miller, 2008: 299). Zincirleme göç, esasında sosyal ilişkilere ve yakın akrabalık ve arkadaşlık bağlarına dayalı bir göç niteliğindedir. Sosyal ilişkiler, göçün devam etmesini sağlayan ve belli bir hızda devam etmesini kolaylaştıran güçlü bir göç nedenidir. Aile ve arkadaşlık ilişkileri üzerinden geliştirilen göçmen ağları, gittikleri ülkede belli bir cemaat oluşturmanın ve bu cemaatin gündelik hayatını idame ettirebilecekleri etnik temelde kurulan alışveriş merkezleri, bakkallar, ibadet yerleri, spor kulüpleri, dernekler, vakıflar ve tercümanlar ve doktorlar vb. yapılara temel oluşturur. Abadan -Unat (2017: 64) göçmen ilişkiler ağını, geldikleri ülke ile yeni yerleştikleri ülkelerde eski

göçmenler, yeni göçmenler ve göçmen olmayan kişiler arasında ortak köken, soydaşlık ve dostluk bağlarından oluşan kişiler arası bağlantı olarak tanımlamaktadır. Bu tür bağlar, güçlü bir sosyal sermaye olarak göçü özendiren güçlü ilişkiler ağı olmanın dışında göç edildikten sonra da göçmenlerin yeni gelinen ülkedeki eğitim, sağlık ve iş piyasasındaki fırsatlara erişmesini sağlayacak türden bilgilerinin -bir tür know-how olarak- yaygınlaşmasına aracılık eder.

1968 ve 1969 yıllarında İsveç ve Almanya vasıfsız işçiler için çalışma ve oturma iznini zorlaştırdığında Türk işçiler, Danimarka'nın çok hızlı gelişen ve büyüyen o yüzden de işçi sıkıntısı yaşayan demir ve metal endüstrilerinde iş bulmak için Danimarka'ya yerleşmeye yönelmiştir. Yeni gelen işçiler, yasalara göre işverenin daveti olması zorunluluğu nedeniyle işyerlerinden akrabaları ve arkadaşları için istek yaptırıp Danimarka'ya gelmelerini sağlamışlardır. Dolayısıyla Türkiye'den göçün yaşandığı diğer ülkelerde olduğu gibi İskandinav ülkelerine göç de tam olarak zincirleme göç [chain migration] şeklinde gerçekleşmiştir (Jönsson, 2009: 201-202).

Birinci kuşak Görüşmecilerimizin birisi, zincirleme göçün yardım aldıkları bu ağların ne kadar işe yaradığını çok güzel özetlemektedir:

Yanıma 1-2 de arkadaş aldım. Hüseyin... vardı, onu aldım. Gittik. Yollarda bizi çevirdiler. Bilmem, Almanya'da kaldık. Ne bileyim? Ondan sonra Danimarka'ya girdik. Beni götüren o, Mustafa ...., bize birer davetiye gönderdi konsolosluktan, bizi orada, huduttayız, bıraktılar. Gittik Danimarka'ya. Danimarka'da akrabalarımızın yanına gittik, iş bulduk, iş çoktu! Fabrikalar hep işçi arıyor. Sağ olsun akrabalarımız ön ayak oldu (Mustafa, 71, derinlemesine görüşme, 2019).

Zincirleme göçün önemli bir aracı da evliliklerdir. Türkiye'den göçmenlerin genellikle kendi kültüründen ve geleneğine yakın insanlarla evlenmeye eğilimli olduğu için göçün belli bir zaman sonra aile birleşmeleri şeklinde devam ettiğini görüyoruz. Türkiye'den yapılan evliliklerin sayısı Avrupa'daki Türkiye kökenli göçmenlerin sayısını belli bir düzeyde tutmaya yardımcı olmuştur. Bu evliliklerin belli ölçülerde ikinci ve sonraki kuşaklar için güçlü bir eğilim olarak varlığını sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Örneğin ilk kuşak göçmenlerden Nurettin bu tip evliliklerden biraz da şikâyet ederek şu şekilde bahsetmektedir:

Adam şimdi evlenmiyor, evlenmiyor! Bak, adam, burada bizim köyün gençleri, evlenmiyor! İlla Avrupalı bir kız ya da erkek olacak, evlenecek. Evlenmek yok! Kız da öyle, oğlan da öyle! Hep çoğu bekar. 35 yaşına girmiş delikanlı var, evlenmemiş (Nurettin, 76, derinlemesine görüşme, 2019).

Ayrıca, yine zincirleme göçün etkisiyle - örneğin İsveç'in Stockholm ve Göteborg gibi şehirlerinde - Türkiyeli göçmenler ağırlıklı olarak aynı semt ve mahallelerde yaşamayı tercih etmektedir. Abadan-Unat'a göre (2017: 249), çalışma piyasasında açık ve saklı biçimde uygulanan ayrımcılık ve konut sağlama konusunda karşılaşılan davranışlar Stockholm'ün Rinkeby mahallesinde görüldüğü gibi Türkiye'den giden çok sayıda göçmenin aynı semtte yoğunlaşmasına yol açmıştır. Genel olarak Danimarka'da özellikle İsveç'teki çokkültürlülük ve entegrasyon politikalarının Türkiyeli göçmenlerin toplumla bütünleşmesine öncelik veren bir anlayışla organize edilmiş olmasına rağmen görüşmecilerimizin çoğunluğunun kendi yakın akrabalarıyla ve Türkiye'den gelen göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı semtlerde ikamet ettiklerini kaydetmek gerekir. Etnik gruplar, zincirleme göç sonucunda biriken ilişkiler ağıyla sıkı bir küme oluşturduğunda özel ve kamusal alanların farklı kullanımıyla belirlenen kendi mahallelerini kurarlar. Etnik mahalleler, "ev sahibi" toplumun bazı

üyelerinin "ele geçirilmiş," "kurtarılmış bölge" korkularının sağlamasıdır ve bunlar egemen kültür ve ulusal kimliğe doğrudan bir tehdit olarak görülür, görülebilir (Castles - Miller, 2008).

Zincirleme göçün doğal akışının getirdiği toplumsal formlar, mekânsal izolasyon, kapalı gruplar halinde birlikte yaşamayı temel almış paralel bir toplum anlayışı, birincil ilişkiler düzeyinde inşa edilen akrabalık ve hemşehri ilişkileri ve buna eşlik eden nepotik [akrabacılık] çalışma ilişkileri ve ticari döngü de kendisini göstermektedir. Göçmenlerin mahalleleri, göçmenlerin gelmiş oldukları çevreye benzer bir ortam içinde bir sosyalizasyon mekânına - içinde sadece kendi ülkesinin dilinin konuşulduğu, kültürel kodların ve dini/resmi ritüellerin sıkı sıkıya takip edildiği - dönüşmüştür. Ayrıca bu mahalleler, göçmen işletmelerine de ev sahipliği yaparak alışveriş ve istihdam imkânına da el veren etnik piyasanın oluşumuna zemin oluşturmuştur. Göçmenler genellikle kentlerde, etnik köken bazında kültürlerini ve dillerini koruyabilmelerine izin veren belli yerleşim yerlerinde toplanmışlardır. Bazı kentsel bölgelerde Avrupa kökenli olmayanlar bölge nüfusunun %75'ini oluşturmaktadır ki bu oran Avrupa'da etnik yoğunluk bakımından en yüksek oranı temsil etmektedir (Castles ve Miller, 2008: 350).

Göçmen mahallelerinde yoğunlaşma meselesinde sorumluluğun bir kısmı zincirleme göçün etkisiyle orada yaşayan göçmenler de olsa bile önemli bir kısmının da göçmenleri çalışma hayatının kıyısında marjinalleştiren istihdam ve emek piyasalarında açık veya örtük [kurumsal ayrımcılık] biçimlerde işleyen seçicilik ve ayrımcılık mekanizmaların da aramak gerekir.

YÖNTEM

Elinizdeki araştırma, 2019 yılında Konya iline bağlı Cihanbeyli ve Kulu ilçelerinde yer alan Bulduk, Yeniceoba, Gölyazı, Taşpınar [Cihanbeyli] ve Celep, Ömeranlı/Tavşançalı [Kulu] köy/mahallerinde yapılmış olan saha araştırmasına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Saha çalışması kapsamında, 1960 yıllarda Avrupa ülkelerine - ağırlıklı olarak İsveç, Danimarka ve Almanya - göç etmiş olan 7 kadın ve 18 erkek toplam 25 birinci, ikinci ve üçüncü kuşak göçmen ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşmeler için göçmenlere, kartopu yöntemi ile ulaşılmıştır. Araştırma nitel yöntemle desenlenmiş olup, daha önceden hazırlanmış ve açık uçlu sorular da içeren yarı-yapılandırılmış derinlemesine mülakat soruları ile gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine mülakatlar kartopu örneklem tekniği kullanılarak yapılmıştır. Mülakatlar 45 dakika ile 2 saat aralığında sürmüştür. Araştırmacılar mülakatları genellikle görüşmecilerin oturdukları lüks konutlara giderek bizzat görüşmecilerin tatilini geçirdikleri veya yılın belli dönemlerinde yaşadıkları bu mekânlarda görüşmecilerle yüz yüze ve samimi bir ortamda gerçekleştirmişlerdir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

BİRİNCİ KUŞAK: YOKSULLUĞUN PENÇESİNDE ZORUNLU GÖÇÜN MİSAFİR İŞÇİLERİ

Konya'nın Cihanbeyli ve Kulu ilçelerinden Danimarka, İsveç ve Almanya'ya göç eden birinci kuşak göçmenlerin çoğunun Avrupa ülkelerine göç etme nedeninin ekonomik olduğunu kayda geçirmek gerekiyor. Görüşmecilerimizin tamamı 1960'lı ve 1970'li yıllardaki ekonomik koşulların zorluğunun ve yoksulluk koşullarının gitmeye karar vermede en etkili faktör olduğunu ifade etmişlerdir. Köyde yapılacak işlerin azlığı, köy ekonomisinin zayıflığı ve tarım arazilerinin verimsizliği, ekimden veya hayvancılıktan elde edilen kazancın düşüklüğü gibi unsurlar bazıları için köyden ayrılmayı zorunlu bir seçenek haline getirmiştir. Sonuç olarak, Konya'ya bağlı Cihanbeyli ve Kulu'nun

köylerinde yaşayan alt sınıfın üyeleri olarak yola çıkan bu insanlar için Avrupa bir "kurtuluş mekânı" olarak görülmüştür. Sınıfsal olarak kuşaklar boyunca bir hareketlilik söz konusu olsa bile eğitim ve istihdam açısından hâlâ belli sorunları deneyimlemeye devam ediyor gibi görünüyorlar. Çok ilginç bir şekilde göçmenlerin ilk gittiği yerde kalma eğilimi çok zayıf görünmektedir. Göçmenlerin çoğu, ilk gidiş yerlerindeki koşulları değerlendirip ve para biriminin Türkiye'deki karşılığını hesap edip rota değiştirerek parası daha değerli olan ve göçmenlere daha cömert imkânlar sunan ülkelere gitmeyi tercih etmişlerdir.

Ekonomik zorluklar ve yoksulluk gidilecek yerin tayinin de çok etkili olmuştur diyebiliriz. Çünkü Konya'dan Avrupa'ya giden bazı göçmenler sahip oldukları ilişki ağları sayesinde başka ülkelerdeki imkânlar ve koşullarla ilgili sürekli değerlendirme fırsatı yakalamışlar ve deyim yerindeyse bir "enformasyon ağı" oluşturmuşlardır. Bu enformasyon ağı sayesinde içinde bulundukları ülkenin ekonomik ve sosyal koşullarını -para birimi, göçmenlere sunulan olanaklar vb.- yeniden değerlendirip ilk gittikleri ülkeleri değiştirip daha kuzeye doğru gitme – rota değişikliği - kararı alabilmişlerdir. Sonuç olarak Konya'dan Avrupa'ya giden birinci kuşak göçmenlerin önemli bir kısmının varış yeri Almanya ve Avusturya olmasına rağmen yaptıkları "rasyonel" değerlendirmeler neticesinde imkânları daha iyi olan İsveç, Danimarka ve Norveç gibi Kuzey Avrupa ülkelerine hareket etmiş ve bu ülkeleri son varış noktası olarak tercih etmişlerdir.

Bildiğimiz üzere birinci kuşağın istihdam sorunu olmamıştır ancak istihdamın ağır sanayi, hizmet sektörü ve inşaat gibi emek yoğun işlerde gerçekleştiğini düşündüğümüzde birinci kuşak göçmenlerin çalışma yaşamının zorluklarının pençesinde bir hayat kurmaya çalıştıklarını gözlemliyoruz:

Şimdi biz ilkin İsveç'e gittiğimizde 1966'da ben Volvo'ya girdim. Kadınlar, şu küçük tekerli arabalar var ya! Arabaların altına girerlerdi, kayarlar, ondan sonra tabii daha motor içine inmemiş, boş ya! Orada şey yaparlardı, vida falan sıkıştırır, hep kadın! Kadın! Bak, biz yabancı olarak oraya girdik, o kadınları hep memur oldu, yukarıya çıktı biz onun yerine girdik. Ne gelir? Yabancılara gelir. Onlar da milliyetçilik yapıyor! Mesela o, İsveçlinin kendisi, işin kralını yapıyor ve yükseliyor ama yabancı göçmen olarak, bizi göçmen olarak kabul etmişler. İsveçli değil, biz orada göçmeniz! Bizim göçmen büromuz var orada. Anladın mı? Bizi göçmen olarak kabul etmişler. Ha! Anladın mı? Bize en büyük işi, zor işi bize verirler. Volvo'da, çünkü ben Volvo'da çalıştım. Başka yere yalan söylemem (Nurettin, 74, derinlemesine görüşme, 2019).

Sonuç olarak, birinci kuşak görüşmecilerimizden hiçbirinin vasıflı bir iş deneyimi olmadığından hareketle söyleyecek olursak bu kesimin önemli bir kısmının yoksullaşmış ve sefil bir hayatı sürdürmesi beklenebilirdi. Ancak, durum bu kadar iç karartıcı değildir, zira işçilerin görece iyi sayılabilecek ekonomik durumları birinci kuşak göçmenlerin epey bir para harcayarak köylerinde yaptırdıkları ihtişamlı evlere bakarak da anlaşılabilir. Sanayi işçisi ve zorlu bir sürecin aktörleri olarak birinci kuşak işçilerin 1960'lı ve 70'li yıllardaki çalışma koşulları ile ilgili güçlü yasaların ve dönemin güçlü işçi hareketleri ile sendikaları sayesinde sosyal haklarının ve güvencelerinin de sağlandığını göz ardı etmemek gerekir.

GİDİLEN ÜLKE TOPLUMUYLA YAŞANAN KÜLTÜREL MESAFE: GÜZEL BAŞLAYAN KÖTÜ GİDEN İLİŞKİLER ÜZERİNE

Aslında şöyle başlamak gerekir: Avrupa hızlı kalkınabilmek için ve yeniden ayağa kalkabilmek için geçici süreliğine yoğun bir işçi gücüne ihtiyaç duyuyordu. Avrupa'daki ülkeler göçmen politikalarını bu göçmenlerin işçilik dışında sosyal ve kültürel bir hayatları olması üzerine uzun vadeli

planlamalarla değil, onların istihdam ilişkilerindeki faydalılıkları üzerine kurmuştu. Dolayısıyla, ağır sanayi işlerinde çalışacak vasıfsız ve kültürel sermayeleri zayıf olan bu göçmen kitlesi geldikleri toplumda kültürel, sosyal düzlemde ve haklar düzeyinde talepkâr bir anlayışa sahip olmadıklarından her iki tarafta göçmenlik koşullarının asgari şartlarının gerçekleşmiş olmasından memnun olmuştu. Dahası, bu karşılıklı alışveriş adil gibi de görünüyordu: Avrupa'ya 1960'lı yıllarda gelen birinci kuşak işçiler de kendilerini burada geçici olarak düşünüyorlardı. Hızlı bir şekilde ve en kısa zamanda olabildiğince çok para biriktirip aslında hiç unutmadıkları ve anılarla geride bıraktıkları vatanlarına geri dönmeyi hayal ediyorlardı. Serhat Güney'in (2015: 7) deyimiyle uzun yıllar boyunca, hatta kökleşmeye başladıklarını hissettiklerinde bile bu grup kendisini geri dönüş hayaliyle avutmaktan geri durmamıştır.

Dahası bu geri dönüş hayali oradaki mevcut yaşamlarını gerçekçi bir şekilde sürdürmelerinin önünde de ciddi bir engel teşkil ediyordu. Örneğin, ikinci kuşak göçmenlerin bir kısmı birinci kuşak anne-babalarının para kazanıp geri dönme planlarının çocuklarının eğitimindeki başarısızlıkta önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir:

Bir de mesela buradaki insanlar, bak, buradan giden insanlar, bizim çevreden giden insanlar, fakirliği gören bir halktır. Bunların dünyaya bakışı ayrıdır. Onlar, geleceğin kötü günlerini de hesaplıyor. Onun için hep kısıyorlar, alışmışlar. Hep pilav, makarna, pilav, makarna, pilav, makarna! İşte bir de şey yapmıyorlar, ufuk kısalıyor. Düz oluyor (Deniz, 56, derinlemesine görüşme 2019).

Birinci kuşak göçmenlerin 1960'lı yıllarda Avrupa'daki deneyimlerini başlangıçtaki zorluklarına rağmen misafirperverlik ve toplumsal kabul açısından olumlu olarak değerlendirdiklerini görüyoruz. Zira bu karşılıklı çıkar ve her iki taraf için de kazan-kazan ilişkisi olarak değerlendirilebilecek göçün ilk yılları, her iki tarafın da birbirini kabullenici bir tarzda yaklaşmalarını beraberinde getirmiştir. Ancak, olumlu başlayan bu sürecin aile birleşmeleri ve çeşitli nedenlerle artan göçmen popülasyonu Avrupa'daki sanayisizleşme, teknolojik gelişmeler ve istihdam daralması vb. yapısal nedenler yüzünden göçmenlere olumsuz bir yaklaşıma evrilmesini birinci kuşak bir görüşmeci şu şekilde ifade ekmektedir:

Eskiden, dediğim gibi, çok iyiydi. İnsanlık yönü çok iyiydi ama sonraları, 5-10 sene geçtikten sonra gitgide gitgide kötüye gitti! Irkçılığa gitti neredeyse. "İstemiyoruz!" yani "Gelmeyin!".. Ya direkt sana demiyorlar tabii! Direkt demiyorlar (Haydar, 76, derinlemesine görüşme, 2019).

Cihanbeyli ve Kulu'nun köylerinden çıkıp İsveç, Danimarka, Almanya ve Avusturya'ya giden görüştüğümüz birinci kuşak göçmenlerin çoğunluğu yaşadığı toplumun dilini bilmediğini sadece temel düzeyde işyerinde veya hastanede derdini anlatabilecek kelime veya cümleleri bildiğini ifade etmişlerdir. Birinci kuşak göçmenler, genel olarak ev-mahalle-iş arasında mekik dokuduklarından gittikleri ülkenin dilini öğrenmek için bir zorunluluk da hissetmemiş olduklarını ifade etmektedir. Oturdukları semt ve mahalleler de akraba, tanıdık ve hemşehri ağlarının güçlü olduğunu ifade eden görüşmeciler, dil öğrenmek gibi bir zorunluluğu ya da sosyal baskıyı hissetmediklerini belirtmişlerdir. Çalıştıkları işyerinde görev tanımlarını ve yaptıkları işin gereklerini yerine getirdiklerini belirten görüşmeciler gidilen ülkenin dilini öğrenmenin onlar için bir gereklilik ve baskı aracı olarak kullanılmadığını ifade etmişlerdir. Diğer yandan göçmen işçilerin geldikleri toplumda geçici oldukları ve yurda dönüş yapacakları fikri uzun yıllar plan düzeyinde bile olsa benliklerinde yer aldığından bu durum onların yaşam strateji ve bakış açılarını belirlemiş ve dil öğrenme ülkelerine geri dönme hayalini kuranlar için bir zorunluluk olmaktan çıkmıştır.

Birinci kuşak göçmenlerin gittikleri ülkenin dilini öğrenme ve dolayısıyla toplumla sosyal bir bütünleşme gerçekleştirmenin önündeki en büyük engel sahip oldukları kültürel sermayenin zayıflığı, iş koşullarının zorluğu ve boş zamanlarının azlığıdır: Büyük çoğunluğu köylerden giden erkek ve kadın birinci kuşak göçmenlerin çoğunluğunun ilkokul mezunu olduğunu veya ilkokul terk ve hatta bazılarının okuma yazma bile bilmediğini hesaba katarsak dil öğrenmenin bu kitle için oldukça uğraş gerektiren uzun, meşakkatli ve zor bir yol olduğu tahmin edilebilir. Genellikle kol ve kas gücüne dayalı beden emeği gerektiren ve göçmenlere tahsis edilen fabrika, inşaat, maden, temizlik vb. tehlikeli, zor ve monoton işlerde çalışan birinci kuşak göçmenler, yasal haklarını savunma konusunda da eksik ve yetersiz dil yeteneğinden dolayı sorun yaşamışlardır. Bu durum birinci kuşak göçmenlerin iş ve yaşam koşulları açısından yoksullaştırıcı bir hayatın kıskacına girmesine sebep olmuştur. Yaptıkları işlerin ağırlığı ve çalışma saatlerinin uzunluğu ve hatta bazılarının hızlı bir şekilde para biriktirip tekrar ülkeye dönme hedefine uygun olarak - her ne kadar bu hedef çok az gerçekleşse de- iki işte çalıştığı düşünüldüğünde çok az olan boş zamanlarında dinlenmenin dışında dil eğitimine ayırabilecekleri nitelikli bir zamanlarının olmadığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, kültürel sermayenin zayıflığı, boş zaman kısıtlılığı ve çalışma koşullarının ağırlığı birinci kuşak göçmenlerin dil öğrenme ve dolayısıyla toplumla bütünleşmelerinin önündeki en büyük engeller olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dil bariyeri, eğitim eksikliği ve kültürel sermaye zayıflığı ve boş zaman kısıtlılığı gibi faktörler gidilen toplumla iletişim kurmanın ve o toplumda itibarlı bir yer edinmenin önündeki temel engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumla bütünleşme konusunda sorunlar yaşayan birinci kuşağın toplumda hissettiği yabancılaşma düzeyi yüksek olduğundan göçmen gruplar arasında yaşadığı toplumla en uzak kültürel mesafeye sahip grup birinci kuşak göçmenler olarak göze çarpmaktadır.

Kültürel mesafenin uzaklığı toplumla yaşanan ilişkileri sadece selamlaşma düzeyinde ve iletişim kanallarının etkili bir şekilde kullanılamadığı bir tür sosyal kapanmaya yol açmış görünmektedir. Bu tür bir sosyal kapanmanın etkisiyle hem mekânsal ayrışmanın temeli atılmış hem de bu grubun sosyal bir izolasyona maruz kaldığı söylenebilir. Birinci kuşak, sosyal ve kültürel sermaye açısından zayıf bir geçmişe sahip olduğundan gittikleri toplumla kuramadıkları ilişki açığını kendi akraba, hemşehri ve arkadaşlarıyla zaman geçirerek telafi etme yoluna gitmiş ve bu durum da güçlü bir etnik homojenleşme ve mekânsal gettoların oluşmasına sebep olmuştur. Stockholm, Kopenhag, Viyana ve Berlin'in özellikle belirli bölgelerinde yoğunlaşan bu gettolar içine girilen bir kısır döngüyü ve çıkmaz sokağı da inşa etmiştir. Vasıfsızlaşma, sosyal kabul yoksunluğu, statü ve prestij kaybı bu kısır döngünün önemli bir bileşeni olmaktadır.

İKİNCİ KUŞAK: ARADA KALANLAR VE HİZMET SEKTÖRÜNE VAKFEDİLMİŞ SÖNÜK HAYATLAR

Esas olarak, 1980'lerde çıkarılan aile birleşme yasalarından sonra özellikle başlangıçta tek başına göç eden erkek işçiler eş ve çocuklarını da bulundukları ülkeye götürmeye başlamış ve duraklama eğilimine giren göç hareketleri böylelikle yeni bir ivme kazanmıştır. Aile birleşmeleriyle Avrupa'ya gelen çocukların bir kısmı geldikleri yerde eğitime devam etme şansına erişmiş olsa bile ikinci kuşak göçmen çocuklarının akademik başarıları ve dolayısıyla istihdam imkanları çeşitli nedenlerle- aile ilgisizliği, zaman ayrılmaması, okul sisteminin karmaşıklığı ve göçmenlere rehberlik edecek oryantasyon sistemlerinin zayıflığı vb.- çok olumlu bir yöne evrilememiştir. Aile birleşmelerinin yanı sıra Avrupa'ya genç yaşlarda evlilik yaparak veya kaçak yollardan gelen önemli bir nüfus 1980'ler-

deki göç akınını oluşturan esas grubu oluşturmaktadır. 1980'lerden sonra Avrupa'ya evlilik yoluyla gelen kadın ve erkeklerin yaşam tarzı, eğitim ve istihdam deneyimleri büyük ölçüde ikinci kuşak göçmenlerin deneyimlerine benzemektedir.

Burada bir ayrım yapmakta fayda var: İşçi anlaşmaları bittikten ve siyasi mülteci kabul eğilimi zorlaştıktan sonra ve legal yollardan göç yolu kapandığında 2000'li yıllarda kadınların Avrupa'ya gidebilme yolu genellikle evlilik yoluyla olurken erkeklerin göç etme biçimi evlilik gibi fırsatlara ek olarak kaçak yollardan gitme seçeneğini de barındırmaktadır. Evlenerek genç denilebilecek yaşlarda Avrupa'ya giden kadınların ya da erkeklerin genellikle ilköğretim ve lise mezunu olduklarını hesaba kattığımızda yurtdışında yaşamak için çok sınırlı bir kültürel ve sosyal sermayeye sahip oldukları söylenebilir. Sonuç olarak, köy koşullarından kurtulmak ve biraz da Avrupa'da refah içinde yaşayan insanların yaşam tarzına ve rahatlığına özenerek evlilik yoluyla göç kararı alan ve göç eden kadın ve erkeklerin Avrupa'da tutunma becerileri oldukça zayıf olmaktadır. Cihanbeyli ve Kulu'dan evlilik yoluyla giden kadın ve erkeklerin vasıfsız olmaları Avrupa'da eğitim almalarını güçleştiren ve dolayısıyla iş bulmalarını ve sonuç olarak toplumla bütünleşmelerini engelleyen önemli bir sınırlılıktır. Ancak, bu noktada erkek ve kadınların baş etme stratejileri açısından bir farklılık olduğunu da kayda geçirmek gerekmektedir. Türkiye'deki ataerkil toplumsal yapının da etkisiyle gittikleri ülkelerde erkeklerin kamusal alana daha kolay çıkabiliyor olması, erkeklerin eğitim ve istihdam konusunda kadınlardan daha başarılı olabilecekleri alanlar yaratabilmektedir.

Cihanbeyli ve Kulu ilçelerinde yer alan Bulduk, Yeniceoba, Gölyazı ve Taşpınar [Cihanbeyli] ve Celep, Ömeranlı/Tavşançalı [Kulu] köylerinde görüştüğümüz ikinci kuşak göçmen erkek ve kadınların çoğunluğu hizmet sektöründe çalışmaktadır. Detaylı olarak söyleyecek olursak düşük eğitim düzeyine sahip ikinci nesil görüşmecilerin çoğunluğu restoran /pizza sektöründe çalışmaktadır[1]. Gastronomi belki de tüm dünyada göçmenlerin içine sıkıştığı kapanı anlatabilecek en çarpıcı mesleki yoğunlaşma alanlarından biridir. Pizzacılık sektöründe çalışıyor olmanın önemli sorunları var. Pizzacılık sektöründe çalışan görüşmecilerimizin bir kısmı kendi işletmelerini kurmuş işverenlerdir. Ancak çoğu durumda pizza ustalığını da işletmenin sahibi olarak kendileri yapıyorlarsa günde 14 saate varan uzun çalışma saatlerinin söz konusu olduğunu belirtmişlerdir. Haftalık izin bile yapmadan çalışan bu kişiler için yaptıkları iş rutin bir alışkanlık haline dönüşmüştür. Bu koşullarda ikinci kuşak hizmet - gastronomi ağırlıklı olmak üzere - sektöründe çalışan göçmenler, çalışma saatlerinin uzunluğu ve işlerinin ağırlığı nedeniyle kendi özel yaşamlarına, ailelerine ve çocuklarına yeterince vakit ayıramadıklarını, çocuklarıyla ve onların eğitimiyle de ilgilenemediklerini ifade etmişlerdir.

Burada bir ara değerlendirme yapacak olursak göç mesleklerindeki yoğunlaşma ve kısırdöngü, göçmen çocuklarının akademik başarı şansını da doğrudan etkileyen bir unsurdur. Çocuklarının eğitim süreçleriyle ilgilenemeyen özellikle ikinci kuşaktan babalar, çocuklarının boş zamanlarını da değerlendirme konusunda onlara rehberlik edecek zamansal bir fırsata sahip olamadıkları anlaşılmaktadır. Buradan şu sonucu çıkarmak mümkün gözükmektedir: İkinci kuşak ebeveynler, çocukların eğitimi ile ilgilenme ve onlara rehberlik etme konusunda zayıf bir kültürel sermayeye sahiptirler.

---

1 İlginç bir şekilde, Tavşançalı [Kulu] mahallesi merkezinde İsveç ve Danimarka'da tüketilen pizzaları yapan iki özel pizzacıya rastlamak göçün anavatanda yarattığı dinamizm hakkında çok şeyler ifade etmektedir. Konuştuğumuz pizzacılar özellikle yaz aylarında çok iş yaptıklarını, kışın dükkânları kapattıklarını belirtmişlerdir. İsveç ve Danimarka'dan gelen göçmen/tatilcilerin damak zevkine hitap eden pizzacıların Tavşançalı'da da açılmış olması göçün ulus-aşırı pratiklerinin ekonomik boyutları olduğuna da işaret etmektedir.

Kuşaklar arası meslek dağılımını ve hiyerarşisini İsveç'te yaşayan ikinci kuşak erkek bir görüşmecimiz şöyle ifade etmiştir;

"Şimdi nasıl söyleyeyim, birinci nesil tamirci, fabrika işçisi ve şanslıysa Volvocu; İkinci nesil burada genellikle pizzacı; üçüncü nesil ise biraz daha mesela %30'u pizzacı, öbürleri meslek almaya çalışıyor. Dördüncü nesli de artık göreceğiz!" (Yusuf, 53, derinlemesine görüşme, 2019).

Göçmenlerin bazı mesleklerde yoğunlaşması meselesinin İsveç, Danimarka, Almanya ve Avusturya'dan gelen görüşmecilerimiz açısından ciddi bir istihdam tuzağı olarak güvencesiz veya bazı durumlarda sosyal yardımlara bağlı bir yaşam riskini ortaya çıkardığını söyleyebiliriz. İkinci kuşak erkek görüşmecilerimizin önemli bir çoğunluğu hizmet sektöründe - özellikle gastronomi- çalışırken, bu vasıfsız işlerde çalışma sürecinin çocuklara ve aile yaşamına etkisini hesaba kattığımızda ailede eğitime bağlı sosyal hareketliliğe ve kariyer imkânlarına erişimi sınırlayan bir etki yarattığını belirtmek gerekir.

GİDİLEN ÜLKE TOPLUMUYLA YAŞANAN KÜLTÜREL MESAFE: TEPKİSEL KİMLİK VE SONUÇLARI

Görüşmecilerimizden en fazla ikinci kuşak göçmenlerin ayrımcılık meselesini gündeme getirdiklerini güçlü bir şekilde vurgulamak gerekir. Birinci ve üçüncü kuşak görüşmecilerimizin ayrımcılık ve ırkçılık konusunda daha esnek ve mutedil bir dille meseleyi anlatmaya çalıştıklarını belirtmeliyiz. Özellikle birinci kuşak görüşmecilerimiz ilk gittikleri yıllarda kendilerine olan yaklaşımın çok olumlu olduğunu ve hümanist bir şekilde saygı çerçevesinde bir ilişki kurduklarından söz ederken, ikinci kuşak görüşmeciler yaşadıkları toplumdaki kültürel farklılık ve mesafenin onların hayatını nasıl etkilediği üzerine olumsuz örnekleri vurgulamayı tercih etmiştir. Bu açıdan ikinci kuşağın daha "tepkisel bir kimlik" [reactive identity constrcution] inşa ettiğini (Portes - Rumbaud, 2001) öne sürebiliriz. Bu tepkisel kimlik inşasında ikinci kuşağın aile birleşmesi yoluyla sonradan göç etme koşullarının ve özellikle ileri yaşta gelenlerin karşılaştıkları zorlukların - dil sorunu, eğitim eksikliği, vasıfsızlaşma vb.- etkili olduğu düşünülebilir.

Görüştüğümüz ikinci kuşak göçmen çocuklarının istihdam alanında en çok hizmet sektöründe çalıştıklarını ve özel olarak gastronomi sahasında aktif olduklarını gözlemledik. Bunun dışında inşaat ve fabrikalarda vasıfsız işçi olarak çalışan önemli sayıda ikinci kuşak göçmen bir grup da bulunmaktadır. Zor işlerde çalışan ikinci kuşak göçmenlerden bazıları işyerindeki ayrımcılıklardan ve engellemelerden söz etmektedir:

Yok canım! Kim söylüyorsa yalan ya! İsveç'te eşitlik diye bir şey yok ya! Ya bizim şirkette mesela 750 kişi çalışıyoruz, 700 kişi yabancı, 70 kişi kontrolde çalışıyor, 7 kişinin içinde 2 tane yabancı var. Yukarıda çalışanlar gelip bizden fikir alıyor, sadece benden değil, bizim oradaki ustabaşılardan, hepsinden alıyor. İşte "Bunu nasıl yapalım?", "Bunu şey yapalım!". Gelip ondan sonra da kafasına göre göre yapıyor, diyor işte planı veriyor, para alıyor (Tunç, 56, derinlemesine görüşme, 2019).

Tekrar ifade etmek gerekirse, yaşadıkları deneyimleri en acımasız ve en sert kelimelerle tarif etme konusunda en istekli grubu ikinci kuşak göçmenlerin oluşturduğunu söyleyebiliriz. İkinci kuşak göçmen çocuklarının eğitim ve istihdam alanlarındaki başarısızlık deneyimlerinin, bu tepkisel kimlik oluşumunda temel güdüleyicilerden biri olduğunu belirtmemiz gerekiyor.

ÜÇÜNCÜ KUŞAK: SOSYAL BÜTÜNLEŞME VE BAŞARININ EŞİĞİNDE BEKLETİLENLER

Bu çalışma kapsamında kuşaklar arası farklılıkları analiz edebilmek amacıyla üçüncü kuşak

gençler ile de derinlemesine görüşmeler gerçekleştirdik. Üçüncü kuşak göçmen çocuklarıyla ilgili olarak hemen fark edilen özelliklerden bazıları onların giyinme tarzı, konuşma stili ve beden dili ve görünüş açısından- birinci kuşaktan ve ikinci kuşaktan farklı olarak- farklı bir tarzlarının olduğudur. Bu farklılık tam bir Avrupalılık olarak anlaşılamaz şüphesiz ancak Avrupalı akranları ile ayırt edilemeyecek alışkanlıklara sahip olduklarını ele verecek kadar da kendine özgü bir giyiniş, duruş, düşünme ve eylem repertuarına sahip oldukları söylenebilir.

Üçüncü kuşak göçmen çocuklarından çok sınırlı bir kısmı Avrupa ülkelerinde oluşan aşırı sağcı/radikal atmosferin etkisiyle uğradıkları ayrımcı pratiklerin ve sosyal kabul yoksunluğunun Türkiye'ye gelme tercihini düşündürdüğünü belirtmektedir. Ancak, üçüncü kuşak gençler yüz yüze görüşmelerimizde Türkiye'ye yerleşme hayali ve arzusunun temel nedeni olarak Avrupadaki ırkçılık pratiklerini değil, Türkiye'nin dinamik ve sıcak bulunan kendine özgü "samimi" sosyal ilişkileri olduğunu ifade etmişlerdir. Alanyazında bilinen adıyla gençleri Türkiye'de yaşama fikrine ikna eden Avrupa'ya özgü itici faktörler değil Türkiye toplumsal yaşamının çekici faktörleri olmuşa benzemektedir. Cihanbeyli ve Kulu'nun köylerine tatil için gelmiş olan Danimarka ve İsveç'te doğup büyüyen ve genellikle üniversite mezunu üçüncü kuşak gençlerden çok az bir kısmı Türkiye'ye özgü olduğunu varsaydıkları sıcak, dinamik ve yakın sosyal ilişkiler ve kültürel nedenlerle Türkiye'ye dönmeyi arzu ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu yönüyle içinde bulundukları Avrupa kültürüne yabancı olmadıkları halde o kültürün özellikle disiplinli, dakik ve standartlaşmış yaşam tarzına epeyce eleştirel yaklaştıkları söylenebilir. Türkiye'ye dönme arzusu, içinde doğup büyüdükleri Avrupa kültürünü ve değerlerini reddetme olarak okunmamalı, tam tersine Avrupalı kültürünün habituslarını – alışkanlıklarını - içselleştirmiş ancak orada yaşarken hayatlarını kuşatan bu alışkanlıklar sonucu oluşan disiplin, dakiklik, vb. standartlaşma pratiklerini sıkıcı, durağan ve tek düze bulan bir eleştirel perspektifle değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Bu dönüş arzusunu bir tür Avrupalı yaşantısından memnuniyetsizliği, kuralların baskısı olmadan hayatına dinamizm kazandırmayı arzulayan ve heyecan arayan bir gencin yaşama dair bir perspektif değişikliği talebi olarak okumak daha anlamlı olabilir.

Görüşmecilerimizden üçüncü kuşak gençlerden bir kısmının genel olarak iyi eğitim almış ve üniversite mezunu olduklarını dikkate aldığımızda gelecek planlarını doğdukları ülke olan İsveç, Danimarka ve Almanya gibi Avrupa ülkelerinde inşa etmeleri beklenir. Ancak, genç görüşmecilerimizden bir kaçı Türkiye'ye gelme ve burada yaşama imkânı üzerinde sürekli kafa yorduğunu ve bunun seçenekleri üzerinde düşündüğünü ifade etmiştir. Aslına bakılırsa, genç görüşmecilerimize Türkiye'ye gelmek için somut bir girişimde bulunup bulunmadığını sorduğumuzda çoğunlukla Türkiye'ye gelmenin henüz "plan" aşamasında bir düşünce olduğu belirtmişlerdir. Örneğin Stockholm'de tanınmış bir firmada satış elemanı olarak görev yapan üçüncü kuşaktan bir gencin bu konuda aktardıkları çok çarpıcıdır:

Ya şimdi, aslında gelmek istiyorum Türkiye'ye eşimle beraber. Burada bir hayat kurabilirim. Ama ne bileyim işte havası, suyu, insanlarının sıcak oluşu beni çeken şeyler. Ha bunun için bir girişimde bulundun mu diye sorarsanız, hiç bir şey yapmadım ama yapabilirim. Çocuklarımı kendi kültürümde yetiştirmek iyi olurdu (Cafer, 24, Derinlemesine Görüşme, 2019).

Bu bitmeyen Türkiye'ye dönüş arzusu, belki de yaşadıkları ülkelerdeki gelecek kariyerlerine yönelik "görünmeyen engellerin" yoğunluğu karşısında aldıkları bir tutum olmaktadır. Somut olarak ayrımcılıkla karşılaşıp karşılaşmadıkları sorusuna

hayır yanıtı veren genç görüşmecilerimizin bir kısmı "hissedilen" bir ayrımcılığın zaman zaman işyerinde karşılaştıkları bir eğilim olduğunu belirtmişlerdir.

GİDİLEN ÜLKE TOPLUMUYLA YAŞANAN KÜLTÜREL MESAFE: İMKÂNLAR VE AYRIMLIKLARIN ORTASINDA KALAN GELECEK HAYATLAR

Görüştüğümüz üçüncü kuşak gençlerin tamamı yaşadıkları toplumun dilini, kültürünü ve sosyal dinamiklerini öğrenmiş, içselleştirmiş ve bunları kültürel bir sermaye dönüştürmüştür. Ancak, kültürel meselelerde bazı üçüncü kuşak gençlerin daha gelenekçi bir tutumla Türkiye'nin kültürel kodlarına bağlılıklarını vurguladıklarını belirtmek gerekir. Öte yandan, üçüncü kuşağın içinde yaşadıkları toplumun dil gibi güçlü kültürel unsurlarını ve kültürel alışkanlıklarını - çalışma disiplini, dakiklik, esneklik, farklılıkları, tolerans vb.- güçlü bir şekilde benimsemiş olmaları göze çarpmaktadır. Daha önemlisi, görüştüğümüz üçüncü kuşak gençlerin bizimle rahat bir şekilde iletişim kurabiliyor olmaları da kendi anne-babalarının kültürel kodları ile yaşadıkları ülkenin kültürel kodlarını bir arada yaşatabilme becerisini kazandıklarına dair güçlü bir eğilim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görüşme yaptığımız üçüncü kuşak gençlerin çoğunluğu üniversite eğitimi almış ve iş bulabilmiş gençlerden oluşmaktadır. Belki de düzenli ve istikrarlı bir hayatlarının olmasının etkisiyle oldukça özgüveni gelişmiş, kendinden emin ve içinde yaşadıkları toplumu ve olayları geniş bir bakış açısıyla değerlendiren gerçekçi bir bakış açısına sahip oldukların altını çizmek gerekir. Örneğin, üçüncü kuşak bir genç işyerinde karşılaştığı bir durumu anlatırken bu gerçekçi bakış açısını şu sözlerle ortaya koymaktadır:

Belki de biz hep grupçu ve kimlik gözüyle bakıyoruz. Mesela, işyerinde göçmen kökenli birisi yükselememişse bunu illa da göçmen olmasına bağlıyoruz, hâlbuki bazen basitçe bu o kişinin yetersizliği olabilir. Yetersiz olan göçmen olduğunda ve yükseltilmediğinde kimlikçi bakıyoruz ve hemen radarlar çalışmaya başlıyor. Hâlbuki göçmen olmasa üzerinde bile durmayacağız. Buna bu gözle bir daha bakmamız lazım (Kenan, 25, Derinlemesine Görüşme, 2019).

Üçüncü kuşak gençler için kültürel ve sosyal sermayenin zenginliğinin onlara sağladığı avantajlar ön plana çıkmaktadır. Ancak, özellikle kültürel sermayelerinin bu zenginliklerini hayata geçirecek platformlar yaratılmadığında gençlerin hayal kırıklığının ve çaresizliğin etkisiyle tıpkı ikinci kuşak gibi protest bir kimlik geliştirebileceklerini akılda tutmak gerekiyor. Göçmen ve göçmen çocuklarının içinde yaşadıkları toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel fırsatlarına erişmeleri ve toplumsal hareketlilik ile yükselme imkânları bulmaları kendi kültürel sermayeleri ve nitelikleri kadar, o toplumun kabul düzeylerine ve demokratik olgunluğuna da doğrudan bağlıdır. Çoğu Avrupa ülkesinde ayrımcılık açıkça yasaklanmasına ve özellikle İsveç gibi ülkelerde özel tedbirler alınmasına rağmen sahadaki görüşmelerimizden çıkardığımız sonuç İsveç, Danimarka, Avusturya ve Almanya'da kültürel ve kurumsal düzeyde ayrımcılıkların belli bir düzeyde devam ettiği, edebildiğidir.

Ancak, ilginç olan üçüncü kuşak gençlerin kariyer ve başarı stratejileri geliştirebilecek sosyal ve kültürel sermayeye sahip olmalarına rağmen bu sermayeyi kullanabilecek alanların Avrupa demokrasilerince tam anlamıyla yaratılamamış olmasıdır. Bu oldukça ilginç bir durum olmakla beraber Avrupa demokrasileri için de cevaplanması gereken zor bir konudur.

MÜLTECİLER, İTHAL DAMAT VE GELİNLER: ZORLUKLAR VE STRATEJİLER

1980'li yıllardaki aile birleşmelerine eşlik eden bir başka göç eğilimi Türkiye'deki darbenin

baskıcı ve otoriter atmosferi nedeniyle Avrupa'ya sığınmacı ve mülteci akınıdır. 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle birlikte darbenin baskıcı yönetimi daha çok sol grupların ve Kürtlerin bir kısmının Türkiye'yi terk etmek zorunda kalmasına neden olmuştur. Türkiye'den Avrupa ülkelerine yönelen sığınma hareketleri de giderek artmıştır. Bu yıllarda Türkiye'den Avrupa'ya giden sığınmacı ve mülteci sayısı çok artmış; bu kitleler Avrupa'da daha politize bir grup olarak göçmenler arasında dernekleşme faaliyetlerine ivme kazandırmış ve onları güçlendirmiştir (Karaçay, 2012: 409).

Avrupa'ya sonradan mülteci olarak ya da evlenerek gelen bir grup kadın ve erkek görüşmecilerimizin ifadeleri göçmenlerin istihdam açısından içine girdikleri kısır döngüyü anlatmak açısından çarpıcı görünmektedir. Kadın ve erkek görüşmecilerimizin her iki grubu da Cihanbeyli ve Kulu'dan gelirken farklı diplomalara ve vasıflara sahip olsalar bile burada bu becerilerini kullanmak için fırsat verilmediğinden söz etmektedirler. İsveç'e kaçak yollarla giden ve gittikten sonra orada mülteci olarak kalmaya çalışan ancak sonradan yabancı bir kadınla resmi bir şekilde kâğıt üzerinde evlilik yapan bir görüşmecimiz Türkiye'de çok iyi bir berber/kuaför olmasına rağmen orada kaçak olarak pizza ustası olmak dışında başka bir şans verilmediğinden söz etmektedir. Artık berberlik yapmanın kendisi için bir imkân ve seçenek olmaktan çıktığını ifade eden Ozan, "bundan sonraki yaşamını pizza ustası olarak geçireceğinin neredeyse kesin olduğuna" işaret etmiştir (Ozan, derinlemesine görüşme, 2019).

Bu neredeyse tüm Avrupa'daki vasıflı göçmenlerin bile kariyerlerine bir vasıfsızlaşma sürecinin kurbanı olarak devam ettiğine işaret etmektedir. Bir kısmı ülkelerinden kaçarak gelmiş olan bu insanlar, yani mülteciler, bulundukları ülkedeki geçiş evresinin uzun sürmesi yüzünden memleketlerinde edindikleri bilgi/becerileri işgücü piyasasında değerlendirememelerinin ve daha sonra artık kullanamamalarının bir sonucu olarak vasıfsızlaşma sürecini yaşamış ve toplumda bir yer edinememişlerdir (Nohl – Ofner vd., 2011: 107).

Ayrıca Cihanbeyli ve Kulu'nun köylerinden Avrupa'ya göç eden erkeklerin ve ailelerinin bölgede yarattığı gösterişli tüketim eğilimleri bölgede gençleri göçe heveslendirmektedir. Belde ve köylerde daha iyi bir yaşamın olabileceğine dair örnekler yoktur. Böylece daha iyi bir gelecek için bir yolunu bulup yurt dışına gitmek, gençlerin temel amaç ve beklentisine dönüşmektedir (Kalaycıoğlu, - Çelik vd., 2010: 131).

Kulu ve Cihanbeyli'de yaz ayları tatilcilerin gösterişli arabaları ile köylerinde yaptırdıkları lüks evlerinde birbirlerini ziyaret ettikleri yoğun zamanlardır. Yaz tatiline gelen göçmenlerin gösterişli hayatlarına özenmenin etkisiyle kaçak yollardan İsveç'e gittiğini belirten Ahmet, "gösterişli yaşamın, gençlerin başka seçenekleri düşünmesini engellediğini ve adeta bir vakum gibi gençleri kendisine çektiğini" ifade etmiştir (Ahmet, 32, derinlemesine görüşme, 2019). Kulu ve Cihanbeyli'nin köylerindeki gençlerin önemli bir kısmı, bu gösterişli hayatları yakından izlemekte ve Avrupa'nın gelecek hayallerini süslediğini gizlememektedir. Yılın özellikle yaz aylarında gelecek planlarını yeniden gözden geçiren ve etkileşime geçtikleri tatilcilerin hayatlarına özendiklerini gizlemeyen gençler için Avrupa tek kurtuluş kapısı olarak görülmektedir. Bu yüzden bu gençler, ne yapıp edip Avrupa'ya kapağı atmak için evlilik, sahte evlilik ve kaçak yollardan gitmek gibi alternatif arayışlara girmektedirler. İfade edilmesi gereken bir diğer nokta ise Cihanbeyli ve Kulu yöresindeki gençlerin son dönemlerde yaptıkları evliliklerin oldukça kısa sürmesidir. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında Türkiye'de doğup büyüyen bir genç ile Avrupa'da doğup büyüyen gençler arasındaki kültürel, ekonomik, yaşam tarzı/biçimi ve sınıfsal farklılıklardan

kaynaklanmaktadır. Oldukça genç yaşta evlenip Avrupa'ya göç eden kadın ve erkekler çok ciddi uyum sorunları yaşamakta ve bu sorunlu sürecin genellikle boşanmalarla sonuçlandığı gözlemlenmiştir. Cihanbeyli ve Kulu yörelerinde son dönemde artan boşanma davaları toplumsal, ailevi ilişkileri de olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. Birbirine kız alıp veren abi, abla ve kardeşler arasında son dönemlerde küskünlüklerin arttığı gözlemlenmiştir. Böyle istenmeyen sonuçlar yöredeki toplumsal ilişkilere hasar verdiği gibi ilişkilerin kısa sürede onarılmasını da zorlaştırmaktadır.

SONUÇ

2019 yılında Konya iline bağlı Cihanbeyli ve Kulu ilçelerinde yer alan Bulduk, Yeniceoba, Gölyazı, Taşpınar [Cihanbeyli] ve Celep, Ömeranlı/Tavşançalı [Kulu] köylerinde yaptığımız derinlemesine görüşmeleri Avrupa'da yaşayan göçmenlerin deneyimlerini kuşak farklılıkları üzerinden analiz etmeye çalıştık. Çalışmanın en önemli bulgularından birisi, birinci, ikinci ve üçüncü kuşak göçmenlerin yaşadıkları göçmenlik deneyimine ilişkin ve Avrupa'da yaşama koşulları ve Türkiye ile kurdukları kültürel, ekonomik ve sosyal bağlar açısından tutumlarında önemli farklılıkların olduğudur. Konya'dan Avrupa'ya giden birinci kuşak göçmenlerin nerdeyse tamamı, esas olarak yaşadıkları zorlukların etkisiyle göçmenlik deneyimini kültürel yabancılık, sosyal ve kültürel mesafe ve travmalar ile özdeşleştirmişlerdir. Birinci kuşağın göçün başından beri aklını meşgul eden yurda "dönme" fikri, onların Türkiye ile güçlü bağlarını muhafaza etmelerini sağlamış olmakla beraber oradaki hayatlarını tam bir düzene koymalarını da engellemiştir. Örneğin, çok çalışıp para kazanma ve geri dönme fikri, çocuklarına yatırım yapma, eğitimleriyle ilgilenme ve boş zamanlarını birlikte geçirme konularında birinci kuşağın başarısız olduğu en belli başlı meseledir. Birinci kuşak göçmenler her şeye rağmen, gittikleri yerlerde işçilere gösterilen "misafirperverlikle" karşılanmış olmaktan dolayı çatışmacı ve tepkisel bir kimlik geliştirmek yerine kendilerine ve çocuklarına daha iyi bir gelecek sağlamak adına fazlasıyla fedakâr, uyumlu ve uzlaşmacı bir tutum içinde olma eğilimindedir. İkinci kuşağın deneyimi ise birinci kuşaktan önemli farklılıklar içermektedir. İkinci kuşak, bir kısmı sonradan aile birleşmeleriyle ileri sayılabilecek yaşlarda Avrupa'ya gidebildiğinden eğitim ve istihdam alanlarında ciddi başarısızlıklarla baş etmek zorunda kalan bir göçmen grubunu temsil etmektedir. Vasıfsız işlerin ve hizmet sektörünün aktörleri olan ikinci kuşak, vasıflı ve eğitimli bir pozisyona sahip olmadığından Avrupa'daki eğitimin ve çalışma yaşamının disiplini ve zorluklarını öne çıkarmaktadır. Kültürel mesafe konusunda da belirsiz bir tutum içinde olan ikinci kuşak göçmenlerin önemli bir kısmı dil becerisini sonradan kazanmasına rağmen gittikleri toplumla bütünleşme konusunda çelişkili ve tepkisel duygulara sahip görünmektedir. İkinci kuşağın sahip olduğu bu tepkisel kimlik oluşumunda, içinde yaşanılan toplumun sınırlayıcı kurumlarının ve yapısal ayrımcılık uygulamalarının etkisi birinci derecede önemlidir. İkinci kuşak, göç sürecinde yaşadıkları zorluklar, eğitim eksikliği, ileri yaşta göç etme ve sosyal kabul eksikliği gibi unsurların etkisiyle diğer kuşaklarla kıyaslandığında daha fazla "tepkisel kimlik" geliştirme eğilimindedir. Üçüncü kuşak ise diğer kuşaklara oranla bazı sorunları halletmiş bir kuşak olarak içinde doğduğu toplumun eğitim ve istihdam fırsatlarına erişme konusunda daha avantajlı koşullarda yaşamaktadır. İçinde yaşadığı toplumun dilini anadili gibi kullanan bu kuşak, eğitim kariyerlerini tamamlayabildiğinde önünde sonsuz iş fırsatları ile karşılaşmıyor şüphesiz. Her ne kadar, anne-babalarının göçmen olarak geldiği bu toplumda doğmuş ve eğitim almış olsalar da aileden getirdikleri sosyal sermaye ve kültürel sermaye -etnik ilişkiler açısından içinde oldukları aile bağları, aile ilişkileri ve miras aldıkları kültü-

rel kodlar - onları içinde oldukları toplumun asli bir parçası olmaktan ya da öyle hissetmelerinden alıkoymaktadır. Buna sosyal sermayenin negatif yükü denilebilir. Üçüncü ve sonraki kuşakların önemli bir kısmı ebeveynlerinin göç ettiği toplumda doğmuş ve orada eğitim almış olmanın etkisiyle genellikle Avrupa'da yaşamanın avantajları, üstün yanları, çok-kültürlü ortamın zenginlikleri üzerinde durmaktadır. Bu yönüyle kültürel sermaye açısından önceki kuşaklardan tümüyle farklı bir vizyona ve bakış açısına sahip olan üçüncü kuşak gençlerin önemli bir kısmı, bu niteliklerine rağmen hala toplumda bir kabul yoksunluğu yaşadıklarını hissettiklerinde bununla baş etme stratejisi geliştirme konusunda da becerilere sahip görünmektedir. Üçüncü kuşaktan bir kısım gençlerin içinde yaşadıkları toplumdaki kariyer koşullarının ve sosyal kabul ortamının kendileri açısından belirsizliği ve zorlukları nedeniyle Türkiye'ye dönme hayali içinde oldukları ancak bunun somut bir adıma dönüşmek yerine "plan" aşamasından öteye geçemediğini vurgulamak gerekir.

Avrupa'ya göçün Cihanbeyli ve Kulu'nun köylerinin çehresini gözle görülür bir biçimde değiştirdiğini kayda geçirmek gerekiyor. Köylere vardığınızda sizi içinde araba garajlarının olduğu, geniş bir arazisi ve bahçesi olan iki ya da üç katlı dubleks, panjurlu, çok odalı, son model eşyalarla donatılmış, ev ve bahçeyi estetik olarak süsleyen renkli mermer kaplı duvarlar, büyük, şaşalı, gösterişli ve estetik yapılar karşılıyor. İçine girdiğinizde, son model mobilyalarla süslenmiş, konforlu ve keyifli bir yaşam sunan bir iç mekân düzenlenişi görüyorsunuz. Özellikle, kırsal bir bölgede bu kadar şaşalı bir evle karşılaştığınızda bunun mutlaka Avrupalı işçilere ait bir ev olduğunu hemen anlıyorsunuz. Ancak, yılın sadece bir ayı kalınan bu evlere yapılan masraflar görüştüğümüz ikinci ve üçüncü kuşak çok sayıda göçmen çocukların sürekli şikâyet ettiği konuların başında gelmektedir. Görüşmelerimizden yola çıkarak denilebilir ki Cihanbeyli ve Kulu'nun köylerinden Avrupa'ya göç etme eğilimlerinin köylerde ve ilçelerde iş bulamayan önemli bir kısım genç için hala çok güçlü bir seçenek olmaya devam etmektedir. Gösterişli bir hayatın cazibesine kapılan bu gençler tarafından, orda yaşayanların karşılaştıkları yabancılaşma ve ayrımcılık deneyimlerine büyük ihtimalle göçün küçük bir maliyeti ve bedeli olarak bakılmaktadır. Dikkat çekici bir şekilde Türkiye'deki iş seçeneklerini zorlamak veya eğitim almak yerine her gün daha fazla insanın gerek kaçak yollardan gerekse evlilik yollarını zorlayarak Avrupa'da yaşama hayali kurduklarını gözlemek mümkün.

Avrupa'da yaşayan Türkiye kökenliler her geçen gün Türk dış politikasının önemli bir parçası haline gelmektedir. Son yıllarda sıklıkla diasporalaşma sürecinden söz edilmektedir. Türkiye'nin hem ikili ilişkilerde hem de özellikle AB politikalarında AB ülkelerinde yaşayan Türkiye kökenlilerin son derece ciddi bir önemi olduğu açıktır. Bu durum söz konusu ülke yönetimlerini de etkilemektedir (Erdoğan, 2015: 140).

Göçmenlerin oluşturduğu etnik toplulukların önemli bir bölümünün artık orada doğup büyümüş olan yeni kuşaklardan oluşacağı göz önüne alındığında ileride yaşadıkları Avrupa toplumunun bir parçası olacak bu kitlenin içinde bulundukları toplumun onları kabul edebilecek psikolojik bir olgunluğa kavuşmaları çok önemlidir. Özellikle İsveç ve Danimarka'da yaşayan göçmenlerin önemli bir kısmının eğitim seviyelerinin gittikçe artacağını düşünürsek bu toplumların eğitim kariyerlerini tamamlamış yeni kuşak göçmen çocuklarına onların geleceklerini kurabilecek ekonomik, kültürel ve sosyal fırsatları yaratıp yaratamayacağı Avrupa demokrasisinin ötekine açıklık politikalarının sağlaması açısından da bir fırsat olma özelliği taşıyor. Avrupa, göçmenlerin çocuklarına onların geleceklerini kurabilecekleri sosyal ve kültürel sermayeyi

yaratmaları için fırsat yaratacak kanalları sağlayabilecek bir iklimi yaratabildiğinde ve bu çocuklar yeterli nitelikleri kazandıkları durumda eşit vatandaşlar olarak haklarını kullanabilmelerinin imkan ve koşullarını sağladığında demokratikleşme süreci de bundan olumlu etkilenecek ve güç kazanacaktır.

KAYNAKLAR

ABADAN-UNAT, Nermin (2017), *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

CANATAN, Kadir (2007), "Avrupa Ülkelerinin Azınlık Politikalarında Türkçe Anadil Eğitiminin Konumu: İsveç, Fransa ve Hollanda Örnekleri," *Turkish Studies /Türkoloji Araştırmaları, 2(3)* s. 159-172.

CASTLES, Stephen - David Miller (2008), *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, (Çev: Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

ERDER, Sema (2006), *Refah Toplumunda Getto*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

ERDOĞAN, Murat (2015), "Avrupa'da Türkiye Kökenli Göçmenler ve 'Euro-Turks-Barometre' Araştırmaları," *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(1) s. 108-148.

FRANSEHN, Mona - Margareta Back-Wicklund, (2009), "Starting a Family: A Comparison of Transition to Parenthood for New Parents with Swedish and Turkish Background," *Turks in Europe: Culture, Identity, Integration.* (Ed. Talip Küçükcan and Veyis Güngor), Türkevi Research Center, Den Haag, s. 289-313.

GÜNEY, Serhat. (2015), *Zor İsimli Çocuklar: Bir Gurbet Hikâyesi*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

JONSSON, Lise (2009), Identifying Ethnicity: "I'm Turkish," *Turks in Europe: Culture, Identity, Integration,* (Ed. Talip Küçükcan and Veyis Güngor) Den Haag: Türkevi Research Center. s. 201-221.

KALAYCIOĞLU, Sibel - Kezban Çelik ve Fatma Umut Beşpınar (2010), "Gitmek mi Zor Kalmak mı?": Avrupa'ya Erkek Göçü ve Geride Kalan Kadının Gözünden Göç Deneyimi," *Hacettepe* Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 27(1), s. 123-146.

KALAYLIOĞLU, Mahir (2009), "İsveç'te Göçmen Politikası, Üyelik Hakları ve Göçmenlerin Siyasal Katılımı: Yasal/Kurumsal Çerçeve ve Kimi Sonuçlar," *Toplum ve Bilim,* 115, s. 261-298.

KARAÇAY, Ayşem Biriz (2012), "Türkiye-Avrupa Göç Sistemi: Misafir İşçilikten Ulus-Ötesi Kimliklere," (Ed. S. Güler Ihlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner) *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 399-416.

NOHL, Arnold - Ulrike Sema Ofner - Sarah Thomsen (2011), "Almanya Dışında Eğitim Görmüş Yüksek Vasıflı Göçmenlerin Durumu: Resmen Eşit Haklara Sahip Olarak İşgücü Piyasasına Giriş," (Ed. A. M. Nohl, K. Schittenhelm, O. Schmidtke ve A. Weiss), *Göç ve Kültürel Sermaye: Türkiye, Almanya, Kanada ve Büyük Britanya'da Yüksek Vasıflı Göçmenler*. İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 97-115.

PORTES, Alejandro - Ruben Rumbaut (2001), *Legacies: The Story of the Immigrant Second Generation,* New York: Russell Sage Foundation.

EK 1. İsveç'te Volvo fabrikasında çalışan Cihanbeyli ve Kulu'dan göç etmiş birinci kuşak göçmenler. Fotoğraf 1970'lerin başında çekilmiş.

EK 2. Bulduk, Celep ve Tavşancalılı birinci kuşak göçmenlerden oluşan bir fotoğraf. Fotoğraf Stockholm'de 1970'lerin başında çekilmiş.

EK 3. Saha araştırmasının yapıldığı köy/ mahallelerden Bulduk'un görünümü

EK 4. Saha araştırmasının yapıldığı köy/ mahallelerden Celep'in görünümü

EK 5. Saha araştırmasının yapıldığı köy/ mahallelerden Gölyazı'dan bir görüntü

EK 6. Saha araştırmasının yapıldığı köy/mahallelerden Tavşançalı/Ömeranlı'nın merkezinden bir görüntü

EK 7. İkinci kuşak göçmenlerden bir göçmene ait lüks bir ev (Taşpınar Mahallesi)

EK 8. İkinci kuşak göçmenlerden bir göçmene ait lüks bir ev (Bulduk Mahallesi)

KIRLARIN SÜNBÜLÜ ÇIKSIN GİDELİM

Aşamadım Haymana'nın belini
Köprüsü yok geçemedim selini
Menküş yaylasını Perçem gölünü
Kırların (lâle) sünbülü çıksın (da) gidelim

Erisin dağların karı erisin
İnsin gitsin düz ovayı bürüsün
Kömür gözlüm küçücüksün yürüsün
(Beyaz mehreminde) kırmızı yanak(lar) görülsün [de] gidelim

Elde gezdirirler (de) alıcı kuşu
Kovun virâneden (de) [gitsün] baykuşu
Kadir kıymet bilmez olmuş her kişi
Kadir kıymet bilen ile gidelim

Karac'oğlan der ki aman [ne] fayda
İrağbet kalmamış yoksulda bayda
Bu ayda olmazsa doğacak ayda
On ik(i)'ayın biri[si]nde gidelim

Karac'oğlan

GÖÇ, GÖÇMEN VE YEREL BASIN

Bünyamin AYHAN*

ÖZET

Bireylerin, gönüllü veya zorunlu olarak bir yerden başka bir yere taşınması anlamına gelen göç, politik, ekonomik, toplumsal, inançsal veya öngörülemeyen doğal afetlerin sonucunda oluşabilmektedir. Göç sonucunda bir yerden başka bir yere taşınan bireylere de göçmen adı verilmektedir. Özellikle son yıllarda artan iç savaşlar nedeniyle göç ve göçmen olgusu oldukça sık dile getirilen ve üzerinde yoğun tartışmaların yaşandığı güncel bir konu haline gelmiştir. Bu çalışmada da öncelikle göç olgusunun nedenleri sorgulandıktan sonra göç çeşitlerine değinilmiş ve alanda yapılan çalışmalara kısaca yer verilmiştir. Bu çalışmanın genel amacını, yerel basınının göç ve göçmen olgusuna nasıl baktığının araştırılması oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Konya yerel basını gazetelerinden Memleket ve Merhaba gazetelerinin internet siteleri 1 ay boyunca (1 Eylül 2019–1 Ekim 2019) içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmanın en dikkat çekici sonucu, yerel basınının göç ve göçmelerle ilgili olan haberlerde ulusal bir yaklaşım sergilediğinin tespit edilmesidir. Yerel basının bu durumu ulusal dinamikler çerçevesinde hareket eden bir

* Prof. Dr. / Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü Öğretim Üyesi, bunyaminayhan@hotmail.com

yapıda olduğunu göstermektedir. Ekonomi-politik olarak bakıldığında da yerel basının olay ve olguları ele alırken ulusal bir yaklaşımla olaylara baktığı, haber kaynağı olarak üretici rolünden çok alıcı rolünde olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen, Konya, Memleket Gazetesi, Merhaba Gazetesi

MIGRATION, MIGRANTS AND LOCAL PRESS

ABSTRACT

Migration, which means the voluntary or compulsory move of individuals from one place to another, can occur as a result of political, economic, social, religious or unforeseen natural disasters. Individuals who move from one place to another as a result of migration are called migrants. Especially due to the increasing civil wars in recent years, the phenomenon of migration and migrant has become an up-to-date topic that has been mentioned frequently and discussed extensively. In this study, first of all, after questioning the reasons of the migration phenomenon, migration types are explained and the studies carried out in the field are briefly mentioned. The main purpose of this study is to investigate how the local press looks at the phenomenon of migration and migrant. Accordingly, the websites of Memleket and Merhaba newspapers, two of the local press newspapers in Konya, have been analyzed by content analysis method for 1 month (1 September 2019–1 October 2019). The most striking result of the study is that the local press has a national approach in the news about migration and migrants. This situation shows that the local press is in a structure that operates within the framework of national dynamics. In terms of economy and politics, it was found that the local press took a national approach while dealing with events and facts and acted like a receiver rather than a producer as a news source.

Keywords: Migration, Migrants, Konya, Memleket Newspaper, Merhaba Newspaper

GİRİŞ

Tarihsel süreçte insanlığın en büyük olgularından olan göç, geçmişten günümüze önemini koruyarak ve toplumsal hayatta yerini daha da kurumsallaştırarak devam etmektedir. Göç, ister gönüllülük ister zorunlu şartların sonucu olarak meydana gelsin; bireylerin kendi hayat alanlarından veya tercihen bulundukları mekândan bir başka alana aktarılmasıdır. Göçün nedeni tarihsel süreçte farklı olgularla açıklanmıştır. Göç, coğrafi etmenlerden bireysel tercihlere kadar oldukça farklı nedensellik gösteren olgulara sahiptir. Göçün bir başka boyutu ise toplumsal hareketlerden grupsal ve bireysel özelliklere kadar farklı toplumsal özellikler de taşımasıdır. Göçün toplumsal özelliklerinde dinsel veya siyasi iktidarların nedenleriyle bağlantılı olduğu kadar oluşturulan refah ve daha iyi olgusuna göre de çeşitlenmektedir. Göçlerin dönemsellik özellikleri birbirinden farklık göstermiştir. Günümüzde ekonomi ve yasal haklar olgusu göç ve göçmen konusunda daha çok öne çıkarken, geçmişte farklı olguların öne çıktığı özellikle etnik ve dini olgularla oluşturulmuş söylemlerin kendine yer bulduğu söylenebilir. Bir başka nokta Castles'in (2007; 2010) de tartıştığı gibi 21. yüzyılda değişim aracı olarak göçle toplumların etkilenmesi ve etkilemesi de farklı şekillerde gelişmektedir.

Bu noktada göçle oluşan öteki olgusu ve olgunun o toplum için ne anlam ifade ettiği önem kazanmaktadır. Toplumsal yapılarda ötekinin tanımlanması, siyaseti, sosyo-ekonomik değerleri, meşruiyeti, çizilen sınırları, ilişki ağlarını, davranış örüntülerindeki benzerlik ve farklılıkları kısaca kültürel kodların işleyişi, göç ve göçmenin niceliği ve niteliğini belirlemektedir. Toplumların kamuoyu ve bunu oluşturan araçların bakış açısı bu süreçte etkili olmaktadır. Göç ve göçmeninin temsili, bunların gündelik hayatta medyana getirdiği olum-

lu ve olumsuz etkiler ve bunların algılara yansımasında kitle iletişim araçları önem kazanmaktadır. İletişim araçlarında ulusal ve yerel söylemlerde de bakış açısı farklılaşmaktadır. Gündemin parçası haline gelen göçmenler, sadece zaman-mekân olgusu içerisinde basınla bireylerin de gündelik hayatlarında yer almaktadır.

Çalışmada iç göçlerden öte uluslararası göç olgusu, yerel basın üzerinden analiz edilecektir. Özellikle Arap Baharı sürecinin bir parçası olan Suriye krizi, milyonlarca Suriyelinin ülkelerinin terk etmesine neden olmuş, bu durumdan etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelmiştir. Böylece ülkenin kamuoyunda daha önce dikkat çekmeyen olgu, ülkenin temel tartışma alanlarından biri haline gelmiştir. Başta Suriye olmak üzere diğer ülkelerden yapılan göçler ülkenin belli bir bölgesinden öte her alana dengesiz bir dağılım göstermiştir. Dağılımın düzensizliğinden dolayı göçmenleri yerel kamuoyu ile ilişkileri de düzensiz olmuştur. Çalışmada evren olarak seçilen yerel gazetelerden örneklem olarak Konya'da yayın yapan Merhaba ve Memleket gazetelerinin internet sayfalarından yayınlanan haberlerin bir aylık (1 Eylül- 1 Ekim 2019) inceleme sonucunda elde edilmiştir.

1.Göç Olgusu ve Nedenleri

Göç olgusunun ne olduğu ve sınırlarının nasıl çizilmesi gerektiği ile ilgili tartışmalar sosyal bilimlerde farklı disiplinler tarafından kendi bakış açısı ile ele alınmıştır. Özellikle olgunun toplumsal başat olgularla ilişkisinin derecesi tanımlamada farklılığın temellerinden olmuştur. Canlıların biyolojik olarak temelde göç ve bulunduğu bölgelerden başka bölgelere gitme eğilimi sürekli olmuştur. Yani göç, insan, coğrafya, hareket, hedef ve nedenler üzerinden bir tartışma içerisinde ele alınmaktadır. Ele alınırken tarihsel süreçler ve toplumsal özellikler ilave edilmektedir. Bu bağlamda Güvenç (1997: 22-24) insanlığın geçirdiği aşamaları dikkate alarak avcılık-toplayıcılık, hayvancılık-tarımcılık ve endüstri- kentleşme olarak üç farkı zaman dilimin de farklı göç hareketleri olduğunu ifade eder. Türk toplumunu ise kendi tarihsel sürecine yedi farklı göç hareketi içerisinde olduğunu vurgular. Hatta aynı zaman diliminde toplumun farklı kesimlerinin yaşadığı göçlerin de farklılaşabileceğini ifade eder. Aslında göç olgusunu klasikleşmiş biçimde genel olarak kalıcı veya yarı kalıcı şekilde ikamet değişikliği olarak tanımlanmaktadır. Lee (1996: 49) göçü ülke içi veya dışı gönüllü veya gönülsüz olarak yerine getirilmesinden öte önemli olan noktanın hareketin yapılması olarak tarif eder.

Diğer taraftan göçü tanımlama açısından tek bir neden veya kurama değil çoklu neden ve kuramlarla tartışılması gerektiği öne çıkmaktadır (Abadan Unat: 2002: 5). Göçü ele alan her disiplinin kendine ait yaklaşımları bulunmaktadır. Öne çıkan yaklaşımlar; antropoloji, demografi, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk siyaset bilimi ve sosyolojide göç tanımlamaları, göç olgusuna yaklaşımları, öne çıkan tartışmaları ve ileri sürdükleri hipotezler birbirinden farklılık göstermektedir. Bazı disiplinler toplumların temelinde köprü özellikleri taşıyan özelliklere de sahip olması ve disiplinlerin bağımlı ve bağımsız değişkenleri ile ayrıştırıcı özellikler yaklaşımların farklılıklarının temelini oluşturmaktadır (Brettell, Hollifield 2015). Göç olgusu tanımlama ve analizlerde bu noktalardan beslenmektedir. Diğer bir unsur ise göçü, coğrafi ve iktidar olgusundan öte birey ve toplumun dünyasından iskân, mübadele, sürgün, iltica, gönüllü, yerleşik olma, öteki ve hukuki süreçlerle ele almak gerekmektedir (Gündoğmuş 2018:205). Göç doğa- insan, devlet-insan, insan- normlar ve kolektif davranışla bağlantılıdır. Bu olguların göçe zorlanma nedenleri farklılık göstermektedir. Ekolojik nedenlerden kitlesel hareketlere farklı nedenlere ulaşmaktadır. Bu açıdan göçün kategorilendirilmesi de değişmektedir. Bireyselden kitleye, özgür hareketten zorlanmaya, değişebilmekte aynı zamanda klasik ve yeni

göç hareketlerine göre tipi değişmektedir (Petersen 1958: 266). Örneğin göçmenlerin bir araya gelerek coğrafi alandan oluşturdukları millet olan Amerika (Gabaccia 2015: 39) klasik göç öğretilerinin daha farklı tanımlamalara ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Göçün nedenleri ile ilgili olarak dört temel nokta ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi mevcut mekânla ilgili faktörler, ikincisi hedef nokta alanla ilgili faktörler, üçüncüsü engellerin ortaya konması ile ilgili faktörler ve sonuncusu ile kişisel faktörlerdir (Lee 1996: 50). Bir başka bakış açısı ile göçün nedenlerinin başında sosyo- ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel, güvenlik ve doğal nedenler olarak sıralanmaktadır (Günay vd. 2017: 39).

Dinamik bir olgu olarak göçü, sosyal ve kültürel değişimlerin hem nedeni hem de sonucu olarak görmek gerekir. Göç hem alan hem de veren toplumlar için değişimi ifade eder (Erdoğan 2017: 16). Göç, tarihsel, dönemsel süreçler ve mevcut durumlara göre kendini organize edebilmektedir. Oluşan her durum kendi kavramını da oluşturmaktadır. Şirin- Öner (2016: 13)'de uluslararası göçün dinamikliğinin yanında karmaşık, sürekli devingen ve çok boyutlu olduğunu belirtir. Göç bağlamına göre, etkilenmekte, değişmekte, dönüşmekte, içerik olarak şekil almakta ve farklılaşmaktadır. Kümbetoğlu (2016: 50) olgunun sadece sınır değişikliği değil göç eden grupların durumlarının da göç olgusuna yaklaşımın farklılaşmalarına neden olduğunu ifade etmektedir. Makro düzey neden sonuç ilişkisinden öte mikro düzey göç yaşayanların deneyimlemelerinin de ortaya konduğu çalışmalara dikkati çekmektedir.

Türkiye'de göç olgusu tanımlama ve içerik açısından farklı zaman dilimlerinde farklı özelliklere sahip olmuştur. Şüphesiz bu konuda Osmanlı mirası önemli bir yer tutmaktadır. Hatta bazı çalışmalar cumhuriyeti mevcut topraklarda kuran iradenin ve toplumsal süreçlerin göçlerle oluşturulduğunu ifade edecek kadar farklı bir bakış açısı geliştirmişlerdir. İçduyu ve Biehl (2012) Türkiye yönelik göçleri üç zaman dilimi içerisinde değerlendirmektedir. Bunlar 1923-1960, 1960- 1980, 1980 ve 1980'ler sonrasıdır. Her dönemin göç olgusu içeriği, göç edenleri, hedefleri farklıdır. Aynı zamanda ulus devlet inşasından küresel sisteme entegrasyon olgusu ile de analiz edilebilecek olan bu durum, iç ve dış göçleri de kapsamaktadır. Ülkenin coğrafi konumu nedeni ile köprü durumunda olması ve hem göç alması hem de göç vermesi ile kendine has göç/men özelliklerini de geliştirmiştir. Aynı zamanda coğrafyanın tarihsel sorunlarının birikimi, çatışma alanı ve toplumsal hareketlerin olağanüstülüğü, Türkiye'nin göç haritası ve süreç içerisinde etki derecesini farklılaştırmıştır. Sovyetlerin yıkılışından, Arap Baharına kadar her toplumsal değişim ve dönüşümle birlikte Türkiye'nin göç olgusunun deneyimleri de artmıştır. Bu deneyimleme de göçmenlerin profili, bunların toplumsal alanda dağılımı, uyum ve politik süreçleri de kendi dinamiklerine göre oluşmuştur.

Göç, yönetilmesi oldukça zor bir olgudur. Tarihsel süreçte çağların adını değiştirecek kadar önemli olabilen olgu, modern zamanlarda daha rasyonel ve kontrol edilebilir halde uygulanmaktadır. Özellikle ulus devlet olgusu ve sınırların korunmak için harcanan güç, göçün kitlesel olarak kullanılmasını belirli oranda azaltmıştır. Göç edilen noktada mekânın organizasyonu ve toplumsal kurumsallık düzeyi, göçmenlerin toplumsal süreçlere uyumu ve toplumsal katılımını etkilemektedir. Ancak göçün şiddeti ve kontrol edilebilir dışında bir nüfusun hareketliliği, toplumsal yapıları ve kentlerin gündelik hayatını değiştirmektedir. Özellikle toplumların gelecek planlaması ciddi sapmalara ve toplumların mevcut şatlarının sürdürülebilirliğini kesintiye uğratmaktadır. Sıradan bireylerin üzerine daha çok sorumluluk ve artan maliyet yüklemektedir. İş ilişkilerinden, evliliklere toplum

yeniden kendini inşa etmek zorunda kalmaktadır. Yeni çatışma alanları ve sosyal sorunların yönünü değiştirebilmektedir. Ülkelerin kontrolünde yapılan göçler dahi nesiller süren sosyal ve kültürel uyum sorunu yaşatırken kontrolsüz yapılan düzensiz göçler ise başlangıcından itibaren sonu gelmez problemlerle gelmektedir.

Suriyeli göçmen olgusu Türkiye açısından oldukça hazırlıksız yakalandığı ve sürecin toplumsal dinamiklere bırakıldığı bir alandır. Suriyeli göçmenlerin yaklaşık % 49 kendi ülkelerinin içerisinde göç etmiştir. Bununla birlikte göçmenlerin en çok göç ettikleri ülke Türkiye olmuştur (www.unhcr.org; www.aa.com.tr). Göç olgusunda Türkiye'nin coğrafi yakınlığı, siyasal ve toplumsal durumu, köy kent ilişkisinde olduğu gibi cezbedici unsurlarla desteklenmiş olması, göçün sürekliliğini sağlamıştır. Ancak göçmenleri tanımlama ve hukuksal olarak konumlandırma sorunu, göçmenlerin siyasi ve hukuksal durumunu tartışmalı hale getirmiş, kamuoyu ve siyasi alanda tartışmalı olarak yer bulmuş ve olgu hala tartışılmaya devam etmektedir.

2. Göç ve Göç Çeşitleri

Göç olgusu, göçün yapılış tarihini, katılımcı birey ve grup ve topluma, oluşum sürecine, göçmenin yaşadığı ve göç edilen mekâna, ülke içi ve dışı olmasına, göçmenin göç etmeyi isteyip istemediğine göre, süresine göre, göç etme olgusuna göre çeşitlenebilmektedir. Göç aynı zamanda birkaç özelliği tek bir boyutta barındırabilmektedir. Bu çeşitlilik aynı zamanda kuramların ve bakış açılarının da değişimine neden olmaktadır. Değişen göçleri tanımlamak, göçün yapısına ve oluşumuna bağlı olarak kendi içinde ayrılmaktadır. Göç olgusunun daha iyi açıklanabilmesi için bu ayrımlar önem taşımaktadır.

Tarihsel süreç açısından diğer canlı türlerinde olduğu gibi neredeyse bütün toplumlar gönüllü veya zorunlu olarak göç olgusuna tabi olmuşlardır. Teknik araçlara sahip olanların daha hızlı ve uzak alanlara gidebildiği ilk göçler, dönemlerin temel ihtiyaçları ve başat olgusunu da belirten olguların başında gelmiştir. Peterson (1958:260-261) bu süreci toplumların dolaşma ve toplanması bağlamında ele alır. Göçebe topluluklar sürekli alan değiştirirler. Ancak ilk göçler insanın yaşam alan araması ve hayatta kalması olarak tanımlanır. Hayatta kalma durumu farklı zaman dilimlerinde de ortaya çıkabilir. Modern dünya da modernleştirme sürecinde göç, özellikle göçebe toplumların yerleşik hayat geçmesinde görülür. Fakat her göç hareketi bu kadar sade yaşam alanı ve benzer yer bulma değildir. Örneğin bu göçebe hareketlerden bronz cağın göçleri, kendi toplumsal yapılarını inşa eder, göçler kolonileşmelere olanak sağlar ve kültürel olarak hibritleşme gerçekleşir (Knapp 2009). Roma öncesi ve sonrası da göçlerin ilksel taraflarını oluşturur. Modern Avrupa'nın da oluşumunu sağlayan göçler, toplumsal kimliklerin oluşumu ve sınırların değişimini ifade eder. Barbar olgusunun sürekliliğin sağlayan göçler, biz ve ötekinin oluşumuna katkı sağlayarak aynı zamanda modern öncesi milletlerin kültürel dünyasının şekillenmesini sağlar (Goffart 2006).

İmparatorluklar ve devlet olgusu kendi göç olgusunu da beraberinde getirmiştir. Çoklu milletli devlet sınırların değişkenliği göçün genişlemesine katkı sağlamıştır. Özellikle zorunlu göçlerin bu bağlamda ele aldığı nokta ilk devletlerden günümüze kadar zorunlu göçleri içine alan bir tartışma oluşturmuştur. Modern imparatorluklarla (Sovyetler ve Çin) devam eden bu durum, toplumları başka toplum veya etnisite adına yer değiştirmesini zorunlu şartlara tabi tutularak yapmıştır. İç göç olarak tanımlanabilen ancak hakim ulusun çıkarı gözetilerek yapılan göçler, göç olgusunun farklı boyutunu ortaya koymuştur. Diğer taraftan bireysel ve kitlesel olarak geleneksel olan göçle modern göçte de durum çok fazla değişmemiştir. Birinde köle ticareti dikkati çekerken diğerinde ise kurum-

sallaştırılmış zorunlu işçi hareketleri dikkati çekmektedir (Petersen 1958: 61-262).

Küreselleşme olgusu göçle ilgili tartışmaları kendi ekseninde yeniden tanımlamayı zorunlu kılmıştır. Özellikle emperyalist yapıların sömürü dünyasında yeniden şekillenen devlet ve toplumlar, göçün temel sağlayıcısı olmuşlardır. Bu noktada merkezi konumdaki devletler ve onların uyguladıkları politik süreçler, bireylerin merkez çevre ilişkisi olan yapılara doğru gitmesine neden olmuştur. Avrupa'da üç yüz yıl, milyonlarca insan ülkelerinden başta Amerika olmak üzere yeni yerlerde kendine yer bulmaya çalışırken, yerel halklarda yerlerinden edilerek başka yerlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Emperyalist yapılar aynı zamanda üçüncü dünyayı göçe zorlamıştır (Abadan-Unat 2002: 31-32). Küresel göçler yenidünya ile eski dünya arasında ticareti, kültürel yapıları etkilemiştir. Teknoloji ulaşım sistemlerinin gelişimine katkı sağlamış, böylece toplumlar birbirini daha çok etkiler hale gelmiştir. Serbest ticaret, küreselleşmenin getirdikleri eşitsizliklerin de artmasına neden olmuştur (Hatton, Williamson 1998: 231-248). Sanayileşme olgusu Batılı ülkeleri başta işçi göçleri olmak üzere sosyo-ekonomik açıdan cazibeli hale getirmiş ve ülkeler sürekli göç almışlardır. Bu durum diğer ülkelerin sosyal sermayeleri başta olmak üzere sosyo-ekonomik ve kültürel yapılarını da değiştirmiştir. Diğer taraftan Avrupa ülkelerin de alt tabaka bireyleri diğer ülkelere göç ederek orada tabaka geçişlerini sağlamıştır. Osmanlı örneğinde olduğu gibi, on dokuzuncu yüzyıl önemli bir göçe tanıklık edilmiştir. Doğu Akdeniz kıyıları bu göçmenler için yeni yaşam alanları olmuştur (Fuhrmann 2011: 228-230).

Savaşlar göçlerin en büyük taşıyıcısıdırlar. Özellikle bölgesel savaşlardan dünya (küresel) savaş boyutuna taşınmış savaşlar, dünya nüfus hareketlerinden önemli bir yere sahiptir. Değişen sınırlar, ortadan kalkan imparatorluklar, yeni kurulan ulus devletler, kaybolan kimlikler, inşa edilen hayatlar dünyanın göç dalgası ile yeniden kurgulanmasına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşıyla birlikte kimlikler gerçekliğin yerini almıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya yeniden kurgulanırken göç hareketleri de farklılaşmıştır. Hardwick'in (2015) de tartıştığı gibi coğrafya ihtiyacı karşılamak zorundadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Kanada, Polonyalı göçmenleri iki yıl ziraat alanında çalışma koşuluyla alırken, Batı Avrupa ülkeleri Amerika'nın da desteğiyle yeni bir açık kapı politikası üretmek zorunda kalmışlar ve kendi sosyal sermayesinden karşılayamadığı insan kaynağını dışarıdan göçlerle karşılamışlardır.

Soğuk Savaş Dönemi iki kutuplu dünyada göçler, daha teknik olarak tanımayabileceğimiz olgularla karşılanmıştır. Göçler, geçişkenlik ve akışkanlıklarla, blokların kendi arasında öteki olgusundan dolayı tercih edilmiştir. Katılaşmış sınırlarda bir taraftan diğerine siyasi iltica bireysel bir hareketten öte ideolojik metaforlar üzerinden tartışılmıştır. Bir taraftan da üçüncü dünya ülkelerinden göç hareketleri devam etmiştir. Fransa, Almanya ve Britanya soğuk savaşın göç alan ülkelerin başında gelir. Soğuk savaşın sonunda ise üç göç olgusu kalmıştır. Bunlar Avrupa sömürgelerin göçleri, ikinci olarak işçi göçleri ve üçüncü alan olarak mülteci ve iltica göçleridir (Bade 2003:219-221). Soğuk savaş sonucunda Sovyet sisteminin çökmesi, hem bu ideolojinin olduğu topraklarda hem de Avrupa'da göç hareketleri geçici olarak hızlanmıştır. Özellikle Almanya birleşimi, Balkanlar ve Doğu Avrupa'daki ülkelerin durumu bunu desteklemiştir. Diğer taraftan etnik azınlıkların hareketi dikkat çekmiştir. Avrupa Birliği oluşumun güçlenmesi ile Post-Sovyet ülkelerin nüfus hareketleri daha da hızlanmıştır (Gatrell 2019).

Uluslararası alanda göç hareketlerini tanımlayan bir başka unsur iletişim ve ulaşım araçlarının gelişmesidir. Modernitenin zaman-mekân birleş-

mesine imkan sağlayan unsurları aynı zamanda göç için temel bir araç haline gelmiştir. Ulaşım teknolojilerinde meydana gelen değişim birey ve toplumların hareket kabiliyetini artırmış, kolaylaştırmış ve yapılabilir kılmıştır.

Ülkelerin kamuoyları ve tarihsel süreçte geliştirdikleri tutumlar, göç ve göçmen olgusunda farklılıklar oluşturmuştur. Türkiye açısından Suriyeli göçmen olgusu; tarihsel süreçlerin elde edilen birikimin pratik olarak siyasette kullanımını ve dini referansların etkisi olarak okunabilir. Ancak başlangıçta nüfus politikasının geleceği ve ekonomi pratikler için katkı olarak görülecek bir olgunun sistematik ve kesintisiz devamı, yapılan bütün planlamaların boşa çıkmasına neden olmuştur. Aynı zamanda her ülkede karşılaşılacak doğal sorunlar, Türk kamuoyunda da kendine yer bulmuştur.

3. Alanla İlgili Çalışmalar

Alanda basın ve göçle ilgili çalışmalar ülkelerin göçle ilgili süreçleriyle bağlantılı olarak gerçekleşmektedir. Hatta çalışmaların içeriği göçmenlerin durumundan öte toplumun sosyo-ekonomik- kültürel ve siyasi durumunu özetler niteliktedir. Politik ve akademik alanda zaman zaman göçle ilgili çalışmalar desteklenmekte, göçle ilgili tartışmalar kamuoyunda azaldığında ise çalışmalar geri plana itilmektedir. Bu açıdan çalışmaların sürekliliğinden öte ülkelerin kendi sorunları açısından konuyu ele alışları öne çıkmaktadır. Çalışmalar gazeteler üzerinden ele alındığında ise alan ve içeriğin de sınırlı olduğu gözlenmektedir. Aynı zamanda konuların öteki olgusundan değerlendirilmesi, çalışmaların farklı disiplinlerle desteklenmesini zorunlu kılmaktadır. Çalışmalarda söylem öne çıkmaktadır. Göçmen ve medya ilişkisini söylem üzerinden kuran Salomoni'ye göre (2016:419) kamu ve medya söyleminde göçmenler, kimlik ve güvenlik açısından tehdit olarak algılanmakta, suç eğilimi ile kontrollerin artması ve politik alanda kullanılabilir bir araç haline gelmektedir. Aynı zamanda bu olgular söylemlerle yenide üretilmekte ve üretilen söylem toplumun bazı kesimleri tarafından eyleme dönüşebilmektedir.

Wall'ın (1996) Körfez Savaşı sonrası İtalya basınında yer alan göçmenlerle ilgili haberleri söylem analizi ile yapmış olduğu araştırmada, basının göçmenlere karşı açık/keskin gizli/ince şekilde etnik yapılarına karşı önyargı ifadelerini ürettikleri ve bunun sosyo-ekonomik duruma ve resmi söyleme yansıdığını ortaya koymuştur. Nolan ve Arkadaşlarının (2011) Avustralya basını üzerinden Avusturya'da yaşayan Sudanlı kimliğini tartıştığı çalışmada, basının önceden belirlenmiş varsayılan kültürel değer ve normlar üzerinden haber yaptığı ve öteki olgusu üzerinden Sudanlıları haberleştirdiği gözlenmiştir. Göçmenlerin ortak değerlere katılım ile sorun olduğunu ifade etmişlerdir.

Göktüna Yaylacı ve Karakuş'un 2014 yılında Hürriyet, Yeni Şafak ve Cumhuriyet Gazeteleri üzerinden yapmış oldukları araştırmada, gazetelerin politik duruşları ve hükümete karşı tutumlarına göre Suriyeli mültecileri haberleştiğini bulgulamışlardır.

Bleich ve arkadaşlarının (2015) İngiliz gazete başlıklarından Müslüman azınlığını 2001-2012 yılları arası portresini incelediği araştırmada; Müslümanları, Yahudi ve Hıristiyanlarla karşılaştırılmıştır. Aynı zamanda gazetelerin politik duruşlarına da bakılmıştır. Buna göre Müslümanlar, Yahudi ve Hıristiyanlardan daha çok negatif tutumlar üzerinden değerlendirilirken, Müslümanlarla ilgili sol söyleme sahip gazeteler, sağ olarak nitelenen gazetelere göre daha az negatif yüklü haber yaptıkları ortaya konmuştur. Caviedes (2015), 2008 ve 2012 yılları arasından İngiliz, Fransız ve İtalya gazetelerindeki göçmenlerle ilgili yaptığı haberlerden elde ettiği araştırmada, göçmenlerin haberlerde ekonomik ve güvenlik tartışmaları çerçevesinde ele alındığına dikkat çekmiştir.

Göktuna- Yaylacı'nın (2017) Eskişehir yerel basınında 2000-2016 döneminde çıkmış olan mülteci ve Suriyeli haberlerinin incelendiği çalışmada; mültecilerin artışı ile birlikte haberlerin sayısının arttığı, mültecilerin ülke siyasi tartışmalarına göre ve iç siyaset içerisinde değerlendirildiği ve haberlerde olumsuz yaklaşım sergilendiğini ifade etmiştir.

2018 yılında Farris ve Mohamed'in ABD'de yapmış olduğu araştırma da 2000-2010 yılları arasında üç büyük gazetede göç ve göçmenle ilgili haberlerin taranmasında, haberlerin negatif ve tehdit olgusu içerisinde değerlendirildiği aynı zamanda toplumsal düzensizlik ve kuralsızlık içerisinde yer aldıklarını bulgulamışlardır. Özellikle göçmenlerle ilgili, toplumsal hayatta ve bireysel beceride olumsuz nitelikler öne çıkmıştır. Blinder ve Jeannet 2018 yılında İngiltere'de yapmış oldukları çalışmada aynı sonuçlara yakın bulgular elde etmişlerdir. Almanya medyası üzerine göçmenlerle ilgili 25 bin yazılı haber üzerinden yapılan analizde; haberler neticesine kitle iletişim araçlarının bireysel olarak göç ve göçmenle ilgili kaygılarda belirleyici olduğu, olumsuz haberlerin olumsuz tutumlarda etkili olduğu bulunmuştur (Czymara, Dochow 2018: 15).

Atasü- Topcuoğlu'nun 2018 yılında yapmış olduğu çalışmada örneklem olarak seçtiği aşırı sağ Akit Gazetesi, merkezi sağ Hürriyet Gazetesi sosyal demokrat Cumhuriyet Gazetesi ve sosyalist sol haber portalı solportal'ın 2 Temmuz 2016- 15 Temmuz 2017 tarihleri arasında göçmenlerle ilgili 257 haberin nitel tekniklerle analiz ettiği araştırmaya göre; Göçmenlerin sesinin kamuoyunda yer almadığı, kültürlerarası diyaloğun ve birlikte yaşamanın ortaya konulmadığı, haberlerin ve tartışmaların ideolojik duruşa göre farklılık gösterdiği, politik kutuplaşmanın Suriyeli mültecileri kabul etme durumunu etkilediği, Suriyeli olgusunun herkesin dahil olabileceği bir göçmenlik kriterlerin öne çıkmasını engellediğini ve bununda dezavantajlı gruplara karşı ciddi bir önyargının oluştuğu vurgulanmıştır.

4. Yöntem

Türkiye'de 'düzensiz göç hareketleri' içerisinde yakalanan göçmen sayısı 26.09.2019 tarihi itibariyle 301.442 kişidir. Bu düzensiz göç hareketlerinde yakalanan göçmenlerin ülkelere göre dağılımı 2018 verilerine göre ise Afganistan 100.841, Pakistan 50.438, Suriye 34.053, Irak 17.629, Filistin 10.545 gibi ülkelerden oluşmaktadır. 2018 yılı itibariyle yakalanan düzensiz göçmenlerin illere göre dağılımında ise Konya 100-1000 kişi aralığında önemli bir alan olarak yer almaktadır (www.goc.gov.tr). Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 2019 kayıtlarına göre Türkiye'de Suriyelilerin sayısı 3 Milyon 608 bin 49'dur. Sığınmacı göçünde en hızlı artış gösteren illerden biri Konya'dır. Bu ilde Suriyeli sayısı 106 bin 426'dır ve 2 milyon 205 bin kişilik Konya nüfusu içinde Suriyelilerin oranı yüzde 4,8'dir. Konya, İç Anadolu'da en fazla Suriyeliyi barındıran şehirdir (www.goc.gov.tr)

Çalışmada Konya'da yayın yapan iki yerel gazete, Memleket ve Merhaba Gazetesinin internet sitesinde 1 Eylül 2019–1 Ekim 2019 Arası göçmenlerle ilgili yayınlanan 517 haber içerik analizi ile ele alınmıştır. Yerel basının seçimi özellikle kamuoyunda göçmen olgusunun tartışılması, basının fonksiyonlarını yerine getirme, gündelik hayatta göçmenlerle yerelde daha çok iletişime geçilmesi, yerel basının mekâna bağlı olması ve yerelde sorunlara öncelik tanınması olarak belirlenmiştir. Çalışmada haberler, kodlama cetveline göre kategori edilmiş ve istatistiki teknikle analiz edilmiştir. Kodlama cetvelinde gazetenin adı, haberin konusu, haberin geçtiği yer, haberin niteliği, haberin kaynağı ve haberde istatistik kategorileri kullanılmıştır.

5. Bulgular

Merhaba ve Memleket gazetelerinin internet sitelerinde yer alan göçmenlerle ilgili haberlerin kategori çerçevesinde ele alınması sonucunda elde edilen verilere bakıldığında aşağıda yer alan tablolar elde edilmiştir.

Gazete Adı				
	Haber Sayısı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Merhaba	188	36,4	36,4	36,4
Memleket	329	63,6	63,6	100,0
Toplam	517	100,0	100,0	

Gazetelerin web sitelerine göre Memleket Gazetesi % 63,6 (329 haber) ile Merhaba Gazetesinden daha fazla habere yer verdiği gözlenmiştir.

Haberin Konusu				
	Haber Sayısı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Konya	3	,6	,6	,6
Ulusal	472	91,3	91,3	91,9
Uluslararası	42	8,1	8,1	100,0
Toplam	517	100,0	100,0	

Göç konusunda haberlerin yer alış konusuna bakıldığında ise Konya ile ilgili haberlerin sadece % 0.6 olduğu ulusal anlamda göç haberlerinin ise % 91,3 olarak web sitesinde yer aldığı bunlarla birlikte yerel haber sitelerinin % 8.1 uluslararası göçle ilgili haberlere yer verdiği anlaşılmaktadır. Bu durum yerel medyanın göç ve göçmenlerle ilgili haber kaynakları ve ilgi odağının yerel olmadığı, diğer kaynaklardan haberleri takip ettiği olarak okunabilir. Bununla birlikte yerel gazete sitelerinin yerel haberlerle ilgili kamuoyunda bazı konulara yöneldiği diğer konuları ele almadığı olarak ifade edilebilir. Yerel basının ulusal düzeyde haber yapması dikkat çekmektedir.

Haberin Geçtiği Yer				
	Haber Sayısı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Konya	3	,6	,6	,6
Diğer	514	99,4	99,4	100,0
Toplam	517	100,0	100,0	

Göç ve göçmen haberlerinin olayların gerçekleştiği yer açısından da durum bir önceki tablodan farklı değildir. Göçmenlerle ilgili haberlerin şehir olarak Konya değil dışından geçtiği, haberlerin Konya dışında ülke genelinin durumu ile bağlantılıdır. Yerel gazeteler yerelde geçmeyen olay ve olguları haberleştirmektedir. İnternetle küresel sisteme dahil olan yerellik ve yerel basında küresel bir sorun göçmen olgusunu ele alıyor gibi gözükürken yerel de bu kadar az habere rastlanması gazeteciliğin pratikleri ile örtüşmemektedir. Her ne kadar küresel sistem yerelliği desteklese ve hibritleşme olgusuna neden olsa da haberlerde buna rastlamak neredeyse imkansızdır.

Haberin Niteliği				
	Haber Sayısı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Siyasi	16	3,1	3,1	3,1
Kültürel	3	,6	,6	3,7
Suç	431	83,4	83,4	87,0
Eğitim	14	2,7	2,7	89,7
Bilgilendirme	53	10,3	10,3	100,0
Toplam	517	100,0	100,0	

Örneklem alınan yerel gazete sitelerinde de göç ve göçmen olgusu % 83.4 ile suç olgusu etrafında haberleştirilmekte, ciddi bir göçmen nüfusa rağmen kültürel noktalarda haber sayısı en az olarak dikkati çekmektedir. Literatür açısından da Avrupa ülkelerinde haberleştirme noktasında da suç olgusu dikkati çekerken kültürel süreçlerle ilgili haberlerde öne çıkmakta ve entegrasyon olgusunun tartışılması gazete sayfalarına yansımaktadır. Konya'da yayın yapan yerel basında bu durum ele alınmamaktadır.

Göç ve göçmenlerle ilgili haberlerin kaynağı açısından ele alındığında ise % 72.7'sinin kaynağının olmaması yerel basında yer alan sorunlardan biri olan haber üretimini kopyala yapıştır olarak izinsiz kaynaklardan alma veya kaynağı belirtme

Haberin Kaynağı				
	Haber Sayısı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Ajans	141	27,3	27,3	27,3
Belirtilmemiş	376	72,7	72,7	100,0
Toplam	517	100,0	100,0	

konusunda gerekli hassasiyeti göstermeme olarak okunabilir. Diğer taraftan gazetelerin kendi muhabirlerinin konu ile ilgili haberlerinin olmaması önemli bir sorun olarak gözükmektedir. Bu noktada bir başka sorun ise ajansların ulusal düzeyde haber yapması, yerel basınında habercilik anlayışında ulusal sisteme bağlı kılınmasına ve haberleri de onların bakış açısıyla sunmasına neden olmaktadır.

Haberde İstatistik				
	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Var	375	72,5	72,5	72,5
Yok	142	27,5	27,5	100,0
Toplam	517	100,0	100,0	

Yerel gazete internet sitelerinde dikkati çeken bir başka nokta olarak ele alınan sayısallaştırma olgusunda ise haberlerin % 72,5'inde sayısallaştırma görülmektedir. Bu durum haberlerin yapılış tarzı ve olayların aktarımında insan olgusunun soyutlanarak rakama indirmesi ve olayın büyüklüğünün ifadesi için seçildiği söylenebilir. Rakamsallaştırma aynı zamanda olayları kanıksama, normalleştirme ve gündelik hayatın içinde kullandığımız sayılara indirgeme olarak da tanımlanabilir.

SONUÇ

İnsanlık tarihi ile tanımlanabilecek olan göç ve göçmenlik, günümüzde teknik ve teknolojik araçların da etkisiyle zamanı tanımlayacak bir olguya doğru dönüşmüştür. Göç ve göçmenlik zamana ve duruma değişiklik göstermektedir. Bu değişikliğin kökeninde göç etme nedeni, göç edilen yerin durumu ve göç edenin kimliği başta olmak üzere bireysel özellikleri de içine alan birçok değişken yer almaktadır. Bu değişkenler göçün niteliğini ve niceliğini belirlemektedir. Göç olgusunun tarihsel süreçte farklılık gösterdiği ve günümüzde ise tarihsel süreçten daha farklı nedenlerle yapıldığı gözlenmektedir. Bu açıdan göç olgusu, çeşitleri ve nedenlerine göre farklı kuramlarla ele alınmaktadır. Diğer taraftan çağımızı niteleyecek durumda olan göç, artarak devam etmekte ve gelecekte daha ciddi toplumsal değişim ve sorunlara yol açacağı gözlenmektedir.

Göç ve göçmenlere karşı tepkiler toplumların sosyo-ekonomik ve kültürel yapılara göre değişmektedir. Ülkelerin siyasal ve kültürel tutumları bu konuda etkili olmaktadır. Göçmen her zaman yabancı olarak tanımlanmakta ve buna göre kamuoyu ve politik süreçte yer almaktadır. Kamuoyunu oluşturan araçlardan olan medya, göçmen konusunda da kamuoyunun etkilemekte ve yönlendirmektedir. Moritz Eberl ve arkadaşlarının (2018: 217-219) Avrupa ülkelerine yapılan göçler ve göçmenlerle ilgili yapılan çalışmaları yaptıkları değerlendirmede, medyanın kamuoyunu etkilemede önemli bir rolü olduğu, göçmenlerin sıklıkla ekonomik, kültürel ve suç olgusu çerçevesinde medyada ele alındığı ortaya konulmuştur.

Yerel basın tanımlama olarak yerel olgular üzerine odaklanmakta ve kenti merkeze almaktadır. Göçmenlerle iletişim ve ilişkinin daha yoğun olduğu kentlerin sesi olan yerel basının bu konuda daha çok hassas ve duyarlı olması gerekmektedir. Fakat yapılan çalışmada örneklem olarak alınan yerel gazetelerden hareketle, yerel basının göçmen olgusuna yaklaşımı yerel değil ulusal bir yaklaşım sergilediği anlaşılmaktadır. Gazetelerin haber sayısı yayın politikalarına göre farklılaşmakta, haberler Konya yerine ulusal haberler çerçevesinde verilmektedir. Haberlerde göçmenler olumsuz özellikle suç olgusu ile öne çıkmakta, kaynak açısından ise

sorunlar bulunmakta, gazetelerin kendi muhabirlerinin haberlerine rastlanılmamaktadır. Göçmelerle ilgili dikkati çeken bir başka nokta ise istatistiğin kullanımıdır. Çalışma bulgularının Kara ve Yılmaz'ın 2015 yılında yapmış oldukları çalışma, göçmen olgusuna yönelik yerel olgu olarak bir ilgisizliğin olduğu ile paralellik gösterdiği Türkiye genelinin yansıması olan haberlerin yer aldığı olumsuz haberlere rastlanılmadığı ile benzeşmediği gözlenmiştir.

Yerel medyanın göç ve göçmenlerle ilgili haberlerde ulusal bir yaklaşım sergilediği, yerel basının yerel alanda neredeyse hiç haber yapmadığı, ulusal anlamda ise olumsuz özelliklerle öne çıktığı ifade edilebilir. Bu durum yerel basının yerelden öte ulusal dinamiklere göre hareket ettiği ve ekonomi politik olarak ulusal yapı ile olay ve olgulara yaklaştığı, haber kaynağı olarak üretim değil, alıcı olduğu, aynı zamanda okuyucu merkezli olmayıp iç politik sürece göre haberlere yer verdiği söylenebilir.

KAYNAKLAR

ABADAN UNAT, N. (2002), *Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları

ATASÜ-TOPCUOGLU, R. (2018), "Media Discussion on the Naturalization Policy for Syrians in Turkey", *International Migration*, 7 (2), 283-297.

BADE, K. J. (2003), *Migration in European History*, (Çev. A. Brown), United Kingdom: Blackwell Publishing.

BLEICH, E. - H. Stonebraker – H. Nisar - R. Abdelhamid (2015), "Media Portrayals of Minorities: Muslims in British Newspaper Headlines, 2001–2012", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41 (6), 942–962.

BRETTELL, C. B. - J. F. Hollifield (2015), *Migration Theory, Talking Across Disciplines*, New York: Routledge.

CASTLES, S. (2007), "Twenty-First-Century Migration as a Challenge to Sociology", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33 (3), 351-371.

CASTLES, S. (2010), "Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36 (10), 1565-1586.

CAVIEDES, A. (2015), "An Emerging 'European' News Portrayal of Immigration?", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41(6), 897-917.

CZYMARA CHRISTIAN S. and Dochow Stephan (2018), "Mass Media and Concerns about Immigration in Germany in the 21st Century: Individual-Level Evidence over 15 Years", *European Sociological Review*, 34 (4), 381–401.

EMILY M. Farris & Heather Silber Mohamed (2018), "Picturing Immigration: How The Media Criminalizes Immigrants", *Politics, Groups, and Identities*, 6 (4), 814 - 824.

ENVER G. - A. Dilek - S. Emine (2017), "Dünya'da ve Türkiye'de Göç Yönetimi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 37- 60.

ERDOĞAN, T. (2017), *Göç ve Göçmen Kavramlarının Analizi*. (Ed. Alaattin Aköz ve Doğan Yörük). İçinde: Göç ve İskan (13-28). Konya: Palet Yayınları.

EVERETT S. Lee (1966), "A Theory of Migration", *Demography*, 3 (1), 47-57.

FARRIS, E. M. - H. S. Mohamed (2018), "Picturing Immigration: How The Media Criminalizes Immigrants", *Politics, Groups, and Identities*, 6(4), 814- 824.

FUHRMANN, M. (2011), "I Would Rather be in The Orient': European Lower Class Immigrants Into The Ottoman Lands", (Eds. Freitag, U., Fuhrmann, M., Lafi, N., Riedler F.), *In: The City in the Ottomann Empire Migration And the Making of Urban Modernity* (p. 228-241). New York: Routledge.

GABACCIA, D. R. (2015), "Time and Temporality in Migration Studies", (Eds. Caroline B. Brettell, James F. Hollifield), *In: Migration Theory: Talking Across* Disciplines (p. 37-66), New York: Routledge.

GATRELL, P. (2019), *The Unsettling of Europe: How Migration Reshaped a Continent*, New York: Basic Books.

GOFFART, W. A. (2006), *Barbarian Tides: The Migration Age and The Later Roman Empire*, USA: University of Pennsylvania Press.

GÖKTUNA, Yaylacı Filiz (2017), "Eskişehir Yerel Basınında "Mülteciler" ve "Suriyeliler"" *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 20 (1), 1-40

GÖKTUNA, Y. F. - M. Karakuş (2015), "Perceptions and newspaper coverage of Syrian refugees in Turkey", *Migration Letters*, 12 (3), 238 – 250.

GÜNAY, E. - D. Atılgan - E. Serin (2017), "Dünya'da ve Türkiye'de Göç Yönetimi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 7 (2), 37-60.

GÜNDOĞMUŞ, B. (2018), "Türkiye'de Devlet Politikaları", *1923'ten 2023'e Yüz Yıllık Deneyim: Türkiye'nin Göç Politikası*, (Ed. Işıl Arpacı ve Osman Ağır), Ankara: Nobel Yayıncılık, s.203-224.

GÜVENÇ, B. (1997), "Göç Olgusu ve Türk Toplumu", *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç*, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yay., s.21-25.

HARDWICK, S. W. (2015), "Coming of Age Migration Theory in Geography", (Ed. Caroline B.Brettell, James F. Hollifield*), In: Migration Theory: Talking Across Disciplines* (p.198-226). USA: New York

HATTON, T. J. - J. G. Williamson (1998), *The Age of Mass Migration Causes and Economic Impact.* USA: Oxford University Press.

https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-suriye-de-asil-nufus-muhendisligini-kim-yapti-/1598741 Erişim Tarihi, 15.10.2019

https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler Erişim tarihi 26.09.2019

https://www.unhcr.org/syria-emergency.html Erişim Tarihi, 15.10.2019

İÇDUYU, A. - K. Biehl (2012), "Kentler ve Göç Türkiye, İtalya, İspanya Örnekleri", *Türkiye'ye Yönelik Göçün Değişen Yörüngesi*, (Der. A. İçduygu), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.9-72.

JESSIKA terWal (1996), "The social representation of immigrants: The Pantanella issue in the pages of La Repubblica" , *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 22 (1), 39-66.

KARA, Ş. E. - M. B. Yılmaz (2015), "Malatya Yerel Basınında Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Haberlerin İncelenmesi", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6 (2), 54 - 69.

KNAPP, A. B. (2009), "Migration, Hybridisation and Collapse: Bronze Age Cyprus and the Eastern Mediterranean", In A Cardarelli, A. Cazzella, M. Frangipane and R. Peroni (eds), *Scienze dell'antichità, Storia Archeologia Antropologia*, 15, 219-239.

KÜMBETOĞLU, B. (2016), "Küreselleşme Çağında Göç", *Göç Çalışmalarında "Nasıl" Sorusu*, (Der. A. Öner- Ihlamur – Ş. Öner), İstanbul: İletişim Yayınları, s.49-88.

LEE, E. S. (1966), *A Theory of Migration Demography*. 3 (1), 47-57.

MORITZ, E. J. - C. E. Meltzer - T. Heidenreich - B. Herrero -N. Theorin - F. Lind - R. Berganza - H. G. Boomgaarden - C. Schemer - J. Strömbäck (2018), "The European media discourse on immigration and its effects: a literature review", *Annals of the International Communication Association*, 42 (3), 207-223.

NOLAN, D. - K. Farquharson - V. Politoff - T. Marjoribanks (2011), "Mediated Multiculturalism: Newspaper Representations of Sudanese Migrants in Australia", *Journal of Intercultural Studies*, 32 (6), 655-671.

ÖNER, N. A. Ş. (2016), "Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar", (Der. S. Gulfer Ihlamur - N. Aslı Şirin Öner), İçinde: *Küreselleşme Çağında Göç* (13-27), İstanbul: İletişim Yayınları.

PETERSEN, W. (1958), "A General Typology of Migration", *American Sociological Review*, 23 (3), 256-266.

SALOMONI, F. (2016), "Göç Veren'den Göç Alan Ülkeye Geçiş: Akdeniz Modeli ve İtalya Örneği", (Der. A. Öner- Ihlamur - Ş. A. N. Öner), İçinde: Küreselleşme Çağında Göç (417-438), İstanbul: İletişim Yayınları.

ŞENTÜRK KARA, Eylem - Yılmaz Mehmet Barış (2015), "Malatya Yerel Basınında Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Haberlerin İncelenmesi", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6 (2), 54- 69.

WAL, Jessika ter (1996), "The social representation of immigrants: The Pantanella issue in the pages of La Repubblica" , *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 22:1, 39-66,

YAYLACI, G. F. (2017), "Eskişehir Yerel Basınında "Mülteciler" ve "Suriyeliler"", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 20 (1), 1-40.

www.bursagocmuzesi.com

DEMİR ÇAĞI'NDA KONYA OVASI'NDA GÖÇ VE İSKÂN

Hatice Gül KÜÇÜKBEZCİ*

ÖZET

Konya Ovası ve çevresi MÖ 3. binyılda yoğun bir şekilde iskân edilmeye başlanmış ve bu durum Erken Tunç çağının sonlarına kadar devam etmiştir. Erken Tunç çağının son evresinde bölgedeki yerleşim sayısında, MÖ 2. binyılda da devam edecek olan bir düşüş yaşanmıştır. MÖ 12. yüzyılda Hitit Devleti'nin yıkılmasıyla Anadolu'da Demir çağı başlar. Siyasi bir iktidarın yokluğunda Konya Ovası'nda iktisadi, toplumsal ve kültürel alanlarda bir gerileme yaşanmıştır. Bölge, Demir çağının erken evrelerinde iskân için pek tercih edilmemiş bir yer görüntüsü sergiler. Ancak çağın ortalarında, Orta ve Güneydoğu Anadolu'daki yeni siyasi oluşumların ortaya çıkmasıyla birlikte, Konya Ovası lokalizasyon olarak tekrar önem kazanmıştır. Bu dönemde yine yerleşim sayılarında bir artış gözlemlenir.

Bölgenin yerel halkının büyük çoğunluğu erken çağlardan itibaren bölgede yaşayan Luvilerden oluşmaktaydı. Demir çağında bölgeye hem batıdan hem de doğudan birtakım göçler olmuştur. Göçebe veya göçle gelenlerin kültürü bölgeyi mutlaka bir

* Dr. Öğr. Üyesi / Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, hgkucukbezci@gmail.com

yerde etkilemiştir. Ancak bu etki lokal kültürle yan yana var olmuş ya da onun içinde yeniden şekillenmiş olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Konya Ovası, Demir çağı, İskân, Göç, Keramik.

MIGRATION AND SETTLEMENT IN THE KONYA PLAIN IN IRON AGE

ABSTRACT

A concentrated settlement began in the Konya Plain and surrounding areas in the 3rd millennium BC, and this continued until the end of the Early Bronze Age. During the final stage of the Early Bronze Age, a decline in settlement began in the region that was to continue in the 2nd millennium BC. The Iron Age began in Anatolia with the collapse of the Hittite Empire in 12th century BC. Due to the absence of a centralized power in the region, deterioration in the economic, social and cultural fields was experienced in the Konya Plain. In the early stages of the Iron Age, it appears that the region was a place that was not preferred as a settlement area. However, when new political formations in central and southeastern Anatolia began to emerge around the middle of this period, the Konya Plain regained importance as a settlement location. In this period, a significant increase in settlement figures is observed once again.

A majority of the local people living in the region since the early ages consisted of Luwians. In the Iron Age, there were several migrations to the region both from the west and the east. The cultures of nomads or those who came with the migrations obviously had an influence on the region at some point. Nevertheless, this influence probably either existed side by side with the local culture, or was reshaped within the local culture.

Keywords: Konya Plain, Iron Age, Settlement, Migration, Ceramics.

GİRİŞ

Anadolu'da tarım ve hayvancılık için en verimli bölgelerden biri olan Konya Ovası, Neolitik çağdan itibaren en önemli iskân bölgelerinden biri olmuştur. Bölgenin cazip bir yerleşim merkezi haline gelmesi, yaklaşık MÖ 9. binyılda başlamış ve kesintisiz olarak Erken Tunç çağının sonlarına kadar devam etmiştir. Bölge iskân ve nüfus bakımından özellikle Geç Kalkolitik ve Erken Tunç çağında zirve yaptıktan sonra, MÖ 3. binyılın sonlarına doğru değişik nedenlerden dolayı eski popülerliğini yitirmiştir. MÖ 2. binyılın başlarında ise Konya Ovası ve çevresindeki yerleşim sayısında bir düşüş vardır. Buna karşılık daha büyük yerleşmelerin ortaya çıkması yine bu döneme denk gelmiştir. Geç Tunç çağında Hititler Konya Ovasını Aşağı Ülke olarak tanımlamışlardır. Bu dönemin sonlarına doğru Hititlerin başkenti kısa bir süreliğine Hattuşa'dan Konya Ovası'ndaki Tarhuntašša'ya taşınmıştır. MÖ 13. yüzyılın sonlarında farklı iç ve dış sebeplerden dolayı Hitit Devleti ve Anadolu'daki diğer siyasi oluşumlarda bir çöküş yaşanmıştır. Bu çöküşlerle birlikte Anadolu, Tunç çağından Demir çağına geçmiştir.

Demir çağı yaklaşık olarak MÖ 12.-6. yüzyıllar arasına yerleştirilir. Bu dönemde Anadolu'nun genelinde siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda bir değişim yaşanmıştır. Bu değişimler bölgeye yapılan göçler ya da iç dinamiklerle ilgili olup, Konya Ovası'ndaki iskân sayısının artması ya da azalmasında etkili olmuştur.

Demir Çağı'nın Farklı Evrelerinde görülen İskân ve Göç Unsurları

Anadolu Demir çağı kronolojisi, sosyal, siyasal, iktisadi ve kültürel alanlarda görülen değişimlere göre üç evreye ayrılmaktadır.

Erken Demir dönemi: MÖ 1200-800

Orta Demir dönemi: MÖ 800-600

Geç Demir dönemi: MÖ 600-500/330

Erken Demir Çağı

Anadolu kronolojisinin MÖ 12.-9. yüzyıllar arası, Erken Demir dönemi olarak adlandırılmıştır. Anadolu'nun büyük bir bölümünün bu dönemdeki durumu hakkında az bilgi vardır. Arkeolojik verilerin ve özellikle de yazılı kaynakların sınırlı olduğu bu dönem, yakın bir zamana kadar Eski Çağ tarihinin "Karanlık Dönem"lerinden biri olarak kabul edilmekteydi (Dinçol 1982: 122; Bryce 2005: 349-351). Hitit İmparatorluğu'nun ortadan kalkması ve merkezi sistemin çökmesiyle Anadolu'nun farklı yerlerindeki sosyo-kültürel yapı hakkındaki bilgilerin yetersiz olması, Demir çağının bu evresine bu isimlendirilmenin yapılmasındaki temel nedenlerinden biridir. Hitit Devleti'nin son bulmasını büyük bir göçe (Ege Göçleri/Deniz Kavimleri Göçü) bağlamak ve bu göç sonrasında bölgedeki iskân alanlarının büyük bir kısmının bir yıkıma uğrayıp, terk edilmesi ya da yeni gelen göçmenler tarafından ele geçirilmiş olduğu düşüncesi de günümüzde pek destek görmeyen bir teoridir (Cline 2014; Bryce 2005: 340-347). Son yıllarda yapılan çalışmalarda, Erken Demir döneminde görülen gerilemenin, sadece göç ve istila gibi sebeplere dayandırılamayacağı, kuraklık, deprem, siyaset, ekonomi gibi farklı faktörlerin de göz önünde bulundurulması gerektiği vurgulanmaktadır.[1] Nitekim, MÖ 2. binyılda yerleşim görmüş Kaman Kalehöyük, Gordion-Yassıhöyük ve Hititlerin başkenti Hattuşa gibi kentlerin "yıkımdan" sonra terkedilmedikleri anlaşılmıştır. Ancak buralardaki yerleşim önceki dönemle karşılaştırınca daha basit bir düzeydedir (Genz 2006: 83-85; Berndt-Ersöz 2012: 21; http://www.tayproject.org/downloads/DC_GK_etal.pdf).

Konya Ovası'nın Erken dönemindeki iktisadi, sosyal ve kültürel durumu hakkındaki bilgilerimiz Anadolu'nun diğer kesimlerinden daha sınırlıdır. Çünkü bölgede, Seydişehir ilçesindeki Gökhöyük Bağları Höyük'te yapılan kazı çalışmaları dışında, Erken Demir dönemindeki yapıyı aydınlatmaya yardımcı olabilecek herhangi bir arkeolojik kazı çalışması yoktur (Gündüz 2019). Dolayısıyla bu durum söz konusu bölgede yapılmış olan arkeolojik yüzey araştırmaları ve kültürel bağlantılı coğrafyalarda yürütülmüş yüzey ve kazı çalışmalarının önemini arttırmaktadır. Ovanın kuzeyi ile güneyindeki kazı çalışmaları yapılan höyükler bu bakımdan önemlidir. Çünkü MÖ 2. binyılın ortalarından itibaren Konya Ovası, Kızılırmak Havzası ile Güneydoğu Anadolu'daki siyasi oluşumlar arasındaki iletişimi Kilikya Kapıları veya Göksu Vadisi aracılığıyla sağlayan bir bölgedir. Demir çağının başlarında bu bağlantı zayıf da olsa bir şekilde devam etmiş olmalıdır.

Yürütülmüş olan çalışmalarda, arazideki höyük yerleşimlerinin yüzeyleri bölgenin Erken Demir dönemindeki iskân varlığını ve yapısını anlayabilmek için incelenmiştir. Ören yerlerinde bu döneme tarihlendirilebilecek herhangi bir maddi kalıntı, örneğin çanak-çömlek parçalarının varlığı, buraların sözü edilen dönemde iskân edildiğine bir işarettir. Ancak ovada yürütülmüş olan araştırmalarda (Mellaart 1955; Bahar-Koçak 2004: 45-54; Bahar-Küçükbezci 2012; Şerifoğlu-Küçükbezci 2019b), EDÇ malları olarak tanımlanabilecek çanak-çömleğin yok denecek kadar az olması büyük bir sorun teşkil etmektedir. Bu durum, Demir çağının erken evresinde bölgenin bir iskân yeri olarak pek tercih edilmediğini akla getirmektedir. Ancak böylesine verimli bir bölgenin bu denli tenhalaşabileceği düşüncesi kabul edilemeyeceğine göre, Erken Demir dönem yerleşimlerini belki de höyükler dışında aramak icap etmektedir. Dolayısıyla, bir devlet korumasının ve güvenliğinin olmadığı bu dönemde insanların bilinen iskân alanlarından uzaklaşıp, ulaşılması zor yerleri tercih etmiş olmaları mümkündür. Bu yerleşmelerin geçmişi olma-

1 "Ege Göçleri" ya da "Deniz Kavimleri Göçü" ilgili farklı tartışmalar için bk. Drews 2014; Cline 2014.

dığı için ve belki kısa bir süreliğine kullanıldıkları için arkalarında yoğun maddi kalıntı da bırakmamışlardır ve doğal olarak tespit edilmeleri zordur.

Bölgede Erken Demir dönemine ait maddi kalıntılarının az bulunması başka nedenlere de dayandırılabilir. Mesela olası bir lokal keramik kültürünün yeterli derecede tanınamaması bunlardan biridir.[2] Çünkü sözü edilen dönemin yerleşimleri tespit edilmeye çalışılırken, ovanın kuzeyi, doğusu ve güneyindeki yerleşmelerden Gordion, Kaman-Kalehöyük, Kınık Höyük, Porsuk-Zeyve Höyük, Mut Kilise Tepe, Tarsus Gözlükule, Mersin Yumuktepe ve Soli Höyük gibi kazısı yapılmış yerlerin az çok tanımlanmış keramiklerinden yola çıkılmaktadır (Voigt 2006: 32; Hansen ve Postgate 1999; Goldman 1963; Garstang 1953; Yağcı 2015; Crespin 1999; Novak et al. 2017; d'Alfonso 2018). Kaba ve kalitesiz gündelik kullanıma yönelik mal gruplarına ise genellikle gereken dikkat verilmemektedir.

Kazı çalışmalarının gerçekleşmiş olduğu höyüklerin Erken Demir dönemi katmanları birbirleriyle benzer bir görüntü sergilemektedir. Örneğin Kilise Tepe ve diğer yerleşimlerin Erken Demir dönemi katmanları incelendiğinde Geç Tunç çağdan Erken Demir dönemine geçişte bir yangın tabakasının izleri görülmektedir fakat aynı zamanda bunlar arasında belirgin bir kesinti olmadan tekrar iskân edildikleri de anlaşılmıştır (Postgate 2007; Bouthillier et al. 2014; Voigt 2006: 32; Hansen ve Postgate 1999; Goldman 1963; Garstang 1953; Yağcı 2015 Matessi et al. 2019; Crespin 1999; Novak et al. 2017; d'Alfonso 2018). Benzer durum çanak-çömlekler için de söylenebilir. Geç Tunç ve Erken Demir dönemi geçiş katmanlarındaki keramiklerin büyük bir kısmı form ve diğer özellikler bakımından bir devamlılık sergilerler ve bu da dönemin keramik özelliklerinin tam tanımının yapılmasını ve tarihlendirilmesini zorlaştırır (Bouthillier et al. 2014). Bu durum Gökhöyük Bağları Höyük Erken Demir dönemi keramiklerinde de görülmektedir (Gündüz 2019: 210-211). Keramik kültüründe görülen bu süreklilik, bölgeye gelen herhangi bir göçmen grubunun kültürel bağlamda çok etkili olmadığına da bir işarettir.

Kazısı yapılmış olan höyüklerde bile Erken Demir iskân kültürü tam olarak anlaşılamazken, Konya Ovası'nın bu dönemdeki yerleşim sayısının aşırı düşük olduğu şeklindeki görüşleri kabul etmek mümkün değildir. Nitekim yürütülmüş olan araştırmalarda Sarıoğlan Höyük, Zoldura Höyük (Hatunsaray II), Hatıp Kale, Sızma Höyük, Çomaklı Höyük (Bahar-Koçak 2004: 45-54, 77-78; Bahar 2019: 210), Türkmen-Karahöyük (Bachhuber-Massa 2018: 38), Gökhöyük Bağları Höyük (Gündüz 2019) ve Gövezli Tepe'de (Ergürer 2018: 66) Erken Demir dönemine tarihlendirilebilecek bazı buluntulara rastlanılmıştır. Bu höyükler büyük boyutlarda yerleşimlerdir ve Geç Tunç çağı keramik buluntuları barındırırlar.

Orta Demir Çağı

MÖ 10. yüzyıldan sonra Anadolu'nun genelinde tekrar bir canlanma görülür. Orta Demir döneminde siyasi oluşum olarak Doğu'da Urartular, Güneydoğu Anadolu'da Geç Hitit Beylikleri ve Orta Anadolu'da Phrygler ve Tabal Beylikleri vardır. Bu siyasi güçler mutlaka Erken Demir dönemi içerisinde gelişmeye başlamışlardı. Demir çağının bu evresinde Konya Ovası'nın, Gordion merkezli Phrygia ve Kilikya ile siyasi ve kültürel ilişkisi vardı (Bahar 2019: 209). Karaman Karadağ civarından başlayıp Ereğli üzerinden ovanın doğuya doğru uzanan kısmı ise Tabal yönetim sahası sınırları içerisindeydi. Demir çağının bu evresinde, Erken Tunç çağında görülen bir yerleşim zenginliğine şahit olunur. Bölgede var olan höyüklerin çoğu Erken Tunç ve Orta Demir dönemi malzemesi açısından zengindir (Bahar-Koçak 2004: 45-54; Bahar 2019: 214-216; Şerifoğlu-Kü-

2 Bu tartışmayla ilgili bk. Şerifoğlu ve Küçükbezci 2019a.

çükbezci 2019a). Dolayısıyla Erken Tunç çağının sonlarından itibaren bölgenin yerleşim yeri olarak popülerliğini yitirmesi, Demir çağının orta evresinde son bulmuştur ve burada tekrar bir canlanma gerçekleşmiştir. Konya Ovası'nın geneli Orta Demir dönemi malzemesi açısından zengindir fakat Çumra-Karaman ovasında ve özellikle Karadağ'ı çevreleyen höyüklerde bu döneme ait keramiklerin dikkate değer bir oranda yoğundur. Aynı şekilde höyüklerin çok büyük ölçülerde olması bu bölgenin Orta Demir döneminde tekrar önemli bir hale geldiğini göstermektedir.[3] Bunun başlıca sebebi dönemin siyasi ve iktisadi yapısıyla ve bunlara göre şekillenen rotalarla alakalı olmalıdır. Sakarya Havzası içerisinde Gordion merkezli Phryg Devleti'nin, Güneydoğu'daki Geç Hitit Beylikleri ile olan iktisadi ve siyasi iletişimi, Konya Ova'sı üzerinden sağlandığı düşünülür (Bahar 2019: 209).

Ovanın bu dönemdeki siyasi yapısı tam açık değildir. Ancak doğu kesiminin Geç Assur kaynaklarında Tabal olarak isimlendirilen bir siyasi yapı içerisinde yer aldığı düşünülmektedir. Örneğin Ereğli ve çevresi, İvriz'deki kaya kabartmasından yola çıkarak Tabal krallıklarından biri olan Tuwana'nın kralı Warpalawas'ın idaresi altındadır (Maner 2019: 86). Bu krallığın, dönemin önemli güçlerinden olan Assur ve Phryg Devleti ile iyi ilişkiler içerisine olduğu bilinmektedir (Adalı 2019: 169). İvriz kaya kabartmasında Phryg ve Arami kültürel öğelerinin bulunması bu durumu destekler niteliktedir (Akurgal 2000: 147-148).

Karadağ ve Kızıldağ'da ise Hartapuš isimli bir kraldan bahseden yazıtlar ve bir kaya üzerinde tahtta oturmuş vaziyette betimlenmiş bir kral anıtı bulunmaktadır (Ramsay-Bell 2008: 504-512; Güterbock 2013: 54; Karauğuz et al. 2002). Bu anıt ile ilgili büyük bir sorun tarihlendirilmesiyle ilgilidir. Anıtın üzerinde bulunan hiyeroglif yazının özelliği ve üslubu Geç Tunç çağının son evrelerine işaret ederken, kayanın üzerinde kazınarak işlenen taht ve figür Orta Demir dönemine tarihlendirilmektedir. Orta Demir dönemine tarihlendirilmesindeki en önemli etken kral figürünün Arami etkili Geç Hitit dönemi sanatının özelliklerini taşımasıdır. Bu sebepten Karadağ ve Kızıldağ yazıtlarında geçen "Büyük Kral Hartapuš'un" bir Tunç çağı mı yoksa bir Demir çağı kralı mı olduğu tartışması günümüzde de devam etmektedir.[4] Ancak Karadağ ve Kızıldağ çevresindeki höyükler incelenince Orta Demir çağı çanak-çömleğinin Geç Tunç çağı keramik buluntularından daha yoğun olduğunu gözlemlenmektedir. Örneğin, Kızıldağ'ın üzerinde ve hemen güneyindeki Mezelli Höyük'te de Orta Demir dönemi kapları yoğundur (Bahar ve Koçak 2004: 32, 52; Şerifoğlu et al. 2018: 170-171). Aslında bu görüntü sadece Karadağ çevresiyle sınırlı olmayıp, Konya Ovası'nın her kesiminde, batıda Beyşehir-Seydişehir bölümünden başlayıp, Ereğli'ye doğru devam etmektedir. Seydişehir II Höyük, önemli bir Orta Demir dönemi iskânı olduğu düşünülen Cicek Höyük, Phryg çanak-çömlek kültür sahası içinde olduğu tahmin edilen Alaattin Tepesi (Bahar 2019; Bahar ve Koçak 2004: 29-32), Kıbrıs (Kanaç) Höyük, Büyükgonu Höyük (Şerifoğlu ve Küçükbezci 2019b) ve Zencirli Höyük (Maner 2019, 90, 104), Orta Demir dönemi iskânına işaret eden önemli yerleşimlerdir. Nitekim, Orta Demir çağında Konya Ovası'nda iskân alanları dikkat çekici bir şekilde artış göstermiştir ve sonraki dönemlerde de bu artış giderek devam etmiştir.

Dönemin sonuna doğru, MÖ 7. yüzyılın başlarında ise Konya Ova'sının doğu kesimlerine bir göçün gerçekleştiği, Assur kaynaklarından öğrenilmektedir (Casabonne 2010; Maner 2019: 86; Adalı 2019). Geç Assur krallarından Essarhaddon'un kra-

3 Karaman ovasında dikkate değer Demir çağı buluntuları barındıran höyükler için bk. Bahar- Koçak 2004: 45-54; Şerifoğlu-Küçükbezci 2019a.

4 Bu konu ile ilgili genel bir değerlendirme için bk. Şerifoğlu-Küçükbezci 2019a.

liyet yazıtında, Gamir[5] topraklarından gelen Kimmerlerin (Gimir), Tabal bölgesi ve etrafında faal oldukları bildirilmektedir. S. F. Adalı, at yetiştiriciliği ve otlak bakımından yüksek potansiyele sahip olan Konya Ovası'nın, göçebe Kimmerler'in ilgisini çekmiş olabileceğini belirtir (Adalı 2019: 170). Kimmerlerin bölgedeki varlıkları, Kilikya'da etkin olan Assurluları rahatsız etmiş olmalıydı. Çünkü Konya Ovası'nın güneydoğu kesiminde Kilikya bölgesine bağlanan geçitler vardı ve bunlar Assurluların kendi kontrolleri altındaki bölgelere bir tehditti. Nitekim bu durum, MÖ 679'da Assurluları, Teuşpa komutasındaki Kimmerlerle Hubuşna'da (Ereğli) karşı karşıya getirmişti (Adalı 2019: 165-166). Essarhaddon yıllığında bu olayı şu şekilde anlatılmaktadır: "*ben kılıcımla Kimmerli Teuspa'ya vurdum, Umman-manda ki evi uzak olan, onun bütün ordusuyla birlikte, Hubusna ülkesinin arazisinde"* (Adalı 2019: 165). Kimmerlerin bu tarihten sonra Konya Ovası'ndaki rolleri açık değildir ancak MÖ 660'lardan 640'lara kadar Batı Anadolu'ya sefer yaptıkları bilinmektedir. Hatta Lidya kralı Gyges'in bu sebepten Assurlulardan yardım talebinde bulunduğu bilinmektedir (Cahill 2006: 97).

Orta Demir döneminde, Konya Ovası'nda farklı siyasi ve kültürel unsurlar görülmüştür. Bunların bazıları diğerlerinden daha etkili olmuştur. Fakat bu yabancı unsurlardan hariç, MÖ 3. binyıldan itibaren devam eden bir yerel kültürün varlığı da dikkat çekmektedir. MÖ 2. binyıla ait belgelerden bölgede Luvi kökenli halkın etkin olduğu anlaşılmaktadır. Karadağ-Kızıldağ yazıtları, İvriz kaya kabartmasındaki yazıt, Topada yazıtı, daha doğuda Kayseri Kululu yazıtları Luvi Hiyeroglifi ile yazılmışlardır. Dolayısıyla MÖ I. binyılda da Konya Ovası ve çevresinde dışardan gelen yabancı kökenli halkların yanında yerel Luvi kökenli halkların yaşamlarını sürdürdükleri tahmin edilir (Mellaart 1955: 125; Lebrun 2007; Bryce 2005:348-349).

5 Gamir bölgesi ile ilgili tartışma için bk. Adalı 2019.

Geç Demir Çağı

MÖ 6. yüzyılın başlarında Lidya kralı Alyattes, Kızılırmak civarına ulaşmış olan Medlere karşı bir sefer düzenlemişti. Böylelikle Kızılırmak'ın batı kısmı Lidyalıların, doğu kısmı ise Medlerin denetimi altına girmiştir (Devries 2006, 52). Konya Ovası'nda ise Akşehir ve Ilgın'ın bir süreliğine Lidya yönetimi altında kaldığı tahmin edilmektedir (Bahar ve Koçak 2004, 27). Yaklaşık olarak MÖ 550'lerde II. Kyros yönetimindeki Persler Orta Anadolu'da etkili olmaya başlamışlardı. MÖ 546 yılında Pers ordusu, Lidya ordusuna aniden saldırıp mağlup etmişti. Bu olaydan sonra Anadolu, Büyük İskender'in bölgeye girmesine kadar Pers İmparatorluğu'nun kontrolü altına girmiştir. Pers yönetimi altında Anadolu'da satraplık olarak bilinen yeni idari bölgeler oluşturulmuştur. Konya'nın bir kısmının dahil olduğu Phrygia, Kappadokya, Paphlagonia ve Hellespontos ile birlikte Büyük Phrygia satraplığına bağlanmıştı. (http://www.tayproject.org/downloads/DC_GK_etal.pdf). Konya'nın büyük bir kısmı, Phrygia ve Kappadokya satraplıkları arasındaydı (Bahar 2017, 37).

Dönem kaynakları Konya Ovası'dan fazla söz etmezler fakat Grek yazarlardan Ksenophon, Pers kralı Kyros'un askerlerinin Ilgın olabileceği düşünülen Tyriaion kentinde konakladığını ve üç günlük bir yürüyüşten sonra Phrygia'nın son kenti olan İkonion'a (Konya) vardığını belirtmektedir (Bahar-Koçak 2004: 27; Ksenophon 1974: 19-20). Bu bilgilerden yola çıkarak, Konya'nın bu dönemde Phryg siyasi ya da kültürel sahası içinde bir kent olarak kabul edildiği anlaşılır. Ayrıca Tyriaion ve İkonion'un kent olarak bahsedilmeleri ve birbirlerinden çok fazla uzak olmamaları, bu dönemde Konya Ovası'ndaki kent artışına bir işaret olabilir. Yapılan yüzey araştırmaları da bu durumu destekler niteliktedir.

Konya ve Karaman'daki ören yerlerinde yürütülmüş araştırmalarda höyük ve diğer ören

yerlerinin çoğunda Geç Demir dönemine tarihlenen çanak-çömleklere rastlanılmıştır. Orta Demir döneminde başlayan iskân artışı Geç Demir döneminde tüm hızıyla devam etmiştir. Orta Demir çağında iskân edilen yerlerin büyük bölümü Geç Demir döneminde de yerleşilmeye devam edilmiştir (Bahar ve Koçak 2004, 45-54, 79, 85). Büyük höyüklerin çoğu Orta ve özellikle de Geç Demir evresinde genişlediği düşünülmektedir.[6]

SONUÇ

Konya Ovası ve çevresi MÖ 3. binyılda iskân açısından zengin bir bölge olmuştur. Ancak Erken Tunç çağının sonlarına doğru yerleşme sayısında bir düşüş yaşanır ve bu durum MÖ 2. binyılda da devam eder. Hitit Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte, Anadolu'nun genelinde olduğu gibi Konya Ovası'nda da siyasi, iktisadi ve kültürel anlamda bir gerileme yaşanır. Bu gerileme bölgedeki yerleşim yeri sayısının düşük olmasında da kendini göstermiştir. Fakat, Erken Tunç çağına kadar yoğun iskân görmüş ve MÖ yaklaşık 9. yüzyıldan itibaren tekrar yerleşim sayısı ve nüfusta hızlı bir artış yaşanan Konya Ovası'nın, Erken Demir çağında iskân açışından bu denli fakir bir görüntü sergilemesi şüphe uyandırmaktadır. Bölgede Erken Demir dönemine tarihlendirilebilecek keramiklere az rastlanılması belki de Konya Ovası'nın Erken Demir döneminde yerel çanak-çömleğinin yeterince bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca komşu bölgelerdeki kazılardan elde edilen kaliteli keramik buluntularının fazlaca öne çıkması ve geri kalan kap gruplarının dikkatlerden kaçması da yine bir başka problemdir. Yine ortaya çıkan sorunlardan biri Geç Tunç çağı çanak-çömleği ile Erken Demir çağı malları arasında bir sürekliliğin söz konusu olması, bu iki dönemin keramik grupları arasındaki ayrımı ve dolaysıyla yerleşim yeri tespitini zorlaştırmaktadır.

Erken Demir döneminde yerleşim görmüş höyüklerle fazla karşılaşılmamasıyla ilgili bir başka olası açıklama da insanların belki bu dönemde yerleşim yeri tercihlerinin yeni kriterler doğrultusunda yapmış olabilecekleridir. Merkezi bir iktidarın ve idarenin boşluğunda, insanlar önceden çekim noktaları olan merkezlerden uzaklaşıp, daha korunaklı yerlere sığınmış olabilirlerdi. Yani nüfusun ve iskân alanlarının azalmasından ziyade bunların daha geniş ve yeni bölgelere yayılmış olmaları mümkündür.

Orta Demir çağında ise bölgede tekrar bir canlanma yaşanır. İskân alanlarında dikkat çekici bir şekilde artış vardır. Konya Ovası farklı siyasi ve iktisadi oluşumlar için tekrar önemli bir bölge haline gelir. Çanak-çömlek gibi arkeolojik kaynakların yanında hiyeroglif yazıt ve kabartmalar da bu durumu kanıtlar. Orta Demir döneminde görülen zenginlik Geç Demir çağında daha yüksek bir hızda devam etmiştir. Çoğu Geç Demir dönemi yerleşmesi, Orta Demir çağı iskân alanlarıyla aynı yerlerdir. Cicek Höyük, Zoldura Höyük (Hatunsaray II), Seydişehir II Höyük, Kıbrıs (Kanaç) Höyük, Mezelli Höyük, Zencirli Höyük ve Alaattin Tepesi önemli ODÇ ve GDÇ buluntuları veren yerleşimlerden bazılarıdır.

KAYNAKLAR

ADALI, S. F. (2019), Barbarians at the Gates: Cimmerian Occupation of Ereğli (Cybistra) and its Aftermath, *9th International Anamed Annual Symposium Crossroads, Konya Plain from Prehistory to the Byzantine Period*, Ç. Maner, ed., İzmir: Ege Yayınları: 161-178.

AKURGAL, E. (2000), *Anadolu Uygarlıkları*, NET Turistik Yayınları: İstanbul.

BACHHUBER, C. ve M. MASSA. (2018), Emerging Patterns on the Konya Plain: The Second Season of KRASP, *Heritage Turkey* 8, British Institute at Ankara: 37-38.

6 Bu konuda daha fazla bilgi için bk. Şerifoğlu ve Küçükbezci 2019a.

BAHAR, H. (2017), Türklerden Önce Konya Tarihi, *Konya Araştırmaları Göç ve İskân*, A. Aköz, D. Yörük (ed.), Konya: 29-55.

BAHAR, H. (2019), Some Remarks on the Early and Middle Iron Age Pottery and Settlement in the Konya Region, *9th International Anamed Annual Symposium Crossroads, Konya Plain from Prehistory to the Byzantine Period*, Ç. Maner, ed., İzmir: Ege Yayınları: 207-221.

BAHAR, H. ve Ö. Koçak (2004), *Eskiçağ Konya Araştırmaları 2 (Neolitik Çağ'dan Roma Dönemi Sonuna Kadar)*, Konya: Kömen Yayınları.

BAHAR, H. ve H. G. Küçükbezci (2012), 2010 Yılı Konya ile Karaman İlleri ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması 2010. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 29 (1): 97-116.

BERNDT-ERSÖZ, S. (2012), Frig Krallığı: Kökenleri, Tarihi ve Politik Gelişimi, *Frigler, Midas'ın Ülkesinde, Anıtların Gölgesinde*, T. Tüfekçi Sivas, H. Sivas (ed.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları:16-41.

BOUTHILLIER, C., C. Colantoni, S. Debruyne, C. Glatz, M. M. Hald, D. Heslop, E. Kozal, B. Miller, P. Popkin, N. Postgate, C. Steele, and A. Stone (2014), Further Work at Kilise Tepe, 2007-11: Exploring the Bronze to Iron Age Transition. *Anatolian Studies* 64: 95-161.

BRYCE. T. (2005), *The Kingdom of the Hittites*, Oxford, New York: Oxford University Press.

CAHILL, N. (2006), "Lydia Altın Mucize", *ArkeoAtla*s, 5: 86-101.

CASABONNE, O. (2010), "Anadolu, Kimmerler, İskitler ve Amazonlar", *ArkeoAtlas*, 7: 28-30.

CLINE, E. H. (2014), *1177 B.C. The Year The Civilization Collapsed*, Princeton University Press, Princeton and Oxford.

CRESPIN, A.-S. (1999), "Between Phrygia and Cilicia: The Porsuk Area at the Beginning of the Iron Age", *Anatolian Studies*, 49: 61-71.

D'ALFONSO, L. (2018), "Kınık Höyük in South Cappadocia, Addendum to: A Comparative Stratigraphy of Cilicia", *Altorientalische Forschnungen*, 45 (1): 84-03.

DEVRIES, K. (2006), "Phryg Krallığı Midas'ın Ülkesi", *ArkeoAtlas*, 5: 40-52.

DİNÇOL, A. M. (1982), "Geç Hititler", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, 1, Görsel Yayınlar: 122-139.

DREWS, R. (2014), *Tunç Çağı'nın Sonu*, Çev. T. Ersoy, G. Ergin: İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ERGÜRER, H. (2018), "Gövezli Tepesi Höyük Demir Çağı Seramikleri", *TÜBA-AR*, 22: 63-92.

GARSTANG, J. (1953), *Prehistoric Mersin Yümük Tepe in Southern Turkey, The Neilson Expedition in Cilicia*, Oxford at the Clarendon Press.

GENZ, H. (2006), "Boğazköy Terk Edilmeyen Kent", *ArkeoAtlas*, 5: 82-85.

GOLDMAN, H. (1963), *Excavations at Gözlükule, Tarsus, Volume III Text The Iron Age.* Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

GÜNDÜZ, R. (2019), "Gökhöyük Bağları Höyüğünden Erken Demir Çağı Seramiği", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 42: 204-222.

GUTERBOCK, H. G. (2013), *Eski ve Yeni Eti Abideleri. In Halil Edhem Hâtıra Kitabı I-II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları: 48-70, Abb. 1-15.

HANSEN, C. K. and J. N. Postgate (1999), "The Bronze to Iron Age Transition at Kilise Tepe" *Anatolian Studies*, 49: 111-121.

KARAUĞUZ, G. - H. Bahar, and H. İbrahim Kunt (2002), Kızıldağ Üzerine Yeni Bazı Gözlem-

ler, *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi (TÜBA-AR),* 5: 7-32.

KSENOPHON (1974), *Anabasis, Onbinlerin Dönüşü*, Çev. T. Gökçöl, Hürriyet Yayınları.

LEBRUN. R. (2007), "Luvi Kültürü, Anadolu'nun Yerlileri". *ArkeoAtlas,* 6: 90-97.

MANER, Ç. (2019), "Networks, Crossroads and Interconnections in the Ereğli Plain During the Bronze and Iron Ages", *9th International ANAMED Annual Symposium. Crossroads: Konya Plain from Prehistory to the Byzantine Period*, Ç. Maner, ed. İstanbul: Ege Yayınları: 83-106.

MATESSI, A., A. Gürel, C. Kuzucuoğlu ve L. D'Alfonso (2019), "East of Konya: Settlements, Routes and Enviroment in Southern Cappadocia, and the Political Landscape of South Central Anatolia during the Second Millennium BCE", *9th International Anamed Annual Symposium Crossroads, Konya Plain from Prehistory to the Byzantine Period*, Ç. Maner, ed., İzmir: Ege Yayınları: 131-160.

MELLAART, J. (1955), "Iron Age Pottery from Southern Anatolia", *Belleten,* 19 (74): 115-136.

NOVAK, M., A. L. D'Agata, I. Caneva, C. Eslick, C. Gates, M. H. Gates, K. S. Girginer, Ö. Oyman-Girginer, E. Jean, G. Köroğlu, E. Kozal, S.G. Kulemann Ossen, G. Lehmann, A. Özyar, T. Özaydın, J. N. Postgate, F. Şahin, E. R. Ünlü, R. Yağcı ve D. Yaşin-Meier (2017), "Cilician Chronology Group, A Comparative Stratigraphy of Cilicia, Result of the first three Cilician Chronology Workshops. Altorientalische Forschnungen 44 (2): 150-186.

POSTGATE, N. (2007), "The Ceramics of Centralisation and Dissolution: A Case Study from Rough Cilicia", *Anatolian Studies, 57. Transanatolia: Bridging the Gap between East and West in the Archaeology of Ancient Anatolia*, Ankara: 141-150.

RAMSAY, W. M. ve G. L. Bell (2008), T*he Thousand and One Churche*s; with a New Foreword by Robert G. Ousterhout and Mark P.C. Jackson. Philadelphia: The University of Pennsylvania.

ŞERİFOĞLU, T. E. , N. Mac Sweeney, and S. Eve (2018), "Lower Göksu Archaeological Salvage Survey Project, The Fifth Season", *Anatolica*, 44: 165-177.

ŞERİFOĞLU, T. E. ve H. G. Küçükbezci (2019a) (Yayın aşamasında) "Taşeli-Karaman Archaeological Project: the First Two Seasons", *The Archaeology of Anatolia: Recent Discoveries (2013-2014) Volume I*, S.R. Steadman and G. McMahon, eds.. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

ŞERİFOĞLU, T. E. ve H. G. Küçükbezci (2019b) (Yayın aşamasında), "Taşeli-Karaman Archaeological Project, The 2018 Season" *Anatolica*, XLV.

VOIGT, M. M. (2006), "Yassıhöyük, Başkent Gordion", *ArkeoAtlas,* 5: 26-34

YAĞCI, R. (2015), Kizzuwatna in the Bronze Age and in Later Periods: Continuity and/or Discontinuity? *N. Chr. Stampolidis, Ç. Maner and K. Kopanias: NOSTOİ, Indigenous Culture, Migration and Integration in the Aegean Islands and Western Anatolia during the Late Bronze Age and Early Iron Age*. İstanbul: Koç University Press: 499- 515.

http://www.tayproject.org/downloads/DC_GK_etal.pdf (09.07.2019)

AĞALAR BEĞLERİ ARZULAR GİDER

Efendim sendedir mayanın hası
Bağrımı deliyor çanının sesi
Her sabah her seher göçün arkası
Ağaları beyleri arzular gider

Ulam ulam olmuş yatar yazılar
[Ceylan koğar gök boncuklu tazılar]
Burnu hırızmalı çepkenli kızlar
Hanı yaylam der de arzular gider

Hevayi da deli gönül hevayi
Alıcı kuş yüksek yapar yuvayı
Türkmen kızı katarlamış mayayı
Hani yaylam der de arzular gider

Karac'oğlan der ki yürekte derdim
Güzeli medhetmek dilim[d]e virdim
Sultan Hanım derler yârdan ayrıldım
Yürektedir yaram der sızılar gider

Karac'oğlan

ANADOLU'YA TÜRK GÖÇLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Erkan GÖKSU*

ÖZET

Türklerin Anadolu'ya ilk defa ne zaman ve nasıl geldikleri konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Buna göre Türkistan'daki karışıklardan batıya göç eden Hunların bir kısmı Trakya'ya ilerlerken diğer bir kısmı da Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya yönelmişlerdir. Türklerin bu ilerleyişini Bizans İmparatorluğu ve Sasaniler endişe içinde izlerken, Hunlar 395 yılında Erzurum bölgesinden Karasu ve Fırat vadilerine kadar ilerleyip Urfa ve Antakya'yı kuşatmışlardır. Buradan Suriye ve Kudüs'e inen Hun akınlarına karşısında kimse duramamıştır. Hunların önünü açtığı kuzey yolunda bunlar yaşanırken biri Avrupa'da diğeri de Arap yarımadasında meydana gelen iki önemli gelişme, dünya tarihinin seyrini değiştirdi. Bunlardan ilki Büyük Roma İmparatorluğu'nun 395 yılında Doğu ve Batı Roma olarak ikiye bölünmesi, ikincisi ise VII. yüzyıl'da İslâmiyet'in doğuşu ve yayılmaya başlaması idi. Bizans İmparatorluğu, Hz. Muhammed'in 628-629 yılında İmparator Herakleios'a gönderdiği davet mektubu ile İslâmiyet'ten haberdar edilmiş ancak İmparator bunu ciddiye bile almamıştı. Bunun üzerine daha sonra yapılan

* Prof. Dr. / Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, erkangoksu@hotmail.com

Mute Savaşı ile Anadolu'da başlayan Bizans-İslâm mücadelesinin başlamıştır. Anadolu'nun iç bölgelerinin fethi ve bölgede kalıcı İslâm hâkimiyeti ise ancak Selçukluların bölgeye gelmesi ile gerçekleşmiştir. Gazneli Mahmud'un Arslan Yabgu'yu Kalencer kalesine hapsetmesi ve ardından ölmesiyle Arslan Yabgu'ya bağlı olan Türkmenler, Selçukluların lideri olan Tuğrul ve Çağrı Beylerin itaatine girmeyip önce Horasan'a daha sonra da Azerbaycan, Irak, Suriye ve Anadolu'ya doğru ilerlemişlerdir. Yabgulular adı verilen bu Türkmenler kendilerine katılan diğer Türkmenler birlikte büyük bir göç hareketini başlatmış oldular. Bu durum 1040 yılında Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşuna kadar devam etmiştir. 1040 yılında Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasından sonra Tuğrul Bey, Selçuklu meliklerinden her birini belirli bir bölgenin fethi ile görevlendirmiştir. Böylece Anadolu'ya gelen Selçuklu melikleri yanına aldıkları birliklerle Doğu Anadolu bölgesinde Bizans İmparatorluğu ve Ermenilere karşı mücadele vermişlerdir. Bunun için 1040 sonrasında Türkmen akınlarının hem Bizans güçlerini kırma hem de Anadolu'da yurt tutma açısından büyük önemi vardır. Esasında "Türkmenler Meselesi" Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan itibaren bir problemdi. Kendi beyleri idaresinde müstakil olarak yaşayan bu Türkmenler bir yandan hayat tarzları ile huzursuzlara sebep olmuş diğer yandan da eski kültür ve ananelerine çok bağlı oldukları için Selçuklu otoritesine karşı çıkmışlardır. Türkmenlerin Diyar-ı Rum'a gönderilmesi Anadolu'nun fethi ve Türk vatanı haline gelmesinin yolunu açmıştır. 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra ise Anadolu'nun etnik ve siyasî yapısı tamamen değişmiştir. Bundan sonra Maveraü'n-nehr, Horasan ve İran'dan aşıp gelen göç dalgaları bu zafer ile birlikte Anadolu'nun iç bölgelerine yayılmıştır. Anadolu'ya geldiklerinde önemli yerleri ve kaleleri ele geçiren Türkmenler, burada müstakil beylikler kurmuşlardır. Ancak bunlardan en önemlisi Kutalmışoğulları'nın faaliyetleri ve Süleymanşah tarafından kurulan Türkiye Selçuklu Devletidir. Böylece Anadolu coğrafyasının büyük bir kısmı Türklerin eline geçmiştir. XII. yüzyıla gelindiğinde Myriokephalon Savaşı'nın kazanılması ile Anadolu'daki Türk hâkimiyeti Bizans İmparatorluğu'na kabul ettirilmişti. Bu yüzyılın sonuna doğru ise Türkiye Selçuklu Devleti altın çağını yaşamıştır. Ancak Kösedağ Savaşı ile Anadolu'yu istila eden Moğollar, zengin Selçuklu şehirlerini yağma etmiş, tarım ve ticaret hayatı olumsuz etkilenmiştir. Moğol istilasının başlaması, bir taraftan Moğolların önünden kaçan büyük insan kitlelerinin Anadolu'ya gelmesi ile burasının Türkleşmesine katkıda bulunurken diğer taraftan Moğolların Türk kültürüne dâhil olmasına neden olmuştur. Türkmenler ise kendi beylerinin idaresinde müstakil yaşamaya devam edip, Ege ve Marmara'ya kadar ilerleyişlerini sürdürmüşlerdir. Uç bölgelerinin cazipliği, yeni ve zengin bölgeleri fethetme düşüncesi ile hâkim oldukları bölgelerde bağımsız siyasî beylikler oluşturmuşlardır. Böylece Anadolu'da da yeni bir dönem başlamış oluyordu.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Türkler, Selçuklular, Türkmenler, Moğollar

AN EVALUATION ON TURKISH MIGRATION TO ANATOLIA

ABSTRACT

There are different views on when and how the Turks came to Anatolia for the first time. According to this, some of the Huns who migrated to the west from the mixed Turkestan moved to Thrace and the other to Anatolia through the Caucasus. There were two major developments, one in Europe and the other in the Arabian peninsula, which changed the course of the history of the Great Roman Empire. In 395, Eastern and Western Rome was divided into two, the second was the birth and spread of Islam in the 7th century. The Byzantine Empire was notified of Islam by the invitation of

Prophet Muhammad in 628-629 to Emperor Herakleios, but the Emperor did not even take it seriously. Thereafter, the Mute War, which started in Anatolia, started the Byzantine-Islamic struggle. The conquest of the inner regions of Anatolia and the permanent Islamic dominance in the region was realized only when the Seljuks came to the region. first, Mahmud of Gazneli imprisoned Arslan Yabgu to Kalencer castle and then died, the Turkmens, who belonged to Arslan Yabgu, did not obey Tuğrul and Çağrı Bey, the leader of the Seljuks, and proceeded first to Khorasan and then to Azerbaijan, Iraq, Syria and Anatolia. These Turkmens, called Yabgulular, started a great migration movement together. This situation continued until the establishment of the Great Seljuk State in 1040. After the establishment of the Great Seljuk State in 1040, Tuğrul Bey assigned each of the Seljuk meliks with the conquest of a certain region. For this, the Turkmen invasions after 1040 have a great importance both in terms of breaking the Byzantine forces and keeping the dormitories in Anatolia. The "Turkmen issue was a problem since the foundation of the Great Seljuk State. on the other hand, they were opposed to the Seljuk authority because they were very attached to their old culture and their ancestors. The dispatch of the Turkmens to Diyar-ı Rum opened the way for the conquest of Anatolia and becoming a Turkish homeland. 1071 The ethnic and political structure of the city was completely changed. After that, the waves of migration coming from Maveraü-river, Khorasan and Iran spread to the inner regions of Anatolia with this victory important places and strong holds seized Turkmen when they arrived in Anatolia, where independent principalities when they are the most important Kutalmışoğulları's activities and founded by Suleymanshah Turkey Seljuk State. Anatolia of a large part of Turkey into the hands of conquer. With the victory of the Battle of Myriokephalon in the XIIth century, Turkish domination in Anatolia was imposed on the Byzantine Empire. Towards the end of this century when Turkey Seljuk Empire lived golden age. But Kösedağ War Anatolia invading Mongols, have plundered the rich Seljuk city of The start of the invasion of the Mongols, on the one hand, the great masses of people fleeing from the front of the Mongols to Anatolia with the arrival of this place contributed to the Turkization of the Turkish culture on the other hand has caused. Turkmens continued to live independently under the rule of their own beys and continued their progress to the Aegean and Marmara regions. With the attractiveness of the three regions, the idea of conquering the new and rich regions, they formed independent political principalities in the regions they dominated.

Keywords: Anatolia, Turks, Seljuks, Turkmens, Mongols

Türklerin Anadolu'da ilk defa ne zaman görüldükleri konusunda bilhassa yeni tespit edilen bazı kaya resimleri ve tamgalardan hareketle farklı görüşler ortaya koyuluyor[1]. Bununla birlikte yazılı kaynaklara dayalı olarak tespit edilebilen Anadolu'ya yönelik ilk Türk harekâtının, Hazar denizinin kuzeyindeki yolu takip eden Türk toplulukları tarafından yapıldığı biliniyor. Buna göre Uluğ Türkistan'daki birtakım karışıklık ve sıkıntılar

1 Bu konuda çeşitli araştırmacıların heyecan verici çalışmaları devam etmektedir. Şimdilik bilgi ve değerlendirmeler için bk. Servet Somuncuoğlu, Sibirya'dan Anadolu'ya Taştaki Türkler, İstanbul 2011; Aynı yazar, Damgaların Göçü (Kurgan), İstanbul 2012; Mustafa Aksoy, Tarihin Sessiz Dili Damgalar, İstanbul 2014; Alpaslan Ceylan, "Doğu Anadolu'da İlk Türk İzleri", XV. Türk Tarih Kongresi, I, Ankara 2010, s. 215-232; Aynı yazar, "Taştaki Türkleri Okumak", Türkiz Dergisi, VI/34, (Temmuz-Ağustos 2015), s. 9-52; İbrahim Üngör, "Orta Asya'dan Anadolu'ya Kayalara Yazılan Türk Kültürü (Dereiçi Kaya Resimleri)", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD), 39, (Bahar 2016), s. 357-370; Yavuz Günaşdı, "Doğu Anadolu Kaya Resimleri Işığında Doyumlu Kaya Panoları", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD), 39, (Bahar 2016), s. 391-407.

neticesinde batı istikâmetinde göç eden Hunların bir kısmı Balkanlardan Trakya'ya ilerlerken, daha büyük sayıda diğer bir kısım da Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya yöneltilmişti. Hun devletinin Don nehri havalisindeki "doğu kanadı" tarafından düzenlenen Anadolu akını, Basık ve Kursık adlı iki başbuğun idaresinde idi. Romalıları olduğu kadar Sâsânî İmparatorluğu'nu da telâşa düşüren bu akında Hun süvarileri, Bizans İmparator'u I. Theodosius'un öldüğü 395 senesinde Erzurum (Theodosiopolis) bölgesinden itibaren Karasu ve Fırat vadilerine, oradan Malatya (Melitene) ve Çukurova'ya (Kilikya) kadar ilerlemişlerdi. Bu arada bölgenin en korunaklı kalelerinden biri olan Urfa'yı (Edessa) ve Antakya'yı kuşatmışlardı. Daha sonra Suriye'ye inen Hunlar, Sur (Tyros) ve Kudüs'e kadar ilerlemişlerdi. Son derece süratli hareket eden Hun akıncıları, bölge halkının şaşkın ve çaresiz bakışları arasında sonbahara doğru kuzeye yönelerek Orta Anadolu'ya, Kayseri ve Ankara havalisine, oradan da Azerbaycan Bakü yoluyla 396 senesi içinde merkezlerine döndüler. 398'de daha küçük çapta tekrarlanan bu akınlar karşısında genç Bizans imparatoru Arkadius hiçbir ciddî tedbir alamamış, efsane hâline gelen Hun atlılarından geriye Urfa piskoposu Efraim'in "Bunlar atlarının üzerinde fırtına gibi uçarlar. Onlara kimse karşı koyamaz. Haykırış ve nâraları aslanlar gibidir. Onların silahlarına karşı koyabilecek kimse yoktur. " satırları kalmıştı.[2]

Urfalı Efraim'in eserinde tesadüf edilen bu ilk akınlardan sonra Hunlarla aynı yolu, yani kuzey yolunu takip eden Sabarlar[3] ve Avarlar[4] gibi başka Türk topluluklarının da 5. -7. asırlar arasında Anadolu'ya yönelik bazı akınlarda bulundukları bilinmekle birlikte bu ilk faaliyetlerin kapsam ve mahiyeti, Anadolu'daki Türk varlığı konusunda ne tür bir tarihî önem arz ettikleri tespit edilemiyor.

Hunların önünü açtığı kuzey yolunda bunlar yaşanırken biri Avrupa'da diğeri Arap yarımadasında meydana gelen iki gelişme, kadim Doğu-Batı ilişkilerinin ve dünya tarihinin seyrini değiştirdi. Bu gelişmelerden ilki "Kavimler göçü" sonrası sarsılan Büyük Roma İmparatorluğu'nun 395 yılında Doğu ve Batı Roma olarak ikiye bölünmesi ve Batı bölümünün kısa bir süre sonra ortadan kalkmasıydı. Modern tarihçilerin yeni bir çağın başlangıcı olarak nitelendirdikleri bu hadisenin ardından, imparatorluğun Doğu kısmı varlığını devam ettirdi. Merkezi İstanbul olan ve Yeni Roma olarak da adlandırılan bu siyasî teşekkül, esas itibarıyla Roma İmparatorluğu'nun doğu topraklarındaki devamından ibaretti. Ancak devletin temel dinamikleri sadece Roma'nın devlet ve idare geleneğinden, hukukundan, sosyal, ekonomik ve kültürel mirasından oluşmuyordu. En az bunlar kadar etkili olan iki unsur daha vardı. Bunlardan biri Hıristiyanlık, daha doğru bir ifadeyle Ortodoks Hıristiyanlık, diğeri ise Doğu Roma'nın hâkimiyet coğrafyasını teşkil eden kadim Doğu medeniyetlerinin etkisiydi. Zaman içinde gelişip olgunlaşan bu

2 İbrahim Kafesoğlu, Türk Millî Kültürü, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998, s. 73; Şerif Baştav, "Attila ve Hunları", Makaleler, I (Yay. Haz. E. Semih Yalçın-Emine Erdoğan), Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 408.

3 Sabarlar, 5 ve 6. yüzyıllarda Batı Sibirya ile Kafkasların kuzey bölgesinde mühim tarihî rol oynamışlardır. Bizans'a karşı Sâsânîler ile ittifak yapmış ve Kayseri, Ankara, Konya bölgesine kadar akınlarda bulunmuşlardır. "Sibirya" isminin de Sabarlara izafeten verildiği düşünülüyor (bk. Kafesoğlu, Türk Millî Kültürü, s. 157-159; Laszlo Rosonyi, Tarihte Türklük, TKAE Yay., Ankara 1993, s. 77-78).

4 552 tarihinde Göktürklerle giriştikleri mücadeleyi kaybeden ve Kafkaslara doğru göç eden Avarlar, Balkanlar'dan Kırım'a kadar uzanan sahada güçlü bir devlet kurmuşlardır. En meşhur faaliyetleri ise 592'de İstanbul'u kuşatmalarıdır (bk. Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, TDAV Yay., İstanbul 1988, s. 155 vd.; Kafesoğlu, Türk Millî Kültürü, s. 151-156; Rasonyi, Tarihte Türklük, s. 79).

sentez, Roma'dan ve Doğu'dan izler taşıyan, ama aynı zamanda da ne tam Romalı ne de tam Doğulu olan farklı bir yapı, farklı bir kültür ve medeniyet haline geldi. Bu yüzden modern araştırmacılar, bu siyasî yapıya Bizans adını verdiler[5].

Bu devletin kurulmasından sonra doğu için batı, artık büyük ölçüde Bizans demekti. Kurulduğu andan itibaren kuzeyde Hunlar, Sabarlar, Avarlar ve diğer Türk şubeleriyle karşılaşan Bizans'ın, doğu sınırlarında karşılaştığı en büyük güç Sâsânîler oldu. Bizans ve Sâsânîler, 5. yüzyılın başlarından 7. yüzyıla kadar üç asır boyunca birbirleriyle sürekli mücadele halinde olan iki komşu devlet olarak varlıklarını sürdürdüler. Anadolu'da Bizans sınırlarının bittiği yerde Sâsânî, Sâsânî sınırının bittiği yerde de Bizans sınırı başlıyor, biri Doğu'nun, diğeri Batı'nın temsilcisi durumunda olan bu iki büyük güç arasındaki karşılıklı akınlar ve savaşlar aralıksız bir şekilde devam ediyordu.

7. yüzyıla gelindiğinde bu durum değişti. Kadim Doğu-Batı ilişkilerini ve dünya tarihini değiştiren ikinci önemli hadise meydana geldi. Bu hadise yeni bir dinin, İslâmiyet'in doğuşundan başka bir şey değildi. İslâmiyet'in kazandırdığı müthiş ruh haliyle büyük bir atılım gerçekleştiren Arap orduları, 7. yüzyılın ortalarına doğru bir yandan Bizans, diğer yandan Sâsânî sınırına kadar dayandılar.

Bizanslılar, bu yeni din ve siyasî rakipten ilk defa İslâm peygamberi Hz. Muhammed'in 628-629 tarihinde İmparator Herakleios'a (ö. 641) gönderdiği davet mektubuyla haberdar olmuşlar[6], ancak ciddiye almadıkları gibi, Hz. Peygamber tarafından aynı sene içerisinde Şam yakınlarındaki Busra (şimdiki Havran) valisine gönderilen elçileri de öldürmüşlerdi[7]. Bu hadisenin ardından yapılan Mûte Savaşı, Suriye ve Anadolu'da uzun yıllar devam edecek Bizans-İslâm mücadelesinin başlangıcını teşkil etmişti[8]. 630 senesinde gerçekleşen ve

5 "Tarihte ne kendisini "Bizans" olarak adlandıran bir devlet, ne de kendilerini "Bizanslılar" olarak gören bir halk vardır. Bizans İmparatorluğu yaşadığı süre boyunca hiçbir zaman kendisine "Bizans" dememiştir. XIX. yüzyılın modern tarihçileri tarafından "Bizans" olarak adlandırılan Doğu Roma, çoğunluğun kabulüyle Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmasıyla ortaya çıkmıştır. Bir rivayete göre "Bizans" adını ilk olarak XVI. yüzyılda Hieronymus Wolf (1516-1580) Corpus Historiae Byzantinae (yıl 1557) adlı eserinde Doğu Roma'yı ifade etmek için kullanmıştır. Bu isim daha sonraları yaygınlık kazanmıştır. Bu devletin Yunanca adı ise "Basiliatön Romania" (Roma İmparatorluğu) veya sadece "Romania"dır (İlber Ortaylı, Son İmparatorluk Osmanlı, İstanbul 2006, s. 44). Başka bir rivayete göre de "Bizantion" adını "Byzas" adlı bir kişiye bağlayan birkaç öykü vardır. Bu ismin tarih öncesine dayanan efsanevi hikâyesine göre, o günlerde koloni şehri olarak kurulan "Bizantion" kenti adını "Byzas" adındaki bir kral yahut kumandandan almıştır. Bu isimlendirme XVIII-XIX. yüzyıllarda bu devleti nitelemek adına tekrar ortaya atılmıştır. Doğu Roma için sonradan söylenen "Bizans" adlandırması da buradan kaynaklanarak günümüzde yaygınlık kazanmıştır. (Feridun M. Emecen, Fetih ve Kıyamet 1453, İstanbul 2012, s. 25). Konu hakkında toplu bilgi için bk, Abdullah Kaya, "Doğudaki Roma'nın Bizanslaştığı Devir: I. Justinianos Dönemi", Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, XXXVII/2 (Aralık 2013), s. 17-40; Engin Akyürek, "Bizans Uygarlığı Üzerine Genel Bir Değerlendirme", Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri: Bizans/Marmara, (Haz: E. Akyürek, A. Tiryaki, Ö. Çömezoğlu, M. Memiş, & D. Uygun), Ege Yayınları İstanbul 2007.

6 Söz konusu mektup için bk. Muhammed Hamîdullah, Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu, (Terc. Mehmet Yazgan), İstanbul 1990, s. 111-131; Aynı yazar, İslâm Peygamberi, I, (Çev. Salih Tuğ), Ankara 2003, s. 331-350; İsmail Hakkı Göksoy, "Hz. Peygamber'in Hükümdarlara Gönderdiği Davet Mektupları ve Önemi", II. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler - 20 Nisan 1999), Isparta 1999, s. 125-127.

7 Bk. Hamîdullah, İslâm Peygamberi, I, s. 329-330; Sıddık Ünalan - Hakan Öztürk, "Hz. Muhammed'in Hıristiyanlarla Yapmış Olduğu Diplomatik Münasebetlerin Evrensel Boyutu", Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XII/2, (2007), s. 17.

8 Bk. Hamîdullah, İslâm Peygamberi, I, 329-330, 334-335; Hüseyin Algül, "Mûte Savaşı", DİA, XXXI, 385-387. Gassânî-Hıristiyan Arapları'nın reislerinden Şürahbîl b. Amr'ın, Resûlullah'ın bir mektubunu Busrâ-Filistin valisine götürmekte olan Hâris b. Umeyr'i öldürerek kabileler ve devletlerarası bir teamülü bozması Hz. Peygamber'i ciddi bir tavır almaya sevk etti. Hemen bir ordu hazırlığına girişen Resûl-i Ekrem kısa zamanda ortaya çıkan 3. 000 kişilik kuvvetin kumandanlığına sırasıyla Zeyd b. Hârise, Cafer b. EbûTâlib ve Abdullah b. Revâha'yı getirdi. Bunlardan biri şehit olduğu takdirde diğeri kumandayı ele alacaktı; hepsi şehit düşerse Müslümanlar kendi aralarından birini kumandan seçeceklerdi. Mûte'de 3. 000 kişilik İslâm ordusu, bölgedeki 100 bin kişilik Bizans ordusuyla savaşmak zorunda kalmıştır. Hz. Peygamber'in tayin ettiği üç komutan, Zeyd b. Hârise, Cafer b. Ebû Tâlib ve Abdullah b. Revâha şehit olunca askerler tarafından kumandan seçilen Hâlid b. Velîd orduyu toparlamış ve geri çekmeyi başarmıştır. İslâm ordusunun sayıca kendisinden çok üstün olan düşmanla planlı şekilde vuruşarak Medine'ye ulaşması bir zafer sayılabilir. Medine'deki

Hz. Peygamber'in son gazvesi olan Tebük Seferi'nden[9] sonra ise Arap yarımadasının kuzeyinden başlayarak Anadolu (Küçük Asya) içlerine kadar uzanacak olan İslâm fetihleri başlamıştı. Dört halife döneminde devam eden harekât, Emevîler ve Abbâsîler döneminde devam etse de kalıcı bir yerleşim söz konusu olmadı ve bölgede Emevî ve Abbâsî fütuhatından geriye sadece birkaç eser, rivayet ve söylenceler kaldı[10]. Anadolu'nun iç bölgelerinin fethi ve bölgede kalıcı İslâm hâkimiyetinin tesisi, ancak Selçukluların bölgeye gelmesiyle başladı.

İslâm fetihlerinin yöneldiği diğer bir saha İran coğrafyasıydı. O dönemde bu bölgeye batı için doğu denince akla gelen en önemli devlet olan Sâsânîler hâkimdi. Bir süredir doğuda da Türk göçleriyle yıpranmış bulunan Sâsânîler, Arap İslâm ordularının taarruzu karşısında fazla tutunamayıp tarih sahnesinden çekildiler. Bu devletin yıkılması, İslâm ordularının İran, Horasan ve Mâverâünnehir yolunu açtığı gibi Uluğ Türkistan'dan batıya doğru ilerleyen Türk göçlerine mani olan büyük set de ortadan kalkıyor, Türkler için yeni ve önemli bir göç yolu olan "Orta yol" da açılmış oluyordu[11].

Orta yolun açılması bir yandan İslâm sınırlarının Türkistan'a kadar ulaşmasını sağlarken, diğer yandan da Türkler arasında İslamlaşma sürecinin başlamasına ve her geçen gün daha kalabalık kitleler halinde İslâmiyet'i kabul eden Türklerin batıya doğru akmalarına imkân verdi. Her ne kadar ilk başlarda özellikle Emevîlerin bazı yanlış politikaları, Türklerin İslâm'ı kabulünü biraz geciktirdi ise de bu menfi durum zamanla değişti. 10 ve 11. yüzyılda gittikçe artan bir hızla İslâmiyet'i kabul eden Türkler batıya doğru ilerleyeme devam ettiler[12].

Türkler arasında İslamlaşmanın genel seyri, Anadolu'ya yönelik Türk harekâtını da şekillendirdi. İlk dönemde Türkler, İslâm ülkelerine münferit ve küçük gruplar halinde girerek Emevîler, özellikle de Abbasîler döneminden itibaren askerî alanda görev yaptılar. Bizans hududunda oluşturulan "Avâsım-Sûgûr" bölgesinin[13] vazgeçilmez gazileri haline gelen Türkler, böylece Anadolu topraklarında yeniden görülmüşlerdi. Ancak Anadolu üzerindeki Türk harekâtının yoğunlaştığı ve bir anlam ifade ettiği dönem, Büyük Selçuklu Devleti'nin ortaya çıkmasıyla başlayacaktı.

Selçuklu Türkmenlerinin yazılı kaynaklardan tespit edebildiğimiz kadarıyla Anadolu'ya ilk akını[14], 1018'de ya da 1015-1021 yılları arasın-

Müslümanlar arasında İslâm ordusunun bu şekilde dönmesini doğru bulmayanlar olmuşsa da Resûl-i Ekrem bunun bir fırar değil toparlanıp düşmanla tekrar karşılaşmayı amaçlayan bir hareket olduğunu bildirmiş, böylece dedikodulara son vermiştir. Bugün Mûte Savaşı'nın yapıldığı yerde tarihî Mûte Mescidi'nin kalıntıları ve 500 metre yakınında şehit olan üç kumandanın türbeleri bulunmaktadır. Bu savaş, Müslümanların Bizanslılara yaptıkları ilk savaş olarak bilinmektedir.

9 Tebük Seferi hakkında bk. Hamîdullah, İslâm Peygamberi, I, 336-342; İsmail Yiğit, "Tebük Gazvesi", DİA, XL, 228-230.

10 Toplu bilgi için bk. Casim Avcı, İslam Bizans İlişkileri, İstanbul 2003; Saim Yılmaz, Anadolu'da Abbasi-Bizans Mücadelesi (132-193/750-809), İstanbul 2015; Adem Apak, "Emevîler Döneminde Anadolu'da Arap Bizans Mücadelesi", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XVIII/2, Bursa 2009, s. 95-122; Gürhan Bahadır, "Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbasi Sınırı", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, XXVIII/46 (2009), s. 163-178.

11 Mehmet Altay Köymen, Selçuklu Devri Türk Tarihi, TTK Yay., Ankara 1993, s. 3-4; Aynı yazar, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi I (Kuruluş Devri), TTK Yay., Ankara 2000, s. 21.

12 Batıya yönelik Türk göçü hakkında toplu bilgi için bk, Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004, s. 33-45.

13 Sugûr, Bizans sınırına en yakın bölgede yer alan müstahkem kale ve şehirleri, avâsım ise bu hattın güneyindeki müstahkem kale ve şehirler kuşağını ifade eder. Bu saha zaman zaman değişmekle birlikte ana hatlarıyla Tarsus'tan başlayarak Adana, Massîsa (Misis), Zibatra, Maraş, Malatya ve Hısnımansûr'dan geçen ve Sümeysât'a (Samsat), oradan da Fırat'ın batı kıyısını takip edip Bâlis'e kadar uzanan sahadır. Bkz. Hakkı Dursun Yıldız, "Avâsım", DİA, IV, s. 111-112; Casim Avcı, "Sugûr", DİA, XXXVII, s. 473-474.

14 Anadolu'ya ilk Selçuklu akını hakkında araştırmacılar arasında bazı fikir ayrılıkları mevcuttur. Bu görüşü ilk ortaya atan Mükremin Halil Yinanç'tır. İbrahim Kafesoğlu bu düşüncenin doğruluğunu güçlendirmek ve hatta kesin ispatlamak için bu hadiseye münhasır bir makaleyi kaleme almış, Zeki Velidi Togan, Osman Turan ve Mehmet Altay Köymen gibi alanın önemli mütehassısları

da Çağrı Bey tarafından gerçekleşmiştir[15]. Urfalı Mateos, 1018'e tarihlendirdiği bu seferde ilk defa karşılaştığı Oğuz Türklerini, tıpkı 395'te Kafkasya üzerinden Anadolu'ya giren ve oradan Urfa'ya kadar ilerleyen Hunlar hakkında malumat veren Urfa piskoposu Efraim'in gibi şaşkınlıkla tasvir etmekte, acayip kıyafetlerinden, kadın gibi uzun saçlarından, yaylarından ve okçuluk konusundaki maharetlerinden bahsetmiştir[16].

Kaldı ki kaynakların, Çağrı Bey'i Doğu Anadolu'da karşılayan Türkmenlerden bahsetmesi, bazı Türkmen kitlelerinin Çağrı Bey'in bölgeye gelişinden çok daha önce Anadolu'yu yurt tuttuklarını gösteriyor[17]. Bu tarihten sonra da çeşitli Türkmen gruplarının bölgeye geldiği, Anadolu'nun sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı içinde yerlerini aldıkları muhakkak olsa da bu göç ve yerleşmelerin büyük bir kısmı kaynaklara yansımamış görünüyor.

Anadolu'ya yönelik kaynaklara yansıyan Türkmen göçlerinden biri de 1028 yılından sonra yaşandı. Selçuk Bey'in oğlu Arslan Yabgu'ya bağlı Türkmenler, Arslan Yabgu'nun Gazneli Mahmud tarafından Kalencar Kalesi'ne hapsedilmesi ve burada ölümünden sonra Selçukluların lideri konumuna gelen Tuğrul ve Çağrı beylerin itaatine girmeyip önce Horasan'a, sonra Azerbaycan, Irak, Suriye ve Anadolu'ya doğru ilerlediler. Yabgulular (Nâvekiyye, Yâvegiyye) adı verilen bu Türkmenler, kendilerinden sonra da farklı Türkmen gruplarının da katılımıyla devam edecek büyük bir Türkmen göçünü başlatmış oldular. Bu durum, 1040 yılında Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşuna kadar bu şekilde devam etti[18].

1040 yılında Selçuklu Devleti'nin kurulmasından sonra Tuğrul Bey, Selçuklu meliklerinin her birini belirli bir bölgenin fethiyle görevlendirdi. Harekete geçen Selçuklu melikleri kısa süre içinde fethetmekle görevli oldukları bölgeleri ele geçirdiler. Bu sırada Ermeni topraklarını ilhak eden Bizans İmparatorluğu, Azerbaycan'a kadar ulaşmıştı. Gürcü kumandanı Liparit kumandasındaki Bizans ordusunun Şeddadoğulları idaresindeki Duvin'e yürümesi üzerine harekete geçen Kutalmış, 1045'te Gence önlerinde karşılaştığı Bizans ordusunu mağlup etti. Böylece Selçuklular doğru-

da eserlerinde bu konuya yer vermişlerdir. Bununla beraber Claude Cahen, Çağrı Bey'in yaptığı Anadolu seferinin 1018 tarihinden çok daha sonra gerçekleşmiş olduğunu, Faruk Sümer ise Çağrı Bey'in yaptığı Anadolu seferinin, menkıbevi mahiyette ve güvenilir olmayan bir eser olan Meliknâme'ye dayanan bir masal olduğu görüşündedir. Konu üzerine yeni bir çalışma ortaya koyan Ömer Soner Hunkan da 1018 seferinin Çağrı Bey idaresindeki Oğuzlar tarafından değil, başka Oğuz kitleleri tarafından yapıldığının, Çağrı Bey'in seferinin ise 1029-1035 yılları arasında meydana gelmiş olmasının daha muhtemel olduğunu ileri sürmüştür. Bu konudaki görüş ve tartışmalar için bkz, Ömer Soner Hunkan, "1018 Anadolu (Rûm) Seferini Çağrı Bey Yönetimindeki Oğuzlar mı Gerçekleştirdi?", Akademi Günlüğü Toplumsal Araştırmalar Dergisi, I/3 (Güz 2001), s. 77-87

15 Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (92-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), (Terc. Hrant D. Andreasyan), TTK Yay., Ankara 2000, s. 48-49; Mîrhând, Ravzatu's-Safâ (Tabaka-i Selçukiyye), (Terc. ve notlar: Erkan Göksu), TTK Yay., Ankara 2015, s. 27-28; Aristakes, History, (Trans. R. Bedrosian), New York 1985, s. 64; Smbat, Chronicle, (Trans. Robert Bedrosian), New Jersey 2005, s. 12; İbrahim Kafesoğlu, "Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını ve Tarihî Ehemmiyeti (1015-1021)", Fuad Köprülü Armağanı, İstanbul 1953, s. 263; Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, Ötüken Neşriyat İstanbul 2008, s. 89, 119; Mehmet Altay Köymen, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi I (Kuruluş Devri), TTK Yay., Ankara 2000, s. 106.

16 "Bu zamana kadar bu cins Türk atlı askeri görülmemişti. Ermeni askerleri, onlarla karşılaşınca onların acayip şekilli, yaylı ve kadın gibi uzun saçlı olduklarını gördüler. Oklara karşı tedarikli davranmağa alışmamış olan Ermeni askerleri, kılıçları kaldırmış oldukları halde cesaretle düşmanın üzerine yürüdüler. Kahraman Ermeni ordusu, ileri atılıp onlardan birçoklarını öldürerek yere serdi. Türkler de oklarıyla birçok Ermeni'yi vurdular. Bu manzarayı gören Şapuh, Davit'e: "Ey kral, düşmanın önünden çekil. Çünkü askerlerimizin birçoğu oklardan yaralanmıştır. Geri dönelim ve düşmanın elinde gördüğümüz silahlarına mukavemet edebilmek için, oklara karşı başka elbiseler giyelim. " dedi. " Urfalı Mateos, s. 48.

17 Mîrhând, Ravzatu's-Safâ, s. 28.

18 Yabgulular ve 1040 öncesi Anadolu'ya yönelik Türkmen hareketleri hakkında toplu bilgi için bk. Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004, s. 33-45; Ahmet Ateş, "Yabgulular Meselesi", Belleten, XXIX/115, (1965), s. 517-525; Sefer Solmaz, "Selçuklu Tarihini Derinden Etkileyen Bir Olay: Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 35, (2014), s. 545-575.

dan Bizans imparatorluk ordusuyla olmasa da Bizans'ın tâbiiyetini kabul etmiş bir devletle ilk defa karşılaşmış oluyordu[19].

Tuğrul Bey'in Kutalmış gibi batı fetihleri için görevlendirdiği Musa Yabgu'nun oğlu Hasan da 1047 yılında 20 bin kişilik bir kuvvetle önce Eleşkirt'i, ardından da Pasinler Ovası'nı geçerek Erzurum civarına kadar geldi. 1048 yılında da Van Gölü çevresinde (Vaspurakan) faaliyet gösterdi. Ancak bir süre sonra Vaspurakan'ın Bizanslı valisi AaronGürcistan'ın Bizans valisi Kekavmenos'la birlikte hareket ederek Büyük Zap Suyu (Stranga) civarında Hasan ve ordusunu pusuya düşürdüler. Başta Hasan Bey olmak üzere birçok Selçuklu askeri şehit edildi. Bu habere çok üzülen Tuğrul Bey, İbrahim Yınal'ı Azerbaycan valiliğine atadı ve Hasan Bey'in intikamını almasını istedi. Kutalmış da ona destek verecekti[20]. Neticede Eylül 1048'de meşhur Pasinler Savaşı oldu. İbrahim Yınal ve Kutalmış kumandasındaki Selçuklu ordusu, Gürcü ve Ermeni birliklerinin de yer aldığı Bizans ordusuna karşı galip geldi. Bizans ordusunun kumandanı Gürcü Liparit esir edildi. Bizans İmparator'u IX. Konstantinos Monomakhos, bu sırada Balkanlar'da ortaya çıkan Peçenek tehlikesini de düşünerek Selçuklular ile bir barış anlaşmayı imzalamaya mecbur oldu. Savaştan bir yıl sonra imzalanan bu antlaşma ile artık Bizans, Doğu Anadolu'daki Selçuklu varlığını resmen kabul etmiş oluyordu[21].

Ancak anlaşmadan beklenen sonuç elde edilemedi. İmparator doğudaki kalelerin sağlamlaştırılmasını ve askerî kuvvetlerin arttırılmasını emrederken Türkmenler Anadolu'ya akmaya devam ettiler. Tuğrul Bey, çoğu zaman Selçuklu ülkesinin doğusunda ortaya çıkan bazı siyasî ve askerî meseleler yüzünden batıyla ilgilenemese de fırsat buldukça Anadolu'yla da ilgilendi. Hatta 1054 yılında, bizzat ordusunun başında Anadolu'ya girip Van gölünün kuzeyindeki Bargiri (Muradiye) ve Erciş kalelerini ele geçirdi. Hatta Malazgirt'i de kuşattı ancak başarılı olamadı. Kışın bastırması üzerine kuşatmayı kaldırıp geri döndü[22]. Belki baharla birlikte tekrar geri dönecekti. Ama iç isyanlar ve ülkenin diğer meseleleri yüzünden bir daha bu tarafa dönemedi. Buna karşılık bizzat Selçuklu sultanları ve melikleri tarafından teşvik edilen Türkmen beylerinin akınları hiç durmadı. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini baştanbaşa geçen Selçuklu akıncıları Erzincan, Sivas, Malatya ve daha iç bölgelere doğru sayısız akın düzenlediler. Önlenemez Türk/Türkmen ilerleyişi, Bizans için her geçen gün daha tehlikeli bir hal alıyordu.

Gerek 1040 öncesi gerekse 1040 sonrası Türkmen akınları, hem bölgenin hâkim gücü Bizans'ın mukavemetini kırma hem de Anadolu'yu yurt edinme bakımından çok mühim neticeler verdi. Özellikle 1040 yılından sonraki akınlar, adeta bir devlet politikası halinde düzenlenmiş, Anadolu'da Türkmen nüfusu günbegün artırılmıştı[23]Hem Bizans'ın mukavemetini kırma hem de Anadolu'yu yurt edinme bakımından mühim neticeler veren bu akınlar, bizzat Selçuklu Sultanları tarafından teşvik edilmek suretiyle, adeta bir devlet politikası haline gelmişti.[24]

---

19 Geniş bilgi için bk. Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, s. 121-123; Kaya Yıldız, "Kutalmış Bey'in Anadolu'yu Fetih Çalışmaları ve İsyanı", Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3 , (Yaz 2019), s. 184-185.

20 İbrahim Yınal ve Doğu Anadolu'daki faaliyetleri hakkında toplu bilgi için bk, Cihan Piyadeoğlu, "Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu: İbrahim Yınal", Türkiyat Mecmuası, XXIII (Güz 2013), s. 129-131.

21 MikhaelAttaleiates, Tarih, (Çev. Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008, s. 56; Nikephoros Bryennios, Tarihin Özü, (Çev. Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008, s. 44; Ioannes Zonaras, Tarihlerin Özeti, (Çev. Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008., s. 89-90; Urfalı Mateos, s. 85-86; Smbat, Chronicle, (Trans. Robert Bedrosian), New Jersey 2005, s. 23; Aristakes, History, (Trans. Robert Bedrosian), New York 1985, s. 88-90.

22 Bk. Urfalı Mateos, s. 100-103; Aristakes, s. 102-105; Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, s. 129-131; İbrahim Kafesoğlu, Selçuklu Tarihi, MEB Yay., İstanbul 1992, s. 25.

23 Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, s. 116 vd.

24 Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 13-20

Esasında "Türkmenler meselesi", orijinal bir mesele olarak, kuruluşundan beri Selçuklu Devleti'ni meşgul etmiştir.[25] Kendi beyleri idaresinde müstakil olarak yaşayan bu Türkmenler, bir yandan hayat tarzları itibarıyla bir takım huzursuzluklara sebep olmuşlar[26], diğer yandan ise eski kültür ve ananelerine çok sıkı bağlılıkları sebebiyle Fârısîleşmiş Selçuklu bürokrasisini kabullenmeyerek merkezî otoriteye sürekli karşı çıkmışlardır.[27] Bu manada taht mücadelelerini tahrik ve teşvik etmişler[28], yağma faaliyetlerini İslam ülkelerinde de sürdürmüşler[29] ve bütün bu hareketleriyle hem içtimaî nizama zarar vermişler hem de devletin siyasî münasebetlerinin gerginleşmesine sebep olmuşlardır.[30]

Buna rağmen, Türkmenlerin devletin kuruluşunda birçok hizmette bulunmaları ve bunun için sıkıntılar çekmiş olmaları, onları devlet üzerinde hak sahibi haline getirmiştir. Bunun için Türkmenleri devlete adeta düşman hâle getiren sebepler araştırılmış ve bunların çözümü için çeşitli tedbirlere başvurulmuştur.[31] Ancak mesele, bu tedbirlere rağmen çözülememiş ve devletin yıkılışına kadar devam etmiştir.[32]

Ancak Türkmenlerin Diyâr-ı Rûm'a, ehl-i küffâr olan Bizans üzerine gönderilmesi veya kendi istekleriyle gitmeleri; Türkmen meselesini, "Anadolu'nun fethi ve Türk vatanı haline gelmesi hadisesi" ile birleştirmiştir.[33] Bazen müstakil bazen da Selçuklu Devleti'nin himayesi altında yapılan Türkmen harekâtlarıyla Azerbaycan, Orta, Doğu ve Batı Anadolu istila edilmiştir. Her ne kadar bu akınlar yerleşme ve müstahkem mevkileri ele geçirme bakımından pek fazla bir başarı sayılmasa da, sonraki harekâtların alt yapısını oluşturması sebebiyle gayet önemli neticeler doğurmuştur.[34]

1071 zaferinden sonra ise Anadolu'nun etnik ve siyasî yapısı tamamen değişmiştir. Sultan Alparslan'ın, Malazgirt zaferi sonrası mağlup olan İmparator Diogenis'in yerine başkasının geçtiğini ve dolayısıyla onunla yapmış olduğu anlaşmanın bozulduğunu öğrenince verdiği emirle[35], Anadolu'nun fethi başlamıştır.[36] Böylece "kara ve deniz, sanki bütün dünya Türkler tarafından doldurulmuş"[37], eskisinden farklı olarak Türkler, "yağmacı olarak değil, istila ettikleri yerlerin hakiki sahibi sıfatıyla" Anadolu'ya girmişlerdir.[38] "Türklere yenilen Rumlar ise bir daha onlara karşı duramamışlar, İmparator Mihael'i bir korku sarmış ve korkak, kadınlaşmış müşavirlerinin sözüyle saraydan çıkamamıştır. Türk harekâtına maruz kalan bölgeler-

25 Köymen, Büyük Selçuklu, s. 158-159; Abdulkadir Yuvalı, "Türklerde Devlet-Aşiret Münasebetleri", Dadaloğlu Vakfı Dergisi, Sayı: 3, s. 5-12

26 Yerleşik-Göçebe (Konar-göçer, Yarı göçebe vs.) farklılaşması ve neticeleri için bkz., Orhan Türkdoğan, Türk Tarihi'nin Sosyolojisi, İstanbul, 1996, s. 305-339; A. Yaşar Ocak, a. g. e., s. 37-45

27 Millî harsın ihmali için bkz., Turan, Selçuklular ve İslamiyet, s. 23vd.

28 Köymen, Büyük Selçuklu, s. 58-96

29 Bu yağma hareketleri, çeşitli İslam ülkeleri ve hatta Halife' nin, Selçuklu Sultanı nezdinde şikâyetlerine sebep olmuştur. Bu şikâyetler ve Tuğrul Bey' in cevapları için bkz., Turan, Selçuklular Tarihi, s. 113-115

30 Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılışında bile Türkmen meselesi en önemli âmildir. Türkmen isyanı için bkz., Köymen, Büyük Selçuklu, s. 299-301.

31 Büyük devlet adamı Nizâmü'l-mülk'ün bu görüşleri için bkz., Nizâmü'l-mülk, Siyâsetnâme, Haz: Nurettin Bayburtlugil, İstanbul, 1995, s. 149.

32 Köymen, Büyük Selçuklu, s.299-301; Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, s. 245 vd.

33 Köymen, Büyük Selçuklu, s. 165.

34 Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, s. 281.

35 "Artık haça tapanların memleketleri istila edilecektir. . . Bundan böyle aslan yavruları olunuz; yeryüzünde gece gündüz kartal gibi uçunuz ve Rumlara artık merhamet göstermeyiniz. " bkz., Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 34.

36 Malazgirt ve sonrasının çok farklı bir değerlendirmesi için bkz., Nejat Kaymaz, "Malazgirt Savaşı ile Anadolu' nun Türkleşmesine Dair", Malazgirt Armağanı, TTK Yay., Ankara, 1993, s. 149, vd.

37 A. Vasiliev'den naklen bkz., Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 39 .

38 J. Skylitzes'den naklen bkz., Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, s. 282.

deki Hıristiyanlara acıyıp adamlar göndermiş ve kalan halkın eşyalarını denizin ötesine (Balkanlara) nakletmiştir. Böylece ahalisi kalmayan bu bölgelere Türklerin yerleşmesine sebep olduğundan herkesin tenkidine uğramıştır."[39]

Netice itibarıyla Maverâü'n-nehr, Horasan ve İran'ı aşıp gelen göç dalgalarının, Azerbaycan ve öteki uc bölgelerinde yığmış olduğu muazzam Türkmen nüfusu, Malazgirt zaferi ile beraber büyük bir hızla Anadolu içerisine dolmuştur. Artık onları ne önden ne de arkadan durduracak bir kuvvet kalmamıştır.[40] Münhasıran tenhalaşmış halde olan yeni yurtlarına "Türkçe isimler" veren Türkmenler, buraları yeniden şenlendirmişlerdir.[41]

Anadolu'ya geldikleri zaman önce ovaları, vadileri ve yaylaları tutan Türkmenler, yavaş yavaş kaleleri almışlar ve surlarla çevrili şehirlere, askerî ve iktisadî bakımdan ehemmiyetli yerlere nüfuz etmişler ve buralarda müstakil Beylikler kurmuşlardır.[42] Çoğunluğu Doğu ve Güneydoğu bölgesinde kurulan bu devletlerin en önemlileri Erzurum'daSaltuklular (1072-1202), Sivas ve çevresinde Danişmendliler (1080-1178), Divriği'de Mengücekliler (1080-1228), Bitlis ve Erzen'de Dilmaçoğulları (1085-1394) ve Mardin ve çevresinde Artukoğulları (1108-1409)'dır.[43]

Ancak bunlardan daha önemli olan, "Asil Sürgünler" diyebileceğimiz[44]Kutalmış-oğullarının faaliyetleri ve Süleyman Şâh tarafından kurulan Türkiye Selçuklu Devleti'dir. [45] Süleyman Şâh'ın Anadolu'daki fetihleri sonucunda bu coğrafya büyük kısmıyla Türk hâkimiyetine geçmiştir. [46] Ancak Kutalmışoğulları'nın, dedeleri Arslan Yabgu'dan beri devam eden "Büyük Sultanlık" davaları için faaliyete girişmeleri, Anadolu'nun yeniden siyasî karışıklıklara düşmesine sebep olmuştur. Önce Süleyman Şâh'ın, ardından I. Kılıçarslan'ın bu uğurda hayatlarını kaybetmeleri Anadolu'daki Türk birliğini menfi yönde etkilemiştir. [47] Çaka Bey'in ortadan kaldırılması[48] , Danişmendlilerin Anadolu'ya fiilen hâkim olması[49] ve bu arada vuku bulan Haçlı Seferleri, Anadolu'yu oldukça karışık bir hale getirmiştir. [50]

12. asra gelindiğinde ise Marmara ve Ege dışında Anadolu'nun hemen her yeri Türk hâkimiyetine geçmiş ve 1176 Miryokefalon galibiyeti ile de bu durum Bizans'a kabul ettirilmiştir.[51] Hatta Haçlı Seferlerine ümit bağlayan Bizans, 1204 tarihinde İstanbul'u Latinlere, Haçlılara terk etmek zorunda kalmış ve böylece Türkleri Anadolu'dan çıkarma düşüncesi tamamen ortadan kalkmıştır.[52]

Buna karşılık 12. asrın sonlarına doğru "Anadolu Türk Medeniyeti" gittikçe gelişen bir hal almış ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin "altın çağı" başlamıştır.[53]13. asırda da devam eden bu dönemde devlet,

---

39 Chronique'den naklen bkz. Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, s. 282.

40 Kaymaz, "Malazgirt Savaşı", s. 268.

41 Bütün bu bilgiler için ayrıca bkz. Ali Sevim, Anadolu'nun Fethi-Selçuklular Dönemi, TTK Yay., Ankara 1988.

42 İbrahim Kafesoğlu, Selçuklu Tarihi, MEB. Yay., İstanbul, 1992, s. 89.

43 Bkz. Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul1993.

44 Kaymaz, "Malazgirt Savaşı", s. 268.

45 Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş tarihi hakkında, Selçuklu mütehassısları O. Turan, M. Altay Köymen ve İ. Kafesoğlu arasında ihtilaf mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için bu yazarların eserlerine bakılabilir. Ayrıca bkz. Kafesoğlu, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu ?", Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı: 10-11, s. 20-28.

46 Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 45 vd.

47 Hakkı Dursun Yıldız, "Selçuklu Devleti", Türk Dünyası El Kitabı, C. I, Ankara, 1992, s. 285.

48 Çaka Bey hakkında bkz. Akdes Nimet Kurat, Çaka Bey, İzmir, 1946.

49 Mükremin Halil Yinanç, "Danişmendliler", İA, III, s. 468-479.

50 Köprülü-zâde Mehmed Fuad ve Türkiye Tarihi, s. 170-201.

51 M. Abdulhaluk Çay, Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası - Sultan II. Kılıçarslan ve Karamıkbeli (Myrıokefalon) Zaferi, İstanbul, 1984, s. 141 vd.

52 Köprülü, Osmanlı Devletinin Kuruluşu, s. 29-31.

53 Toktamış Ateş, Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı, Ankara, 1996, s. 67.

kendi iç meselelerini halletmiş yani Büyük Selçuklu Sultanlığına karşı takip ettikleri ezelî siyaseti terk ederek Anadolu'yu kesin yurt olarak benimsemiş[54] ve uzun süre kendilerini meşgul eden Danişmend, Artuk, Saltuk, Mengücek Beyliklerini ya ortadan kaldırarak ya da tâbi hale getirerek bertaraf etmiştir. Diğer yandan 1207'de Antalya, 1214'de de Sinop alınmış ve böylece Selçuklular, Dünya deniz ticaretine açılmıştır.[55] Ayrıca kendisini rahatsız edebilecek güç konumunda olan ve İstanbul'un Latinler tarafından işgalinden sonra kurulan İznik Rum Devleti'nin, İstanbul'u tekrar alabilmek düşüncesiyle batıya yönelik bir politika takip etmesi sebebiyle doğuda bulunan Türkiye Selçuklularıyla uğraşamaması da Selçuklular için büyük bir avantaj olmuştur.[56] Neticede artık Rumlar da Anadolu'nun Türk yurdu olduğunu kabullenmiş ve kendi muasır kaynaklarının ifadesiyle bu topraklara "Türkiye" ismi verilmiştir. Ancak yine bu asırda ortaya çıkacak olan "Türk-Moğol İmparatorluğu"[57] ve onun sebep olduğu hızlı gelişmeler, eski Dünya'nın hemen hemen tamamını olduğu gibi, Türkiye'yi de yeni bir dönemin eşiğine getirmiş ve bu "altın çağ", yerini uzun yıllar sürecek olan anarşi ve kargaşa dönemine bırakmıştır.

Malum olduğu üzere Türk-Moğol İmparatorluğu'nun kurucusu, önceleri ismi Temuçin iken, gösterdiği bir takım başarı ve kahramanlıklardan dolayı önce 1196'da, sonra ise 1206 tarihli kurultayda Büyük Han olan ve Cengiz unvanını alan Cengiz Han'dır.[58] Cengiz Han 1206 kurultayında bazı idarî ve askerî düzenlemeler yapmış ve devletini kurmuştur.[59] Bu tarihten itibaren başlayan Doğu ve Batı seferleri ile de devletinin sınırlarını bir hayli genişletmiştir.[60]

Doğu Türkistan ve Çin'deki faaliyetlerden sonra Batı Türkistan ve Ön-Asya'ya yönelen Moğol harekâtının buradaki ilk hedefi, tabiî yayılma sahası üzerinde bulunan Harzemşâhlar Devleti olmuştur.[61] 1219-1220 yılları arasındaki mücadeleler sonucunda, Harzemşâh Muhammed Moğollar önünde duramamış ve Harzemşâhlar Devleti ortadan kaldırılmıştır. [62] Böylece Maveraü'n-nehr'i geçen Moğollar, ileri harekâtlarını sürdürerek İran ve Deşt-i Kıpçak üzerine akınlar yapmışlardır.[63] 1222'de Harzem tahtının varisi olan HarzemşâhCelaleddin mağlup edilmiş[64], Cengiz Han ağır bir yürüyüşle Kerülen'e dönmüştür. Tangutlar üzerine yaptığı sefer sırasında da ölmüştür.[65]

Cengiz'in ölümünden sonra yerine geçen Ögedey zamanında da seferler devam etmiştir. Ön-Asya'daki istilaların geçici bir tahrip mahiyetinden öteye gidememesi ve Hindistan'a çekilen Celaleddin Harzemşah'ın tekrar bölgeye geçerek

54 Kaymaz, "Malazgirt Savaşı", s. 268.

55 Türkiye Selçukluları ve Dünya ticareti için bkz. Ahmet Tabakoğlu, Türk İktisat Tarihi, İstanbul, 1994, s. 99 vd; Osman Turan, "Selçuklu Kervansarayları", Belleten, Sayı: 39, s. 471-496.

56 Köprülü, Osmanlı Devletinin Kuruluşu, s. 29-30.

57". . . İmparatorluğun hâkim unsuru Moğol olmakla beraber, devlet genişleyince kısa zaman içerisinde ahalinin ve askerlerinin büyük bir ekseriyetini Türkler teşkil ettiği gibi, devlet teşkilâtının esasları ve birçok müesseseler de eski Türk ananesinin devamından başka bir şey değildir. Bu yüzden bu devlete Türk-Moğol İmparatorluğu adını vermek doğru olur. " bkz., Ahmet Temir, "Türk-Moğol İmparatorluğu ve Devamı", Türk Dünyası El Kitabı, C. I, s. 385.

58 Temir, "Türk-Moğol İmparatorluğu", s. 385-386

59 Moğolların Gizli Tarihi, Çev: Ahmet Temir, TTK Yay., Ankara, 1995, s. 133 vd.

60 Rene Grousset, Bozkır İmparatorluğu, Çev. M. Reşat Uzmen, İstanbul, 1980, s. 222-241.

61 Özkan İzgi, "Harzemşah ve Moğolların İlk Karşılaşmaları ve Otrar Hadisesi", Türk Kültürü Dergisi, Sayı: 170, s. 28 vd.

62 İbrahim Kafesoğlu, Harzemşahlar Devleti Tarihi, TTK Yay., Ankara, 1992, s. 223 vd.

63 Bu seferler için bkz. Abdülkadir Yuvalı, İlhanlılar Tarihi-I, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri, 1994, s. 19 vd.

64 Celaleddin Harzemşâh, babası Harzemşâh Muhammed'in aksine Moğollara karşı mukavemet etmiş ve onları uzun süre uğraştırmıştır. bkz. Aydın Taneri, Harzemşahlar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1993, s. 48-50.

65 Moğolların Gizli Tarihi, s. 187-190.

merkezi Tebriz olan bir devlet kurması, Ögedey'i ilk olarak Ön-Asya ile ilgilenmek zorunda bırakmıştır. Bunun için vaktiyle babasının itibarını kazanmış olan Curmağun Noyan'ı Ön-Asya seferine memur etmiştir.[66]

Curmağun'un 1229 da başlayan harekâtına karşılık, bölgede varlığını sürdüren ve bu harekâta karşı koyabilecek güçte olan Bağdat Abbasî Halifeliği, Mısır Eyyubî Sultanlığı ve Türkiye Selçuklu Devleti bulunmaktadır. Celaleddin Harzemşah ise uyguladığı yanlış politikalar neticesinde kötü durumlara düşmüştür.[67] Neticede Curmağun, emrindeki "teme çerileri"[68] ve diğer Moğol kuvvetleriyle Azerbaycan'a kadar gelmiş ve Mugan ovasına yerleşmiştir.[69] Bu arada bu bölgeye daha önceden yerleşmiş olan Türkmenler de Anadolu'ya geçmiştir.[70]

Esasında Asya'ya hatta Avrupa'ya dehşet salan, katliam ve yenilmezlikleriyle halkı büyük bir göçe sürükleyen Moğol İstilası[71], 1220 yılında tahta çıkan I. Alâaddin Keykûbâd tarafından gayet iyi teşhis edilmiştir. İznik ve Trabzon Rum İmparatorlukları da dâhil olmak üzere, aynı tehlikeye maruz kalan devlet ve emirliklerle iyi münasebetler kurmaya çalışılmış, şehir ve kaleler tahkim edilerek, bir müdâfaa hattı oluşturulmuştur.[72] Hatta daha sonraki faaliyetleri ile de Moğolları ülkesinden uzak tutmayı başaran Alaaddin'e, bu sebeple "Uluğ Keykûbâd" ismi verilmiştir.[73] Ancak onun bütün bu ihtiyatlı tedbirleri, ölçüsüz hareketlerde bulunan Celaleddin Harzemşâh ile mücadele etmesini engelleyememiş ve neticede yapılan 1230 tarihli Yassı-Çemen Savaşı ile Celaleddin mağlup, devleti ise münkariz olmuştur.[74]

Moğol tehlikesine karşı birleşebilecek bu iki güçlü sultanın mücâdelesi bir talihsizlik olmuş ise de[75], Moğolları uzun süre uğraştıran Celaleddin'in[76] Türkiye Selçukluları tarafından kolayca bertaraf edilmesi Moğolların şaşkınlığına sebep olmuştur. Zaten Alaaddin Keykubâd'ın şöhreti ve kabiliyeti, Moğollar ve Öğedey Han tarafından da malum olduğundan, bu hükümdara karşı temkinli davranılması gerekli görülmüş ve hatta ondan çekinilmiştir.[77] Buna karşılık Alaaddin Keykubâd'ın da Moğollara karşı ihtiyatlı davrandığı ve Öğedey'in tâbilik teklifini kabul ettiği görülmektedir.[78] Bu zahirî tâbilik sayesindedir ki Moğollar Anadolu sınırlarında bekletilmiştir.[79]

1237 tarihine gelindiğinde ise hadiseler Moğolların lehine gelişmeye başlamıştır. Zira Alaaddin Keykubâd'ın bir suikast sonucu öldürülmesi ve vasiyetine hilaf olarak yerine II. Gıyaseddin

66 Yuvalı, İlhanlılar Tarihi, s. 28-31.

67 Kafesoğlu, "Harzemşahlar Devleti", Türk Dünyası Eli Kitabı, I, s. 343.

68 Gittikleri yerlerde yerleşmek üzere toplanan askere verilen bu isim için bkz. Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", Selçuklu Araştırmaları Dergisi, I, s. 2.

69 Mugan, yaylak-kışlak hayatı için çok elverişli bir muhit olup Türkmenlerin, daha sonrada Moğolların vazgeçilmez yerleşim merkezi olmuştur.

70 Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti Tarihi, s. 303.

71 Moğol İstilasının dehşetini ifade eden muasır kaynaklarının ifadeleri için bkz. Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti Tarihi, s. 240 vd.

72 Kafesoğlu, Selçuklu Tarihi, s. 65-68.

73 Osman Turan, "Keykubad I", İA, 6.

74 Alaaddin Keykubad ile Celaleddin Harzemşah arasındaki mektuplaşmalar için bkz., Osman Turan, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar, TTK Yay., Ankara 1998, s. 82-95.

75 Fahamettin Başar, "Ertuğrul Gazi'nin Yaşadığı Dönemde Anadolu'nun Siyasî Durumu", X. Osmanlı Sempozyumu, Söğüt, 1996, s. 19.

76 Celaleddin, Pervân savaşında Moğolları yenmiş ve onlara alışık olmadıkları mağlubiyetin acısını tattırmıştır. Habere inanamayan Cengiz hiddetlenmiş ve Celaleddin'i takibe koyulmuştur. Neticede İndus Nehri kıyısındaki savaşta onu yenmiştir. Ancak ordusu mağlup olan Celaleddin'in kahramanlıkları Cengiz' in iltifatına sebep olmuştur. Bkz. Yuvalı, İlhanlılar Tarihi, s. 25.

77 Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 376-377.

78 Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 376-377; Kafesoğlu, Selçuklu Tarihi, s. 67.

79 Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, s. 299; H. D. Yıldız, "Selçuklu Devleti", s. 290; Yuvalı, İlhanlılar Tarihi, s. 36.

Keyhüsrev'in tahta geçmesi, devleti inkıraz dönemine sokmuştur.[80] Sultanın zayıf şahsiyetinden istifade ederek idareyi ele geçiren vezir Sadeddin Köpek'in entrikaları[81], Harzemşâh Türkmenlerinin sebebiyet verdiği huzursuzluk[82] ve son olarak da Babaîler İsyanının zuhuru[83], Moğollara istedikleri fırsatı vermiştir. 1242'de Erzurum'a giren Baycu Noyan kuvvetlerini durdurmak için yapılan 1243 tarihli Kösedağ Savaşı ile de Anadolu, Moğol tahakkümüne girmiştir.[84]

Savaştan bir süre sonra Anadolu'yu istila eden Moğollar, zengin Selçuklu şehirlerini yağmalayarak halkı haraca bağlamışlar, gelişmiş olan ticaret ve tarım hayatını olumsuz yönde etkilemişlerdir. [85]Böylece "Selçuklular'ın son dönemine kadar cennet gibi olan ve halkına saadet günlerini yaşatan Anadolu, yeryüzünü alt üst eden Cengiz-oğulları tarafından istila edilmiş"[86], eski Türk âlemini tamamen ortadan kaldıran, Türkistan ve Ön-Asya'da korkunç kıyımlar ve tahribat meydana getiren Moğol istilası, mamur ve müreffeh Anadolu'yu da ıstıraplı bir döneme sokmuştur. Bundan sonra Anadolu'nun siyasî hayatı tamamen Moğolların iradesine tâbidir. [87]

Ancak hemen belirtmek gerekir ki; Moğol istilasının başlangıcından itibaren Anadolu'ya ikinci büyük göç dalgası da yönelmiş[88], Moğolların dehşeti ve kılıcı önünden kaçan büyük göçebe kitleleri ve şehirli âlim, tacir, edebiyatçı ve sanatkârlar Anadolu'ya sığınmışlardır.[89] Muasır kaynakların "karıncalar ve çekirgeler" diye bahsettiği[90] bu göç harekâtı sayesinde artık Anadolu, madden ve mânen "Batı Türklüğünün Yurdu" haline gelmiştir.[91]

Moğolların önünden kaçan büyük kitlelerin yanı sıra Anadolu'nun Türkleşmesine katkıda bulunan bir diğer etken de; Moğolların beraberlerinde getirdikleri Türkler[92] ve bizzat Moğolların, bahsettiğimiz Türk muhitlerine girdikten sonra "Türleşmeleri" hadisesidir.[93] Zira Moğollar kendilerinden sayıca çok fazla olan Türkler arasında kalarak, zamanla Türk kültürüne dâhil olmuşlardır. Zaten Cengiz sülalesinin kurduğu Altın-ordu, Çağatay ve İlhanlı Devletleri de bir müddet sonra karşımıza bir Türk-İslam devleti olarak çıkacaktır.[94]

Sonuç olarak Moğol istilası, bir taraftan önünden kaçan Türkmenlerin Anadolu'ya yığılmaları, bir taraftan beraberinde getirdiği Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleri, bir taraftan ise bizzat Moğolların Türkleşmeleri ve bu Türkleşmiş Moğolların da geri dönmeyip Anadolu'da kalmaları neticesinde; dolaylı olarak Anadolu'nun Türkleşmesine müsbet katkıda bulunmuştur.

Buna ek olarak; Ön-Asya'ya Fars ve Arap

80 Bu dönem için bkz. Turan, "Keyhüsrev II", İA, 6.

81 Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 407 vd.

82 Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, s. 57; Turan, "Keyhüsrev II", s. 620 vd.

83 Ahmet Yaşar Ocak, Babaîler İsyanı, İstanbul, 1996.

84 Kösedağ Savaşı, Türk tarihinde eşine rastlanılmayan bir şekilde cereyan etmiştir. Az miktardaki Moğol ordusu, kalabalık fakat işgüzar komutanların kumanda ettiği Selçuklu ordusunu savaşmadan mağlub etmiştir. Bkz. Ahmed Bin Mahmud, Selçuk-nâme, Haz: Erdoğan Merçil, II, Terc. 1001Temel Eser, İstanbul, 1977, s. 153-154.

85 Başar, "Ertuğrul Gazi'nin Yaşadığı Dönemde", s. 21-22.

86 Ömerî'deki bu kayıt için bkz. Osman Turan, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, II, İstanbul, 1994, s. 3.

87 Köprülü, Osmanlı Devletinin Kuruluşu, s. 32-33.

88 Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), TAV Yay., İstanbul, 1992, s. 32-33.

89 Turan, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi, s. 4; Köprülü, Osmanlı Devletinin Kuruluşu, s. 45-46.

90 Muasır kaynaklardan naklen bkz. Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, s. 303

91 F. Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), s.32-33.

92 Bunlar, Moğol idarî ve askerî teşkilatında yer alıyorlardı ve hem sayıları hem de önemleri itibarıyla hiç de küçümsenecek oranda değillerdi. Bkz. Yuvalı, İlhanlılar Tarihi.

93 Barthold - Köprülü, İslam Medeniyeti Tarihi, s. 66.

94 Temir, "Türk-Moğol İmparatorluğu", s. 385;Yuvalı, İlhanlılar Tarihi, s. 195.

kültürlerinin yanında, bir de Türk kültürünün yerleşmesi yine Moğol harekâtı neticesinde gerçekleşmiştir.[95] Zira Moğolların Ön-Asya'da kendi kültür ve geleneklerini yükseltme yolundaki faaliyetlerinden genellikle Moğollar değil Türkler etkilenmiş ve bu olay Türklerin millî duygularının gelişmesine müspet tesirlerde bulunmuştur. Moğol sarayında yazılan bazı eserler -mesela Reşidüddin Tarihi gibi-Oğuz Han ve Oğuz geleneği fikrinin Türkmenler arasında daha şuurlu bir hal almasına sebep olmuştur.[96]

XIII. yy, Anadolu'nun olağan-üstü hareketli, büyük bir kaynaşma ve oluşma dönemi olmuştur. Türkler buraya yalnızca siyasî hâkimiyetlerini değil içtimaî yapılarını da getirmişlerdir. Onların büyük kitleler halinde gelişleri, başka unsurlarla karışarak yeniden oluşan bir bünye kurmalarını değil, kendi yapılarını hâkim kılmalarına yol açmıştır.[97] Böylece Anadolu'ya hem siyasî hem içtimaî, hem de etnik olarak Türk damgası vurulmuştur.[98]

Selçuklular zamanında fethedilen ve bir asır kadar bir buhran devri geçiren Anadolu'da Türk-İslam medeniyeti süratle filizlenmiş ve "Anadolu Türk Toplumu" Orta-zaman İslam âleminin en gelişmiş örneğini teşkil etmiştir.[99] Bir yandan milletler-arası ticaretle iktisadî güç yükselmiş[100] , diğer yandan doğudan gelen ilim ve sanat adamları[101] sayesinde kültürel hamle gerçekleşmiştir. Öyle ki; Türkiye'de bir asır zarfında muhteşem mimarî abideler yükselmiş[102] , Mevlana Celaleddin-i Rumî ve Yunus Emre gibi mutasavvıf mütefekkirler yetişmiştir.[103] Çeşitli ırk ve dinler arasında bir ahenk kurulmuş ve en buhranlı zamanlarda bile fikir hürriyeti bozulmamıştır.[104] Değişik ve farklı kültürlerin birbirleriyle ilişkiye girdikleri bu Küçük-Asya çevresi, bağnazlık duygu ve düşüncesinden uzak geniş felsefî düşünceleri sindirmeye muvaffak olmuştur.[105]Ancak İslam medeniyetini inhitata maruz bırakan, eski Türk âlemini tamamen imha eden Moğol istilası, Türk-İslam medeniyetinin bu yeni aşısını da sarmış ve 1243 Kösedağ bozgunuyla Anadolu, yeni bir döneme girmiştir.[106]

Bu dönemde Türkiye sözde sultanların, şehzâdelerin birbirleri ile mücadelesi, devlet adamlarının ve beylerin ihtirasları ve tahrikleri, suikastları, Moğollara karşı isyanlar, Bizans'a ilticalar, Moğolların intikam seferleri, kıtaller, malî darlık, suiistimaller, iktisadî çöküntü ve halkın perişanlığı manzarasını arz eder.[107]1243 sonrasında mühim olarak şu hadiseler vuku bulmuştur: Baycu'nun ikinci Anadolu seferi sonucunda yapılan Sultan-Hanı Savaşındaki (1256) mağlubiyet[108], Süleyman Pervâne'nin faaliyetleri ve neticede

95 Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), s.32-33.

96 Barthold-Köprülü, İslam Medeniyeti Tarihi, s. 64-66.

97 Nevzat Köseoğlu, Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler, İstanbul, 1991, s. 100 vd.

98 13. asır Anadolu'su, artık tamamen "Türkiye" haline gelmiştir. Bkz. Paul Wittek, "Rum Sultanı", Çev. Mualla Süerdem, Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri: III, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971, s. 87

99 Ateş, Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı, s. 67

100 Turan, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar, s. 121 vd; Tabakoğlu, Türk İktisat Tarihi, s. 113vd.

101 Köprülü, Osmanlı Devletinin Kuruluşu, s. 64-69

102 Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, s. 190-194

103 A. Yaşar Ocak, Türk Sûfîliğine Bakışlar, İstanbul, 1996, s. 88-147

104 Babinger - Köprülü, Anadolu'da İslamiyet, Haz: Mehmet Kanar, İstanbul, 1996.

105 Köprülü, Osmanlı Devletinin Kuruluşu, s. 65; İrene Melikoff, "İlk Osmanlıların Toplumsal Kökeni", Osmanlı Beyliği (1299-1389), s. 149-159.

106 Moğol İstilası'nın Türk-İslam medeniyeti üzerindeki müsbet ve menfî etkilerinin değerlendirilmesi için bkz. Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, s. 472-500.

107 Kafesoğlu, Selçuklu Tarihi, s. 69.

108 Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, s. 158 vd; Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 478 vd.

devletin ikiye ayrılması(1259)[109], 1260'da Baybars'ın Hülagü'yüAyn-Calut'ta mağlup etmesi ve Memlûkler'in Anadolu'daki faaliyetleri[110], Karamanoğulları'nın Konya'ya yürümesi(1262)[111], Karaman-oğlu Mehmed Bey'in faaliyetleri ve Cimri Hadisesi (1277)[112], Moğollara karşı Cihâd ilanları[113], 1277'de Baybars'ın Anadolu'ya girişi vs.[114]

Moğollar önce Anadolu Sultanlığını müstakil bırakarak, sadece kendilerine bir miktar vergi verir bir vaziyette tutmuşlar ise de, sonraları siyasî müdahalelere başlamışlar ve Sultanlığı, ilk önce nüfuzları, sonra da himayeleri altına alarak yavaş yavaş tâbi devlet haline getirmişlerdir.[115] Kendi devlet hazinelerine gelir temin etmek maksadıyla Anadolu'yu baskı altında tutmuşlar ve bu iş için de Selçuklu sultan ve devlet adamlarını kullanmışlardır. [116] Gerçekten de Türkiye'yi daha çok mali bakımdan yani ağır vergiler almak suretiyle kendilerine bağlayan Moğollar, daha 1243'den önce de Türkiye Selçukluları arasında başlayan siyasî kargaşa, rekabet ve entrikaları tespit etmişler ve daha sonra da bu fırsattan azamî derecede faydalanmışlardır.[117]

Ancak yer yer görülen Türkmen kıyamları ve en son 1277 tarihinde Baybars'ın Anadolu'ya davet edilmesi ve bir Moğol ordusunun Baybars tarafından yenilmesi[118], Moğolların bu siyaseti terk etmelerine sebep olmuştur. Baybars'ın umduğu manzarayı göremeyince hemen geri dönmesinin ardından, bu olayla ilgisi olduğu anlaşılan Mûînüddin Pervâne öldürülmüş[119] ve bu tarihten itibaren Anadolu'daki Moğol askerî idaresi, günden güne tazyikini artırmıştır.

Buna rağmen Moğolların Anadolu'da sağlam bir nizam ve hâkimiyet tesis ettikleri söylenemez. Her ne kadar Doğu ve Orta Anadolu'daki özellikle ticari ve askerî yollar üzerinde bulunan başlıca merkezlerde Moğol hâkimiyeti mutlak ise de; müdafaaya müsait dağlık sahalarda ya da büyük yollardan uzak ve muvasalat imkânları müşkül olan Uc mıntıkalarında bu hâkimiyet pek kuvvetli değildir.[120]

İşte bu ortamda "Türk kültürünün en canlı ve mütevazı mümessili" olan Türkmenler[121], istiklâllerini koruma yolunda faaliyete girişmişlerdir. Çünkü onlar, yerleşik Türk unsurun aksine mücadele için gereken teşkilâta, inzibat ve savaşçılık ruhuna sahip idiler. Yerleşik Türkler ise aralarında birleşip kuvvetli bir mücadele cephesi oluşturamamışlardır. Buna göre Türkmenlerin faaliyetleri, Anadolu'daki Moğol hâkimiyetinin daha uzun süre devam etmesini engellediği gibi, haricî istila ve fetihleri de uzak tutmuştur.[122]

Türkmenler, diğer taraftan da o zamana kadar aşılamamış olan Eskişehir-Denizli-Antalya çizgisine yönelik harekâtlarda bulunmaktan da geri

109 Nejat Kaymaz, Pervâne Mûînüddün Süleyman, Ankara, 1970.

110 Abdulkadir Yuvalı, "XIII. Yüzyılda Ön-Asya'daki Siyasî Bloklaşma", TKD, Sayı: 262, s. 114-121.

111 Şehabettin Tekindağ, "Karamanlılar", İA, VI; Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 114-121.

112 Tekindağ, "Karamanlılar", s. 319 vd.

113 Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 485 vd.

114 Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 543 vd.

115 Ateş, Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı, s. 77.

116 Paul Wittek, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu" (çev. Güzin Yalter), Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri, Türkiye Yay. İstanbul 1971, , s. 30.

117 Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, s. 90.

118 Köprülü, Osmanlı Devletinin Kuruluşu, s. 33.

119 Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 553.

120 Köprülü, Osmanlı Devletinin Kuruluşu, s. 34-35.

121 Türkmenler için bkz. Sümer, Oğuzlar (Türkmenler); Ahmed Refik, Anadolu'da Türk Aşiretleri, İstanbul, 1989; Tufan Gündüz, Anadolu'da Türkmen Aşiretleri, Ankara, 1997; Orhan Türkdoğan, Türk Tarihinin Sosyolojisi, İstanbul, 1996, s. 263 vd. ; Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğun' da Aşiretlerin İskânı, İstanbul, 1987, s. 12-29; Yusuf Halaçoğlu, XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, TTK Yay., Ankara, 1991, s. 10-27.

122 Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), s. 6.

kalmamışlardır. Böylece Ege ve Marmara havzasına yeni bir göç ve fütuhat harekâtı başlamıştır.[123] 1277'den itibaren "Moğollar tarafından püskürtülen Türkmenler, vilâyetleri istila etmiş ve Rumları da sıkıştırmışlardır. "[124] Neticede Kastamonu'dan Teke' ye kadar uzanan sulak yaylalara Türkmenler yerleşmiştir. Muasır kaynaklara göre bu dönemde; Denizli bölgesinde 200 bin, Kastamonu çevresinde 100 bin, Kütahya'da ise 30 bin çadır halkı bulunmaktadır.[125]

Kendi Boy beylerinin idaresinde ve müstakil yaşayan bu Türkmenler, Konya Sultanlığından da git gide uzaklaşmışlardır. Selçuklu Sultanı, Türkmenler için hayatî bir ihtiyaç haline gelen ve Bizans arazisine yönelen bu fütuhata artık müdahale edemez duruma gelmiştir.[126] Dolayısıyla bu gaziler siyasî durumlarını gittikçe kuvvetlendirmişlerdir. Hatta Uc bölgesinin cazipliği, yeni ve zengin bölgeleri fethetme düşüncesi, gaza ruhunun verdiği çekicilik ve Moğol baskısı sebebiyle her geçen gün yeni göçlerle sayılarını artırmışlardır.[127] Dolayısıyla bu durumda İlhanlı-Selçuklu Devleti'nin hâkimiyeti Orta-Anadolu'da ve ovalarda sınırlı kalmış; Türkmenler ise hudut yani Uc'larda ve dağlık alanlarda müstakil olarak yaşamaya devam etmişlerdir.[128]

İşte bu ortamda ve bahsettiğimiz şartlar içerisinde Türkmenler, hâkim oldukları bölgelerde bağımsız siyasî teşekküller oluşturmaktan da geri kalmadılar. Zira bunun için gerekli olan her şey kendilerinde mevcuttur. Böylece Anadolu'da, hemen hepsi Türkmenler tarafından kurulan ve sayıları yirmiyi aşan "Beylikler" teşekkül etmiştir.[129] Bu beyliklerden bazıları ve askerî kuvvetleri, muasır kaynakların ifadelerine göre şöyledir:[130]

- Karaman-oğulları: 25 bin atlı, 25 bin yaya
- Hamit-oğulları: 15 bin atlı, 15 bin yaya
- Menteşe-oğulları: 100 bin atlı
- Saruhan-oğulları: 20 bin atlı
- Aydın-oğulları: 70 bin atlı
- Germiyan-oğulları: 40-200 bin atlı
- Candar-oğulları: 30 bin atlı
- Eşref-oğulları: 70 bin atlı
- Osman-oğulları:(Orhan Bey Döneminde) 40 veya 25 bin atlı ve bundan daha fazla yaya

Böylece Anadolu' da yeni bir dönem, "Tevâif-i Mülûk"da denilen "Beylikler Dönemi" başlamıştır. 14. asırda da yeni kurulan bazı beyliklerle[131] devam edecek olan bu devir, Anadolu'nun içtimaî ve siyasî hayatında derin izler bırakmıştır. "Moğol tahakkümüne karşı oluşan tepkinin tecellisi" şeklinde görülen ve Selçuklu-Osmanlı hâkimiyetleri arasında kalan bu devrin başlıca vasıfları; Selçuklular zamanında alınamayan yerlerin alınması, Türk nüfusunun ve Türk kültürünün -başta şehirler olmak üzere- her yerde çok kuvvetli bir hâkimiyet kurması, Türkçe'nin edebî ve resmî dil olarak Farsçaya karşı rakipsiz bir mevkie yükselmesidir.[132] Ayrıca beyliklerin kuvvetli bir kültür ve iyi tanzim edilmiş bir idare sistemleri mevcut olduğundan[133]; çiftçilik, sanayi ve ticareti geliştirici bir

123 Turan, Selçuklular ve İslamiyet, s. 57-58.

124 Muasır kaynaklardan naklen bkz. Turan, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi, II, s. 4-5.

125 İlgürel, "Osmanlı Devletinin Kuruluşu", s. 28; Turan, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi, II, s. 4-5.

126 Wittek, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu", s. 30-31.

127 Mücteba İlgürer, "XIV. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Siyasî Durumu", I Kosova Zaferinin 600. Yıl Dönümü Sempozyumu Bildirileri, s. 1.

128 Köprülü, Osmanlı Devletinin Kuruluşu, s. 34-35.

129 Bunlar için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, TTK. Yay., Ankara 1988.

130 Ömerî' den naklen bkz. Ateş, Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı, s. 80.

131 Dulkadir ve Ramazan Beylikleri 14. asırda kurulmuştur.

132 Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), s. 7.

133 Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 199-204.

müsamaha politikası takip edilmiştir.[134] Şehirlerde barınamayan derviş, şeyh ve babaların Türkmen muhitlerinde kabul görmeleri[135] ile de çok canlı bir fikir hayatı sağlanmıştır.[136]

KAYNAKLAR

AHMET BİN MAHMUD, *Selçuk-nâme*, çev. Erdoğan Merçil, II, Terc. 1001 Temel Eser, İstanbul1977.

ALGÜL, Hüseyin, "Mûte Savaşı", *DİA*, XXXI, s. 385-387.

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, İstanbul 1979.

AKSOY, Mustafa, *Tarihin Sessiz Dili Damgalar*, İstanbul 2014.

AKYÜREK, Engin, "Bizans Uygarlığı Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri: Bizans/Marmara*, (Haz. Engin Akyürek-A. Tiryaki vd.), Ege Yay. , İstanbul 2007.

APAK, Adem, "Emeviler Döneminde Anadolu'da Arap Bizans Mücadelesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVIII/2, Bursa 2009, s. 95-122.

ARISTAKES, *History*, çev. R. Bedrosian, New York 1985.

ATEŞ, Ahmet, "Yabgulular Meselesi", *Belleten*, XXIX/115, 1965, S. 517-525.

ATEŞ, Toktamış, *Osmanlı Toplumunun Sîyasal Yapısı*, Ankara 1996.

ATTALEIATES, Mikhael, *Tarih*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yay. , İstanbul 2008.

AVCI, Casim, İslâm ve Bizans İlişkileri, İstanbul 2003.

AVCI, Casim, "Sugûr", *DİA*, XXXVII, s. 473-474.

BABINGER, Franz - F. Köprülü, *Anadolu'da İslâmiyet*, Haz. Mehmet Kanar, İstanbul 1996.

BAHADIR, Gürhan, "Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbasi Sınırı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVIII/146, 2009, s. 163-178.

BAŞAR, Fahamettin, "Ertuğrul Gazi'nin Yaşadığı Dönemde Anadolu'nun Siyasî Durumu", *X. Osmanlı Sempozyumu*, Söğüt 1996. s. 19-22.

BAŞTAV, Şerif, "Atilla ve Hunları", *Makaleler*, I, (Yay. , Haz. E. Semih Yalçın, Emine Erdoğan), Berikan Yay., Ankara 2005.

BARTHOLD, W. – M. Fuad Köprülü, İslâm Medeniyeti Tarihi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1984.

BRYENNIOS, Nikephoros, *Tarihin Özü*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008.

CEYLAN, Alparslan, "Doğu Anadolu'da İlk Türk İzleri", *XV. Türk Tarih Kongresi*, I, Ankara 2010, s. 215-232.

CEYLAN, Alparslan, "Taştaki Türkleri Okumak", *Türkiz Dergisi*, VI/34, (Temmuz-Ağustos 2015), s. 9-52.

ÇAY, M. Abdulhalık, *Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası-Sultan II. Klıçarslan-Karamıkbeli (Myriokefalon) Zaferi)*, İstanbul 1984.

134 Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 228-255.

135 Melikof, "İlk Osmanlıların Toplumsal Kökeni", s. 150.

136 Köprülü, Osmanlı Devletinin Kuruluşu, s. 95 vd.

EMECEN, M. Feridun, *Fetih ve Kıyamet 1453*, İstanbul 2012.

GROUSSET, Rene, *Bozkır İmparatorluğu*, çev. Ahmet Temir, TTK Yay., Ankara 1995.

GÜNAŞDI, Yavuz, "Doğu Anadolu Kaya Resimleri Işığında Doyumlu Kaya Panoları", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD)*, 39, Bahar 2016, s. 391-407.

GÜNDÜZ, Tufan, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, Ankara 1997.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, TTK Yay., Ankara 1991.

HAMÎDULLAH, Muhammed, *Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, Terc. Mehmet Yazgan, İstanbul 1990.

HAMÎDULLAH, Muhammed, İslâm Peygamberi, I, çev. Salih Tuğ, Ankara 2003.

HUNKAN, Ömer Soner, "1018 Anadolu (Rûm) Seferini Çağrı Bey Yönetimindeki Oğuzlar Mı Gerçekleştirdi?", *Akademi Günlüğü Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, I/3, Güz 2011, s. 77-87.

İLGÜRER, Mücteba, "XIV. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Sîyasi Durumu", *I. Kosova Zaferinin 600 Yıl Dönümü Sempozyumu Bildirileri*, 26 Nisan 1989, TTK Yayınları, Ankara 1992.

İZGİ, Özkan, "Harezmşah ve Moğolların İlk Karşılaşmaları ve Otrar Hadisesi", *Türk Kültürü Dergisi*, Sa. 170, s. 28-36.

KAFESOĞLU, İbrahim, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu?", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sa. 10-11, İstanbul 1982, s. 20-28.

KAFESOĞLU, İbrahim, "Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını ve Tarihî Ehemmiyeti (1015-1021)", *Fuad* Köprülü Armağanı, İstanbul 1953, s. 263-267.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1992.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, MEB Yay. , İstanbul 1992.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998.

KAYA, Abdullah, "Doğudaki Roma'nın Bizanslaştığı Devir: I. Justinianos Dönemi", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XXXVII/2, Aralık 2013, s. 17-40.

KAYMAZ, Nejat, "Malazgirt Savaşı İle Anadolu'nun Türkleşmesine Dair", *Malazgirt Armağanı*, T. T. K Yay. , Ankara 1993, s. 259-268.

KAYMAZ, Nejat, *Pervâne Mu'înü'd-dîn* Süleyman, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay. , Ankara 1970.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, TTK Yay, Ankara 1976.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türkiye Tarihi*, Akçağ Yay. , Ankara 2005.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, TTK Yay., Ankara 1991. Köseoğlu, Nevzat, *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler*, İstanbul 1991.

KÖYMEN, M. Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, I(Kuruluş Devri)*, TTK Yay., Ankara 2000.

KÖYMEN, M. Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1993.

KURAT, A. Nimet, Çaka Bey, İzmir 1946.

MELIKOFF, Irene, "İlk Osmanlıların Toplumsal Kökeni", Osmanlı Beyliği (1299-1389),

Haz. Elizabeth Zachariadou, İstanbul Tarih Vakfı Yurt Yay. , s. 149-158.

MİRHÂND, *Ravzatu's-safâ (Tabaka-i Selçukiyye)*, çev. Erkan Göksu, TTK Yay., Ankara 2015.

Moğolların Gizli Tarihi, çev. Ahmet Temir, TTK Yay., Ankara 1986.

NİZÂMÜ'L-MÜLK, *Siyâsetnâme*, Haz. Nurettin Bayburtlugil, İstanbul 1995.

OCAK, A. Yaşar, *Babaîler İsyanı*, Dergâh Yay. , İstanbul 2011.

OCAK, A. Yaşar, *Türk Sûfîliğine Bakışlar*, İstanbul 1996.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda* Aşiretlerin İskânı, İstanbul 1987.

ORTAYLI, İlber, *Son İmparatorluk Osmanlı*, İstanbul 2006.

ÖĞEL, Bahaeddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, TDAV Yay. , İstanbul 1988.

REFİK, Ahmet, *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, İstanbul 1989.

PİYADEOĞLU, Cihan, "Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu: İbrahim Yınal", *Türkiyat Mecmuası*, XXIII, Güz 2013, s. 129-131.

RASONYI, Laszlo, *Tarihte Türklük*, TKAE Yay. , Ankara 1993.

SEVİM, Ali, *Anadolu'nun* Fethi-*Selçuklular Dönemi*, TTK Yay., Ankara 1988.

SİMBAT, *Chronicle*, Trans. Robert Bedrosian, New Jersey 2005.

SOLMAZ, Sefer, "Selçuklu Tarihini Derinden Etkileyen Bir Olay: Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 35, Konya 2014, s. 545-575.

SOMUNCUOĞLU, Servet, *Damgaların Göçü (Kurgan)*, İstanbul 2012.

SOMUNCUOĞLU, Servet, *Sibirya'dan Anadolu'ya Taştaki Türkler*, İstanbul 2011.

SÜMER, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, Ankara 1969, s. 1-149.

SÜMER, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler)*, TAV Yay., İstanbul 1992.

TABAKOĞLU, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 1994.

TANERİ, Aydın, *Harzemşahlar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1993.

TEKİNDAĞ, Şehabettin, "Karamanlılar", İA, VI, İstanbul 1955, s. 319.

TEMİR, Ahmet, *Türk-Moğol İmparatorluğu ve Devamı*, Türk Dünyası El Kitabı, I, Ankara 1975.

TURAN, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1993.

TURAN, Osman, "Keyhüsrev II", İA, VI, İstanbul 1955, s. 620-629.

TURAN, Osman, "Keykubad I", İA, VI, İstanbul 1955, s. 645-661.

TURAN, Osman, "Selçuklu Kervansarayları", *Belleten*, Sa. 39, Ankara 1946, s. 471-496.

TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008.

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004.

TURAN, Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, II, İstanbul 1994.

TURAN, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, TTK Yay., Ankara 1998.

TÜRKDOĞAN, Orhan, *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, İstanbul 1996.

URFALI MATEOS, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, Ankara 2000.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Anadolu Beylikleri*, TTK Yay., Ankara 1988.

ÜNALAN, Sıddık - Hakan Öztürk, "Hz. Muhammed'in Hristiyanlarla Yapmış Olduğu Diplomatik Münasebetlerin Evrensel Boyutu", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII/2, 2007.

ÜNGÖR, İbrahim, "Orta Asya'dan Anadolu'ya Kayalara Yazılan Türk Kültürü (Dereiçi Kaya Resimleri)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi(SUTAD)*, 39, Bahar 2016, s. 357-370.

WITTEK, Paul, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu", çev. Güzin Yalter, *Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971.

WITTEK, Paul, "Rum Sultanı", çev. Mualla Süerdem, *Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri*, III, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971.

YILDIZ, H. Dursun, "Avâsım", *DİA*, IV, s. 111-112.

YILDIZ, Kaya, "Kutalmış Bey'in Anadolu'yu Fetih Çalışmaları ve İsyanı", *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, Yaz 2019, s. 184-185.

YILMAZ, Saim, *Anadolu'da Abbasi-Bizans Mücadelesi(132-193/750-809)*, İstanbul 2015.

YİĞİT, İsmail, "Tebük Gazvesi", *DİA*, XL, s. 228-230.

YİNANÇ, M. Halil, "Danışmendliler", İA, III, s. 468-479.

YUVALI, Abdulkadir, İlhanlılar Tarihi, I, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 1994.

YUVALI, Abdulkadir, "Türklerde Devlet-Aşiret Münasebetleri", *Dadaloğlu Vakfı Dergisi*, Sa. 3, s. 5-12.

YUVALI, Abdulkadir, "XIII. Yüzyılda Ön-Asya'daki Siyasî Bloklaşma", *TKD*, Sa. 262, s. 114-121.

ZONARAS, Ioannes, *Tarihlerin Özeti*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008.

TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE KONYA VE ÇEVRESİ'NDE GÖÇ HAREKETLERİ

Muharrem KESİK*

ÖZET

İnsanlar ve topluluklar, savaş, düşman-ölüm korkusu, gelecek kaygısı, salgın hastalık, yer darlığı, otlak darlığı, iklim değişikliği ve kıtlık gibi nedenlerden dolayı tarih boyunca göç etmişlerdir. Dolayısıyla göç, tarihî bir olgudur. Göç eden bu topluluklar içinde Türkler önemli bir yer tutar. Anadolu'nun fethinde ve iskânında önemli vazifeler üstlenmiş Türkmen-Oğuz boyları X. Yüzyıldan itibaren yoğun bir şekilde Anadolu'ya göç ettiler. Bu göç hareketliliğini çeşitli tarihî olaylar olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkiledi. Selçukluların Anadolu'da gerçekleştirdiği düzenli askerî seferler, Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Alp Arslan'ın 1071 yılında Bizans İmparatoru IV. Romanus Diogenes'e karşı kazandığı Malazgirt zaferi, Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu, Haçlı Seferleri, Moğolların Anadolu'yu İstilası gibi olaylar bunlardan bazılarıdır. Türkmenlerin ve Türklerin Anadolu'da göç ettikleri önemli güzergâhlardan biri de Konya ve çevresi olmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti'ne büyük ölçüde zarar veren I. Haçlı Seferi'nden sonra Sultan I. Kılıç Arslan (1093-117) ve Anadolu Türkleri kendilerini toparlamaya başladı.

* Prof. Dr. / İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, muharremkesik@gmail.com

Bu süreçte Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti İznik kaybedildiği için yeni başkent olarak Konya belirlendi. İşte Birinci Haçlı Seferi'nin ardından Haçlıların başarıları sonucu Bizans'ın Anadolu'nun batısında Türkmenlere karşı baskılarını arttırdığı ve bunun sonucunda Konya merkez olmak üzere civardaki göç yoğunluğunun büyük bir artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Konya'ya yapılan göçlerde Moğol İstila hareketinin de etkilerinin büyük olduğu anlaşılıyor. Bu süreçte Asya'da Moğollar tarafından istilaya uğramış ya da uğrama tehlikesi ile karşı karşıya bulunan çeşitli şehir ve bölgelerden Anadolu'ya yoğun bir göç trafiğinin yaşandığını görüyoruz.

Bu çalışma ile biz kaynak ve araştırma eserlerine dayalı olarak Türkiye Selçuklu Devleti'nin Anadolu'da varlığını sürdürdüğü tarihlerde (1078-1308) Konya ve çevresinde cereyan eden göç hareketlerini incelemeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Göç, Anadolu, Konya, Türkiye Selçuklu Devleti, Türkmenler

MIGRATION MOVEMENTS IN KONYA AND ITS AROUND IN THE PERIOD OF TURKEY SELJUKS

ABSTRACT

People and the societies have migrated throughout the history because of some particular reasons such as war, fear of enemy-death, future anxiety, epidemics, lack of living space, lack of gesture, climate change, and scarcity. Therefore, migration is a historical phenomenon. Turks have a significant place among the societies that migrated. Turkoman-Oghuz tribe that had an important role in conquering and settling Anatolia migrated to Anatolia concentratedly beginning from 10th century. This movement of migration had effected positively or negatively by various of historical events. Regular military expeditions of Selcuklu's for Anatolia, the victory of Malazgirt that the Sultan of the Great Seljuk State Alp Arslan won in 1071 against The Byzantine Emperor IV. Romanus Diogenes, Turkey Seljuk State organization, The Crusades, invasion of Mongols in Anatolia are some of these historical events. One of the significant locations that Turkmens and Turks immigrated to is Konya and the surroundings. Sultan I. Kılıç Arslan (1093-117) and Anatolian Turks started to recover themselves after The Crusades which gave major harm to Turkey Seljuk State. Within this period, Iconium, was designed as the capital city of Turkey Seljuk State in the consequence of losing Nicaia. Thus, It is understood that after the 1st Crusades, Byzantium increased the pressure on Turkomans living in western part of Anatolia through the victory of Crusaders and as a result of it migration density increased substantially especially in the center of Konya. It is also understood that Mongolian invasion movement has major impacts on migrations to Iconium. In this process, we can observe there was a heavy migration traffic to Anatolia from Asia , variety of cities and areas that had been occupied by Mongolians or had the danger of being occupied.

With this study, we tried to analyze migration movements that took place in and around Iconium, at the time of presence of Turkey Seljuk State in Anatolia based on source and research works.

Keywords: Migration, Anatolia, Iconium, Turkey Seljuk State, Turkomans

GİRİŞ

Göç; siyasal, ekonomik, dinî, sosyal vb. nedenlerle kişilerin veya toplulukların hayatlarının tamamını ya da bir kısmını geçirmek üzere mevcut yaşamlarını sürdürdükleri yerden başka bir yere yerleşmek koşuluyla yer değiştirmesi hareketine denir. Aynı tanımlama eşya ya da bazı hayvan türlerinin coğrafi hareketliliği için de kullanılır. Daha açık ifade edecek olursak insanlar ve toplu-

luklar, savaş, düşman-ölüm korkusu, gelecek kaygısı, salgın hastalık, yer darlığı, otlak darlığı, iklim değişikliği ve kıtlık gibi nedenlerden dolayı tarih boyunca göç etmişlerdir. Bu durum günümüzde de devam etmektedir.

Türklerin askerî hizmetler için Yakındoğu coğrafyasına girmeleri ve buralarda askerlik dışında idarede de etkili olmaları IX. yüzyılda Abbâsîler dönemine kadar uzanmaktadır. Bununla birlikte, Selçukluların XI. yüzyılın ortalarında Yakındoğu'da büyük bir güç olarak ortaya çıkışı, Türklerin askerî hizmetler için bölgeye gelişiyle değil, kalabalık Türk kavimlerinin doğudan batıya göç etmeleri ile ilgili olmuştur.[1]

Orta Asya'dan batı istikametinde gerçekleşen Türk göçlerinin son büyük dalgası milâdî VIII-XI. yüzyıllar arasında meydana gelmiştir. Türk boylarını harekete geçiren bu kapsamlı göç olaylarının temelinde, Göktürk (Kök-Türk) Devleti'nin 742 yılında yıkılmasıyla birlikte ortaya çıkan iktidar boşluğu, hâkimiyet mücadeleleri ve boylar arasındaki savaşlar bulunmaktadır. Savaşlar ve iç karışıklıkların yanı sıra, otlak ve yer darlığı gibi sebeplerin de göçler üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Genellikle batı yönünde gelişen bu göç hareketi, VIII. yüzyılın ikinci yarısında başlamış ve birkaç yüzyıl daha devam ederek Türk boylarının kalabalık kitleler halinde doğudan batıya yönelmesine sebep olmuştur. Batı Asya, Doğu Avrupa ve Yakındoğu coğrafyasının etnik, siyasî ve kültürel yapısının yeniden oluşmasında oynadığı önemli rol dikkate alındığında, bu büyük göç dalgası dünya tarihinin en önemli olaylarından biri olarak değerlendirilmelidir.[2]

Bahse konu olan bu geniş katılımlı göç dalgasının önündeki ilk kitle Peçenekler idi. Daha önceleri Göktürk Devleti'ne dâhil olan Peçenekler, VIII. yüzyılın ikinci yarısında, Oğuzların baskısıyla, önceden yaşadıkları Isık Göl ve Balkaş çevresini terk ederek Batı Sibirya'ya doğru çekilmeye başlamışlardır. Bu sırada Oğuzlar da daha doğudan gelen boyların baskısı altında bulunmaktaydılar. Göktürklere bağlı büyük Türk boylarından biri olan Oğuzlar, bu devletin yıkılmasından sonra başlayan siyasî karışıklıklar döneminde, Uygur Hükümdarı El-Etmiş Bilge Kağan (*Moyunçor*, 747-759) tarafından Burgu ve Selenga Nehri kıyısında iki defa mağlup edilmişlerdi. Oğuzların bundan sonra batı istikametinde göç ettikleri anlaşılmaktadır. İslâm kaynaklarında yer alan Oğuzların, Abbâsî Halifesi Mehdî-Billâh (775-785) döneminde Mâverâünnehir bölgesine geldikleri, Üşrûsene (Seyhun ve Semerkant arası) bölgesine 205 (820-21) yılında yapılan Dokuz Oğuz akını hakkındaki bilgiler, bu göç hareketinin nasıl sonuçlandığını gösterir mahiyettedir. Seyhun Nehri boyunca gerçekleşen ve Peçeneklerin yer değiştirmesine neden olan Oğuz göçlerinin temel sebebi, muhtemelen doğuda güç kazanan Karlukların baskısı idi. Göktürk Devleti'nin yıkılması sonucu meydana gelen savaşlarda Uygurlar tarafından yenilgiye uğratılarak batıya doğru sürülen Karluklar, zamanla Türgiş arazisine girmeye ve güçlenmeye başladılar. VIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren giderek daha da güçlenen Karluklar, Isık Göl civarındaki Türgiş arazisine saldırarak Çu Nehri havzasına egemen oldular. 766 yılından itibaren hâkimiyetlerini daha da genişleterek güneyde Kâşgar, batıda da Fergana şehirlerini ele geçirmeyi başaran Karluklar, Kuzey Batılarında bulunan Oğuzlar ve Peçenekler ile savaşarak onları daha batıya göçe zorladılar.[3]

Oğuzlar, VIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren artık yavaş yavaş İslâm kaynaklarının kayıtlarında yer almaya başlarlar. Belâzürî (ö. 279/892), Tâhirîler'den Abdullah b. Tâhir'in (ö. 230/845) oğlu Tâhir'i (II. Tâhir b. Abdullah)

1 Osman G. Özgüdenli, Selçuklular, İstanbul 2013, s.19.

2 Özgüdenli, Selçuklular, s. 20.

3 Özgüdenli, Selçuklular, s. 20-21.

Oğuzlar ülkesine (*Guziyye*) savaşa gönderdiğini ve Tâhir'in kendisinden önce kimsenin ulaşamadığı yerleri ele geçirdiğini kaydetmektedir.[4] 309 (922) yılında Bulgar ülkesine seyahat eden İbn Fazlân, Hârizm'den on beş günlük bir yolculuktan sonra Oğuzların ülkesine ulaşmış ve o sıralarda Oğuzlar artık Seyhun boylarına iyice nüfuz etmişlerdi. Oğuzlar, X. yüzyılda Hazar Denizi'nden Seyhun Nehri'nin orta yatağındaki Fârâb (Karacuk) ve İsbîcâb'a (Sayram) kadar erişen alanda yaşamaktaydılar. 372 (982) yılında yazıldığı anlaşılan anonim *Hudûdü'l-âlem* adlı kaynak eserdeki kayıtlardan Oğuzların bu sıralarda Hazar Denizi, Hârizm ve Mâverâünnehir sınırlarında bulundukları anlaşılmaktadır.[5] Ancak doğu yönünden gelen yeni baskılar, Oğuzları bulundukları bölgelerden batı ve güney yönünde göçe mecbur bırakmaktaydı. İşte Oğuzların Kınık boyuna mensup Selçukluların tarih sahnesine çıkmasıyla neticelenecek olan hadiseler zincirinin tetikleyicisi bu baskılar olmuştur.[6] Selçuklular 1040'da İran'da (Horasan) devlet kurduktan sonra, kısa zamanda Irak, Suriye, Kirmân, Azerbaycan, Arabistan ve Anadolu gibi bölgelere yayıldılar. Anadolu'da ilk Müslüman-Türk devletini kuran, Selçuk Bey'in torunu Kutalmış Bey'in oğlu Süleymanşah oldu (1078).

Sultan I. Süleyman Şah Dönemi

Kutalmış Bey'in oğulları Süleymanşah ve Mansur'un Orta Anadolu'ya geçmelerinde diğer kardeşleri Alp İlik, Devlet ve amcaoğlu Türkmen Beyi Şöklü ile yaptıkları ittifakın başarısızlığa uğraması, esir olmaları ve Uvakoğlu Emîr Atsız'ın idaresi altında bulunan Yabgulu Türkmenlerinin Suriye bölgesinde akınlarda bulunmaları etkili olmuştur. Onların bu bölgeye geçmelerinde şüphesiz ünlü Türkmen komutanı Artuk Bey'in, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah tarafından başkente çağırılması ile bu bölgede o sırada herhangi bir Selçuklu melikinin bulunmayışının da etkisi vardır. Bunun yanı sıra Kutalmışoğulları'nın Anadolu'ya geçmelerinde etkili olan bir diğer sebep ise daha önce Selçuklu sultanlarına isyan eden Kutalmış, Erbasgan ve Kavurd'un mensubu olduğu Yabgulu Türkmenleri'nin Anadolu'daki varlıklarıdır. Süleyman Şah, Anadolu'ya geldiği zaman bu Yabgulu Türkmenlerini kolay bir şekilde etrafında toparlamayı başararak önemli bir fırsat elde etmiş oldu.[7] Çünkü babasının ve dedesinin bu Türkmenler üzerinde büyük bir nüfuzu bulunuyordu.

Anonim Selçuknâme'ye göre[8] Süleymanşah, Şâm (Suriye) emîrlerinin kuvvetlerinin fazlalığı nedeniyle burada daha fazla durmayarak Rûm (Anadolu) gazâsına girişti. Ardından etrafında topladığı Horasan Türkmenleriyle beraber Antakya üzerine yürüdü, fakat burayı fethetmeye muvaffak olamadı. Bu başarısız girişimin ardından o, ilk önce Konya'yı Martavkusta'dan aldı. Bu seferin devamında ise Gâvele (Gevâle) Kalesi'ni Romanus Makri'den alarak birçok korunaklı kaleyi fethetti ve buradaki yöneticilerin hazinelerini ele geçirdi. Böylelikle Süleymanşah, bir siyasî teşekkül kurmanın ilk adımını atmış oluyordu. O, ardından batı yönünde fetihlerine devam etti. Süleymanşah fetihlerini gerçekleştirdiği sırada Bizans İmparatorluğu'nda iç karışıklıklar yaşanmaktaydı. Bu nedenle o, bahsi geçen bu yerleri fethettiği sırada Bizans İmparatorluğu'ndan bir direnç görmemiştir. Sonuçta Süleymanşah, Bizans'taki taht müca-

4 Fütûhu'l-Büldân, (trc. Mustafa Fayda), Ankara 2002, s. 628. Krş. Özgüdenli, Selçuklular, s. 22.

5 Hudûdü'l-âlem, (nşr. Menûçihr Sütûde), Tahran 1362/1983, s. 86. Krş. Özgüdenli, Selçuklular, s. 23.

6 Özgüdenli, Selçuklular, s. 22-23.

7 Taner Demir, I. Süleyman Şah Dönemi Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Programı, İstanbul 2018, s. 73-74.

8 Anonim Selçuknâme, (yay. ve çev. Feridun nafiz Uzluk), Ankara 1952, s. 36, trc., 23. Krş. Süryani Mikhail, s. 30, 33.

delelerinden faydalanarak İznik'i elde etti ve burayı başkent yaparak Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurdu (1078-1308).[9] Ancak onun İznik'te bulunduğu sırada Konya'da kendine bağlı bir idarî ve siyasî yönetim oluşturduğu ve şehri elinde tutmak, İslâmlaştırmak üzere buraya Türkmen soydaşlarını iskân ettirmiş olduğu kuvvetle muhtemeldir. 1075 yılından itibaren Selçukluların Konya'ya yerleştikleri ve devletin yıkılışına kadar buradan çıkmadıkları düşünülürse Türklerin Konya'ya yerleşmesi ve yerleştirilmesi işlemi bu süreçte başlamış olmalıdır.

Selçukluların Malazgirt Zaferi sonrasında Anadolu'da yağma ve akınları arttırmaları sonucu Türkler yavaş yavaş bölgeye yerleşmeye ve buralarda kalıcı olmaya başladıkça onlardan ürken, korkan veya bir arada yaşamak istemeyen bazı Rum grupları İstanbul'a göç etmeye başladılar. Bu yüzden nüfusu hızla artan ve kötü idare olunan İstanbul'da kıtlık baş gösterdi ve bu durum pek çok kişinin açlıktan ölmesine neden oldu. Rum halkında bu yüzden İmparator Mikhail Doukas'a karşı bir hoşnutsuzluk hâkimdi. Mevcut durumu değerlendirmek isteyen iki imparator adayı ortaya çıktı. Biri Rumeli'de Draç (Dyrrakhion)'ta askerî vali (Rumeli Beylerbeyi) görevindeki Nikheporos Bryennios, diğeri ise Anadolu'da imparatorluğunu ilân eden Nikephoros Botaneiates idi.[10] Bizans bu olumsuzlukları yaşarken Türkmenler ise hızla Anadolu'ya yerleşmeye başlamıştı. Bu yerleşme harekâtının daha çok Anadolu'nun Doğu'sundan Batı'sına doğru gerçekleştiğini belirtmeliyiz.

Sultan I. Kılıç Arslan Dönemi

Türkiye Selçuklu Devleti'ne büyük ölçüde zarar veren I. Haçlı Seferi'nden sonra Sultan I. Kılıç Arslan (1093-117) ve Anadolu Türkleri kendilerini toparlamaya başladı. Bu süreçte Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti İznik kaybedildiği için yeni başkent olarak Konya belirlendi. Daha 495 (1102) yılında Konyalı Abdullah (el-Konevî) isminde bir âlimin oradan Şam'a gidip vaazlarda bulunduğuna dair bir kayıt bu şehrin az bir müddet zarfında nasıl bir Türk-İslâm şehri haline gelmiş olduğunu göstermektedir. Bölgenin etnik yapısını değiştiren Türkler yerleştikleri yerlerden çekilmek zorunda kaldılar. Bizans imparatoru Türkmen kitlelerini sürüp yerinden atmak için Haçlı kuvvetlerini kullandı. Türkler yaylak ve kışlaklarını terk ettiler. Bu yüzden İç Anadolu'ya büyük göç dalgaları oluştu. Bu Türkmen kitlelerinin büyük bir kısmı, I. Kılıç Arslan'ın mücadeleyi bırakmaması sayesinde dağılmadılar. Aynı zamanda Dânişmendli Beyliği'nin başında bulunan Gümüştegin Ahmed Gazi, Kayseri Emîri Hasan Bey de Haçlılarla mücadele ederek Türkmenlerin koruyuculuğunu üstlendiler.[11]

Akşehir'in Uc Bölgesi Olması

Konya'nın düşman hücumlarından korunabilmesi noktasında Akşehir önemli bir konum arz eder. İç Anadolu'nun Batı ve Kuzeybatı Anadolu bölgelerine geçiş noktasında, Sultan dağlarının doğu eteğinde kurulmuş olan Akşehir, elverişli doğal çevre şartlarının da etkisiyle gerek coğrafî konumu ve gerekse stratejik öneminden dolayı, yerleşme tarihi boyunca çeşitli devletlerin hâkimiyeti altında kalmıştır. Ayrıca eski çağlardan itibaren ticaret, hac, posta ve askerî yollar üzerinde bulunmasından dolayı önemli bir yerleşim merkezi olarak dikkat çekmiştir. Bu bölge Selçukluların hem Uc bölgesi olmuş hem de coğrafî yapı ve iklimi ile Türklerin yerleşimine en uygun yer olduğu

9 Demir, I. Süleyman Şah Dönemi, s. 74.

10 Muharrem Kesik, 1071 Malazgirt, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 146.

11 Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s. 104-105. Krş. M. Ali Hacıgökmen, Türkiye Selçuklu Başkentleri İznik ve Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2019, s. 51-52.

için Türk obalarının iskânında tercih edilmiştir. Türklerin buraya Akşehir adını vermeleri de bunu doğrulamaktadır. Buna göre Akşehir, Konya'nın batıya açılan kapısı ve uc savunma merkeziydi. Gerçekten de bunu Türklerin Bizans ve Haçlı ordularına karşı yaptıkları mücadelelerde görebiliyoruz.

Haçlılar, Akşehir yakınlarında Selçuklu topraklarına girdikten sonra ciddi zorluklarla karşılaştılar. Akşehir daha sonra Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud (1116-1155) döneminde de Konya'nın uc garnizonu olmuştur. Aynı şekilde Üçüncü Haçlı Seferi'nde Sultan II. Kılıç Arslan'ın (1155-1192) oğullarından Ankara Meliki Muhyiddin Mesud'un ordusu Haçlı kuvvetlerine karşı Akşehir bölgesinde mücadele etmiş idi.

Öteden beri Konya'ya karşı girişilecek saldırılarda düşman bu bölgede durdurulmaya çalışılmıştır. Bu yüzden Akşehir Türkler tarafından iskân edilmeden önce de Selçuklu sultanları nezdinde önemini korumaktaydı. Akşehir, Sivas, Konya ve Kayseri'yi İstanbul'a bağlayan uluslararası ticaret yolu üzerindeki konumuna rağmen, Selçukluların uc bölgesindeki bir şehir olarak, Konya ve Kayseri'ye karşı saldırılarda son savunma hattı niteliğinde bir görev de üstlenmiştir. Buna göre bütün uc bölgesindeki şehirler gibi Akşehir'in de surlarla çevrili olması kaçınılmaz bir durumdu. Fakat bugün için kentte Eski Hisar Mahallesi'nde, Akşehir deresi boyunca takip edilebilen yaklaşık 50 m. uzunluğundaki Selçuklu çağına tarihlenen sur kalıntıları dışında şehir surlarına ait bir kalıntı kalmamıştır. Düşman tehlikesi olmayan yerlerin surları Osmanlılar tarafından fetih politikası icabı yıkıldığından, Akşehir surlarının da bu sebeple yıkıldığını biliyoruz. Ancak bu surların Akşehir deresi boyunca uzanarak, mezarlıkları dışarıda bırakacak şekilde kuzeye yöneldiği, Taş Medrese Külliyesi'nin önünden geçtiği anlaşılıyor.

Ilgın'da Lala Mustafa Paşa Medresesi çevresindeki Selçuklu köşkü kalıntıları ile Akşehir'de Serayaltı Mahallesi'ndeki kalıntılarla, Akşehir Güdük Minare Mescidi ve Seyit Mahmud Hayranî Türbesi'nde duvara dayalı kalıntılar bulunmaktadır. Bu köşklerin tarihlerini tespit etmek mümkün görünmemektedir. Ancak bu bölge daha Dânişmendlilerin hâkimiyet sahasında olan Kayseri, Sivas gibi önemli şehirler Selçukluların eline geçmeden (1176-77) yani Sultan I. Mesud ve oğlu II. Kılıç Arslan ve belki de I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde yapılmış olmalıdır. Selçuklu ordusunun önemli bir bölümü burada bulunuyor idi. Böylece Selçuklu sultanları ava müsait olan bu bölgede hem dinleniyor hem de av yaparak Selçuklu güçlerine bir nevi tatbikat yaptırıyorlardı.[12]

Sultan I. Mesud Dönemi

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud (1107-1110/1116-1155), 1144 yılında Malatya kuşatması sırasında yanına aldığı ahaliyi nereye göç ettirdi?

Sultan I. Mesud, Dânişmendlilerin güçlü beyi Melik Muhammed'in 1142 yılında ölümü üzerine Malatya şehrini kuşatmıştı. Birinci kuşatmadan sonuç alamayan sultan, oğlu Kılıç Arslan'ı, 1144 yılında Elbistan'a melik tayin ettikten sonra aynı yıl ordusuyla Malatya üzerine yürüdü ve burayı ikinci kez kuşattı. Sultanın üç ay süren bu kuşatması sırasında da herhangi bir savaş yapılmadı. Malatya'yı ele geçirmeye muvaffak olamayan sultan askerlerine işe yarayan her şeyi almalarını emretti. Bunun üzerine askerler Malatya civarındaki halkı esir alıp beraberlerinde götürdüler.[13] Kaynaklar bu esirlerin nereye göç ettirildiğini bildirmiyor ama muhtemelen bu zorunlu göçün Konya civarında bir yere yapıldığı tahmin edilebilir.

12 Hacıgökmen, İznik ve Konya, s. 56-59.

13 Muharrem Kesik, Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s. 47.

1146 Yılındaki Konya Seferinde Bizans İmparatoru Manuel'in Akşehir'deki Rumları İzmit Civarına Göç Ettirmesi

Bizans İmparatoru Manuel Komnenos, 1146 yılında çıktığı Konya Seferi sırasında Akşehir'i hücumla zapt ettiği esnada şehrin tamamını yaktı; burada uzun zamandan beri hapiste kalmış olan bazı Bizanslıları da serbest bıraktı. İmparator, seferini tamamlayıp Bitinya'ya vardığında ise daha önce Akşehir'de kurtarılan esir Bizanslıları buraya yerleştirdi ve mübadele ile onlar için mal mülk sağladı.[14]

Sultan II. Kılıç Arslan Dönemi

Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan (1155-1192), hür düşünceye önem veren ve Hıristiyanlara karşı hoşgörülü bir devlet adamı idi. Buna karşın Hıristiyanlarla dolu ve çevrelenmiş ülkesinde geleceğinin İslâmiyet'i yüceltmeye ve gaza fikrini korumaya bağlı olduğunun da bilincindeydi. Sultan 566 (1170) yılında kurduğu Aksaray kentinde kendisi için bir Beyaz saray inşa ettirmiştir ki, Aksaray şehrinin adı da buradan gelmektedir. Sultan askerlerine meskenler inşâ ederken şehirde ayrıca câmiler, medreseler, ribâtlar ve çarşılar yaptırmış, Azerbaycan'dan buraya gaziler, âlimler ve ticaret adamları getirterek yerleştirmiştir. Bir ordugâh ve gaza üssü haline getirdiği bu şehirde İslâm ruhu ve gaza düşüncesinin bozulmaması için Hıristiyanların ve ahlâkî durumu belirsiz kişilerin bu şehre girmesini engellemişti.[15]

Altun-aba Vakfiyesi, Konya şehrine mensup olanlar yanında Doğu'daki İslâm ülkelerinden bu şehre göç edenlerden de bahseder. Vakfiye bize dışarıdan gelerek bu şehre göç etmiş olan bazı tâcir ve sanatkârların isimlerini de vermektedir. Aslen Buharalı olan Ali b. Muhammed b. Hibetullah b. Muhammed el- Buharî el- Bağdâdî de Anadolu'ya gelerek Konya kadısı (Kâdi'l-kudât/ başkadı) olmuş ve 565 (1169) yılında Konya'da ölmüştür.[16]

Sultan II. Kılıç Arslan'ın saltanatı döneminde(1155-1192) ve Orta Anadolu'yu elinde tutan Dânişmendliler Beyliği'nin Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı üstünlük mücadelesine giriştiği yıllarda her iki Türk devletinin idarecileri sık sık bölgede bulunan Hıristiyan çiftçileri kendi ülkelerine göç ve iskân ettirmekteydiler. Bu zamanda göçebeler de artık toprağa yerleşiyor ve çiftçilikle uğraşıyorlardı. Altun-aba Vakfiyesi, Konya civarında Aytekin, Gündoğdu, Arpaçimen, Kozludere, Turgut köylerinin mevcudiyetini kaydeder ki, bu artık Türklerin yoğun olarak Konya ve çevresinde yerleşik hayata geçtiklerini gösterir.[17]

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi

Bizans İmparatoru III. Aleksios'un Konya – İstanbul arasında ticaret yapan Türkiye Selçuklu Devleti'nin ticaret adamlarının mallarını müsâdere edip kendilerini de hapsetmesi ve Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Mısır hükümdarı Melikü'l-Âdil'in Antalya yolu ile imparatora gönderdiği atlara el koyması iki devlet arasındaki ilişkilerin bozulmasına yol açmıştı. Niketas'ın anlatımına göre[18] önce sultan iki atı elinde tutarak bunlardan birinin sakatlandığını ve iyileşinceye kadar iki atı gönderemeyeceğini özür dileyerek bildirmişti ancak bu durumu hoş karşılamayan Bizans imparatoru da Türk tâcirlerin mallarına el koyup ticaret adamlarını hapse atarak ağır bir karşılık vermişti. Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, mazeretinin kabul edilme-

14 Kesik, I. Mesud Dönemi, s. 64-74.

15 Turan, Türkiye, s. 233.

16 Turan, Türkiye, s. 235.

17 Osman Turan, Selçuklu Tarihi Araştırmaları, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri I: Şemseddin Altun-Aba Vakfiyyesi ve Hayatı", Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 303-305. Krş. Turan, Türkiye, s. 235.

18 Niketas Khoniates, Historia, (çev. Işın Demirkent), Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206), Dünya Yayınları, İstanbul 2004, s. 54.

diğini ve imparatorun hapsedilen tâcirleri serbest bırakmadığını görünce, iki devlet arasındaki mevcut antlaşmanın ihlâl edildiğini ileri sürerek, ordusu ile Bizans topraklarına girdi ve Menderes Nehri kıyısında bulunan Karia ve Tantalos şehirlerine[19] saldırdı ve burada bulunan halkı zorunlu göçe tâbi tuttu. Bu havalide bulunan ve Bizans kaynağı tarafından adları verilmeyen bazı şehirleri de yağmaladı ve Phrygia bölgesindeki Antiocheia'ya karşı yürüdü. Ancak Antiocheia halkına dokunmadı ve buradan Lampe'ye[20] gelerek Karia ve Tantalos'tan göç ettirdiği Roma halkının sayımını yaptırdı ve hiç birinin maddi kayba uğratılmamasına özen gösterildi, her bir Romalı köylü, kendi çoluk çocuğu ve akrabalarından ayrıştırılıp uzaklaştırılmadı, kızlarına oğullarına el konulmadı, esirlerin rahatları için özen gösterildi. Kısaca Selçuklular Karia ve Tantalos'tan sürgün ettiği Bizans ahalisine iyi muamelede bulunarak onları zorunlu göçe tâbi tutmuş oldu.[21] Böylece Sultan I. Keyhüsrev, esir tuttuğu Hıristiyan halktan 5.000 kişinin isimlerini, geldikleri yerlerin adını defterlere tek tek yazdırarak Akşehir'e kadar getirdi. Bu Hıristiyan halkı, adı geçen havâlide iskân ettirdi; kendilerine köyler, meskenler, araziler, ziraât aletleri ve tohum dağıtarak yerleştirdi. Bizanslı göçmenleri beş yıl kadar da vergiden muaf tuttu ve hattâ imparatorla sulh yapılınca kendilerine memleketlerine dönmekte serbest olduklarını bildirdi. Buna ek olarak beş yıl sonrası için de az bir vergi alacağını ve bu verginin de Roma kanunlarının belirlediği miktarın çok altında olacağını söyledi. Bu sûretle Haçlı Seferi esnasında nufûsu azalan bu bölgenin imarını ve istihsalini artırmayı sağladı. Hıristiyanlar bu yeni vatanlarından ve devletin adaletli idaresinden o kadar memnun oldular ki, bir daha kendi memleketlerine dönmediler. Bu kadar iyi muamele esirlere kendi memleketlerini unutturdu. Hatta bu sürgün edilen halk, Bizans arazisinde yaşayan akrabalarına memnuniyetlerini bildirdiler, bu durum üzerine Bizans idaresinden daima şikâyetçi olan Hıristiyanlardan birçoğu, çiftçiye ve teb'asına adaletle muamele gösteren Selçuklu ülkesine göçtüler.[22] Bizans'a ait topraklardan halk, muharebe olmadan Sultan I. Gıyâseddin'in ülkesine göç etti. Böylece bu dönemde Roma şehirleri boşaldı ve Türkiye Selçuklu ülkesine giderek, oralarda yaşamayı tercih ettiler. Böylece bu tarihlerde Akşehir-Konya ve diğer Selçuklu topraklarına göç eden Bizans halkının sayısının 5.000 kişiyle sınırlı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu hâdise Selçuklu Devleti ve sultanlarının, başlangıçtan beri, memleketlerini imar, iskân ve istihsali artırma siyasetlerinin örneklerinden birini teşkil eder. Zirâ devamlı savaşlar ve istilâlar nüfus zayiatına ve tahribata sebep oluyor; özellikle Uc (hudut)larda yaşayan göçebeler de henüz yerleşik hayata geçmemiş bulunuyordu.[23]

Sultan I.Alâeddin Keykubâd Dönemi

Kalonoros Kalesi (Alanya)'nin Hâkimi Kir Fard ve ailesi, buranın Sultan I. Alâeddin Keykubâd tarafından fethedilmesi üzerine, Akşehir'de bulunan iki köye yerleştirildiler. Bu köyler Selçuklu Sultanı tarafından Kir Fard'a mülk olarak verilmiş ve o ve ailesi burada sultanın ölümüne kadar yaşamıştır. Kir Fard, kızlarından birini ise sultana eş olarak vermiştir. Hont Hatun veya Mahperi Hatun adını alan bu hanım, uzun süre Hıristiyan kaldıktan sonra, hayır ve hasenat sahibi Müslüman birisi olmuştur. Kir Fard'ın kendisi Alâeddin Key-

19 Karia modern Geise olabilir, Tantalos ise muhtemelen Dandalsu'dur. Krş. W. M. Ramsay, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, (çev. Mihri Pektaş), İstanbul 1960, s. 145. Ramsay (Bk. Aynı yer), bunların şehir değil de birer mahalle adı olabileceğini söyler.

20 Yeri kesin olarak tespit edilemeyen Lampe, Yukarı Menderes ile Acı Göl arasında ve Khoma yakınında olmalıdır. Bk. Demirkent, Niketas Khoniates'in Historiası, s. 55, n.103.

21 Niketas, Historia, s. 55.

22 Niketas, Historia, s. 56.

23 Niketas, Historia, s. 53-57. Krş. Turan, Türkiye, s. 239-241; Selim Kaya, I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2006, s. 47.

kubad'ın ölümünden sonra II. Gıyâseddin Keyhüsrev ve ailesine karşı oluşan muhalefet nedeniyle daha güvenli Sille-Hatunsaray civarına göçmek zorunda kalmıştır. Bu göçte Sille-Hatunsaray çevresinin seçilmesinin en önemli sebebi yörenin Hıristiyan nüfusudur. Bu nedenle onlar kendilerini burada daha güvende hissetmişlerdir. Kir Fard'ın oğullarını da üçlü saltanat dediğimiz Celâleddin Karatay döneminden sonra (1249-1254) II. İzzeddin Keykâvus ile beraber Moğollara karşı mücadele ederken görüyoruz. Yani Kir Fard'ın oğulları II. İzzeddin Keykâvus döneminde Selçuklu Devleti'nin idaresinde etkin rol almışlardır.[24]

Moğol İstilası Dönemi

Moğol istilası, Orta Asya Türkmen boyları için tam bir felaket oldu. Moğol hükümdarlarının boyunduruğu altına giren Türkmenlere ağır vergiler ve mükellefiyetler yüklendi. Moğol istilası, Türkmen halklarının tarihî kaderleri üzerinde olumsuz etkilere yol açtı. İstilacılar, çok sayıda şehir ve köyleri yakıp yıkmış, binlerce masum insanı katletmişlerdi. Hayatta kalanlara ise, kaldırılamayacak ağırlıkta haraç ve vergiler yüklenmişti.[25]

Oğuz ve Türkmen boylarının büyük bir kısmı, Moğol istilası sonucunda Orta Asya, Kafkasya ve İran topraklarını terk etmişlerdi. Cengiz Han'ın ordusundan kurtulmak için Anadolu'ya kaçanlar arasında Kayı boyu da vardı. Bazı kaynaklarda Kayıların Ankara yakınlarındaki Karadağ civarına yerleştikleri kaydedilmektedir. Mahan'da yaşayan Oğuzlar, Moğolların Belh ve Horasan'ı tahrip etmesinden sonra Azerbaycan ve Diyar-ı Rum'a göç ettiler. Anadolu'ya gidenler arasında Karamanlılardan da bahsedilmektedir. Nure Sofi başkanlığındaki Karaman göçmenleri Şirvan (Kuzey Azerbaycan) üzerinden Ermenek'e gelmişlerdi.[26]

Moğol istilâsı neticesinde Anadolu'ya çok sayıda da İranlı gelmişti. Bunların başlıcasını aydınlar, dinî sınıf, tarikatlar, tâcir ve san'atkârlar zümresine mensup kimseler oluşturmakta idi. İranlılar Moğol istilâsından önce de Anadolu'ya, göç ediyorlardı. Bu İranlı unsurun Türkiye'nin medenî gelişmesinde önemli rolleri olduğu inkâr edilemez. Devletin mülkî kadrosu, eskiden de olduğu gibi genellikle İranlıların elinde idi. Moğol istilâsı sonucunda yeni gelenler ise, Konya, Kayseri, Sivas vs. gibi büyük şehirlerde koloniler teşkil edecek derecede kalabalık bir sayıda idiler. Bu unsur Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın halefleri zamanında devletin kadrosuna tamamen hâkim olmuşlardır.[27]

Selçuklu tarihinin son safhasında Türkmenler geniş çapta faaliyete geçmiş olup, Karamanlılar memleketin kaderini ellerine geçirmek gayesiyle hareket ediyorlardı.

Türkmen meselesi ile ilgili olarak ilk önce şu hususu belirtmek lâzımdır ki, Baycu'nun bütün askerleri ve bunların aileleri ile gelip Anadolu'da oturmaya başlamaları, Hülâgü (1256-1265) ve Abaka (1265-1282) devirlerinde yeni Moğol kuvvetlerinin bunlara katılmaları, bu devirde Anadolu'da cereyan etmiş olaylar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Orta Anadolu'nun doğu bölgelerindeki Türkmenler arasında geniş ölçüde yer değiştirmelere, yani göçlere sebep olmuştur. Türkmenler bir taraftan kuzeyde ve güneyde dağlık ve kıyı bölgelerine çekilirken onlardan pek ehemmiyetli kümeler de Bizans uçlarına ve Memlûk topraklarına göç etmişlerdi. Yukarıda da kaydedildiği gibi mü-

24 M. Ali Hacıgökmen, "I. Alaeddin Keykubat'ın (1220-1237) Kayınpederi Kir Fard Hakkında Bir Araştırma", Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, C. II, sy. 1, Antalya 2012, s. 127; Krş. Vladimir Aleksandroviç Gordlevskiy, Küçük Asya'da Selçuklular, (trc. Abdülkadir İnan), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015, s. 112-113.

25 S. G. Agacanov, Oğuzlar, trc. Ekber N. Necef-Ahmet Annaberdiyev, Selenge Yayınları, İstanbul 2004, s. 371- 373.

26 Agacanov, Oğuzlar, s. 372.

27 Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", Selçuklu Araştırmaları Dergisi, Ankara 1969, s. 6-7.

verrih İbn Şeddad[28], Sultan el-Melikü'z-Zâhir Baybars devrinde Anadolu'dan 40.000 evden ziyade Türkmen'in geldiğini ve hükümdarın, Gazze'den Antakya'ya kadar olan yerlerde bunlara yurt verdiğini yazmaktadır. Bu Türkmenler Memlûk devleti için mühim bir yardımcı kuvvet olmasının yanı sıra Dulkadırlı Beyliği'ni kurarak Orta Anadolu'da yeniden yurt tutmak, Çukurova'da Ramazanlı, Özerli beyliklerini kurup bu bölgeyi tamamen Türkleştirmek ve başka siyasî olaylara karışmak suretiyle başlı başına pek önemli roller oynamışlardır.[29]

Konya bölgesinde dirlik ve düzenlik bir türlü temin edilemiyordu. Karamanlılar Kongurtay'ın iki yıl önce yaptığı harekât neticesinde büyük bir felâket geçirmiş olmalarına rağmen kendilerini toparlamışlardı. Bu esnada Beyşehir taraflarında Eşrefoğlu da faaliyete geçmiş bulunuyordu. Bu hânedanın menşeini aydınlatmak maalesef mümkün olamamaktadır. Sultan II. Mes'ud Kayseri'de oturuyordu. Bunu fırsat bilen Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi, torunları olan Keyhüsrev'in oğullarını Konya'da, tahta çıkarttı. Fakat müşkilât ile karşılaşınca bu şehzâdeleri desteklemeleri için Karamanoğlu Güneri Bey'e beylerbeğilik ve Eşrefoğlu'na da saltanat nâipliği menşuru gönderildi. Güneri Bey ve Eşrefoğlu askerleri ile birlikte Konya'ya geldiler. Şehzâdeler törenle yeniden tahta oturtuldular (8 Rebiü'l-evvel 684 = 16 Mayıs 1285). Fakat bunların her ikisi de kısa bir zamanda ortadan kaldırıldılar.[30]

685 (1286) baharında Geyhatu 20.000 kişilik bir ordu ile Konya taraflarına geldi. Geyhatu'nun yanında Sultan II. Mesud da vardı. Nitekim Mesud Konya'da oturmaya başlamıştı. Fakat Mes'ud zayıf şahsiyeti yüzünden sükûnet içinde bir hükümdarlık süremiyordu. Bu defa da Germiyanoğulları harekete geçmişlerdi. Bu husus onların idaresindeki Türkmen nüfusunun yeni gelenler ile artmış olması ile ilgili olabilir. Sultan Mes'ud ancak Tayci oğlu Baltu kumandasındaki Moğol kuvvetleri sayesinde Germiyanlıları mağlûp ederek onların faaliyetlerini bir müddet için önledi.[31]

Argun'un 1291 yılında ölümü üzerine *Türkmen* toplulukları harekete geçerek her tarafta karışıklıklar çıkarmışlardı. Türkmenler arasında Karamanlılar yine başı çekiyordu. Gerçekten onlar Beyşehri'ni alıp Eşrefoğlu'nu öldürdükten sonra, Halil Bahadır'ın kumandasında Konya'ya da girerek şehri üç gün yağmalamışlardı. Sultan Mesud Kayseri'de olup, Suriye Türkmenleri'nin akınlarını önlemeye çalışıyordu. Konya ileri gelenleri şehri Karamanlılar'a karşı koruması için, ordusuyla Vezir Fahreddin Ali'nin torununu Denizli'den yardıma çağırmışlardı. Ancak daveti olumlu karşılayan vezirin torunu da pek bir şey yapamadı. Bu sebeple Sultan Mes'ud, Geyhatu (1291-1295)'ya mektup yazarak acele Anadolu'ya gelmesini rica etti. Moğollar yardıma gelmeseydi Türkmenler memleketi tamamen ellerine geçireceklerdi.[32]

Geyhatu Konya'ya geldi. Şehir halkı gelişi münasebeti ile şenlikler yaptılar. Ordusunun bir bölüğünü Akşehir'e gönderen İlhanlı hükümdarı, diğer bölüğü ile Karaman ülkesine yöneldi; Karamanlılar'a karşı derin bir kızgınlık duyuyordu. Bu sebeple, Ereğli ve Lârende yörelerini korkunç bir şekilde yağma ettirip ele geçenleri acımaksızın öldürttükten sonra, kumandanlardan Tegin Timur'u İçel'e göndererek orada da aynı şeyleri yaptırdı. Ele geçirilenler işkence edilerek öldürülüyorlardı. Ayrıca kadın, çocuk ve delikanlı olmak üzere Karaman ve Eşrefoğulları ülkesinden (Beyşehir)

28 İbn Şeddâd, Baybars Tarihi, (çev. Şerefüddin Yaltkaya), Ankara 2000, s. 155.

29 Sümer, "Moğollar", s. 45.

30 Muharrem Kesik, "Gıyâseddin Mesud II", Türkiye Selçukluları Makaleler, Kriter Yayınları, İstanbul 2015, s. 148.

31 Sümer, "Moğollar", s. 60; Krş. Kesik, "Gıyâseddin Mesud II", s. 148-149.

32 Sümer, "Moğollar", s. 62. Krş. Kesik, "Gıyâseddin Mesud II", s. 150-151.

7.000 tutsak alınmıştı. Buradan Denizli ve hattâ Menteşe Türkmenleri tarafından yeni açılmış olan Muğla bölgesine kadar giden Geyhatu, oralarda da dehşet verici kıyım ve yağmalar yaptırdı. Konyalılar, Geyhatu'yu sevinçle karşılamalarına rağmen on sekiz gün boyunca şiddetli zulme maruz kaldılar. Geyhatu ayrıca, Moğollar'ın elinde sadece bir oyuncak olan ve hiçbir varlık gösteremeyen Selçuklu Sultanı II. Mesud'u, Göktay, Anit ve Giray gibi bazı Moğol emirleri ile birlikte, Kastamonu taraflarında faaliyette bulunan kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan üzerine yollayıp onun da Çobanoğlu ile birlikte girişti̇ği hareketi bastırdıktan sonra elde ettiği bol ganimetle İran'a döndü.[33]

Moğol zulmünden kaçan ilim adamları arasında Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin babası Bahâeddin Veled de bulunuyordu. Bahâeddin Veled, Hicaz'dan dönerken Şam'a uğradı; 614'te (1217) Malatya'ya, 616'da (1219) Sivas'a geldi ve daha sonra Erzincan'a ulaştı. Mengücük Beyi Fahreddin Behramşah ve karısı İsmetiye Hatun, ilim ve din adamlarına büyük saygı gösterirlerdi. Rivayete göre, Bahâeddin Veled ile Mevlânâ Celâleddîn, Erzincan'a geldiklerinde onlardan büyük saygı görmüş ve Behramşah Erzincan'da bir medrese yaptırarak Bahâeddin Veled'in orada ders vermesini sağlamıştır. Hükümdarın ısrarlarına rağmen Bahâeddin Veled, Erzincan halkının lüks ve refah içinde eğlenceye daldıklarını görerek burada kalmamıştır. Erzincan üzerinden Akşehir'e geçerek kendi adına yaptırılan medresede dört yıl ders okutmuş ve oradan Lârende'ye (Karaman) giderek, burada da adına yaptırılan medresede en az yedi yıl müderrislik görevinde bulunmuştur. Ardından Sultan Alâeddin Keykubad'ın daveti üzerine babasıyla birlikte Konya'ya göçmüş ve buraya yerleşmişlerdir.[34]

33 Sümer, "Moğollar", s. 63. Krş. Kesik, "Gıyâseddin Mesud II", s. 151.

34 Abdülkerim Özaydın-Fahameddin Başar, İslâm Tarihi, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2006, VIII, s. 47; Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", DİA, XXIX, 441-442.

SONUÇ

Selçuklular 1040 yılından itibaren çeşitli coğrafyalara yayılmışlardır. Bu bölgelerden birisi olan Anadolu'ya da yoğun bir Selçuklu göçü gerçekleşmiştir. Selçuklular ve Türkmenlerin Anadolu'da göç ettikleri önemli güzergâhlardan biri de Konya ve çevresi olmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti'ne büyük ölçüde zarar veren I. Haçlı Seferi'nden sonra Sultan I. Kılıç Arslan (1093-117) ve Anadolu Türkleri kendilerini toparlamaya başlamış ve bu süreçte Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti İznik kaybedildiği için yeni başkent olarak Konya belirlenmiştir. İşte Birinci Haçlı Seferi'nin ardından Haçlıların başarıları sonucu Bizans'ın Anadolu'nun batısında Türkmenlere karşı baskılarını arttırdığı ve bunun sonucunda Konya merkez olmak üzere civardaki göç yoğunluğunun büyük bir artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Bizans İmparatorluğu ve Türkmen beylikleri ile Anadolu'da yaşadığı siyasî ve ekonomik problemlerin de Konya ve çevresine yapılan göçlerde etkili olduğu anlaşılıyor. Konya'ya yapılan göçlerde Moğol İstila hareketinin de etkilerinin büyük olduğu görülmektedir. Bu süreçte Asya'da Moğollar tarafından istilaya uğramış ya da uğrama tehlikesi ile karşı karşıya bulunan çeşitli şehir ve bölgelerden Anadolu'ya yoğun bir göç trafiğinin yaşandığını görüyoruz.

KAYNAKLAR

AGACANOV, Sergey Grigoreviç, *Oğuzlar*, trc. Ekber N. Necef-Ahmet Annaberdiyev, Selenge Yayınları, İstanbul 2004.

Anonim Selçuknâme, (yay. ve çev. Feridun nafiz Uzluk), Ankara 1952.

BELÂZURÎ, *Fütûhu'l-Büldân*, (trc. Mustafa Fayda), Ankara 2002.

DEMİR, Taner, *I. Süleyman Şah Dönemi T*ürkiye Selçuklu Devleti Tarihi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.

GORDLEVSKIY, Vladimir Aleksandroviç, *Küçük Asya'da Selçuklular*, (trc. Abdülkadir İnan), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015.

HACIGÖKMEN, M. Ali, *Türkiye Selçuklu Başkentleri İznik ve Konya*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2019.

HACIGÖKMEN, M. Ali, "I. Alaeddin Keykubat'ın (1220-1237) Kayınpederi Kir Fard Hakkında Bir Araştırma", *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, C. II, sy. 1, Antalya 2012.

Hudûdü'l-âlem, (nşr. Menûçihr Sütûde), Tahran 1362/1983.

İBN ŞEDDÂD, *Baybars Tarihi*, (çev. Şerefüddin Yaltkaya), Ankara 2000.

KESİK, Muharrem, *1071 Malazgirt*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.

KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud* Dönemi (1116-1155), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.

KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçukluları Makaleler* , "Gıyâseddin Mesud II", Kriter Yayınları, İstanbul 2015, s. 147-154.

NIKETAS KHONIATES, *Historia*, (çev. Işın Demirkent), *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206)*, Dünya Yayınları, İstanbul 2004.

ÖNGÖREN, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, XXIX, 441-442.

ÖZAYDIN, Abdülkerim – BAŞAR, Fahameddin, İslâm Tarihi, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2006, VIII.

ÖZGÜDENLİ, O. G., *Selçuklular*, İsam Yayınları, İstanbul 2013.

RAMSAY, W.M., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (çev. Mihri Pektaş), İstanbul 1960.

KAYA, Selim, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah* Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2006.

SÜMER, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1969.

SÜRYANİ MIKHAIL, *Khronik*, (trc. Hrant D. Andreasyan), *Süryani Patrik Mihail'in Vekayinâmesi 1042-1195*, Ankara 1944.

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.

TURAN, Osman, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri I: Şemseddin Altun-Aba Vakfiyyesi ve Hayatı", Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 297-332.

GÖÇÜN DEYİ DEDİ M'OLA DİLLERİ

Sana diyom sana şol Dede Dağı
Göçtü m'ola şu Cerid'in illeri
İmirz'oğlu zati belli konalga
Göçün deyi dedi m'ola dilleri

Hûblar eğlencesi Mercin'in suyu
Güzelin áğleği Cehan'ın kıyı
Gitti de gelmedi bir deli deyi
Alat alat dáğner m'ola yolları

Arık Yazı nergislerin bitti mi
Garip garip durnaları öttü mü
Cerid eli sana çadır tuttu mu
Çalhan bire Yarsufat'ın gölleri

Dadal'ım da der ki boşandı bendim
İçmişim doluyu zerhoştur kendim
Ne kadar eğlensem bir gün giderim
Yakın eyle uzaktaki yolları

Dadaloğlu

HORASAN'DAN KONYA'YA TÜRKİSTAN - HORASAN MARİFETİNİN GÖÇÜ: FÜTÜVVETİN SON MEYDANI OLARAK KONYA

Ahmet TAŞĞIN*
Öner ATAY**

ÖZET

Bu çalışma, Konya ve çevresine yerleşen Türkistan ve Horasan göçerlerinin anlam dünyasını ele almaktadır. Konunun kavramsal alanının aktarımı ve isimlendirilmesinde yaşanan sorun ve oluşan boşluk, Konya ve çevresi ve Türkistan ve Horasan göçerlerinin anlam dünyasının anlaşılmasına mani olmaktadır. Bu durum Konya ve çevresinin Haçlı Seferleri ve Bizans'ın sınır komşusu olarak anlaşılması ve Türkistan – Horasan marifetinin referansıyla ilişkisini belirsiz veya anlamsız kılmaktadır. Literatür bir yana sözlü aktarımın yaygınlığıyla kurulan ve sürdürülmesi çabalanan keşmekeşin merkezi noktası marifet ve topluluklarını başıboş rastgele, yağmacı, hedefi ve hiçbir kültürel birikime sahip olmayan "at sırtında" dolaşmaktan başka becerisi olmayan göçerler şeklindeki tarif ve tanımın popülerliği, geçmişin karartılmasına değil bugün ve geleceğin yok edilip kırımına yol açmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada, Türkistan – Horasan hattından gelip Rum – Balkan hattında hareket eden göçerlerin sadece yerleşim, askeri, siyasi, iktisadi alanlarda değil anlam ve mana dünyalarına ilişkin nasıl bir kurguya sahip oldukları izah edilmeye çalışıldı.

* Prof. Dr. / Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Alevi Bektaşi Kültürü Anabilim Dalı, ahmetyolcu65@gmail.com
** Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü, atayoner@gmail.com

Konya ve çevresi, Türkistan-Horasan kaynaklı irfan ve bu irfanı omuzlayan toplulukların son durağıdır. Bir insan ömrüne sığacak zaman diliminde Türkistan ve Horasan'dan hareket eden göçerlerin organize ve yerleşimlerini sağlayacakları birikime sahiptiler. Hem mana hem de teşkilatlanma gibi ana başlıklar altında değerlendirilecek konuların tesadüf ve rastgele gerçekleşmediği ve göçerlerin bu birikime sahip olduğu açıktır. Bir adım daha ileri gidilecek olursa Türkistan – Horasan göçerleri, Haçlı Seferlerinin bitirilmesinde büyük rol oynayarak Bizans'ın sınırına kalıcı olarak yerleşmişler. Türkistan – Horasan göçerleri siyasi, idari, askeri ve sosyal organizasyonun dışında kadim irfanın taşıyıcı ve temsilcileri de olmuşlardır. Rum ve Balkan diyarında kadim irfanın parçalarını taşıyan topluluklar, hem varlıkları hem de sıkıştırıldıkları yerde nefes almalarını sağlayan edep ve erkânı sürekli hatırlattılar.

Sonuç olarak iki ana konu bu çalışmada, karşılıksız olarak yetim, miskin ve esirin korunmasının gerekliliği anlamına gelen Fütüvvet ve Fütüvvetin gerçekleştirilmesini sağlayan topluluğun son meydanı, Konya ve çevresi olduğu ortaya konulmuştur. Fütüvvet ile hangi başlık ve faaliyetlerin gerçekleştiğine dair anlam ve mananın üretilip kurulduğu, kaynak ve kaynaklarda yer alan anlamın yorumlanması da dâhil izahta bulunulmuştur. Böylece Rum – Balkan topraklarında hatıralarını günümüze kadar ulaştırmış ve yaşatmış birçok kişinin takip ve temsil ettiği Türkistan – Horasan marifetinin kısmen de olsa dile gelmesine giriş yapılmış oldu.

Anahtar Kelimeler: Konya, Fütüvvet, Zaviye, Marifet, Türkistan-Horasan

THE MIGRATION OF THE TURKESTAN-KHORASAN INGENUITY FROM KHORASAN TO KONYA: KONYA AS THE LAST SQUARE OF FUTUWWA

ABSTRACT

This study examines the meaning world of Turkestan and Khorasan nomads settled around Konya. The problem experienced in the quoting and naming of the conceptual field of the subject and the gap created, prevent the understanding of the meaning world of the Turkestan and Khorasan nomads of Konya and its environs. This situation makes the relationship between the understanding of Konya and its environs as a border neighbor of the Crusades and Byzantium, and the reference to Turkistan-Khorasan ingenuity unclear or meaningless.

The popularity of the description and definition as nomads with no other skills than horseback riding, which is stray, random, marauding, without goals and with no cultural background, leads not only darkening the past but olso to the destruction of the present and the future. Therefore, in this study, it is tried to explain how the nomads, coming from Turkestan - Khorasan line and moving on the Rum(Anatolia) - Balkan line, have a fiction not only in settlement, military, political, economic fields but also in meaning and meaning worlds.

Konya and its periphery are the last stopover of the wisdom of Turkestan-Khorasan and the communities that shoulder this lore. It has been revealed that nomads from Turkestan and Khorasan settled in a period of time that would fit into a human life, and that they ceased the Crusades and became shelter to orphans, slugs and captives on the border of Byzantium and that they were the last square of Futuwwa. Thus, with Futuwwa, the source of the meaning of which titles and activities were realized and interpretation of which meanings were produced and established, have also been explained. As a result, it has been an introduction to Turkistan - Khorasan ingenuity, which is represented by many people who have survived and lived their memories in the Greek - Balkan lands until today.

Key Words: Konya, Futuwwa, Zawiya, Ingenuity, Turkestan-Khorasan

GİRİŞ

Bu çalışma, Konya ve çevresinde kurulu tekke ve zaviyelerle bağlantılı tekke ve zaviyeye ad veren kişilerin Türkistan-Horasan göçerleri olarak adlandırılıp göçmenler ve iskânlarını konu edinmektedir. Konu, Konya'ya göçler ve anlamı ile bu göçerlerin şenlendirdikleri mekân ve anlamı üzerinde durmaktadır. Böylece orta zaman Türk ve Konya tarihi açısından hemen herkesin merakını celbeden bu konuda eldeki kaynakların yeniden bir araya toparlanmasından oluşan yeni bir yaklaşımla yorumlanmaya çalışılacaktır. Bu yaklaşımla bir araya getirilen farklı kaynaklardan bilgi ve veriler, toplulukların anlam dünyası ve kendi birikimleri etrafında anlatılmaya çalışıldı. Bunun gerçekleştirilmesinde ana kurgu ve çıkış noktası olarak, Fütüvvet ve Türkistan – Horasan irfanı dikkate alındı. Kaynak olarak menakıpnameler, şahıslar ve kayıt altına alınan faaliyetlerden yararlanılmaya gayret edildi.

Konya ve çevresinde yerleşimleri sağlanan göçerlerin belirli bir program etrafında gerçekleştirildiği yukarıdaki kaynaklarda yer alan verilerden anlaşılmaktadır. Bu veriler aynı şekilde daha sonra kayıt altına alınarak Tahrir şeklinde kişi ve topluluklar ile faaliyet başlıklarına da yer verilmiştir. Fakat defterlerde yer alan bu bilgiler, bilgileri değerlendiren farklı disiplinden gelen araştırmacılar için çok fazla bir anlam ifade etmemişti[1]. Bunun için burada daha fazla belge ve defter kayıtlarında yer alan kısa bilgiler, kelime, kavram ve terim olarak yorumlanmaya veya açıklanmaya çalışıldı.

Selçuklunun İznik'in ardından Konya'ya çekilmesiyle Konya ve çevresinde oluşturulan yeni yapılanma Türkistan – Horasan marifetinin merkezi haline gelmişti. Selçuklu Devletinin devamı olarak Osmanlı Devleti de tapu ve vakıf kayıtlarıyla zaviye ve tekke mensupları ve faaliyetlerini kayıt altına almışlar. Kayıtlarda vergi mükelleflerinin tespiti, hangi kalemlerden ne kadar vergi verecekleri ve bunlar arasından vergilerden muaf olanları da tasnif etmişler. Buradan hareketle bu çalışma, hem kayıt altına alınıp tasnife tabi tutulanlar hakkında hem de Türkistan – Horasan irfanında görevli kişiler ve faaliyetlerine işaret edilecektir. Böylece vergiden muafiyet ve gerekçeleri arasında yer alan görevlilerin isimlendirilmesinden yola çıkarak kısaca bu görevlilerin yerine getirdikleri hizmetin anlaşılmasına kolaylık sağlayacaktır. Şeyh, mürşit, pir, zakir, ikrar, çerağ, sofra-maide, saki, ferraş gibi başlıklar hakkında da kısa kısa alıntılarla açıklık kazandırılmaya çalışılacaktır. Kayıt altına alınan bu görevler ile fütüvvet ve Türkistan – Horasan irfanında yer alan hizmetler arasında ortak olanlar ve bir anlamda resmi hüviyet kazanmayanları da dikkate almak konunun anlaşılması ve aktarımını kolaylaştıracağı düşüncesiyle burada her iki veriden bir karma yapılarak yer verildi. Fütüvvet ile Türkistan – Horasan irfanında yerine getirilen hizmetler ve bu hizmetlerin resmi olarak kabul edilip tekke ve zaviyelerde görevli sayılıp vergiden muaf kılınanlara dikkat edilerek her iki veri ve kaynak da bir araya getirilmeye çalışıldı.

Bu hizmetler hakkında kısa bilgi ve izahta bulunarak Seyyit Battal Gazi, Hacı Bektaş Veli gibi kişilerin ardından gelenlerin Rum ve Balkan diyarında gerçekleştirdikleri erkân ve aşamaları anlaşılmasına katkı sunulmaya çalışılacaktır. Böylece Konya maide – meydanında toplanan marifet erbabı, fütüvvetin mekânı olarak bir şehri ihya edip Allah'ın kullarına teşekkür beklemeden ve ücret istemeden hizmet ettikleri konusunun anlaşılmasına da katkı sunacaktır. Buradan hareketle zaviye ve

1 Ahmet Taşğın, – Bünyamin Solmaz, "Tahrir Defterlerinin Alevilik – Bektaşilik Araştırmalarına Katkısı: Irène Beldıceanu – Steınherr Örneği", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi, Sayı 62, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Merkezi Yayınları, 2012, ss. 207-227.

tekke görevlileri arasında bulunan zakir, süpürgeci ve hadim gibi başlıklar altında değerlendirilen hususlar aşağıda dayanaklarıyla birlikte izah edilmiştir. Böylece Türkistan – Horasan'dan akıp gelen irfan nehrinin beslediği Konya ve çevresi, fütüvvet havuzunun musluklarından olmak bir yana önemli mekânlarından birisi olmuş ve aynı zamanda bu nehrin son ulaştığı yer hüviyeti kazanmıştır. Bu hüviyetini günümüze kadar da sürdürmüş ve sürdürmeye de devam edeceği umudu taşımaktadır.

Yaygın veya popüler kullanımı itibariyle Türkistan - Horasan hattından hareket eden topluluklar binlerce kilometrelik yolu gelip Rum - Anadolu diyarına yerleşmişlerdir. Türkmen veya göçerlerin bunca yolu kat edip gelmelerine sebep ne olmuştur veya hangi izi ve güzergâhı takip ederek gelip Rum – Anadolu diyarına yerleşmişlerdir? Yine yaygın veya popüler kullanıma göre at sırtında kımız içip ok atıp kılıç sallayan konar-göçerler, medeniyet esasına dayalı fazla bir birikim ve etkiye sahip değillerdi. Yukarıdaki soruya ek olarak Konya ve çevresindeki yol ve güzergâh ile konaklama ve duraklar dikkate alındığında takip edilen yerleşim planı ve yerleşimcilerin organize edilerek şenlendirecekleri mekânın belirlenmesi hangi bilgi ve birikime göre gerçekleştirilmiştir? Ticaret, posta, istihbarat, askeri ve hac yolu olmak üzere yol boyunca gelip gidenlerin güvenliği ve istirahat edecekleri mekânların oluşturulması da dâhil han ve kervansarayların zaviye ve tekkelerle takviye edildiği bu sistem insan gücü ve kullanılan araçlar da dâhil nasıl ve hangi etkiyle kurgulanmıştır?

Türkistan - Horasan kaynaklı göçerlerin Hoca Fakih, Dediği Sultan dışında daha birçokları arasında Seyyit Harun gibi gelip kasaba kurması ve kurduğu şehrin adının da yine kendi adıyla birlikte Seydişehir olarak anılmasına neden olmasının izahı bilgiden ibaret aktarılmakta ve bilginin mana âlemine değinilmemektedir[2]. Böylece Fütüvvet esasında hareket eden toplulukların Konya ve çevresinde Fütüvvetin merkez ve meydanı oluşunun kaynak ve anlam dünyasını takip etmek mümkün olacaktır. Alaaddin Keykubat'ın Abbasi Halifesi Nasır li-Dinillah'tan şalvar giymesi ve Şeyh Şahabettin Suhreverdi'nin Konya'yı ziyareti, Fütüvvet meydanı olarak Konya ve bu esasa bağlı feta/fityan veya ehli fütüvvete yoğunlaşmayı zorunlu hale getirmektedir.

Konar-göçer Türkmen toplulukları, rastgele, başıbozuk ve kimin nereye nasıl gittiği belirli olmayan bir taşınma ve yerleşme hareketi gerçekleştirmedikleri ve düzenli bir göç ve yerleşim planına uyarak hareket ettiklerine göre bu plan ve erkân kimin tarafından ve nasıl oluşturuldu? Yani göçerlerin takip ettikleri bir yol ve hedef var mıydı; varsa bu kimin tarafından nasıl ve niçin oluşturuldu veya ne zamandan beri gidebilecekleri ve istikameti belirlenmiş bir harita ellerinde mevcuttu?

Genel olarak göç ve kitlesel göçlere dair ileri sürülen izaha göre kıtlık, savaş vs. nedenler etkili olmaktadır. Türkistan ve Horasan Türkmenlerinin Rum-Anadolu'ya göçmelerine neden de "kıtlık" olduğu söylenmekteydi. Yani Türkistan – Horasan'da kuraklık baş göstermiş ve meralarda ot kalmamış, hayvanlar ölmeye ve insanlar aç kalmaya başladığı göçlerin gerekçesi olarak gösterilmekteydi. İşaret edilen açlık ve kıtlık, aşağıda başlıklar halinde aktarılacak olan fütüvvet veya Türkistan – Horasan irfanının nasıl gerçekleştirildiği hakkında yeterli izah yapılamamaktadır. Hatta izahtan da öte bu konuda fikir beyan etmek veya kalem oynatmak neredeyse mümkün görünmemektedir. Doğal olarak bu aç insanlar yani bu kıtlıkla karşı karşıya kalan Türkmenler, binlerce kilometrelik yolu geçip yol boyunca hemen her yerde bir beylik, şehir ve

2 M. Akif Erdoğru, "Seydişehir Seydi Harun Külliyesi Vakıfları Üzerine Bir Araştırma", Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı 7, Yıl 1992, ss. 81-132.

devlet kurarak hareket edip yolculuklarına devam etmişlerdir. Kurdukları bu idari alanlarda medrese, tekke, zaviye ve pazaryeri yapıp kendi isimleriyle anılan birden fazla ve çok geniş bir coğrafyada kendilerinin de içerisinde yaşayabildikleri yeni mekânlar oluşturdular. Her nedense kıtlıktan kurtuldukları veya karınlarını doyurdukları ilk durakta durmayıp seferlerini nasıl sürdürdüler? Aç ve kıtlık konusunu merkeze alarak bu kadar derin mevzuyu ve geniş coğrafyada yürütülen faaliyetleri açıklamak oldukça zordur.

Yukarıdaki izaha göre açlık ve kıtlıkla karşı karşıya kalan Türkistan – Horasan göçerleri, gittikleri hemen her yerde çok kısa sürede yukarıda ana hatlarıyla dile getirilen hususları kurdukları şehir ve köylerde nasıl gerçekleştirdiler? Aç ve kıtlıkla yüz yüze kalmış ve ölümün pençesindeyken bütün mukavemet ve muvazenesini kaybetmiş göçerler, hiç bilmedikleri ve tanımadıkları yeni topluluk ve memleketlerde nasıl oldu da kısa sürede çapul ve yağmanın ötesinde etkileri günümüzde dahi devam eden medeniyetin kurucuları oldular?

Türkistan-Horasan'dan akıp gelen suyun biriktiği havza yani "karye" Rum-Anadolu diyarında Konya olmuştur. Konya, Türkistan-Horasan irfanının gelip konduğu ve korunduğu son "maide-meydan" olmuştur. Türkistan pirleri, Horasan erenleri, Rum velileri ve Balkan gerçekleri adıyla sıralanan marifetin taşıyıcıları, orta zamanda Konya merkezinde bir araya gelip toparlanmışlardı. Bu dönem Haçlı Seferlerinin, Müslümanların birinci kıblesini işgal edip esir aldıkları döneme de rastlamaktadır. İlk Haçlı Seferi 1096 yılında başlamış ve 1097 yılında Rum Selçuklu başkenti İznik'i kuşatması ardından Kudüs'e kadar ulaşıp ele geçirilmesiyle sonuçlanmıştı. Haçlı seferlerinin ardından Selçuklu başkenti İznik'ten Konya'ya taşınmış ve devletin yeni başkenti Konya ve etrafı birçok yönden tahkim edilmişti[3]. Kudüs'ün Selahaddin Eyyubi tarafından Haçlılardan 1187 yılında alınmasının ardından Haçlılarda büyük bir manevi bir çöküntü oluşmuş ve seferlerin ardı kesilmemişti. Son haçlı seferi 1291 yılında Akka'nın Haçlılardan alınmasının ardından 1267 yılında başlayan ve üç yıl süren hazırlığın ardından sekizinci seferle 1270 yılında vuku bulunmuş ve Haçlıların yenilgisiyle tamamlanmış oldu. Birçok hazırlık yapılmasına karşın yeni bir Haçlı seferi gerçekleşmeyip 1291'de Haçlı Seferi yapılamamış oldu. Söz konusu yılda Memlukler, Akka'daki son Haçlıları da çıkararak 1096-1291 yıllarında arasında çok geniş bir coğrafyada yerleşik Haçlı varlığına son vermişler[4].

Konya ve çevresine yerleşen göçerlerin kendilerinden önce uzun bir yolu takip edip gelenlerin takip ettikleri tecrübe ve paylaşımlarının onlar üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu birikimi yakından geriye doğru işletmek mümkün ki İstanbul ve Akdeniz'e ulaşan sahabe de dâhil birçok Müslüman savaşçıdan söz edilebilir. En azından halkın sözlü geleneği ve muhayyilesinde sahabeden itibaren Roma'nın merkezine doğru hareket eden toplulukların haberi anlatılıp aktarılmış ve bu çerçevede destan türü birçok eserde vücuda getirilmiş. Bizans sınır ve surlarında birçok sahabenin şehit olduğu bilgisi halen güncelliğini korumaktadır.

Bunun nedeni ise Hazreti Resulün hayatındayken "Allah'ın elçisi ve Allah'ın kitabını kullarına gönderdiğini" anlatan ve Allah'ın dinine davet eden mektup yazıp göndermişti. Bu mektuplardan bir tanesi de Dihye bin Halife el-Kelbi isimli sahabe ile Bizans kralı Heraklious'a ulaştırılmış. Heraklious mektup kendisine ulaştığında Kudüs civarındaydı ve Kudüs'te bulunan Ebu Süfyan da oradaydı. Kral, Ebu Süfyan'dan Hazreti Peygam-

3 Faruk Sümer, "Anadolu Selçukluları", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 36, Yıl 2009, ss. 380-384.

4 Işın Demirkent, "Haçlılar", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 14, Yıl 1996, ss. 525-546.

ber hakkında bilgi almıştı. Diğer mektuplar gibi Bizans'a da ulaştırılmış oldu[5]. Buna ek olarak "İstanbul'un Fethine" ilişkin hadisin gündemde tutulması, sahabeden itibaren Müslümanların Roma'ya yönelmelerine neden oldu. İki yoldan hem doğu hem de batı Roma'ya seferler yoğunlaşarak arttı. Bu seferlerin sürekliliği devam etti ve Seyyit Battal Gazi de bu seferlerle gelen bir ailenin çocuğu olarak Malatya'da doğdu ve babası Hüseyin Gazi Ankara yakınlarında şehit oldu. Seyyit Battal Gazi, İstanbul'a kadar ulaştı. Seyyit Battal Gazi'nin İstanbul'a ulaşmasının işareti olarak hem kendi ismiyle anılan Tekfur Sarayı'nda bir mıntıka ve yine oğlu Beşir Ağa adına tekke bulunmaktadır[6].

Haçlı Seferlerinin başlangıçta hız kazanıp iştah kabartıcı ve heveslendirici olarak "Doğunun zenginliği" ve "Türklerin Anadolu'dan atılması" ile Kudüs'ün geri alınması gibi başlıkların etkili olduğu söylenebilir. Halife Ömer zamanında Kudüs, Müslümanların yönetimine geçmiş ve aynı şekilde Suriye – Şam bölgesi de daha ilk dönemden itibaren Müslümanlar tarafından ele geçirilmişti. Sahabe yönetiminin ardından saltanatın kurucusu Muaviye de Emevi Devletini Şam'da kurmuş ve Müslümanlar yönetiminde de daha ilk dönemden itibaren Şam eskiden olduğu gibi merkez oluşunu da devam ettirmişti. Yukarıda sıralanan iştah kabartıcı nedenlerden dolayı Haçlılar, Kudüs'ü Müslümanlardan kurtarmak amacıyla ciddi bir hazırlık yaptı ve Avrupa'dan birden fazla yoldan hareket ederek Balkanlar ve Trakya tarafından İstanbul ve civarına ulaştılar. Doğal olarak ilk karşılaştıkları Müslüman topluluk İznik'i başkent yapan Selçuklulardı. Haçlı seferlerinin güçlü ve yoğun olması ile birlikte Haçlıların Kudüs'e yönelmesi, Selçukluların merkezini İznik'ten, Konya ve çevresindeki yerleşime geri çekmesine etki ettiği açıktır.

Konya ve çevresine yönelen diğer bir göç dalgası ise Cengiz ile başlayan ve ardıllarıyla devam eden Moğol hücumlarıdır. Moğollar nedeniyle Horasan'dan birçok devlet adamı, âlim ve arif Konya ve çevresine yerleşim için yola çıktı ve bir anlamda Konya'ya sığındı. Türkistan – Horasan coğrafyasından gelen göçerler, Haçlı ve Moğol olmak üzere her iki dönem arasında yoğunlaşmaktadır.

Sözlü muhafaza edilen, kimi zaman kalemle resmedilen Türkistan-Horasan göçerlerinin hikâyeleri, göçerler meydan ve meclisinde anlatılmış ve okunmuş. Bu metinlerin yaygınlığı ve topluluklar arasındaki dolaşımı dikkate alınacak olursa, hikâyenin kurduğu ve paylaştığı dünyanın anlam ve gerçekliği belge ve "bilimsel" çıkarımın ötesinde olduğunu söyleyebiliriz. Modern bilim ve yöntemlerinin işaret ettiği "gerçek" bilginin güvenirliliği ve geçerliği, "fizik" ve "metafizik" ikili yarılmanın insaf ve merhametine terk edilmiştir. Kendi Müslüman, yaptığı işi Müslüman kılamayan bilim işçisi, yaşadığı krizin maliyetini, kendisine kalan mirasın hazinesini yağmalamakla ödemektedir. Daha da ötesi gözü doymayan ve sürekli içindeki ateşi lav olarak üzerine püskürten bilim kilisesi "tanrı"sının kurbanı olmaktadır. Bununla kalmayıp yeni lav ve dumana muhatap oldukça "tanrı"nın yeni kurbanlar peşinde olduğuna aldırmayıp doğunun menakıbını hurafe ve batıl görüp batının mitolojisini bilim olarak takrirle kabullenmektedir. Bu güvenilir ve geçerli alan, önünde secdeye kapanılması gereken bir âlem olarak üretilmiş ve üretilmeye devam edilmektedir.

Türkistan-Horasan marifetinin temsilcilerinin hayat hikâyeleri arasında Hazreti Ali Cenknamelerinin izinde Seyyit Battal Gazi'yi konu edinen Battalname bunların ilkidir. Bu eserler arasında Battalname dışında Danışmendname ve Müseyyeb Gazi sıralanabilir. Fethin ve gazanın aktarımından sonra evliya velayetname ve menakıbnameleri de sayılabilir. Menakıb-ı Mevlana, Menakıb-ı Sadreddin, Velayetname-i Hacı Bektaş, Menakıb-ı Didi-

5 İbrahim Sarıçam, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, 11. Baskı, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 296.

6 MVL. 1280. Re. 4; 586/81.

ği Sultan, Keramat-ı Ahi Evran, Makalat-ı Seyyit Harun vb. isimlerle bilinen ve menakıbname, velayetname veya makalat başlıklı eserler Konya ve çevresinde faaliyet yürüten Türkistan – Horasan menşeli arifleri konu edinmektedir.

"O zaman tekkenin çevresine çıkarlar; önce büyük bir ateş yakarlardı.

Erenlerden biri o ateşe geldi; ondan eline bir odun aldı.

Onu Rum diyarına fırlattı. Her genç ile ihtiyar, Rum erleri dedi.

Canlar orada bu odun parçasını tutsunlar ki, Rum diyarına er geldiğini bilsinler.

Rivayettir ki o kurtulmuş kişi dut ağacından olan o odun parçasını, Konya'ya düşürdü.

Şah Emir Cem'in halifesi o zamanda, o mekânda fıkıh hocası idi.

Dergâhına alıp onu fidan olarak ekti. Canlanıp yaprak ve meyve verdi.

Daha ateş yanığı başındadır. Bu zamanda bile tanınmaktadır.

Hoca Ahmed de bir odun parçası aldı. Velilik gücü ile Rum'a fırlattı.

Ey yumuşak yüzlü! İşte bu mermi nereye düşerse makamın orası olsun, dedi.

Bunca sene ve yıl dergâhta durur. Ancak ağacın cinsi belli değildir.

O anda Hacı Bektaş erleriyle bütün ulular ile vedalaşır."[7]

Hacı Bektaş Veli'nin Velayetnamede neredeyse bütün ayrıntılarıyla anlatılan yolcuğu ve takip ettiği güzergâh hakkında yeterli bilgi verilmektedir. Yol boyunca karşılaştığı şahıs, topluluk ve olaylar, Hacı Bektaş Veli'nin Türkistan – Horasan irfanının ayrıntılarının anlaşılması bakımından kıymetli bilgiler içermektedir[8].

Kaynaklarda Rum-Anadolu'ya gelen göçerlerin kendi içerisindeki tasnifi Gaziyan-ı Rum, Ahiyan-ı Rum, Abdalan-ı Rum, Bacıyan-ı Rum, Hacıyan-ı Rum ve Fukahay-ı Rum şeklinde yapılmakta veya yapılabilir. Aşıkpaşazade, dört zümrenin Rum diyarına geldiğini kaydetmektedir[9]. Bu tasnif etrafında konuyu değerlendiren Köprülü, adlandırmalara yönelik açıklamalar da bulunmaktadır. Bu dört adlandırma dışında kalan diğer adlandırmalara dikkat etmemiş veya bu dört adlandırmayla kendisini sınırlamış. Aşıkpaşazade'nin kaydının ötesinde Türkistan – Horasan kaynaklı erenlerin adlandırmaları her nedense dikkat çekmemiş ve bu adlandırmalara neredeyse kafa yorulmamış. Kaldı ki yukarıda isimleri anılan ve bu isimlerin etrafındaki şahıs kadrosuna bakılacak olursa kişilerin isimlerine ek olarak kullanılan bu isimlerin tamamını saymak mümkündür. Hacı, Fakih, Ahi, Abdal, Gazi vs. şek-

7 Sedat Kardaş, Ali Nihanî'nin Manzum Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnamesi, Ankara: Grafiker Yayınları, 2018, ss. 215-216.

8 Esra Doğan, "Hacı Bektaş Veli'nin Vilayetnamesine Göre Horasan'dan Rum'a İzlediği Yol", Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi, Sayı 4, Köln, 2011, ss. 58-82; Ahmet Taşğın, "Hacı Bektaş'ın Rum'a Gelişi: Seyahati ve Rum Erenleriyle Karşılaşması", Doğumunun 800. Yılında Hacı Bektaş Veli Sempozyumu (Nevşehir, 17-18 Ağustos 2009), Yayına Hazırlayan: Filiz Kılıç, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2009, ss. 1-9; Ahmet Taşğın, "Hacı Bektaş'ın Rum'a Gelişi ve Karaca Ahmed İle Karşılaşması", Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu, Derleyenler Pınar Ecevit-Ali Murat İrat-Ayhan Yalçınkaya, Ankara: Dipnot Yayınları, 2010, ss. 56-67; Ahmet Taşğın – Bünyamin Solmaz, "Hacı Bektaş Ve Hacı Toğrul Karşılaşması: Güvercin Ve Doğan Donuna Bürünme", Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 7/1 Winter 2012, p.105-129; Ahmet Taşğın, "Hacı Bektaş Veli Menakıbnamesinin Yeniden Okunması: İmkanlar ve Sorunlar", I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu (16-19 Kasım 2011 Nevşehir), Cilt 1, Editör: Dr. Adem Öğer, Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi Yayınları, 2012, ss. 103-121; Ahmet Taşğın, "Hacı Bektaş'ı Rum'da Karşılayan Fatma Bacı Alevi Bektaşilikte Kadıncık Ana'nın Rehberliği", Kırklar Sofrasından İrfan Sohbetleri, Razgrat: Razgrat Cem Derneği Yayınları, 2016, ss. 273-292.

9 Âşık Paşazade, Tevarih-i Âl-i Osman Âşık Paşazade Tarihi, Notlandıran: Âlî Bey, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1332; M. Fuad Köprülü, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

linde isimlerine ek yapılan kişilerin bir de ana-baba adları bulunmaktadır. Buna karşın bu isimleri nasıl aldıkları veya neden böyle bir isimlendirmeyi hem de çok yaygın bir şekilde kullandıkları hakkında hemen hiçbir çalışma veya işaret bulunmamaktadır[10].

Bunlarla birlikte yapılan araştırmalar ve değerlendirmelere göre bu şekilde adlandırılan ve bu isimler etrafında oluşturulan ana başlıklar altında toparlanan bu kişilerin daha çok Ahi, Abdal, Gazi etrafında kelime anlamına uygun değerlendirme yapılmakta ve bu değerlendirme doğrultusunda da mesafe alınmaya çalışılmaktadır[11]. Acaba bu şahıslar, bu isimleri hangi esas ve kurala göre almakta veya kendilerine bu isimler nasıl verilmektedir? Bu isimleri onlara kim vermekte veya bu isimleri kendileri nasıl almakta hatta böyle bir mekanizma bulunmakta mıdır? Yani mesela Hacı Bektaş adı nasıl verilmiş veya Didiği Sultan isimlendirmesi nasıl ortaya çıkmıştır? Aynı şekilde Hoca Fakıh, yaptığı iş veya marifette aldığı mesafeyi gösterirken onun durumunu bu şekilde kuşatıcı bir adlandırmayı kim nasıl ve hangi esaslar etrafında yapmıştır?[12]

Sonuç olarak Ahi, Abdal, Gazi, Hoca ve Fakih şeklinde adlandırılan kişiler, irfan yolunda kat edip elde ettikleri mertebeleri gösteren bu isimlerle anılmaktadır. Bu isimlendirmeler, Tasavvuf ve Tarikat alanı içerisinde çok fazla karşılığı olmayan kavramsallaştırma olduğu için de yazılı metinlerden yola çıkan araştırmacıların çok fazla dikkatini çekmemişler. Bununla beraber isimlerin kullanım alanı ve kullanıcıları da bu isimlerin hangi şart ve teşkilat ile verildiğine dair ikna edici bir izah yapamamaktadır. Kaldı ki isimlerin kullanımının yaygın kabulüne rağmen güvenilir ve tutarlı ya da doyurucu açıklama yapılamamaktadır. Daha da ötesi mesela çokça dillendirilen Ahilik teşkilatı ve bu teşkilatın azası gibi gösterilmelerine rağmen kaynaklarda yer alan bütün bu ahilere yine de yeterli düzeyde açıklama yapılamamaktadır.

Yukarıda sıralanan marifet mertebeleriyle ilişkili ve marifete mensup ariflerin dünyasıyla veya toplulukların iç dilleri ve kendi içlerinde kullanımlarına dikkat edip izah yerine, kişi ve teşkilat adıyla bağlantılı ilişkilendirilmektedir. Teşkilat ve tüzüğüne bağlı olarak konu değerlendirilirken daha çok görünen kısmına bakılmakta ve buradan da hemen ahi olarak anılmakta ve ahilik teşkilatı içerisinde olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu durum esnaf teşkilatıyla bağdaştırılıp aktarmayı daha da kolay kılmaktadır. Oysa dağ başında ve tali yollar üzerinde bulunan birçok Ahi tekke ve türbesinin üretim ve ticaret ile olan bağlantısı veya nasıl bir faaliyet alanı içerisinde bulunduğunun izahı nasıl yapılacak? Buna göre Ahi adlandırmasının birden fazla alanı ve işlevi olduğu şeklinde daha geniş bir açıdan konuyu değerlendirmekte fayda mülahaza edilmektedir. Öyleyse bu izah nasıl ve nereden yapılacaktır? Çünkü günümüzde Ahi veya Ahilik teşkilatına ilişkin uygulama alanı kalmamış ve bu tecrübeyi sürdürüp takip eden bulunmamaktadır. Aynı şekilde elde bulunan metinlerin de anlaşılma ve yorumlama imkânı da bulunmamaktadır. Netice itibariyle uygulama alanı ve uygulayıcısı kalmamış bir konuyu, metinler aracılığıyla aktarmaya çalışmak, kaynakların neşri, defter kayıtları ve konuya hiç dokunmadan farklı alanların sunduğu kurgu aktarımından öteye gitmeyecektir[13].

10 Koyun Baba Halifeleri başlığı altında "Ahi" ve "Hacı" isimlendirmelerinin nasıl gerçekleştiğine dair Koyun Baba Menakıbında anlatılan halifelerinin de içerisinde yer aldığı menakıbından yola çıkarak izah edilmiştir. Daha fazla bilgi için bakınız: Ahmet Taşğın, Koyun Baba ve Menakıbı: Horasandan Balkanlara Ulaşan Eren, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2017.

11 M. Akif Erdoğru, "Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar I", Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt 18, Sayı 1, Yıl 2003, ss. 119-132.

12 Ahmet Taşğın, Dediği Sultan ve Menakıbı Konya ve Çevresinde Ahmet Yesevi Halifelerinin İzleri, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2013; Cemal Kurnaz, Abdülkerim bin Şeyh Mûsâ Makâlât-ı Seyyid Hârûn, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991; Abdülbâki Gölpınarlı, Vilâyet-Nâme Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî, İstanbul: İnkilâp Kitabevi, 1963.

13 Doğan Yörük, "Konya Çevresinde Kolonizatör Dervişler

Fütüvvetin Havzası Olarak Konya ve İzahına Dair

Türkistan – Horasan hattında kurulan erkân, dönemler halinde takip edilebilir ve hatta erkânda yapılan yenilikler veya güncellenen kısımları hakkında da bilgi edilebilir. Bu takibin bir kısmı sözlü metinlerin kaydedilmesiyle mümkün olmaktadır. Eldeki mevcut kaynaklar, Türkistan – Horasan erkânını tatbik eden topluluklardan bahsetmekte ve sözlü aktarımla birlikte sözün yerine getirilmesi, yani uygulamada karşılığı olmayan ve fazladan söz etmekten imtina eden ve israftan kaçan bir yapıyı izhar etmektedir. Buna göre eldeki veriler, Seyyit Battal Gazi'nin bu erkânı takip ettiğine işaret etmektedir. Günümüzde dahi Eskişehir Seyyitgazi İlçesinde bulunan Külliye ve çevresi bu makalede ele alınan başlıkların tamamına dair iz ve işaretle doludur. Bu husus ilk olarak Ahmet Yesevi Nesebnamesi; ikinci olarak da Hacı Bektaş Velâyetnamesinde olmak üzere iki yerde işaret edilmektedir. Her iki kaynak etrafında yürütülen çalışmalarda bu husus çok fazla yer almamış kısmen yer verilse bile nedenleri ve bağlantısının hangi esasa bağlı olduğuna dair fikir yürütülememiş. Doğrusu Seyyit Battal Gazi hatırasını sürdüren topluluklara gelince Türkistan – Horasan irfanına dair belli belirsiz aktarımlar, konunun izahına yardımcı olamamış veya katkı sunmamıştır.

Netice itibariyle Seyyit Battal Gazi'nin gazi ve asker yönüne işaret eden kaynak ve araştırmalar her nedense onun Horasan marifetini takip edip sürdüren kişi olduğu hususuna yeterince ilgi göstermeyip mana âlemi yerine zahirinden yola çıkarak çok uzak yerlerden dikkat çekmektedir. Hem kaynakların yer verdiği kısa pasajların bağlantısız ve anlamsız kalışı, hem de Türkistan – Horasan irfanını takip eden Seyyit Battal Gazi tayfalarının da manayı kaybetmeleri nedeniyle konu siyasi ve askeri bir mahiyet kazanarak kahramanlığın savaş meydanına indirgendiği daha dar ve sığ bir yere sıkıştırılmış oldu. Yani Seyyit Battal Gazi'nin kahramanlığını savaş meydanında gösterdiği cesaretine indirgeyerek "fityan ve fütüvvet" erbabı olduğu nazara gelmemiş ve bu kahramanlığın nasıl elde edilip korunduğu ve yüzyıllara dayanan gönül tahtında kalışına dair izah yapılamamıştır.

Seyyit Battal Gazi ardıllarının zaman içerisinde kaybettikleri veya bu tayfalar için belirsiz hale gelen husus, bu çalışmada yapılan değerlendirmeyle aşağıda yer verilen başlıklarla kısmen anlaşılabilir veya kaybedilen hususlar buradan takip edilebilir. Bu nedenle kısa pasajlar halinde, yitirilen veya kaybolan anlama işaret edilip Seyyit Battal Gazi, Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş Veli bağlantısı ve bu bağlantının esasları hakkında izahta bulunulmaya gayret edilmiştir. Yukarıda verilen başlık ve aşağıda ele alınan çalışmalara bakıldığı takdirde Seyyit Battal Gazi üzerine yapılan ve yürütülen araştırmalar, Türkistan- Horasan marifetini Rum ve Balkan topraklarına taşımalarının hangi esas üzerinde olduğu ve gerçekleştiği kısmını dikkate almadıkları anlaşılmaktadır[14].

Ahmet Yesevi tarafından güncellenip yeniden tedavüle konulan erkân Türkistan ve Horasan arasındaki irtibatın kurulmasını sağladı. Ahmet Yesevi'nin toparladığı kişiler ve ardılları, Seyyit Battal Gazi'nin de takip edip ettiği erkân ile Anadolu'ya ulaştı. Toplulukların konarak ve göçerek, Anadolu'yu vatan tutmalarıyla toplulukların bir kısmı yerleşik hayata geçti ve bir kısmı da belirli güzergâhlarda düzenli

(XV-XVI. Yüzyıl), Konya Araştırmaları Göç ve İskân, Editörler Alaaddin Aköz – Doğan Yörük, Konya: Palet Yayınları, 2017, ss. 109-144; Doğan Yörük, "XV Yüzyılda Karaman Topraklarında Ahiler ve Ahi Vakıfları", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 2008, Sayı 20, ss. 665-684.

14 "…onların aynası Alî-i Murtazâ'nın, Allah ondan râzı olsun, oğlu İmâm Muhammed-i Hanefiyye. Onun iki oğlu var idi: Birinin adı Abdu'l-Mennân, birinin adı Abdu'l-Fettah idi. Abdu'l-Mennân'ın oğlu Battâl Gâzi, Rum (Anadolu) Hristiyanlarıyla savaştı ve Hristiyanları helak etti." Mevlânâ Safiyyü'd-din, Neseb-Nâme Tercümesi, Hazırlayan Prof. Dr. Kemal Eraslan, İstanbul: Yesevî Yayıncılık, 1996, s. 57.

olarak konup göçmeye devam etti. Hacı Bektaş Veli tarafından yeniden ihtiyaçlar doğrultusunda yeni baştan düzenlenen erkân ise Horasan ve Rum arasındaki irtibatın kurulmasını sağladı[15]. Erkân farklılıkları olarak ifade edilen bu konu, farklı zamanlarda bireysel ve toplumsal farklılıklara uygun aynı anlam ve kuralların yeniden ifade edilmesi ve biçimlendirilmesinden oluşmaktadır. Velayet ile her zuhur eden er kişi, zuhurunun gereği olarak öne çıkardığı konularla erkânını izhar eder. Bunun temel çıkış noktası ve dayandığı esas ise "misak" ile ilgilidir[16].

Hacı Bektaş'ın toparladığı kişi ve ardılları da Seyyit Battal Gazi ve Ahmet Yesevi'nin takip ettiği erkânı takip etti. Bundan dolayı Seyyit Battal Gazi hem Ahmet Yesevi hem de Hacı Bektaş menakıbında bahsedilmekte hatta Hacı Bektaş Veli Velayetnamesinde ayrı ve önemli bir mekân olarak işaret edilmektedir. Nasıl peygamberler kendilerinden öncekileri dile getirir ve kendisinin de onların devamı olduğu ve aynı yerden görevli olduklarını dile getirirler. Nübüvvet de olduğu gibi velayette de her zuhur kendisinden önceki erkân sahibi er kişiye kendisini bağlamaktadır. Böylece kendisinin de bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda yeni bir erkân getireceğini ilan etmiş olur[17].

Seyyit Battal Gazi, Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş Veli bağlantısının ilgili kaynaklara serpiştirilerek aktarılması, her birinin kendi dönemindeki zuhur olup yeni bir erkân ile geldiği anlamına gelmektedir. Hacı Bektaş Veli, Velayetnamesinde Seyyit Gazi ziyaretine yer verilmekte ve bu bahiste verilen bilgiler, bu çalışmanın dikkat çektiği hususların anlaşılmasına katkı sunmaktadır. Çünkü Hacı Bektaş Veli, kadimden buraya gelen Seyyit Battal Gazi'yi her Kurban Bayramında ziyaret etmiş, halife ve talip toplulukları da ona eşlik etmiş. Hatta her yıl düzenli Kurban Bayramında yaptıkları bu ziyaretlerini "Hacılar Bayramı" olarak isimlendirmiş.

Hacı Bektaş – Sultan Seyyid Gazi:

Hacı Bektaş, Seyyid Gazi'nin mezarını ziyarete niyet etti. Seyyid Gazi'nin mezarı, bir vakitler belirsizdi. Sonradan Sultan Alâeddin'in anası, rüyasında gördü, gördüğü yere büyük bir türbe yaptırdı, bu suretle mamur oldu. Hünkâr, yalnızca Sulucakaraöyük'ten yola çıktı. Yapılan türbenin, Seyyid Gazi'nin mezarı üstüne yapılıp yapılmadığı hakkında şüphe edenlerin, artık şüphesi kalmadı. Yolda bir köyde, muhiplerinden birinin evine kondu. O muhib, erenlere teslim oldu. Erenler, onu tıraş ettiler, kuşak kuşattılar. Giderlerken erenler şahı dedi, bunca nesneye razı değiliz, bize kerem edip armağan verseniz. Hünkâr, başından tacını, belinden kemerini, ayağından paşmaklarını çıkarıp verdi, armağanımız olsun, buyurdu, yola revan oldu.

Bacı iline varınca gene bir muhib, Hünkâr'a teslim oldu. Hünkâr, onu tıraş etti, taç giydirdi, derviş etti. O adamın, bir sürü koyunu, bir sürü de kuzusu vardı. Bütün halkı çağırdı, bir sürü kuzuyu kurban etti. Hünkâr, bu kuzuların birkaçı yeter bize, ne diye hepsini boğazlıyorsun dediyse de o

---

15 Ahmet Taşğın, "Menkıbelerin Kurduğu Zaman ve Mekân: Ahmed Yesevi ve Hacı Bektaş Örneği", Uluslararası İpek Yolunda Türk Dünyası Ortak Kültür Mirası Bilgi Şöleni (3-4 Ekim 2013), Editör Fahri Atasoy, Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 2014, ss. 267-272.

16 33 Ahzab 7 "Hani bütün peygamberlerden; senden, Nûh'tan, İbrâhim'den, Mûsâ'dan, Meryem oğlu Îsâ'dan sadâkat sözü (misak) almıştık, onlardan ağır sorumluluk taşıyan bir söz almıştık."

2 Bakara 83 "Bir zamanlar biz İsrâiloğulları'ndan, "Yalnız Allah'a kulluk edeceksiniz; ana babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin" diyerek söz almıştık. Sonra, içinizden küçük bir kesim dışında, sözünüzden döndünüz; hâlâ da sırt çevirmektesiniz."

2 Bakara 84 "Vaktiyle sizden, birbirinizin kanlarını dökmeyeceğinize, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacağınıza dair de söz almıştık. Siz de kabullene geldiniz. Hâlâ da (buna) şahitlik ediyorsunuz."

17 Ahmet Taşğın, "Alevi Metinlerin Anlaşılmasında Karşılaşılan Sorunlar: Aleviliğin Yeniden Zuhuru", II. Uluslararası Tarihten Bugüne Alevîlik Sempozyumu (23 - 24 Ekim, 2010, Ankara), Ankara: Cem Vakfı An-kara Şubesi Yayınları, 2012, ss. 237-253.

adam, erenler şahı dedi, kuzu da nedir, canım yoluna kurban olsun. Bu hareketi, erenlere hoş geldi, sen dedi, erlik ettin, aşkımıza bir sürü kuzuyu kurban eyledin. Bundan yeğ şu ki biz de sen ziyana sokmayız, o koyuncukları da meleye meleye bırakmayız. Emretti, o kuzuların başlarını derilerini karıştırdılar. Her pişip yenen kuzunun kemiğini, gene kendi derisinin içine koydurdular, kapıyı kapadılar. Hünkâr, kalkıp iki rekât namaz kıldı, ellerini kaldırıp dua etti, ellerini yüzene sürdür, emretti, damın kapısını açtılar. Tam o sırada koyun da gelmiş, sağılmıştı, emişecek yere gelmişti. Kapıyı açar açmaz gördüler ki kuzular, dirilmiş. Çıkıp meleşerek koyunlara vardılar. Halk, bu kerameti görüp Hünkâr'ın eline ayağına düştü. O dervişin adını da Kuzukıran koydular, soyuna Kuzukıranoğulları derler.

Hünkâr, Kuzukıran'la vedalaşıp yola revan oldu. Seyyid Gazi'nin mezarına yaklaştı. Orda bir pınar vardı, adına (Ak) pınar derlerdi. Orda, batın erenleri, Hünkârı karşıladılar, hoş geldin, kadem getirdin, gelişin kutlu olsun dediler. Mezarı bekleyen zahir erenleri de karşı çıktılar, merhabalaştılar, Hünkâr'ı ağırladılar.

Hünkâr, mezara gelince, orda olan erenlerin rivayeti şöyledir ki Esselamüaleyküm suyum başı dedi. Seyyid'in kutlu mezarından Aleykümüsselam ilim, şehrim diye cevap geldi. Derken Hünkâr, kıyısı, ucu olmayan bir deniz oldu. Seyyid'in mezarı, o denizin içinde bir kabak gibi yüzmeye başladı. Sonra gene Hünkâr da, Seyyid'in mezarı da eski haline geldi.

Derken bu sefer Seyyid Gazi'nin mezarı, ucu bucağı görünmeyen bir deniz oldu, Hünkâr, o denizde bir gemi haline geldi, yüzdü, yürüdü. Biraz sora Hünkâr da, Seyyid'in mezarı da gene gerisin geriye eski haline döndü.

Hünkâr, Seyyid'in mezarının kapısında bir taşı ısırdı. O taş, hala orada durur. Bir müddet sonra Hünkâr, oradan kalkıp Sulucakaraöyük'e geldi, devletle karar etti. Fakat tacı, paşmakları, kemerleri, orda kaldı, hala da ordadır."[18]

Göçmenlerin hem yerleşik hem de konar - göçerlik hali, belirli esaslara bağlıydı ve bu esasların tamamı da Türkistan-Horasan adıyla sistemleştirildi. Öncelikle toplulukların sosyal yapısı muhafaza edildi ve ardından da korunan yapıya uygun, edep ve erkân adıyla "fütüvvet" çerçeveli irfan uygulamaya konuldu. Bu anlayışa göre mevcut sosyal yapı ve bu yapının korunması etrafında tanımlandı ve anlamlandırıldı. İlk planda dikkat çeken bu erkân, bilahare siyasal destek bulup iktisadi erkânın parçasına dönüşünce, hem toplumsal hem de kamunun erişebildiği daha geniş bir alanda uygulama imkânı buldu.

Fütüvvet adıyla anılan bu erkânın kelime kadrosuyla kavramsal çerçevesi,, teorik kurgusu ve erkanı gerçekleştiren kişiler hakkında da bilgi ve izaha ulaşılabilir. Böylece konunun belirsizliği olabildiğince giderilerek sınırları da görülür ve takip edilebilir olabilir. Konunun yalın ve sade oluşu, erkânı gerçekleştiren kişi kadrosunu da sade ve yalın kılmasından dolayı olup biten hakkında yoğunlaşmayı zorlaştırmaktadır. Hâlbuki erkânın dikkat çektiği yer, erkân ve bu erkânın takibinin mümkün olduğunu her aşamada anlatmış ve dolayısıyla da erkânı takip eden herkesin bu sonuca ulaşabileceğini de söylemiş olmaktadır. Bu durum erkânı öncelemekte ve yine kişilerin elde ettiklerini, erkânın takibiyle mümkün olduğunu ve yol oğlu olma imkânını yakaladıkları da yine ifade edilmektedir. Öyleyle fütüvvet erkânı, erkânı takipten birinci dereceden sorumlu mürşit, pir ve meydanda görevli yani hadim diye adlandırılan kişilerin, yer aldığı birinci tabakayı oluşturmaktadır. İkinci olarak bu kişilere karşı sorumlu olan talip – müritlerinde içerisinde olduğu bir yapı kurulmuş ve bu yapı içerisinde bü-

18 Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme, Hazırlayan Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul: İnkilap Kitapevi, 1958, s. 72-73.

tün parçaların yetki ve sorumlulukları takip edilmektedir. Takip edilen erkân, toplumun tamamınca takip edilmekte ve erkân da toplumun bütününü kapsamakta, toplumsal statü ve roller arasında fark gözetilmemekte ve her aşamasında yerine getirilmesi gereken kurallar, herkes tarafından uygulanıp gerçekleştirilmesi de zorunlu kılınmıştır.

Teorik olarak erkânın uygulama alanına aktarımı ardından siyasi ve idari bir yapıya eklenmesi, hem statü - rol hem de iktisadi yeni alanlar aşmış. Bu dağılım toplumsal yapı ve bu yapıya uyarlanan erkân içerisinde hangi statü ve role sahip olursa olsun herkes için geçerli kurallar ve bu kuralları yerine getirenlerden oluşmuş. Örnek olarak zaviye ve tekkenin iktisadi boyutu düşünüldüğünde toplumun her kesiminden kişinin yer aldığı görülebilir ve bunlar arasında bir karşılaştırma yapılacak olursa seyyit ya da şeyhlerden oluşmadığı görülebilir. Oysa ilk akla gelen bütün zaviye ve tekkelerin ya seyyit ya da şeyh olması gerekliliği. Kaldı ki seyyit ve şeyh dışında zaviye ve tekke kurucularının bir kısmının isimleri de yeterince açık ve anlaşılabilir değildir. Hatta bu isimlerin bir kısmının kişi ve bir kısmının sosyal-irfan adlandırması olduğu göz önüne alınacak olursa konu daha da karışık ve kapalı hale gelmektedir.

Fütüvvetin teori olarak kurgusu ve güncellenmesi ardından uygulama alanına geçilme aşamasında öncelikli olarak seyyitler aracığıyla yürütülmüş. Diğer anlamda "ehlibeyt"in yani vahyin indiği evin tecrübesini aktaran kişiler etrafında gerçekleştirilmiş. Bilgi, tarih ve hayata dair bir parçalanma veya parçalardan oluşan "kırk yamalı bir bohça"dan daha ziyade zahir ve batın arasında fark ve ayrım gözetmemiş. Sadece zahir ve batın arasında işlev ve işleyiş olarak süreç dikkate alınmış ve buna uygun bir erkân takip edilmiş. Bunun anlamı ise gayp erenler, üçler, beşler, yediler, kırklar ve Hızır konusu da doğrudan bu erkânın parçasıdır. Böylece yeryüzüne inen âdem ve çocukları, bir başka âlem veya âlemlerle ilişkili ve bir sonraki yolculuğuyla da bağlantılı olduğu ve buna bağlı olarak da zahir ve batın arasında mesafe veya fark görülmemiş. Sadece her iki âleme ilişkin verilen bilgi ve bilginin kaynağı ile işlevi etrafında farklılık gözetilmiş.

Böylece ilgili topluluklar, Anadolu'ya ulaştıklarında kendilerinden önce Rum diyarına ulaşmış olan diğer irfan topluluklarıyla karşılaştıklarında onların da bu yeni güncel erkânı, değerlendirip takip etmelerine neden oldu. Son güncelleme Hasan Harakani, Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş Veli tarafından uygulamaya konuldu ve takibi de yine kendileri tarafından yapıldı. Bu güncellemenin yaygın hale gelmesi Abbasi Halifesi Nasır li-dinillah ve Selçuklu sultanları özellikle Alaaddin Keykubat tarafından verilen destekle gerçekleşti.

Uzun zamandan beri Türkistan ve Horasan diyarından Anadolu ve Balkanlara doğru gelen göçerlerin Konya ve çevresinde yeniden işbölümüyle düzenli hale getirilip idari olarak da takip edilen düzenlemeler, Konya ve çevresini Türkistan – Horasan irfanının açıldığı sofra veya marifet nehrinin akıp ulaştığı bir derya hali almasını sağladı[19].

Fütüvvet ve Topluluklara Dair Değerlendirmeler

Fütüvvet literatürü dikkat çekecek kadar fazla ve konu hakkında değerlendirme yapılacak derecede bulunmaktadır. Özellikle yayınlanan fütüvvet kaynaklarına yönelik tanıtım ve neşirlere bu konuda yeterli derecede bir birikimi de oluşturmaktadır[20]. Buna karşın Türkiye ve dışında fütüvvet

19 Ahmet Taşğın, "Balkanlarda Konyalı ve Karamanlılar: Belgelenemeyen Bir Aidiyetin Hikâyesi", Konya Araştırmaları Göç ve İskân, Editörler Alaaddin Aköz – Doğan Yörük, Konya: Selçuk Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Medeniyeti Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2017, ss. 145-160.

20 Yahya b. Halil el-Burgazi. "Fütüvvetname", Neşreden Abdulbaki Gölpınarlı, İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt XV, Sayı 1-4, Yıl 1953-1954, ss. 76-150; Seyyid Hüseyin b. Gaybi, "Fütüvvetname", Neşreden Abdulbaki Gölpınarlı), İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt XVII, Sayı 1-4, Yıl 1955-56, ss. 26-126; Franz Taeschner, "İslam

üzerine yapılan çalışmaların söz birliği etmişçesine aynı yerden konuyu değerlendirmeleri daha da fazla dikkat çekicidir. Çünkü fütüvvetin giderek kendi anlam dünyasından uzaklaşarak ve anlamını daraltıp bir teşkilattan ibaret kılarak ahilik ile ilişkilendirilmesi ve Türkistan – Horasan hattından Rum – Balkanlara ulaşan fütüvvetin son güncelleyicisi olarak Hasan Harakani ile ilişkisinin kurulmamasıdır[21]. Diğer yandan fütüvvetin Abbasi hükümdarlarına bağlanmasına ya da desteklenmesine karşın fütüvvetin Şii olduğunu söylemiş olmaları da üzerinde daha da fazla düşünülmesi ve durulması gerekir. Netice itibariyle bu çalışmaların fütüvveti, Ahilik ve Lonca teşkilatı etrafında ele alıp sadece bu alana sıkıştırmış olmaları manidardır[22].

Bu konuda Zeki Velidi Togan bir değerlendirme yapmakta ve Türkiye'de Fütüvvet hakkında özellikle Abdülbaki Gölpınarlı'nın yapmış olduğu yayınları işaret ederek eksiklere ve bu konuda cari kılınan yaklaşıma işaret etmektedir[23].

"İstanbul İktisat Fakültesi Mecmuasının, Prof. Fuad Köprü1ü'ye ithaf olunan XI. (1949/ 1950) cildinde İslami tetkikatla alakalı şu makaleler mevcuttur. Abdü1baki Gölpınarlı, İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları; Prof. Bernard Lewis, Fatımiler ve Hindistan Yolu; Mustafa Akdağ, Türkiye'de Medreseli İsyanlar. Abdülbaki Gölpınarlı'nın makalesine, Fütüvvete ait eserlerden Ali b. al-Hasan b. Ca'duvayh'in "Kitab Mir'at al – Muruvvat"; Ahmed b. İlyas al-Nakkaş al-Hartburti'nin "Tuhfat al - Vasaya"; Necmi Zerkubi'nin "Kitab al-futuvva"; Abdurrezzaq Kaşani'nin "Tuhfat al - İhvan"; Alauddevle'nin "Risalat at futuvva"; Nasıri'nin manzum "Futuvvatname" nam eserleriyle müellifi meçhul farsça bir Futuvvatname'nin faksimileleri verilmiştir. İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde intişar eden Neşet Çağatay'ın makalesiyle Abdülbaki Gölpınarlı'nın makalesi, Türkiye'de fütüvvet tarihi tetkiklerine ait ortaya konulan ilk geniş denemelerdir; ancak Abdülbaki Gölpınarlı'nın eserinde, iltizam ettiği Şiilik lehine tarihi vesikaları yanlış tevil etme temayülü nazar-ı dikkati çekmektedir. S. 61-62'de "Fütüvvet ehli, Şii veya müteşeyyi bir taifedir", diye kestirip atılmış ve İbn Cübeyr ile İbn Battuta'nın Suriye ve Anadolu'da Sünni Ahilerden bahsetmeleriyle Muallim M. Cevdet'in topladığı malzeme cerh edilmeğe çalışılmıştır. Gölpınarlı'nın, Sünniliği' eserleriyle sabit Mevlevi Ahileriyle, mezar taşları zamanımıza intikal eden diğer birçok Sünni Ahileri hangi kategoriye sokacağı meseledir. Bundan başka gizli teşkilatlar için tipik olan hususiyetleri ele alarak Masonlukta ve Zerdüştlükte görülen "Kustî"yi Fütüvvetle bağlamaya çalışması, beyhude indiyyat olmaktan maada, tarihte birbirine benzer müesseseleri birbirinden ayırt etmek için kullanılan usullerden habersiz olduğunu göstermektedir. Avrupa'da Ahilik ve Fütüvvete ait yapılan neşriyatın ihmal edilmiş olması da Üniversite neşriyatı arasında yer alan bir eser için eksiklik olsa gerektir[24]."

Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)", Çeviren Fikret Işıltan, İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt XV, Sayı 1-4, Yıl 1953-54, ss. 1-32; Franz Taeschner, "İslam'da Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri", Tercüme Semahat Yüksel, Belleten, Cilt XXXVI, Sene, 1972, ss. 203-235; Neşet Çağatay, "Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi", AÜİFD, Cilt 1, Yıl 1952, ss. 59-84; Neşet Çağatay, "Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları", Belleten, Sayı CLIX, Sene 1976, ss. 423-488; Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Konya 1981; Neşet Çağatay, Ahilik Nedir, Ankara 1990; Muallim Cevdet, İslam Fütüvveti ve Türk Ahiliği İbn-i Battuta'ya Zeyl, Çeviren Cezair Yarar, İstanbul: İşaret Yayınları, 2008.

21 Ahmet Taşğın, "Fütüvvetname'nin Hülasası Olarak Şeyh Safi Buyruğu: Bir Metnin Sürekliliğinden Koparılıp Boşlukta Bırakılması", III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu, Cilt 1, Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Yayınları, 2018, ss. 65-77.

22 Süleyman Uludağ, "Fütüvvet", İslam Ansiklopedisi, Yıl 1996, Cilt 13, ss. 259-261; Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Yıl 1996, Cilt 13, ss. 261-263; Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvetname", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Yıl 1996, Cilt 13, ss. 264-265.

23 Abdülbaki Gölpınarlı, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkil atı ve Kaynakları", İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt Xl, Sayı 1-4, 1949-50, ss. 3-354.

24 Zeki Velidi Togan, "Dünyada İslam Tetkikleri", İslam Tetkikleri

Fütüvvet erkânını takip edip uygulamaya koyan kişi olarak Suhreverdi'ye ulaşırken aynı zamanda Suhreverdi'nin kendi adıyla anılan bir tarikata da çıkmaktadır[25]. Fütüvvet, devlet politikasına Abbasi Devleti içerisinde Nasır li-Dinillah ve Ebu'n-Necib Suhreverdi ile başlatılmış ve daha geniş yaygın bir şekilde teşkilatlanmıştır[26]. Aynı erkân Suhreverdi'nin ileri düzeydeki gayretleriyle Abbasi Devleti ve bağlı organlarında da yayılarak daha etkili hale gelmiş ve özellikle Selçuklu topraklarında devam ettirilmiş ve son şeklini almıştır[27].

Fütüvvet erkânı yaygın olarak "Şalvar" giymekle kaynaklara yansımasına rağmen iki icazet ya da silsile ile ortaya konulmuştur. Erkânın beyan edilip aktarıldığı bu iki silsile, Fütüvvetname ve İcazetname metinleridir. Bu metinler de aktarılan ve anlatılan erkân, soy ve yol silsilesi olarak birlikte vardır. Bu silsilenin konunun takibinde sağladığı imkân her nedense göz ardı edilmiştir.

Bu hususa açıklık getirmesi bakımından silsileler hakkındaki yazısında Nazmi Tombuş, iki türlü silsileden söz etmektedir. Tombuş'un yaptığı tasnif ve izah şu şekildedir:

"Şecere: Şecereler umumiyetle iki türlüdür:

1-Tarikat büyüklerinden herhangi birinin baba, dede, büyük dedelerinin adlarını bildiren "Soy Kütüğü";

2-Yekdiğerinden ahzi tarikat ve usul eden tarikat pirleri isimleri yazılı olan "Yol Kütüğü"dür.

Görebildiğimiz Fütüvvetnamelerde bu iki türlü şecere, yekdiğerine karıştırılarak çeşitli surette yazılmış, menkıbevi bir şekle sokulmuştur. Yalnız Ahi icazetnamelerinde pek az farklarla yekdiğerinin aynı olarak yazılan "Yol Kütük"lerinin hakikatte daha uygun olması muhtemeldir."[28]

Türkistan-Horasan'dan İrfanı Taşıyan Göçerler ve Modern Araştırmalar

Türkistan - Horasan'dan Rum'a yönelen Türkmen topluluklar başlarında reis mürşitleriyle beraber boş, terkedilmiş arazi ve yerleşim yerleri ile stratejik öneme sahip yollar ile asayiş ve güvenlikten yoksun bölgelere yerleştirilmiş ve burada faaliyet yürütmeleri istenmiştir. Bu çerçevede yerleştikleri yerleri yaşanabilir hale getiren insanlar hayvancılıktan, tarıma, meyveciliğe, ticarete, dokuma, demircilik, ağaç işleri, değirmencilik vb. bütün sanatlarıyla bulundukları yerleri şenlendirdiler. Anadolu'da çok geniş bir alana yayılan Türkmen topluluklarının göçlerinin sağlıklı bir şekilde yönlendirilmesi ve yerleşim yerlerinin yaşanabilir ve kalıcı alanlara dönüştürülmesi için hem göçlerin hem sürgünlerin büyük bir etkisi olmuştur. Buna göre yapılan sürgünler dahi gerekli hazırlık ve ihtiyaç doğrultusunda gerçekleşmiş ve ilgili yerlerin tamamı adeta sınır karakolu gibi düşünülerek etrafıyla birlikte yapılandırılmıştır. Böylece güçlü kurgu ve işlerin yapılmasını sağlayan etken siyasi irade ve bu iradenin alanda yürütülmesine yardımcı olup kolaylaştıran parçalardır. Alandaki parçaların organize ve planlı eylemleri çok kısa sürede herhangi bir kargaşaya mahal vermeden sağlanmış ve hatta yerli unsurlar dahi bu faaliyetin bir parçasına dönüştürülmüştür.

Bu durum toplulukların sevki idaresini idare edip yönlendiren pir, mürşit veya şeyh adıyla anılan reisleriyle gerçekleştirilmiştir. Bu bakımdan da ilgili kişilerin birden fazla yerde kendi adlarıyla anılan zaviyeleri bulunmakta ve bu da zaviyelerin

Enstitüsü Dergisi, Cilt 1, Cüz 1-4, Yıl 1953, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1954, ss. 111-112.

25 Reşat Öngören, "Suhreverdiye", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Yıl 2010, Cilt 38, ss. 42-45.

26 Kamer-ul Huda, Şihabeddin Ömer Sühreverdî Hayatı, Eserleri, Tarikatı, Çeviren Tahir Uluç, İstanbul: İnsan Yayınları, 2004, s. 31-66.

27 Fatih Güzel, Nâsır li-Dinillah'ın Halifeliği ve Şahsiyeti, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya: 2014, s. 127-132.

28 Nazmi Tombuş, "Ahiler IV: Terim ve Törenler", Çorumlu, Sayı 41, 11 Teşrin 1943, ss. 7; M. Fatih Köksal, Ahi Evran ve Ahilik, 2. Baskı, Kırşehir: Kırşehir Valiliği Yayınları, 2008, s. 85-95.

adı geçen yerlerde hizmet yürüttükleri bilgisine ulaşılmayı kolaylaştırmaktadır. Hatta bu durum ilgili pir, mürşit reislerin hayatlarına ilişkin menakıplarında da yer almaktadır. Her ne kadar bu metinlerin bir abartı, aşırılıklar içerdiği söylenmiş olsa da nihayetinde yaşanan hayatı kendi anlam dünyasında ifade ve dil imkânlarıyla dile getiren bu metinlerin ilgili şeyhin etrafında neler olduğuna ilişkin gerçekçi bilgiler aktardığı söylenebilir.

Diyar-ı Rum'a yerleşen toplulukların başıboş, rastgele, gayesiz olmadıkları ve buna bağlı olarak da kurdukları zaviyelerle birbirine bağlı ve haberdar oldukları gayet açıktır. Yanı sıra bu toplulukların organizasyonları ticaret, askeri ve haberleşme ile ticaret yolları etrafında gerçekleşmiştir. Kendi içlerinde de siyasi, askeri, dini, sosyal ve kültürel bir organizasyona sahip oldukları da eklenmelidir. Bu toplulukların cahil, ellerinden bir şey gelmez ve beceriksiz olduklarına yakın bir zihin dünyası, Horasan'dan Rum'a yönelen göçlere bağlanmaktadır.

Barkan'ın ve Fuad Köprülü'nün Abdal maddesine yapmış olduğu katkı ve açıklamaya göre Rum diyarında yerleşik toplulukların hangi çerçevede değerlendirildiğine dair ipucu vermektedir.

"Bizim burada tetkik ettiğimiz dervişlerle XVI. asır eski Osmanlı şairlerinin tasvir ettiği şekilde çıplak gezen, esrar yiyen, kaşlarını, saç ve sakallarını tıraş eden, vücutlarında yanık yerleri ve dövme Zülfikar resimleri ve ellerinde musiki aletleriyle dolaşan serseri dervişler arasında büyük bir fark mevcut bulunması lazım gelir. Prof. Fuad Köprülü, Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi'nde yazdığı abdal maddesinde; XVI. asırdan beri Türkiye'de yaşayan abdal lakaplı şeyhler ile abdallar yahut ışıklar ismi verilen derviş zümreleri hakkında izahat verirken onları bir takım gezginci derviş zümreleri gibi tasvir etmiştir. Bu izahata göre onlar aynı ve erkân itibariyle olduğu gibi akideleri bakımından da müfrit Şii ve Alevi heterodoxe bir zümre idi (sf. 36).

Diğer serseri derviş zümreleri gibi evlenmeyerek bekâr kalırlar ve şehir ve kasabalardan ziyade köylerde kendilerine mahsus zaviyelerde yaşarlardı. Bunların arasında bilhassa daha fazla Kalenderiye tarikatından müteessir olanların dünya alakalarından tamamen uzak olmak, geleceği düşünmemek, tecerrüt, fakr, dilenme ve melamet başlıca şiarlarıdır. Bununla beraber, bütün Rum abdallarının her zaman ve her yerde dilencilerden, serseri ve çingene dervişlerden ibaret olduğunu farz etmek doğru değildir.

Esasen Prof. Fuad Köprülü de bütün abdalların aynı şekilde yaşamadığını ve bazı abdal zümrelerinin, mücerret kalmak prensibinden ayrılarak, sair Kızılbaş zümreleri kabilinden bir secte halinde, Türkiye'nin muhtelif sahalarında köyler kurup yerleşmiş olmaları ihtimalini kaydediyor.

Aynı suretle Profesör, İran Türk aşiretleri ve Hazar ötesindeki Türkmenler arasında abdal adını taşıyan Türk oymaklarına tesadüf edilmesini ve Eftalit'lerin daha asırlarca evvel abdal adını taşımış olmalarını da tetkike şayan görerek hatırlatmıştır. Bu vaziyette, "abdal" sözünün bir tasavvuf ıstılahı olmadan evvel bir aşiret veya zümre ismi halinde bulunup bulunmadığı ve bu nam altındaki bütün dervişlerin bidayette Orta Asya'dan gelmiş abdal aşiretlerinin mümessili birer aşiret evliyası olup olmadığı meselesi tetkike muhtaç gözükmektedir. Serseri derviş zümrelerinin döküntülerinin toprağa yerleşerek köyler vücuda getirecek yerde, köyler vücuda getirecek şekilde toprağa yerleşmekte olan göçebe aşiretleri bir takım derviş zümreleri meydana getirmeleri daha fazla muhtemeldir. Esasen Prof. Fuad Köprülü de bu abdalların kendilerini Horasandan gelmiş göstermelerini, eski Oğuz rivayetlerinin aralarında hala yaşamasını, bunların etnik menşelerinin yani Türklüklerinin tespiti bakımından çok mühim addetmekte (sh. 39) ve abdalları Türklüklerinden en ufak bir şüphe bile caiz olmayan ve eski Türk Şamanizm'inin izlerini hala

saklayan Anadolu Alevi Türklerinden ayırmağa imkân görmemektedir. Şu halde, abdalların dilencilerden ve çingenelerden ibaret olacağına tıpkı bu Alevi Türkler gibi kısmen göçebe olmakla beraber, kısmen de eski zamanlardan beri toprağa bağlanmış ve ekincilik hayatına geçmiş Türk oymaklarından çıkmış olmaları lazım gelmez mi?"[29].

Göçlerle gelen bu güçlerin zayıf, güçsüz, korkak, anarşist, kural tanımayan, başıboş topluluklar olmalarıyla işaret edilip sunulmakta veya böyle anlaşılmasına fırsat ve imkân vermektedir. Bu görüşe göre topluluklar kendisine bağlı önderlerinden bağımsız hareket edip itaat etmedikleri izlenimi oluşturmaktadır. Hatta önderler ile bağlı topluluklar arasındaki ilişki parçalanmakta ve birbirleriyle olan bağlantıları koparılmaktadır. Doğal olarak bu olumsuz imleme, manevi mimarların kendileri üzerinde etkili olduğu topluluklardan bağımsız ve ilişkisiz söyleme dönüşmektedir. Yani manevi mimarların hangi topluluklar üzerinde nasıl etkili olduğu konusuna ilişkin somut bir açıklama veya bilgi sunulamamaktadır. Üstelik topluluklar ve bağlı bulundukları liderleri ile şekillendikleri sisteme dair yapılan eleştiriler, yeni bir açıklama getirmedi ve mevcut durumu izah edecek bilgi sunamadığı için de oluşturulan boşlukla beraber belirsizlik tek başına orta yerde kalmaktadır. Hiçbir açıklama yapılamadığı gibi kimse de bu belirsiz alanı sahiplenmemektedir. Belirsizlik sistemi giderek hiçleştirmekte ve toplulukları keyfiyetsiz hale getirerek güçlü bir halde belirsizliği günümüze kadar başarıyla taşımaktadır. Çünkü önderlerin üzerlerinde etkili olduğu söylenecek topluluklar, baştan olumsuz bir işaretle devre dışı bırakılmaktadır. Böyle olunca da Rum'a yerleşme ve şenlendirme esaslarına ilişkin işaretlerin bu çerçevede cılız, yetersiz kaldığı ve her geçen gün hâkim bilim dünyasıyla daha çok karmaşık, belirsiz ve anlaşılmaz kılınmaktadır. Böylece Horasan'dan Rum'a hem coğrafya hem mesajı belleklerden yitip gitmektedir[30].

Türkistan – Horasan İrfanı ve Fütüvvetin Anlamı

Türkistan – Horasan irfanının hangi anlama geldiği veya hangi başlıklar altında değerlendirilip anlaşılacağı hakkında kısa açıklamada bulunmak gereklidir. Rum - Anadolu diyarına gelen Türkistan – Horasan irfanının temsilcileri, acaba uzun zamana yayılan ve gerçekleştirilen faaliyetlerinin dayanakları nelerden ibarettir?

Buna göre adap ve erkân tertibine girişen kişiler, adab ve erkân olarak tertip ettikleri erkânı fütüvvet olarak tanımlamakta ve fütüvvetin ana aşamalarını da ikrar, çerağ, maide-meydan-sofra-saka ve ferraş gibi hizmetlerden oluşturmaktadırlar. Konunun izahında öncelikle İnsan Suresi, Vakıa Suresi, Fetih Suresi, Nur Suresi, Maide Suresi ve İnsan gibi surelerde ilgili bölüm ve ayetlere başvurularak hizmetler aktarılmaya gayret edilecektir. Yukarıda isimleri verilen surelerde Türkistan – Horasan irfanının ana aşamalarının dayandığı kısımlar kısa izahlar yapılarak aktarılacaktır.

Böylece Seyyit Battal Gazi ve türbesinin bulunduğu Seyyitgazi ilçesinin Türkistan – Horasan irfanı açısından ehemmiyeti ve buradan başlayarak Konya ve çevresine yerleşen toplulukların faaliyetleri ve bu faaliyetlerin hangi temel prensiplere bağlı olup kurulduğu daha rahat anlaşılacaktır. Diğer yandan Seyyit Battal Gazi ve ardıllarının zaman içerisinde kurumsallaşma ve vakıf adıyla kuşatıldıkları alana sıkışmaları, geçen birkaç yüzyılda da konunun ana menzilinden uzaklaşıp anlaşılıp aktarılmasında yaşanan sorunların da anlaşılmasına kolaylık sağlayacaktır. Aynı şekilde hem Haçlı sefer-

29 Barkan, Ömer Lütfi (1942). "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I", Vakıflar Dergisi, Cilt 2, Ankara, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, ss.285 - n11.

30 Salim Koca, "Diyâr-ı Rûm'un (Roma Ülkesi = Anadolu) Türkiye Hâline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Yıl 2008, Sayı 23, ss. 1-53.

leri hem de Moğolların hareketiyle adeta Konya ve çevresine yığılan toplulukların sığınma, korunma, yeniden yapılanma ve tekrar hareket etmek için lojistiğin sağlandığı Konya ve çevresinin de önemi anlaşılacaktır. Seyyit Battal Gazi, kendi adıyla anılan daha sonra Selçuklu iki başkentinin arasında adeta eşik rolü oynayan bir mevkide hatırasını muhafaza etmiştir.

Aşağıda kısa paragraflar halinde insan, işitme-görme, erkân oluşturma, ikrar, çerağ, maide-sofra, saka ve ferraş-süpürgeci gibi Türkistan – Horasan marifetinin belirli konularına değinilerek konuya açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Böylece Seyyit Battal Gazi, Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş Veli gibi velilerin erkânı hakkında kısa da olsa bir çerçeve oluşurken Selçuklunun son başkenti ve irfanın son otağının rolü de kısmen anlaşılacaktır.

a-İşitme, Görme Sahibi Olarak İnsan: Natık ve Samit

İnsan Suresi, fütüvvetin temel unsurlarına kaynaklık eden işitme, görme ve miskin, yetim ve esire yemek yedirme konu başlıklarına referans oluşturmaktadır. İnsan Suresinde insanın yaratılışı, hangi araçlarla imtihan edildiği, bu imtihanı başarabilmesi, sofra açması, miskin, yetim ve esiri doyurması ve bütün bunların karşılığını sadece Allah beklemesi ve insanlardan bir şey istemeden veya karşılık hizmet etmesi etrafında şekillenmektedir[31].

"1. İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi?

2. Gerçek şu ki, biz insanı katışık bir nutfeden yarattık; onu imtihan edelim diye, kendisini işitir ve görür kıldık.

3. Şüphesiz biz ona (doğru) yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör.

4. Doğrusu biz, kâfirler için zincirler, demir halkalar ve alevli bir ateş hazırladık.

7. O kullar, şiddeti her yere yayılmış olan bir günden korkarak verdikleri sözü yerine getirirler.

8. Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği miskin, yetime ve esire yedirirler.

9. "Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz."

10. "Biz, çetin ve belâlı bir günde Rabbimizden (O'nun azabına uğramaktan) korkarız" (derler).

11. İşte bu yüzden Allah onları o günün fenalığından esirger; (yüzlerine) parlaklık, (gönüllerine) sevinç verir.

12. Sabretmelerine karşılık onlara cenneti ve (cennetteki) ipekleri lütfeder.

13. Orada koltuklara kurulmuş olarak bulunurlar; ne yakıcı sıcak görülür orada, ne de dondurucu soğuk.

14. (Cennet ağaçlarının) gölgeleri, üzerlerine sarkar; kolayca koparılabilen meyveleri istifadelerine sunulur."

Bu sure aracılığıyla işaret edilen husus Türkistan – Horasan irfanının kaynağını oluşturmaktadır. İnsan Suresinde, insanın kendi varlığını iç içe geçen iki katmanlı bir zaman aracılığıyla takip edip yaratılışını kavramaya çalışması aktarılmaktadır. İnsanın yaratılışına dair verilen bilgiler etrafında insana işitme ve görme özelliği verildiği ve yolun da kendisine bildirilip öğretilip gösterildiği konuları merkezi bir mahiyet kazanmaktadır. Ardından insanın yaratılışında "emşac" olarak karışık bir sudan yaratılıp kıvam verildiği ve "işitme" ve "görme" özelliği sayesinde kıvamını bozmaması çerçevesinde imtihan edileceği aktarılmaktadır.

31 Ahmet Taşğın, "Hasan Harakani Fütüvveti: Günümüz Müslümanlarının Fütüvvetten Beklentileri", II. Uluslararası Harakani Sempozyumu Fütüvvet Bildirileri, Kars: Harakani Vakfı Yayınları, 2015, ss. 378-388; Ahmet Taşğın, "İrfanın Anlam Kaybı ve Belirsizliği – Yesevîlikte Sofra Tutmak", Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Sempozyumu, Cilt 1, İstanbul: Türk Ocağı İstanbul Şubesi Yayınları, 2016, ss. 81-98.

Yaratılışını kavrayan insanın yaratıcı ile kuracağı ilişkinin öncelikle kendi anlam dünyası ve içinde bulunduğu evreni kavrama imkânı sunacağı ve bunun karşılığında da konumunu belirlemiş insanın bir karışıklık, boşluk ve keşmekeşin parçasına ve aracına dönüşmeyeceği bilakis korkusundan emin olarak mümin makamına yerleşeceği dile getirilmektedir.

İnsanın kendisine sunulan bu bilgi ile kendisini bu âlemde korkularından emin olanın, yine korkuları gideren bir insan olarak işlev görmesi miskin, yetim ve esirin doyurulması aracılığıyla mümkün kılınmaktadır. Üstelik bu yemek yedirme konusunda Allah'ın kendisine verdiği rızık veya nimetler gibi karşılıksız olarak sadece Rahman'ın sunduklarına paralel bir talep içermektedir. Bundan dolayı da yemek yedirdiği kimseden bir karşılık ve teşekkür de beklemez. Karşılığını doğrudan Rahman'dan bekler ve hatta bu karşılığı korkularından emin âdem ve rical ve korkuları gideren bir kişi olması hasebiyle miskin, yetim ve esire sofra açar.

Sofra açmak, fütüvvetin önemli başlıklarından bir tanesidir. Sofra, örtü ve sefer anlamına gelir. Bir bakıma insan üzerindeki örtüyü kaldırıp onu yeniden seferine dâhil etmek için yemek ikram edilir. İşte miskin, yetim ve esir üzerinde örtüsü bulanan kişidir. Üzerindeki örtüsü bir şekilde onu âdem ve rical olma özelliğinden alıkoymaktadır.

b-Kur'an'a Temiz Olan Sabık – Mukarrebler Dokunabilir: Erkanın Ortaya Konulması

Türkistan – Horasan irfanının insana ilişkin tanım ve insan olarak yeryüzündeki macerasını sağlıklı bir şekilde yürütmesinin yolu İnsan Suresinde aktarılmaktadır. Aynı zamanda insanın yeryüzü serencamını kendisine öğretilen ve gösterilen şekilde takip edebilmesi için yani "yol-sebil"de "şakir" olmak ve "adab" içerisinde bu istikamette kalabilmesi için "erkân" nasıl olmalıdır? Başka bir ifade ile "adab ve erkân" nereden, nasıl ve kim tarafından tertip edilmelidir?

Bu konu, Vakıa Suresinde aktarılmadır. Vakıa Suresinde üç sınıf insandan söz edilmektedir. Hâlbuki İnsan Suresinde öğretilen ve gösterilen "sebil"in yolcuları "şakir ve kâfir" olarak ikiye ayrılmaktaydı. Vakıa Suresinde bir üçüncü "Sabik – Mukarreb" olanlardan söz edilmektedir. Sebil'in yolcuları, "Ashab-ı Meşeme, Ashab-ı Meymene ve Sabikun" olarak aktarılmakta ve adeta Ashab-ı Meymene beraberinde bir de "es-Sâbikune's-Sâbikun. Ulaike'l-Mukarrebun" ile desteklenmekte veya bu ikili arasında bağlantıyı bir üçüncü olarak bu grup sağlamaktadır.

Sabik Mukarreb olanlar, aynı zamanda "mutahhirin"dir. Kurana dokunanlar bunlardır ve "adab ve erkân" da bunlar tarafından tertip edilmiştir. Kuran ve Mutahhar arasında doğrudan bir bağlantı ve ilişki vardır. Kuran, ancak mutahhar olana inmekte ve onun gönlüne yerleşmektedir. Böylece mutahhar, Kuran'a dokunup "Ashabu'l-Meymene"ye sebil içinde şakir olarak kalabilecek bir erkânı sunmaktadır. "Ona tertemiz temizlenmiş olanlardan başkası dokunamaz." (Vakıa 79) sözünün 'onun bilgisinin hakikatlerine ancak nefsini temizlemiş ve fesadın kirinden, pisliğinden kendini paklamış olan kişiler ulaşabilir.' [anlamında olduğu söylenmiştir.]"[32]

Türkistan, Horasan, Rum ve Balkan hattında bulunan ve Orta Zamanlarda Rum diyarına gelip yerleşen veli ve salih zatlar tarafından tertip edilen adab ve erkân, Sabik – Mukarreb olan üçüncü grup tarafından kurulmuştur. Bunun için bu tayfanın "Allah'ın kullarına karşılıksız sofra açtıkları" ve "sofrayı da yetim, miskin ve esirlere" din, mezhep ve ırk ayrımı yapmayarak gerçekleştir-

32 Rağıb el-İsfahani, Müfredât Kuran Kavramları Sözlüğü, Çeviren ve Notlandıran Yusuf Türker, 3. Baskı, İstanbul: Pınar Yayınları, 2012, s. 933.

dikleri için hangi ekol, tarikat gibi bir kaynağı ya da isimlendirmesi bulunmamaktadır. Bu hizmeti yerine getiren bu topluluklar, geleneksel veya tasavvuf literatüründe isimleri sayılan tarikatlar gibi isimleri bulunmamaktadır. Daha da ötesi ele avuca gelecek bir metinleri de yoktur. Sabık ve Mukarreb, Ashab-ı Meymeneye yol içinde şakir olarak kalma isteği ve arzusu karşısında adab ve erkânı kendilerine öğretmekte ve aktarmaktadır. Hatta sonuna kadar bu erkânı gerçekleştirmelerinde de kendilerine yardımcı olurken erkânı da takip etmektedirler. Nihayetinde Sabik – Mukarreb için defter, kitap doğrudan bu Ashab-ı Meymenedir. Vakıa Suresi:

"7. Ve sizler de üç sınıf olduğunuz zaman,

8. Sağdakiler, ne mutlu o sağdakilere!

9. Soldakiler, ne bahtsızdırlar onlar!

10. (Hayırda) önde olanlar, (ecirde de) öndedirler.

11-12. İşte bunlar, naîm cennetlerinde (Allah'a) en yakın olanlardır.

13. (Onların) çoğu önceki ümmetlerden,

14. Birazı da sonrakilerdendir."

c-Allah'ın Eli Onların Ellerinin Üzerinde Oluşu Yol Oğlunun Yola Bağlanması: İkrar

Türkistan – Horasan irfanının insanın yeryüzünde "âdem ve rical" olma özelliğini muhafaza edebilmesinde kolaylık sağlayan uygulamalardan bir tanesi öncelikle "ikrar" almasıdır. İkrar, "ibnü's-sebil"in yani yol oğlunun yolda kalabilmesi için zorunlu ilk adımıdır. Varlık bilgisini talep eden Talip olmak için bir pir veya mürşide bağlanır[33].

"İkrar: Bir şeyi sabit kılmak / ispat etmek. Bu sabit kılma / ispat, ya kalple olabilir; ya dille olabilir; ya da her ikisiyle. Tevhidi ve benzeri şeyleri ikrar etmeye gelince, kendisine kalple ikrar katılmadıkça / eklenmedikçe, dille (ikrar kişiye) hiçbir fayda verme. İkrar sözcüğünün zıddı inkâr sözcüğüdür."[34] İkrar, sabit olup karar kılmak ve kararlı olmak anlamına gelmektedir. Böylece yolda, yol oğlu şakir olmak için kararlı ve sabit olmasından yola çıkarak ikrar verdiği piri ve topluluğu da şahit kılmaktadır. Fetih Suresi:

"7. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah azizdir, hakîmdir.

8. Şüphesiz biz seni, şahit, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.

9. Ta ki (ey müminler!) Allah'a ve Resulüne iman edesiniz, Resulüne yardım edesiniz, O'na saygı gösteresiniz ve sabah akşam Allah'ı tesbih edesiniz.

10. Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir."

Mümtehine Suresi:

"10. Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret ederek size geldiği zaman, onları, imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz de onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz onları kâfirlere geri göndermeyin. Bunlar onlara helâl değildir. Onlar da bunlara helâl olmazlar. Onların (kocalarının) sarf ettiklerini (mehirleri) geri verin. Mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur. Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın, sarf ettiğinizi isteyin. Onlar da sarf ettiklerini istesinler. Allah'ın hükmü budur. Aranızda O hükmeder. Allah bilendir, hikmet sahibidir."

33 "Taleb, maddi ya da manevi olsun, bir şeyin varlığını araştırmak." Rağıb el-İsfahani, Müfredât, s. 926-927.

34 Rağıb el-İsfehanı, Müfredât, s. 1191.

d-Allah Göklerin ve Yerin Nurudur: Çerağın Uyarılması

Türkistan – Horasan irfanının ikinci aşamasında ikrar alarak, kendisine karar kılacak yeri belirleyen yol oğlu, yola devamında sabitkadem olabilmesinde "meydan veya makarr"a devam etmesi gerekmektedir. Bunun için karar kılınan alanın yani tesbih ve zikredilecek mekân "nur" ile aydınlatılmalıdır. Bu nur, Allah'ın nurudur ve onun katından yeryüzüne kullarının kalbine inmektedir. Bundan dolayı da nur, kandilden gelen ve fanus içindeki kandilin de konulduğu duvardaki boşluğa benzetilen kalptir. Bunu gerçekleştiren yol oğlu, karşı karşıya olduğu birden fazla engelle karşılaşabilir ve bunların aşılmasında kararlı oluşundan vaz geçmemektedir. Nur Suresi:

"35. Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nispet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu,) nur üstüne nurdur. Allah dilediği kimseyi nuruna eriştirir. Allah insanlara (işte böyle) temsiller getirir. Allah her şeyi bilir.

36. (Bu kandil) birtakım evlerdedir ki, Allah (o evlerin) yücelmesine ve içlerinde isminin anılmasına izin vermiştir. Orada sabah akşam O'nu (öyle kimseler) tesbih eder ki;

37. Onlar, ne ticaret ne de alış-verişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamadığı insanlardır. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar.

38. Çünkü (o günde) Allah, onları yaptıklarının en güzeli ile mükâfatlandıracak ve lütfundan onlara fazlasıyla verecektir. Allah, dilediğini hesapsız rızıklandırır."

e-Allah'ın Kullarına İndirdiği Maide: Meydan - Sofra

Türkistan – Horasan irfanının üçüncü aşamasında da bir araya gelen ikrar topluluğu, Hazreti İsa aleyhisselamdan dostlarının talep ettiği "maide"yi açarlar. Bu maide, meydan ile aynı kökten gelmekte, yemek yenilen, bilgi alınan, kalplerin mutmain olduğu ve şahit olunan bir sürecin tamamını kapsamaktadır.

Yine sofra açmak veya tutmak ise seferle aynı kökten gelmekte ve miskin, yetim ve esir için hazırlanmakta yani sofra açılmaktadır. Yetim, miskin ve esir için sofra açanlar asla bir ücret ve takdir beklemezler. Yaptıkları bu işin karşılığını sadece Allah'tan umarlar. Allah'ın kulları arasında ayrım yapmadan sofra açıp yemek yedirme sözüne vefa gösterenler "şerrin yayılması" ve "yüz aydınlığı ve iç sevincini yok eden" iki günün gelmesinden korkarlar. Allah, bu kullarını korktukları bu günlerden korur ve yüz aydınlığı ile gönül sevinçlerini onlara verir[35].

Sofranın hangi neden ve gerekçe ile geldiği ve sürdürüldüğü konusu Maide Suresinde şu şekilde aktarılmaktadır.

"109. Allah'ın peygamberleri toplayıp da "Size ne cevap verildi" dediği gün, "Bizim hiçbir bilgimiz yok, şüphesiz gizlilikleri hakkıyle bilen ancak sensin" diyeceklerdir.

110. Allah o zaman şöyle diyecek: "Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve annene (verdiğim) nimetimi hatırla! Hani seni mukaddes ruh (Cebrail) ile desteklemiştim; (bu sayede) sen beşikte iken de yetişkin çağında da insanlarla konuşuyordun. Sana kitabı (okuyup yazmayı), hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretmiştim. Benim iznimle çamurdan, kuş şeklinde bir şey yapıyordun da ona üflüyordun, hemen be-

35 Ahmet Taşğın, "İrfanın Anlam Kaybı ve Belirsizliği – Yesevîlikte Sofra Tutmak", Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Sempozyumu, Cilt 1, İstanbul: Türk Ocağı İstanbul Şubesi Yayınları, 2016, ss. 81-98.

nim iznimle o bir kuş oluyordu. Yine benim iznimle anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştiriyordun. Ölüleri benim iznimle (hayata) çıkarıyordun. Hani İsrailoğullarını (seni öldürmekten) engellemiştim; kendilerine apaçık deliller (mucizeler) getirdiğin zaman içlerinden inkâr edenler, "Bu, apaçık bir sihirden başka bir şey değildir" demişlerdi.

111. Hani havârîlere, "Bana ve peygamberime iman edin" diye ilham etmiştim. Onlar (da), "İman ettik, bizim Allah'a teslim olmuş kimseler (müslümanlar) olduğumuza sen de şahit ol" demişlerdi.

112. Hani havârîler "Ey Meryem oğlu İsa, Rabbin bize gökten, donatılmış bir sofra indirebilir mi?" demişlerdi. O, "Îman etmiş kimseler iseniz Allah'tan korkun" cevabını vermişti.

113. Onlar "Ondan yiyelim, kalplerimiz mutmain olsun, bize doğru söylediğini (kesin olarak) bilelim ve ona gözleriyle görmüş şahitler olalım istiyoruz" demişlerdi.

114. Meryem oğlu İsa şöyle dedi: Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofra indir ki, bizim için, geçmiş ve geleceklerimiz için bayram ve senden bir âyet (mucize) olsun. Bizi rızıklandır; zaten sen, rızık verenlerin en hayırlısısın.

115. Allah da şöyle buyurdu: Ben onu size şüphesiz indireceğim; ama bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, kâinatta hiç bir kimseye etmediğim azabı ona edeceğim!"

f-Kevser'in Muslukları Olarak Saki ve Kase

Türkistan – Horasan irfanının insan için önerdiği ikrar, çerağ, maide ve sofra, saka ve kâse hizmeti bulunmaktadır. Yol oğlu, yukarıdaki aşamalarda öncelikle akla karşılık gelen bilgiyi ikmal eder ve ardından kalbin mutmain olması için hizmete yönelir. Yukarıdaki hizmetleri yol oğlunun gerçekleştirmesi, mürşit - pir işareti ve rehber yardımıyla mümkün olmaktadır. Böylece yol oğlu kendisine işaret edilenle önce aklını ardından da kalbinin bir bakıma ritmini sağlayarak akıl – kalp arasındaki imtizaç sağlamış olur.

Yol oğlunun ilk aşamada kendisinin içtiği su, "kâfur" karışımlı kâsedir. Kâfur, insanın akıl ve dimağ sıkıntılarını giderir. Bunu yerli yerince yapan yol oğluna "zencefil karışımlı Selsebil" adı verilen kaynaktan su dolu kâse içirilir. Böylece yol oğlu, kalbinde oluşacak ikilik veya göğsünde meydana gelen ve gelecek olan sıkıntılardan korunmuş olur. Bu aşamada kalbin mutmain kılınması sağlandığına göre beden – ruh, ilim – hikmet, akıl - kalp ahengi gerçekleşir.

Kâsenin son aşamasında Allah Teâlâ, kendisine yolu bildirip gösterdiği ve şakir olmak için gayret eden kuluna kendisi saki olarak temiz içecekten ikram eder. Bu içecek ne sarhoşluk verir ne de kafada ağrıya neden olur. Saki ve kâsesinden ikram edilen dem yani öyle bir vakit ve kıvam oluşturur ki insanın bedeni veya kafasını sarhoş etmesi değil bilakis ruhunun sarhoşluğunu gerçekleştirir. Aksi halde kafasını sarhoş eden asla ruhun cevelanına ulaşamaz. Öyleyse saki, kâse ve içindekinin aşamaları ve takip ettiği usul, insan olmak için "dehr"i zamanı ile birlikte ikram edilmektedir. İnsan Suresi:

"5. İyiler ise, kâfur katılmış bir kadehten (cennet şarabı) içerler.

6. (Bu,) Allah'ın has kullarının içtikleri ve akıttıkça akıttıkları bir pınardır.

7. O kullar, şiddeti her yere yayılmış olan bir günden korkarak verdikleri sözü yerine getirirler.

15-16. Yanlarında, gümüş kaplar ve billûr kâselerle, gümüş beyazlığında (billûr gibi) şeffaf kupalarla dolaşılır ki, sakiler bunu (cennet şarabını) ölçüsünce tayin ve takdir ederler.

17. Onlara orada bir kâseden içirilir ki (bu şarabın) karışımında zencefil vardır.

18. (Bu şarap) orada bir pınardandır ki adına Selsebîl denir.

19. O insanların etrafında öyle ölümsüz genç nedimler dolaşır ki, onları gördüğünde, etrafa saçılıp dağılmış inciler sanırsın.

20. Ne yana bakarsan bak, (yığınla) nimet ve ulu bir saltanat görürsün.

21. Üzerlerinde yeşil ipekten ince ve kalın elbiseler vardır; gümüş bilezikler takınmışlardır. Rableri onlara tertemiz bir içki içirir.

22. (Onlara şöyle denir:) Bu, sizin için bir mükâfattır. Sizin gayretiniz karşılığını bulmuştur."

Sonuç olarak Türkistan – Horasan irfanında yol oğlu- ibnü's-sebil, yolda – sebilde şakir olup bunu koruyabilmesinde "zikrin" dikkat ve uyanıklığın sürekli kılındığı "cem" ve "sohbetin" gerçekleştiği "musahibe" ihtiyaç duymaktadır. Bu ise "talib" ve "mürşit" ikilisinin oluşturduğu bir yapıyla gerçekleştirilebilir.

"Cemin çokluk anlamı göz önünde bulundurularak 'kerih, iğrenç veya nahoş görülen bir şeye tahammül etmek ya da onu yüklenmek için toplanan topluluğa" denmektedir[36]. "Sahib-musahip, yaygın kullanımda ise yalnızca '(birbirine, bir şeye) çok eşlik edip asla ondan ayrılmayan kişilerle' ilgili kullanılır[37]. "Zikir iki kısımdır: Kalple olan zikr (hatırlamak, anmak). Dille olan zikr (anmak, yad etmek). Bunlardan her biri de iki kısma ayrılır: Bir nisyandan, unutmadan kaynaklanan zikr. Bir nisyandan, unutmadan kaynaklanmayan bilakis hıfzetmeyi, ezberlemeyi devam ettirme, sürdürme (amacın) dan kaynaklanan söz."[38] Zakir, zikri hatırlatan olarak mürşidin yanındadır. Cem de görevli kişilerin yani hizmet edenlerin tamamı talibin, maddi ve manevi her şeyin varlığını araştırmasında yardımcı olurlar. Buna göre mürşit, hizmet edenlerin her birinin özelliğini kendisinde toparlayan kişidir. Başka bir ifade ile mürşit, kendisinden toparlanan özelliklerin her birini cemde bir hizmet olarak bir görevliye dağıtır. Adeta cemdeki hizmetler, bir yelpaze olarak bir merkezden dağılır ve yine aynı merkezde toparlanır.

g-Mekan ve Meydanın Süpürülmesi: Beytullah'ı Süpüren Ferraş

Konya ve çevresine ulaşan toplulukların haftalık zikre dâhil olduklarında karşılaştıkları hizmetlerden bir tanesi de Süpürgeci-Ferraştır. Süpürgeci-Ferraş, meydanda duran bütün yol oğullarının yalın ayak meydana gelirken akıl (bilgi) – hikmet ve beden – ruh dengesini sağlayan ve onun dengesini bozan her şeyi elindeki süpürgeyle temizler. Adeta yol oğlunun "fücur ve takva"dan kendisinde varlıktan itibaren yerleşenin dünya âleminde aldığı biçim ve kazandığı yeni şekle göre ilim ve hikmete zarar verecek ve ona yük olarak bulaşan "misfer-tozu" elindeki ilim-hikmet süpürgesiyle temizler ve biriken bütün tozu alır. Bunun için yol oğlu, zikre gelirken önce kapıda karşılanır meydana girdiği andan itibaren de birden fazla görevliye muhatap olur ki bunlardan bir tanesi de ferraştır ve "elbiseleri yaymak, döşemek ve yayılan, döşenen şeye de ferş ve firaş denir."Efereşe anhu, birini bırakmak, terk etmek" anlamına gelmektedir[39].

Beytullah, dünyada ilk yapılan mabettir ve bunu da İbrahim aleyhisselam yapmıştır. Kendi elleriyle yapmış olduğu Beytullah'ı, Allah'ın kulları için temizleyen ilk kişi de yine İbrahim aleyhisselamdır. Bu bakımdan da meydanda hizmet yapan ilk kişi İbrahim aleyhisselamdır ve ferraş görevi de yine ona atfedilmektedir. Onun üç özelliği vardır ve böylece Ferraşın üç özelliğe sahip olduğu da buradan çıkarılmakta ve Hud Suresi ayet 75'te: "İbrâhim cidden ağır başlı, hassas ruhlu, kendini Allah'a

36 Rağıb el-İsfehani, Müfredât, s. 335.

37 Rağıb el-İsfehani, Müfredât, s. 842.

38 Rağıb el-İsfehani, Müfredât, s. 575.

39 Rağıb el-İsfehani, Müfredât s. 1128-1129.

vermiş biriydi." İbrahim aleyhisselamın bu özellikleriyle Kâbe'yi Allah'ın evini temizleyen ilk ferraş olduğu Hac Suresinde aktarılmaktadır.

"26. İbrâhim'i Beytullah'ın bulunduğu yere yerleştirdiğimizde de şöyle demiştik: "Bana hiçbir şeyi ortak koşma; tavaf edenler, kıyamda duranlar, rükûa ve secdeye varanlar için evimi tertemiz tut.

27. İnsanlara hac ibadetini duyur; gerek yaya olarak gerekse yorgun argın develer üzerinde uzak yollardan gelerek sana ulaşsınlar.

28. Böylece kendileri için faydalı olan şeyleri açık seçik görsünler ve Allah'ın onlara rızık olarak verdiği, belirlenen günlerde kesecekleri kurbanlık hayvanlar üzerine O'nun adını ansınlar. Artık onlardan hem kendiniz yiyin hem sıkıntı içindeki yoksulları doyurun.

29. Sonra kalan hac fiillerini tamamlayıp temizlensinler, adaklarını yerine getirsinler ve o kadîm evi (Kâbe) tavaf etsinler."

30. Yapılması gereken işte budur. Kim Allah'ın koyduğu yasaklara saygı gösterirse bu, rabbi katında kendisi için çok hayırlı olur. Size vahiy ile (haramlığı) bildirilenlerin dışındaki hayvanları yemeniz helâl kılınmıştır. Öyleyse pislikten yani putlardan uzak durun ve asılsız sözden de kaçının.

31. Bunları, Allah'ın birliğine -şirke sapmadan- iman etmiş olarak yapın. Allah'a ortak koşan kişi, gökten düşüp parçalanan ve kuşların kapıştığı yahut rüzgârın ücra bir yere sürüklediği nesnelerden farksızdır.

32. Evet, bu böyledir. Kim Allah'a ait nişânelere saygılı davranırsa, bu kalplerin takvâlı olmasındandır."[40]

Nihayetinde Ferraş, meydanda her şeyin yerli yerince yerleştirilmesini sağladığı gibi bunun kontrolünü de takip edip temizliği de korumaktadır. Hem ferraş olmak için lazım gelen özellikler hem de ferraşın yaptığı işin yani hizmetin Allah'ın evinin temizliğini sağlamasındaki gerekçelerle birlikte ilim ve hikmetin yol oğlunun akıl ve kalbinin temizliğiyle meşgul olmaktadır.

h-Erkânın Korunması ve Ehline Emanet Edilmesi: Allah'ın Kullarından Kul ve Hızır

Türkistan – Horasan marifetinde adap ve erkânın oluşturulması, bu adap ve erkânın sürdürülmesi ve korunması gibi hususlar kendi içerisinde aktarılmış. Bu husus belli esaslara bağlanmış ve bu esasları yerine getiren veya bu hususlarda başarılı olan kişilere "hâl" verilmiş. Kişinin kendi çaba ve gayretiyle kat etmek zorunda olduğu bir mesafe olmakla beraber belirli bir aşamadan sonra daha fazla yol gidemeyeceği aktarılmış. Buradan itibaren gayb erenleri, üçler, beşler, yediler ve kırklar gibi görevlendirilmiş şahıslar ile ölümlü ölümsüz Hızır aleyhisselam devreye girmektedir.

Türkistan – Horasan erenleri etrafında şekillenen marifetin temel konu başlıklarından bir tanesi gayb erenleri ve Hızır olmuştur. Bu çerçevede adap ve erkânın şekillendiği ana çatı ve görevlendirilecek kişiler de dâhil bu işleyişe tabi tutulmakta ve buradan organize edilmektedir. Kaynaklarda satır aralarında bahsi geçen bu kişilerden oluşan bir topluluk olduğu ve bu topluluğun yeryüzünde Allah'ın kullarına yardım ettikleri aktarılmaktadır. Bu bağlantı ve ilişkiye dikkat edilecek olursa Türkistan – Horasan marifet erbabının ortaya çıkışı ve faaliyetlerine rağmen haklarında neredeyse elde edilen bilginin sınırlı olduğu söylenebilir. Daha da ötesi metinlerin azlığı ve kısa oluşu, arifler hakkındaki kısa bilgiler ve tabakat kitaplarındaki bilgiler, yukarıda konu edilen bağlantı ve ilişki aydınlatmak için yeterli olmamaktadır.

Allah'ın kullarından bir kul veya Hızır aleyhisselam konusu Kehf Suresinde, Musa aleyhisselam ve yanındaki gençle birlikte yaptığı yolculuk etrafında anlatılmaktadır. Konunun kendi içeri-

40 Diyanet Mealinden istifade edilmiştir.

sinde aktarımı ve bu karşılaşmada meydana gelen hususlar ve her iki kişinin karşılaşmaları da dâhil öğretici ve dikkat çekicidir. Musa aleyhisselam için üç konuya şahit kılınmakta ve bu üç konuda kendisine izahta bulunulmaktadır. Gemiyle yolculuk yapan miskin; duvarı yükseltilen yetim ve mümin anne-babanın şaki çocuğu hakkında tasarrufta bulunan Allah'ın kullarından kul, bütün bunları da kendisinin yapmadığı ve buna karar verdiklerini de bildirmektedir. Kehf Suresi:

60. Bir vakit Musa genç adamına, "Ta iki denizin birleştiği yere varıncaya kadar yahut (bu yolda) senelerce yürümedikçe durup dinlenmeyeceğim" demişti.

61. Her ikisi, iki denizin birleştiği yere varınca balıklarını (yoklamayı) unuttular. Balık denizde yolunu tutup gitmişti.

62. Oradan uzaklaştıklarında Musa genç adama, "Yiyeceğimizi getir. Gerçekten şu yolculuğumuz yüzünden yorgun düştük" dedi.

63. Genç, "Gördün mü, dedi, o kayanın yanında konakladığımız zaman balığı unuttum! Onu sana söylemeyi bana unutturan, şeytandan başkası değildir." Balık, şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti.

64. Musa, "İşte aradığımız bu idi" dedi. Hemen izleri üzerine geri döndüler.

65. Derken, kullarımızdan birini buldular ki ona katımızdan bir rahmet vermiş ve ona nezdimizden bir ilim öğretmiştik.

66. Musa ona, "Senin öğrendiğin doğruya ulaştıran bilgiden bana da öğretmen için sana tâbi olayım mı?" dedi.

67-68. O kul, "Doğrusu sen benimle beraberliğe sabredemezsin, (iç yüzünü) kavrayamadığın bir şeye nasıl sabredersin?" dedi.

69. Musa, "İnşallah sen beni sabreder bulacaksın. Senin sözünden dışarı çıkmam" dedi.

70. O da, "Eğer bana tâbi olursan, sana o konuda bilgi verinceye kadar hiçbir şey hakkında bana soru sorma!" diye tembih etti.

71. Bunun üzerine birlikte yürüdüler. Kıyıya ulaşıp gemiye bindikleri zaman o kul gemiyi deldi. Musa, "İçindekileri boğmak için mi onu deldin? Gerçekten sen çok kötü bir iş yaptın!" dedi.

72. Kul, "Ben sana, sen benimle beraberliğe sabredemezsin, demedim mi?" dedi.

73. Musa, "Unuttuğum şeyden dolayı beni paylama ve işimi çıkmaza sokma!" dedi.

74. Yine yola koyuldular. Nihayet bir erkek çocuğa rastladıklarında, o kul hemen onu öldürdü. Musa dedi ki: "Mâsum bir insanı, bir cana karşılık olmaksızın katlettin ha! Gerçekten sen fena bir şey yaptın!"

75. O kul, "Sana, benimle beraber olmaya asla sabredemezsin dememiş miydim? dedi.

76. Musa, "Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam artık bana arkadaşlık etme! Bu takdirde hakikaten benden yana mazeretin sonuna ulaşmış olursun" dedi.

77. Yine yürüdüler. Nihayet bir köy halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Ancak köy halkı onları misafir etmekten kaçındı. Derken orada yıkılmak üzere bulunan bir duvarla karşılaştılar, o hemen onu doğrulttu. Musa, "Dileseydin, elbet buna karşı bir ücret alırdın" dedi.

78. O cevap verdi: "İşte bu, beraberliğimizin sona ermesidir. Şimdi sana, sabredemediğin şeylerin iç yüzünü haber vereceğim" dedi.

79. "Gemi var ya, o, denizde çalışan yoksul kimselerindi. Onu delerek kusurlu hale getirmek istedim. (Çünkü) onların gideceği yerde her (sağlam) gemiyi gasp etmekte olan bir kral vardı.

80. Erkek çocuğa gelince, onun anne babası, mümin kimselerdi; çocuğun onları sonunda azgınlık ve nankörlüğe düşürmesinden korktuk.

81. Böylece istedik ki, rableri onun yerine kendilerine ondan daha temiz ve daha merhametlisini versin.

82. Duvara gelince o, şehirde iki yetim çocuğun idi; altında da onlara ait bir define vardı; babaları ise iyi bir adamdı. Rabbin istedi ki, o iki çocuk güçlü çağlarına erişsinler ve rabbinden bir rahmet olarak definelerini çıkarsınlar. Ben bunları kendiliğimden yapmadım. İşte, hakkında sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur."

Allah'ın kullarından kul ile Musa aleyhisselamın karşılaşması Kehf Suresi 60-82 ayetlerinde ayrıntılı aktarılmaktadır. Buradan yola çıkarak ve burada aktarılan konular da dâhil Kehf Suresi 60-82 ayetleri arasında daha geniş ve saçılmış bir şekilde ayrıntılı yer almaktadır. Belki de daha belirsiz bir halde Türkistan – Horasan erenlerini konu edinen kaynaklarda basit haliyle aktarılmakla konunun ilk planda görülmesine mani olmaktadır. Aşağıda Hacı Bektaş Veli Velayetnamesinde yer alan Hızır ile ilgili hususlar kısa alıntılarla verilecektir.

Ahmet Yesevi'nin oğlu Haydar'ın Bedahşan ilinde küffar elinde esir kalması ve halkın zalim idareci elinden bizar olması üzerine Allah'tan yardım göndermesi için dua eder. Bu dua üzerine Hızır aleyhisselam Hacı Bektaş Veli hazretlerine erenlerle sohbet halindeyken gelir ve bu görevi bildirir.

"İşte o dönemde, Hacı Bektaş hazretleri velilerle sohbet ederdi.

Hızır geldi ona selam verdi. Ey halkın imamı olan seyit, dedi.

O Hoca Ahmed'in feryadına sen eriş, o pirin himmetini güzelce al.

Hizmetinde durup, dostluk et. Gel o diyarı kâfirden kurtar.

Onun katında bir de emanet vardır. Teslim edip sana hilafeti verecek.

Hacı Bektaş bu sözü işitip, Hızır hazretleri ile yol arkadaşı olur.

Türkistan tarafına gitmeye karar verirler. Gelip tekkede mülazım oldu."[41]

Hacı Bektaş Veli'nin kırklar, yediler ve üçler meclisine dâhil olması ve takip edilecek adap ve erkânın ne olduğu ve nasıl yürütüleceği hakkında da Hızır aleyhisselam ile görüşmektedir.

"O şah Hızır ve İlyas ile buluşur. Yolun ne olduğunu onlardan sorar.

Kırklar zümresine dâhil ve erenlerin hizmetini görerek manevi kazanç sağlardı.

O sonu iyi olan, kırklar ile kırk günü tamamlayıp, takdiri alır.

Hızır bilgili erlerle gelip, Bektaş yediler senin makamındır, dediler.

Yedilere de o zaman erişti. Beline kuşak bağlandı, hizmete girdi.

O yerde nice gün, gönül gözünü açıp hizmet etti.

Sonunda, Hızır onu üçlere verdi. Varıp orda da hizmete girdi."[42]

Hacı Bektaş Veli'nin kendisine takdim edilen emanetleri koruyan ve layık olana veren Hızır'dır. Aldığı emanetler ve bunların kimden kaldığı hakkında da verilen bilgiler şunlardır. Habil'in koyunlarının yününü Âdem aldı ve Havva eğirip ip yaptı ve Şit'e bıraktı. Şit, bu ipi dokuyup kilim yaptı ve Âdem baba bunun üzerine örter ve yatardı. Bu yün elbise Âdem neslinden Şit'e ondan İdris'e ve Nuh'a ulaştı. Her nebi ile birlikte şem'a-mum da gelirdi. Halil İbrahim zuhur edince yün kilim-aba ve delil de irsiyetten ona kaldı. Nemrut, onu ateşe atında bu kilim-aba, ateşi gül bahçesi kıldı ve bu kilim-abanın hatırına güven-

41 Kardaş, Hacı Bektaş-ı Veli, s. 181-182.

42 Kardaş, Hacı Bektaş-ı Veli, s. 137-138.

likli serinlik kıldı. İsmail'e koç geldi, koçun derisinden sofra yaptı ve tüyünden yıpranan kilim-abayı tamir etti. Oda bu kilimi aba yapıp giydi ve mumu yakıp zikretti. Misafir gelse hemen sofra sererdi. Hak emri vaki olunca bütün bu teçhizat İsmail'e miras kaldı. Eyüp, Yakup ve Musa'ya kalan kilim-aba ve mum onların da aynı şekilde örtünüp zikirlerinde yer aldı. Yuşa peygamber de aynı yolu takip etti ve Davud peygamber zuhur edince delil, hırka ve sofra hazır oldu. Süleyman peygambere miras kaldı, insan ve cin tayfası ona tabi oldu. Yahya ve İsa peygambere miras kaldı. Davud aleyhisselamdan makası da alan Hızır aleyhisselam, bu teçhizatı korudu.

"Bunların hepsini Hızır muhafaza ederdi. Kalbi bunlar ile hazlanırdı."[43]

Hızır aleyhisselam muhafaza ettiği bu emanetleri Hazreti Muhammet'e verdi ve ondan da velayetin başı olun Hazreti Ali'ye kaldı. Hazreti Muhammet aleyhisselam, kendisine ulaşan bu emanetleri teker teker inceledi ve tetkike ilk olarak Taç'tan başladı. Tacı eline aldı, tacın şerhine muttali olup üzerinde yazılı ayetleri gördü ve okudu. Aynı şekilde Hırka, Çerağ, Makas'ı aldı ve Hazreti Muhammet, Cebrail aleyhisselama bütün bunların hepsini ayrıntılı anlattığı için teşekkür etti. Hazreti Muhammet aleyhisselam da bütün bu emanetleri Hazreti Ali'ye verdi ve birer birer ne anlama geldiği ve özelliğini izah etti.

"Hızır ile devamlı sohbet ederdi. Bu kez yolda da buluştu.

Zamante Kalesine vardığında, Hızır ile orada buluşup görüştü."

Son olarak Velayetnamede müstakil "Hacı Bektaş-ı Veli'nin Hızır Nebi (a.s.) ile Görüşüp Konuşması Hakkında" başlık dahi bulunmaktadır.[44]

43 Kardaş, Hacı Bektaş-ı Veli, s. 152-155.

44 Kardaş, Hacı Bektaş-ı Veli, s. 302-305.

SONUÇ

Bu çalışmada parçalar halinde aktarılan başlıklar, Türkistan – Horasan irfanının ana çerçevesini sunmaktadır. Çalışmanın amacı, Rum diyarında bulunan irfan toplulukları ve marifetleri çerçevesinin hangi ana hatlara bağlı ve bu hatlar etrafında şekillendiğinin ortaya konulmasından ibarettir. Tabiatıyla bu çalışmanın çerçeve ve hedefi arasında konunun uzmanlarına, Türkistan – Horasan marifetiyle hareket eden göçerlerin Konya ve çevresine ulaştıklarında sadece yerleşim ve yerleşime dair birden fazla başlığın nasıl gerçekleştiğine dair yeterli düzeyde bilgi arayışı olmadığını ortaya koymasıdır. Üstelik ilgili çevreler, bu başlıktan kaçarak belgelerin aktarımı ve bu kaynakların kurgusunun tekrarına düştüler. Oysa bu tekrar yerine zaten metinlerde yer alan bilgiyi izah etmeye veya bu kelime kadrosunun içeriğine yönelik çabaya girişmeliydiler. Dahası bu konu ile meşgul olanlar bu içeriğin hangi anlama sahip olduğunu ve içerdiği anlamı da ortaya koyma gayretinden uzak kalmışlardır.

Konya ve çevresinin, marifetin son durağı veya karar kıldığı mekân olarak işaret edilmesinin nedeni Selçuklu Sultanlarının Abbasi Devletinde Nasır li-Dinillah tarafından başlatılan ve belirli bir erkân etrafında uygulamaya konan Fütüvvet esasının takip edildiği zaviye ve tekkelerden anlaşılmaktadır. Bu erkânın uygulanma aşamasında Alaaddin Keykubat'ın şalvar giymesi ve erkândan sorumlu Suhreverdi'nin de Konya'yı ziyaret etmesi önemli ayrıntılar arasındadır. Konunun ayrıntılandığı dönem Karaman ve Osman oğulları dönemine rastlamakta ve erkânı takip eden kişi ve mekânları hakkında oldukça doyurucu miktardadır. Karaman ve Osmanoğulları tarafından da bir önceki kaydın dikkate alındığı ve erkânın da bu haliyle korunup takip edildiği yine Tahrirlerden anlaşılmaktadır. Tahrir kayıtlarında yer alan şahıslar ve bu şahıslar etrafında kurulan yerleşim

yerleri ile yürüttükleri faaliyetleri karşılığında hem bir takım vergilerden muaf kılınmaları hem de gelirlerinin sürekliliğini sağlayan kaynaklarının varlığı aktarılmaktaydı. Oysa konuyu, zaviye ve tekke etrafında şekillenen teşkilatın gelir gider ve organizasyonu dışında nasıl bir kurgu ve gerekçe ile gerçekleştiğine ilişkin teorisinin aktarılması gerekmektedir.

Bundan dolayı zaviye ve tekke görevlileri gibi vergiden muaf adıyla kaydedilen şeyh, zakir, ferraş acaba hangi anlama sahip ve nasıl bir kullanıma karşılık gelmekteydi? Bu kavramların sözlük veya ansiklopedik anlamları konunun aktarımı için yeterli midir? Türkistan-Horasan hattında sefer halinde olan marifet topluluklarının adı geçen kavramları kullandıkları dönem ile bu kavramların yıllar sonra kurumsal olarak ortaya çıkan tarikatlar tarafından kullanımı arasında bir fark oluşmuş mudur? Kavramların içerik ve kullanımlarında meydana gelen değişimin takip edilmemesiyle, Türkistan-Horasan marifet topluluklarının tarikatlar gibi görülmesi de kavramların anlamlarının kaçırılmasına neden olmuştur. Oysa mürşit, çerağcı, tarikçi, gözcü, saki, ferraş ve kurbancı gibi kavramlar, Türkistan-Horasan irfanında hangi anlama gelmekte ve pratikleri nasıl gerçekleşmektedir?

Bunun için daha sonra kayıt altına alınan zaviye ve tekke görevlileri arasında da sayılmaktadır. Tahrirlerin kayıt altına aldığı bu zümrenin içerisinde muaf kılınan görevlilerin, ne kadar önemli görevler yaptıkları ve temsil ettikleri görevin de tekke ve zaviye içerisinde ne kadar büyük bir role sahip oldukları anlaşılmaktadır. Vergiden muaf olunacak veya vergi alınacak dahi olsa kayıtlara geçecek kadar önemli bir vazife ifa ettikleri söylenebilir. Zaviye ve tekkeler üzerine hatta Tahrirler hakkında yapılan sayısız araştırma bulunmasına rağmen bu çalışmalarda, vergiden muaf tutulan ve isimleri sayılan görevliler üzerine yoğunlaşmamış veya bu konuda dikkat çekilmemiştir.

Diğer yandan Fütüvvetname veya büyük velilerin hayatlarını konu edinen menakıpname metinlerinde verilen bilgiler de başka bir kurgunun parçasına dönüştürülerek kendi menzilinden uzaklaştırılmıştır. Dolayısıyla bütün gayretlere rağmen bu çalışmalarda klasik metinlerin anlam dünyası ve resmi kayıtlar arasındaki bağlantı da yakalanamamıştır. Bu konunun ilgili araştırmalarda iktisadi yapının bir parçası görülüp buna göre değerlendirilmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Fakat konuyu sosyal tarih veya dini-tasavvuf etrafında şekillenen çalışmaların da değerlendirememiş olması üzerinde durulmayı gerektirmektedir. Buna göre iktisadi sistemin değişmesi ve klasik metinlerin aktardığı toplulukların da gözden düşmesi bir yana, takip ettikleri erkânın tanım ve tarifini konu edinen literatürün bulunmaması ilgili çalışmaları, boşluğa düşürmektedir. Bu açığı ise konunun dışında çok farklı bir kavramsallaştırma ve kurguyla takip edip adeta başka bir metin ve topluluk oluşturulmaktadır.

Zikir meydanında adı geçen görevlilerin görev dağılımını yapar ve zikre devam edenlerden layık olana bizatihi şeyh-mürşit-pir verir ve hizmetin kendi riyasetinde yürütülmesini de sağlar. Bu topluluk bu hizmetleriyle hayatın içinde yaşar ve topluluklar arasında vazifelerini takip eder. Esas cem, tazelenme ve hatırlamanın olduğu tekke ve meydan olarak açılan dar bir alanda başlar fakat yenilenmenin ardından elde edilen yenilik hayatın bütünün de gerçekleştirilir. Yoksa hatırlama ve tazelenmeden ibaret olan cem, birbirlerini tanıyan ve tanıyarak da topluluk üyesi olanlar arasında takip edilip sürdürülmektedir. Ya da kat edilen veya karşılaşılan mevzular üzerine mürşidin işareti ve musahibinin yardımına daima ihtiyaç duyulur. Aynı şekilde her Perşembe, zikir meydanına gelen bu erkânı yürüten kırk kişinin biri kırk kırkı bir olan yapısında aranabilir. Bundan dolayı bu dar ve sayılı sayıda kişinin arasında takip edilen bir erkân, her

Perşembe hatırlama ve tazelenmeyle donatılan yol oğlu, âlemi veya hayatın bütün alanını zikir meydanı haline getirip toplumsal hayatın içinde takip edip veya görme imkânını aramaktan ibarettir.

Fütüvvetin bütün faaliyetleri Allah'ın kullarının yetim, miskin ve esir olanlara hizmeti yolunu takip edip bu üç sınıfın haline düşmemek için gerçekleştirilir. Bu hal, "şerran mustetira" ve "abusan kamterira" adıyla iki korkudan emin olmak için takip edilir. Böylece bu üç sınıf haline düşmemek ve üç sınıftan birisinin düştüğü yerden çıkarılması için gerçekleştirilir. Yetim, miskin ve esir, yolun takibini sağlamayı ve takip edemeyenleri de içerisine alarak sürdürmekten ibarettir. Bu üç sınıftan olmamak ve bu üç sınıftan birisi haline dönüşmemek sofra, ikrar, çerağ, ferraş, saka ile şekillenen erkânı takip etmekle mümkündür.

KAYNAKLAR

ÂŞIK PAŞAZADE, *Tevarih-i Âl-i Osman Âşık Paşazade Tarihi*, Notlandıran: Âlî Bey, İstanbul, Matbaa-i Âmire 1332.

BARKAN, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I", *Vakıflar Dergisi*, Cilt 2, Ankara 1942, ss. 270-353.

MUALLİM CEVDET, *İslam Fütüvveti ve Türk Ahiliği İbn-i Battuta'ya Zeyl*, Çeviren Cezair Yarar, İşaret Yayınları, İstanbul 2008.

ÇAĞATAY, Neşet, "Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Yıl 1952, s. 59-84.

ÇAĞATAY, Neşet, "Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları", *Belleten*, Sayı CLIX, Sene 1976, s. 423-488.

ÇAĞATAY, Neşet, *Ahilik Nedir*, Ankara 1990.

ÇAĞATAY, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Konya 1981.

DEMİRKENT, Işın, "Haçlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 14, Yıl 1996, ss. 525-546.

DOĞAN, Esra, "Hacı Bektaş Veli'nin Vilayetnamesine Göre Horasan'dan Rum'a İzlediği Yol", *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4, Köln, 2011, ss. 58-82.

ERDOĞRU, M. Akif, "Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar I", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 18, Sayı 1, Yıl 2003, ss. 119-160.

ERDOĞRU, M. Akif, "Seydişehir Seydi Harun Külliyesi Vakıfları Üzerine Bir Araştırma", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 7, Yıl 1992, ss. 81-132.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkil atı ve Kaynakları", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt Xl, Sayı 1-4, 1949-50, ss. 3-354.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Vilâyet-Nâme Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî*, İnkilâp Kitabevi, İstanbul 1963.

GÜZEL, Fatih, *Nâsır li-Dinillah'ın Halifeliği ve Şahsiyeti*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya 2014.

KAMER-UL HUDA, *Şihabeddin Ömer Sühreverdî Hayatı, Eserleri, Tarikatı*, Çeviren Tahir Uluç, İnsan Yayınları, İstanbul 2004.

KARDAŞ, Sedat, *Ali Nihanî'nin Manzum Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnamesi*, Grafiker Yayınları, Ankara 2018.

KOCA, Salim, "Diyâr-ı Rûm'un (Roma Ülkesi = Anadolu) Türkiye Hâline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 23, Yıl 2008, ss. 1-53.

KÖKSAL, M. Fatih, *Ahi Evran ve Ahilik*, Kırşehir Valiliği Yayınları, Kırşehir 2008.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

KURNAZ, Cemal, *Abdülkerim bin Şeyh Mûsâ Makâlât-ı Seyyid Hârûn*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 1991.

MEVLÂNÂ SAFİYYÜ'D-DİN, *Neseb-Nâme Tercümesi*, Hazırlayan Prof. Dr. Kemal Eraslan, Yesevî Yayıncılık, İstanbul 1996.

OCAK, Ahmet Yaşar, "Fütüvvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 13, 1996, ss. 261-263.

OCAK, Ahmet Yaşar, "Fütüvvetname",*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 13, 1996, ss. 264-265.

ÖNGÖREN, Reşat, "Suhreverdiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 38, 2010, ss. 42-45.

RAĞIB EL-İSFEHANI, *Müfredât Kur'an Kavramları Sözlüğü*, Çeviren ve Notlandıran Yusuf Türker, Pınar Yayınları, İstanbul 2012.

SARIÇAM, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.

SEYYİD HÜSEYİN B. GAYBİ, "Fütüvvetname", Neşreden Abdulbaki Gölpınarlı, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt XVII, Sayı 1-4, Yıl 1955-56, ss. 26-126.

SÜMER, Faruk, "Anadolu Selçukluları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 36, 2009, ss. 380-384.

TAESCHNER, Franz, "İslam Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)", Çeviren Fikret Işıltan, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt XV, Sayı 1-4, Yıl 1953-54, ss. 1-32.

TAESCHNER, Franz, "İslam'da Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri", Tercüme Semahat Yüksel, *Belleten*, Cilt XXXVI, Sene, 1972, ss. 203-235.

TAŞĞIN, Ahmet – Bünyamin Solmaz, "Hacı Bektaş Ve Hacı Toğrul Karşılaşması: Güvercin Ve Doğan Donuna Bürünme", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/1 Winter 2012, p.105-129.

TAŞĞIN, Ahmet – Bünyamin Solmaz, "Tahrir Defterlerinin Alevilik – Bektaşilik Araştırmalarına Katkısı: Irène Beldıceanu – Steınherr Örneği", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi*, Sayı 62, Ankara: 2012, ss. 207-227.

TAŞĞIN, Ahmet, "Balkanlarda Konyalı ve Karamanlılar: Belgelenemeyen Bir Aidiyetin Hikâyesi", *Konya Araştırmaları Göç ve İskân*, Editörler Alaattin Aköz – Doğan Yörük, Konya: Selçuk Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Medeniyeti Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2017, ss. 145-160.

TAŞĞIN, Ahmet, "Fütüvvetname'nin Hülasası Olarak Şeyh Safi Buyruğu: Bir Metnin Sürekliliğinden Koparılıp Boşlukta Bırakılması", *III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu*, Cilt 1, Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Yayınları, 2018, ss. 65-77.

TAŞĞIN, Ahmet, "Hacı Bektaş Veli Menakıbnamesinin Yeniden Okunması: İmkanlar ve Sorunlar", *I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu (16-19 Kasım 2011 Nevşehir)*, Cilt 1, Editör: Dr. Adem Öğer, Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi Yayınları, 2012, ss. 103-121.

TAŞĞIN, Ahmet, "Hacı Bektaş'ı Rum'da Karşılayan Fatma Bacı Alevi Bektaşilikte Kadıncık Ana'nın Rehberliği", *Kırklar Sofrasından İrfan Sohbetleri*, Razgrat: Razgrat Cem Derneği Yayınları, 2016, ss. 273-292.

TAŞĞIN, Ahmet, “Hacı Bektaş’ın Rum’a Gelişi ve Karaca Ahmed İle Karşılaşması”, *Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu*, Derleyenler Pınar Ecevit-Ali Murat İrat-Ayhan Yalçınkaya, Ankara: Dipnot Yayınları, 2010, ss. 56-67.

TAŞĞIN, Ahmet, “Hacı Bektaş’ın Rum’a Gelişi: Seyahati ve Rum Erenleriyle Karşılaşması”, *Doğumunun 800. Yılında Hacı Bektaş Veli Sempozyumu (Nevşehir, 17-18 Ağustos 2009)*, Yayına Hazırlayan: Filiz Kılıç, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2009, ss. 1-9.

TAŞĞIN, Ahmet, “Alevi Metinlerin Anlaşılmasında Karşılaşılan Sorunlar: Aleviliğin Yeniden Zuhuru”, *II. Uluslararası Tarihten Bugüne Alevîlik Sempozyumu (23 - 24 Ekim, 2010, Ankara)*, Ankara: Cem Vakfı An-kara Şubesi Yayınları, 2012, ss. 237-253.

TAŞĞIN, Ahmet, “Menkıbelerin Kurduğu Zaman ve Mekân: Ahmed Yesevi ve Hacı Bektaş Örneği”, *Uluslararası İpek Yolunda Türk Dünyası Ortak Kültür Mirası Bilgi Şöleni (3-4 Ekim 2013)*, Editör Fahri Atasoy, Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 2014, ss. 267-272.

TAŞĞIN, Ahmet, “Hasan Harakani Fütüvveti: Günümüz Müslümanlarının Fütüvvetten Beklentileri”, *II. Uluslararası Harakani Sempozyumu Fütüvvet Bildirileri*, Kars: Harakani Vakfı Yayınları, 2015, ss. 378-388.

TAŞĞIN, Ahmet, “İrfanın Anlam Kaybı ve Belirsizliği – Yesevîlikte Sofra Tutmak”, *Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Sempozyumu*, Cilt 1, İstanbul: Türk Ocağı İstanbul Şubesi Yayınları, 2016, ss. 81-98.

TAŞĞIN, Ahmet, *Dediği Sultan ve Menakıbı Konya ve Çevresinde Ahmet Yesevi Halifelerinin İzleri*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2013.

TAŞĞIN, Ahmet, *Koyun Baba ve Menakıbı: Horasandan Balkanlara Ulaşan Eren*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2017.

TOGAN, Zeki Velidi, “Dünyada İslam Tetkikleri”, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Cüz 1-4, Yıl 1953, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1954, ss. 111-112.

TOMBUŞ, Nazmi, “Ahiler IV: Terim ve Törenler”, *Çorumlu*, Sayı 41, 11 Teşrin 1943, ss. 7.

ULUDAĞ, Süleyman, “Fütüvvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 13, Yıl 1996, ss. 259-261.

YAHYA B. HALİL EL-BURGAZİ, “Fütüvvetname”, Neşreden Abdulbaki Gölpınarlı, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt XV, Sayı 1-4, Yıl 1953-1954, ss. 76-150.

YÖRÜK, Doğan, “Konya Çevresinde Kolonizatör Dervişler (XV-XVI. Yüzyıl), *Konya Araştırmaları Göç ve İskân*, Editörler Alaaddin Aköz – Doğan Yörük, Palet Yayınları, Konya 2017, ss. 109-144.

YÖRÜK, Doğan, “XV Yüzyılda Karaman Topraklarında Ahiler ve Ahi Vakıfları”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 2008, Sayı 20, ss. 665-684.

www.bursagocmuzesi.com

MEVLÂNA'NIN KONYA'YA GÖÇÜ VE KÜLTÜREL SONUÇLARI

Ali TEMİZEL*

ÖZET

Aslında bazen göçlerin ülkelerin kültür ve tarihlerinde önemli değişimlerine ve kazanımlarına sebep olmaktadır. Bundan 800 yıl önce Avrupa'nın daha ortaçağ karanlığını yaşarken Anadolu bilim, sanat ve edebiyatla insanların aydınlanmasına, hoşgörü, sevgi ve maneviyat atmosferinde bir arada dostça yaşamasına hizmet etmenin gayreti içindeydi.

Hz. Mevlâna ve ailesini Belh'ten çıkıp uzun yollar kat ettikten sonra Karaman'a ve arkasından Konya'ya gelmesi İslâm kültür ve medeniyetinin yeni canlanmaya başladığı Anadolu coğrafyasında birlikte yaşama, hoşgörü, sevgi ve mutlu olma geleneğini ve birbirimizi sevme alışkanlığı kazanmamıza katkı sağlamıştır.

Ayrıca yaklaşık Sekiz yüz yıldan beri Anadolu'da tasavvufi edebiyatın gelişmesine, mesnevi tarzı edebi akımın oluşmasına, bu alanda birçok şair, sanatçı ve edibin yetişmesine, her asırda yüzlerce tercüme ve şerhin yapılmasına öncülük etmiştir.

* Prof. Dr. / Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, temizel46@yahoo.com

Ayrıca Mevlâna ve Mevlevilik kültürünün de etkisiyle Osmanlı topraklarında kurulmuş olan insanı hamlıktan olgunluğa, olgunluktan sonra yaratıcısına, yaratıcısının beklediği gibi göç etmeye hazırlayan mekanlardan, yani Mevlevîhanelerden kısaca bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mevlâna, Göç, Konya, Tasavvuf, Mevlevî

THE MIGRATION OF RUMI TO KONYA AND CULTURAL RESULTS

ABSTRACT

In fact, migration sometimes allows significant changes and gains in the culture and history of countries. While Europe still was living the darkness of the Middle Age 800 years ago, Anatolia strived to enlighten the people with science, art, and literature and was in an effort to serve amicable life under the atmosphere of tolerance, love, and spirituality.

Rumi and his family had left Balkh and came to Karaman then Konya after taking a long way. His arrival has contributed to the live together, tolerance, love, the tradition of being happy and the acquirement of the habit of love each other in Anatolia in which Islam culture and civilization has just thrived.

In addition, Rumi has led the development of Sufi literature in Anatolia for the last eight hundred years, the formation of a Mesnevi-style literary movement, the education of many poets, artists and edibles in this field, and hundreds of translations and annotations in each century.

In this study, the Mevlevi Houses established in Ottoman lands with the influence of Rumi and Mevlevi culture will be briefly mentioned.

Keywords: Mevlana, Migration, Konya, Sufism, Mevlevi

GİRİŞ

Yaygın kullanımıyla göç, "İnsanların ekonomik, sosyal, siyasal ve doğal nedenlerden dolayı yer değiştirmesi" olarak tarif edilmektedir. Dünya'da hiçbir millet, hiçbir aile ve hiçbir insan önemli bir neden olmadıkça doğduğu, büyüdüğü, yaşadığı toprakları terk edip başka bir coğrafyaya göç etme gereğini duymaz.

Sosyal, siyasal veya dini ve benzer baskılardan kurtulma isteğinin, göçün önemli sebeplerinden olduğu açıktır. Dini heyecanlar, zaman zaman halkın yer değiştirmesine yol açmıştır. Budizm'de, Hristiyanlıkta bunun örneklerine rastlamak mümkündür. İslam tarihindeyse, «göç» anlamına gelen «hicret»in önemli bir yeri vardır. Bu göçün sonunda; Müslümanlar, Mekkelîler karşısında siyasi bir güç haline geldiler. Medine'de hazırlanan Elli üç maddelik bir anayasa ile Medine'deki Müslüman, Putperest ve Yahudiler arasındaki ilişkiler düzenledi, İslâm devletinin temelleri atıldı, İslâm dinînin yayılması sağlandı ve Hz. Muhammed'in, taraftarlarıyla birlikte Mekke'den Medine'ye göçtüğü miladi 622 yılı, Hicri takvimin başlangıcı olarak kabul edildi.

İran'da Safevî hânedanı'nın dini ve siyasi baskısından Hindistan'a kaçan şair ve edipler, XVI-XVIII. Yüzyıllarda Hindistan'daki Babür Devleti döneminde, belagat ve fesahat kurallarından uzaklaşmadan yeni, orijinal ve girift mazmunlar, ince hayaller, anlam kapalılığı, az kelimeyle çok şey ifade etme olarak tarif edilen Sebk-i Hindî üslubunu meydana getirmişlerdir.

Bu siyasi ve dini baskılardan dolayı klasik Farsça edebiyatının zayıfladığı bir dönemde Hindistan'da ortaya çıkan Sebk-i Hindî akımı, daha sonra İran, Afganistan, Irak, Tacikistan ve Osmanlı'nın de yer aldığı geniş bir coğrafyaya yayılmış ve Türk Edebiyatında XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Nef'î, Fehîm-i Kadim, Şehrî, İsmetî, Nâili, Ne-

dîm-i Kadim, Neşâtî, Râsih, Nâbî ve Şeyh Galib gibi şairler tarafından temsil edilmiştir[1].

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ekonomik ve siyasal sıkıntılar ve kültürel problemlerden dolayı başta Lübnan, Suriye, Filistin ve Ürdün olmak üzere Arap ülkelerinden Kuzey ve Güney Amerika'ya göç eden Araplar tarafından "edebu'l-mehcer" yani "göç edebiyatı" denilen bir edebiyat ekolü geliştirilmiştir. Amerika'da bu edebiyatın yaşatıldığı 250'ye yakın çeşitli gazete, dergi ve kitap yayınlanmıştır ve böylece Arap edebiyatının Amerika'da tanınmasına ve yaşamasına katkı sağlamıştır. Daha çok özlem ve hasret temalarının işlendiği bu edebi akım, Arap edebiyatında yenilikçi hareketlerin oluşmasına da katkı sağlamıştır[2].

Bilim adamlarına göre göçler kısa mesafeler arasında daha çok toplu olarak uzun zamanda gerçekleşmektedir. Ama Mevlâna ve ailesinin göçü 800 yıl öncesi dikkate alındığında kısa küçük bir grup halinde uzun bir mesafede, ama onlarca yıl sürmeyen kısa bir zaman aralığında meydana gelmiştir.

Daha çok sosyal ve siyasal sebeplerden olduğu anlaşılan Mevlâna ve ailesinin göç türünün birçok tarifi bulunmaktadır:

Mevlâna ve ailesinin göç türü "sürekli" göçlerden sayılmaktadır. Zira "sürekli" diye adlandırılan göçler, gelişmemiş veya az gelişmiş, güvensiz veya az güvenlikli yerlerden ve bölgelerden daha gelişmiş ve daha güvenlikli şehirlere veya bölgelere yapılan göçlerdir. Çünkü Mevlana ve ailesi, o dönemin dünyasında batıda, doğuda ve hatta Anadolu'da iç karışıklıkların yaşandığı, Anadolu'nun Moğol istilasıyla zayıfladığı bir dönemde Karaman'a ve nihayetinde her ne kadar siyasi çalkantıların odak noktası[3] olsa da Anadolu Selçuklularının başkenti olan, ama dönem için en güvenlikli coğrafyalardan biri sayılan Konya'ya gelmişlerdir.

Hz. Mevlâna ve ailesinin bu göçü, her ne kadar o günün şartlarında ülkelerin siyasi sınırları tam olarak belirlenmemiş olsa da göçün Belh şerhinden başlayıp ulaşılan Karaman ve Konya şehirlerinde son bulması ve sebepleri az çok dikkate alındığında bu göç, bir dış göçtür.

Bu göç, aynı zamanda bir beyin göçüdür, çünkü iyi bir eğitim görmüş Hz. Mevlâna ailesi ve nitelikli bireyleri, kendi yurtlarından ayrılıp yurt dışı denilebilecek başka bir yere göç etmiştir.

Burada şunu da belirtmekte fayda vardır. Bu dönemde Batı'dan yani Endülüs'ten Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240)'nin ve aynı yüzyılda doğudan Belh'ten daha genç yaşta Hz. Mevlâna ve ailesinin Anadolu'ya ve Konya'ya gelmeleri, dünyanın bu çalkantılı ve bunalımlı bir dönemde Konya'nın ve Anadolu'nun huzurlu ve güvenli bir yer olduğunu göstermekte ve İslam dünyası büyük bir şans olmaktaydı[4].

Yine Mevlâna ve ailesinin göç güzergâhlarından olan Nişabur'da doğan ve dönemin sıkıntılarından dolayı 13. yüzyılda Anadolu'ya göç eden başka bir şahsiyet de Bektaşilik tarikatının kurucusu olarak kabul edilen Hacı Bektaş-ı Veli'dir[5].

Mevlâna ve ailesinin Belh'ten çıkıp Karaman'a ve arkasından Konya'ya göç etmesi havuza atılan taş gibi ilk başlarda Anadolu'da daha sonra Osmanlı coğrafyasının tamamında ve günümüzde de tüm dünyada durağan bir suyu harekete geçi-

1 Ali Fuat Bilkan, "Sebk-i Hindî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 36, İstanbul 2009, s. 253-255.

2 Hüseyin Yazıcı, "Mehcer Edebiyatı", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 28, Ankara 2003, s. 364-367.

3 Ethem Cebecioğlu, "Hz. Mevlânâ Üzerine Bir Değerlendirme", Tasavvuf-İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi, Ankara 2007, Yıl: 8, Sayı: 20, s. 7.

4 H. Kâmil Yılmaz, "Mevlânâ ve Mesajı", Tasavvuf-İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi, Ankara 2007, Yıl: 8, Sayı: 20, s. 13.

5 Ahmet Yaşar Ocak, "Hacı Bektâş-ı Veli", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 14, İstanbul 1996, s. 455-458.

rerek bilim, sohbet, irfan, vaaz, tasavvuf, hoşgörü, birlikte yaşama ve birbirini sevme kültür ve geleneğini meydana getirecek altın halkalar oluşturmuştur.

Bu göç sonucunda Mevlâna'dan beri 800 yıldır hiç önemini kaybetmeyen Mesnevî, Divân-ı Kebir, Fihi ma fih, Mecâlis-i Seb'a, Mektubât gibi maarif hazinesi eserler günümüze kadar gelmiştir. Mevlâna kendisinden öncekilerin tüm tecrübelerine aşina, bütün sözlerini ve yaşayışlarını bilen birisi olarak[6] bu eserleriyle bize 800 yıl öncesinden selam göndermekte, birbirimizi sevmemizi öğütlemekte, dünyanın fani olduğunu hatırlatmakta, kendisinden öncekilerle günümüz ve gelecek nesiller arasında köprü ve bağ kurmaktadır. Zira Mesnevî'den Peygamber Efendimiz ve hadis-i şerifleriyle ilgili menakıplar toplansa muhteşem bir siyer kitabı olur[7].

Yukarıda da işaret edildiği gibi aslında göçler, bazen ülkelerin kültür ve tarihlerinde önemli değişimlere ve kazanımlara sebep olmaktadır.

Mevlâna ve ailesinin Belh'ten Anadolu'ya göçü yaklaşık Sekiz yüz yıldan beri Anadolu'da tasavvufi edebiyatın gelişmesine, mesnevi tarzı edebi akımın oluşmasına, bu alanda birçok şair ve edibin yetişmesine her asırda yüzlerce tercüme ve şerhin yapılmasına öncülük etmiştir.

Mevlâna, Mevlâna'nın eserleri, Mevlevîlik ve Çevresiyle ilgili Osmanlı döneminde yalnızca Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınan yüzlerce eser bulunmaktadır. Aşağıda sadece Mevlâna'nın Mesnevîsi ile ilgili olarak Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan tercüme, şerh, seçki ve benzer eserlerin kaleme alındığı yüzyıllara veya yaklaşık tarihlerine göre kısa bir hatırlatma yapılmaktadır.

Mesnevînin Eski Harfli Türkçe Tercüme ve Şerhleri

Bu tür eserler, Mesnevînin altı cildinin tercüme ve şerhi ya da birkaç cildinin veya çoğunluk itibarıyla birinci cildin tercüme ve şerhi şeklindedir.

985/1577-78'de Ebu's-Su'ûd b. Sa'dullâh b. Lütfullâh b. İbrahim el-Hüseynî el-Kayserî tarafından tercüme ve şerh olarak kaleme alınan *Mesnevî şerhi* isimli eser eldeki bilgilere göre *Mesnevî*'nin ilk eski harfli Türkçe tercüme ve şerhi sayılır.

XVI. yüzyılın sonlarında Şem'î Şem'ullâh tarafından şerh ve tercüme yoluyla telif edilen *Şerh-i Mesnevî*, *Mesnevî*'nin altı cildinin tam olarak yapılan ilk Türkçe tercüme ve şerhidir.

XVII. yüzyılın başlarında Pîr Mehmed Efendi tarafından tercüme ve şerh olarak yazılan *Hazînetü'l-ebrâr*, *Mesnevî*'nin Türkçe mensur tercüme ve şerhidir.

1620-1627 yıllarında Rusûhî İsmâil-i Ankaravî tarafından tercüme ve şerh olarak kaleme alınan ve *Mecmû'atu'l-letâ'if ve ma'muretü'l-me'ârif* adının yanında daha çok *Mesnevî şerhi* adıyla bilinen *Mesnevî-i şerif şerhi*, *Mesnevî*'nin altı cildinin ve Mevlâna'ya ait olmayan yedinci cildin şerhidir.

1035-1040/1625-1631 yıllarında Sarı Abdullah tarafından tercüme ve şerh olarak yazılan *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*, *Mesnevî*'nin birinci cildinin beş cilt olarak yapılmış Türkçe mensur tercüme ve şerhidir.

1087/1676-77'da Şeyh Nazmî Mehmed Efendi (Nazmî Mehmed Efendi veya Mehmed Nazmî Efendi) tarafından hazırlanan *Tercüme-i Mesnevî-i Şerif*, *Mesnevî*'nin birinci cildinin Mesnevî veznide Türkçe manzum tercümesidir.

XVII. yüzyılda veya daha öncesinde Mehmed Ali el-Mevlevî tarafından şerh edildiği sanılan *Mesnevî-i ma'nevî*, *Mesnevî*'nin birinci cildinin Türkçe mensur şerhidir.

6 M. Esad Coşan, Tarihî ve Tasavvufî Şahsiyetler, İstanbul 2011, s. 119, Server İletişim Yayınları, 3. Baskı

7 M. Esad Coşan, s. 128.

1106/1694'de Tâlibî Hasan Efendi tarafından şerh edilen *Yetîmû'ş-şürûh, Mesnevî*'nin üçüncü cildinin Türkçe mensur şerhidir.

1712–1730 yıllarında Nahifî Süleyman tarafından tercüme edilen ve *Terceme-i Mesnevî li-Nahîfî* adıyla da bilinen *Manzum Mesnevî tercümesi, Mesnevî*'nin altı cildinin Türkçe manzum tercümesidir.

1255–1261/1839–1845 yıllarında Murâd Mehmed Efendi tarafından şerh edilen *Hulâsatu'ş-şurûh, Mesnevî*'nin altı cildine tam olarak kısa ve veciz bir şekilde yapılmış Türkçe mensur şerhtir.

XIX. yüzyılın ilk yarısında Çuhadarzâde Şakir Mehmed Efendi (Şakir Paşa veya Ferâizci Mehmed Şakir yahut Mehmet Şakir) tarafından hazırlanan *Mesnevî-i şerîf ma'a tercüme-i manzûme-i Türkî, Mesnevî*'nin manzum tercümesidir.

XIX. Yüzyılda Hüseyin Avni Bey (Yenişehirli Avni Bey) tarafından hazırlanan *Mesnevî tercümesi* isimli eser, tamamlanmamış ve müsveddelerinin bir kısmı kaybolmuştur.

XIX. yüzyılda Alî Rızâ b. Mehmed Rüşdî Yalvâcî tarafından kaleme alınan üç ciltlik *İkâzu'n-Nâ'imîn ve İfhâmu'l-Kâsirîn* isimli eserin içinde yer yer *Mesnevî-i ma'nevî şerhi* vardır. 1302–1306/1884–1889 yılları arasında Abidîn Paşa tarafından tercüme ve şerh olarak kaleme alınan *Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i şerif, Mesnevî*'nin birinci cildinin altı cilt olarak yapılmış Türkçe mensur tercüme ve şerhidir.

1929–1937 yıllarında Ahmed Avni Konuk tarafından şerh edilen ve toplam 34 ayrı defterden oluşan *Mesnevî-i şerif şerhi,* Mevlâna'nın altı cilt *Mesnevî*'sinin Türkçe şerhidir.

1937–1940 yıllarında Veled Çelebi İzbudak tarafından tercüme edilen ve toplam 30 ayrı defterden meydana gelen *Mesnevî tercümesi,* Mesnevî'nin Türkçe mensur tam tercümesidir.

1929-1953 yıllarında Tâhir (Tâhirü'l- Mevlevî) Olgun tarafından tercüme ve şerh olarak kaleme alınan *Şerh-i Mesnevî, Mesnevî*'nin birinci cildinden beşinci cildinin bir bölümüne kadar olan kısmın Türkçe mensur tercüme ve şerhidir.

Ayrıca Mehmed Rasih tarafından kaleme alınan *Mecmû'a-i Fevâ'id ve Eş'âr* isimli eser, *Mesnevî*'nin bir kısmının tercümesidir.

Bunlardan başka mütercimi, müstensihi ve istinsah tarihi bilinmeyen ve *Mesnevî*'nin birinci cildinin Türkçe tercümesi olan *Mesnevî şerhi*; *Mesnevî*'nin bir bölümünün Türkçe şerhini içeren *Şerh-i Mesnevî* (yedi adet) ve *Mesnevî tercemesi* (iki adet) gibi eserler de vardır.

Mesnevî'den Yapılan Müntahapların Tercüme ve Şerhleri

839/ 1436'da Mu'înûddîn b. Mustafa tarafından Mesnevî'den seçme yoluyla iki cilt halinde tercüme ve şerh olarak yazılan *Mesnevî-i Murâdiye,* elde ettiğimiz bilgilere göre Mesnevî'nin bilinen Türkçe ilk müntahap manzum tercümesi ve şerhidir.

979/1571 yılında İlmî Dede Bağdâdî tarafından tercüme ve şerh olarak telif edilen *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî,* Sîneçâk Yusuf Sinan'ın Mevlâna'nın *Mesnevî*'sinden 366 beyit seçerek meydana getirdiği ve *Cezîre-i Mesnevî* diye adlandırdığı eserin tercüme ve şerhidir. XVI. yüzyılda yine İlmî Dede Bağdâdî tarafından şerh olarak telif edilen ve *Şerh-i Dîbâce-i Mesnevî* adıyla da bilinen *Şerh-i Dîbâce-i Cild-i Evvel-i Cezîre-i Mesnevî,* Sîneçâk Yusuf Sinan'ın *Cezîre-i Mesnevî*'sinin birinci cildinin Türkçe şerhidir. 990/1582'de Hacı Pîrî Efendi tarafından tercüme ve şerh olarak kaleme alınan *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî, Mesnevî*'nin birinci cildinden müntahap bazı beyitlerin Türkçe mensur tercüme ve şerhidir. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Sûdî-i Bosnavî tarafından şerh edilen *Şerh-i Mesnevî, Mesnevî*'nin VI. cildinin bir bölümünün Türkçe şerhidir.

1026/1617'de Sabûhî Ahmed Dede tarafından altı cilt olarak *İhtiyârât-ı Mesnevî* adıyla şerh edilen eser, *Mesnevî*'nin altı cildinden seçilen beyitlerin Türkçe mensur şerhidir. XVII. yüzyılın başlarında Rusûhî İsmâil-i Ankaravî tarafından *Tuhfetü'l-berere* adıyla kaleme alınan eser, Mesnevî'den müntahap bazı beyitlerin Türkçe şerhidir. 1038/1628'de Abdullah-ı Bosnavî tarafından tercüme ve şerh olarak kaleme alınan *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*, Sîneçâk Yusuf Sinan'ın *Cezîre-i Mesnevî* isimli eserinin Türkçe manzum tercüme ve şerhidir. XVII. yüzyılın başlarında Abdülmecid b. Muharrem-i Sivâsî tarafından şerh olarak kaleme alınan *Şerh-i Mesnevî*, *Mesnevî*'nin birinci cildinden bir bölümün Türkçe şerhidir Yine aynı dönemde aynı müellif tarafından şerh edilen *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*, Sîneçâk Yusuf Sinan'ın *Cezîre-i Mesnevî*'sinin Türkçe şerhidir. 1047/1637-38'de yine Abdülmecid b. Muharrem-i Sivâsî tarafından şerh olarak kaleme alınan *Meyâdinu'l-fursân*, *Mesnevî*'nin birinci cildinden müntahap Türkçe mensur şerhtir ve daha çok dilbilgisi izahlarını içermektedir. 1057/1647'de Cevrî İbrahim Çelebi (ö.1057/1647) tarafından *Hall-i tahkîkât* adıyla şerh edilen eser, *Mesnevî*'den müntahap 40 beyitten her birinin beşer beyitle terkib-i bend tarzında Türkçe olarak yapılmış şerhini içermektedir. Yine aynı yılda aynı müellifin hazırladığı *Hâşiye-i Çehâr Yâr-i güzîn -Aynu'l-fuyûz* ve *Şerh-i intihâb* adlarıyla da bilinen *Aynu'l-fuyûz* isimli çalışma Sîneçâk Yusuf Sinan'ın *Cezîre-i Mesnevî* isimli eserinin tercüme ve şerhidir. XVII. Yüzyılın ikinci yarısında Şifâ'î Derviş Mehmed'in şerh olarak telif ettiği *Mesnevî şerhi* isimli eser, *Mesnevî* derslerinde öğrencilerin yararlanması için Türkçe mensur olarak kaleme alınmıştır. 1096/1685 yılında Adnî Receb Dede tarafından telif edilen *Nahl-i tecelli*, *Mesnevî*'den seçilmiş her beytin beşer beyitle manzum olarak yapılmış Türkçe şerhidir. XVII. yüzyıl sonlarında ve XVIII. yüzyıl başlarında İsmâ'il Hakkî-i Bursevî tarafından şerh olarak telif edilen *Şerh-i ba'z-i ebyât-ı Mesnevî*, *Mesnevî*'nin birinci cildinden seçilmiş 172 beytin Türkçe mensur şerhidir.

1116/1704 yılında İsmâ'il Hakkî-i Bursevî tarafından şerh olarak kaleme alınan *Rûhu'l-Mesnevî*, *Mesnevî*'nin birinci cildinin bir kısmının Türkçe mensur şerhidir. XVIII. yüzyılın başlarında Derviş Mehmed Emin Tokâdî tarafından yazılan *Şerh-i beyt-i Mesnevî*, *Mesnevî*'den dört beytin Türkçe şerhidir.

XVIII. yüzyılda veya daha öncesinde Muhammed Sa'îd b. Muhammed Mustafa-i Köstendilî'nin Türkçe şerh ve tercüme olarak kaleme aldığı *Şerh-i Mesnevî* isimli eser, Şem'î Şem'ullâh tarafından XVI. Yüzyılın sonlarında şerh ve tercüme olarak telif edilen Mevlâna'nın *Mesnevî*'sinin üçüncü cildinin özetidir. XVIII. yüzyılda Asaf Mehmed Paşa tarafından tercüme ve şerh olarak kaleme alınan *Cezîre-i Mesnevî* ve 1204/1789-90'da Şeyh Gâlib Es'ad Dede tarafından tercüme ve şerh olarak telif edilen *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*, Sîneçâk Yusuf Sinan'ın *Cezîre-i Mesnevî* isimli eserinin Türkçe tercüme ve şerhidir.

XIX. yüzyılda Mehmed Emin'in tercüme ve şerh olarak kaleme aldığı *Revâyihü'l-Mesnevîyât*, *Mesnevî*'nin birinci cildinden müntahap bazı beyitlerin Türkçe mensur tercüme ve şerhidir. 1306/1888'de Süleyman Hayri Bey tarafından tercüme edilen ve İstanbul'da 1308/1890-91 yılında yayımlanan *Mesnevî-i şerif tercümesi*, *Mesnevî*'nin birinci cildinin bir kısmının Türkçe manzum tercümesidir. XIX. yüzyılda veya daha öncesinde Muhammed b. Hasan Habîb el-Mevlevî tarafından seçki olarak kaleme alınan *Müntahâb-ı Mesnevî* isimli eser, *Mesnevî*'den seçilmiş ve Türkçeye tercüme edilmiş beyitleri içermektedir.

XX. yüzyılın başlarında Es'ad Mehmed Dede tarafından *Şerh-i Mesnevî* adıyla şerh edilen eser, *Mesnevî*'nin birinci cildinden müntahap 360 beytin Türkçe mensur şerhidir. Bunlardan başka *Mes-*

nevî'den yapılan müntahapların tercüme ve şerhi olarak yazılmış, fakat telif tarihleri tespit edilememiş bazı eserler de vardır. es-Seyyid el-Hâc Mehmed Şükrü İbn es-Seyyid Ahmed Ata tarafından tercüme edilen ve *Mesnevî*'nin birinci cildinden müntahap 270 beytin Türkçe mensur şerhini içeren *Müntahabât-ı Mesnevî*; Muhammed Hâkim tarafından tercüme ve şerh olarak telif edilen ve *Mesnevî*'den müntahap bazı beyitlerin Türkçe tercüme ve şerhini içeren *Tercüme-i ba'z-i ebyât-ı Mesnevî*; Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Belhî tarafından şerh edildiği tahmin edilen ve *Mesnevî*'de konusunu *Kur'ân*'dan alan beyitlerin şerhini içeren *Şerh-i ba'z-i ebyât-ı Mesnevî*; Şeyh Hasan el-Mevlevî en-Nâcî tarafından şerh edilen ve *Mesnevî*'den müntahap beyitleri içeren *Mesnevî şerhi* ve müellifleri de tespit edilemeyen Mesnevî'nin birinci cildinden müntahap bazı beyitlerin Türkçe şerhini içeren *Şerh-i Müntahabât-ı Mesnevî*, *Müntahabât- ı Şerh-i Mesnevî* ve *Mesnevî'den bir beytin şerhi* gibi eserler, bu tür eserlerdendir.

Mesnevî Hikâyeleriyle ilgili Eserler

XV. yüzyılda Mevlevî İbrahim tarafından şerh olarak kaleme alınan *Mesnevî Hikâyeleri* isimli eser, *Mesnevî*'den on yedi adet hikâyenin manzum şerhidir. 880/1475'de Dede Ömer Rûşenî tarafından tercüme olarak kaleme alınan *Çobannâme*, *Mesnevî*'deki "Musa ile Çoban" kıssasının geniş bir tercümesidir. XV. yüzyılın ikinci yarısında İbrahim Tennûrî, *Gülzâr-ı Ma'nevî* adlı eserinin "Ney ve Çeng" bölümlerinde *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytini yeniden uyarlayarak tercüme etmiştir.

XVII. yüzyılın başlarında Rusûhî İsmâil-i Ankaravî tarafından telif edilen *Hall-i müşkilât-ı Mesnevî*, *Mesnevî*'deki bazı beyitlerin ve hikâyelerin Türkçe mensur açıklamasıdır. Yine aynı dönemde aynı müellif tarafından kaleme alınan *Cenâhu'l-ervâh*, *Mesnevî* ve *Gülşen-i Râz*'dan alınan bazı beyitlerin şerhinden ve çeşitli kıssalardan oluşmaktadır.

XVIII. yüzyılda Mekkî Mehmed Efendi tarafından tercüme ve şerh olarak telif edilen *Şerh-i Hikâye-i Mescid-i Âşık Kişi*, *Mesnevî*'de yer alan bir hikâyenin tercüme ve şerhidir.

1888 yılında Abidîn Paşa tarafından telif ve neşredilen *Merd-i Arabî kıssası*, müellifin *Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i şerif* isimli eserinin dördüncü cildinde yer alan Türkçe mensur bir hikayedir.

1910–11 yıllarında Fazlullâh Rahîmî tarafından şerh olarak kaleme alınan ve aynı yıllarda yayımlanan *Gülzâr-ı Hakikat*, *Mesnevî*'den müntahap hikâyelerin Türkçe mensur şerhidir. Hâce Abdülmecid tarafından tercüme olarak telif edilen, fakat telif tarihi tespit edilemeyen *Mesnevî-i şerif'ten tercüme* isimli eser, *Mesnevî*'den bir kıssanın Türkçe mensur tercümesidir.

Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beytinin Şerhleri

XV. yüzyılda Dede Ömer Rûşenî tarafından tercüme ve şerh olarak kaleme alınan *Neynâme*, *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinin nazmen tercümesi ve kısmen de şerhidir.

XVII. yüzyılın başlarında Rusûhî İsmâil-i Ankaravî'nin şerh olarak kaleme aldığı *Fâtihü'l-ebyât*, *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinin Türkçe mensur şerhidir. Yine bu yüzyılda Ağazâde Mehmed Efendi tarafından şerh olarak telif edilen *Mesnevî'nin İlk Beyitlerinin Şerhi* isimli eser, *Mesnevî*'nin ilk yirmi beytinin Türkçe mensur şerhini içermektedir.

XIX. yüzyılın ilk yarısında Kerküklü Abdurrahman adıyla da bilinen Abdurrahman Hâlis-i Talibânî tarafından şerh olarak kaleme alınan ve İstanbul'da 1284/ 1868 yılında yayımlanan *Kitâbu'l ma'ârif fî Mesnevî-i şerif*, *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinin şerhidir. XIX. yüzyılda Âsım (Bağdatlı), *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytini *On Sekiz beyit şerhi* adıyla şerh etmiştir. XIX. yüzyılın sonlarında Hasan Tevfik Efendi tarafından tercüme olarak kaleme alınan *Kitâbu'l ma'ârif fî Mesnevî-i şe-*

rif tercümesi, Abdurrahman Halis-i Talibanî'nin *Kitâbu'l ma'ârif fî Mesnevî-i şerif* isimli eserinin Türkçe tercümesidir. Ayrıca, Seyyid Derviş Muhammed tarafından şerh olarak telif edilen ve *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinin Türkçe şerhini içeren *Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beytinin Şerhi* isimli eserin telif tarihleri tespit edilemedi. Bunlardan başka, müellifleri ve yazılış tarihleri tespit edilemeyen *Mesnevî'nin İlk Beyitlerinin Şerhi* isimli eserle *Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beytinin Şerhi* isimli eser, *Mesnevî'nin* ilk beyitleri üzerinde yapılan çalışmalardandır.

Ayrıca aşağıdaki çalışmaları da bunlara ilave etmek gerekir:

XVII. yüzyılın başlarında İlmî Dede Bağdâdî tarafından telif edilen *Tahrîr ve Teşrîh-i Dîbâce-i Mesnevî* isimli eser, bu tür eserlerin ilki sayılır. XVII. yüzyılın başlarında Rusûhî İsmâil-i Ankaravî tarafından yazılan *Câmi'ü'l-âyât*, *Mesnevî*'deki ayet ve hadislerle Arapça ibarelerin ve anlaşılması zor bazı ıstılahların Türkçe şerhidir. Yine aynı dönemde Abdülmecid b. Muharrem-i Sivâsî tarafından kaleme alınan *Müşkilât-ı Mesnevî*, Mesnevî'de yer alan anlaşılması zor kelimeleri izah etmektedir. XVII. yüzyılın sonlarında Şâbanzâde Mehmed Efendi tarafından telif edilen ve *Muzhirü'l-işkâl fî beyâni Lügati'l-Mesnevî* adıyla da bilinen *Muzhirü'l-işkâl*, Mesnevî'deki anlaşılması zor 2000'e yakın Arapça ve Farsça nadir kelimenin Türkçe olarak yapılan açıklamalı tercümesidir.

XIX. yüzyılda Osman Selâheddin Dede'nin Mesnevî dersleri sırasında yaptığı şerhleri içeren *Mesnevî şerhleri mecmuası* isimli eseri vardır.

1934 yılında Mehmed Şerafeddin (Yaltkaya) tarafından Mesnevî şerhlerinden ve Mevlâna'nın diğer eserlerinden istifade edilerek telif edilen *Mevlâna'da Türkçe Kelimeler ve Türkçe Şiirler*, Mevlâna'nın Türkçe şiirlerini ve Farsça şiirlerindeki Türkçe kelimeleri içermektedir.

Ayrıca bunların dışında Mevlâ, çevresindekiler ve Mevlevîlik hakkında yalnızca Türkçe olarak Osmanlı topraklarında kaleme alınmış çok sayıda eser bulunmaktadır.

Konya başta olmak üzere Anadolu ve Osmanlı coğrafyasında manevî ve sosyal yönden insanın yetişmesi konusunda eğitim-öğretim kurumu olarak faaliyet gösteren, ezber yapma, sohbet, okuma, yazma, şerh ve tercüme yapma geleneğinin doğup gelişmesine ve musikişinas, besteci, şair, hattat, müzehhib, nakkaşların yetişmesine öncülük eden mekânlar olarak yüzlerce Mevlevîhane, dergâh, zaviye ve türbeler yapılmıştır.

Konya Mevlâna Dergâhı merkez olmak üzere Osmanlı dönemi boyunca Anadolu'nun önemli merkezlerinde tesis edilen Mevlevîhaneler, birer sanat merkezi ve musiki okulu görevini yerine getirmişlerdir.

Burada yalnızca Konya'da yer alanlara işaret edilecektir.

Mevlânâ Külliyesi: Konya'da Mevlâna Türbesi, Dâhil-i Uşşâk, Post Kubbesi ve Kibâbü'l-aktâb, Semâhâne, Mescid, Tilâvet Odası, Derviş Hücreleri, Meydân-ı Şerif, Matbah-ı Şerif, Çelebi Dairesi gibi birimleri ve avlusunda birçok türbe ve su yapılarını işinde toplayan bir yapıdır[8]. Sekiz yüzyıldan beri burası, Mevlevîlik Tarikatının merkezi olmuştur.

Şems-i Tebrizî Külliyesi: Konya'da Selçuklular döneminde yapılan ve bünyesinde Şems-i Tebrizî camiini, semâhaneyi ve Şems-i Tebrizî'nin türbesini içeren yapıdır[9].

Âteşbâz-ı Velî Türbesi: Konya Meram'da yer alan Âteşbâz-ı Velî Türbesi, Mevlâna'nın mut-

8 Haşim Karpuz, "Mevlânâ Külliyesi", DİA, c. 29, Ankara 2004, s. 448-452.

9 Ali Boran, "Şems-i Tebrizî Külliyesi", Konya Ansiklopedisi, c. 8, Konya, Şubat 2015, s. 216-217.

fak işlerinden sorumlu ve Mevlevîliğin ünlü simalarından Yûsuf b. İzzed'in türbesidir[10].

Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi: Tasavvufa ilgi duyan Sadrazam Pîrî Mehmed Paşa (ö.939/1532)'nın Mevlevî ve Halvetî tarikati müntesiplerine karşı büyük sempatisi olmuştur[11]. Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi, Konya'da yer alan ve Cami, matbah ve zaviyeden oluşan eser topluluğudur[12].

Cemel Ali Dede Camii-Türbesi: Meram'da bulunan Cemel Ali Dede Camii'in içinde Hz. Mevlana›nın lalası Cemel Ali Dede'nin Türbesi yer almaktadır.

Sekiz yüzyıl öncesinde Mevlâna ve ailesinin Konya'ya göçünün sonucunda elde edilen kazanımlara bağlı olarak günümüzde Konya başta olmak üzere Türkiye'nin birçok yerinde Mevlâna ve Mevlevîlik adına birçok kurum tarafından eğitim-öğretim, kültür, sanat, edebiyat, turizm, gastronomi ve benzeri alanlarda insanın manevi ve maddi dünyasını ilgilendiren önemli etkinler yapılmaktadır.

Burada bir kazanım olarak yalnızca Konya'da Hz. Mevlânâ ve Mevlevîlik adına yapılan faaliyetler ve bu faaliyetlerin yürütüldüğü mekânlar hatırlatılacaktır:

a) Vakıflar

Uluslararası Mevlânâ Vakfı UMV

Hacı Muharrem Sırrı Harputi Bendesi Mehmet Nuri Küçük İplikçi İlim Yayma Ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı

Dünya Mevlânâ Sağlık Eğitim Ve Kültür Vakfı

Abdullah Baba Vakfı ABV

Sosyal Araştırmalar ve Dayanışma Vakfı (SADAV)

b) Dernekler:

Konya Şems ve Mevlânâ Kültürünü Tanıtma Ve Yaşatma Derneği

Musiki Sema ve Mevlevî Kültürünü Araştırma Derneği/Merkezi

Mevlânâ Hoşgörü, Barış, Kültür, Sanat ve Turizm Derneği

c) Üniversiteler

Selçuk Üniversitesi

Necmettin Erbakan Üniversitesi

KTO Karatay Üniversitesi

d) Kurumlar:

Konya Büyükşehir Belediyesi

İRFA (İrfan Medeniyeti Araştırma Ve Kültür Merkezi)

Mevlâna Müzesi

Konya Türk Tasavvuf Müziği Topluluğu

Konya İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü

Konya Mevlevi Topluluğu

Semazen.net

Karatay Belediyesi

Meram Belediyesi

Selçuklu Belediyesi

Türkiye Yazarlar Birliği

Sonuç olarak; göç her ne kadar zor da olsa, sıkıntıları da olsa, kişiler üzerinde giderilmesi imkansız olumsuz etkileri de olmuşsa da, Hz. Mevlâna ve ailesinin Belh'ten çıkıp uzun yollar kat ettikten sonra Karaman'a ve arkasından Konya'ya gelmesi İslâm kültür ve medeniyetinin yeni can-

10 Hasan Özönder, Ateşbâz-ı Veli, DİA, c. 4, İstanbul 1991, s. 57-58.

11 Yusuf Küçükdağ, "Pîrî Mehmed Paşa", DİA, c. 34, İstanbul 2007, s. 280-281.

12 Yaşar Erdemir, "Piri Mehmed Paşa Külliyesi", Konya Ansiklopedisi, c. 7, Konya, Kasım 2014, s. 202-205.

lanmaya başladığı Anadolu coğrafyasında birlikte yaşama, hoşgörü, sevgi ve mutlu olma kültürünü ve birbirimizi sevme alışkanlığı kazanmamıza zemin hazırlamıştır.

Sekiz yüzyıldan beri bu Mevlevîhânelerde yetişen yüzlerce şair, müzisyen, ney-zen, Mesnevîhan ve benzeri kültür ve sanat insanı, Türk kültür, sanat, edebiyat, musiki, şiir ve benzeri alanlarda zirveye ulaşarak ülkemize hizmet etmişlerdir. Böylece kültür, sanat, edebiyat, musiki, şiir ve benzeri alanlarda bir Mevlevî ekolünün doğmasına sebep olarak kültürel zenginliğimizi ve çeşitliliğimizi artırmışlardır.

Ayrıca İslam coğrafyasında uzun yıllar süren edebiyat, dil, din ve siyaset alanında genelde olumlu kazanımlara sebep olmanın yanın da Müslüman olmayan coğrafyalarda da İslami tasavvufun tanınmasına ve yayılmasına katkı sağlamıştır.

KAYNAKLAR

BİLKAN, Ali Fuat, "Sebk-i Hindî", *DİA =Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul 2009, s. 253-255.

BORAN, Ali, "Şems-i Tebrizî Külliyesi", *Konya Ansiklopedisi*, C. 8, Konya, Şubat 2015, s. 216-217.

CEBECİOĞLU, Ethem, "Hz. Mevlânâ Üzerine Bir Değerlendirme", *Tasavvuf-İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, Ankara 2007, Yıl: 8, Sayı: 20, s. 7.

COŞAN, M. Esad, *Tarihî ve Tasavvufî Şahsiyetler*, İstanbul 2011, s. 119, Server İletişim Yayınları.

ERDEMİR, Yaşar, "Piri Mehmed Paşa Külliyesi", *Konya Ansiklopedisi*, C. 7, Konya, Kasım 2014, s. 202-205

JALAUDDIN RUMÎ, *The Matnawi of Jalauddin Rumi*, C. III, Tashih ve Tercüme: Reynold Nicholson, Tehran 1381/2002, Entişarat-e Sead, s. 286.

KARPUZ, Haşim, "Mevlânâ Külliyesi", *DİA*, C. 29, Ankara 2004, s. 448-452.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, "Pîrî Mehmed Paşa", *DİA*, C. 34, İstanbul 2007, s. 280-281.

MEVLÂNA CELÂLEDDİN RÛMÎ, *Mesnevi*, C. III, Hazırlayan: Adnan Karaismailoğlu, Ocak 2012 Konya, Konya Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayını.

OCAK, Ahmet Yaşar, "Hacı Bektâş-ı Veli", *DİA*, C. 14, İstanbul 1996, s. 455-458.

ÖZÖNDER, Hasan, "Ateşbâz-ı Veli", *DİA*, C. 4, İstanbul 1991, s. 57-58.

YAZICI, Hüseyin, "Mehcer Edebiyatı", *DİA*, C. 28, Ankara 2003, s. 364-367.

YILMAZ, H. Kâmil, "Mevlânâ ve Mesajı", *Tasavvuf-İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, Ankara 2007, Yıl: 8, Sayı: 20, s. 13.

www.maksatbilgi.com

FATİH SULTAN MEHMED DÖNEMİNDE KARAMAN BÖLGESİNDEN İSTANBUL'A İSKÂN EDİLEN NÜFUS

Yahya BAŞKAN*

ÖZET

Osmanlı fetih usullerinden olmak üzere, yeni alınan bir yerin ahalisi nüfus kalitesi dikkate alınarak devletin farklı bölgelerine, kaliteli nüfus ise özellikle İstanbul'a iskân edilmiştir. II. Mehmed döneminde Osmanlı hâkimiyetine giren Karamanoğulları Beyliği sınırları içerisindeki nüfusun bir kısmı da İstanbul'a sürülüp yerleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Karamanoğulları Beyliği, II. Mehmed, Aksaray, İskân.

POPULATION SETTLED FROM KARAMAN REGION TO ISTANBUL IN THE PERIOD OF FATIH SULTAN MEHMED

ABSTRACT

As a form of conquest by ottomans, inhabitants of a place newly conquered were transferred to different area of the empire by considering the quality of the population, especially to the Istanbul. A part of the population in the border of Karamanoglu which was conquered by Sultan Mehmed II was transferred to Istanbul.

* Doç. Dr. / İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, yahya.baskan@inönü.edu.tr

Keywords: Istanbul, Principality of Karamanoğulları, II. Mehmed, Aksaray, Housing.

Fatih Sultan Mehmed dönemi Osmanlı-Karaman münasebetlerinin hızlandığı ve aynı zamanda Osmanlılar lehine sona yaklaşıldığı bir devir olmuştur.

Osmanlı fetihlerinin hemen hemen hepsinde sistematik olarak uygulanan iki farklı aşamanın olduğu görülür. Osmanlılar ilk önce komşu devletler üzerinde bir çeşit siyasi himaye, ardından da yerel hanedanları tasfiye ederek söz konusu ülkede hâkimiyet kurmaya çalışmışlardır.[1]

İstanbul'un 1453'de fethi sonrası şehrin imarı için Padişah'ın emriyle hususi bir çalışmanın başlatıldığında devrin kaynakları müttefiktir. Fatih Sultan Mehmed'in tarihçisi olarak vasıflandırılan *Kritovulos*, fetihten sonra hükümdarın İstanbul'a Şehremini olarak Süleyman Bey'i tayin edip kendisine şehrin imarını emanet ettiğini bildirmektedir.[2] Fatih Sultan Mehmed devri tarihçilerinden *Kıvâmî* eserinde, *"İmâret-i Şôden-i Şehri Kostantiniyye"* başlığı altında Sultan'ın şehrin imarı için verdiği emirlerden bahseder.[3] Dönemin kaynaklarından *Dukas*, Fatih Sultan Mehmed'in şehrin imar edilmesi emrini fethin hemen akabinde verdiğini (yaklaşık beşinci gün) söyler.[4] Yine devir müelliflerinden *Tursun Bey*, *"Âsâr-ı Sultan Ebu'l Feth der İsti'mâr-ı Konstantiniyye"* başlığıyla şehrin imarı sebeplerini anlatırken İstanbul'un perişan vaziyetinden bahsedip Padişah'ın ferasetle bunu gördüğünü, devamla, *" …kendü zâtından bu mahabbet hadis oldu ki, anı taht idine ve ol makâm-ı hurremi mahzar-ı ahkâm-ı saltanat ü baht ide. La büd tamiri levâzımına şüru itti. Vüzerâ ve ümerâsına i'lâm u i'lân itti ki, min ba'd tahtum İstanbul'dur"* dediğini nakledip İstanbul'un şehir düzenlemesini anlatır.[5] Sonraki devir müelliflerinden *Tâcizâde Câfer Çelebi*, (vef.1515) *Hevesnâme* adlı eserinde İstanbul'un tanzim çalışmalarını, *"Vasf-ı Hıtta-i İslambol"* başlığı altında manzum olarak geniş bir şekilde nakleder.[6] Fatih Sultan Mehmed'in kendisinin bizzat katılarak gerçekleştirdiği seferler sırasında her fethedilen yerin âlimlerinin, usta ve her noktada nitelikli mesleği olan insanlarının özenle seçilip şehre getirilmesiyle, İstanbul gözde bir şehir haline dönüşmüştür.[7]

Fatih Sultan Mehmed'in Karamanoğulları üzerine yapmış olduğu seferleri de bu noktada ayrı bir önem kazanmaktadır. Çünkü bu seferler sonrası İstanbul'a bu bölgeden mühim bir nüfus getirilmiş ve bunlar şehrin önemli yerlerine iskân edilmişlerdir.

Fatih Sultan Mehmed'in Karaman seferi birkaç tane olmakla birlikte konumuzu ilgilendiren seferi ikidir. Fakat elimizde mevcut bulunan Ermeni kaynağını Fatih Sultan Mehmed devrinin sonlarında yapılmış nüfus sayımıyla karşılaştırdığımızda bu iki seferin dışında da Karaman bölgesinden göç işleminin yapıldığı kanaatine varılmaktadır ki ilerleyen satırlarda mevzu işlendikçe bu hususa temas edilecektir.

1 Halil İnalcık, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", Söğütten İstanbul'a, (edit. O. Özel - M. Öz), İstanbul 2000, s. 43, 46.

2 Kritovulos, İstanbul'un Fethi, (trc. M. Gökman), İstanbul 2005, s. 109-111.

3 Kıvâmî, Fetihnâme-i Sultan Mehmed, (nşr. F. Babinger), İstanbul 1955, s. 67-71; Ceyhun Vedat Uygur, Kıvâmî'nin Fetihnâme-i Sultan Mehmed 'i ve Dil Özellikleri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 1991, s. 272-276.

4 Dukas, Bizans Tarihi, (nşr. VL. Mırmıroğlu), İstanbul 1956, s. 193.

5 Tursun Bey, Târih-i Ebu'l Feth, (nşr. M. Tulum), İstanbul 1977, s. 65-76.

6 Câfer Çelebi eserinde, Galata ve Yedikule semtlerindeki çalışmalardan bahsedip, Câmilerin, köşklerin, hamamların ve diğer binaların yapımını etraflıca anlatır. Tâcizâde Câfer Çelebi, Hevesnâme, (haz, Hivren Demir - Hakan Atay), http://courses. washington. edu/otap/texts/a_heves. html, s. 7 vd.

7 Mahmut Ak, "Fatih Döneminde İstanbul'da İmar Faaliyetleri ve Mahalle Yerleşimi Hakkında", İstanbul Şehir ve Medeniyet, İstanbul 2004, s. 243.

Dönemin kaynakları Fatih Sultan Mehmed'in her iki Karaman seferinden bahsetmekle birlikte İstanbul'a nakledilen nüfus hakkında fazla bilgi vermezler. Özellikle devrin ana kaynağı olan bazı müellifler seferin neredeyse bizzat içinde yer almalarına rağmen İstanbul'a yapılan göç hakkında sükût etmektedirler. Mesela sefere iştirak ettiğini bildiğimiz *Hamîdî*, Karaman bölgesinde yer alan Gevele kalesini ve Konya'yı tasvir edip oraların alınmasını anlattıktan sonra savaşın safahatına dair bazı teferruatları vermesine mukabil sürgünle alakalı hiçbir bilgi vermez. Keza *Nişancı Mehmed Paşa* Konya kalesinin h. 872'de (m. 1467-68) alınmasına tarih düşüp seferle ilgili malumat vermesine rağmen İstanbul'a yapılan nakil hakkında susar. *İdris Bidlisî* de göç hususunda bilgi mevcut değildir. *Tursun Bey* de göçle alakalı hiçbir bilgi vermeyen müellifler arasındadır. *Oruç Bey* ve *Enverî* de devrin ana kaynağı olup, Karaman seferi hakkında bilgi vermelerine rağmen sonrası yapılan göç hakkında susanlar arasındadırlar.[8]

İstanbul'a yapılan nakillerle ilgili bilgi veren devir kaynakları ise; Âşık Paşazâde, Neşrî, Sarı Kemal, Baba Yusuf-ı Hakîkî, Âşık Muslu, Şikârî ve bir Ermeni kaynağıdır. Burada Şikârî ve Âşık Muslu'nun hadise ile hem devir olup olmadıkları hususunda tereddüt vardır. Sonraki devir kaynakları olarak da Kemal Paşazâde, Hoca Saâdeddin Efendi ve Müneccimbaşı Ahmed İstanbul'a nakiller ile ilgili bilgi verirler. Bu kaynaklardan konumuzu işlerken yeri geldikçe istifade edilecektir.

Fatih Sultan Mehmed'in Karaman bölgesine ilk seferinin h.872 (m.1467-68) senesinde olduğunu dönemin kaynaklarından öğrenmekteyiz. Sadece *Rûhî Çelebi* hadisenin h.873 senesinde vâki olduğunu belirtmektedir. *Tursun Bey*, *Neşrî*, ve *Ahmed Paşa* gibi müelliflerse seferin h. 872 senesinde olduğunu söylerler.[9] Akkoyunlular üzerine yürümeye karar veren Fatih Sultan Mehmed Afyon'a geldiği zaman daha evvel Karamanoğlu ve Dulkadirliler ile yapılmış olan tabiiyet anlaşması gereği onları da orduya katılmaları için çağırmıştır. Karamanoğlu Pir Ahmed Bey bu çağrıyı reddettiği gibi Akkoyunlu ve Venedikliler gibi Osmanlıların rakipleriyle işbirliği yapmaktan da çekinmemiştir. Bunun üzerine Padişah *"ol hârı râh-ı rehgûzerinden"* (yolu üzerindeki dikeni) kaldırmaya karar vermiş ve Konya üzerine yürümüştür. Pir Ahmed Bey direnemeyerek Lârende'ye kaçmıştır. Onun takibine Mahmud Paşa memur edildiyse de yakalanamamıştır. Padişahsa Konya'yı kuşatıp zabt etmiş, Gevele Kalesi ve Ereğli'yi de almıştır. Fatih Sultan Mehmed, Mahmud Paşa'ya bölgeden İstanbul'a evler sürülmesini emretti o da bu emri yerine getirmek için harekete geçti. Fakat bu işte gevşek davrandığı gerekçesi ve Rum Mehmed Paşa'nın da teşvikiyle vazifesinden azledilip yerine Rum Mehmed Paşa getirildi. Devrin kaynaklarından *Aşık Paşazâde*'de hadise şu şekilde nakledilir: *"Andan sonra Padişah hükm itti Lârende'den İstanbul'a evler süreler ve Konya'dan dahi süreler. El hasılı kelam ehli sanâyîden bir niçe evler sürdüler.* (Rum Mehmed Paşa Hünkâra) *Sultanım Mahmud sürdigi evleri teftiş edib ekseri fakürlerdir ve hem az sürdü ve gazilerin sürmedi. (dedi). Padişah da var imdi sen dahi göreyüm ne kadar evler yazasın dedi. Bu Rum vezir İstanbul'un intikamını almaya gayette müştak idi. Bu kez fursat buldu el hasıl kelâm Lârende'den ve Konya'dan*

8 Ostravica'lı Konstantin'in verdiği bilgi için bkz. Bir Yeniçerinin Hatıratı, (çev. K. Beydilli), İstanbul 2003, s. 72; Mevlâna Hamîdî, Külliyât-ı Dîvân-ı Hamîdî, (tıpkı basım nşr. İ. H. Ertaylan), İstanbul 1949, s. 67-73; Nişancı Mehmed Paşa, Osmanlı Sultanları Tarihi, (nşr. N. Atsız), İstanbul 1949, s. 355, 356; Osmanlı Tarihleri I, "Oruç Bey", (nşr. N. Atsız), İstanbul 1949, s. 122, 123; Düstûrnâme-i Enverî, (nşr. N. Öztürk), İstanbul 2003, s. 47; İdris Bidlisî, Heşt Behişt, Nûrosmâniye Ktp, F. Y. nr. 3209, vr. 450 a, 475 ab; Behiştî Sinan Çelebi, Tevârih-i Âl-i Osmân, Süleymaniye Ktp. Mikrofilm Arşivi, T. Y. ,nr. 2764, vr. 182 b.

9 Rûhî Çelebi, "Tevârih-i Âl-i Osman", (nşr. H. Cengiz-Y. Yücel), Belgeler, XIV/18, Ankara 1992, s. 462; Tursun Bey, s. 146; Neşrî, Kitâb-ı Cihannümâ II, (nşr. M. A. Köymen-F. R. Unat), Ankara 1995, s. 785; Ahmed Paşa Dîvânı, (nşr. A. N. Tarlan), İstanbul 1966, s. 371.

ziyade evler almaktan muradı buyıdı. Evleri yıktırdı Mevlâna Hünkârın oğlanların bile sürdürdi ol Emir Ali Çelebi'ydi. Hasılu bu Rum Mehmed Padişah emrinden ziyade evler sürdü".[10] Devrin kaynaklarından *Neşrî*'de de aşağı yukarı aynı ifadeler yer almaktadır, *"…andan sonra Padişah hükmetti kim, Lârendeden ve Konya'dan İstanbul'a adam ve evler süreler. Muhassal Mahmud Paşa ehl-i sanâyîden evler sürdürdü."*[11] *Neşrî* açıkça hem Lârende'den ve hem de Konya'dan sürgünlerin yapıldığını beyan eder. Dönemin müellifleri arasında yer alan *Sarı Kemal* eserinde kısa da olsa sürgün işini manzum olarak şu şekilde anlatır:

Sekiz yüz dahı yetmiş ikide şâh

Sürer İstanbul'a halkını ol mâh

Karaman ilini ser cümle yeksân

Getürüp koydu İstanbul'a ol hân. [12]

Gerek devir kaynaklarında, gerekse sonraki devir kaynaklarında Rum Mehmed Paşa'ya karşı ortak bir muhalefet göze çarpar ve bütün olumsuzluklar onun üzerinden savuşturulur. Yine kaynaklardan edindiğimiz intiba Rum Mehmed Paşa'yla, Mahmud Paşa arasında ciddi bir sürtüşmenin var olduğudur. Sonraki devir kaynaklarından *Kemal Paşazâde* (d.1468-v.1534)bu hadiseyi naklederken, "*Padişah düşmanın merkezi olan Konya'yı hafifletmek için Mahmud Paşa'ya Konya'yı sürmesini emretti. O da el me'muru ma'zurun, ihtiyar elimde değil mazurum dedi. Rum Mehmed Paşa'nın Mahmud Paşa'ya buğzu vardı"* diyerek bu muhalefeti açıkça belirtir. *Kemal Paşazâde* devamla hadiseyi *"Rum Lârende'ye bir iş etdiki en azılı düşman dahi onu yapmazdı ol diyarı öyle dağıtdı ki Tatar dahi öyle dağıtmazdı hatta o Sultan Mehmed'in İstanbul'a ettiğin ben Lârende'ye etdim dedi*" diyerek nakleder.[13] Sonraki dönem kaynağı *Hadîdî* ise Rum Mehmed Paşa'nın Padişah'a Mahmud Paşa'nın ahaliden rüşvet aldığını söylediğini de nakleder.[14] Hem devrin kaynaklarında hem de sonraki devir eserlerinde İstanbul'a sürüldüğü hususiyle vurgulanan Mevlâna Celâleddin–i Rûmî soyundan gelen Emir Ali Çelebi oğlu Ahmed Çelebi, *Müneccimbaşı*'nın ifadesiyle daha sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından teselli edilmiş ve memleketine geri gönderilmiştir ki ailenin 1476 ve 1483 tarihli tahrirlerde vakıf kayıtları gözükmektedir.[15]

Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Fatih Sultan Mehmed bu sefer neticesinde iki maksat gözetmiştir. Birincisi rakibinin nüfus yoğunluğunu kırmak istemiştir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu durumu *Kemal Paşazâde, "Padişah düşmanın merkezi olan Konya'yı hafifletmek için Mahmud Paşa'ya Konya'yı sürmesini emretti"* cümlesiyle çok güzel özetlemektedir. İkinci mühim siyaset ise yeni alınan İstanbul'u kaliteli nüfusla şenlendirmekti[16] ve bu maksada ulaşıldığını yukarıda zikrettiğimiz kaynakların ifadesinden rahatlıkla anlayabilmekteyiz. Bu noktada şu husus da göz önünde tutulmalıdır, Karaman bölgesi Türkiye Selçuklularının

10 Âşık Paşazâde, (nşr. K. Yavuz-Y. Saraç), İstanbul 2003, s. 523.

11 Neşrî, s. 782-784.

12 Sarı Kemal, Selâtinnâme, (nşr. N. Öztürk), İstanbul 2001, s. 176.

13 İbn Kemal, Tevârih-i Âl-i Osmân-VII. Defter, (nşr. Ş. Turan), Ankara 1991, s. 276.

14 Hadîdî, Tevârih-i Âl-i Osman, (nşr. N. Öztürk), İstanbul, s. 277.

15 Müneccimbaşı eserinde Hünkâr'ın sadece Ahmed Çelebi'nin değil eşraftan diğer kimselerin de zulmen sürülmüş olduklarını görüp, gönüllerini alıp ve ikramda bulunarak onları memleketlerine gönderdiğini söyler. Müneccimbaşı Ahmed b. Lûtfullah, Câmîu'd Düvel, (nşr. A. Ağırakça), İstanbul 1995, s. 275; Bu zatın ismi yukarıda belirtilen kaynaklarda Ali Çelebi olarak zikredilirken Aşık Paşazâde'nin Atsız neşri olan nüshasında, "kim ol Emir Çelebi oğlu Ahmed Çelebidür" ifadesinde ismin Ahmed Çelebi olduğu anlaşılmaktadır ki vakıf kayıtlarında da isim Ali Çelebi oğlu Ahmed Çelebi olarak geçmektedir. Osmanlı Tarihleri I, "Aşıkpaşaoğlu, Tevârih-i Âl-i Osman", (nşr. N. Atsız), İstanbul 1949, s. 216; Bu ailenin vakıfları için bkz. 1483 tahriri için, M. Akif Erdoğru, "Murad Çelebi Defteri", Tarih İncelemeleri Dergisi, XVIII / 2, İzmir 2003, s. 103; Fahri Çoşkun, h. 888 (1483) Târihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 53.

16 Tursun Bey, s. 67.

hem siyasi hem de ictimai, gelenek ve adetlerinin tevârüs edildiği bir coğrafya olarak ihmal edilmemesi gereken, keyfiyeti yüksek bir nüfusu kendisinde barındırmaktaydı.[17] Fatih Sultan Mehmed herhalde bu durumu da gözden uzak tutmamıştır. Fakat burada bazı meseleler karşımıza çıkmaktadır. İlki bu nüfusun kimlerden meydana geldiğini, yani ne kadarının Müslüman, ne kadarının gayri müslim olduğunu ve meslek aidiyetlerini net olarak bilememekteyiz. Diğer bir soru ise getirilen nüfusun nerelere yani hangi semtlere yerleştirildiğidir. Kaynaklar daha ziyade ikinci sefer neticesinde göç ettirilen nüfusun yerleşme mahallerinden bahsederken, ilk sefer neticesinde getirilen nüfusun nerelere yerleştirildikleri hususunda sükût etmektedirler. Sadece *Hadîdî* İstanbul'a iskânı anlatırken, "*birçok vilayetin insanını İstanbul'a sürüp getirdi* (Fatih Sultan Mehmed) *onlara İstanbul'un güzel evlerini verib teselli eyledi. Karaman'dan ise birçok şehri İstanbul'a sürdü"* ifadesiyle getirilenlerin mühim yerlere yerleştirildiğini anlatmaktadır. [18]

Fatih Sultan Mehmed sefer sonunda oğlu Şehzâde Mustafa'yı Karaman bölgesine Vali olarak bırakıp İstanbul'a dönmüştür.

Osmanlı kuvvetlerinin bölgeden ayrılmasından sonra Pir Ahmed geri dönüp Osmanlıların ele geçirdiği yerleri tacize başlamış ve bir kısmını da ele geçirmiştir. Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed bölgeye sükûnun muhafazası için Rum Mehmed Paşa'yı ardından da İshak Paşa'yı gönderdi. Bu ikinci seferin tarihini devrin kaynakları h. 875 ve h. 876(1471-1472) olarak tarihlendirirler. Yani bu harekât iki seneye yayılarak gerçekleştirilmiş bölgenin ve Karamanoğullarının siyasi geleceği için mühim neticeler meydana getirmiştir.[19]

Devrin kaynaklarına bakarak bu seferin iki aşamalı olarak yürütüldüğünü söyleyebiliriz Birinci aşama Rum Mehmed Paşa'nın Lârende, İç-il ve Ereğli merkezli olarak yürüttüğü harekat. Diğeri de İshak Paşa'nın Lârende ve Aksaray merkezli yürüttüğü harekattır. *Tursun Bey*'in, "*Sultan Karaman cânibine Rum Mehmed Paşa'yı andan sonra İshak Paşa'yı saldı"* ifadesi bunu açıkça göstemektedir.[20] Lârende'ye giren Rum Mehmed Paşa, Padişah'ın emriyle buradan İstanbul'a sürgünlere başladı. *Aşık Paşazâde* hadiseyi şu şekilde nakleder: "*Padişah Veziri Rum Mehmed'i göndürdi kim var Karamanoglı'nı ol vilayetten sür çıkar didi. Rum Mehmed yörüdi Lârende'ye vardı mescidlerin ve medreselerin yakıp yıkdı, atası evi gibi harâb eyledi ve şehrin avratını ve oğlanını soydurdı üryan itdürdi. Ol zâlim Rum hiç esirgemedi ol Müsülmanlara bunun gibi hakaretler itdürdi. Lârende'den Eregli'ye çıkdı Eregli'nün vilayetini ve köylerini harâb itdürdi. Ol vilayet halkı eyitdi: bu vilayet hod Resûlünün vakfıdır didiler sen bunı böyle harâb itdün yarın kıyamet güninde Allah Resûlü'nün katına vardıgun vaktın ne cevab virürsin didiler. Bunun gibi söz diyenleri ol zâlim Rum öldürtdi. Andan sonra Varsak vilayetinde Uyuz Beg dirler idi anun iline girdi. Karaman'dan aldığı haram kesbi taş arasında döküp gitti Varsak dahi geldi bu konşumuz Karamanlu rızkıdur bu Rum ne keremlü kişimiş didiler agzına söge söge divşürdiler"*. Rum Mehmed Paşa'nın bu tavırları Padişah'ın tepkisini çekmiş olacak ki Mehmed Paşa'yı azledip yerine İshak Paşa'yı tayin etmiştir. Bunu yine *Âşık Paşazâde*'nin, *" Padişah İshak Paşa'ya bu Rum devletsüz ol vilayetde hayli bedbahtlıklar itmiş imdi sen var Karaman'ın müfsidlerin çıkargıl*

17 Bu husus için bkz. Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi II, İstanbul 1995, s. 9-50.

18 Hadîdî, s. 233.

19 Âşık Paşazâde, s. 255-259; Tursun Bey, s. 149; Neşrî, s. 789-795; Ş. Tekindağ, "Son Osmanlı Karamanlı Münasebetleri Hakkında Araştırmalar", Tarih Dergisi, Sayı 17-18, (Mart 1962-Eylül 1963), İstanbul 1963, s. 57-64.

20 Tursun Bey, s. 149.

didi" ifadesinden anlamaktayız.[21] Aşağı yukarı aynı şeyleri söyleyen *Neşrî*, Rum Mehmed Paşa'nın öldürülmesiyle ilgili olarak; *"Ahir kendüyi dahi Hünkâr it gibi tepeleyib ol Müslümanların intikamını alıverdi"* der.[22] İshak Paşa önce Lârende'ye ardından da Aksaray'a geldi. Pir Ahmed Bey mukavemet edemeyip Uzun Hasan'ın yanına kaçtı, kardeşi Kasım Bey de Osmanlı kuvvetlerinin karşısına çıkmaya cesaret edemedi.

İkinci sefer neticesinde özellikle de İshak Paşa'nın bölgeye gelmesiyle İlgili sürgünlerde 1467 senesi yaz aylarında uzun süreden beri görülmeyen veba salgınının meydana gelmesi ve on binlerce insanın ölmesi Karaman bölgesinden yapılan nüfus naklinde etkili olmuş olmalıdır.[23] Karaman'dan İstanbul'a sürgünlerin yapıldığını bilmekteyiz. İshak Paşa hususiyle Aksaray'dan İstanbul'a sürgünler yapmıştır. Öncelikle bu noktada söylenmesi gereken hususlardan birisi de son seferin tesirinin büyük olduğudur. Bunu da Osmanlı kaynaklarının yanında bölgede kaleme alınan bazı eserlerde hadisenin yankı bulmasından anlamaktayız. Aşağıda bu kaynaklardan nakiller yaparak değerlendireceğiz.

Osmanlı kaynaklarının sarih ifadeleriyle İshak Paşa Aksaray'dan İstanbul'a sürgünler yapmıştır. Bu hususta *Neşrî*, *"İshak Paşa dahi Akasaray'a geldi Padişah'dan hüküm geldi Aksaray'dan İstanbul'a ev süresin diye şimdiki halde İstanbul'da Akasaraylı mahallesi ki vardır İshak Paşa sürüp getirdiğidir"* der.[24] *Âşık Paşazâde* ise, *"İshak Paşa Aksaray'a geldi. Padişah'dan emrolundı Aksaray'dan evler sürüb İstanbol'a gönderesin diyü İshak Paşa dahı Aksaray'dan sürgün idüb alub getürdi. Şimdiki hinde Aksaraylu mahallesi didükleri İshak Paşa sürüb getirdiği halkdur"* şekliyle hadiseyi nakleder.[25] Fatih Sultan Mehmed 'in tarihçisi *Tursun Bey*'in, "(İshak Paşa) *…bakıyyei mütemerridinden ol memleketi tahlis itdürdi"*[26] sözünden de buradan bir sürgünün olduğu anlaşılmaktadır. Sonraki devir kaynaklarından *Kemal Paşazâde* bu hususta: *"İshak Paşa Niğde'den Aksaray'a vardı mezkûr diyardan İstanbul'a bir nice yüz ev sürdü"* der. [27] Yine sonraki devir kaynaklarından *Hoca Saâdeddin Efendi*, Rum Mehmed Paşa'nın halkı zorla sürdüğünü, İshak Paşa'nın ise Aksaray'dan İstanbul'a ahaliyi sürdüğünü şu an Aksaray Mahallesi demekle maruf mahalle halkının Aksaray'dan indirildiğini söyler.[28]

Tarihi kaynak olarak tartışmalı ve tashihe muhtaç bulunan ve Karaman sahasında kaleme alınan *Şikârî Tarihi*'nde konumuzla ilgili bazı bilgiler bulunmaktadır. Her hangi bir tarih kaydının düşülmediği eserde, verilen rakamlar ve yıl hesapları da çok abartılı bulunmaktadır. *Şikârî*'de verilen malumata göre bölgeye yapılan sefer iki aşamalı olarak yapılmakta ve ikinci sefer Gedik Ahmed Paşa'nın Vezirliği döneminde gerçekleşmekte, sürgünler de onun eliyle yapılmaktadır. Gedik Ahmed Paşa'nın Karaman Vilayetine sefer yaptığını bütün Osmanlı kaynakları ittifakla belirtmekle birlikte hiçbirisi Karaman hanedanından birkaç kişi[29] dışında herhangi bir sürgün hadisesinden bahsetmezler. *Şikârî* hadiseyi, *"Sultân Mehemmed gelüb şehre kondu.*

21 Âşık Paşazâde, s. 526, 527.

22 Neşrî, s. 789.

23 Hasan Basri Karadeniz, "Karaman Sürgünleri (1467-1474)", Belleten, LXXIX/284, Ankara 2015, s. 87.

24 Neşrî, s. 791.

25 Âşık Paşazâde İshak Paşa'nın sürmüş olduğu ahalinin İstanbul'da yerleşmiş olduğu yerle alakalı şu cümleleri kurmuştur; "şimdiki halde Aksaraylı mahallesi kim vardır, İshak Paşa'nın sürüp getürdüği halkdır", Âşık Paşazâde, s. 527.

26 Tursun Bey, s. 149.

27 Kemal Paşazâde, s. 307.

28 Hoca Saâdeddin Efendi, Tâcü't Tevârih, III, (nşr. İ. Parmaksızoğlu), Ankara 1999, s. 103.

29 Âşık Paşazâde, Gedik Ahmed Paşa'nın, Pir Ahmed'in hanımı ve oğlunu İstanbul'a getirdiğini söyler. bkz. Âşık Paşazâde, s. 531.

Karamanoglu'nun sarâyların yıkub yerine bir hisâr yapdı ki, her kulesi âsmâna erişdi. Diledi ki bu şehri yakub katl-i 'âm ede. Ulemâ icâzet vermeyüb İstanbul'u yeni almış idi. Murâd eyledi ki cümle halkı İstanbul'a süre. Defterile şehrin içinden otuz bir bin Müselmân evi, yedi bin kâfir sürgün eyledi. Andan geçüb Aksarây'ı sürüb İslâmbul'a getürüb üç yüz tefsir mütâlâ'a eder şeyh vâ'iz müftî 'âlim ve 'âbid sürüb İstanbul'da sâkin olmayub üç yıldan sonra kaçub gene geldiler. Sultân Mehemmed gazab edüb Gedik Ahmed Pâşa'yı gönderdi. Gelüb Lârende'yi âteşe verüb yıkub yakub harâb eyledi. Yüz on yedi mahalle, dört câmi'-i selâtin, üç yüz yedi vâkit mescidi, yigirmi tokuz hammâm, dört medrese, otuz üç tekye, yedi hânkah cümle harâb edüb âteşe urub İstanbul'a gönderdi. Koyun kuzu sürer gibi oğlun ve uşağın önüne bırakub şeyh 'ulemâ ve fukarâ feryâd ederken yigirmi otuz bin âdem Karatâğ dibine cem' edüb kendüsi gözlerine karşu ol zibâ sarâyları köşkleri Câmi'-i Sultân ve Câmi'-i Nizâmşâhî, Câmi'-i Kâşîye, Câmi'-i Hasan Basrî, Câmi'-i Karaman cümle şehri yere berâber edüb andan sonra dönüb on yedi bin er ile bu denlü fukarâları yayak, oğlu ile uşağı ile döge döge sürmege başladı" cümleleriyle nakleder.[30] *Şikârî*'nin naklettiği bilgilerdeki abartının mevcudiyeti hemen fark edilebilmektedir. Müellif 117 mahalleden bahsetmektedir. 15 ve 16 yy. da yapılan tahrir ve vakıf kayıtlarında bütün Karaman Eyaletinde toplam ancak zikredilen miktarda mahalle bulunmaktadır. Bir diğer husus İstanbul'un o tarihlerdeki nüfusu h. 881'de (m.1476) Kadı Muhyiddin tarafından yapılan sayıma göre tahminen 60 ile 70 bin arasındadır.[31] *Şikârî*'nin ifadesini esas alacak olursak sadece Lârende'den 30 bin insanın İstanbul'a nakledilmesi mümkün gözükmemektedir. Hasan Basri Karadeniz, Kadı Muhyiddin tahririne göre Karaman bölgesinden yapılmış olan sürgünlerin 1500-2000 hane arasında olduğu kanaatindedir.[32] Karaman'dan nakledilenlerin Burada bir şeye daha dikkat etmelidir. Şikârî'ye göre Fatih Sultan Mehmed Lârende'den ahaliyi İstanbul'a sürmüş fakat onlar orada durmayıp geri döndükleri için ikinci kez Lârende'ye yeni kuvvetler göndermiş ve bir sürgün daha yapılmıştır. Yukarıda da ifade edildiği üzere Şikârî'den seferin Lârende ve Aksaray üzerine iki kez yapıldığını anlamaktayız.

Osmanlı müellifleri Gedik Ahmed Paşa'nın seferinden sonra Karaman muhitinden herhangi bir sürgünden bahsetmemelerine rağmen *Şikârî*'yi doğrulayacak şekilde elimizde hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan, ne zaman kaleme alındığı da bilinmeyen *Aşık Muslu* adında birisi tarafından söylenen dolayısıyla oldukça dikkatli kullanılması gereken bir ağıt mevcuttur. Bu ağıtta Gedik Ahmed Paşa'nın Karaman bölgesinde icra etmiş olduğu neticesi ağır olan faaliyetlerinden bahsedilmektedir;

Gedik Paşa geldi otağ kuruldu

Pir Ahmed Paşa'ya sorgu soruldu

Boyunlara kalın zincirler vuruldu

Gedik Paşa etme elden say bizi

Acep iller hep böyle mi bozulur

Kara yazı hep böyle mi yazılır

Kişi sağken mezar mı kazılır,

Gedik Paşa etme elden say bizi

30 Şikârî, Karamannâme, (nşr. M. Sözen-N. Sakaoğlu), Karaman 2005, s. 238, 239.

31 Rıfkı Melul Meriç, "Birkaç Mühim Arşiv Vesîkası", İstanbul Enstitüsü Dergisi, III, İstanbul 1957, s. 33-35; Alfons Maria Schneıder, "XV. Yüzyılda İstanbul'un Nüfusu", Belleten, XVI / 61, (Ocak 1952), Ankara 1952, s. 44; H. İnalcık, "Fatih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşâsı", (trc. F. Unan), Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 3, (Aralık 1988), s. 223.

32 H. B. Karadeniz, s. 86.

Yeşil bayrak kalelerden söküldü
Çoluk çocuk sokaklara döküldü
Kale yandı ahâlîsi sürüldü
Gedik Paşa etme elden say bizi

Kanı noldu Karaman Beyleri
Noldu acab yayaları seymeni
Kanı Farsak, Turgutoğlu candarı
Gedik Paşa etme elden say bizi

Aşık Muslu yurdun yıkık görünce
Beylerin boynu bükük görünce
Destanını gözyaşıyla silince,
Gedik Paşa etme elden say bizi.[33]

Karaman bölgesine yapılan Osmanlı seferleri sonunda yapılan bir takım faaliyetler ve nüfus hareketlerinden, o tarihlerde muhtemelen Aksaray'da yaşayan Baba Yusuf-ı Hakîkî tarafından kaleme alınan *Hakîkinâme* isimli eserde şikayetçi olduğu bazı beyitler bulunmaktadır;

Elinde Türk ü Tatar'ın zebûn olup Karaman
Yıkıldı serter uş ser nigûn olub Karaman
Dirîğ zulm ile türlü cefâv ü cevr çekib
İniler uş kamunun bağru hûn olub Karaman
Gücü yeten kişiler dört yanından alıp yer
Doyar harâmilere işte hûn olub Karaman
Acep hayalmi idi kanı şu hoşluklar
Dağıldı sanki bu gün bir oyun olub Karaman
Ki rahat olaydı ber karâr-ı sâbık hoş
Emini adl ile yine bütün olub Karaman

II

Yıkılıp şehirler saraylar gör
Oldu evvel gibi yabanlık
Haslet-i hâfız-ı ıbâdullah
Görün olaydı nigehbanlık
Halkı zulm ile tarumâr iden
Anlar oldu zehî cihanbânlık
Karamanlığını komaz Karaman
Gitmiş olaki İbn-i Osmanlık
Gazilik garete mübeddel oldu
Bereket bulunamı bir sürüde
Ki ana kurt ede çobanlık. [34]

Karaman'ın Ermenek ilçesinde deyim olarak kullanılan, *"başıňa Alosman sancağı geçsin"* ifadesinin doğrusu, *"Âl-i Osman sancağı"* şeklinde olmalıdır. Bu deyimde manası unutulsa bile lâfız olarak hatırası halk arasında bugüne kadar yaşamıştır.

Fatih Sultan Mehmed'in Karaman seferinin neticesinde İstanbul'a getirilen ahalinin nerelere yerleştirildiği, hangi unsurların getirildiği, onların hatıralarının şehre nasıl yansıdığı makalemizin mühim bir kısmını teşkil etmektedir.

Osmanlı kaynakları şehre getirilen insanların nasıl yerleştirildiklerini, kendilerine yapılan muameleyi az da olsa naklederler.

Tursun Bey İstanbul'un imarı bahsinde şehre getirilenler hakkında, "(Fatih Sultan Mehmed) *bu-*

33 F. Nafiz Uzluk Aşık Muslu tarafından kaleme alınan bu destana Karamanoğulları Tarihini iyi bilen birisi tarafından yeni mısraların katıldığını söylemektedir. Bkz. F. Nafiz Uzluk, "Karamanoğulları Hakkında İki Ağıt", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, Sayı 217, (1962), Ankara 1963, s. 78, 79, 81.

34 Yusuf Hakîkî Baba Divânı'ndan Seçmeler, (haz. E. Boz), Ankara 2011, s. 118, 124-127; F. N. Uzluk, "İki Ağıt", s. 84-86; İ. H. Konyalı, Niğde -Aksaray Tarihi, II, İstanbul 1974, s. 1577, 1578, 2710, 2711.

yurdu ki keferenün uruş-i haviyesinden … her kim ihtiyari ile gelüb sakin olur ise tutduklı tutduğı ev mülki ola. Bu terğıb ile bayu yohsuldan her taraftan dökülüb geldiler evler ve saraylar tuttılar" [35] diyerek Fatih Sultan Mehmed 'in İstanbul'a nüfus iskân etme iradesini ortaya koyar. *Kritovulos, "Padişah İstanbul'a döndükten sonra şehrin iskânına ve imarına başladı İllerden getirilen halk için hükümetten ödenek ayrıldı. Bu suretle Hıristyanlarla, Türklerden, hatta Yahudilerden birçok aileyi İstanbul'a nakletti"*[36] ifadesiyle bu durumu destekler bir nakilde bulunur. Devrin mühim kaynakları arasında yer alan *Dukas* Fatih Sultan Mehmed'in iskân meselesine ne kadar önem verdiğini, *"Pâdişah aynı zamanda şark ve garp vilayetlerinden Eylül ayına kadar beşbin ailenin şehre getirilip iskân olunmalarını ve nakilleri için deftere ithal olunacak olan aile efradı, İstanbul'a gelmek istemeyecek olurlarsa idam olunmalarını emretti"* [37] cümleleriyle anlatır.

İstanbul'a iskân edilen nüfusun oldukça kaliteli insanlardan seçildiğini bunların ekseriyetle elinden iş gelir ve ilim sahibi kimseler olduklarını kaynaklar aktarmaktadırlar.

Tursun Bey yukarıda aktardığımız cümlelerinin devamında, *"her memleketden bir mikdâr-ı ma'dûd, ad ile meşhur hâceler geldiler…"*[38] diyerek ilim sahibi kimselerin İstanbul'a getirildiğini anlatır. Kritovulos da, *"Sultan Mehmed Han buraya getirdiği Moralılardan fen sahibi ve bilgili olanları şehir içinde yerleştirdi, diğerlerini de memleketin civarındaki boş topraklara dağıtarak buralarda parça parça Köyler kurdu…Osmanlıların idaresi altında bulunan Ermenilerle diğerleri arasında ilim, fen, servet, sanat sahibi olanları ve ticaretle uğraşanları bulundukları yerlerden İstanbul'a naklettirdi"*[39] diyerek elinden iş gelenlerin şehir merkezine diğerlerinin de etrafa dağıtıldığını anlatır.

Fatih Sultan Mehmed 'in Karaman bölgesinden hangi meslek erbâbını ve gayri müslimlerden kimleri getirdiği hakkında elimizde fazla ve net bir bilgi mevcut değildir. Osmanlı Müelliflerinden *Âşık Paşazâde* ve *Neşrî* hemen hemen aynı uslûbu kullanarak bu hususta, *"el hâsıl-ı kelâm ehl-i sanâyîden bir niçe evler sürdüler"*[40] derler. *Şikârî* ise göçe tâbi tutulanların keyfiyeti hakkında sıhhatli olmasa da en fazla malumatı veren kaynaktır. *Şikârî;* "(Fatih Sultan Mehmed) *İstanbul'u yeni almış idi murâd eyledi ki cümle halkı İstanbul'a süre. Defterile şehrin içinden otuz bir bin Müselmân evi, yedi bin kâfir sürgün eyledi. Andan geçüb Aksarây'ı sürüb İslâmbul'a getürüb üç yüz tefsir mütâlâ'a eder şeyh vâ'iz müftî 'âlim ve 'âbid sürüb. . . Sultân Mehemmed gazab edüb Gedik Ahmed Paşa'yı gönderdi. Gelüb Lârende'yi ateşe verüb yıkub yakub harâb eyledi. Yüz on yedi mahalle, dört câmi'-i selâtin, üç yüz yedi vâkit mescidi, yigirmi tokuz hammâm, dört medrese, otuz üç tekye, yedi hankâh cümle harâb edüb ateşe urub İstanbul'a gönderdi"* [41] diyerek kendince bir izahatta bulunur. Burada verilen rakamlarda abartma olsa da gönderilenlerin ilmiye sınıfından olduğunun belirtilmesi bakımından önemli gözükmektedir. Diğer mühim olan nokta Osmanlı kaynaklarının hiç birisinde zikredilmeyen gayri Müslim unsurun verilen miktarı işaret edileceği gibi mübalağalı da olsa sürgüne tabi tutulduğunun belirtilmiş olmasıdır. Aşağıda da işleneceği gibi İstanbul'a getirilen nüfus nereden getirilmişler ise mesleklerine uygun olarak aşağı yukarı aynı yerlere yerleştirilmişlerdir. Karaman bölgesinden getirilen Müslüman nüfus daha çok devletin müesseselerinin yer aldığı özel-

35 Tursun Bey, s. 67.

36 Kritovulos, s. 119.

37 Dukas, s. 193.

38 Tursun Bey, s. 67.

39 Kritovulos, s. 157.

40 Âşık Paşazâde, s. 523; Neşrî, s. 783.

41 Şikârî, s. 238, 239.

liklede medreselerin yoğun olduğu semtlere yerleştirilmişlerdir. Tarihi kaynaklarda yer alan *ehli sanâyî* ve *ulemânın* sürgün edilmesi kayıtlarıyla bu işlem birbiriyle uyumluluk arz etmektedir.[42]

Karaman muhitinden nakledilen gayri müslim nüfus gerek Osmanlı kaynaklarında, gerekse de diğer yabancı eserlerde, *"Karamanlılar"* ismiyle anılmaktadır. Yalnız burada şu hususu da göz önünde bulundurmak gerekir; Orta Anadolu başta olmak üzere Anadolu'nun birçok yöresinde gayri müslim nüfus Karamanlılar ismiyle anılmaktadır. Osmanlı Arşiv vesikalarında ise, *"zımmiyân-ı Karamâniyân"* şekliyle zikredilmişlerdir. [43] İstanbul'a getirilen gayri müslim nüfusun da bundan dolayı bu isimle zikredilmiş olması mümkündür. Fakat bunların ne kadarının Rum yahut Ermeni oldukları hakkında net bir bilgimiz mevcut değildir. Ancak kaynaklardan çıkartabildiğimiz kadarıyla Karaman'dan İstanbul'a getirilen gayri müslim nüfus Rum ve Ermenilerden oluşmaktaydı.

İşaret edilmesi zaruri hususlardan birisi de Karaman bölgesinde bulunan gayri müslim nüfusun varlığıdır. Gerek 1476 ve 1483, gerekse sonraki devir tahrir ve arşiv vesikalarında gayri müslim nüfusun mevcudiyeti açıkça görülmektedir. Ancak bu önemli kayıtların hemen hemen hiç birisi İstanbul'a yapılan göçle ilgili olarak bize yardımcı olmaktan uzaktır. Sadece Ş. Tekindağ, Karaman'dan getirilip İstanbul'a yerleştirilen Ermeniler ile ilgili olarak, *Defter-i Evkâf-ı Eyâlet-i Karaman'*daki *"Hümam kızı Fatma Hatun evleri Şahne mahallesinde dört ev, bir çardak havlusu ile içli dışlı harap. Kızıl oğlu yanında bağ yeri ki Ermenler Mahallesi önündeki yerde"* kaydına atıfta bulunarak Lârende'den İstanbul'a yerleşen Ermeniler olduğunu söylemektedir.[44]

Yukarıda da işaret edildiği gibi İstanbul *Kadısı Muhyiddin Çelebi* ile İstanbul *Zâimi Mahmud Çelebi* tarafından h. 881 (m.1476) yılında tutulan *muhasebe icmal defteri*'nde, *"der nefs-i İstanbul"* başlığı altında Karaman'dan getirilen gayri müslim nüfus *Karamanlılar* ismiyle zikredilmekte ve onlara ait ev sayısı da 384 olarak verilmektedir. Burada ilginç olan nokta bu Karamanlıların hem Ermeni olduklarının açıkça belirtilmesi ve hem de listede mevcut olan diğer gayri müslimlerden ve hususiyle de Ermenilerden ayrı olarak, *"hânehâ-i Karamâniyân bâ şekl-i Ermeni üç yüz seksen dört"* ifadesiyle zikredilmesidir. Çünkü listede Rum, Ermeni, Yahudi, Nasrâni gibi gayri müslim unsurlar Karamanlı Ermenilerden ayrı olarak yazılmışlardır.[45]

---

42 İlber Ortaylı, İstanbul Türkçesi'nin çıkışını anlatırken, "genellikle Aksaray Fatih semtlerindeki konuşma dili, örnek Türkçe sayılıyor. Nedeni ise bu semtleri, bürokratların, medrese ulemasının, öğretmen öğrenci takımının15-16 yüzyıldan beri mekan edinmeleri olabilir" demektedir. Bkz. İlber Ortaylı, İstanbul'dan Sayfalar, İstanbul 1986, s. 22; İ. Ortaylı'nın İnce ve süzülmüş bir Türkçe'nin çıktığını söylediği bu semtlerle ilgili olarak Eremya Çelebi, Aksaraylılar gayet edebli insanlardır hep başları önünde yürürler der ve bunun umumi bir kanaat olduğunu söyler. Eremya Çelebi Kömürciyan, İstanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul, (nşr. H. Andreasyan), İstanbul 1952, s. 78.

43 Bu gayri müslim Karamanlıların ırkî mensubiyetleri, dilleri ve kültürleri hakkında farklı incelemeler mevcuttur. Bkz. J. Eckmann, "Anadolu Karamanlı Ağızlarına Dair Araştırmalar", DTCFD, VIII/1-2, (Mart- Haziran 1950), s. 165-200; Semavi Eyice, "Anadolu'da Karamanlıca Kitâbeler", Belleten, XXXIX/153, (1975), s. 25-48; Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Şehzâde Mustafa'nın mâiyetinde Konya'da bulunan İtalyan Angiolello, Konya'nın Meram bölgesinde yaşayan Ortodoksların Türkçe'yi ibadet dili olarak kullandıklarını ve kitaplarının Arap harfleri ile Türkçe olduğunu görmüştü. Angiolello'dan naklen bkz. Mahmut Şakiroğlu, "Karmanlidika", Belleten, XXXVIII/152, s. 762.

44 Defter kaydı için bkz. Feridun Nâfiz Uzluk, Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi, Ankara 1958, s. 24; Ş. Tekindağ, "Son Osmanlı", s. 62; Bölgedeki gayri müslim nüfus varlığı için şu çalışmalara bakılabilir. Osman Gümüşçü, Tarihi Coğrafya Açısından Bir Araştırma, XVI. Yüzyıl Lârende (Karaman) Kazâsında Yerleşme ve Nüfus, Ankara 2001; Mustafa Oflaz, 16. Yüzyılda Niğde Sancağı, Yüzüncüyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Van 1992; Alaeddin Aköz, 16. Asırda Karaman Kazâsı, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 1992; Doğan Yörük, XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584), Konya 2005.

45 R. M. Meric, s. 34; A. M. Schneıder, İstanbul'un nüfusu ile alakalı makalesinde Kadı Muhyiddin'e dayanarak Karamanlıların hane sayısını 750 olarak verir. A. M. Schneıder, s. 44.

Karaman bölgesinden Ermenilerin getirilmesi ile alakalı mühim bir Ermeni kaynağı da elimizde mevcuttur. *Rahip Mardiros* İstanbul'da Temmuz 1480'de kaleme aldığı, *"Handes Amsorya"* ismiyle Viyana'da basılan eserinde, *"1479 senesinde ise Hünkârın emri ile (İstanbul'a) sürülen Karamanlı Ermenilerin içinde bulunan ben Mardiros, İstanbul'a Sivaslı rahip Mateos'un ve Trabzonlu rahip Abraham'ın yanına götürüldüm. Hünkâr onları patriklik için getirtmişti…"*[46] diyerek ehemmiyetli bilgiler verir. Bu ifadelerden Fatih Sultan Mehmed'in gerçekleştirmiş olduğu iki seferin dışında da bölgeden İstanbul'a nüfus naklettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Karaman muhitinden Ermenilerin getirildiği ve bunların içinde din adamlarının da bulunduğu bu kaynakla teyit ve tespit edilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus da Mardiros'la birlikte gelen bu Ermenilerin h. 881 (m.1476) senesinde yapılmış olan sayımdan yaklaşık dört yıl sonra gelmişlerdir dolayısıyla Mardiros'un vermiş olduğu tarihten önce gelen Ermenilerin oranında artış olacağı âşikardır.

Ermeni müellifi *İnciciyan* İstanbul'la ilgili eserinde Karaman'dan getirilen Ermenilerle alakalı olarak, *"Surp Georg adını taşıyan üçüncü Ermeni kilisesi, Samatya'da denize nazır bir seddin üzerindedir. Ermeni kiliselerinin en büyüğü olan bu kilise, 1641 tarihine kadar Ermeni patrikhane makamı olmuştur. Rivayete göre Fatih Sultan Mehmed İstanbul'a getirilen Ermenilerden Karaman tarafından gelenlerini Samatya'da yerleştirmiştir ve onlar önce bu kilisenin önünde bulunan ormanda çadır içinde bilâhare de Kilise'nin etrafında yaptıkları bin kadar evde ikamet etmişlerdir. Kilise o zaman kanlı bir hadiseden dolayı kapatılmış bulunuyordu ve bunun için ona Kanlı Kilise adı verilmişti"* [47] şeklinde bilgiler verip, herhangi bir kaynağa atıfta bulunmayan *İnciciyan*, Karamanlı Ermenilerin yerleşme mahalleri, dini rolleri ve miktarları ile ilgili mühim nakillerde bulunur.

Fatih Sultan Mehmed tarafından Ermeni nüfusun Karaman vilayetlerinden getirilmesinin mühim sebeplerinden birisini de onun İstanbul'u aldıktan sonra gayri müslimlere karşı takip etmiş olduğu siyasette aramak gerekir. Bizans döneminde İstanbul'da çok sayıda Gregoryan Ermeni bulunmasına rağmen bir patriklik merkezi yoktu ve onlara karşı sindirme siyaseti uygulanıyordu. Dolayısıyla arada bir münâferet mevcuttu. Fatih Sultan Mehmed İstanbul'un fethinden sonra Ortodoks Hıristyanlara verdiği imtiyazı Ermenilere de verdi. Bursa'da tanıştığı Gregoryan Ermeni Metropoliti Havakim'i İstanbul Ermeni Patriği yaptı (1461). Bursa Ermenileri Sis'e bağlıydı, Fatih Sultan Mehmed'in Adana, Ankara, Sivas gibi Karaman coğrafyasına yakın yerlerden Sis'e bağlı Ermenileri getirtmesi[48] ve yukarıda *İnciciyan*'ın zikrettiği muhite yerleştirip patriklik makamı tesis etmesi takip edilen bir siyasetin neticesi gibi gözükmektedir. Nitekim 1608'de İstanbul'u ziyaret eden *Polonya'lı Simeon*'un, *"Ermeni Patriği Grigor Kayseri'li bir Vardapetti"* demesi de dikkat edilmesi gereken bir bilgidir.[49]

Ermenilerin dışında İstanbul'da Karamanlılar ismiyle bilinen ikinci gayri müslim nüfus Rumlardır. Bunların da muhtemelen Fatih Sultan Mehmed devrinde Karaman bölgesinden getirilmiş

46 Mardiros'dan naklen bkz. Hrand D. Andreasyan, "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Kronolojiler ve Kolofonlar", Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı 3, (Ekim 1972), İstanbul 1973, s. 148.

47 Bu kilise Rumlarla olan mücadeleden dolayı yanmıştır. P. Ğ. İnciciyan, XVIII. Asırda İstanbul, (nşr. H. Andreasyan), İstanbul 1956, s. 31.

48 Canan Seyfeli, İstanbul Ermeni Patrikliği, Ankara 2005, s. 94; Ermeni Patrikhanesi'nin kurdurulması o günkü İslam dünyası ve hukuku bakımından farklılık arz etmesinin yanında Hıristiyan dünyasında da nadir görülen bir olaydır. Bunun için bkz. Yavuz Ercan, "Türkiye'de Gayri Müslimlerin XV. - XVI. Yüzyıllarda Gayri Müslimlerin Hukûkî, İctimâî, ve İktisâdi Durumu", Belleten, XLVII / 188, (Ekim 1983), Ankara 1984, s. 1133-1134; İstanbul›daki Ermenilerle ilgili gnş. bilgi için bkz. Robert Mantran, 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, I, (nşr. M.A. Kılıçbay- E. Özcan), Ankara 1990, s. 50-55.

49 Polonyalı Simeon, Tarihte Ermeniler, (nşr. H. Andreasyan), İstanbul 1999, s. 22.

gayri müslimlerden olmaları kuvvetle muhtemeldir. *Kömürciyan,* eserinde Karamanlı Rumlarla ilgili olarak, "*Karamanlıların önce Yedikule civarında sakin ayrı bir cemaat teşkil ettikleri, eski Rum kiliselerinden olup bugün Samatya'dan Narlıkapı'ya doğru caddenin sol kenarında bulunan Hagios Konstantinos Kilisesi'nin tarihinden anlaşılmaktadır. Bu kilisenin o zaman "Karamanlılar Kilisesi "diye yâd edildiği eski kayıtlarda görülmektedir. Bu Karamanlılar Mahallesi'nde iskân edilmiş olan Karamanlı halk bilâhare Fener'e ve Kumkapı'ya, daha sonrada şehrin diğer mıntıkalarına dağılıp oralardaki Rum kiliselerine bağlanmış ve ayrı bir cemaat halinden çıkmıştır"* [50] diyerek önemli bir malumat verir. 1551 senesinde İstanbul'a gelen seyyah *N. de Nicolay*'ın seyahat notlarında gayri Müslim karamanlılar ile alakalı bilgiler bulunmaktadır. *Nicolay*; "*İstanbul'da, Yedikule yakınında büyük bir sokakta Karamanlılar oturur eskilerin tabiriyle Klikyalılar yaşar. Bunlar diğer yabancı milletler gibi büyük Türk'e tabidir. Ticaret ve zenaat işiyle meşguldürler bunlar kuyumculukta ve çilingirlikle geçimlerini sürdürürler. Dükkanları Bedesten'in yanındadır. Karamanlı kadınlar diğer Rum kadınları gibi hamama ve kiliseye gitmek müstesna nadiren sokağa çıkarlar. Onlar evlerinde vakitlerini nakış işlemekle geçirirler. Yaptıkları işlemeleri bedestende satışa çıkarırlar. Onların elbiseleri kadife veya ipektendir. Başlarına uzun işlemeli serpuş giyerler. Erkekler ise diğer Rumlar gibi giyinirler. Onlar aynı dinden oldukları için İstanbul patriğine tabidir"*[51] cümleleriyle Karamanlı Rumlar hakkında bilgiler verip onları tavsif eder.

16 asırda Avusturya sefaretinde görev yapan *Stephan Gerlach,*(1546-1612) Rumca bilmeyip Türkçe konuşan Karamanlılardan bahsettikten sonra meşhur İstanbul barışla mı yoksa hücumla mı? alındı sorusunu sorar. Ayrıca onların kiliselerinden Karamanlı Rum sokağındaki zengin Hıristyanlardan ve mamur çok katlı evlerinden bahseder.[52]

1555 senesinde Avusturya Elçilik heyetiyle İstanbul'a gelen *Hans Dernschwam*, Seyâhatnamesinde Karamanlı Rumlarla ilgili mühim bilgiler vermektedir. Onların Karaman'dan gelmiş olduklarını, Yedikule civarında yerleştiklerini, Grekçe anlamadıklarını, Türkçe konuştuklarını ve onlara Caramanos denildiğini Onların Yavuz Sultan Selim döneminde İstanbul'a getirildiğini söyler.[53] Fakat kaynaklarda onların bu dönemde İstanbul'a getirildiğine dair herhangi bir bilgi yoktur.

İstanbul'a Karaman'dan getirilen Müslümanların sayılarının ne kadar olduğu hususunda herhangi bir bilgimiz yoktur. Getirilen nüfusun nerelere yerleştirildiği, durumlarının ne olduğu da ayrı bir konu olarak karşımızda durmaktadır.

Kaynaklarda İstanbul'a getirilen ilk nüfusun şehrin perişanlığı ve maddi olarak şikayetlerinin olması sebebiyle geriye döndükleri ifade edilir. Âşık Paşazâde Padişah'ın emriyle bir çok vilayetten insanların gelip şehre yerleştiğini fakat konulan

50 Eremya Çelebi, s. 77.

51 Nicolas de Nicolay, Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda, (çev. Ş. Tekeli-M. Tokyay), İstanbul 2014, s. 280, 281; Sula Bozis, İstanbul Ansiklopedisi'ne yazmış olduğu "Karamanlılar" maddesinde, Karamanlıların çoğunun İstanbul'da ticaretle uğraştığını bunlardan, Niğde'nin Kurdanos Köyü'nden gelenlerin sabun tüccarı, Uluağaç'tan gelenlerin kabzımal, Niğde'den gelenlerin zahireci ve peynirci, Ürgüp'ün Sinasos Köyünden gelenlerin havyar ve tuzlu Balık ticareti, Kayserililerinde pastırma ve sucuk ticaretiyle uğraştıklarını dükkanlarının da Eminönü ve Galata'da olduğunu söylemektedir. Bozis'in bahsettiği bu Karamanlılar muhtemeldir ki sonraki yüzyıllarda İstanbul'a gelen Karamanlılardır. Sula Bozis'in bu bilgileri naklettiği kaynak maddenin bibliyografyasında belirttiği Apostalidis'in anıları olmalıdır. Bunun dışında incelediğimiz devre ait herhangi bir kaynak atıfı bulunmamaktadır. Bk. Sula Bozis, "Karamanlılar", İstanbul Ansiklopedisi, IV, İstanbul 1994, s. 458.

52 Stephan Gerlach'dan nakleden bkz. Kemal Beydilli, "Stephan Gerlach'ın Ruznâme'sinde İstanbul", Tarih Boyunca İstanbul Semineri, 29 Mayıs -1 Haziran 1988, İstanbul 1989, s. 95, 96,102.

53 Hans Dernschwam, İstanbul ve Anadolu'da Seyahat Günlüğü, (nşr. Y. Önen), Ankara 1987, s. 78; Hans Dernschwam'ın Karamalılarla ilgili ifadelerinin tahlili ve diğer kaynakların değerlendirilmesiyle ilgili bigi için bkz. Gotthard Jaschke, "Die Türkisch – Orthodoxe Kirche", Der İslam, 39, (1964), s. 98, 99.

mukâtaa sebebiyle bunların şehirden gittiklerini anlatırken, *"ve bu gelen halka dahı evler virdiler şehir mamur olmaga suret tutdı. Ve andan sonra halayıka virdükleri evlere mukâtaa vaz itdiler. Bu nesne halka güç geldi eyitdiler kim bizi lâtif emlaklerümüzden sürdünüz getürdünüz bu küffarların evlerine kiri vermek içün mi getürdünüz didiler. Ve bazı dahı avratın oglanın bıragup kodu kaçdı gitti"*[54] ifadelerini kullanır. *Şikârî*'de de Âşık *Paşazâde*'yi destekler cümleler vardır. O, *"Defterile şehrin içinden otuz bir bin Müselmân evi, yedi bin kâfir sürgün eyledi. Andan geçüb Aksarây'ı sürüb İslâmbul'a getürüb üç yüz tefsir mütâla'a eder şeyh vâ'iz müftî 'âlim ve 'âbid sürüb İstanbul'da sâkin olmayub üç yıldan sonra kaçub gene geldiler"* der ve devamla Fatih Sultan Mehmed 'in bunların geri dönmesinden dolayı bölgeye ikinci bir sefer yapıp onlardan bir kısmını İstanbul'a tekrar sürdüğünü anlatır.[55] Kira uygulaması için Padişah'ın mütalaasına eşrafın asaleti gereği boş evlere bir anda hücum etmemesi sebebiyle güzel ev ve konakların fakirlerin eline geçtiği onların ise bu konakların bakımını ve kiralarını ödeyemeyeceğidir. Mukâtaa uygulaması sayesinde herkesin gücünün yeteceği bir eve yerleşmesi sağlandığı gibi diğerleri de mülk tatbikatı ile ev sahibi olmuştur.[56] Bu bilgilerden hareketle ilk sefer sonrası İstanbul'a gelen Karamanlıların da memnun olmayarak geriye döndüklerini söylemek mümkün gözükmektedir. Yine bu kaynaklarda, alınan yeni tedbirler sonrası İstanbul'dan ayrılan ahalinin geri getirildiği mukataanın yani kiranın kaldırılıp kendilerine yeni mülkler verilip vergiden bir süreliğine muaf tutuldukları ondan sonradır ki İstanbul'un mamur hale geldiği anlatılmaktadır. *Âşık Paşazâde* Padişah'ın Kula Şahin Paşa'nın telkiniyle mukataayı kaldırdığını anlatırken, *"Padişah dahı anın bu sözin kabul itti mukataı bağışladı yine hükim buyurdı her evki virürsiz milkliğe virdüm didi andan sonra her virilen evlere mektub virdiler milkiyyete tasarruf ittiler. Şehir mâmur olmaga başladı ve imarete yüz tutdı"*[57] cümlelerini kullanır. *Tursun Bey* bu hususta, *"her kim ihtiyarı ile gelüb sakin olur ise tutduklu tutduğı ev mülki ola bu tergıb ile her tarafdan dökülüb geldiler evler ve saraylar tutdılar…. anlarun içün bezzazistan ve çarşular ve bazargahlar karvansaraylar yapturdı"* deyip devamla mukataanın kaldırılması hususunda bilgiler verir.[58] E. H. Ayverdi, *"1473'de yazılmış vakfiyelerde hem hudut emlâklar arasında birçok mukataaya bağlanmış olanlar varken ikinci ve üçüncü vakfiyelerde artık hepsi mülk olmuş, malından emin olan halk yeniden İstanbul'a bağlanmıştır"* diyerek vakıaya işaret eder.[59]

Fatih Sultan Mehmed devrine ait vakfiyelerde Karaman'dan gelenler *Karamâni* ismiyle anılmakta onlara ait yerler Ayverdi'nin de belirttiği gibi mülk olarak vasıflandırılmaktadır. Bunlardan örnekler verecek olursak, *"Karamani Mehemmed Fakih milki (Mehemmed Paşa Mahallesi),"Karamani Murad milki (Kırkçeşme Mahallesi)", "Karamani Seydi Milki (Topyıkuğı Mahallesi)", El Esvak (çarşılar) bahsinde ". . . dükkan Karamani Hacı Sinan milkine muttasıldır"* [60] şeklinde ifadeler vardır.

Karaman'dan ikinci sefer neticesinde getirilenlerle ilgili verilen bu bilgilerden hareketle yeni yerler verildiğini onların da buralarda çarşı, pazar ve yeni imaretler yaptıklarını anlamaktayız. Fatih

54 Âşık Paşazâde, s. 488.

55 Şikârî, s. 238, 239.

56 M. Ak, s. 244.

57 Âşık Paşazâde, s. 488, 489.

58 Tursun Bey, s. 67-68.

59 Ekrem Hakkı Ayverdi, Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri Şehrin İskânı ve Nüfusu, Ankara 1958, s. 75; Ayverdi eserinde, Fatih Sultan Mehmed'in son dönemlerinin verimli geçtiğini belirterek mescid ve mahallelerin yapım ve kurulma tarihlerine dikkat çeker. Ayverdi, s. 75.

60 Fatih Sultan Mehmed II. Vakfiyeleri, İstanbul 2005, s. 29, 31, 37, 38.

Sultan Mehmed ve II Bayezid devri şahitlerinden *Angiolello*, "*tapınağın biraz ötesinde haftada bir defa güzel Pazar kurulur ve burası her çeşit bezirgan ve sanatkarın bulunduğu bir dükkan denizidir ve buna Karaman Pazarı adı verilir*"[61] demektedir. Karaman Pazarı'nın bulunduğu yer Fatih Camii ile Saraçhane arasındaki *Karaman Çarşısı*'dır.[62] Bu muhit aynı zamanda bugün dahi *Büyük Karaman Caddesi* (Kaymakamlık binasının bulunduğu yol) olarak adlandırılır.[63] Hadîdî eserinde, İshak Paşa'nın Aksaray'dan sürüp getirdiği ahaliden bahsederken onların İstanbul'a yerleştirildiğini oturdukları yere evler, çarşular yaptıklarından bahsedip "*ana şimdi Aksaray Bazarı dirler*"[64] diyerek Aksaray'dan getirilenlerin yerleştikleri yerlerden ve tesis etmiş oldukları çarşıdan bahseder. Fatih Camii'nin yapımından evvel adet olduğu üzere önce çalışanların ihtiyaçları için bir hamam yapılmıştır. Bu hamam *Karaman Hamamı* veya *Küçük Karaman Hamamı* olarak isimlendirilmiştir. Bu hamamın diğer adı Irgatlar Hamamı'dır. Fatih Camii yakınında Malta Çarşısı ile Baş İmam Sokağının birleştiği yerde türbenin yakınında olup 1918 Fatih yangınında hasar gördükten sonra 1928'de yıkılmıştır. Bugün ayakta değildir. Karaman Hamamı isminin ne zamandan itibaren kullanıldığını bilememekteyiz. Bu muhit aynı zamanda *Küçük Karaman* olarak adlandırılmıştır. Yaklaşık olarak bugünkü Malta Çarşısı civarına denk düşmekte olup, *Karaman Çarşısı* olarak zikredilmektedir.[65] *Polonyalı Simeon* yukarıda ismini verdiğimiz eserinde İstanbul'la alakalı bilgi verirken, "*…hayvanlara ve kuşlara özen gösterirler Karaman'da bulunan büyük bir caminin avlusunda at kebabı yaparak sahipsiz kedi ve köpeklerin önüne atarlar*"[66] şeklinde bilgi verirken bu muhite *Karaman* denildiğini teyid eder.

Arşiv vesikalarında bol miktarda *Karaman*, *Küçük Karaman* ve *Büyük Karaman* isimlerinin geçtiğini görmekteyiz hatta bunlar bazen mahalle olarak da zikredilmektedir. Fakat bu belgelerden Karaman bölgesiyle alakalı herhangi bir malumat bulunmamaktadır.[67]

Karaman vilayetlerinden gelenlerin İstanbul'da nerelere yerleştikleri yukarıda verilen bilgilerden sonra aşağı yukarı belirginleşmektedir. Ş. Tekindağ, "*…bu iskân ve sürgünler üzerine şehirde yerleşen ümera ve tarikat erbabının tesis ettikleri ilk mescidler etrafında geldikleri veya bulundukları yer ve mahallere izafe edilen ilk Müslüman*

61 Eserden bilgilerin nakli için bkz. Stefan Yerasimos, "Givan Maria Angiolello, ve İstanbul'un Fethinden Sonraki İlk Tasviri", Tarih ve Toplum, Sayı 58, (Ekim 1988), s. 231.

62 Reşat Ekrem Koçu, "Çarşılar", İstanbul Ansiklopedisi, VII, İstanbul 1971, s. 3764.

63 Reşat Ekrem Koçu, "Fatih Parkı", İstanbul Ansiklopedisi, X, İstanbul 1965, s. 5522; Robert Mantran Büyük Karaman'ı Şehzade Camii ile Fatih arasındaki saha olarak gösterir. Küçük Karaman olarak ise Fatih'in kuzeyini işaret eder. R. Mantran, s. 44.

64 Hadîdî, s. 28.

65Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, Ali Satı Efendi, Süleyman Besim Efendi, Hâdikâtü'l Cevâmi, (nşr. A. N. Galitekin), İstanbul 2001, s. 52; Reşat Ekrem Koçu, "Hamam", İstanbul Ansiklopedisi, X, İstanbul 1965, s. 5555; Ahmed Refik, Kafes ve Ferace Devrinde İstanbul, (haz. T. Yücel), İstanbul 1998, s. 99; Süheyl Ünver, Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı, İstanbul 1946, s. 50, 51; E. R. Öneş, S. Göncüoğlu, Fatih İlk İstanbul, İstanbul 2005, s. 151; Hamamın planı için bkz. Sadi Nazım Nirven, Fatih Sultan Mehmed Devri Su Medeniyeti, İstanbul 1953, s. 71.

66 Polonyalı Simeon, s. 34.

67 BOA, Maliyeden Müdevver Defter, 29. Z., no. 1186, İstanbul Küçük Karaman semtinde Perviz Efendi Vakfı Medresesi…. (hicri 1190), BOA, Muallim Cevdet Tasnifi, C. ADL, no. 439, Fatih'te Karaman'da Sovancı başı hanındaki…; C. ADL, no, 1841, Eşkıyadan Panayot nam zımmînin arkadaşlarından İstanbul'a Karaman mahallesinde…; C. DH, no. 11102, İstanbul kıptileri cizyesine dahil olan kıptilerden Büyük Karaman civarında yangında odaları yanan ve yanmayan Kıptiler…; C. EV, no. 672, İstanbul›da Küçük Karaman kurbunda Hafız Ahmed Paşa Câmii'nin…; C. EV, no. 4234, Veziriazam Nişancı Mehmed Paşa'nın İstanbul'da Küçük Karaman yanında kain Câmii…; C. EV, no. 3239, İstanbul›da Fatih Câmii kurbunde büyük Karaman›da kadayıfcı dükkanı derununda…; (Bilgiler Karaman İl Kültür Müdürlüğü internet sitesinde yayınlanan arşiv vesikaları arasından seçilmiştir); Karaman semti ifadesi için bkz. "Yeniçeri Ağası müceddiden Karaman Semtinde bina eylediği…" Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü'l Ebrâr Zeyli, (nşr. N. Kaya), Ankara 2003, s. 75; Diğer Karaman isimleri için bkz. A. Nezih Galitekin, Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul, İstanbul 2003, s. 325, 525, 885.

mahalleleri teşekküle başlamıştır"[68] derken yukarıda da vermiş olduğumuz örnekler istikametinde yer isimlendirilmelerinin nasıl yapılmış olduğuna dikkat çekmektedir.

Devrin kaynaklarında Aksaray'dan getirilenlerin bugün de Aksaray olarak anılan semte yerleştirildiklerine dair sarih ifadeler vardır. Yukarıda da naklettiğimiz gibi Neşrî, *"İshak Paşa dahi Akasaray'a geldi Padişah'dan hüküm geldi Aksaray'dan İstanbul'a ev süresin diye Şimdiki halde İstanbul'da Akasaraylı Mahallesi ki vardır İshak Paşa sürüp getirdiğidir"* diyerek bu vakıaya işaret eder. Yine yukarıda belirttiğimiz *Âşık Paşazâde* ise *"İshak Paşa Aksaray'a geldi. Padişah'dan emrolundı Aksaray'dan evler sürüp İstanbol'a gönderesin diyü İshak Paşa dahı Aksaray'dan sürgün idüp alup getürdi. Şimdiki hinde Aksaraylu mahallesi didükleri İshak Paşa sürüp getirdiği halkdur"* demektedir. Sonraki devir kaynaklarından Hoca Saadeddin Aksaray mahallesindeki halkın Aksaray'dan indirildiğini nakleder.[69] Fakat devir kaynaklarında *Aksaray Mahallesi* isminde bir mahalleden bahsedilmez.[70] Karaman bölgesinden Aksaray'dan getirilenlerin dışındakilerin nerelere yerleştikleri hususunda devir kaynaklarında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ş. Tekindağ, E. H. Ayverdi, A. M. Schneıder[71] Lârendelilerin Büyük Karaman'a, Konyalıların da Küçük Karaman'a yerleştiklerini söylemektedirler. Fakat belirttiğimiz gibi devir kaynaklarında bunu destekler bir ifade yoktur. Kanaatimizce bu bilgi Evliya Çelebi'deki İstanbul'un fethi sonrası şehre yapılan iskân anlatılırken, *"…Anatolı cânibinden Aksaray ili Aksaray Mahallesine, …Karamanlıları (Lârende) Büyük Karaman'a, Konyalıları Küçük Karaman'a getürüb…"*[72] ifadesinden alınmış olmalıdır. Fatih ve Aksaray semtlerine Karaman bölgesinden gelenlerin yerleştirildiğini yukarıda naklettiğimiz yer isimlerinin de bu hususu desteklediğini söyleyebiliriz. Nitekim yukarıda vermiş olduğumuz vakfiye kayıtlarında isimlerinde Karamânî nisbesi bulunanların meskun oldukları mahalleler de Fatih civarında kurulmuşlardır.[73] Arşiv vesikalarında da geçen yukarıda zikretmiş olduğumuz Karaman isimli mahallerin hepsi Fatih civarında olan yerlerdir. Buraya eklememiz gereken bir bilgi de Çarşamba semti hakkında olacaktır. E. H. Ayverdi, Çarşambalıların Samsun civarından İstanbul'a gelip yerleştiklerini söylerken, Schneıder, Çarşamba semti ahâlîsinin Çarşamba ovası halkından olduklarını söylemektedir. Ş. Tekindağ'da Lârendelilerin İstanbul'da Büyük Karaman'a (Çarşamba'ya) yerleştiklerini söylemektedir.[74] Schneıder'ın Çarşamba Ovası ibaresinden nereyi kastettiğini bilemiyoruz. Fakat Samsun Çarşamba'yı kastettiği kanaati daha ağır basmaktadır. Schneıder bu bilgiyi muhtemelen Evliya Çelebi'den almış gözükmektedir.[75] Bilinen

68 Ş. Tekindağ, "Fetihden Sonra İstanbul", Fethin 511. Yıldönümü Sempozyumu Konferansları, İstanbul 1964, s. 44; Tekindağ, makalesinde İstanbul'da 14 Eylül 1509'da meydana gelen, yaklaşık 45 gün süren ve kıyâmet-i suğrâ olarak isimlendirilen depreme işaret ederek 1510'a kadar devam eden tamir çalışmalarından sonra şehrin yeniden imar edildiğini, bu sebeple bugün İstanbul'da mevcut eserlerin çoğu bu devirden kalmıştır demektedir. Bkz. Tekindağ, s. 46, 47.

69 Neşrî, s. 789-791; Âşık Paşazâde, s. 526, 527; Hoca Saadeddin Efendi, s. 103.

70 E. H. Ayverdi, "Fatih Devrinde İstanbul Mahalleleri", Vakıflar Dergisi, IV, Ankara 1958, s. 249-261; Semavi Eyice, "İstanbul'un Mahalle ve Semt Adları Hakkında Bir Deneme", Türkiyat Mecmuası, XIV, İstanbul 1965,s. 199-216.

71 Ş. Tekindağ, Osmanlı Karamanlı, s. 62; Schneıder, vakfiyelere istinaden böyle bir fikri ileri sürer ancak yukarıda vermiş olduğumuz vakfiye kayıtlarından bu neticeyi çıkartmak oldukça zor gözükmektedir. A. M. Schneıder, s. 42; Ayverdi bu hususta kaynak olarak Evliya Çelebi'nin dışında Âşık Paşazâde ve Hoca Saadeddin'i kaynak olarak göstermektedir. Fakat İncelemelerimiz neticesinde böyle bir bilgiye zikredilen kaynaklarda rastlayamadık. E. H. Ayverdi, Fatih Devri Sonlarında, s. 76,78.

72 Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi, I, (haz.O.Ş. Gökyay), İstanbul 1996, s. 45.

73 E. H. Ayverdi, İstanbul Mahalleleri, s. 255, 257.

74 Schneıder,s. 42; Ayverdi'ye göre Samsun'dan gelen ahali Tophane semtine yerleştirilmiştir. Avverdi, Fatih Devri Sonları, s. 78; Tekindağ, Osmanlı Karaman, s. 62.

75 Evliya Çelebi, Çaharşamba Ovası halkı Çarşanba pazarına yerleştirildi demektedir. Bkz. Evliya Çelebi, s. 45; Bugün ilgili

Samsun Çarşamba'nın dışında birde tarihi kaynaklarda ve vakıf tahrir kayıtlarında adı Osmanlı Karamanlı mücadelelerinde sıkça geçen hatta sınır anlaşmalarında hudut olarak tayin edilen *Çarşamba Suyu* vardır ki, bugün Konya sınırları içerisinde yer almaktadır.[76] Karaman bölgesinden gelen ahalinin Fatih semtine yerleştiğine ve yer isimlerine bakılırsa Çarşamba isminin de Konya Çarşamba'dan getirilmiş olan halktan kalmış olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.[77]

Netice olarak Fatih Sultan Mehmed, Karaman bölgesine yapmış olduğu seferler neticesinde yeniden imar edilen İstanbul'a ulemâ, eşrâf ve ehli sanâyîden Müslüman ve gayri müslim getirmiş olduğu nüfusu İstanbul'un mühim yerlerine iskân etmiştir. Onlarda yerleşmiş oldukları yerlerde eserler meydana getirmişler, bölgelerinde iken yapmış oldukları işleri yeni geldikleri şehirde icra etmişler ve İstanbul'un mamur bir hale gelmesinde mühim bir rol oynamışlardır. Onlardan kalan hatıralar İstanbul'da semt, cadde, sokak vb. isimlendirmeler olarak bugün halen yaşamaktadır.

yerde halen Çarşamba günleri Çarşamba Pazarı adıyla bir Pazar kurulmaktadır. İlgili semtin isminin buradan gelmesi de ihtimaller arasındadır.

76 Çarşamba Suyu'nun Tarihi mücadelelerdeki rolü için bkz. Yahya Başkan, Karamanoğulları Beyliği (Alaeddin Ali Bey Dönemi 1357- 1398), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Malatya 1999, s. 33, 34; Aşık Paşazâde'de Çiharşenbih Suyu olarak kayıtlıdır s. 403; Neşrî, s. 315; 1476 vakıf tahrir kaydındaki Çarşamba Köprüsü Vakfı ibaresi için bkz. F. N. Uzluk, Fatih Devrinde Karaman Eyâleti, s. 20.

77 Diğer yerleştirmelerde dikkate alındığında İstanbul'a getirilen nüfus iskân edilirken aynı çevreden gelenlerin bir araya yerleştirildiği görülmektedir.

KAYNAKLAR

Ahmed Paşa Dîvânı, (nşr. A. N. Tarlan), İstanbul 1966.

AHMED REFİK, *Kafes ve Ferace Devrinde İstanbul*, (haz. T. Yücel), İstanbul 1998.

AK, Mahmut, "Fatih Döneminde İstanbul'da İmar Faaliyetleri ve Mahalle Yerleşimi Hakkında", *İstanbul Şehir ve Medeniyet*, İstanbul 2004.

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve* İctimai *Tarihi*, II, İstanbul 1995.

AKÖZ, Alaeddin, *16. Asırda Karaman Kazâsı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 1992.

ANDREASYAN, Hrand D., "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Kronolojiler ve Kolofonlar", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 3, (Ekim 1972), İstanbul 1973.

Âşık *Paşazâde*, (nşr. K. Yavuz-Y. Saraç), İstanbul 2003.

AYVANSARÂYÎ HÜSEYİN EFENDİ, Ali Satı Efendi, Süleyman Besim Efendi**,** *Hâdikâtü'l Cevâmi*, (nşr. A. N. Galitekin), İstanbul 2001.

AYVERDİ, E. H., "Fatih Devrinde İstanbul Mahalleleri", *Vakıflar Dergisi*, IV, Ankara 1958.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri Şehrin* İskanı *ve Nüfusu*, Ankara 1958.

BAŞKAN, Yahya, *Karamanoğulları Beyliği (Alaeddin Ali Bey Dönemi 1357- 1398)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Malatya 1999.

BEHİŞTÎ SİNAN ÇELEBİ, *Tevârih-i* Âl-*i Osmân*, Süleymaniye Ktp. Mikrofilm Arşivi, T. Y. nr. 2764.

BEYDİLLİ, Kemal, "Stephan Gerlach'ın Ruznâme'sinde İstanbul", *Tarih Boyunca İstan-*

bul Semineri, 29 Mayıs -1 Haziran 1988, İstanbul 1989.

Bir Yeniçerinin Hatıratı, (çev. K. Beydilli), İstanbul 2003.

BOZİS, Sula, "Karamanlılar", *İstanbul Ansiklopedisi*, IV, İstanbul 1994.

ÇOŞKUN, Fahri, *H. 888 (1483) Târihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.

DUKAS, *Bizans Tarihi*, (nşr. VL. Mırmıroğlu), İstanbul 1956.

Düstûrnâme-i Enverî, (nşr. N. Öztürk), İstanbul 2003.

ECKMANN, J., "Anadolu Karamanlı Ağızlarına Dair Araştırmalar", *DTCFD*, VIII / 1-2, (Mart- Haziran 1950).

ERCAN, Yavuz, "Türkiye'de Gayri Müslimlerin XV. - XVI. Yüzyıllarda Gayri Müslimlerin Hukûkî, İctimâî, ve İktisâdi Durumu", *Belleten*, XLVII / 188, (Ekim 1983), Ankara 1984.

ERDOĞRU, M. Akif, "Murad Çelebi Defteri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII / 2, İzmir 2003.

Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi, I, (haz. O. Ş. Gökyay), İstanbul 1996.

EYİCE, Semavi, "İstanbul'un Mahalle ve Semt Adları Hakkında Bir Deneme", *Türkiyat Mecmuası*, XIV, İstanbul.

EYİCE, Semavi, "Anadolu'da Karamanlıca Kitâbeler", *Belleten*, XXXIX / 153, (1975).

Fatih Sultan Mehmed II. Vakfiyeleri, İstanbul 2005.

GALİTEKİN, A. Nezih, *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul*, İstanbul 2003.

GÜMÜŞÇÜ, Osman, *Tarihi Coğrafya Açısından Bir Araştırma, XVI. Yüzyıl Lârende (Karaman) Kazâsında Yerleşme ve Nüfus*, Ankara 2001.

HADÎDÎ, *Tevârih-i* Âl-*i Osman*, (nşr. N. Öztürk), İstanbul 1991.

HANS DERNSCHWAM**,** İstanbul ve Anadolu'da Seyahat Günlüğü, (nşr. Y. Önen), Ankara 1987.

HOCA SAÂDEDDİN EFENDİ, *Tâcü't Tevârih*, III, (nşr. İ. Parmaksızoğlu), Ankara.

İBN KEMAL, *Tevârih-i* Âl-*i Osmân*, VII. Defter, (nşr. Ş. Turan), Ankara 1991.

İDRİS BİDLİSÎ, *Heşt Behişt*, Nûrosmâniye Ktp, F. Y. nr. 3209.

İNALCIK, Halil, "Fatih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşâsı", (trc. F. Unan), *Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 3, (Aralık 1988).

İNALCIK, Halil, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", *Söğütten İstanbul'a*, (edit. O. Özel - M. Öz), İstanbul 2000.

İNCİCİYAN, P. Ğ., *XVIII. Asırda İstanbul*, (nşr. H. Andreasyan), İstanbul 1956.

JASCHKE, Gotthard, "Die Türkisch – Orthodoxe Kirche", *Der İslam*, 39, (1964).

KARAÇELEBİZÂDE ABDÜLAZİZ EFENDİ, *Ravzatü'l Ebrâr Zeyli*, (nşr. N. Kaya), Ankara 2003.

KARADENİZ, Hasan Basri, "Karaman Sürgünleri (1467-1474)", *Belleten*, LXXIX/284, Ankara 2015.

KIVÂMÎ, *Fetihnâme-i Sultan Mehmed*, (nşr. F. Babinger), İstanbul 1955.

KOÇU, Reşat Ekrem, "Çarşılar", *İstanbul Ansiklopedisi*, VII, İstanbul 1971.

KOÇU, Reşat Ekrem, "Fatih Parkı", *İstanbul Ansiklopedisi*, X, İstanbul 1965.

KOÇU, Reşat Ekrem, "Hamam", *İstanbul Ansiklopedisi*, X, İstanbul 1965.

KONYALI, İbrahim Hakkı, *Niğde -Aksaray Tarihi*, II, İstanbul 1974.

KÖMÜRCİYAN, Eremya Çelebi, İstanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul, (nşr. H. Andreasyan), İstanbul 1952.

KRITOVULOS, İstanbul'un Fethi, (trc. M. Gökman), İstanbul 2005.

MANTRAN, Robert, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, I, (nşr. M.A. Kılıçbay- E. Özcan), Ankara 1990.

MERİÇ, Rıfkı Melul, "Birkaç Mühim Arşiv Vesîkası", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, III, İstanbul 1957.

MEVLÂNA HAMÎDÎ, *Külliyât-ı Dîvân-ı Hamîdî*, (tıpkı basım nşr. İ. H. Ertaylan), İstanbul 1949.

MÜNECCİMBAŞI AHMED B. LÛTFULLAH, *Câmîu'd* Düvel, (nşr. A. Ağırakça), İstanbul 1995.

NEŞRÎ, *Kitâb-ı Cihannümâ*, II, (nşr. M. A. Köymen-F. R. Unat), Ankara 1995.

NICOLAS DE NICOLAY, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, (*çev. Ş. Tekeli-M.* Tokyay), İstanbul 2014.

NİRVEN, Sadi Nazım, *Fatih Sultan Mehmed Devri Su Medeniyeti*, İstanbul 1953.

NİŞANCI MEHMED PAŞA, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, (nşr. N. Atsız), İstanbul 1949.

OFLAZ, Mustafa, *16. Yüzyılda Niğde Sancağı*, Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Van 1992.

ORTAYLI, İlber, İstanbul'dan Sayfalar, İstanbul 1986.

Osmanlı Tarihleri I, (nşr. N. Atsız), İstanbul 1949.

ÖNEŞ, E. R. - S. Göncüoğlu, *Fatih İlk İstanbul*, İstanbul 2005.

POLONYALI SIMEON, *Tarihte Ermeniler*, (nşr. H. Andreasyan), İstanbul 1999.

RÛHÎ ÇELEBİ, "Tevârih-i Âl-i Osman", (nşr. H. Cengiz-Y. Yücel), *Belgeler*, XIV/18, Ankara 1992.

SARI KEMAL, *Selâtinnâme*, (nşr. N. Öztürk), İstanbul 2001.

SCHNEIDER, Alfons Maria, "XV. Yüzyılda İstanbul'un Nüfusu", *Belleten*, XVI / 61, (Ocak 1952), Ankara 1952.

SEYFELİ, Canan, İstanbul Ermeni Patrikliği, Ankara 2005.

ŞAKİROĞLU, Mahmut, *"Karamanlidika"*, *Belleten*, XXXVIII/152, (Ekim 1974).

ŞİKÂRÎ, *Karamannâme* (nşr. M. Sözen-N. Sakaoğlu), Karaman 2005.

TÂCİZÂDE CÂFER ÇELEBİ, *Hevesnâme*, (haz, Hivren Demir-Hakan Atay), http://courses.washington. edu/otap/texts/a_heves. html.

TEKİNDAĞ, Şehabeddin, "Fetihden Sonra İstanbul", *Fethin 511. Yıldönümü Sempozyumu Konferansları*, İstanbul 1964.

TEKİNDAĞ, Şehabeddin, "Son Osmanlı Karamanlı Münasebetleri Hakkında Araştırmalar", *Tarih Dergisi*, Sayı 17-18, (Mart 1962-Eylül 1963), İstanbul 1963.

TURSUN BEY, *Târih-i Ebu'l Feth*, (nşr. M. Tulum), İstanbul 1977.

UYGUR, Ceyhun Vedat, *Kıvâmî'nin Fetih-*

nâme-i Sultan Mehmed 'i ve Dil Özellikleri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 1991.

UZLUK, F. Nafiz, "Karamanoğulları Hakkında İki Ağıt", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Sayı 217, (1962), Ankara 1963.

UZLUK, F. Nâfiz, *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958.

ÜNVER, Süheyl, *Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı*, İstanbul 1946.

YERASIMOS, Stefan, "Givan Maria Angiolello, ve İstanbul'un Fethinden Sonraki İlk Tasviri", *Tarih ve Toplum*, Sayı 58, (Ekim 1988).

YÖRÜK, Doğan, *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*, Konya 2005.

Yusuf Hakîkî Baba Divânı'ndan Seçmeler, (haz. E. Boz), Ankara 2011.

XV-XVI. YÜZYIL AKŞEHİR GÖÇLERİ

Doğan YÖRÜK*

ÖZET

İnsanoğlunun var oluşuyla birlikte başlayan göç olgusunun 15-16. yüzyıl Akşehir ve çevresindeki mahiyeti kitlesel ve bireysel olmak üzere iki ana karakter üzerinden yürümüş, bireysel göçler de kendi içinde şehirden – şehre, şehirden – köye, köyden – şehre, köyden – köye şeklinde dört alt grupta kendini göstermiştir. Konargöçerlerin sancak içindeki veya dışındaki geliş, gidiş ve yerleşmeleri kırsalda cereyan ettiğinden bunların hareketleri de son iki grupta değerlendirilmiştir. Kitlesel göçlerin ilki 1466 sonrasında Trabzon, İstanbul ve Rumeli'ye sürgün yöntemiyle, ikincisi ise 1572'de yine aynı metotla Kıbrıs'a yapılmıştır. İlkinde bölgedeki Osmanlı hâkimiyetinin yerleşmesi ve Osmanlılaşma sürecinin hızlanması murat edilirken, ikincisinde Kıbrıs adasının güvenli unsurlarla takviye edilerek bir an önce vatan haline dönüştürülmesi hedeflenmiştir. Bu iki göç dalgası özünde zorunluluk ve içten dışa doğru bir mahiyet taşımıştır.

Bireysel göçler kitlesel göçlere göre daha fazla yaygınlık göstermiş, 1466-1584 arasında her dönemde takip edilebilmiştir. Burada konargöçerle-

* Prof. Dr. / Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, dyoruk@gmail.com

rin hareketleri ile köyden - şehre ve köyden - köye göçler öne çıkmıştır. Konargöçerler ya farklı idari ve iktisadi ünitelerin mensubu olan hariç raiyyet grupları ya da çeşitli köylere yerleşen perakendeler şeklinde görülürken, köyden - şehre ve köyden - köye gidişlerin merkezini toprak oluşturmuştur. Akşehir'e yerleşenlerin tamamı caba ve bennak statüsündeki topraksız köylülerdir. Yine, köyden - köye gidenler de yaşadığı köyde toprak bulamayan veya daha fazla toprak işlemek isteyen kişilerdir. Buradan hareketle, Akşehir özelinde kitlesel göçlerin devlet zoruyla, bireysel göçlerin kişilerin kendi iradeleriyle gerçekleştiği, ilkinde merkezi yönetimin önceliklerinin, diğerinde ise bireylerin geçim derdi ve daha iyi bir gelecek gibi endişelerin öne çıktığı söylenebilir. Geçim derdi, güvenlik ve daha iyi bir gelecek gibi hususlar her insanın en doğal beklentilerini oluşturduğundan bu tür göç hareketleri her dönemde görülmüş ve görülecektir.

Anahtar Kelimeler: Köylü, Konargöçer, Toprak, Yerleşme, Sürgün

XV-XVI. CENTURY AKŞEHİR MIGRATIONS

ABSTRACT

The phenomenon of migration that started with the existence of human beings has formed in Akşehir and its environs in 15-16th century is based on two main characters: mass and individual. Individual migrations have also been manifested in four sub-groups: city to city, city to village, village to city, and village to village. Since arrivals, departures and settlements of nomadic groups take place in the countryside within or outside of the sanjak, their movements were also evaluated in the last two groups. The first mass exodus was made by exile to Trabzon, Istanbul and Rumelia after 1466, the second one was made to Cyprus in 1572 with the same method. While in the first one, the establishment of Ottoman domination in the region and the acceleration of the Ottomanization process were requested, in the second, it was aimed to strengthen the island of Cyprus with secure elements and to turn it into a homeland as soon as possible. These two waves of migration were essentially imperative and it had a character from the inside out.

Individual migrations were more prevalent than mass migrations and could be followed at any period between 1466-1584. In this period with the movements of nomadic groups, migrants came forward from the village to the city and from the village to the village. Nomadics are seen as either excluding groups, which are members of different administrative and economic units, or retail settlements in various villages, while land is the center of the journey from village to town and from village to village. All of the settlers in Akşehir are landless peasants with the status of caba and bennak. Also, people who immigrated from village to village are those who cannot find land or want to cultivate more land where they live. From this point of view, it can be said that mass migrations in Akşehir are carried out by state force and individual migrations are done by people's own will. While in the first, the priorities of the central government came to fore, in the other, it is seen that the concerns such as the livelihoods of individuals and a better future are highlighted. Since such issues as livelihood, security and a better future constitute the most natural expectations of every human being, such migration movements have been seen in every period and it will continue to seen.

Keywords: Peasant, Nomadic, Land, Settlement, Exile

GİRİŞ

Osmanlı toplumu yaşayış şekillerine göre şehirli, köylü ve konar-göçer olmak üzere üç gruba ayrılmakta, bu toplumsal zümrelerin pozisyonlarını bırakıp göçerlikten, köylülüğe veya şehirliliğe geçişleri, bulundukları yerleri terk edip başka yerlere gidiş ve ge-

lişleri sıkı denetime tabi tutulmuştur. Toplum içindeki bu hareketlilik askeri, içtimai, idari ve mali açıdan bazı sıkıntıları beraberinde getirdiğinden çoğunlukla sınırlandırılmıştır (Aköz, 2014: 49). Konar-göçerlerin yaylak - kışlak mekânları ile göç yollarının ve konaklama sahalarının kanunnamelerle belirlenmiş olması (Barkan, 1943: 140-143), tasarrufunda toprağı olan köylünün yerini terk edememesi (İnalcık, 1996a: 11), şehirde herhangi bir mahalleye yerleşeceklerin kendilerine kefil bulması (Çetin, 2014: 46), seyahat edecek kişilerin mürur tezkeresi adı altında izin belgesi almak zorunda kalmaları gibi uygulamalar, toplumsal zümrelerin hareketliliğini sınırlandırmaya yönelik hususlar olarak değerlendirilebilir. Merkezi yönetim, genellikle üretimin devamlığını sağlamak ve daha etkin bir şekilde vergi toplayabilmek gibi düşüncelerle bu tür önlemlere başvurmuştur. Osmanlı iktisadi zihniyetindeki gelenekçilik ilkesiyle de yakından bağlantılı olan bu husus, sosyal ve iktisadi alandaki mevcut dengeleri muhafaza etme, değişme eğilimlerini engelleme, herhangi bir değişme çıktığı takdirde de tekrar eskiye dönme iradesi şeklinde kendini göstermiştir (Genç 2000: 48). Devletin bu tür göçleri engellemeye yönelik çaba ve gayretleri ile modern öncesi toplumlarda sosyal mobilitenin olmadığı yönündeki bilgiler dikkate alındığında, aslında sosyal hareketliliğin sanılanın aksine çok daha yaygın ve fazla olduğu pek çok çalışmada ortaya konulmuştur (bk. Gümüşçü, 2017). Bu araştırmalar genellikle, Osmanlı kronikleri, Tahrir defterleri, Mühimme defterleri, Şer'iye sicilleri, Avarız defterleri, Temettuat defterleri ve Nüfus defterleri gibi kaynaklar üzerinden yürütülmüştür. Böylelikle yaşanılan yerlerdeki şartların kötüleşmesi veya dayanılmaz hale gelmesiyle, başka yerlere yapılan göçler reayayı Batı'daki gibi köylü isyanlarının aktörü olmaktan uzaklaştırmıştır. Bu imkân aynı zamanda kötü muameleye veya baskıya maruz kaldığını düşünen reayanın elinde bir koz haline gelmiş, devletle pazarlık yapabileceği bir araca dönüşmüş ve etkin bir şekilde de kullanılmıştır (Faroqhi, 2016: 69-72).

Göçler kendi içinde dış ve iç göçler olmak üzere ikiye ayrılırken (Aköz, 2014: 76, 79), dış göçler ülkeler arası, iç göçler ise ülke içindeki (şehirden - şehre, şehirden - kıra, kırdan - şehre, kırdan – kıra) nüfus hareketlerini bünyesinde barındırmaktadır. Bireysel veya kitlesel göçlerin bir kısmı devlet eliyle, zoraki, yani sürgün usulüyle, bir kısmı da göçmenlerin iradeleriyle gerçekleşmektedir. Sürgün metodunun Rumeli topraklarının ve Kıbrıs adasının iskânında etkin bir şekilde kullanıldığı bilinirken, iradeye dayalı göçler ise çok daha yaygın bir özellik taşımaktadır. İradenin şekillenmesindeki en önemli hususu geçim derdi oluşturmakta, bunu güvenlik, ağır vergiler, eşkıya ve ehl-i örfün baskıları, daha iyi bir gelecek beklentisi gibi başlıklar takip etmektedir. Araştırmamıza konu olan Akşehir ve çevresindeki göçleri de bu iki ana başlık altında ele alıp incelemek mümkündür. Her ne kadar dış göçlerle ilgili veri bulmak zor olsa da iç göçlerle ilgili veri ve kaynağın fazlalığı işimizi kolaylaştırmaktadır. Bu çerçevede 15-16. yüzyıllarda Akşehir ve çevresindeki göçlerin yönü, mahiyeti ve itici güçleri sorgulanacak, merkezi yönetimin göçlerdeki etkisi veya etkisizliği tartışılacak, buradan göç olgusunun insanoğlu var oldukça devam edeceği, nüfus ve kültürel yapının sürekli takviye edilerek dinamik kalacağı sonucuna varılacaktır.

A- Kitlesel Göçler

Türk egemenliği dönemindeki Akşehir ve çevresindeki göç hareketlerini 11. asrın sonlarından itibaren başlatmak mümkündür. Bu dönemde başkent Konya'nın Bizans'a karşı savunma hattını oluşturmak maksadıyla büyük Türk kitleleri bölgeye yerleştirilmiştir (Baykara 1990: 37). 13. yüzyıldaki Moğol İstilaları ve Anadolu Selçuklu devletinin Moğol egemenliğine geçmesinin akabinde başlatılan isyan hareketleri neticesinde katliamdan kurtulabilen veya kaçan pek çok Türkmen unsurun yanında ilim, fikir, sanat ve zanaat erbabı Akşehir'in de içinde bulunduğu uç bölgelere doğru

kaymış ve yerleşmiştir (Bayram 2006: 210, 256). Selçukluların inkırazıyla çeşitli beylikler arasında el değiştiren bölgedeki nüfus hareketleri Osmanlı egemenliğiyle birlikte artmıştır. Akşehir ve çevresindeki ilk Osmanlı tasarrufları 1381'de başlamış, zaman zaman Karamanlılara geçmekle birlikte 1463'den itibaren Osmanlı toprağı olarak belgelenmiştir (Yörük, 2016: 139-140). Bölgede Osmanlı hâkimiyetinin tesisinin ardından Osmanlı coğrafyasının çeşitli yerlerine sürgünler yapıldığı bilinmektedir (Bostan, 2002: 99, 103, 107, 109, 112, 116, 339). Akşehir'i de içine alan Karaman toprakları veya coğrafyasından Balkanlara yapılan göçler her ne kadar arşiv kaynaklarından takip edilemiyorsa da gerek Türkiye'deki Balkan muhacirlerinin, gerekse bu coğrafyada yaşayan insanların hafızalarında Konya'dan, Karaman'dan geldiklerine dair anlatılar hala oldukça canlı ve diridir (Taşğın, 2017: 145-160). Bu anlatıların içinde Akşehir geçmese de Karaman coğrafyasının bir parçası olması hasebiyle buradan da Rumeli'ye veya Osmanlı coğrafyasının farklı yerlerine sürgünler yapıldığı söylenebilir. Nitekim 1483 tarihli Karaman eyaleti vakıf defterinde Akşehir'deki Hazreti Mevlâna Celaleddin evlatlık vakfıyla ilgili bir kayıtta Emir Ali Çelebi evladının Rumeli'ye sürüldüğü belirtilmektedir. (BOA TD 1085: vr.88a; Erdoğru, 2004a: 144; Konyalı, 1945: 364). Ancak dönemin tarihçilerinden Âşıkpaşazâde ise Emir Ali Çelebi evladı Ahmed Çelebi'nin Rum Mehmed Paşa tarafından İstanbul'a sürüldüğü bilgisine yer vermektedir (Âşıkpaşazâde, 1332: 170; Neşri, 1995: 782-783).

1466'da Akşehir ve Beyşehir'i içine alan bir tahrir yapılmış, bölgede dirlikleri olan 141 sipahiden 10'u yerlerinde bırakılmış, diğerleri ya sistem dışına itilmiş ya da Osmanlı topraklarının farklı yerlerine sürülmüşlerdir. Bölgedeki Karaman sipahileri başka yerlere gönderilirken, Anadolu ve Rumeli'den de buraya Osmanlı sipahileri yerleştirilmiştir. Karaman sipahilerinin nerelere götürüldüğünü bilmiyorsak da bölgeye gönderilen Osmanlı sipahilerinden 48'inin nerelerden geldiklerini ilgili tahrir defterinden öğrenebilmekteyiz (BOA MAD 241; Erdoğru, 2015; Yörük, 2006: 166-170). Böylelikle Karaman topraklarındaki Osmanlı hâkimiyetinin ve Osmanlılaşmanın daha kolay tesis edileceği düşünülmüştür.

Karaman coğrafyasından dışarıya dönük kitlesel göç hareketleri II. Murad, Fatih ve II. Selim dönemlerinde yaşanmıştır. Amaçları bakımından bu göçleri tasnif ettiğimizde; II. Murad döneminde cezalandırma, Fatih döneminde Osmanlı egemenliğinin tesisi, başkent İstanbul'un imarı ve iskânı ile Karamanlıları cezalandırma, II. Selim döneminde ise Kıbrıs adasının şenlendirilmesi amacını taşımaktadır. Osmanlı dönemi ilk sürgün hareketi II. Murad'ın 1435 Karaman seferinin ardından yaşanmış fakat padişah tarafından iş tamamlanmadan sonlandırılmıştır. Fatih döneminde ise dört aşamada bölgeden sürgünler çıkarılmıştır. Konya'nın 1467'de ilhak edilmesiyle birlikte önce Mahmut Paşa, onun azlinden sonra Rum Mehmed Paşa, 1471'de İshak Paşa, son olarak da 1474'te Gedik Ahmed Paşa başta Konya, Ereğli, Larende ve Aksaray olmak üzere Karaman topraklarının sakinlerini İstanbul'a veya farklı yerlere sürgüne tabi tutmuşlardır (Karadeniz, 2015: 79, 84). İstanbul sürgünleri kaynaklarda sık ve net bir şekilde görülürken (Başkan, 2013), Rumeli sürgünlerinden söz eden kaynak sayısı oldukça sınırlıdır. Bu çerçevede, Havsa, Edirne, Selanik, Teselya, Trakya, Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan, Bosna ve Arnavutluk gibi yerlere sürgünler yapıldığı anlaşılmaktadır (Karadeniz, 2015: 93-94). Bu anlatılarda Akşehir ve çevresinden herhangi bir şekilde kitlesel sürgün yapıldığı bilgisine yer verilmiyorsa da, 1466'daki şehir nüfusu (1241 nefer, 1022 hane) ile 1500'deki şehir nüfusu (674 nefer, 439 hane) verilerini karşılaştırdığımızda, nüfusun yukarıya doğru çıkması beklenirken, aksine % 45,69'luk bir düşüş yaşanması şehirdeki nüfus kay-

bının açık göstergesidir. Sadece şehirdeki bu nüfus azalması bile Akşehir'den dışarıya ne kadar sürgün yapıldığı hakkında bir kanaat uyandırabilmektedir. Akşehir'in 1466-1584 arasındaki şehir nüfusu verilerine bakıldığında ise 1466 rakamlarına ancak 1584 yılında ulaşılabildiği (1741 nefer) görülecektir (Yörük, 2008: 176-177).

Akşehir'den ikinci kitlesel göç hareketi Kıbrıs adasının alınmasından sonra buranın şenlendirilmesi amacıyla 1572 yılında yaşanmış, şehir merkezinden 2, köylerden 120 olmak üzere toplamda kaza genelinde 122 hane, Kıbrıs'a gönderilmiştir (Ertürk, 2011: 49). Bu dönemdeki göçlerin Akşehir nüfusunun azalmasına herhangi bir etki yapmadığı, 1584 tahririndeki şehir ve kaza nüfusu verilerindeki yükseklikten anlaşılmaktadır. Bu kadar az nüfusu ilgilendiren bir sürgün eyleminin tarafımızca kitlesel göç kategorisinde ele alınması, bu eylemin bizzat devlet eliyle ve sadece Akşehir'den değil İç-il, Alâiye ve Teke sancakları ile Anadolu, Karaman, Rûm ve Zülkadriye eyaletlerinden de yapılmış olmasındandır. Fakat Karaman eyaleti kazalarının bir kısmı ile İç-il sancağındaki sürgünlerin takibi yapılabilmekte (Gökçe, 1999), diğer bölgelerdekiler hakkında herhangi bir defter veya kayıt yokluğundan izleri sürülememektedir.

B- Bireysel Göçler

Devlet müdahalesi olmadan kişilerin kendi iradeleriyle gerçekleştirdikleri göçleri bireysel göçler olarak adlandırmıştık. Bu tür nüfus hareketleri her zaman görülmekle birlikte, Osmanlı dönemi Akşehir'inde 1466 tahririnden itibaren takip edilebilmektedir. Örneğin, Şehirdeki, Kızılcaköy ve Köycüğez mahallelerinin çevre köylerden, şehir ve köy sakinlerinden bazılarının da Nadir (Nidir), Gedil, Eğrigöz ve Kozağaç gibi köyler ile Konya, Karaman, Kırşehir, Şam ve Acem gibi şehir ve ülkelerden geldikleri anlaşılmaktadır[1]. Özellikle, Acem diyarından gelen kişilerdeki devamlılık 1524 yıllarına kadar gitmektedir (BOA TT 40: 643-644; BOA 399: 318). Her tahrirde zikredilenlerin farklı kişiler oldukları dikkate alınırsa Acem diyarından gelişlerin kısmen süreklilik arz ettiği söylenebilir. Bu hususun altında ticaret amaçlı geliş-gidişlerin yattığı düşünülebilir. Yine Tatar, Varsak, Adalı ve Kulfal gibi aşiret köklerine çağrı yapan isimlerin yanında, çeşitli konargöçer topluluklara mensup cemaatler ve bunların öncülüğünde teşekkül eden köylerin varlığı dikkat çekmektedir. Özellikle 1466'daki Reis ve Tavil köylerinin Kayseri yönünden gelen Köstere Yörükleri tarafından kurulduğu dile getirilmektedir (Erdoğru, 2015: 33-37).

Akşehir ve çevresine göçler 16. yüzyılda da devam etmiş Aksaray, Tarsus, Ereğli, Karaağaç ve Karaman gibi daha çok bölgeye yakın şehirlerden göçmenler gelmişlerdir (Aköz, 2016: 1474). 1539'dan itibaren Esbkeşan cemaatlerine mensup bazı kişilerin, göçerliği terk edip şehir merkezine yerleşme ihtiyacı duydukları anlaşılmaktadır. Yine Osmanlı toprakları dışındaki coğrafyalardan tüccarlar tarafından getirilen kölelerin şehirdeki varlıkları, ancak azat olmalarıyla öğrenilebilmektedir. Bu tür kişiler defterlere *mu'tak-ı x* şeklinde yazıldıklarından kimin azatlı kölesi olduğu bilinmekte, böylelikle köle sahiplerinin sosyal statüleri açığa kavuşturulabilmektedir[2]. Bizim burada ilgimizi çeken husus, köle sahiplerinden ziyade azatlı kölelerin kendileridir. Zira farklı memleketlerden getirilmiş olmalarına rağmen zaman içinde ilgili şehrin birer sakini hale gelmişlerdir.

1 Şamlı kızı Ayşe, Karamanlı İbrahim ve Yusuf, Karamanlı Sofu, Karamanlı Bekir, Nadir köyünden Ahmed, Gedil köyünden İsmail, Kozağaç köyünden Piri, Eğrigöz köyünden Musa Akşehir merkezde, Konyalı İsmail ve Ali ise Maruf köyüne yerleşmişlerdir. Bk. Erdoğru, 2015: 38-39.

2 Mu'tak-ı Cafer Mehmed Ağa, Mu'tak-ı Cafer Lütfi Çavuş, Mu'tak-ı İskender Hacı Mustafa, Mu'tak-ı İdris Hacı Mehmed, Mu'tak-ı Hacı Hasan veled-i Abdullah, Mu'tak-ı Ahmed Dede veled-i Abdullah bk. TKGM TT 146: 4a-b, 5a, 6a, 9b.

Akşehir ve çevresinin Selçuklu ve Karamanoğulları dönemlerinde yoğun bir Türkmen nüfusun iskânının yanında pek çok ilim, fikir ve sanat adamının da yerleşmesine sahne olduğu bilinmektedir. Bu hareketlilik Osmanlı döneminde de devam etmiş, nitekim İslam tarihinin önemli müfessirlerinden biri olan Azerbaycan'ın Nahcivan kasabasında doğmuş, hayatının bir bölümünü Tebriz'de geçirmiş, *El-Fevatihu'l İl*âhiyye Ve'l-Mefatihu'l-G*aybiyye* adlı tefsirin yazarı olan Nimetullah İbn Mahmud en-Nahcivanî, 1499'da Tebriz'den Akşehir'e gelip yerleşmiştir. Tefsir sahasındaki yetkinliği kadar aynı zamanda Nakşibendi tarikatına mensup büyük bir mutasavvıf olan bu zat "Şeyh 'Alvan" veya "*'Alvanü'l-Akşehri*" adıyla şöhret bulmuştur. Şeyh, Akşehir'de 1514 yılında vefat etmiş (Turan, 1985: 61-62; Görener, 2011: 282-283), Köyceğiz mahallesinin üst tarafındaki Baştekke yolu üzerine defnedilmiştir. Tefsir ve tasavvuf alanında böyle meşhur bir şahsın Konya gibi bir kültür merkezi yerine Akşehir'i tercih etmesi burada da ciddi bir ilim, fikir ve sanat hayatının varlığıyla ancak açıklanabilir. Böylelikle, Baba Nimetullah gibi pek çok ilim ve sanat erbabının da Anadolu ve Anadolu dışından Akşehir ve çevresine yerleştikleri düşünülebilir. Nitekim 13-16. yüzyıl şeyh ve dervişlerinin Türkistan ve Horasan'dan geldikleri veya orayla bağlantıları kaynaklarda sıkça zikredilmiştir (Barkan, 1942: 290).

Akşehir ve çevresindeki göç hareketlerini 1584 yılı verilerinden çok daha ayrıntılı bir şekilde takip edebilmekteyiz. Bu dönemde Akdeniz havzasındaki ülkelerde ve Osmanlı devleti genelinde nüfus artışı yaşanmıştır. Nüfusa paralel bir şekilde yeni tarım alanları da açılamadığından, toprak üzerindeki nüfus baskısı artmış, bu da mevcut toprakların küçülmesini ve köylerden şehirlere doğru bir göç hareketini tetiklemiştir. Göçler genellikle köylerden Akşehir kent merkezine doğru bir eğilim gösterse de, zaman zaman Konya ve İstanbul'a, bazen de köylerden çevre köylere gidişler gözlenebilmektedir. Bunun yanında, kimsenin yazılı raiyyeti olmayan Haymanalar, Alanya, Hamid ve Eğirdir Yörükleri ile çeşitli göçebe gruplarının köylerdeki geçici veya kalıcı ikametleri dikkat çekmektedir.

İç göçlerin en önemli ayağını köylerden şehirlere yapılan hareketler oluşturmaktadır. Buna göre, Tablo I'de de açıkça görüleceği üzere, 28 köy ve 1 cemaatten ayrılıp şehir merkezine gelenlerin sayısı 107 neferi bulmaktadır. Göçmenlerin raiyyet statülerine bakıldığında ise iki tip köylü karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki; evli, toprağı olmayan veya nim çiftten az toprağa sahip olan bennaklar, ikincisi ise bekâr, kendi başına geçimini sağlayabilen topraksız köylüler olan cabalardır (İnalcık, 1996b: 41-46). Osmanlı toprak rejimi, üzerinde tapulu toprağı olan köylünün göç hareketlerini kanunlarla kısıtlarken, toprağı olmayan köylüler ise bu bakımdan daha rahat hareket edebilmekteydi. Dolayısıyla kırsaldan şehirlere doğru yönelen göçmenlerin çoğunluğunu genellikle topraksız ve bekâr köylülerin oluşturduğu söylenebilir. Nitekim buradaki 107 neferden 58'i bennak, 33'ü de caba statüsündeki kişilerdir. Yine, Akşehir kırsalından İstanbul ve Konya gibi şehirlere göçenlerin raiyyet statüleri de aynı şekilde bennak ve cabadır. Yunuslar köyünden 1 bennak İstanbul'a, Karaağa köyünden 1 caba İstanbul'a, Akışağıl köyünden de 1 bennak Konya'ya gitmiştir.

Üzerinde çift veya nim çift ölçeğinde toprağı olan köylülerin hareketliliği çift bozan resmine bağlı olduğundan (bk. Erdoğan – Gümüşçü, 2016; Erdoğan, 2017), bu tür göçleri daha çok kadı sicilleri üzerinden takip edebilmekteyiz. Çift bozanlar dışında topraklı köylülerin de çeşitli sınırlandırmalara rağmen kolayca yer değiştirebildikleri belirtilmekte bu husus, terk edilmiş eski köyler şeklinde adlandırılan mezraların sayıca kabarıklığı ve bireysel gidişlerin göstergesi olan hâlî çiftliklerin ortaya çıkışıyla delillendirilmektedir (İnalcık, 1996a: 11-12) . Bu arada, tahrir defterlerindeki şahıs isimlerinden

Tablo I: Köylerden Akşehir Merkez'e Gelenler

Kaza	Köy	Bennak	Caba	Cemaatler	Toplam
Akşehir	K. Eğrigöz	7	2	-	9
Akşehir	K. Kozağaç	1	0	-	1
Akşehir	K. Absarı	1	2	-	3
Akşehir	K. Abdülcelil	1	0	-	1
Akşehir	K. Budar	1	0	-	1
Akşehir	K. Bozdoğan	1	0	-	1
Akşehir	K. Hacib	1	1	-	2
Akşehir	K. Atsuz	2	2	-	4
Akşehir	K. Karaarslan	2	1	-	3
Akşehir	K. Gedil	2	0	-	2
Akşehir	K. Karabulut	2	1	-	3
Akşehir	K. Karaöyük	2	0	-	2
Akşehir	K. Kiçibulut	3	0	-	3
Akşehir	K. Muarrif	5	4	-	9
Akşehir	K. Kocac	4	2	-	6
Akşehir	K. Ortaca	3	7	-	10
Akşehir	K. Öziler	1	1	-	2
Akşehir	K. Ağayid	1	0	-	1
Akşehir	K. Örendos	2	0	-	2
Akşehir	K. Bürçek	2	0	-	2
Akşehir	C. Akçababa	0	0	16 nefer	16
Doğanhisar	Doğanhisar	1	1	-	2
Doğanhisar	K. Karağa	0	1	-	1
Çimenili	K. Kızılviran	1	0	-	1
İshaklu	K. Dereçelik	1	0	-	1
İshaklu	K. Kırca	1	3	-	4
İshaklu	K. Kayıcık	3	1	-	4
Ilgın	K. Bödük	2	1	-	3
Ilgın	K. Ruus	5	3	-	8
TOPLAM		**58**	**33**	**16 nefer**	**107**

hareketle 15-16. yüzyıllarda topraklı köylülerin de geniş bir hareket serbestiyetine sahip olduğu yönünde Alparslan Demir tarafından bir dizi çalışma gerçekleştirildiğini de belirtmek gerekir (Dönder – Demir, 2016; Demir, 2016a; Demir, 2016b). Şayet, Demir'in iddia ettiği gibi topraklı köylülerin bu gibi göç hareketleri var ise miri toprak rejiminin esası olan toprağa bağlılık prensibi (İnalcık, 1996a: 11) sorgulanmalı ve yeniden inşa edilmelidir.

Raiyyet grupları içinde hariç raiyyet adıyla adlandırılan farklı yerlerden gelip henüz ilgili idari birimin kayıtlı reayasına dönüşmemiş gruplara (Özel, 1986) her dönemde rastlanılmakta, fakat 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sayıları artmaktadır. Özellikle Haymana veya çeşitli konargöçer gruplar ile Yörük adı altındaki küçük birimler bu adlandırmanın içine dâhil edilmektedir (bk. Yörük, 2017a). Akşehir kırsalındaki göçmen veya hariç raiyyet

Tablo II: Cemaatlerin Dağıldıkları Köyler

Kaza	Cemaat	Köylere Yerleşen Göçerler	Toplam
Akşehir	C. Akçababa	55 Nefer, der-karye-i Boğaz ve Yakayenice 12 Nefer, der-karye-i Yakayağsıyan	67
Akşehir	C. Diğer	16 Nefer, der-karye-i Boğaz ve Yaka Yenice	16
İshaklı	C. Bennak	6 Nefer, der-karye-i Çiftlik 15 Nefer, der-karye-i Karalar 3 Nefer, der-karye-i Şeyh 14 Nefer, der-karye-i Üçkuyu 10 Nefer, der-karye-i Yaylacı	48
İshaklı	C. Kondulu	8 Nefer, Turgud kazasına bağlı 8 ayrı köye yerleşmişler 1 Nefer, der-Doğanhisar	9
İshaklı	C. Selçuk	36 Nefer, der-karye-i Ortacılar	36
Toplam			**176**

grupları da esas olarak Haymana ve Yörüklerden oluşmakta, bölgedeki bazı cemaatlerden ayrılmış küçük grupların da farklı köylere yerleştikleri görülmektedir. Bu şekilde cemaatlerin öncülüğünde oluşan sayısız köyün varlığı bilinmekle birlikte (Yörük, 2005: 336-342), buradakiler yeni köy veya köyler kurmak yerine var olan köylerin içine parça parça dağılıp yerleşmeleri nedeniyle, tarafımızca göçmen statüsünde değerlendirilmiştir. Nitekim 3 neferden oluşan Haymanalar Bermende köyünde, 35 neferden oluşan Alaiye tarafından gelenler Kemboz köyünde, 47 neferden oluşan Yörükler ise İshaklı şehir merkezi ile Ortaca, Azarı, Akçapınar, Keşürlü ve Arpacılar köylerinde, toplanmışlardır. Yörüklerin bir kısmı Hamid ve Eğirdir şeklinde, bir kısmı da sadece Yörük başlığı altında verilmiştir. Azarı, Akçapınar, Keşürlü ve Arpacılar köylerindeki yörüklerin başka bir idari ve iktisadi ünitenin üyeleri olmaları hasebiyle örfi vergilerini bey veya zabitlerine, öşürlerini ise bulundukları yerlerdeki sahib-i arza vermeleri istenmiştir (TKGM TT 146: 40a, 88b, 106b, 114b). Böylelikle Hamid veya Eğirdir neresi olursa olsun merkezi yönetim konargöçerlerin idari ve iktisadi bakımdan çözülmesine seyirci kalmamış (krş. Yörük, 2017b), farklı kaza veya sancaklara göçlerini engelleyemese de örfi vergiler üzerinden aşiret yapılanmasının devamlılığını sağlamaya çalışmıştır. Diğer taraftan Ortaca köyü ile İshaklı merkezdeki yörükler için böyle bir tasarrufa gidilmemiştir. Akşehir ve çevresine gelip yerleşen göçer gruplar Hamid ve Eğirdir gibi komşu bölgeler ile Alaiye gibi biraz daha uzak mesafedeki idari birimlerin üyeleridir. Yörük başlığı altında verilen göçmenlerin dışarıdan geldikleri kesin olmakla birlikte, hangi idari birimin üyesi oldukları ne yazık ki tespit edilememektedir. Bu şekilde dışarıdan gelip köylere yerleşen göçer sayısı 85 neferdir.

Sancak dışından gelen konargöçerler kadar sancak içindeki göçerlerin de hareketleri takip edilebilmektedir. Nitekim Akşehir ve İshaklı kazaları bünyesindeki Akçababa, Diğer, Bennak, Selçuk ve Kondulu gibi bazı cemaatlere mensup 176 nefer 17 ayrı köye dağılmıştır (bk. Tablo II).

16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren nüfus artışı ve toprak darlığına bağlı olarak iç göç hareketleri oldukça yaygınlaşmıştır. Bu göçleri, henüz raiyyet çiftliği haline dönüşmemiş, zemin adı altında kaydedilmiş, ziraate yeni açılmış tarım topraklarına ait veriler üzerinden takip edebilmekteyiz (Erdoğru, 2004a: VII-XI; Aköz, 2016). Zemin topraklar büyüklüklerine göre çift, nimçift veya dönüm miktarı birimlere ayrılmış, bu çerçevede vergilendirmeye tabi tutulmuşlardır. Zemin topraklar ilgili köy sakinleri tarafından işlenebileceği gibi komşu köy sakinleri tarafından da pekâlâ kullanılabilmekteydi.

Tablo I: Köylerden Akşehir Merkez'e Gelenler

	Kazası	Göç Alan Köy	Göç Veren Köyler	Kişi
1	Akşehir	Altuntaş	Arkad ve Yaylacı köylerinden	4
2	Akşehir	Yakayağsıyan	Ulupınar köyünden	1
3	Akşehir	Ulupınar	Yakayağsıyan köyünden	1
4	Akşehir	Yazıyağsıyan	Ulupınar ve Yakayağsıyan köylerinden	2
5	Akşehir	Kozağaç	Akşehir'den	1
6	Akşehir	Karkın	Akşehir'den	1
7	Akşehir	Absarı	Kürd köyünden	1
8	Akşehir	Bayındır	Yakayağsıyan köyünden	4
9	Akşehir	Abdülcelil	Muarrif köyünden	1
10	Akşehir	Yenice	Eğrigöz ve Bermende köylerinden	3
11	Akşehir	Boğaz ve Yakayenice	Yazıyağsıyan ve Yakayağsıyan köylerinden	2
12	Akşehir	Budar	Bermende köyünden	1
13	Akşehir	Engülü	Bermende köyünden	1
14	Akşehir	Bozdoğan	Gedil ve Eğrigöz köylerinden	2
15	Akşehir	Hacib	Kozağaç köyünden	1
16	Akşehir	Karaaslan	Elfiras köyü ile Akşehir'den	5
17	Akşehir	Karaöyük	Akşehir'den	1
18	Akşehir	Gerepolid	Akşehir'den	1
19	Akşehir	Muarrif	Akşehir'den	3
20	Akşehir	Ağin	Bozdoğan ve Gerepolid köylerinden	2
21	Akşehir	Davul	Ruus köyünden	1
22	Akşehir	Silind	İlyaslar köyünden	1
23	Akşehir	Ağayid	Ruus ve Gerepolid köylerinden	2
24	Akşehir	Azarı	Arkad köyünden	2
25	Akşehir	Örendos	Ruus köyünden	1
26	Akşehir	Ruus	Akşehir'den	2
27	Akşehir	Bürçek	Yazır köyü ile Akşehir'den	2
28	Çimenili	Sekray	Çukurağıl ve Beyşehir'e tabi Doğancık köylerinden	2
29	Çimenili	İlalmış	Gönence köyünden	1
30	Çimenili	Saraycık	Beyşehir'e tabi Dedik köyünden	1
31	Çimenili	Akışağıl	Gönence köyünden	2
32	Doğanhisar	Gene	Kızılca, Çepni ve Parepare köylerinden	4
33	Doğanhisar	Cabişlü	Doğanhisar'dan	2
34	Doğanhisar	Karaağa	Kızılca köyünden	1
35	Doğanhisar	Yazır	Karaağa köyünden	1
36	Doğanhisar	Ökes	Davul ve Kâfirler köylerinden	2
37	Doğanhisar	Kızılcaköy	Gene köyünden	2
38	Doğanhisar	Çepni	Doğanhisar'dan	6
39	Ilgın	Avşar	Buncak köyünden	5
40	Ilgın	Yakasalur	Nevruz köyü ile Ilgın'dan	7

41	Ilgın	Derzi	Buncak ve Esfir köylerinden	2
42	Ilgın	Gaziköy	Veysler, Sungurbey, Göltaş ve Ayas köyleri ile Ilgın'dan	6
43	Ilgın	Göltaş	Sadık ve Sungurbey köylerinden	2
44	Ilgın	Karalar	Sungurbey köyü ile Ilgın'dan	6
45	Ilgın	Gazileröyüğü	Gazi köyünden	1
46	Ilgın	Yendiğin	Adaros, Mahmudhisarı ve Buncak köyleri ile Ilgın'dan	8
47	Ilgın	Kurugöl	Büdek köyünden	3
48	Ilgın	Büdek	Arkad köyünden	1
49	Ilgın	Bayad	Arkad köyünden	2
50	Ilgın	Togaytimur	Derzi köyünden	1
51	Ilgın	Çardak	Saraycık köyü ile Ilgın'dan	9
52	Ilgın	Adaros	Ruus köyünden	1
53	Ilgın	Çiftlik	Suli ve Turgud'a bağlı Kızılviran köylerinden	3
54	Ilgın	Köstere	Geçid köyünden	1
55	Ilgın	Çimdik	Büdek köyü ile Ilgın'dan	4
56	Ilgın	Aydoğmuş	Bermende köyünden	1
57	Ilgın	Boğazviranı	Mescid-i Küçük köyünden	1
58	Ilgın	Zibiller	Savcı ve Medrese köylerinden	3
59	Ilgın	Yenice	Doğanhisar'dan	6
60	Ilgın	Halkahavlu	Doğanhisar'dan	1
61	İshaklı	İshaklı	Karaca köyünden	2
62	İshaklı	Burhan	Mondi köyünden	1
63	İshaklı	Yenice-i Kürd	Yenice köyünden	1
64	İshaklı	Dereçelik	Yenice köyünden	1
65	İshaklı	Yenice	Karaca köyünden	1
66	İshaklı	Yanköy	Yallısaray, Abdülcelil, Karabulut ve Karayı köylerinden	4
67	İshaklı	Yakahasenek	Karaca köyünden	1
68	İshaklı	Eber	Gedil köyünden	2
69	İshaklı	Oğuz	Avlu köyünden	1
70	İshaklı	Kınık	Oğuz köyünden	2
71	İshaklı	Salur	Burhan ve Yenice köylerinden	3
Toplam				**166**

Özellikle toprağı az olan veya olmayan ya da toprağı olduğu halde daha fazla işlemek isteyen kişi ve aileler bu tür toprakların mutasarrıfı olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Genellikle yaşadıkları köylerde ekecek arazisi olmayan fakir köylüler, ziraat için uygun arazi buldukları köylere gidip ekim-dikim işleri yapabilmekteydiler. Köylüler, defterlerde yazılı oldukları köylerin raiyyeti olarak kalmaya devam ederlerken, çift sürme, tohum ekme ve harman zamanlarında ilgili toprağın bulunduğu köylerde kalıyor ve yaşıyor olmalıdırlar. Başlangıçta toprak işçiliğine bağlı mevsimsel ve geçici bir mahiyet arz eden bu nüfus hareketinin zamanla kalıcı hale geldiği düşünülebilir. Osmanlı merkezi yönetiminin köylülerdeki göç hareketlerini kanunlarla sınırlamaya çalıştığını, ancak toprağı olmayan köylülere

bu konuda daha esnek davrandığını yukarıda zikretmiştik. Köylülerin göçlerini kısıtlamanın kendi içinde iki ana sebebi bulunmaktadır: Bunlardan ilki, tapulu toprakların işlenmeyip boz kalmasıyla üretimde yaşanacak düşüklüğün önüne geçmek, diğeri ise başta raiyyet vergisi olmak üzere örfi vergilerde yaşanacak olan kaybı engellemektir. Bu göçlerden en fazla timar sahipleri etkileneceği için kanunlar sipahiye, köylüyü takip hakkı tanımış, çift bozan akçesi ödemeden toprağını terk eden köylünün on, onbeş yıl içinde tekrar eski köyüne döndürme salahiyetini vermiştir. Bu çerçevede özellikle farklı yerlerden kopup gelen konargöçerlerin, hangi idari ve iktisadi ünitenin parçası iseler, örfi vergilerini zabitlerine yani beylerine, öşürlerini geçici olarak bulundukları yerin timar sahibine vermeleri gerektiğine dair ifadeler bu anlayışın bir yansıması olarak değerlendirilmelidir (bkz. Yörük, 2017a). Dışarıdan gelip zemin toprakları işleyen köylüler için böyle bir ifade yer almıyorsa da aynı anlayış bunlar için de geçerli olmalıdır. Yani, örfi vergilerini yazılı oldukları sipahiye, öşürlerini ise ziraat yaptıkları köyün sahibine vermişlerdir.

Sancak genelinde toplamda 71 köy, çevre köy ve şehirlerden göç almış, dışarıdan gelen 166 kişi çoğunlukla tek başına, zaman zaman da iki veya üç kişiden oluşan ortaklıklarla yeni açılan toprakları işletmişlerdir (TKGM TT 146: 39b, 98b, 99a-b, 105a-b). Toprak merkezli göç hareketlerine bakıldığında göç veren köyler aynı zamanda göç alan köylere dönüşebilmişlerdir. Örneğin, Ulupınar, Yazıyağsıyan, Yakayağsıyan, Kozağaç, Muarrif, Davul, Abdülcelil, Yenice, Bozdoğan, Gerepolid, Ruus, Yazır, Saraycık, Gene, Karaağa, Çepni, Derzi, Göltaş, Budek, Adaros, Burhan ve Oğuz gibi köyler hem göç almış, hem de göç vermişlerdir. Ayrıca sadece köyler arasında değil Akşehir, Ilgın ve Doğanhisar şehir sakinleri de ziraat yapmak için bazı köylerdeki toprakları işletmişlerdir (TKGM TT 146: 20a, 28a, 33a, 41b, 49b, 51b, 98a, 100b). Bu işletmeciler arasında Akşehir kadısı Mevlana Taceddin Karkın köyünde (TKGM TT 146: 21a), Yeniçeri Ali Beğ Engülü köyünde (TKGM TT 146: 26a) yarım çift ölçeğinde, yine aynı Yeniçeri Ali Beğ Yenice-i Yusuf Ağa köyünde (TKGM TT 146: 24a) 20 dönüm miktarı toprak tasarruf etmişlerdir.

SONUÇ

Akşehir'deki kitlesel göçlerin ilki 1466 sonrasında Trabzon, İstanbul ve Rumeli'ye sürgün yöntemiyle, ikincisi ise 1572'de yine aynı metotla Kıbrıs'a yapılmıştır. İlkinde bölgedeki Osmanlı hâkimiyetinin yerleşmesi ve Osmanlılaşma sürecinin hızlanması murat edilirken, ikincisinde Kıbrıs adasının güvenli unsurlarla takviye edilerek bir an önce vatan haline dönüştürülmesi hedeflenmiştir. Bu iki göç dalgası özünde zorunluluk ve içten dışa doğru bir mahiyet taşımıştır.

Bireysel göçler kitlesel göçlere göre daha fazla yaygınlık göstermekte, bunun merkezinde de toprak bulunmaktadır. Akşehir'e yerleşenlerin tamamının caba ve bennak statüsündeki topraksız köylülerden olması, köyden köye gidenlerin de yaşadıkları köylerde ekecek toprak bulamaması veya daha fazla toprak işlemek isteyen kişilerden oluşması bunun en önemli göstergesidir. Buradan hareketle, Akşehir özelinde kitlesel göçlerin devlet zoruyla, bireysel göçlerin kişilerin kendi iradeleriyle gerçekleştiği, ilkinde merkezi yönetimin önceliklerinin, diğerinde ise bireylerin geçim derdi ve daha iyi bir gelecek gibi endişelerin öne çıktığı söylenebilir. Geçim derdi, güvenlik ve daha iyi bir gelecek gibi hususlar her insanın en doğal beklentilerini oluşturduğundan bu tür göç hareketleri her dönemde görülmüş ve görülecektir. Göçlerin yıkıcı ve yıpratıcı etkisi kadar olumlu yönleri de dikkate alınmalı, iyi planlanmış ve yönlendirilmiş göç hareketlerinin nüfusu takviye ettiği, mevcut kültürel yapıya da dinamizm kattığı ve katacağı unutulmamalıdır.

KAYNAKLAR

Başkanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Defterler (BOA MAD): 241.

Başkanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defterleri (BOA TT): 40, 399, 1085.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi Tahrir Defterleri (TKGM TT): 146

AKÖZ, Alaattin (2014), *Sürü Peşinde Saban İzinde Osmanlı Devleti'nde Konargöçerler ve Köylüler*, Konya: Palet Yayınları.

AKÖZ, Alaattin (2016), "XVI. Yüzyıl Sonlarında Bozkır Nahiyesinde Geçimlik Faaliyetlere Bağlı Nüfus Hareketliliği", *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır (06-08 Mayıs 2016), Bildiri Kitabı*, Konya, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, s.1469-1478.

ÂŞIK PAŞAOĞLU (1332), Âşıkpaşazâde Tarihi, nşr. Ali Beğ, İstanbul: Matbaa-i Amire.

BARKAN, Ömer Lütfi (1942), "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, II: 279-386.

BARKAN, Ömer Lütfi (1943), *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî ve Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları, Kanunlar*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay.

BAŞKAN, Yahya (2013), "Fatih Sultan Mehmed Döneminde Karaman Bölgesinden İstanbul'a Nakledilen Nüfus", *Tarih Dergisi*, S.55: 107-134.

BAYKARA, Tuncer (1990), "Nasreddin Hoca ve Dönemi", *I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri, 15-17 Mayıs 1989 Ankara*, Ankara: TC. Kültür Bakanlığı Yay.

BAYRAM, Mikail (2006), *Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren – Mevlânâ Mücadelesi*, Konya

BOSTAN, Hanefi (2010), *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

*ÇETİN, Cemal (*2014), "Osmanlı Toplumunda Mahalleden İhraç Kararları ve Tatbiki: Konya Örneği (1645-1750)", *Journal of History Studies*, (6): 43-70.

DEMİR, Alpaslan (2016a), "Şahıs Adlarından Hareketle Nüfus Hareketleri ve İskân Tarihi Çalışmalarına Bir Katkı Karahisar-ı Behramşah Nahiyesi Örneği", I. *Uluslararası Bozok Sempozyumu 5-7 Mayıs 2016 Yozgat*: 451-458.

DEMİR, Alpaslan (2016b). "XV XVI Yüzyıllarda İnebazarı Şahıs Adları Üzerine Bir Değerlendirme", *Rodosto'dan Süleymanpaşa'ya Tekirdağ*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 429-436.

DÖNDER, Yasin – Alpaslan Demir (2016), "Şahıs Adlarından Hareketle Göç ve İskân Tarihi Çalışmalarına Bir Katkı Cincife Nahiyesi Örneği", *Türk Göçü 2016 Seçilmiş Bildiriler I*, Yazgan, P. - Tilbe, F. (der.) London: Transnational Press London: 223-229.

ERDOĞAN, Emine – Osman Gümüşçü (2016), "Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Göç Aktörleri Olarak Çift-Bozanlar", *Amme İdaresi Dergisi*, C.49, S.1: 29-56.

ERDOĞAN, Emine (2017), "Köy, Köylü ve Göç: Konya'da Çift-Bozanlar (17-18. Yüzyıl)", *Konya Araştırmaları Göç ve İskân*, edt. Alaattin Aköz – Doğan Yörük, Konya: Palet Yayınları, 205-220.

ERDOĞRU, Mehmet Akif (2004a), *Beyşehir Sancağının 1584 Tarihli Nüfus Sayımı (Beyşehir, Seydişehir, Bozkır)*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.

ERDOĞRU, Mehmet Akif (2004b), "Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar – III", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIX/1: 119-154.

ERDOĞRU, Mehmet Akif (2015), *1466 Tarihli Akşehir Mufassal Defteri [Metin ve İnceleme]*, Ankara: TTK Yay.

ERTÜRK, Volkan (2011), "Akşehir Sancağından Kıbrıs Adasına Sürülmüş Aileler", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.23: 45-58.

ERTÜRK, Volkan (2011), *XVI. Yüzyılda Akşehir Sancağı*, İstanbul: Akademi Titiz Yay.

FAROQHI, Suraiya (2016), *Devletle Başa Çıkmak Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasal Çatışmalar ve Suç 1550-1720*, Çev. Hamide Koyukan Bejsovec, İstanbul: Alfa Yay.

GENÇ, Mehmet (2000), *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken Yay.

GÖKÇE, Turan (1999), "1572-73 Yıllarında Kıbrıs'ta İskân Edilmek Üzere Karaman ve Rûm Vilâyetlerinden Sürülen Aileler", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S.1: 9-74.

GÖRENER, İbrahim (2011), İlmî Cazibe Yurdu Osmanlı'da Çok Yönlü Bir Müfessir: Nimetullâh-i Nahcuvânî, *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü Ve Tefsir Çalışmaları – I*, İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 281-294.

GÜMÜŞÇÜ, Osman (2017), "XVI. Yüzyıl Konya Göçleri", *Konya Araştırmaları Göç ve İskân*, edt. Alaattin Aköz – Doğan Yörük, Konya: Palet Yayınları, 161-180.

İNALCIK, Halil (1996a), "Köy, Köylü ve İmparatorluk", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul: Eren Yayınları, 1-14.

İNALCIK, Halil (1996b), "Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul: Eren Yayınları, 31-66.

KARADENİZ, Hasan Basri (2015), "Karaman Sürgünleri (1467-1474)", *Belleten*, C.LXXIX, S.284: 73-104.

KONYALI, İbrahim Hakkı (1945), *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir Tarihî – Turistik Kılavuz*, İstanbul: Numune Matbaası.

MEHMED NEŞRİ (1995), *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, II, Yay. Faik Reşit Unat – Mehmed A. Köymen, Ankara: TTK Yay.

ÖZEL, Oktay (1986), "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunda "Hariç Raiyyet", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 43: 159-171.

TURAN, Abdulbaki (1985), "Baba Ni'metullâh-i Nahcuvanî ve 'el-Fevatihu'l İlâhiyye vel-Mefatihu'l-Baybiyye' İsimli Tefsiri," *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1: 61-76.

YÖRÜK, Doğan (2005), *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*, Konya: Tablet Yay.

YÖRÜK, Doğan (2006), "1466 Tarihli Mufassal Deftere Göre Beyşehir ve Çevresindeki Osmanlı Timar Düzeni Hakkında Bazı Görüşler. I. Uluslararası Beyşehir ve Yöresi Sempozyumu, Konya: 163-172.

YÖRÜK, Doğan (2008), "XV-XVI. Asırlarda Akşehir Kent Merkezinin Nüfus Yapısı", *Bilig*, S.45: 165-198.

YÖRÜK, Doğan (2016), "Karaman Beyliğini Oluşturan Bazı Aşiret ve Aile Reislerinin Osmanlı Timar Kadrolarında İstihdamı (1466-1533)", *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü, Medeniyeti Sempozyumu –II [Karamanoğulları Beyliği]*, I, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yay., 138-159.

YÖRÜK, Doğan (2017a), "XVI. Yüzyıl Sonlarında Aksaray Sancağında Göçler", *Geçmişten Günümüze Göç*, I, ed. Osman Köse, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yay., 707-719.

YÖRÜK, Doğan (2017b), "XVI. Yüzyılda Aksaray, Koçhisar ve Ereğli Kazalarındaki Konar-göçerlerin İskânı", *Archivum Ottomanicum*, 34: 291-300.

Zeki Oğuz

ANKARA YÖRÜKLERİ ARASINDA KARAMANLI KONAR-GÖÇERLER (16. YÜZYIL)

Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ*

ÖZET

Ankara Yörükleri, 16. yüzyılda Anadolu'nun önemli yörük teşekküllerinden biridir. Konar-göçer hayat tarzı yaşayan bu grup hakkında bilgi veren en önemli kaynak grubu tahrir defterleridir. Tahrir defterlerinden edindiğimiz bilgilere göre Ankara Yörükleri, Ankara Sancağı ve sancağın daha çok güneyini kapsayacak şekilde yer yer bugünkü Afyon, Eskişehir, Çankırı, Aksaray ve Konya topraklarında bulunan muhtelif yerleri kendilerine yurt tutmak suretiyle hayatlarını sürdürmekteydiler. Bu yörük grubu içerisinde farklı bölgelerden gelenler olduğu gibi Karaman'dan gelen ve Karaman vilâyeti sınırları içinde olup Ankara Yörükleri içerisinde kaydedilen çok sayıda konar-göçer grup da bulunmaktadır. Bu makalede söz konusu grubun önemine değinilerek, özellikleri, bulundukları yerler ve cemaatleri üzerinde genel hatlarıyla durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Konar-göçerler, Ankara, 16. Yüzyıl, Karaman vilâyeti, Tahrir defterleri

* Prof. Dr. / Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, eozunlu@hacettepe.edu.tr

NOMADS FROM KARAMAN AMONGST ANKARA YORUKS (16th CENTURY)

ABSTRACT

Ankara Yörüks are one of the most important yörük entities in Anatolia. The most important resource group which inform about these nomads lifestyle are the tahrir registers. According to the information obtained from these tahrir registers, Ankara Yörüks were spending their life to settle in the district of Ankara and in the manner that mostly involves the various places situated in southern parts of the district and places in-present Afyon, Eskişehir, Çankırı, Aksaray and Konya. In these Yörüks groups, there were many nomads who come from Karaman and recorded in Ankara Yörüks in the borders of Karaman. In this article, the importance of this group, their characteristics, and the places that they stayed and their community will be dwelled on in general terms.

Keywords: Nomads, Ankara, 16th Century, Karaman Province, Tahrir Registers

GİRİŞ

Konar-göçerler 16.yüzyılda Osmanlı toplumunu oluşturan önemli gruplardan biridir. Yaşam tarzlarının bir sonucu olarak ve hayvanlarının ihtiyaçlarını gözeterek mevsimine göre yaylak ve kışlakları arasında sürekli hareket halinde bulunan bu gruplar, konar bir vaziyete geçtikleri zaman çadırlarını yazın köyler, harabeler ve eski iskân mahalleri arasına kurarlar, kışın ise kasabaların yakınlarında bulunurlardı[1]. Ankara ve çevresi coğrafi yapı ve iklim açısından bakıldığında bu hayat tarzına oldukça uygundu. Meselâ Kızılcahamam (tahrir defterlerinde Yabanâbâd) yöresi yaylacılığında hayvanlar için orman çevresindeki otlaklardan yararlanılır, bu suretle ilkbahar mevsiminde büyüyen ekinlere hayvanların zarar vermesi de önlenmiş olurdu. Ankara ve çevresinin ormansız bir alana sahip olması bu bölgenin kışlak vazifesi görmesini de sağlardı. Bunun en önemli sebebi, bu alanda kışın kar yağsa da hayvanların otlamasına engel olmamasıydı[2].

16. yüzyılda yukarıda bahsettiğimiz konar-göçer hayat tarzı yaşayan Ankara Yörükleri üzerine daha önceleri tarafımızdan birçok vesilelerle muhtelif çalışmalar yapıldı[3]. Bu çalışmalarda en çok vurguladığımız hususlardan biri, bölgeye dair tahrir defterlerinden[4] edindiğimiz verilere göre söz konusu konar-göçer grubun 16. yüzyılda oldukça geniş bir sahaya yayılmış durumda olmalarıydı. Bu konar-gö-

1 Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı, Eren yay., İstanbul 1987, s.12.

2 Cemal Arif Alagöz, "Türkiye'de Yaylacılık Araştırmaları", Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, II (1993), s. 43.

3 Ankara yörüklerine ilk defa doktora tezimizde temas etmiştik. Bkz. Emine Erdoğan, Ankara'nın Bütüncül Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterleri'nin Analizi (TÜSOK-TAR Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora tezi), Ankara 2004, s. 69-79.; Doktora tezinden sonra bu hususlaki verilerimizi muhtelif yayınlarla daha etraflıca ortaya koymaya çalıştık. Bu hususta bkz. Emine Erdoğan, "Ankara Yörükleri (1463, 1523/30 ve 1571 Tahrirlerine Göre)", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM), Sayı: 18 (2005), s. 119-135.; Emine Erdoğan, "XVI. Yüzyılda Ankara Yörüklerinin İktisadi Hayatı (Tahrir Defterlerine Göre), Anadolu'da Yörükler, Tarihî ve Sosyolojik İncelemeler, (Ed. Hayati Beşirli-İbrahim Erdal), Phoenix yay., Ankara 2007, s. 31-50.; Emine Erdoğan Özünlü, "16. Yüzyılda Haymana Yörükleri: Coğrafi Yaşam Alanları Üzerine Bir Değerlendirme", Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Uluslararası Sempozyumu, Sakarya Battle and Haymana International Symposium, (Yay. Haz. Temuçin F. Ertan-Kadri Unat), Ankara 2017, s. 71-81.

4 Bu çalışmada 1523 tahrir dönemi için Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Ankara Sancağı'nın 117 numaralı ve H.929 (M.1523) tarihli olan mufassal tahrir defteri kullanılmıştır. (Bu defter bundan sonra BOA-TD-117 şeklinde kısaltılacaktır) 1571 tahrir dönemi için Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde bulunan 76 numaralı ve H.979 (M.1571) tarihli Ankara Yörük defterinden istifade edilmiştir. (Bu deftere 2012 yılında Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan katalogda yeni bir numara (306) verilmiştir. Bkz. Kuyûd-ı Kadîme Arşiv Kataloğu, Haz. Sevgi Işık- Songül Kadıoğlu-Mehmet Yıldırır, Ankara 2012, s. 27. Ancak bu defter literatürde daha çok 76 no ile bilindiğinden referanslarda yine bu numara tercih edilmiştir. Bu yüzden söz konusu defter bundan sonra da makalemizde TKGM-KKA-TD-76 olarak kısaltılacaktır). Bahsedilen bu defterler ve Ankara'ya ait diğer defterler için bkz. Erdoğan, Ankara Tahrir Defterleri'nin Analizi, s.11-17.

çer grup, Ankara Sancağı[5] sınırları içerisinde yer alan yerleşim birimlerini yaylak ve kışlak olarak kullandıkları gibi sancağın sınırlarını aşarak Karahisar-ı Sahib (Afyon), Sultanönü (Eskişehir), Kengiri (Çankırı), Aksaray ve Konya Sancağına bağlı Bayburd ve Turgud kazalarına da yayılmış durumdaydılar[6].

Kasaba yörükleri, Taceddinlü taifeleri, Haymana taifeleri, Uluyörük taifeleri ve Aydınbeylü taifelerinden oluşan ve oldukça geniş bir coğrafyada bulunan Ankara Yörükleri arasında başka bölgelerden gelen konar-göçer gruplar da bulunmaktaydı. Bu bağlamda özellikle Haymana Yörükleri arasında başka bölgelerden gelen konar-göçer grupların varlığı oldukça dikkate değerdir. Bunlar arasında 1523 tahririnde perakende cemaatler olduğu gibi, tahrir defterindeki ifadeyle Türkmen'den, Dulkadirlü'den, Şark'dan, Karaman'dan, Adana'dan, Ayntâb'dan gelen muhtelif cemaatler de bulunmaktaydı[7]. Bu durum bölgede söz konusu tarihlerde yoğun bir iç göçün yaşandığını göstermesi bakımından dikkate değerdir. Göç eden bu gruplar arasında dikkat çekici konar-göçerlerden biri de Karaman vilâyetinden[8] gelen yörük cemaatleridir. Şüphesiz Ankara'da bulunan konar-göçer cemaatler içerisinde Karaman'dan gelenler ile Karaman toprağında olan konar-göçer gruplar önemli bir yer işgal eder. Daha önce yaptığımız çalışmalarda Ankara Yörükleri içerisindeki bu gruplara detaylı bir şekilde temas edememiştik. Peki, bu hususa temas eden başka çalışmalar var mıdır? Bu hususta yapılan en önemli ve ufuk açıcı çalışmalardan biri Doğan Yörük'e aittir. D. Yörük, Aksaray Sancağı üzerine yapmış olduğu çalışmasında Aksaray Sancağındaki konar-göçerlere temas ederken aynı zamanda Aksaray toprakları içerisinde yer alan ancak Ankara Yörüklerine tabi olan konar-göçer gruplar hakkında da bilgi vermiştir[9]. Bu minvalde makalemizde büyük ölçüde Yörük'ün çalışmasından istifade edeceğiz. Ancak bu çalışma, D. Yörük'ün çalışmasından farklı olarak Aksaray Sancağı dışında Karaman vilâyeti sınırları içerisinde olan diğer idari birimlerde bulunan yörükleri de kapsamaktadır. Böylece Ankara Yörükleri içerisinde yer alan Karamanlı aşiretlerinin genel bir panoroması; aşiretlerin isimleri, bağlı oldukları idari birimler, nefer ve hâne bilgileri hazırlanan tablolarla kapsamlı bir şekilde sunulacaktır. Ancak burada yeri gelmişken bir hususu ifade etmekte yarar var: Karamanlı konar-göçerlerin tespit edilmesinde doğrudan tahrir defterlerinde konar-göçerlerin nereden geldikleri, hangi toprakta oturduklarına dair verilen bilgilerden istifade edilmiştir. Zira sadece cemaat adlarından hareketle tespitlerde bulunmak, bir cemaatin farklı yörük grupları içerisinde de bulunabileceğini gerçeğini göz ardı etmemize sebep olabilir. Dulkadirli Türkmenleri içerisinde Karamanlı oymaklarının olması[10] bu duruma misâl teşkil

5 Ankara Sancağı, bugünkü Ankara ve Elmadağı ile Ankara'nın Kalecik'e doğru uzanan çevreyi, Ankara'nın kuzey doğusunda olan Çubuk ilçesi ve çevresini, Ankara ile Ayaş arasındaki toprakları; Ayaş ve Beypazarı'na kadar uzanan bölgeyi; bugünkü Kızılcahamam ve çevresini; Ankara'nın güneyinde bugünkü Haymana kazâsının doğusunda kalan ve genellikle yörüklerin bulunduğu alanı kapsamaktaydı. Bkz. Özer Ergenç, Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya, Ankara Enstitüsü Vakfı yay., Ankara 1995, s.61-62.

6 Erdoğan, Ankara Tahrir Defterleri'nin Analizi, s. 70.

7 Erdoğan, Ankara Tahrir Defterleri'nin Analizi, s. 69-73.

8 Karaman vilayeti, 1530 yılında 8 sancaktan oluşmaktaydı. Bunlar; Konya, Beyşehir Akşehir, Larende, Aksaray, Niğde, Kayseriye ve İçil sancaklarıydı. Bu hususta bkz. Orhan Sakin, 16. Yüzyılda Anadolu'da Türkmenler ve Yörükler, İstanbul 2006, s. 30-31: D. Yörük'e göre ise 16. yüzyıl boyunca Konya, Beyşehir, Akşehir, Aksaray, Niğde ve Kayseri Karaman Beylerbeyliğinin değişmeyen sancaklarını oluşturuyorlardı. Bununla birlikte farklı zamanlarda Maraş, Bozok, Kırşehir, İçel ve Tarsus, Turgud sancakları da Karaman Eyaletine dahil edildi. Bkz. Doğan Yörük, XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584), Tablet yay., Konya 2005, s. 30-31.

9 Yörük, Aksaray Sancağı, 2005.

10 Arif Sarı, XVI. Yüzyılda Dulkadirliü Türkmenleri, TTK yay., Ankara 2018, s. 365.; Dulkadirli Türkmenleri içerisinde yer alan Karamanlı taifeler hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. İbrahim Solak, "XVI. Yüzyılda Maraş Bölgesinde Karamanlı Aşireti", Konya Araştırmaları, Göç ve İskân, (Ed. Alaattin Aköz-Doğan Yörük), Palet yay., Konya 2017, s. 181-185.; Ayrıca Danişmendli Türkmenleri içerisinde yer alan Karamanlı taifesi için bkz. Tufan Gündüz (2005), XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri, Yeditepe yay., İstanbul, s. 108.

eden örneklerden biridir. Bu çalışmada söz konusu hususları dikkate alsak da sadece cemaat adlarından hareketle bir sonuca gitmek elinizdeki makalenin sınırlarını aşacağı için daha çok defterlerdeki kayıtlar doğrultusunda tespitlerde bulunulacaktır. Bu minvalde konu iki şekilde ele alınmıştır: Karaman'dan gelen konar-göçerler, Karaman vilâyetinde olan konar-göçerler.

Karaman'dan gelen konar-göçerler

Ankara Yörükleri arasında olan ve tahrir defterlerinde Karaman'dan gelen cemaatler olarak ifade edilen konar-göçerler üzerinde durmadan önce bir hususta bilgi vermek gerekir. Ankara Yörükleri içerisinde Karaman'dan gelen cemaatlerin içinde bulunduğu yörük grubu, daha önce de ifade ettiğimiz üzere Haymana Yörükleri'dir. Haymana Yörükleri, hem 1523 hem de 1571 tahririnde Ankara Yörükleri içerisinde hem cemaat hem de nüfus bakımından en kalabalık yörük grubuydu[11]. Coğrafi mekân olarak bu gruba mensup cemaatler, Ankara Sancağına bağlı nahiyelerin (merkez kaza ile birlikte Bacı, Çubuk, Murtazaabad, Çukurcak, Kasaba) mezraaları ile sancak sınırları dışında bulunan Aksaray, Sivrihisar, Koçhisar (bugünkü Şereflikoçhisar)[12], Kalecik, Karaman, Sultanönü, Karahisar-ı Sahib (Barçınlu kazası), Bayburd ve Turgud topraklarında bulunmaktaydılar[13]. Bu noktada Konya yöresi üzerinde durmak gerekir. Bilindiği üzere Konya ve çevresi aşiretlerin yoğun bir şekilde bulundukları bölgelerin başında gelmekteydi. Bu bölge, Akşehir-Eskişehir ve Ankara sınırı olarak da bilinmektedir. Turgud-İli olarak tanımlanan bu bölge, Karamanoğullarının yoldaşı ve akrabası olan Turgutoğulları'nın bulunduğu yerdi. Burası aynı zamanda At-çeken yurdu olup, Osmanlı idaresinde Turgud, Bayburd ve Eskil olmak üzere üçe ayrılıyordu[14].

Ankara Yörükleri arasında mevcut olan Karamanlı konar-göçer gruplarına bakıldığında, bu grup içerisinde 1523 tahririnde 4 cemaatin yer aldığı görülür. Bu cemaatlerden ikisi perakende cemaat olup, bunlardan biri Melik Viran mezrasında bulunmaktaydı[15]. Karaman vilayetinden geldikleri *('an vilâyet-i Karaman amed est)* kaydedilen ve 13 neferden oluşan bu cemaatin devamlılığına 1571 tahririnde rastlanılmamaktadır. Bu cemaatin söz konusu tarihte yerleşik hayata geçmesi veya başka konar-göçer gruplarla karışması kuvvetle muhtemeldir. Zira 1571 tahririnde Melik Viran mezrasında Melik Viran adlı bir cemaat (52 nefer) olduğu gibi[16], aynı mezrada Beğmişlü (60 nefer)[17], Kürtünoğlu (25 nefer[18], Adalu (20 nefer)[19] adlı cemaatler de oturmaktaydı. Bu durumda söz konusu cemaatin bu cemaatlerin herhangi birine dâhil olma ihtimalini göz önünde bulundurmak gerekir. İşin ilginç tarafı Melik Viran mezrası 1523 tahririnde de konar-göçer grupların sakin oldukları bir yer özelliği göstermektedir. Bu tahrirde de söz konusu mezrada Melik Viran cemaati[20], Kırşehir'den geldikleri ifade edilen bir perakende cemaat (12 nefer)[21], Adalu cemaati

11 Erdoğan, Ankara Tahrir Defterleri'nin Analizi, s. 107.

12 Defterde bu yer Kuşhisar diye geçmektedir. Burası Ankara'nın Tuz gölü civarındaki bugünkü Şerefli Koçhisar ilçesidir. Bkz. Faruk Sümer, "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Yaşayan Bazı Üçoklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C.11, No:1-4 (Ekim 1949-Temmuz 1950), s. 481; Bu hususta ayrıca bkz. Erdoğan, Ankara Tahrir Defterleri'nin Analizi, s. 71. Bundan sonra Kuşhisar, Koçhisar olarak yazılacaktır.

13 Erdoğan, Ankara Tahrir Defterleri'nin Analizi, s. 71.

14 Alaattin Aköz, "Konya Çevresinde Moğol Aşiretleri (XIV-XVI. Yüzyıllar)", Konya Araştırmaları, Göç ve İskân, (Ed. Alaattin Aköz-Doğan Yörük), Palet yay., Konya 2017, s. 91.

15 BOA- TD-117, v. 556.

16 TKGM-TD-76, v. 112a.

17 TKGM-TD-76, v. 115a.

18 TKGM-TD-76, v. 111b.

19 TKGM-TD-76, v. 111b.

20 BOA-TD-117, s. 111.

21 BOA-TD-117, s. 659.

(13 nefer)[22], Beymişlü cemaati (49 nefer)[23], Çeviroğlu cemaati (19 nefer)[24], Tahirlü (Çevridi) cemaati (7 nefer), Delüler cemaati (11 nefer[25], Kürtünoğlu cemaati (14 nefer)[26] bulunmaktaydı.

Karaman'dan geldikleri ifade edilen bir diğer cemaat ise Adalu cemaatidir. Bu cemaat, 1523 tahririnde 67 neferden oluşmakta olup, Sarubuket mezrasında oturmaktaydı[27]. Söz konusu tarihte başka bir Adalu cemaati (3 nefer) ise Karaman toprağında olup, bu cemaat Kulfazıl cemaatinden idi[28]. Aynı ismi taşıyan bir diğer Adalu cemaati (13 nefer) daha önce de bahsettiğimiz üzere Melik Viran mezrasında oturmaktaydı. Şüphesiz bu cemaatlerin birbiriyle ilişkili olmaları veya birbirinden kopup başka başka yerlere gitmeleri kuvvetle muhtemeldir. Ancak nefer sayısı göz önünde bulundurulduğunda Sarubuket mezrasında oturan yörük grubunun (67 nefer) diğer cemaatlere oranla kalabalık ve dolayısıyla ana cemaatlerden biri olduğu ileri sürülebilir. 1571 tahririne bakıldığında ise Karaman'dan geldiklerine dair herhangi bir bilgi bulunmayan iki tane Adalu cemaatinin kayıtlı olduğu görülür. Bunlardan biri, Melikviran mezrasında oturan cemaat (20 nefer)[29], bir diğeri ise Aksaray toprağında oturan cemaattir (8 nefer)[30]. Burada sorulması gereken temel soru, 1523 tahririnde Karaman'dan kopup gelen cemaatin nerede olduğu sorusudur. 1571 tahririnde Karaman'dan geldiklerine dair hiçbir cemaat için bir bilginin yer almaması, var olanların da sayılarının oldukça az olması diğer cemaatlerde olduğu gibi bu cemaatin de başka gruplarla birleştiği, bir şekilde yerleşik hayata geçtikleri veya bulundukları yerden ayrıldıkları fikrini akla getirmektedir. Burada yeri gelmişken Ankara ve Konya'nın olduğu kadar Aksaray ve Ereğli kazasının konar-göçerler için önemli bir yurt yeri olduğunu ifade etmek gerekir. Aksaray kazasında Bektaşlu kabilesi, Yörük taifesi, Tataran-ı Şeyullah Kabilesi, Yüzdeciler taifesi ve belirsiz cemaatlerin yanı sıra Haymana kabilesi de bulunmaktaydı[31]. Ereğli kazasında ise Varsaklar, Koz (Burnaz) cemaati, Keremoğlu (Günay ve Salur) cemaati, Urban-ı Sapan cemaati, Yüzdeciler, küçük bazı cemaatler, perakende cemaatler ile Adalu cemaati bulunmaktaydı[32].

A. Aköz'ün tespitlerine göre, Ada cemaatinin adı Ata Beğ isimli bir Moğol beyinden gelmekte olup, bu bey Karamanoğullarının destekçilerinden biridir. Bu yardımlardan dolayı Karamanoğulları tarafından kendilerine Ilgın ve çevresi verilmişti. Dolayısıyla Ada cemaati, 1250'li yıllardan itibaren Anadolu'da hâkimiyetleri güçlenen ve dolayısıyla Anadolu'da etkin bir hale gelen Moğol aşiretlerinden biriydi[33]. Moğol aşiretleri, bugün Afyon ve Kayseri'ye kadar olan kısmı içine alan ve Osmanlı döneminde Turgud-Bayburd-Eskiil olarak adlandırılan bölgeyi yurd olarak tutan Atçeken ulusunun içerisinde de vardı[34]. Hatta 15.yüzyılın sonlarında Ulu Yörük taifelerinin içerisinde de vardı[35].

22 BOA-TD-117, s. 558.

23 BOA-TD-117, s. 557.

24 BOA-TD-117, s. 557.

25 BOA-TD-117, s. 558.

26 BOA-TD-117, s. 555.

27 BOA-TD-117, s. 563.

28 BOA-TD-117, s. 681.

29 TKGM-TD-76, v. 111b.

30 TKGM-TD-76, v. 148b.

31 Yörük, Aksaray Sancağı, s. 81-87; Bu hususta ayrıca bkz. Aköz, "...Moğol Aşiretleri...", s. 96.

32 Doğan Yörük, XVI. Yüzyılda Ereğli Kazası, Konya 2009, s. 74-86; Bu hususta ayrıca bkz. Aköz, "...Moğol Aşiretleri...", s. 97.

33 Aköz, "...Moğol Aşiretleri...", s. 81-82, 97, 101.

34 Orhonlu, Aşiretlerin İskânı, s. 18; Atçekenler hakkında bkz. Hasan Basri Karadeniz, "Atçekenlik ve Atçeken Yörükleri", Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri, Yör-Türk Vakfı yay., Tarsus 2000, 183-193.

35 Erhan Afyoncu, "Ulu Yörük (1485-1574)", Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri, Yör-Türk Vakfı yay., Tarsus 2000, s. 2.

Tablo 1- 1523 tahririne göre Karaman'dan gelen konar-göçerler

Kaynak	Birim	Açıklama	Nefer	Hâne
TD-117-s. 556	Cm-i Perakende	Der mz-i Melik Viran	13	7
TD-117-s. 563	Cm-i Adalu	Der mz-i Sarubuket (?)	67	32
TD-117-s. 607	Cm-i Perakende	Sâkin der cm-i Koküz (?)	11	7
TD-117-s. 700	Mz-i Ömer Danişmeniyye	Karaman Bozkırlusundan cm-i Enbiyalu eker.	-	-
TD-117-s. 664	Cm-i Erdevan	An cm-i Urunkuş, der cm-i Boyalu, el-mezbûr.	17	9
TD-117-s. 700	Mz-i Gümüşini ve Başviran ve Gönül	Cm-i Eşekli eker, an Karaman.	-	-

Kısaltmalar: Cm. cemaat, Mz. mezra.

16. yüzyılda Ereğli kazası üzerine önemli bir araştırması olan Doğan Yörük ise Adalu cemaatinin, Varsaklara bağlı olup, Ereğli'de yerleşik hayata geçtiklerini ileri sürmektedir. Yörük'e göre Varsakların Adaluoğlu Paşa Bey'i, 1470'li yıllarda Karaman topraklarını kendi topraklarına katan Osmanlılara karşı mücadele etmiştir. Yine O'na göre cemaat, 1476'dan itibaren Ada(lu) köyünü oluşturmakta hatta 1518, 1522, 1539 ve 1584 tahrirlerinde Ada, Bahtiyar, Taşağıl, Karakutlu ve Yeni köylerini oluşturanlar bu cemaatten gelmekteydiler[36]. Netice olarak Adalu cemaatine ait her iki görüş, söz konusu cemaatin farklı kollar halinde bölgede etkin bir şekilde varlığını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Karaman'dan gelen bir diğer cemaat ise yine başka bir perakende cemaatidir. 1523 tahririnde Koküz (?) cemaatinde oturduğu ifade edilen bu cemaatin (11 nefer)[37] perakende olması 1571 tahririnde takibini zorlaştırmaktadır. Zira bu tahrir döneminde Karaman'dan geldikleri ifade edilen böyle bir cemaat yoktur. Bununla birlikte Koküz (?) adında bir cemaatin olması (46 nefer)[38] bu tahrir döneminde söz konusu perakende cemaatin bu cemaat ile birleşmiş olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

Aşağıdaki tabloda verdiğimiz bir diğer cemaat ise Erdevan cemaatidir. 1523 tahririnde Karaman'dan gelen ve Orunguş[39] cemaatinden olduğu kayıtlı olan bu cemaat, 17 neferden müteşekkildi[40]. Bu cemaatin bir kolu da Koçhisar toprağında bulunmaktaydı[41]. İşin ilginç tarafı bu cemaatin adına da 1571 tahririnde tesadüf edilmemekte, buna mukabil Orunguş cemaatinden olduğu ifade edilen başka cemaatlerin var olduğu göze çarpmaktadır: Boyalu (75 nefer)[42], Çöblü Hamza (132 nefer)[43], Beyi Beylü (49 nefer)[44], Kaşıkcı (21 nefer, Koçhisar toprağında)[45] cemaatlerini bu anlamda zikretmek gerekir.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere özellikle 1523 tahririnde Karaman'dan gelen cemaatlerin yanı sıra Karaman'dan geldikleri ifade edilen bazı cemaatlerin ekip biçtikleri mezraların varlığı da dikkat çekicidir. Bu minvalde Karaman bozkırın-

36 Yörük, Ereğli Kazası, s. 75-76.

37 BOA-TD-117, s. 607.

38 TKGM-TD-76, v. 89b.

39 İncelediğimiz defterde Orunguş olarak kayıtlı olan cemaatin Runkuş (Unguş, Onguş Orunguş) olması kuvvetle muhtemeldir. Bu taife, F. Sümer'e göre Oğuzların Üçoklu teşekkülüne mensup Ramazanlı Ulusu boylarından biridir. Bu cemaatin önemli bir kısmı Adana'da bulunmaktaydı. Sümer'e göre Koçhisar'da bulunan taifenin Adana'dan geldikleri kuvvetle muhtemeldir. Bkz. Sümer, "...Üçoklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller", s. 443; Bu husta ayrıca bkz. Yörük, Aksaray Sancağı, s. 106.

40 BOA-TD-117, s. 664.

41 BOA-TD-117, s. 690.

42 TKGM-TD-76, v. 107a.

43 TKGM-TD-76, v.107b.

44 TKGM-TD-76, v. 108a.

45 TKGM-TD-76, v. 129a.

Tablo 2- 1523 tahririne göre Karaman vilâyetinde olan konar-göçerler

Kaynak	Birim	Açıklama	Nefer	Hâne
TD-117, s.529	Cm-i Bayburd		13	7
TD-117, s.549	Cm-i Büyük Musa	'An cm-i Bayburd	32	16
TD-117-s. 550	Cm-i Cüneydlü	Der hâk-ı Koçhisar	102	78
TT117, s.578	Cm-i Bayburd	'An cm-i Tosbağa, mz-i Yaröz ve Cullâh	27	12
TD-117, s.602	Cm-i Perakende	Sâkin der cm-i Gökosmanlu, hâk-ı Karaman	5	2
TD-117, s. 607	Cm-i Musa Seydilü	Der hâk-ı Karaman	21	13
TD-117, s. 661	Cm-i Yakuboğlu	Sâkin der hâk-ı vilâyet-i Karaman	9	6
TD-117, s. 667	Cm-i Muhtaç	'An cm-i Karaman Şah Hacılu, sâkin mz-i Muhtaç	63	40
TD-117-s. 699	Cm-i mz-i Dirkeşkaya	Cm-i Karamanlı eker, tabi'-i Karacadağ	-	-
TD-117, s. 678	Cm-i Kelamcı	Sâkin der vilâyet-i Karaman, der Ağılcık, nezd-i ky-i Büğdüz	9	7
TD-117, s. 682	Cm-i Kabak	Sâkin der cm-i Hamza Beylü, tâbi'-i Bayburd	11	7
TD-117, s. 683	Cm-i Perakende	Sâkin der karye-i Tapınar ve Çanak ve Sar Muradlu ve Beş Ağıl, der Kz-i Bayburd.	16	13
TD-117, s. 683	Cm-i Perakende	Sâkin der ky-i Beş Ağıl, der kz-i Turgud ve Danişmendlü,.... der kz-i Turgud	28	26
TD-117, s. 684	Cm-i Perakende	Kz-i Bayburd, ky-i Kara Ağıl	6	5
TD-117, s. 684	Cm-i Delüler	Lv-i Aksaray, tâbi'-i Aksaray	33	28
TD-117, s. 684	Cm-i Ilıcalı	Nh-i Aksaray, ky-i Karga	31	22
TD-117, s.685	Cm-i Kanadıkızıl	Nh-i Aksaray	7	5
TD-117, s. 685	Cm-i Perakende	Nh-i Aksaray, ky-i Safa	5	4
TD-117, s.685	Cm-i Özerli	Der cm-i Bay Hasanlu, nh-i Aksaray	22	20
TD-117, s. 686	Cm-i Perakende	'An cm-i Yörük Dündarlu, kz-i Aksaray	7	7
TD-117, s. 686	Cm-i Kürti	Tâbi'-i Koçhisar	7	4
TD-117, s. 686	Cm-i İlmek	Der cm-i Yundband (?), kz-i Aksaray	15	14
TD-117, s. 687	Cm-i Özli	Der cm-i Delüler, kz-i Aksaray	4	4
TD-117, s. 687	Cm-i Alişarlu	Nh-i Aksaray	7	4
TD-117, s. 687	Cm-i Perakende	Tâbi'-i Bozlu, kz-i Koçhisar	45	36
TD-117, s. 688	Cm-i Güneykaramanoğlanları	Der cm-i Delükler, kz-i Koçhisar	6	5
TD-117, s. 688	Cm-i Musa Fakih	Der cm-i Abdiler, nh-i Koçhisar	11	7
TD-117, s. 688	Cm-i Perakende	Der cm-i Tirehan, nh-i Koçhisar	17	13
TD-117, s. 688	Cm-i Emre Beyoğlu	Der cm-i İğdir, nh-i Koçhisar	5	5
TD-117, s. 689	Cm-i İlceli	Nh-i Aksaray, ky-i Ağça Ahir	16	13
TD-117, s. 689	Cm-i Perakende-i Haymana	Der cm-i Yundband, nh-i Aksaray	7	4
TD-117, s. 689	Cm-i Kaşıkçı	Nh-i Koçhisar	36	29
TD-117, s. 690	Cm-i Erdevanlu	Kz-i Koçhisar, der Urunkuş	81	63
TD-117, s. 691	Cm-i Kazanyüzü	Lv-i Aksaray, ky-i Köstendil Öyüğü	15	14

Kısaltmalar: Cm. cemaat, Mz. mezra, Kz. kaza, Ky. karye, Nh.nahiye, Lv.Livâ.

dan gelen ve Ömer Danişmeniyye mezrasını eken Enbiyalu cemaatinden bahsetmek lazım. Bu cemaat, defterde ayrı bir cemaat olarak verilmese de mezranın 1120 hasıl geliri olması ve buğday, arpa gibi zirai ürünleri ekip biçmeleri söz konusu cemaatin küçümsenmeyecek bir zirai faaliyet gerçekleştirdiğini göstermektedir[46]. Nitekim Özer Ergenç'in tespitlerine göre, Ankara'da paraya çevrilen tarımsal ürünün yetiştiği alan, güneyde Konya'ya batıda Eskişehir'e kadar uzanan alandı[47]. Dolayısıyla bu alanın ziraî üretim açısından ön planda olduğunu, hatta Ankara Yörüklerinin konar-göçer bir hayat tarzına sahip olmalarına rağmen tarım ve hayvancılıkla ilgili bir takım vergileri verdiğini, küçük sınaî işletmelerden olan değirmenleri dahi işlettiklerini söyleyebiliriz. Öyle ki Karaman'dan gelen yörüklerin içinde bulunduğu Haymana yörüklerinin 1523 tahririnde ürettiklerin buğdayın kg. cinsinden değeri yaklaşık 1.531.663 idi[48]. Kışlakta kondukları yerlerde ekinlik yani ziraî faaliyetler içerisinde bulunmaları sebebiyle bu gruplar, yerleşiklik ile göçebelik arasında bir ara yaşam biçimi olan ve kanunnâmelerde konar-göçer olarak tarif edilen yaşam biçiminin benimsenmesine yol açmışlardır[49].

Benzer durum Gümüşini, Başviran ve Güveğiler mezrasını ekip biçen cemaatler için de geçerlidir. 1523 tahririnde bu mezralar Karaman'dan geldikleri kaydedilen Eşekli cemaati tarafından ekilmekteydi[50].

Karaman Vilâyeti toprağında olan konar-göçerler

Ankara Yörükleri arasında Karaman vilâyetinden geldikleri ifade edilenlerin dışında ayrıca Karaman Vilâyeti topraklarında olanlar da bulunmaktadır. Defterde bu konar-göçer grupların bulunduğu yerlere dair daha ayrıntılı bilgilere rastlamak mümkün. Hem 1523 hem de 1571 tahririnde bu grupların genel ifadeyle Karaman vilâyeti toprağında oldukları ifade edilirken zaman zaman daha detaylı bir şekilde hangi kazada hatta köyde olduklarına dair verilere de rastlanılmaktadır. Bu verilerden hareketle elde ettiğimiz tablolar aşağıda sunulmuştur (Bkz. Tablo-2 ve 3).

1523 tahririnde Karaman vilayetinde olan konar-göçerlere bakıldığında, bu hususi verilerin 1571 tahririnde oranla daha az olduğu ve konar-göçerlerin Bayburd, Aksaray, Turgud, Koçhisar toprağına yayılmış bir halde oldukları görülür.

Karaman toprağında olan konar-göçerler içerisinde en kalabalık olan cemaatlerden biri 1523 tahririnde Cüneydlü cemaatidir (102 nefer). Bu cemaat Koçhisar, yani daha önce de ifade edildiği üzere bugünkü Şerefli Koçhisar toprağında bulunmaktaydı. Bu arada Koçhisar kazasının da önemli bir konar-göçer yurdu olduğunu söylemek gerekir. Bu kazada Bozdoğan kabilesi, Bozkırlu Kabilesi, Hindili Kabilesi, Runkuş Kabilesi, Yüzdeci Kabilesi ve müstakil cemaatler bulunmaktaydı. Aköz'den hareketle edindiğimiz bilgilere göre, Koçhisar kazasında Cüneydlü cemaati de bulunmaktaydı ve bu cemaat söz konusu müstakil cemaatlerden biri olup, büyük ihtimalle Uygur kökenliydi. Zira yine O'na göre, Cüneyd adı Kadı Burhaneddin döneminde Kayseri valisi olan Ömer oğlu Cüneyd'den büyük bir ihtimalle gelmektedir. Aköz'ün tespitlerine göre, bu aşiretin nefer sayısı 1522'de 58'di[51].

Ankara yörükleri arasında geçen Cüneydlü cemaatinin bu cemaatle bağlantısı olması kuvvetle muhtemel. Üstelik bu cemaati, 1571 tahririnde de takip edebilmek mümkün. Elde edilen verilere göre bu cemaat, bu tahrir döneminde yine Koçhisar toprağında idi. Ancak bu defa nefer sayısı 68'e düş-

46 BOA-TD-117, s. 700.

47 Ergenç, Ankara ve Konya, s. 95.

48 Erdoğan, "...Ankara Yörüklerinin İktisadi Hayatı...", s. 33-44.

49 Orhonlu, Aşiretlerin İskânı, s.13.

50 BOA-TD-117, s. 700.

51 Aköz, "...Moğol Aşiretleri...", s. 98-99.

Tablo 2- 1523 tahririne göre Karaman vilâyetinde olan konar-göçerler

Kaynak	Birim	Açıklama	Nefer	Hâne
TD-76, v. 61a	Cm-i Perakende-i Yumru	Kz-i Bayburd, ky-i Kışla	11	8
TD-76, v. 69a	Cm-i Germiyan	'An Haymana-i küçük, haric ez defter, Göllüpınar kışlalarıymış.	20	18
TD-76, v. 76a	Cm-i Perakende-i Gökosmanlu	Hâk-ı Kz-i Bayburd	5	3
TD-76, v. 82a	Cm-i Güliklü	Der Turgud, sâkin Develü	21	20
TD-76, v. 89b	Cm-i Umran	Tâbi'-i Bayburd	5	5
TD-76, v. 105b	Cm-i Perakende	Kz-i Bayburd	3	3
TD-76, v. 112b	Cm-i Perakende-i Keşici	Tâbi'-i Aksaray	5	4
TD-76, v. 113a	Cm-i Sarıkızıl	Tâbi'-i Aksaray	3	3
TD-76, v. 122a	Cm-i Balçıkhisarı	Kz-i Turgud	5	5
TD-76, v. 123b	Cm-i Perakende-i Kürti	Tâbi'-i Koçhisar, der Karatekir	4	3
TD-76, v. 123b	Cm-i Perakende-i Ömer Koçac	Tâbi'-i Koçhisar, der Karatekir, hariç ez defter	4	4
TD-76, v. 123b	Cm-i Perakende-i Türkmenlü	Nd. Paşalu tabi-i Koçhisar	8	1
TD-76, v. 129a	Cm-i Kaşıkcı	Tâbi'-i Urunkuş, Nh-i Koçhisar	21	18
TD-76, v. 131b	Cm-i Uçan	Hâk-ı Koçhisar	70	70
TD-76, v. 132a	Cm-i Perakende-i Uçan	Hâk-ı Koçhisar	2	2
TD-76, v. 132b	Cm-i Evliya Şeyhlü	Hâk-ı Koçhisar	51	41
TD-76, v. 133a	Cm-i Erbasanlu	Hâk-ı Koçhisar	51	43
TD-76, v. 133a	Cm-i Öyükköy	Hâk-ı Koçhisar	15	11
TD-76, v. 133b	Cm-i Keremüddin	Hâk-ı Koçhisar	5	5
TD-76, v. 133b	Cm-i Tekye Öyük	Hâk-ı Koçhisar	19	14
TD-76, v. 134a	Cm-i Sekiz Pınarı	Tâbi'-i Cüneyd, hâk-ı Koçhisar	36	28
TD-76, v. 134a	Cm-i Maksudlar (Hunza Kuyusu)	Hâk-ı Koçhisar	15	13
TD-76, v. 134b	Cm-i Halifelü	Tâbi'-i Cüneyd, hâk -ı Koçhisar	17	13
TD-76, v. 134b	Cm-i Çavuşlar	'An cm-i Cüneylü, hâk-ı Koçhisar	18	16
TD-76, v. 135a	Cm-i Çeriklü	'An cm-i Seyyidlü, hâk-ı Koçhisar	10	6
TD-76, v. 135a	Cm-i Baklucalu	Tâbi'-i Cüneydü, hâk-ı Koçhisar	5	3
TD-76, v. 135a	Cm-i Maksudlar (Durmuş Fakihlü)	Tâbi'-i Cüneydlü, hâk-ı Koçhisar	11	9
TD-76, v. 135b	Cm-i İnebeylü	'An cm-i Maksudlar, hâk-ı Koçhisar	17	11
TD-76, v. 135b	Cm-i Söğütler	'An cm-i Cüneydler, hâk-ı Koçhisar	33	25
TD-76, v. 136a	Cm-i Karsıklu	'An cm-i Ballucalu, hâk-ı Koçhisar	7	5
TD-76, v. 136a	Cm-i Böreklü	Tâbi'-i Cüneydlü, hâk-ı Koçhisar	17	16
TD-76, 136b	Cm-i Cüneydlü (Akçeşehr)	Hâk-ı Koçhisar	68	52
TD-76, v. 136b	Cm-i Karacalı	'An cm-i Kürti, hâk-ı Koçhisar	29	21
TD-76, v. 137a	Cm-i Hendelü	Hâk-ı Koçhisar	5	3
TD-76, v. 137a	Cm-i Ecmelü	Sâkin Kürti, hâk-ı Koçhisar	5	3

TD-76, v. 137b	Cm-i Ömeroğlu	‘An cm-i Kürti, hâk-ı Koçhisar	28	24
TD-76, 137b	Cm-i Balluca	Tâbi'-i Cüneydlü, hâk-ı Koçhisar	30	22
TD-76, v. 138a	Cm-i Koyun Abdallu	Tâbi'-i Kürti, hâk-ı Koçhisar	14	12
TD-76, v. 138a	Cm-i Deveci Alillü	Hâk-ı Koçhisar	11	9
TD-76, v. 138b	Cm-i Perakende, ‘an cm-i İnbad	Hâk-ı Koçhisar	13	11
TD-76, v. 138b	Cm-i Perakende	Der cm-i Emir Fakihlü, hâk-ı Koçhisar	6	5
TD-76, v.138b	Cm-i Osmanlu	Hâk-ı Koçhisar	3	3
TD-76, 139a	Cm-i Kara Seki	Hâk-ı Koçhisar	10	9
TD-76, v.139a	Cm-i Şiremen	Hâk-ı Koçhisar	6	6
TD-76, v. 139a	Cm-i Musa Fakihlü	Hâk-ı Koçhisar	18	16
TD-76, v. 139b	Cm-i Balis	Hak-ı Koçhisar	2	2
TD-76, v. 139b	Cm-i Emzük (İğdir)	Hâk-ı Koçhisar	21	20
TD-76, v.140a	Cm-i Devekazan	Hâk-ı Koçhisar	5	4
TD-76, v. 140a	Cm-i Koyuncular	Hâk-ı Koçhisar	6	6
TD-76, v. 140b	Cm-i İbrahim Hacılu	‘An cm-i İnebeylü, hâk-ı Koçhisar	6	5
TD-76, v. 140b	Cm-i Avcılar	Hâk-ı Koçhisar	13	11
TD-76, v. 141a	Cm-i Derziler	Hâk-ı Koçhisar	2	2
TD-76, v. 141a	Cm-i Mazcı	Hâk-ı Koçhisar	4	3
TD-76, v. 141a	Cm-i Karsıklu	Hâk-ı Koçhisar	3	2
TD-76, v. 141b	Cm-i İlanlu	Hâk-ı Koçhisar	4	3
TD-76, v. 141b	Cm-i Hamak	Hâk-ı Koçhisar	11	10
TD-76, v. 141b	Cm-i Asma	Hâk-ı Aksaray	5	4
TD-76, v. 142a	Cm-i Mustafa Hacılu	Hâk-ı Aksaray	8	5
TD-76, v. 142a	Cm-i Bağmış	Hâk-ı Aksaray	33	25
TD-76, v. 142b	Cm-i Ömer Koçaş	Hâk-ı Aksaray	11	7
TD-76, v. 142b	Cm-i İne Hocalu	Hâk-ı Aksaray	4	3
TD-76, v. 142b	Cm-i Ilıcalu	Hâk-ı Aksaray	31	26
TD-76, v. 143a	Cm-i Tavşancı	Hâk-ı Aksaray	12	10
TD-76, v. 143a	Cm-i Aksaray	‘An Haymana	21	18
TD-76, v. 143b	Cm-i Perakende-i Haymana-i Müteferrika	Hâk-ı Aksaray	38	34
TD-76, v. 143b	Cm-i Perakende	Hâk-ı Aksaray	9	8
TD-76, v. 144a	Cm-i Kılıç	Hâk-ı Aksaray	16	15
TD-76, v. 144a	Cm-i Boğazlı	Hâk-ı Aksaray	28	24
TD-76, v. 144b	Cm-i Kızıl Hamzalu	Hâk-ı Aksaray	5	3
TD-76, v. 144b	Cm-i Padişah Çevirmi (?)	Hâk-ı Aksaray	5	5
TD-76, v. 145a	Cm-i Perakende	‘An cm-i Gencimlü, hâk-ı Aksaray	10	8
TD-76, v. 145a	Cm-i Perakende	‘An cm-i Yazuartık, hâk-ı Aksaray	13	11
TD-76, v. 145a	Cm-i Ilıcalı	Hâk-ı Aksaray, ky-i Akça Ahir	21	18
TD-76, v.145b	Cm-i Hacı Fakihlü	Hâk-ı Aksaray	10	8
TD-76, v. 145b	Cm-i Derlik	Tâbi'-i Akça Ahir, Hâk-ı Aksaray	8	6

TD-76, v. 146a	Cm-i Yundband	Hâk-ı Aksaray	50	34
TD-76, v. 146a	Cm-i Delüler	Hâk-ı Aksaray	105	89
TD-76, v. 147a	Cm-i Kara Mehmedlü	Hâk-ı Aksaray	38	3
TD-76, v. 147a	Cm-i Küçük Delüler	Hâk-ı Aksaray	20	15
TD-76, v. 147b	Cm-i İncik	Hâk-ı Aksaray	13	11
TD-76, v. 147b	Cm-i Pınarbaşı (Tekye Öyük)	Hâk-ı Aksaray	7	4
TD-76, v. 147b	Cm-i Türkmen	Hâk-ı Aksaray, der kurb-ı Hasandağı	7	5
TD-76, v.148a	Cm-i Hasan Yurdu	Hâk-ı Aksaray, hak-ı Eskiil	9	7
TD-76, v.148a	Cm-i Sarı Kızıl	Hâk-ı Aksaray	5	3
TD-76, v. 148b	Cm-i Sultan	Hâk-ı Aksaray	4	4
TD-76, v.148b	Cm-i Adalu	Hâk-ı Aksaray	8	6
TD-76, v. 148b	Cm-i Abdalhasan (Bulahasan)	Hâk-ı Aksaray	31	27
TD-76, v. 149a	Cm-i Perakende	Hâk-ı Aksaray	5	5
TD-76, v. 149a	Cm-i Geldiklan	Hâk-ı Aksaray	14	12
TD-76, v. 149b	Cm-i Perakende-i Veys Fakihlü	Hâk-ı Aksaray	8	6
TD-76, v. 149b	Cm-i Perakende	Kz-i Aksaray, ky-i Sinan	11	9
TD-76, v. 149b	Cm-i Perakende	‘An cm-i Çiftlik, kz-i Aksaray	16	14
TD-76, v. 150a	Cm-i Alemşadlu	Hâk-ı Aksaray	13	11
TD-76, v. 150a	Cm-i Perakende, ‘an cm-i Depe	Hâk-ı Aksaray	10	8
TD-76, v. 150b	Cm-i Divderen	‘An cm-i Yancık, hâk-ı Aksaray	14	12
TD-76, v. 150b	Cm-i Perakende-i Ak İn	Hâk-ı Aksaray	13	9
TD-76, v. 150b	Cm-i İnce	‘An cm-i Hurşidlü (Kozağıl), hâk-ı Aksaray	9	7
TD-76, v. 154a	Cm-i Salbaş	Kz-i Bayburd	2	1
TD-76, v. 158a	Cm-i Yahşılar	Hâk-ı Bayburd	14	14
TD-76, v. 158a	Cm-i Çoban Viranı	Tâbi'-i Büyük Musalı, hâk-ı Turgud	10	10
TD-76, v. 158b	Cm-i Diklik	Tâbi'-i Çobanviranı, tâbi'-i Turgud	8	8
TD-76, v. 159b	Cm-i Merdivanlu	Kz-i Koçhisar	81	81

Kısaltmalar: cm. cemaat, mz. mezra, kz. kaza, ky karye, nh. nahiye.

müştür[52]. Bu defterde dikkat çekici olan husus, bu bölgede Cüneydlü adında başka cemaat olmasa da Cüneydlü cemaatine tabi olan çok sayıda cemaatin varlığıdır. Bunlar; Maksudlar (11 nefer), Bakucalu (5 nefer), Çavuşlar (18), Balluca (30), Böreklü (17) cemaatleridir[53]. Bütün bu cemaatlerin söz konusu tarihte Koçhisar toprağında olması, 1523 tahririnde mevcut olan cemaatten sonradan kopmalar olmuş olabileceği fikrini akla getirmektedir.

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere Karaman vilâyetinde olan konar-göçerlerin 1571 tahririnde hem cemaat, hem de nüfus bakımından 1523 tahrir dönemine oranla sayısal anlamda önemli bir çoğunluğa sahip olduğu görülür. Bu bağlamda D. Yörük'ün Aksaray sancağında bulunan yörüklere dair önemli tespitleri bulunmaktadır. Ona göre,

52 TKGM-TD-76, v. 136b.

53 TKGM-TD-76, v. 134b-137b.

1571 yılında konar-göçer cemaatlerle ilgili bir düzenlemeye gidilmiş ve Aksaray Kazâsı'ndan 45, Koçhisar Kazâsı'ndan ise 50 cemaat, "*Tavâyif-i Ulu Haymana Hass-ı Mahmud Paşa*" başlığı altında bir idarî birim olarak Ankara Sancağı'na nakledilmiştir. O'na göre bu tarihte Aksaray sancağı için bir tahrir işlemi gerçekleştirilmemesine rağmen buradaki konar-göçerlerin Ankara Sancağı'na nakledilmesinin nedenleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte Yörük'e göre Aksaray Sancağı konar-göçerlerinin iktisadi ve idari bakımdan bir birlik oluşturmaları; hasların yanı sıra zeamet ve timara dahil olmaları, 1500 ile 1522 tarihleri arasındaki has, timar ve zeamet sistemine dahil olan cemaatlerin daha sonraları has kategorisi içerisine dahil edilmeleri bu durumun nedenlerinden biri olabilir[54]. Bir diğer ifadeyle iktisadî gerekçeler bu uygulamada etkili olmuş gözüküyor.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, 16. yüzyılda Konya ve çevresi Anadolu'daki göç hareketliliğini göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir. Şu ana kadar yapılan çalışmalarda bu yüzyılda en fazla göçün kırdan kente olduğu ve bu bağlamda Konya, Larende, İstanbul ve Bursa şehrine gidenlerin olduğu, bu arada bölgede kırdan kıra da göç olduğu bilinmekteydi[55]. Ancak yaptığımız bu çalışma; yani Ankara Yörükleri arasında Karamanlı konar-göçerlerin olması, konar-göçer grupların kendi aralarında da bir hareketlilik yaşadıklarını göstermektedir. Nitekim bu durum sadece Ankara Yörükleri için geçerli olmayıp başka yörük grupları için de geçerlidir. Meselâ, daha önce Dulkadirli Türkmenleri arasında bulunan Cerid aşiretinin bir kısmının daha sonraları Danişmendli Türkmenleri içerisine katıldıkları bilinmektedir[56].

Elbette yukarıdaki tablolarda verdiğimiz bütün cemaatler üzerinde ayrı ayrı araştırma yapılmasını hak etmektedir. Ancak bu durum elinizdeki çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Bu sebeple şimdiye kadar yaptığımız değerlendirmede konuya dair genel bir çerçeve çizmeye çalıştık. Bu vesile ile söz konusu çalışmanın genelde Anadolu'nun iskân ve göç tarihine, özelde ise Ankara ve Konya çevresindeki göç hareketlerine dair fikir vermesi en büyük temennimizdir.

KAYNAKLAR

İstanbul, Başbakanlık Osmanlı Arşivi**,** Tahrir Defterleri No:117.

Ankara, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, Tahrir Defterleri No:76.

AFYONCU, Erhan (2000), "Ulu Yörük (1485-1574)", *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri*, Yör-Türk Vakfı yay., Tarsus, s. 1-7.

AKÖZ, Alaattin (2017), "Konya Çevresinde Moğol Aşiretleri (XIV-XVI. Yüzyıllar)", *Konya Araştırmaları, Göç ve İskân*, (Ed. Alaattin Aköz-Doğan Yörük), Palet yay., Konya, s. 81-107.

ALAGÖZ, Cemal Arif, "Türkiye'de Yaylacılık Araştırmaları", *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, II (1993), s. 1-51.

ERDOĞAN, Emine (2004), Ankara'nın Bütüncül *Ankara'nın Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterleri'nin Analizi (TÜSOKTAR Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora tezi), Ankara.

ERDOĞAN, Emine (2005), "Ankara Yörükleri (1463, 1523/30 ve 1571 Tahrirlerine Göre)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve*

54 Yörük, Aksaray Sancağı, s. 80-81.

55 Osman Gümüşçü (2017), "XVI. Yüzyıl Konya Göçleri", Konya Araştırmaları, Göç ve İskân, (Ed. Alaattin Aköz-Doğan Yörük), Palet yay., Konya, s. 168.

56 Gündüz, Danişmendli Türkmenleri, s. 93.

Uygulama Merkezi Dergisi (*OTAM)*, Sayı: 18, s. 119-135.

ERDOĞAN, Emine (2007), "XVI. Yüzyılda Ankara Yörüklerinin İktisadi Hayatı (Tahrir Defterlerine Göre), *Anadolu'da Yörükler, Tarihî ve Sosyolojik İncelemeler*, (Ed. Hayati Beşirli-İbrahim Erdal), Phoenix yay., Ankara, s. 31-50.

ERDOĞAN ÖZÜNLÜ, Emine (2017), "16. Yüzyılda Haymana Yörükleri: Coğrafi Yaşam Alanları Üzerine Bir Değerlendirme", *Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Uluslararası Sempozyunu, Sakarya Battle and Haymana International Symposium*, (Yay. Haz. Temuçin F. Ertan-Kadri Unat), Ankara, s. 71-81.

ERGENÇ, Özer (1995), *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı yay., Ankara.

GÜMÜŞÇÜ, Osman (2017), "XVI. Yüzyıl Konya Göçleri", *Konya Araştırmaları, Göç ve İskân*, (Ed. Alaattin Aköz-Doğan Yörük), Palet yay., Konya, s. 161-179.

GÜNDÜZ, Tufan (2005), *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri*, Yeditepe yay., İstanbul.

KARADENİZ, Hasan Basri (2000), "Atçekenlik ve Atçeken Yörükleri", *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri*, Yör-Türk Vakfı yay., Tarsus, s.183-193.

Kuyûd-ı Kadîme Arşiv Kataloğu (2012), (Haz. Sevgi Işık- Songül Kadıoğlu-Mehmet Yıldırır), Ankara.

ORHONLU, Cengiz (1987), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, Eren yay., İstanbul.

SAKİN, Orhan (2006), *16. Yüzyılda Anadolu'da Türkmenler ve Yörükler*, İstanbul.

SARI, Arif (2018), *XVI. Yüzyılda Dulkadirliü Türkmenleri*, TTK yay., Ankara.

SOLAK, İbrahim (2017), "XVI. Yüzyılda Maraş Bölgesinde Karamanlı Aşireti", *Konya Araştırmaları, Göç ve İskân*, (Ed. Alaattin Aköz-Doğan Yörük), Palet yay., Konya, s. 181-185

SÜMER, Faruk (1949-1950), "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Yaşayan Bazı Üçoklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C.11, No:1-4, s. 437-508.

YÖRÜK, Doğan (2005), *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*, Tablet yay., Konya.

YÖRÜK, Doğan (2009), *XVI. Yüzyılda Ereğli Kazası*, Konya.

Zeki Oğuz

ON ALTINCI YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA KÖYLÜLERİN BAŞKA KÖYLERE VE YAKIN ŞEHİRLERE GÖÇ ETMESİ: BEYŞEHİR VE SEYDİŞEHİR'İN DURUMU

Mehmet Akif ERDOĞRU*

ÖZET

Bu yazıda, on altıncı yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğunda önemli bir sorun olan yoksul köylü erkeklerin zirai arazilerde çalışmak için çevre köylere yaptıkları bireysel göçler Beyşehir, Seydişehir ve Bozkır ölçeğinde incelenmektedir. Bu iç göçün sebepleri, merkezi ve yerel idarecilerin köylüler üzerindeki vergi baskısı, zirai toprakların genişleme hızının nüfus artış hızından daha fazla olması, asayişsizlik, yiyecek fiyatlarının ücretlerden daha fazla artması, göçebelerin köylere yerleşmeye başlamasıyla araziler üzerindeki baskı, imtiyazlı zümrelerin artarak köylüler üzerindeki yükün artması olarak gösterilebilir. Yoksul köylüler zirai potansiyeli olan çevre köylere göç etmişler, sonra da buralarda daimi olarak yerleşmek istemişlerdir. Bazı köyler daimi nüfustan mahrum kalmış ve tamamen dağılmıştır. Ayrıca, bazı köylüler, şehirlere göç etmişlerdir. Savaşlar, kıtlık, doğal afetler gibi diğer faktörler de köylülerin ekonomik durumunu ağırlaştırmıştır. Bu göçlerin planlı ve organize olduğunu gösteren kanıtlar henüz elimizde bulunmamaktadır. Bunlardan başka, artan nüfusu dengelemek için Osmanlı hükümetlerinin bu

* Prof. Dr. / Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, aerdogru@gmail.com

bölgeden, yeni fethedilen Kıbrıs'a yoksul köylüleri göç ettirdiğine dair bilgilerimiz bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Köylü Göçleri, Beyşehir, Seydişehir, Bozkır, Reaya, Köylüler, Osmanlılar, Karaman

OTTOMAN PEASANT MIGRATION TO NEARBY VILLAGES AND TOWNS IN THE PROVINCE OF QARAMAN AT THE END OF THE SIXTEENTH CENTURY: THE CASE OF SUB-PROVINCE OF BEYŞEHİR AND SEYDİŞEHİR OF KONYA OF CENTRAL ANATOLIA

ABSTRACT

My paper is based mainly on Ottoman *Tahrir Defter*s (dated 1583 and 1584 of Ottoman sultan Murad III.) of Beyşehir of the Province of Qaraman at the end of the sixteenth century. Some villagers has individually migrated to nearby villages to work in the agricultural areas, although Ottoman codes prohibited peasant migration. Because of many negative reasons against men form villages, some villages were fully abandoned in the region of Beyşehir. Because of population press, heavy taxation on peasants, rise of prices, destruction of public order, natural disasters, wars, scanty of lands, rise of privileged groups, economic situation of the peasants and semi-nomadic groups were became bad at the end of the sixteenth century. Only way for poor men from village is to migrate nearby villages where agricultural facilities were in good.

Keywords: Qaraman, Konya, Peasant Migration, Ottoman, Beyşehir, Villagers, Sixteenth Century, Central Anatolia.

GİRİŞ

On altıncı yüzyılın ikinci yarısında Karaman Eyaleti'nde topraksız yoksul köylülerin başka köylere veya yakın şehirlere göç etmesi, dolayısıyla Anadolu'nun kırsal hayatının tahrip olması Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihinin önemli olaylarından biridir.

Osmanlı hükümetleri arazilerin düzenli olarak işlemesi için gerekli olan zirai işgücünü köylülerden temin etme yoluna gitti. Bu nedenle köylülerin yerleştirildikleri köylerden başka köy veya şehirlere daimî veya geçici olarak göç etmesini hukuki olarak istememiştir. Osmanlı kanunnamelerinden anlaşıldığı kadarıyla, nazari olarak, köylülerin başka yerlere göç etmelerini başlangıçta yasaklamış, sonradan sınırlama getirilmiştir. Bilindiği gibi, bu kanunnameler, devlet gelirlerini ve sipahileri korumak amacıyla çıkarılmıştır. Ancak hükümetin getirdiği bu yasal engel veya sınırlamalara rağmen, Orta Anadolu'da ekecek biçecek toprağı olmayan yoksul köylülerin, hükümetin bu sınırlamaları dışında, bireysel olarak, başka yerlere, en azından mevsimsel olarak göç ettikleri ve sonra da bu yerlerde daimi olarak yerleşmeye (*mutavattın*) çalıştıkları Osmanlı nüfus sayımlarından belgenebilmektedir. Köylüler, açlık, kuraklık, kötü idare ve sel baskınları gibi ciddi sebepler ile başka yerlere göç etmek zorunda kaldılar. Köylülerin bu hareketliliği veya göçü, kendilerine kötü davranan yerel idarecilere karşı bir silah olarak kullandıkları ileri sürülmüştür. Özellikle harman zamanında işgücüne ihtiyaç duyulduğunda köylüler tarlalarda çalışmak için bir köyden başka bir köye gitmişlerdir. Dolayısıyla düzenli olmayan bu bireysel göçleri, kimi tarihçiler, daimi, planlı ve organize olmayan göçler olarak değerlendirmişlerdir. Harman bittikten sonra, bu erkekler genellikle eski köylerine geri dönmüşlerdir. Köylerde yaşam koşullarının kötüleşmesi, yerel idarecilerin köylülere karşı kötü ve kanunsuz davranışları nedeni ile köylüler hükümet idarecilerine karşı bir tepki olarak köylerinden göçmüşlerdir. Böyle durumlarda, köylüler gelişen koşullara göre davranma akıllılığını göstermişlerdir. Bu tür göçlere Osmanlı devlet geleneği açısından bakılırsa; eğer bir köylü yerinden ayrılır

ve kendisine tahsis edilen toprağı ekmezse, hasılat olmaz ve kırsal kesim metruk hale gelirdi. Dolayısıyla Osmanlı hazinesine de para girmezdi. Bu nedenle başka yerlere göçen köylülerin mutlaka eski köylerine döndürülmeleri gerekirdi. Toprağını terk eden köylüler yakalandığında, eski köylerine döndürülmeliydi. Yoksa tımar sistemi çökerdi. Klasik dönemde, bir köylü, on yıl boyunca bir köyde oturmuş ise, o artık yerleşmiş sayılırdı. Onu başka köye veya yere göçürmek Osmanlı kanunlarına göre mümkün değildi (Trabzon, Silistre ve Sofya kanunları). Eğer bu köylü şehre göçmüş ve on beş yıl boyunca şehirde yaşamış ise ve bu durumu ispat edebiliyorsa o artık şehirli sayılır ve onu geri köyüne döndürmek için zorlama yapılamazdı. Ama kendisinden çift bozan vergisi talep edilebilirdi. Aslında bu tür köylüler yakalandıklarında, eski köylerine gönderilmesi de pratikte kolay değildi.[1]

Filistin'de on altıncı yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan köylü göçleri üzerine çalışmış olan Amy Singer, göç eden köylüler ile sipahiler arasındaki ilişkiler ile ilgili olarak, Filistin'den değerli örnekler vermiştir. Onun Kudüs Mahkemesi tutanaklarından çıkardığı bilgilere göre, Filistin'de bir köy sipahisi, kendi köyünden ayrılarak, yakındaki bir köye yerleşme amacıyla giden üç erkeği mahkemeye vermiştir. Sipahiye göre bu erkekler, ya eski köylerine geri dönmeliydiler, ya da ceza olarak kendisine belli bir parayı ceza olarak ödemeliydiler. Ceza olarak talep edilen tutar, bölgelere göre değişebilirdi. Bazen de köyünden ayrılan erkekler için sipahi, köylüden, ilgili kişinin geri döneceğini garanti eden bir *kefil* talep edebilirdi. İmparatorluktaki tüm kadı ve sancakbeylerine gönderilmiş olan 1540 tarihli bir *yasaknâme*'ye göre, köylüler, önemli sebepleri olmadıkça, köylerini asla terk edemeyeceklerdi. Güvenlikleri sağlandığı ve yerel yöneticiler tarafından suiistimal edilmedikleri sürece, kendi köylerinde yaşayacaklardı. Köylülerin köylerinden kaçmaları veya göç etmeleri sebebiyle köylerin metruk hale gelmesi, Osmanlı hükümetleri açısından kabul edilemez bir durumdu. Eğer köylüler isyan etmişler ve köylerinden izinsiz ayrılmışlarsa, bu durum, hükümet tarafından ciddi bir şekilde incelenmeli ve koşullar uygun hale getirilerek, köylüler, topraklarına geri döndürülmeliydi.

Göç eden veya kaçan erkeklerin yanı sıra bir de, nerede olduğu bilinmeyen köylü erkekler (*gaib*) vardı. Bu tür kişilerin kaybolmasının sebepleri araştırılmalıydı. Bu tür kaçak veya kayıp kişiler hükümet açısından köylülerin sipahiye veya diğer yerel idarecilere ödediği vergilerin azalmasına sebep olabilirdi. Amy Singer, Filistin'de bu tür köylü göçlerin çok yüksek oranlarda ve düzenli olmadığını tespit etmiştir. Köylüler yerel idareciler tarafından suiistimal (aşırı vergi talep etme) edildiklerinde, memnuniyetsizliklerini göstermek için, başka yerlere göç etmişlerdir. Ona göre, Filistin'de nüfus baskısı bu göçün nedenleri arasında değildir. Filistin köylülerin yaptığı bu tür davranışlar organize ve geniş değildir ve 'bir çeşit gündelik direnme şekli 'olduğunu ortaya çıkarmıştır.[2]

BEYŞEHİR, SEYDİŞEHİR VE BOZKIR'DA GÖÇLER

Köylülerin göç etme olgusunu Amasya-Samsun bazında ele alan Oktay Özel, Celali İsyanlarının başlamasına neden olan köylülerin göç etmesi olgusu ile Anadolu'nun kırsal kesimlerinin tahrip olmasının sebepleri hakkında şimdiye kadar ileri sürülen temel görüşleri sıralar. Bunlar, yerel idarecilerin köylüleri suiistimal etmesi, onlara kötü davranması; ağır vergi yükü, *sekban ve sarıca bölükleri* gibi ateşli silahlar kullanan askerlerin ihtiyaçlarının artması (İnalcık'ın görüşü), köylü nüfusunun artması ve bunu köy ekonomisinin kaldıramama-

1 Amy Singer "Peasant Migration: Law and Practice in Early Ottoman Palestine", *New Perspectives on Turkey*, No. 8, fall 1992, s. 52-54

2 Singer, "Peasant Migration", s.62-63

sı (Akdağ'ın görüşü) gibi görüşlerdir. Bunun yanı sıra, köylülerin şehre göçü onların 'tercihlerinin' bir sonucu olduğu görüşünü, özellikle genç erkek köylülerin göç ettikleri ve bunların şehirde ya medreseye öğrenci olarak yazıldıkları (*suhte*) ya da eyalet idarecilerine kapılandıkları görüşünü (İslamoğlu-İnan'in görüşleri) belirtir. Oktay'a göre, Canik ve Amasya bölgelerinde bir nüfus baskısı vardır (M. Cook'un görüşünü destekler). Bu bölgelerde köylü çiftliklerinin parçalanması yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Topraksız evli erkeklerin sayısı (*caba-bennak*) bu bölgede artmıştır. Ona göre aynı durum Sivas ve Amasya bölgesinde de mevcuttur. Nüfus baskısı göçün asli etmenlerinden biridir.[3]

Bu konu üzerinde çalışmış olan Suraiya Faroqhi, Kadınhanı (*Saideli*) köylülerinin on altıncı yüzyılın ikinci yarısında başka köylere göç etmeleri durumuna kısaca değinmiştir. Bu dönemde Kadınhanı bölgesinde eski göçebelerin köylerde yerleştirilme süreci devam etmektedir. Sayıları az olmakla beraber bu eski göçebeler (cemaatler) yerleşik köylü olarak devlet kayıtlarına yazılmışlardır. Yerleştirilen *Atçekenler*'in sayısı azdır. Kendi köyü dışında göç ettiği köyde on yıldır oturanlar, o köye yazılmışlardır. Şehre göç ise çok azdır. Kadınhanı bölgesinden şehre sadece bir erkeğin göçtüğünü belirlemiştir. Ayrıca, Faroqhi, bu devlet kayıtlarının (tahrir defterleri), bu tür göçleri, sistematik bir şekilde kaydetmediğini, dolayısıyla da bu mesele hakkında fazla bilgi vermediklerini ifade etmiştir. Yine, bu bölgenin idari sınırları yeniden belirlenmiştir.[4] On altıncı yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoksul köylülerin, bireysel olarak, civar köylere veya yakın şehirlere göç etmesi örneğine, Konya'nın Beyşehir bölgesinde (Beyşehir, Seydişehir, Bozkır) de rastlanır. Aynen Kadınhanı köylerinde olduğu gibi, Beyşehir, Seydişehir ve Bozkır'ın köylerinde de bu tür köylü göçleri olmuştur. Faroqhi'nin belirttiği gibi, dönemin resmi nüfus ve vergi sayımları, bu tür göçler ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermese de, böyle bir olgunun mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Nerede olduğu bilinmeyenler bir yana, köylü olmasına rağmen, çeşitli nedenlerden dolayı Beyşehir ve Seydişehir gibi kent merkezlerine göç etmiş ve orada yerleşmiş (tavattun etmiş) köylüler vardı. Yine Şarkikarahisar (Şebinkarahisar) ve Kocaeli örneklerinde görüldüğü gibi, Anadolu'nun başka yerlerinde de, köylü göçleri devam ediyor ve teorik olarak bu iç göç, hükümet tarafından kontrol ediliyordu. Kimi köylerde başka köy veya yerlerden gelenler (*hariçden ziraat edenler*) tarım yapıyordu.[5] Bu tür göçten başka, Osmanlı hükümetlerinin emriyle, kendi istek veya arzuları dışında göçe zorlanan köylülere de rastlanıyor. Leila Erder ve Suraiya Faroqhi, iç göçün hükümetler tarafından bir 'araç' olarak kullanıldığını; yeni fethedilen yerleri yeniden nüfuslandırmak için hükümetlerin bu tür iç göç olan yerlerden köylüleri toplu halde göçürdüklerini belirtirler.[6] Bunun en tipik örneği, 1572 yılında Kıbrıs Adasının ele geçirilmesinden sonra, Beyşehir ve Seydişehir'e bağlı köylerden her on haneden bir hanenin, çocuk ve eşyaları ile birlikte, Kıbrıs'a toplu halde gönderilmesidir. Hepsi de çiftçi olarak belirtilen bu köylü ailelerin (erkekler) sayısı, şehirde çalışan zanaatkârlar (terzi, çilingir, hallaç, kazaz, boyacı, demirci, aşçı, marangoz, kasap, tüfekçi vs.) ile birlikte, 461 kişiye ulaşmıştır.[7]

3 Oktay Özel, 'Population Changes in Ottoman Anatolia during the 16th and 17th Centuries: The 'Demographic Crisis' Reconsidered', International Journal of Middle East Studies, Vol. 36, No.2 (May 2004), s.185.

4 Suraiya Faroqhi, "The Peasants of Saideli in the Late Sixteenth Century", Archivum Ottomanicum, VIII, Wiesbaden 1983, s.223.

5 Leila Erder - Suraiya Faroqhi, "Population Rise and Fall in Anatolia 1550-1620", Middle Eastern Studies, 15/ 3, 1979, s.333.

6 Erder - Suraiya Faroqhi, "Population Rise", s.333.

7 M. Akif Erdoğru,"Beyşehir ve Seydişehir Kazalarından Kıbrıs Adasına Sürülen Aileler", Tarih İncelemeleri Dergisi, XI, İzmir 1996, s.9.

Bireysel olarak ortaya çıkan bu köylü göçünün temel nedeninin, genel olarak nüfus baskısı olduğu ileri sürülmüştür. Merhum Halil İnalcık, M. Cook'un '*nüfus artışı, ekilen toprakların genişliğinden daha fazla olduğu; yiyecek fiyatlarının ücretlerden daha çok arttığı'* tespitine katılır. 1596-1610 yılları arasında Anadolu'yu kasıp kavuran 'Büyük Kaçgun/ Celali İsyanlarının nedenleri arasında sayar. Cook'un '*ekilebilir toprakların genişleme hızının, nüfus artış hızından geride kalması*', bu göçlerin önemli etmenlerinden biri olarak belirtilmiştir.[8] Gerçekten, ekilebilir tarım toprakları hacim olarak en yüksek seviyeye ulaştı ama nüfus artış hızı ondan daha fazla oldu. Bu çerçevede Beyşehir bölgesinde ortaya çıkmış olan yoksul köylü erkek göçünü inceleyelim. Öncelikle on altıncı yüzyılın ikinci yarısından sonra Beyşehir ve Seydişehir'in köylerinden kimi yoksul erkeklerin tarım alanlarında çalışmak amacıyla geçici bir süre için çevre köylere ve şehirlere (*Beyşehir, Seydişehir, Konya*) gittikleri belgelenebiliyor. Tarafımdan yayımlanan 1584 tarihli Beyşehir, Seydişehir ve Bozkır[9] bölgelerine ait bir nüfus ve vergi sayımına[10] göre, birçok köylü fakir erkek, geçici süre ile zirai imkânı olan etraf köylere veya şehirlere göç etmişlerdir. Köylülerin bir kısmı kurnazlık yapmışlardır. Zira Osmanlı hukukuna göre, şehir merkezlerinde oturanlar 'köylü' olarak kabul edilmediğinden ve zirai üretimde çalışmadıklarından dolayı, zirai vergilerden muaf tutulmuşlardır. Bu yüzden de bazı köylüler, sipahilerin ve diğer kamu görevlilerinin[11] baskısından uzaklaşacaklarını düşünerek, yakın şehirlerde yerleşmişlerdir. Osmanlı hukukunun şehirliler için sağladığı 'zirai vergileri ödememe' imtiyazını, kendi lehlerine kullanmak istediler ve en yakın şehirlere göç etmeye başladılar. Hemen belirtmek gerekir ki, bu tür şehre göç etmiş olan köylü erkeklerin sayısı, epeyce azdır. Aslında yoksul erkeklerin asıl göç ve kaçışı, köylerden köyleredir. Yoksul erkekler, daha önce belirttiğim gibi, zirai potansiyeli olan etraf köylere, önce geçici olarak gidiyorlar, sonra daimi olarak orada kalmayı deniyorlardı. Bu durumda, sipahilerin veya diğer kamu görevlilerinin zirai gelirleri arasında bir azalma oluyordu. Nitekim tarımda çalışan erkeklerin sayısı ne kadar azalırsa, köydeki zirai üretim de o kadar azalacağı için, sipahiler kendilerine tahsis edilmiş olan bu köylülerin başka köylere gitmesine mani olmaya çalışıyorlardı. Gerçi, bu konuda, yani sipahiler veya diğer kamu görevlileri ile göç etmiş köylüler arasında mahkemeye yansımış dava örnekleri bulunmuyor, zira o döneme ait Beyşehir Mahkemesinin tutanakları zamanımıza ulaşmamıştır. Ancak, hükümet, köylüler ile kamu memurları yaptığı bu paylaşımı (tımar, emlak ve evkaf müesseseleri arasında) sürdürmek istiyordu. Bu nedenle de vergi hanelerini sıkı sıkıya denetleme derdindeydi. Bu durum, sözü geçen nüfus sayımında vergi hanesi kabul edilen köylüler ile ilgili olarak kullanılan

8 Halil İnalcık, Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, cilt 1, 1300-1600, çev. Halil Berktay, İstanbul 2000, Eren yayıncılık, s.66-67.

9 Bu isim, bu bölgeyi uzun süre özel mülk olarak ellerinde tutmuş olan ve on beşinci yüzyılda yaşadığı anlaşılan Bozkır isimli bir bey ile ona bağlı aileden (bin Bozkır) gelir. Siristad köyüne zaman içinde Bozkır ismi verilmiştir. Siristad, on altıncı yüzyılda henüz şehir statüsünü kazanamamıştı.

10 M. Akif Erdoğru, Beyşehir Sancağının 1584 Tarihli Nüfus Sayımı (Beyşehir, Seydişehir, Bozkır), İzmir 2004, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.

11 Beyşehir Sancağına ait 1583 tarihli bir tımar defterinden, sancak gelirlerinin, başta Beyşehir sancakbeyi olmak üzere, Sultan III. Murad, İstanbul'daki Divan görevlileri (defter kâtipleri, müteferrika, çavuşlar), Karaman Divanının görevlileri (tımar defterdarı, Larende Miralayı, Karaman beylerbeyi çavuşu, Karaman Divanı'nın Divan çavuşu, defter emini, defter kethüdası, Akşehir miralayı vs.) ile yerel idarecilere (sipahiler ve çeribaşılar) tahsis edildiği görülmektedir. En büyük pay, kuşkusuz, tımarlılara ayrılmıştır. Sipahiler dâhil olmak üzere, 270 tımarlı varken, 30 civarında da üst düzey idareciye pay verilmiştir. Bu durumda, Beyşehir, Seydişehir ve Bozkır'da bulunan 313 köy, 74 mezraa ve 18 çiftlik, vakıf ve mülk sahiplerini de eklersek, 320 civarındaki kamu görevlisinin masraflarına ayrılmıştır. Neredeyse her bir köy, angaryalar hariç, bir asker veya bir kamu görevlisini beslemekle görevlendirilmiştir. Bk. M. Akif Erdoğru, "Beyşehir Sancağı İcmal Defteri", Belgeler, XIII/17, Ankara 1988, s.127-132.

becâ-yı pedereş mea ceddeş (babasının ve dedesinin yerine kaydedildi) veya *becâ-yı biradereş mea* şürekâ (erkek kardeşinin ve ortaklarının yerine) ifadelerinden anlaşılıyor. Osmanlı sayım memurları 1583 yılında köylere vergi hanelerini yeniden tespit etmeye geldiklerinde, birçok erkek köylüyü yerlerinde bulamadılar. Bunların bir kısmı ya vefat etmişti, ya da büyük olasılıkla köylerini terk etmişlerdi. Eski vergi hanelerinin kaybolmaması adına, sayım memurları, eski defterlerde vergi hanesi olarak yazılan ve köylerinde bulunmayan yetişkin erkeklerin yerine, bunların genç erkek çocuklarını yeni vergi hanesi olarak yazdılar. Bölgenin nüfus yapısının Osmanlı idaresi döneminde değişmesi (yeni idareciler, kimi vergilerden muaf yeni ulema ailelerin çoğalması), bu göçü tetikleyen bir unsur olarak görünüyor. Nitekim on beşinci yüzyılın ikinci yarısında süregiden Karamanoğulları-Osmanlı mücadelesinden dolayı, Akşehir ve Beyşehir bölgesindeki köylülerin ekonomik ve sosyal durumları pek de iyi değildi. 1468'den sonra Karamanoğullarına bağlı yerel idarecilerin çoğu bu bölgeyi terk etmek zorunda kalmışlardı. Bunların yerlerine Batı Anadolu, Marmara ve Rumeli'den Osmanlı taraftarı yeni idareciler atandı. Yeni bir paylaşım yapıldı. Eski köy nüfusunun bir kısmı Konya ve Larende gibi iç kısımlara çekilirken, bir kısmı da uygunsuz koşullardan dolayı telef oldu. 1466 Osmanlı Nüfus verilerine[12] bakıldığında bu bölgedeki köylerin çoğunun harap halde olduğu ve yazılan çoğu erkeklerin küçük yaşta ve yetim oldukları görülür. Bu dönemlerde çoğu köylü ağır koşullardan (emniyetsizlik, baskı, ağır vergilendirme) dolayı köylerini terk etmişlerdi. Tarafımdan yayımlanan 1468 tarihli Akşehir ve Beyşehir nüfus sayımı incelendiğinde, 1468 yılında Yağan'a bağlı Yaycılar ve Bucak Armağan köylerinde tek hane yaşıyordu. Yenişehir bölgesindeki Hoyran, Muma ve Şehirköy köyleri de aynı durumdaydı. Yaylasun bölgesindeki köylülerin durumu da hiç iyi değildi. Çocukların çoğu yetim kalmıştı. Kaşaklı'ya bağlı Cemeller, Doğduğun ve Keçilik köyleri *Yörükler* tarafından kurulmuş küçük köylerdi.[13] Yüz on sekiz yıllık Osmanlı idaresi boyunca (1466-1584) tüm bu olumsuzluklara rağmen, bölgedeki köylerin nüfuslarında epeyce artışlar olmuştu. Bu nedenle bölgenin nüfus yapısındaki değişiklik yapılması, nüfusun hem sayısal olarak artması, hem de vergi imtiyazı tanınan yeni ailelerin çoğalması, göçü tetikleyen bir unsur haline gelmiştir. 1584 yılına gelindiğinde Beyşehir bölgesinin nüfus yapısı, ana hatları ile, Beyşehir ve Seydişehir şehir merkezleri de dâhil olmak üzere, nüfus yapısı, yerel idareciler, din adamları (*ulemâ*), tarikat mensupları (Beyşehir'de *Kalenderîler*, Seydişehir'de *Seydîler*) esnaf (pazarcılar, kuyumcular, meyhaneci ve deri boyayanlar) ve tüccar, azatlı köleler (*mutak*) ve Hz. Muhammed'in soyundan gelenlerden oluşuyordu. Bunun yanı sıra, belli bir mutasavvıf veya ulemâya bağlı olan ailelere de bazı vergileri ödememe hakkı sağlanmış bulunuyordu.[14] Örneğin, Yenişehir (*Yenişarbademli)* bölgesinde bulunan Muma köyünde Hz. Muhammed'in bayraktarı *Ebi Eyyub el-Ensarî* neslinden gelen kişiler[15] yaşamakta iken, Seydişehir merkezde de *Seyyid Harun-ı Veli* neslinden gelenler[16] (şürefâ) yaşıyordu. Bozkır'ın Karaca Ardıç

12 M. Akif Erdoğru, 1466 Tarihli Akşehir Mufassal Defteri (Metin ve İnceleme), Ankara 2015, TTK Yay., s.104.

13 Erdoğru, Akşehir Mufassal Defteri, s.58-65

14 Köylü göçleri ve isyanları açısından, Fransız köylüleri ile Osmanlı köylüleri arasındaki temel farklardan biri, Osmanlı köylülerinin köy bazında örgütlenememeleriydi. Osmanlı köylerinde mevcut müesseseler müttehit bir köylü grubunu oluşturmadı. Bunun yerine, cemaatsal ve tarikat bazında örgütlenmeler desteklendi. Bu nedenle de kırsal kesimden göçler engellenemedi. Zira Osmanlı İmparatorluğunun yapısı kolektif mücadeleyi gerektiren faaliyetlere uygun değildi. Osmanlı köylerde örgütlü ve organize dayanışma olmadığı için köylü isyanları başarısız oldu. Bkz. Karen Barkey - Ronan Van Rossem, "Networks of Contention: Villages and Regional Structure in the Seventeenth Century Ottoman Empire", American Journal of Sociology, Vol. 102, No. 5 (March 1997), s.1352.

15 Erdoğru, 1584 Tarihli Nüfus Sayımı, s.215

16 Erdoğru, 1584 Tarihli Nüfus Sayımı, s.284

köyünde ise Şeyh Ali *Semerkandî*'nin halifelerinden Şeyh Bedreddin'in evlatları yaşarken, Sinandı köyünde ulemadan *Süleyman Efendi*'nin çocukları yaşıyordu. Tüm bu imtiyazlı aileler, bir ölçüde kendilerini ekonomik baskılardan korurken, köylüler, tımarlı sipahilerin, vakıf idarecilerinin ve özel mülkiyete sahip olmuş belli ailelerin baskısı altında yaşamaya devam ediyordu. Bu durumdan en çok etkilenenler, kendisine kiralayacak bir toprak bulamayan ama aile geçindirmek zorunda kalan köylü yoksul erkeklerdi. Doğal olarak, bunlara, Osmanlı hukukuna göre yasak olmasına rağmen, başka yerlere göç dışında bir seçenek kalmamıştı. Bu yoksul erkekler, evli olsun veya olmasın, kanunsuzluğu göze alarak, zengin olmak amacıyla değil, karın doyurmak amacıyla, mevsimsel tarım işçisi olarak başka köylere gittiler. Buralarda para kazandıktan sonra, bir kısmı köylerine geri döndüler. Bilindiği gibi, bu kısa süreli seyahatler, seyyahların yaptığı gibi macera ve zengin olma amacıyla, yapılmıyordu. Zira Beyşehir ve Seydişehir şehirleri ve bunlara bağlı köyler, önemli bir kara ticareti güzergâhında yer almıyordu. İstanbul'dan Akşehir-Konya-Adana yoluyla Arap kentlerine ulaşan eski askeri ve ticari yola da epeyce uzak bir konumda bulunuyordu.

Bu köylü göçlerinden dolayı hem Beyşehir'de hem de Seydişehir'de yeni mahalleler (*Birun* mahaller, dış mahalleler, bir çeşit *gecekondu*) ortaya çıktı. On altı yüzyıl boyunca bu bölgede gerçekleşen yüzde yüze yakın nüfus artışı, hem Beyşehir hem de Seydişehir bölgelerinde mevcut zirai arazilerden daha hızlı oldu. Yeni açılan tarım toprakları ne köylüleri ne de aşiret mensuplarını besledi. Bölgede bulunan 300'den fazla köy ile bunlara bağlı olarak *Yörük* ve *Atçeken* ismini taşıyan, Antalya, Alanya ve Akşehir bölgelerinden gelen göçebe ve yarı-göçebe toplulukların tarım toprakları üzerindeki baskısı, farklı grupların karnını doyuramamasına, bu nedene bağlı olarak da şehirlere veya başka kırsal yerlere göç etmesine sebebiyet verdi. Beyşehir'de bulunan Yelten Mahallesi, Kıreli bölgesinde bulunan Yelten[17] köylüleri tarafından kuruldu. Zira hem Sadık Hacı hem Umranlar (İmrenler) hem de Selkisaray (*Selki*) köylerinin baskısına maruz kalan bu köy halkı, kurtuluşu Beyşehir merkeze göç etmekte buldu. Şehir merkezlerine uzak kalan ve şehre göçmeye mecali olmayan köyler ise ne yazık ki dağıldı.[18] Bu tür köylerin halkları, etraf köylere yerleşme dışında başka bir şansa sahip olamadı. Ellerindeki tarım arazilerini ve su kaynaklarını kaybettiler. Buna ilgi çekici pek çok örnek bulunabilir. Köylülerin, köy statülerini yitirerek dağılması örneklerine Beyşehir ve Seydişehir bölgelerinde bolca rastlanıyor.[19] Bu bölgelerden ailelerini geçindirmek için para kazanmaya giden yoksul erkeklerinin tamamının, köylerinde ekip biçecek toprağı olmayan, tımar sistemine dâhil olamayan köylüler olduğu anlaşılıyor. Bu iç göçten herhangi bir dini veya mezhebi grubun değil, tüm yoksul köylülerin, hem Müslüman erkeklerin hem de Rum erkeklerin etkilendiği görülür.[20] Örneğin Cezire bölgesinde yer alan Akburun (*Girapa*) köyünün hem Müslüman hem de Hristiyan erkekleri

17 1468 sayımından Yelten köyünün 11 hanelik karma (Ortodoks-Müslüman) köyü olduğu anlaşılıyor. Bk. Erdoğru, Akşehir Mufassal Defteri, s.104.

18 Daha ayrıntılı bilgiler için bkz. Mehmet Akif Erdoğru, Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584), İstanbul 2006, IQ Kültür Sanat Yay., s.198.

19 Bazı köyler bir dönemliğine dağıldılar. Sonra yeniden toplandılar. Sonra yeniden dağıldılar. Bu tür dağılma-toplanmaya örnek Kıreli'ye bağlı Kınık köyünün durumudur. On altı ve on yedinci yüzyıllarda köy statüsünü koruyor. Sonra dağılıyor. Sonra tekrar toparlanıyor. 1917'den sonra tamamen dağılıyor. Bk. M. Akif Erdoğru, Göller Bölgesinde Bir Kasaba: Çavuş, İzmir, 1998, Ege Üniversitesi Basımevi.

20 Aynı dönemde İtalyan'da din değiştirme ile göç birbiriyle ilintili ve karmaşık bir süreç olarak gelişti. Bk. Natalie Zemon Davis, "Geneva: Refuge and Migrations (16th-17th Centuries): Foreword", Revue de l'histoire des religions, Vol. 232, No. 1, (Mars 2015), s.5. Konya bölgesinde henüz bu dönemde Müslüman olmayanların İslamiyet'i benimseme veya Müslüman olanların İslamiyet'ten çıkması örnekleri ile iç göç arasında bir bağlantı olduğuna dair verilerimiz yoktur.

bu göçten etkilendiler. Akburun köyünün Hristiyan erkeklerinin bir kaçı 1584'de Beyşehir'de Cami-i Şerif Mahallesi'nde yaşadıkları görülüyor. Her ne kadar bu kişinin Hristiyan (*Gebr*) olduğu belirtilse de, muhtemelen bu kişi *Eyvanlı v. Abdullah* adında İslamiyet'i yeni kabul etmiş bir köylüydü. Hristiyan ve Müslümanlar ile karma olan Akburun köyünün, köylüleri doyurabilecek geniş tarım arazisine sahip değillerdi. Dört parçalık bir tarladan (*zemin*) söz ediliyor. Buğday, arpa, koyun, balık, bağ ve arı gibi standart meşguliyetlerle geçinmeye uğraşıyorlardı. Köyün, Beyşehir gölü kıyısında yer alması köyün zaman zaman taşkınlıklara uğramasına neden oluyordu. Akburun köyünden sayıca daha kalabalık olan Kıstıvan köylüleri de aynı sorunlar ile boğuşuyorlardı. Kıstıvan köyü, Akburun köyüne göre çok daha fazla tarım arazisine, hatta bereketli çiftliklere sahip olmasına rağmen, vergi ödeyen Müslüman ve Hristiyan erkeklerin çoğunun köy dışında oldukları görülüyor. Akburun köyüne göre, Kıstıvan köylülerinin bademleri, çayırlıkları, kendirleri ve bostanları vardı.[21] Karma bir köy olan ve epeyce tarım arazisine sahip olan Davgana köylülerinin durumu da hemen hemen aynıdır. Bölgenin kalabalık köylerinden ve iki adet su değirmenine sahip olan bu köyün hem Müslüman hem de Hristiyan erkeklerinin zirai vergileri ödemede zorluk çektikleri görülüyor.[22] Göçte dini bir ayırımın olmadığının bir örneği de bugün mevcut olmayan Beyşehir Gölü kıyısında yer alan Gesi köyüdür. Gesi köylülerinin ödediği vergiler iki köklü müessesse tarafından paylaşılmıştı. Köyün İslami vergilerini (öşürler) Konya'da bulunan Atabey Medresesi Vakfı tahsil ederken, örfi vergileri tımarlı sipahiler tarafından tahsil ediliyordu. Her iki kurumun ağır baskıları sonucunda hem Müslüman erkeklerin bir kısmı hem de Hristiyan erkekler köyü geçici olarak terk ettiler.[23] Sadece vakıf idarecileri ile yerel yöneticilerin veya köyün vergilerini özel mülkiyete alan köklü aile veya kişilerin (*mülk*) ağır baskılarından dolayı değil, kıtlık ve savaş zamanlarında da Beyşehir ve Seydişehir'in yoksul köylüleri, köylerini terk etmek zorunda kaldılar. Kuşkusuz tımar sahipleri ile vakıf idarecileri bunları köylerine geri döndürmek için uğraştılar. Bunların tarım işleri dışında, zanaatlar veya loncalar ile herhangi bir bağlantıları da olmadı. Yiyeceğe talep arttıkça ve fiyatlar yükselince özellikle köylülerin tek temel yiyeceği olan buğdayın fiyatı arttı. (1584'te bir kile (32 kg.) buğdayın resmi fiyatı yedi akçaya yükseldi. Bir kile arpanın resmi fiyatı ise beş akçaydı). Özellikle bu dönemde Venedik ve İran ile yapılan harpler sonucunda, hububat ekim alanları artmasına rağmen, buğdayın fiyatı artmaya devam etti. Kuzey Afrika ve Yemen'de yapılan savaşlardan dolayı Osmanlı ordusunun hububat ihtiyacı sürekli arttı. Ama nüfus artışından dolayı hububat köylülere yetmedi.

Aynı dönemde Avrupa'da olan organize köylü isyanları bu bölgede gerçekleşmedi. Ama çiftini çubuğunu terk eden köylüler vardı. Bu durum da kimi tarihçilerimiz tarafından Osmanlı tımar sisteminin bozulması ve Celali İsyanları olarak yorumlanmıştır. Örneğin, Mustafa Akdağ, devletin, köylüleri devlet adına kiracı olarak tarım topraklarında çalıştırarak bir 'üretim sermayesi' olarak değerlendirmesi ve bu toprakları onların 'özel mülkiyetine vermemesi' '*Devlet Ağa*'nın ortaya çıkmasına sebep olmuştur.[24] Devletin belki de toprağı işleyen ve kiracı durumda olan köylüler ile doğrudan bir sıkıntısı yoktu ama işleyecek toprağı olmayan ve aile geçindirmek zorunda kalan erkeklerin göç etmekten başka çözümleri yoktu. Tımarlı sipahilerin baskıları köylüleri canından bezdirdi. Sipahiler, ce-

21 Erdoğru, 1584 Tarihli Nüfus Sayımı, s.205.

22 Erdoğru, 1584 Tarihli Nüfus Sayımı, s.88-89.

23 Erdoğru, 1584 Tarihli Nüfus Sayımı, s.205-206.

24 Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, Cilt: 2, 1453-1559, Ankara 1979, Tekin Yay., s.124.

zaları artırdılar, kanuna aykırı olarak angaryaların çoğunu yine fakir köylülere ödettirdiler. Kuşkusuz göçler, köyden köye veya daha doğrusu haneden haneye farklılık gösteriyordu. Kendisine ekebilecek bir toprak edinmiş olan köylüler, sipahi veya vakıf idarecileri ile bir şekilde geçinebiliyorlardı. Ama akçanın değerindeki düşüşler, köylülerin bazı hizmetleri ürün olarak değil de para ile ödemeye zorlanmaları göçün önemli bir etkeniydi.

Kiracı statüsünü kazanamayan yoksul erkekler, göç ettikleri yerlerde *amele* olarak geçimlerini sağlayabildiler. Kiralayacak tarım arazisi olmadığına göre, bunların el emeğiyle geçinme dışında bir seçenekleri yoktu. Mera ve yaylaklar da çok önceden hem aşiretler hem de köylüler tarafından paylaşıldı ve bu paylaşım titizlikle korundu. Tarımda hem teknik olarak hem de ürün çeşitliliği bakımından bir gelişme olmaması, yoksul köylüler için yeni geçim yollarının açılamaması anlamını taşıyordu. Osmanlı hükümetleri köylülerin fakirlik sorununu zaman zaman ciddi bir sorun olarak ele aldı, ama çözümlenmesinde ciddi bir başarı sağlayamadı. Çünkü hükümetler, eski nizama, olumsuz faktörleri görmezlikten gelerek, eski paylaşıma aynen uyulması taraftarıydı. Kuraklık, don, aşırı yağışlar, sıtma gibi hastalıklar, göl taşkınlıkları, bataklıklar ve verimsiz topraklar nedeniyle mevcut zirai sistem güncellenemedi. Aşiret mensupları ile köylülerin seyahat etme hakları her ne kadar kâğıt üzerinde kısıtlansa da gerçekte tamamen kısıtlanamadı.[25]

Yayımladığımız 1584 tarihli Beyşehir nüfus defterinden anlaşılıyor ki, tasarruf edeceği toprağı olmayan veya çok az toprağı tasarruf eden yoksul erkeklere Beyşehir, Seydişehir ve Bozkır'ın hemen hemen tüm köylerinde rastlanıyor. Bozkır'a bağlı Avdan, Tutlu, Sopran, Çat, Kayacık ve Ahırlı gibi köylerde, erkekler bu durumdan olumsuz etkilendiler. Bozkır'a bağlı Sorkun köyünün durumu ilgi çekicidir. 1584 yılında iki hanelik bir köy olan Sorkun köyü, neredeyse dağılmak üzereydi. Zira iki erkekten biri kayıp, diğeri de başka birinin adına vergi ödemeyi kabul eden biriydi. Burada bulunan az miktardaki tarım arazisini de Alanya kökenli bir aile işletiyordu. *Alanyalı Mustafa Evlâtları* da olmasa bu köyde arazilerde çalışacak erkek neredeyse yoktu. Bozdam ve Morsun köylüleri de İbrahim b. Bozkır isimli bir ailenin çocuklarının baskısı altındaydılar. Ahırlı köyünün yayları ise bahar ve yaz aylarında Alanya halkı tarafından işgal ediliyordu. Alanya halkı yaz aylarında Ahırlı köyüne çıkıyor ve burada ev (çadır/ *alacık*) kuruyordu. Hatta bunların katılımıyla burada bir hafta pazarı kuruluyordu. Ali Çerçi köyü de *güherçile* (barutun hammaddesi) çıkarmakla görevlendirilmiş ve bazı vergilerden muaf tutulmuş erkeklerin bir kısmı bile köylerini terk etmişlerdir.

Seydişehir köylerine gelince, buradaki toprakların verimsizliği mevcut köy nüfusunu beslememesinin yanı sıra, köylülerin ayrıca sipahilerin çocuklarına (*sipahizâde*) bakmak zorunda kalmaları, yoksul köylüler üzerindeki baskıyı daha da artırdı. Taşağıl, Dere, Oğlakçı ve Yavşı gibi köylerde tımarlı sipahilerin küçük yaştaki oğulları yaşıyordu.[26] Bunlara ilave olarak, belli aylarda, Kuğulu gibi birkaç köye, *haymana* adı verilen göçebeler de geliyorlardı. Gevrekli köyünde güherçile çıkarmakla görevlendirilmiş erkekler varken, Kiçi Kilise köyünde devletle anlaşma karşılığında zirai yarıcılık yapan köle kökenli erkekler (*ortakçılar*) yaşıyordu. Tüm bu gruplara bağlı bazı erkekler, bu dönemde ekonomik ve siyasi baskılardan etkilendiler ve köylerini terk etmek zorunda kaldılar. Seydi-

25 Rusya'da 1497 yılında köylülerin seyahat etme hakkı iki haftaydı. 1603'te bu hak tamamen kaldırıldı. Bk Merry E. Wiesner-Hanks, Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789, Çev. Hamit Çalışkan, İstanbul 2009, Türkiye İş Bankası Yay., s.203.

26 Vergi hanesi yazılan erkeklerin yaşları ile ilgili olarak elimizde veri bulunmuyor. Bu nedenle göç eden köylülerin yaş aralıkları hakkında yorum yapmak mümkün olmuyor.

şehir'e bağlı Bademli köyü tamamen dağıldı. Zira 1584 nüfus sayımında bu köyde sürekli yaşayan bir nüfustan söz edilmiyor. Az miktarda olan tarım arazilerini de Avşar Viranı köylüleri ekiyorlardı. Hiç daimi nüfusu olmamasına rağmen, Osmanlı hükümeti bu tür köylerin 'köy (*karye*) statüsünü' bozmadı. Yine Sekiz Viran isimli köyde de daimi nüfus kalmamıştı. Buradaki toprakları da Yeniceli köylüler ekiyorlardı. Seydişehir'in en kalabalık köylerinden biri olan Çalmanda köyünün erkekleri bile zengin ekonomik kaynaklarına rağmen bazıları köyü terk etmek zorunda bırakılmışlardı.

Beyşehir'in Göçü bölgesindeki Killi Bayındır, Eyilikler (*Enikler* köyü) gibi ekonomik koşulları diğer köylere göre daha iyi olan köylerdeki bazı erkekler de köylerinden başka yerlere göçtüler. Göçü bölgesinde bulunan Alp Gazi köyü ise bir iki hanenin yaşadığı bir köy durumuna düştü. Göçü'ye bağlı *Nuhiler* köyü de aynı durumdaydı. Beyşehir'de medresesi bulunan Tatar İsmail Ağa vakfına ait tarlaların bulunduğu bu köy bir taraftan vakıf idarecisinin, diğer taraftan ise tımarlı sipahinin baskısı altındaydı. 1584'te sadece bir ailenin yaşadığı bu köyde, aile reisi Hasan oğlu Sefer isimli Müslüman bir erkek babasının yerine vergi ödemeyi taahhüt etmişti. Yine, *Aliköyü köyü* de aynı durumdaydı. Buradaki tarım arazilerini ekip biçenler İvreki, Afşar ve Boyalı köylerinden gelen köylülerdi. İvreki köyünden bir iki kişi de Beyşehir merkeze göç ettiler ve Kapı Mescidi Mahallesinde yerleştiler. Göçü'ye bağlı *E*şleme köyünde neredeyse daimi nüfus kalmadı. Buradaki tarım arazilerini Akşehir'e bağlı Sarayköy köylüleri ile Beyşehir'e bağlı Ceceli ve Doğduğun köylüleri ekmeye başladılar. Çukurağıl, Belekler ve Toklucak gibi bazı köylere yaz aylarında Serik Yörükleri'nin gelmesi, köylüler üzerindeki ekonomik baskıyı daha da artırmış görünmektedir. Göçü'ye bağlı *Harunlar köyü* bu dönemde neredeyse dağılıyordu. Mevcut birkaç toprağı da Dere ve Ovacık köylüleri ekiyordu. Göçü'ye bağlı *Yağısıyan* köyü de olumsuz şartlar içindeydi. Birkaç hanelik köyün toprakları Mikail, Hüseyinler ve Karacaviran köylüleri tarafından ekiliyordu. *Tabib Ovacığı* köyü tamamen dağılmıştı. Göçü'ye bağlı *Alma Ağacı* köyünde sadece iki genç erkek kalmıştı. Buradaki tarım arazileri Ovacık ve Çavuş köylüleri tarafından ekiliyordu. Verimsiz olmasına rağmen tarım araziler üzerindeki baskı o derecede arttı ki, Göçü bölgesinde yirmi beşten fazla küçük tarım alanları (*mezraa*) açıldı. Çevre köyler bu mezraları ellerinde sıkıca tutuyorlar ama yine de geçimlerini karşılayamıyorlardı. Kıreli bölgesi de olumsuz şartlardan etkilenmiş görünüyor. Çobanlar, Eflatun Pınarı, Kara Kılıçlı, *Bereket (Oğlu)*[27] *ve Kır Bademli* köyleri neredeyse dağılmak üzereydi. Yaylasun bölgesindeki İnlice köyü de dağılma tehlikesi içindeydi. Kaşaklı bölgesindeki İldüzen köyü dağılmış, tarlaları Kuşçular, Ekeler, Muharrem Kulu ve Adaköy köylüleri arasında paylaşılmıştı. Serik Yörük cemaatinden bazı erkeklerin tarım yapmak amacıyla bu bölgedeki bazı köylere yerleştiği görülüyor.

Köylülerin bireysel olarak başka kırsal alanlara göç etmesi olgusuna aynı dönemde İtalya'da da rastlanır. İtalya'da Bergamo yakınlarında yer alan Villa-d'Adda köyünün durumu ilgi çekicidir. 1574-1602 yılları arasında bu köyün nüfusu göçlerden dolayı azalmıştır. Göçün nedeni, 1588'de zirai üretimin azalması, 1590-1601 yılları arasında açlık ve kuraklığın sürmesinden dolayı ölümlerin çoğalmasıdır. Yiyecek fiyatları arttı. Veba çıktı. Ölümler çoğaldı. Doğum oranları azaldı. Göç, hane halkı sayısını sürekli azaltmıştır. Bundan dolayı da köyde kadın erkek dengesi ile yaş seviyesinde sorun ortaya çıkmıştır.[28]

---

27 1468'de Fatih Sultan Mehmed tarafından Midillili Sarı Sinan oğlu Mustafa'ya tımar olarak tahsis edilen bu köyde sadece bir hanenin yaşadığı görülüyor.

28 Domenico Sella, "Coping with Famine: The Changing Demography of an Italian Village in the 1590s", The Sixteenth Century Journal, Vol. 22, No. 2 (Summer 1991), s. 179.

SONUÇ

On altıncı yüzyılın ikinci yarısında topraksız köylülerin başka kırsal alanlara göç etmesi olgusuna, Anadolu ve İtalya'nın çoğu yerinde olduğu gibi, Beyşehir ve Seydişehir bölgelerinde de rastlanıyor. Bu bölgedeki en önemli faktörlerden birinin, '*nüfus baskısı sonucu zirai alanların yetmeyişi*' olduğu anlaşılıyor. Zira mezraa, yayla ve çiftliklerin sayısı artmasına rağmen, nüfus artış hızı daha fazla gerçekleşmiştir.

KAYNAKLAR

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, Cilt: 2, 1453-1559, Ankara 1979, Tekin Yay.

BARKEY, Karen - Van Rossem Ronan, "Networks of Contention: Villages and Regional Structure in the Seventeenth Century Ottoman Empire", *American Journal of Sociology*, Vol. 102, No.5 (March 1997), pp. 1345-1382.

DAVIS, Natalie Zemon, "Geneva: Refuge and Migrations (16th-17th Centuries): Foreword", *Revue de l'histoire des religions*, Vol. 232, No. 1, (Mars 2015), pp. 5-8.

ERDER, Leila - FAROQHI, Suraiya, "Population Rise and Fall in Anatolia 1550-1620", *Middle Eastern Studies, 15/ 3*, 1979, ss. 322-345.

ERDOĞRU, Mehmet Akif, "Beyşehir Sancağı İcmal Defteri", *Belgeler*, XIII/ 17, Ankara 1988, ss. 117-201.

ERDOĞRU, Mehmet Akif, "Beyşehir ve Seydişehir Kazalarından Kıbrıs Adasına Sürülen Aileler", *Tarih İncelemeleri Dergisi, XI*, İzmir 1996, ss. 9-66.

ERDOĞRU, Mehmet Akif, *Beyşehir Sancağının 1584 Tarihli Nüfus Sayımı (Beyşehir, Seydişehir, Bozkır)*, İzmir 2004, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.

ERDOĞRU, Mehmet Akif, *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, İstanbul 2006, IQ Kültür Sanat Yay.

ERDOĞRU, Mehmet Akif, *1466 Tarihli Akşehir Mufassal Defteri (Metin ve İnceleme)*, Ankara 2015, TTK Yay.

FAROQHI, Suraiya, "The Peasants of Saideli in the Late Sixteenth Century", *Archivum Ottomanicum, VIII*, Wiesbaden 1983, pp. 216-250.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, cilt 1, 1300-1600*, çev. Halil Berktay, İstanbul 2000, Eren Yay.

ÖZEL, Oktay, "Population Changes in Ottoman Anatolia during the 16th and 17th Centuries: The 'Demographic Crisis' Reconsidered", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 36, No.2 (May 2004), pp.. 183-205.

SELLA, Domenico, "Coping with Famine: The Changing Demography of an Italian Village in the 1590s", *The Sixteenth Century Journal*, Vol. 22, No. 2 (Summer 1991), pp. 185-197.

SINGER, Amy "Peasant Migration: Law and Practice in Early Ottoman Palestine", *New Perspectives on Turkey*, No. 8, fall 1992, pp. 49-65.

WIESNER-Hanks, Merry E., *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, Çev. Hamit Çalışkan, İstanbul 2009, Türkiye İş Bankası Yay.

Zeki Oğuz

MEZRA'ADAN KÖYE: 1584 TAHRÎRİNE GÖRE TURGUTLU AŞİRETLERİNİN YERLEŞİKLİĞE GEÇMESİ

Alaattin AKÖZ*

ÖZET

Konya bölgesindeki konar-göçerler, daha XVI. Yüzyılın başından itibaren kendilerine devlet tarafından kışlak olarak verilen mezra'alarında ziraata başlayarak yerleşikliğe geçmenin ilk evresini tamamlamışlar, aynı yüzyılın ortalarına gelindiğinde de büyük oranda yerleşik hayata geçmişlerdir. Konya bölgesindeki konar-göçerlerin, doğal olarak Turgut Kazasına bağlı aşiretlerin henüz devlet tarafından iskan politikalarının uygulamaya konulmadığı erken zamanda kendi istekleri ile yerleşmeye başlamalarının birden fazla sebebi vardır. Öncelikle kışlak ve yaylakları arasındaki mesafe diğer bölgelerdeki aşiretlerin yaylak-kışlak mesafelerine göre oldukça dardı. Devletin resmi kayıtlarına da yansıyan bir diğer husus sözü edilen bölgenin coğrafi açıdan uygun şartlara sahip olması nedeniyle temel faaliyetleri olan hayvancılığın yanında kışlak bölgelerinde hatırı sayılır miktarda ziraatla uğraşmaya başlamaları da yerleşikliğe geçmelerinde önemli bir etken olmuştur. Bir adım sonrasında yurtlarında sakin olmaya, resmi ifadeyle "mütemekkin" olmaya başlayarak köye dönüştürmüşlerdir. Sahip oldukları yurt sayısına bağlı olarak da

*Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
aakoz@selcuk.edu.tr

köy oluşturmuşlardır. Devletin güzergâhların dışına çıkmayı çeşitli cezalarla engellemesi hareket alanları daraltmış, bu durumda toprağa yatırım yapmak onlar için daha anlamlı hale gelmiştir. Kaldı ki ziraatla uğraşmaları ciddi bir ek gelir getirirken, hayvancılık yapmalarına da mani değildi. Son bir sebep olarak yaşadıkları çevrelerin hızla tarım arazisine dönüşmesini söyleyebiliriz. Toprakların tarıma açılması onların yerleşiklerle ilişkilerini olumsuz etkilemiş ve hareket kabiliyetlerini sınırlandırmıştır.

Turgut Kazası aşiretleri büyük oranda kendilerine kışlak olarak verilen yurt mezra'alarında yerleşmişlerdir. Kazaları içerisinde 100'ün üzerinde köy kurmuşlardır. Bunun yanında Sivrihisar, Bolvadin gibi çevre kazalara yerleşenler de olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yurt, mezra'a, ziraat, yerleşme, köy.

FROM THE FIELDS TO VILLAGES: THE SEDENTARIZATION OF TURGUTLU TRIBES ACCORDING TO THE 1584 POPULATION REGISTER

ABSTRACT

From the beginning of the sixteenth century, the nomads in the Konya region completed the first phase of settling by starting agriculture in the hamlets that were given to them by the state as a winter quarters; and by the middle of the same century, they were largely sedentarized. There is more than one reason why the nomadic settlers in the Konya region started to settle voluntarily in the early period when the settlement policies of the tribes of the Turgut District were not yet implemented by the state. Firstly, the distance between winter quarters and the summer pastures in Turgutlu were rather narrow compared to the tribes of the other region's distances between the winter quarters and summer pastures. Another issue that is reflected in the official records of the state is that due to the geographically favorable conditions of the said region; besides the animal husbandry activities which are the main activities, they started to deal with a considerable amount of agriculture in the winter quarters. After one step, they began to settle in their hamlet and became "mütemekkin" (settled) in official terms and converted their hamlets into a village. Depending on the number of hamlets they have, they have formed a village. The state's prevention of going out of the route with various penalties has narrowed the areas of action and in this case, it has become more meaningful for them to invest in the land. Moreover, while dealing with agriculture brought a serious additional income, it did not prevent them to do animal husbandry. As a last reason, we can say that the environments they live in rapidly turn into agricultural land. The opening of the land to agriculture negatively affected their relations with the settlers and limited their mobility.

The tribes of the Turgut District have largely settled in the hamlets of the fields that were given to them as winter quarters. They have established over 100 villages in their districts. In addition, some of them had settled in the surrounding districts, such as Sivrihisar and Bolvadin.

Key Words: Yurt, fields, agriculture, sedentarization, village.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti kuruluş, genişleme, duraklama ve gerileme dönemlerinde siyasî, içtimaî ve iktisadî duruma göre farklı iskân politikaları takip etmiştir. Kuruluş ve genişleme dönemlerinde, elde edilen topraklara Türk nüfusunu nakletmesi, dışa dönük" iskân politikası izlediğini göstermektedir[1]. Osmanlı kuruluş devirlerinde yeni fethedilen yerlerdeki toprakları işleyecek, şenlendirecek ve ken-

1 Yusuf Halaçoğlu, "Kolonizasyon ve Şenlendirme", Osmanlı, C.IV, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 581.

disi için bir istinat noktası oluşturacak unsurlara ihtiyaç duymuştur. Göçebe hayatının yabancı bir ülkede insan nakletme işini başarmaya müsait unsurları içermesinin yanı sıra konar-göçerlerin cengâverlik özelliklerini yerleşik halka nazaran daha iyi muhafaza etmelerinden dolayı askerî kuvvet olarak değerlendirildiğinde önemli bir unsur olmalarından dolayı da devlet yeni fethedilen yerlere konar-göçer unsurları yerleştirmeyi uygun bulmuştur. Sıkışmış bir hâlde bulunan aşiretlerin büyük bir kısmı kendilerine yurt tutmak ve hayvanlarına yeni otlaklar bulmak gayesi ile zaman zaman kendi arzularıyla yeni fethedilen yerlere yerleşmişlerdir. Kimi aşiretler de Anadolu'da oluşturdukları tehlike yüzünden devlet tarafından cezalandırılmak gayesiyle söz konusu bölgelere sürülmüşlerdir.

Anadolu topraklarında ise bu dönemde konar-göçerlerle ilgili genel bir iskan politikası izlenmemiştir. Ancak muhtelif sebeplerle meskûn yerlerin boşalması "harap ve sahipsiz yerlere aşiretlerin yerleştirilerek şen ve abadan" edilmesi düşüncesini doğurmuştur[2]. Keza arşiv kayıtlarında iskâna tabi tutulan aşiret cemaatleri ile göçer hali devam eden cemaatler arasında fark oluştuğuna da rastlanmaktadır. 1524 (931) tarihli Bozok Sancağı tahririnde bölgede yaşayan ahali henüz yerleşik hayata geçmediğinden konar-göçer sistemine göre, yani "*cemâat-i Halillü, an kabîle-i Ağcakoyunlu, Kızılcain mezrasında yaylarlar/otururlar*" şeklinde kaydedilmişken 1555 (962) yılı kayıtlarında yazım şekli bu defa "*Mezra'a-i* Kızılcain, Ağcakoyunlu'dan Halillü cemaati mütemekkindir" şekline dönüşmüştür. Daha sonraki tahrir döneminde ise yerleşim merkezi artık köy (karye) olarak ve klasik tahrir düzenine göre adlandırılmıştır[3]. Benzer örneklere Karaman eyaletinde de rastlamak mümkündür. Mesela Eskiil Kazâsı'na bağlı Kumlu Oymağı'nın sakin olduğu Kayalar, 1500 yılında mezkûr cemâatin yurdu iken, 1518 tahririnde köy olduğu tespit edilmiş ve bu köyde sakin olanların sahib-i arza öşür vermeleri tahrir defterinde belirtilmiştir[4]. Yani evvelce yurt olan bir mezra'a, köy olunca, yurtluktan çıkarılmıştır.[5]

Göçebeler sabit bir yerde durmadıklarından vergilendirmede çeşitli zorluklar ortaya çıkıyor ayrıca onların örgütlenme şekillerinin de farklı olması ve otoritenin aşiret beyinde yoğunlaşması, konar-göçerleri Osmanlı yönetiminin bir parçası olmak bağlamında itaat etmeye özendirmiyordu. Bu durum da onları idare etmekte güçlükler çıkarıyordu ve devlet açısından potansiyel bir tehlike yaratıyordu. Devlet böyle bir durumla karşılaştığında tek çareyi onları yerleştirmekte buluyordu[6]. Genel iskan politikalarının uygulamaya konulmadığı bu dönemde konar-göçerlerin bu şekilde iskân edilmeleri, her ne kadar merkezi bir devlet için üretimin artması, ziraatın canlanması, düzenli vergi gelirleri ve güvenliğin sağlanması gibi şeyler ifade etse de aşiretler için bu, özgürlüklerine müdahale, obalarının yıkılması ve geleneklerinin zaafa uğraması anlamına gelmekteydi. Bu yüzden devletin iskân politikasına tepki göstermekteydiler[7].

Osmanlı Devleti, XVII. Yüzyılın sonlarına kadar konar-göçer aşiretlerin yerleşikliğe geçmeleri konusunda çok fazla bir çaba da göstermemiştir. Ancak konar-göçer grupların bağımsız, sürekli ha-

2 Cevdet Türkay, Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar/Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre, İstanbul 1979, s. 14.

3 Yunus Koç, "İskan", DİA, C. Ek. 1, s. 659-662.

4 "Mezra'a-i Kaya yurd sâhib-i arza öşrin virmeyeler", BOA, TD, nr. 32, s. 41; "Mezra'a-i Kaya karyedir. Bunlara yurd değildür bunda sakin olub sâhib-i arza öşrin vireler", BOA, TD. nr. 1061, s. 40.

5 Hasan Basri Karadeniz, Atçeken Oymakları: 1500-1642, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 1995, s. 117-118.

6 Latif Armağan, , "Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçerler", Osmanlı, C. IV, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, 145.

7 Abdullah Gündoğdu, "Çorum'da Bir Türk Aşireti Dedesli", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, S. 3, Ankara 1992, s. 218.

reket halinde ve fırsat buldukça da yağma yapmaya yönelik yaşamları, onları, Osmanlılar için ne yapacakları önceden kestirilemez, kontrol altında tutulması gereken bir unsur haline getirmiştir[8]. XVII. Yüzyıldan itibaren içe dönük iskan politikalarını uygulamaya koymaya başlamıştır. Bu çalışmada; devletin henüz genel iskan politikalarını uygulamaya başlamadan önce ve yukarıda bahsedilen sebeplerin de olmadığı, devlet tarafından değil kendiliğinden yerleşikliğe geçen Turgutlu aşiretleri ele alınacaktır.

Turgut Kazası Cemaatlerinin Yurd/Mezra'aları

a. Mezra'a

Mezra'a tabiri ziraata tahsis edilmiş olan geniş arazi için kullanılan bir tabir[9] olmakla birlikte coğrafi terim olarak köy altı yerleşme birimi veya kır iskân birimi olarak kabul edilmektedir[10]. Osmanlı tahrir kayıtlarında ise bölgeye göre değişiklik gösteren ve imparatorluğun tamamına teşmil edilecek bir tanımı olmayan toprak parçasıdır. Şöyle ki kanunnamelerde mezra'a, "*harabesi ve suyu bulunan yer*[11]" olarak tarif edilse de; imparatorluk coğrafyasının her köşesinde tahrir kayıtlarına mezra'a olarak kaydedilen toprak parçalarının harabesi bulunmamaktadır. Keza aynı tahrir defterinde kimi yerde mezra'a olarak kullanılan tabir kimi yerde ise "ekinlik" olarak tarif edilmiştir. Mezra'aların genellikle bir köye bağlı olarak yazılması, Osmanlı yönetimince mezra'aların genelde köy ekonomisinin bölünmez bir parçası olarak görülmesi ve köylü için köy sınırları içerisinde yeterli olmayan tarım topraklarına ek olarak tarım yapabileceği bir arazi rezervi gözüyle bakılması ile alakalıdır[12]. İnalcık mezra'ayı; ahalisi dağılmış sadece ekinlik olarak kullanılan eski yerleşme merkezi[13] şeklinde tanımlasa da yukarıda izah edildiği üzere imparatorluk coğrafyasında farklı şekillerde ve zaman zaman tanıma uygun olmayan biçimlerde bulundukları, kimi mezra'alarda belli bir nüfusun bulunduğu, kimi mezra'alarda ise tarım yapılmadığı tahrir defterlerine yansımaktadır[14].

Mezra'alar da tıpkı köyler gibi özel isimlere sahiptir. Özellikle kayıtlarda rastlanan ören, viran,

8 Latif Armağan, "Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçerler", Osmanlı, C. IV, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 145.

9 Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. II, s. 529; Ferit Devellioğlu, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ankara 2003, s. 766.

10 Harun Tunçel, "Mezra'a Kavramı ve Türkiye'de Mezra'alar", Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S. 5, Ankara 1995, s. 74-98; Necdet Tunçdilek, Kır Yerleşmeleri, Köy Altı Şekilleri, Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar, İstanbul 1971, s. 17-55; Ali Tanoğlu, "İskan Coğrafyası, Esas Fikirler, Problemler ve Metod", Türkiyat Mecmuası, C. XI, İstanbul 1954, s. 1-32; Bu tanıma uygun olarak Köyden yüksek yayladan alçak köy ve yayla arasında kalan yerleşim birimi şeklinde de tanımlanmaktadır. Hüseyin Saraç, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Köy-Mezra, Köy-Yayla Arasındaki Göçlerin Şehir Hayatına Etkisiyle Meydana Gelen Değişikliklerin Kültürel Hayattaki Yansımaları: Ardeşen (Rize) Yaylaları Örneği: 1880-2010", CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Sempozyum Bildirileri: 14-16 Nisan 2011 Uşak, C. II, s. 1051.

11 "Ve her sancakda mezâri'-i hâric-ez defter diyü bir mikdar akçe bağlanub hassa-i hümâyûna kaydolınmışdır. Ol asıl hâric-ez defter kalmış mezre'a bulınursa ki bir köyün ekinliği olub hîni kitâbetde hasılı bile mahsub olmış olmayub harabesi ve suyı olub müstakil mezre'a olduğı bi-haseb-iş şer' sabit ve zahir oldukdan sonra ol nahiyenin emîni miri içün zapteyleye", Ömer Lütfi Barkan, Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları I, Kanunlar, İstanbul 1943, s. 133.

12 Halil İnalcık, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C. 1, (Çeviren: Halil Berktay), İstanbul 2000, s. 211.

13 Halil İnalcık, Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid, Ankara 1987, s. XXIX.

14 Çeşitli tanımları yapılan mezra'a hakkında yapılan araştırmalarda farklı farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bkz. Turan Gökçe, XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Lazkıyye (Denizli) Kazası, Ankara 2000, s. 203 vd.; Halime Doğru, XV. – XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi, Ankara 1997, s. 58; Alaaddin Aköz, XVI. Asırda Karaman Kazası, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 1992, s. 58-60; Alpaslan Demir, XVI. Yüzyılda Samsun-Ayıntab Hattı Boyunca Yerleşme, Nüfus ve Ekonomik Yapı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 121; Nejat Göyünç'ün Mardin Sancağı çalışmasında "Zeminhâ-i hâli ve der tahmin" ibarelerinden İnalcık'ın tarifine uyan veriler bulunmaktadır. Bkz. Nejat Göyünç, XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, İstanbul 1969, s. 73.

virancık ve höyük[15] gibi isimler bu mezra'aların daha önceden bir yerleşme yeri olduğunu açıkça göstermektedir[16]. Mezra'a isimlerinde görülen diğer bir husus da Yuvalı, Avşar, Yazır, Salur, Eymür, Dodurga, Kınık ve Kayı[17] gibi Oğuz boylarının isimlerinin verilmiş olmasıdır. Bunun dışında pek çok mezra'a, doğrudan doğruya o mezra'anın ilk sahiplerinin veya o bölgeyi ilk ziraata açan kimselerin adlarıyla anılmıştır[18]. Bazıları da bulunduğu yerin tabii özelliğini yansıtan adları almıştır. Bir kısmı ise artık yarı göçebe yahut yarı yerleşik bir hayat yaşayan ve az da olsa kışlak mahallerine yakın yerlerde tarımla uğraşan konar-göçer grupların adlarıyla anılmıştır.

Devletin bir cemâate tahsis ettiği yurt mezra'a sayısı yalnızca bir mezra'a olabileceği gibi cemaatin büyüklüğüne göre daha fazla sayıda da olabilmekteydi. Nüfus bakımından kalabalık cemaatlerde bu sayının dokuz ona kadar çıktığı da oluyordu. Bu mezra'alar, bazen müstakil bazen de müşterek veya hisseli olabiliyordu.

Genel olarak Konya'nın kuzeyinde bulunan aşiretleri, konar-göçer olarak kaydedildikleri ve bu özelliklerini korudukları XV. yüzyıl sonu ve XVI. yüzyıl başlarında bile sadece konar-göçer olarak değerlendirmek doğru olmaz. Zira bu aşiretler her ne kadar kanunnâmelerde "konar-göçer" olarak kaydedilmiş ve devlet tarafından da öyle kabul edilmiş olsalar dahi kendilerine tahsis edilen ve "yurd/yurt" adı verilen topraklarının dışına çıkmamışlardır. Yani diğer bölgelerdeki aşiretler gibi yaylak ve kışlak arasında uzun mesafeler kat etmemişlerdir. Bunun yerine devletin her cemaate

Tablo 1: Turgut Kazası Oymaklarının Mezra'aları (1500-1518)

Yurdun Statüsü / Yıl	1500	1518
Yurd	117	116
Mülk	4	11
Vakıf	-	3
Der Tasarruf/ Şahıs	6	48
Der Tasarruf/ Oymak	8	24
Haric ez Defter/ Şahıs	2	42
Haric ez Defter /Oymak	14	24
Ber Vech-i Tapu / Şahıs	9	15
Ber Vech-i Tapu / Oymak	-	-
Toplam	160	283

bütün mensuplarınca müşterek tasarrufları için tahsis etmiş olduğu mezra'alarda (Tablo 1) diledikleri gibi hayvancılık yapmışlar hatta bu mezra'alarda az miktarda da olsa zirâat ile meşgul olmuşlardır.

b. Yurt

Devlet tarafından süresiz olarak oymak/cemaat mensuplarına müşterek tasarruf amacıyla verilen mezra'alara *"yurt"* adı verilmektedir. Devletin bir cemaate yurt olarak tahsis ettiği mezra'a veya mezra'aların her türlü tasarrufu sadece elinde bulunduran cemaate aittir. Diğer cemaatler başka bir cemaatin yurt mezra'asında herhangi bir hakka sahip değildir[19]. Söz konusu yurtlarla ilgili düzenlemeler büyük oranda Osmanlı Devleti tarafından yapılmış olmakla birlikte *"Kadim yurdlarıdır"*, *"yurdları imiş kadimden olıgelmiştir"*, *"yurdluk imiş kadimden oturagelmişler"*, *"evvelden berü oturagelmişler"*,*"kadîmü'l-eyyâmdan oturagelmişler"*[20] şeklindeki kayıtlar, bir kısım yurtlarla ilgili tasarrufların Osmanlı öncesine yani Karamanoğulları dönemine ait olduğunu göstermektedir. Cemaatlerin tasarrufuna verilen bu yurtlar kullanıcılarına göre farklı isimlerle anılırlar: müstakil

15 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I, Ankara 1993.

16 İlhan Şahin, "Mezra'a", DİA, C. XXIX, s. 547.

17 Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları, O. 116/1, v. 4a; 36a; 71b, 97a.

18 Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları, O. 116/1, v. 5b, 77a

19 Karadeniz, s. 111.

20 BOA, TD. 32, s. 36; BOA, TD 1061, s. 8; BOA, TD 32, s. 11; BOA, TD 1061, s. 10; BOA, TD 32, s. 74-78; BOA, TD. 1061, s. 174-180.

yurt, müstakil ve müşterek yurt, müstakil ve hisse yurt, müşterek yurt, müşterek ve hisse yurt, hisse yurt[21].

Atçeken oymakları üzerine yapılan bir çalışmada Turgut Kazası'nda bulunan Atçeken oymaklarına ait yurtların dökümü verilmektedir.[22] Buna göre 1500 yılında 83, 1518 yılında ise 84 yurt mezra'a bulunmaktadır (Tablo 2). Ancak Turgut Kazası'nda Atçeken cemaatleri dışında Yapalu kabilesine bağlı cemaatler de bulunmaktadır. Yapalu cemaatlerinin yurtları da dahil edildiğinde 1500 ve 1518 yılları için yurt sayısı 117'ye yükselmektedir.

Tablo 2: Turgut Kazası Cemaatlerinin Yurtları (1500-1643)

Yurt Sayısı	1500	1518	1591	1643
Müstakil	40	42	43	30
Müstakil ve Müşterek	2	3	3	-
Müstakil ve Hisse	4	3	-	-
Müşterek	10	8	1	1
Müşterek ve Hisse	-	-	1	-
Hisse	14	11	2	1
Yok	13	17	11	6
Terk	-	-	12	6
TOPLAM	**83**	**84**	**73**	**44**

Turgut Kazası Cemaatleri ve Nüfusları

Turgut kazasındaki cemaatler Atçeken cemaatleri ve Atçeken olmayanlar olmak üzere iki kabileden oluşmaktadır. Cemaatlerin büyük ekseriyeti Atçeken kabilesine (Tablo 5) mensup iken, Atçeken olmayan cemaatler ise timar sisteminde olan Yapalu[23] kabilesine (Tablo 6) mensuptur. Kaza içerisinde hâkim unsur yüzyıl boyunca hep Atçeken oymakları olmuştur. Atçeken olmayıp tımar tasarrufunda olan Yapalu Kabilesi de azımsanmayacak bir nüfusa sahiptir. Ancak *Dulkadirlü* ve *Kul Fazıl Zaviyesi Dervişleri* cemaatleri bu tasnifin dışındadır. Önemli bir cemaat olan *Dulkadirlü Cemaati*, Karaman Beylerbeyliği içerisinde başka kazalarda varlığını sürdürmüş olup 1500 tahririnde Turgud kazasında da görülmemiştir. Turgud kazasına 1500 yılından sonraki bir tarihte gelmişlerdir[24]. Bu tarihte, 20 neferlik nüfusa sahip *yeri olamayan* bir *Haymana* cemaati olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani ne Atçeken ne de Yapalu Kabilesi'ndendir. Ancak, aynı neferlik nüfusla 1522 yılında Atçeken cemaatlerinin içerisinde verilmektedir. *Kul Fazıl Zaviyesi Dervişleri Cemaati* de Atçeken olan *Dulkadirlü Cemaati* gibi istisnai bir durumla karşımıza çıkmaktadır. 1500 yılında 5 neferlik nüfusuyla müstakil, 1500'den sonra Atçeken Cemaati olan *Yamanlu Cemaati* içerisinde kaydedilmiştir[25].

Turgut Kazası'nda, 1500 yılında her iki kabileye mensup 104 cemaat vardır. Bu cemaatlerden 82'si Atçeken kabilesine, 22'si ise Yapalu kabilesine mensuptur. 1518 yılında Atçeken cemaatleri sadece bir artarak 83 olurken, Yapalu cemaatleri 4 artarak 26 olmuş, kazanın toplam cemaat sayısı da 109'a yükselmiştir. 1522 kayıtlarına göre ise Atçeken cemaatleri 3 artarak 85 olurken, Yapalu cemaatlerinin sayısı değişmemiş, bu tarihte kazanın cemaat sayısı 111 olmuştur. Rakamlardan da

21 Ayrıntılı bilgi için bk. Karadeniz, s. 112-114.

22 Karadeniz, s. 116.

23 Yapa, büyük bir konar-göçer teşekküldür. Oğuzlar'ın Üçok Kolu'ndan olan Ala Yuntlu boyunun bir oymağıdır. 15. ve 16. yüzyılda Turgud havalisinde yaşayan oymağın başında Yapa oğulları vardır. Bunlar adını, Yapa adlı bir beyden almaktadır. Yapa Bey'in ne zaman yaşadığı bilinmemektedir. Hem Yapa Bey hem de oğulları önce Karamanoğullarının sonra da Osmanlı Devleti'nin hizmetinde bulunmuşlar ve birçok hadiselere karışmışlardır. II. Murad ve Fatih devirlerinde bu aileden Ali Bey isimli bir kişiden bahsedilmektedir. II. Bayezid zamanında ise Ali Beğ'in oğulları Ali, Şah Veli ve Piri kalmışlardır (Faruk Sümer, "Turgut-Eli", İA, C. 12/2, İstanbul, 1988, s. 120; Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları, Ankara 1972, s. 256).

24 Ayşegül Hüseyniklioğlu, Karaman Beylerbeyliğinde Konar Göçer Nüfus 1500-1522, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2008, s. 41.

25 BOA, TD. 32, s. 177; BOA, TD 1061, s. 109-112; Hüseyniklioğlu, s. 41.

Tablo 3: Turgud Kazasındaki Konar-Göçerlerin Toplam Nefer Sayıları

Kabile veya Cemaat Adı	1500	%	1518	%	1522	%
Atçeken Kabilesi	2898	73,64	4335	76,75	4435	77,15
Yapalu Kabilesi	1037	26.36	1313	23,25	1313	22.85
Toplam	3935	100	5648	100	5748	100

Tablo 4: Turgud Kazasındaki Konar-Göçerlerin Toplam Hane Sayıları

Kabile veya Cemaat Adı	1500	%	1518	%	1522	%
Atçeken Kabilesi	2035	71,50	2927	77,55	2994	77,95
Yapalu Kabilesi	811	28.50	847	22,45	847	22.05
Toplam	2846	100	3774	100	3841	100

açıkça görüleceği üzere her üç dönemde de en fazla cemaat, Atçeken Kabilesine aittir. Kazadaki cemaatlerin ortalama % 78'ini Atçeken Kabilesi, % 21'ini de Yapalu Kabilesi oluşturmaktadır. % 1'lik kısım ise zaman zaman değişebilen diğer cemaatlerin oranıdır.

XVI. yüzyılın ilk yarısında kaza nüfusunun ekseriyetini cemaat sayısının çokluğuna bağlı olarak Atçeken kabilesi oluşturmaktadır. 1500 yılında Atçeken cemaatlerinin hane sayısı 2035, nefer sayısı ise 2898'dir. 1518 yılında hane sayısı 2927'ye, nefer sayısı da 4335'e yükselmiştir. 1522 yılına gelindiğinde ise küçük bir artışla hane sayısı 2994, nefer sayısı da 4435 olmuştur. Yapalu kabilesinin nüfus verileri ise şu şekildedir. 1500 yılında hane sayısı 811, nefer sayısı 1037, 1518 yılında hane sayısı 847, nefer sayısı 1313, 1522 yılında ise hane (Tablo 4) ve nefer (Tablo 3) sayısı bir önceki döneme göre değişmemiştir. Burada dikkati çeken husus Atçeken kabilesinin nüfusu sürekli artarken, Yapalu kabilesinin önce azalıp sonra durağanlaşmış olmasıdır. Bunun en uygun açıklaması Atçekenlik statüsünün cazip gelmesine bağlı olarak bazı cemaatlerin Atçeken kabilesine dahil olmasıdır.

Yurt Mezra'aların Köye Dönüşmesi

Bir ekim alanı olarak mezra'alar aynı zamanda bir vergi ünitesi olduğundan tahrir defterlerine kaydedilirdi. Tahrir yapılırken bazı mezra'aların büyüklükleri ve sınırları da verilirdi. Bu büyüklükler muhtemelen tahrir eminlerinin tercihine veya o bölgede kullanılan ölçü birimine göre bazen "çiftlik", bazen da "dönüm" olarak yazılmıştır. Mezra'aların büyüklükleri bölgenin toprak verim durumu ve coğrafî özelliğine göre bir değişim göstermiş olmalıdır. Mezra'aların bu büyüklüğünün "çiftlik", "zemin" ve "kıt'a" gibi adlar altında kullanılan toprak parçalarından daha geniş olduğu söylenebilir.

Mezra'anın vergi gelirinin tamamı çok defa bir timar sahibine verilirdi. Bu gelirin "hisse" adı altında iki veya daha fazla kimseye tahsis edildiği de olurdu. Bu hisselerden bir kısmı vakıflara ayrılabilirdi[26]. Ayrıca bazı mezra'aların gelirleri, izle-

26 "Merhûm Koyun Baba dervişlerinden Ali Koçı nâm sâhib-i velâyet derviş ki, Nefs-i Niğbolu'da olan zâviyesinin asla ve kat'a bir akçe vâridâtı olmamağın ve bir akçe hâsıl olur evkâfı yokdur. Mezkûr derviş fevt oldıkdan sonra kendü ehibbâsından ba'zı dervişler cem' olınub kendülerin kedd-i yemîni ve arak-ı cebinleriyle dikdikleri bağlarından ve bağcelerinden hâsıl eyledüklerini zâviye-i mezkûreye gelen ayende ve revendeye harc eyleyüb ve zikr olan mezra'a hâli ve hâric ez-defter yer olub merhûm Yahya Paşa Hazretlerinden tâpulayub ba'dehu Der-devletden hükm-i hümâyûn alub sâbıkâ Niğbolu kâdısı olan Alaeddin Efendi sınurın tecdîd idüb ba'dehu merhûm ve mağfûrunleh Sultan Bayezid Han'dan mukarrernâme-i hümâyûn almışlar. Sonradan Niğbolu Beyi Hasan Pâşâ Hazretlerinden ve ba'dehu Mehmed Bey'den bedel-i öşr yılda iki yüz akçe vaz' itdirüb ellerine mektûb-ı şerîflerin almışlar ve mezra'a-ı mezkûre üzerinde iki göz bir değirmen binâ eylemişler ve zâviye-i mezkûreye hidmet itmek içün haymaneden ve hâric ez-defter olan kâfirlerden on dört nefer kâfir cem' eyleyüb ispençin ve sâir rüsûmların almayub karye-i mezkûre üzerinde

Tablo 5: Turgut Kazası Atçeken Cemaatleri (1500-1522)

		1500		1518		1522	
	Cemaatin Adı	**Hane**	**Nefer**	**Hane**	**Nefer**	**Hane**	**Nefer**
1.	Alnı Yassı	21	26	-	-	-	-
2.	Acarlar			11	16	11	16
3.	Acarlar an Abdal-ı Kadirlü			4	4	4	4
4.	Ağa Beglü	30	37	28	42	28	42
5.	Ağzı Açıklar nam-ı diğer Pir Gani	13	19	16	29	16	29
6.	İnsanlar	4	4				
7.	Alayundlu	72	105	125	228	125	228
8.	Arıklar?	15	22	5	5	5	5
9.	Ayaslar	10	17	13	18	13	18
10.	Bıyık- Bıyıklar (nam-ı diğer Perakende)	8	9	8	14	8	14
11.	Bilcelü/Yenicelü	40	54	-	-	60	77
12.	Bolcalar/Bolmedlü?	17	18	-	-	10	18
13.	Çepni	31	43	44	55	44	55
14.	Çoban Karaca	41	56	66	73	66	73
15.	Dedelü	8	14	23	32	23	32
16.	Delüler	23	29	-	-	-	-
17.	Develüler/Develü	20	26	31	42	31	42
18.	Çikçur/Dikçur	34	39	42	50	42	50
19.	Toy Dündarlu	30	46	48	86	48	86
20.	Dulkadirlü	-	-	13	20	10	20
21.	Emir Hacılu	9	16	16	26	16	26
22.	Erdoğdular	22	26	15	25	15	25
23.	Erkenkoçan/ Erkenkoçak	12	13	9	16	9	16
24.	Evlad-ı Ağlarca	-	-	9	13	9	13
25.	Evlâd-ı Yadigâr	8	11	9	13	9	13
26.	Gerden Keş/Gerdekci nam-ı diğer Boynuyumru	8	10	12	22	12	22
27.	Gekçeler	8	14	10	12	10	12
28.	Gökperlü	7	10	16	22	16	22
29.	Perakende-i Gökperlü	-	9	11	15	11	15
30.	Sarıhamza(Eş-Şehir Büküllü/Güllü)	7	10	8	10	8	10
31.	Güvenç/ Güvençlü	16	23	22	30	22	30
32.	Kosunlu/Kosunlar	55	78	65	95	65	95
33.	Hasanbeglü	10	11	6	13	6	13
34.	Hasanbeglü	7	9				
35.	İbrahimhacılu	24	31	22	31	22	31
36.	İlisüz	9	18	16	26	16	26
37.	İmalar/İmalu	100	120	148	188	148	188
38.	Kalaycı (nam-ı diğer Osmanlı Oğlu)	30	33	37	39	37	39
39.	Karabudaklar	7	11	10	18	10	18

		1500		1518		1522	
	Cemaatin Adı	**Hane**	**Nefer**	**Hane**	**Nefer**	**Hane**	**Nefer**
40.	Katrancı	18	24	19	25	19	25
41.	Kayahasanlar/Kayahasanlı	-	8	6	9	6	9
42.	Kayırcaklu/Kayırkaklu	7	9	7	12	7	12
43.	Kayser	31	65	46	80	46	80
44.	Kazlı?/Karlı	20	29	10	50	10	50
45.	Kırklar	-	4	17	23	17	23
46.	Koçlu/Kocalar	7	9	4	7	4	7
47.	Kürklü/Gereklü?	22	28	30	45	30	45
48.	Köpenler/Günyad?	40	60	44	66	44	66
49.	Körpeler/Körpelü	-	4	3	4	3	4
50.	Köşkler	24	28	25	41	25	41
51.	Küçük Danişmendlü	10	13	24	34	24	34
52.	Lalaoğlu /Lalu	7	10	17	21	17	21
53.	Mancilü?(der Meyan-ı Agabeylü)			10	20	10	20
54.	Mahmudlar	111	169	199	278	199	278
55.	Melik Gazi	22	33	27	35	27	35
56.	Evlâd-ı Mübarek/Mübareklü	30	42	41	68	41	68
57.	Merkebler/Merkeb Yigidlü	10	14	8	12	8	12
58.	Müşki/Müşkiler	20	31	42	64	42	64
59.	Nökerân-ı Turgud	-	-	33	53	33	53
60.	Nökerân-ı Piri Beg	28	32	29	52	29	52
61.	Nökerân-ı Veledân-ı Tursun Beg Bin Turgud	28	31	36	43	36	43
62.	Oğlan Bayezid	10	13	9	9	9	9
63.	Oylu	10	15	16	22	16	22
64.	Umuryar	23	27	43	59	43	59
65.	Reyhanlu/Tetimme-i Reyhanlu	16	22	11	17	11	17
66.	Saruca Ahmed(lü)	24	38	53	75	53	75
67.	Sarusakallu/Saruishaklu	16	25	17	26	17	26
68.	Şadımanlu	28	35	20	29	20	29
69.	Şahinler	22	40	23	53	23	53
70.	Şahyiğitlü/Şahyiğit	70	114	133	192	133	192
71.	Şullu/Şüledlü	36	53	47	78	47	78
72.	Tahirlü	57	92	94	127	94	127
73.	Tazılar - Tazlar	60	97	122	181	122	181
74.	Teberrük	-	3	-	-	-	-
75.	Doğanlı	14	22	19	28	19	28
76.	Toklucaklu	18	25	23	34	23	34
77.	Toydular nam-ı diğer Çöp İsalu	60	96	81	125	81	125
78.	Turalı Hacı/ Tur Ali	6	10	6	13	6	13
79.	Tur Hacılar/Turut Hacılu	10	13	13	19	13	19

		1500		1518		1522	
	Cemaatin Adı	**Hane**	**Nefer**	**Hane**	**Nefer**	**Hane**	**Nefer**
80.	Ulaş/ Ulaşlar	-	6	11	11	11	11
81.	Varsakan	-	-	48	69	48	69
82.	Yahşihan nam-ı diğer Pusadlu	7	9	19	21	19	21
83.	Yemenlü/Yamanlu	152	209	180	282	180	282
84.	Yanku/ Yankud	-	4	-	4	-	4
85.	Harami tb. Yavaşlı nam-ı diğer Hasanbeglü Yavaşlusu/Yavaşlar nam-ı diğer Hasanbeglü Yavaşlusu	19	26	37	51	37	51
86.	Yavaşlı	34	47	55	79	55	79
87.	Yegan	-	-	15	25	15	25
88.	Yoğunavradlu	95	135	168	251	168	251
89.	Yoltimur	29	32	40	44	40	44
90.	Zengan	28	30	29	41	29	46
	Toplam						

rine Osmanlılar'dan önce Anadolu'daki Türkmen beyliklerinde ve devletlerinde rastlanan mâlikâne-divanî sistemi çerçevesinde paylaşılmaktaydı. Mezra'alar için dikkati çeken diğer bir husus, bazılarına özel bir hizmet (voynuk, derbentçi, tuzakçı gibi) karşılığında tasarruf edilmesi ve bu gibi hizmette bulunanların bir kısım mükellefiyetlerden (avârız-ı dîvâniyye gibi) muaf tutulmasıydı[27]. Bundan başka bazı mezra'aların yurtluk ve mülk olarak verildiği de olurdu[28]. Bu statüdeki mezra'alara irsî olarak sahip olunmakta ve mezra'ayı elinde bulunduran kimse bir sefer esnasında cebelü asker (eşkinci) göndermekteydi. Ancak bu durumdaki mezra'alar arasında daha sonra mülkiyeti bozulup timara çevrilenlerin olduğu görülmektedir. Bunlara ilaveten mezra'aların iltizam yolu ile verildiği de kayıtlara geçmektedir[29].

Konar-göçer yaşam süren teşekküllerin temel iktisadi faaliyetleri hayvancılık olmasına rağmen özellikle kışlak sahalarına yakın yerlerde kısmi ziraatla da uğraştıkları görülmektedir[30]. Osmanlı Devleti hem konar-göçerlerin hem de yerleşik köylü reayanın ziraatle uğraşabilmeleri için onlara mezra'alar tahsis etmiştir ki bu mezralara *yurt* adı verilmektedir[31]. Konar-göçerlerin kışlak olarak kullandıkları mezra'alar ise hem konar-göçerlerin

binâ eyledükleri değirmenlerine ve ayende ve revende maslahatı içün bağlarına ve sâir mesâlihine hidmet iderler imiş. Hâliyâ vuku' üzere tahrîr olınub padişâh-ı alempenâh hazretlerine 'arz olundıkda mezra'ayı mahdûd olan sınurı ile ve resm-i ağnâmıyle ve öşr-i kovanıyla bi'l-cümle hukûk-ı şer'îyesi ile ve rüsûm-ı örfîyesiyle ve içinde olan on dört nefer keferesi ile zâviye-i mezkûreye vakf eyleyüb vâki' olan mahsûlâtın ayende ve revendeye harc eylemek emr olınmağın hâliyâ vilâyet kitâbet olınub vakf-ı mezkûr Der-devlete 'arz olundıkda vakfiyeti kemâkân mukarrer tutılub defter-i cedîde kayd olundı deyu mukayyed der defter-i 'atik. Hâliyâ dahi vukû' üzere 'arz olundıkda girü kemâkân vech-i meşrûh üzere mukarrer buyrulmağın defter-i cedîde kayd olundı", Selçuk Demir, XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağı, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2014, s. 170.

27 Ahmed Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, C. I, İstanbul 1990, s. 147.

28 Rossitsa Gradeva, "Administrative System And Provincial Government in the Central Balkan Territories of the Ottoman Empire, 15th Century", Rumeli Under the Ottomans, 15th-18th Centuries: Institutions and Communities, İstanbul 2004, s. 27; Machiel Kiel, "Plevne", DİA, C. XXXIV, s. 302-303.

29 "Ve mezkûr haslar içinde hâli olan mezra'alar, şimdiye değin emin ve âmil ma'rifetiyle iltizam eden kimesnelere öşrüne ve sâlarlığına verirler imiş", Akgündüz, s. 470.

30 Faruk Sümer, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış", İktisad Fakültesi Mecmuası, C. XI, No: 1-4 (Ekim 1949-Temmuz 1950), s. 516.

31 Karadeniz, s. 128.

Tablo 6: Turgut Kazası Yapalu Cemaatleri (1500-1522)

		1500		1518		1522	
	Cemaatin Adı	**Hane**	**Nefer**	**Hane**	**Nefer**	**Hane**	**Nefer**
1.	Alayundlu	28	41	40	49	40	49
2.	Alnıyassı	-	-	26	36	26	36
3.	Balcılar/Malcılar	-	-	7	20	7	20
4.	Hemsayegân-ı Ali Bey Veled-i Yapa	37	44	-	48	-	48
5.	Bilcelü nam-ı diğer Cavitler	16	23	20	25	20	25
6.	Delüler	8	11	7	9	7	9
7.	Toydündarlu	34	45	30	52	30	52
8.	Germiyan Yahşilu/Bahislü	12	19	12	20	12	20
9.	Evlâd-ı Seyyid Harun	-	-	-	25	-	25
10.	İmalar/Ağalar/İmalu	35	61	44	56	44	56
11.	Gereklü	8	10	-	-	-	-
12.	Gereklü/Köklü	167	183	147	197	147	197
13.	Köseler	18	33	17	19	17	19
14.	Mahmudlar	8	10	11	14	11	14
15.	Hemsayegân-ı Celal Beg	30	38	27	33	27	33
16.	Hemsayegân-ı Kemal Bey Veled-i Yapa	30	35	30	59	30	59
17.	Hemsayegân-ı Şah Beg Veled-i Yapa	22	23	20	23	20	23
18.	Nökerân/Nökerân Şah Beg	210	249	156	286	156	286
19.	Reyhanlu	-	-	76	109	76	109
20.	Sakallu/ Sakallar	7	9	7	8	7	8
21.	Valide-i Şehinşah Bey	-	-	11	11	11	11
22.	Tazılar/Tazılu	10	12	10	12	10	12
23.	Toklucaklu	23	35	32	45	32	45
24.	Yakacık/ Yakacıklu	70	90	65	91	65	91
25.	Yavaşlu	30	49	35	45	35	45
26.	Yurd-ı Yeniler ve Yakublar	8	12	12	15	12	15
27.	Dulkadirlü	-	-	5	6	5	6
28.	Kul Fazıl Zaviyesi Dervişleri	-	5	-	-	-	-
	Toplam						

yerleşikliğe geçişinde, hem de mezra'aların yerleşim yerine dönüşmesinde büyük rol oynamaktaydı. Tahrirlerde bazı mezra'aların sınırları ve büyüklükleri bölgeye ait ölçü birimlerine göre bazen "çiftlik", bazen "dönüm" adı altında belirtilmiş olup bu miktar yukarıda da belirtildiği üzere *zemin* ve *kıt'a*lardan daha büyüktü[32]. Mezra'alarda üretilen tarım ürünlerinden alınan vergiler genel olarak tahrir defterlerine "hâsıl" adı altında toplu olarak yazılmakta, bazense ayrı kalemler altında tek tek belirtilmekteydi.

Mezra'aların köye dönüşmesi üç evre halinde gerçekleşmiştir. Birinci evre, mezra'anın bir köyün ekinliği olarak kaydedilmesi ve yerleşik nüfusun

32 Tufan Gündüz, Bozkırın Efendileri Türkmenler Üzerine Makaleler, İstanbul 2009, s. 140.

bulunmaması, ya da köy halkından geçici olarak yerleşenlerin olmasıdır. Bu durum, devamlı yerleşimin ön hazırlığı niteliğini taşımıştır. İkinci evre, özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mezra'aların bir bölümünün konar-göçerler tarafından kışlak olarak tasarruf edilmesidir ki, bu durum mezra'aların yerleşim sahası haline gelerek köye dönüşmesinde önemli bir etken olmuştur. Üçüncü evre de, konar-göçerlerin kışlak için kullandıkları mezra'alarda ziraî faaliyetlere başlamasıdır[33]. Bu yerleştirmeler özellikle Rumeli bölgesinde yeni fethedilen topraklarda sistemli bir şekilde uygulama alanı bulmuştur. Örneğin Niğbolu Sancağına bağlı Çernovi Kazasının nüfusunun büyük bir bölümü yerel halktan oluşurken yeni yeni ortaya çıkan Müslüman yerleşimlerinde Yörüklerden faydalanılmıştır[34]. İmparatorluğun güney bölgeleri de bu iskân politikasına uygun olarak Şâvî, Simek ve Benî Kays gibi kabileler Rakka civarında bulunan Belih'in batısında bulunan üç derbend bölgesindeki mezra'alara yerleştirilmişlerdir[35].

Turgut Kazası Konar-göçerlerinin Yerleşikliğe Geçmesi

Konya'nın Anadolu Selçuklu Devleti'nin ve Karamanoğullarının başkenti olması, bölgede cereyan eden nüfuz mücadelelerine bağlı olarak zaman zaman bu şehrin ve civarındaki yerleşmelerin tahrip olmasına, halkının dağılmasına ve terk edilen yerlere yeni sakinlerin yerleşmesine sebep olmuştur. Konya bölgesini ilk terk eden Türkmenler "Konyarlar" olmuştur. Balkanlar'a yerleşen bu Türklerin ne zaman ve niçin gittikleri ise henüz bilinmemektedir[36].

Konya ve çevresinin hayat tarzını büyük oranda siyasi gelişmeler belirlemiştir. Konya, Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti olduğu andan itibaren çevresi sürekli Anadolu'ya doğru hareket halinde bulunan Oğuz göçerleri ile kuşatılmış durumdaydı. XIII. Yüzyılda gerçekleşen ikinci göç dalgası, Moğol istilasının ardından, Horasan ve Azerbaycan bölgesindeki Türkmenlerin Anadolu'ya gelmesi ile sonuçlanmış, diğer taraftan XIV. asrın başlarında Anadolu'da İlhanlı valisi olarak görev yapan Demirtaş da Konya, Niğde ve Aksaray bölgelerine Moğol oymaklarını getirip, onlara bu bölgelerde yurtlar vermiştir[37]. Bu göçler Konya bölgesinin yerleşik hayatını olumsuz yönde etkilemiş ve sonuçta bölge, istila anında bulunduğu yeri rahatlıkla terk edebilen ve bundan fazla bir zarara uğramayan konar-göçer aşiretlerin elinde kalmıştır[38]. Bu konar-göçerlerin büyük bir kısmını, Karamanoğulları ile akraba olan ve Osmanlılar ile giriştikleri mücadelelerde en büyük desteği veren Turgudoğulları ve Bayburdoğulları oluşturuyordu.

Gerek sürekli göçler, gerekse Osmanlı-Karaman mücadeleleri sebebiyle Konya ve çevresinde neredeyse iki yüzyıla yakın (XIII-XV. yy.) devam eden siyasî istikrarsızlık ve buna bağlı olarak toplumsal hayatın perişanlığı, Osmanlıların 1476'da Karaman topraklarını ilhakından sonra sona ermiş ve bölgede sükunet hakim olmuştur. Bu sükûnet de kısa sürede etkisini göstermiş ve konar-göçerler hayvancılığın yanı sıra hızla artan oranda zirâat yapmaya başlamışlardır. *Bu sebeple, XV. asrın sonlarına gelindiğinde ya bir su kuyusu etrafında ya da eski bir yerleşme birimi (höyük) kenarında*

33 Gündüz, s. 141-145.

34 Rusi Stoikov, "Has, Zeamets et Timars du Sandjak de Nikopol", Ed. Boris Nedkov, Turski İzvori za Balgarskata İstorija, Serija XV-XVI, Sofya 1966, s. 186, Nuray Ocaklı, Demographic Structure and Settlement Patterns of North-Eastern Bulgaria: A Case Study on Niğbolu Sandjak (1479-1483), Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. 132-134; Demir, s. 102.

35 Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü (1691-1696), İstanbul 1963, s. 57-58.

36 Karadeniz, s. 134.

37 Alaaddin Aköz, "Konya Çevresinde Moğol Aşiretleri (XIV-XVI. Yüzyıllar)", Konya Araştırmaları Göç ve İskân, Ed. Alaattin Aköz-Doğan Yörük, Konya 2017, s. 81-107.

38 Karadeniz, s. 135

kendilerine tahsis edilen yurdunda sakin olan ve yaylak ve kışlakları bulunmayan, Atçeken oymaklarını, konar-göçerden ziyâde çok az bir kısmı zirâatle uğraşan, bunun yanısıra tamamı hayvancılık yapan köylüler olarak nitelemek daha doğru olur[39].

Nitekim 1500 tarihli Karaman Eyâleti Konar-Göçerleri ile ilgili bir Kanunnâme'de[40]: "*Vilâyet-i Karaman'da Sultan Muhammed Han zamanında mezkûr haymâne tâifesinin ba'zı*sına *at akçesi vaz' olunub ba'zı âharine vaz' olunmamışdır. Ve merhumun vefât*ından *sonra merhum Sultan Abdullah zamanında mecm*û*' haymâne hâs mu'ayyen olub gaile bahâ dedükleri bid'at küllisinden ref olunmuştur* ***Ve haymane defterde at akçesi vaz' olmayanlardan üzerlerine kayd olan yurdlarından ve ekinlerinden öşr-i galle ve resm-i çift ve resm-i bennâk ve resm-i caba ve resm-i ağnam ve resm-i arus ve resm-i cürm ü cinâyet yazılub ve yurdlarrıdan zirâ'at edecek yerleri olmayub âhar yerinde zirâ'at etdiklerinden öşürleri yer sahibine ve resm-i çift ve baki rüsumı h***âssaya verilmek kayd olunmuşdur *Avârız dahi verirler imiş. Köhne defter mucibince rüsum-ı mezkûre yine defter-i cedide kayd olundu ve at akçesi vaz' olunan tâifeden dahi resm-i çift ve bennâk ve caba ve* ***kendülere yurd vaz' olunan tâifeden yerlerde ve ekdiklerinden öşürleri at çekdükleri mukâbelesinde afv olunub, avârız vermek dahi ref olunmuşdur. Hemân at akçesin at başına üç yüz akçe ve resm-i ganem ve resm-i arus ve cürm ü cinayet verürler.*** *Ve defter-i cedide böyle kayd olunan at çekenlerden ve çekmeyenlerden ba'zı cemâ'atler hâslardan ifraz olunub anın mükâbelesinde* ***yurdlar***ında ekdüklerinin öşrün vereler *Ve koyunu olmayandan bennâk ve avârız vermek kayd olunub ve at akçesi ref olunub defter-i cedide yazıldı. ….."* denilmek suretiyle Karaman eyaletindeki konar-göçerlerin XVI. yüzyıl öncesinde kendilerine tahsis edilen yurtlarında ziraatla meşgul olduklarına vurgu yapılmaktadır. Şüphesiz bu durum tesadüfi değildir. Birden fazla sebebi vardır. Öncelikle yukarıda da belirtildiği üzere bölgede huzurun sağlanmış olması, Karaman bölgesi aşiretlerinin, diğer aşiretler gibi yaylak-kışlak arasında uzun mesafeler kat etmeyip, zamanlarını büyük oranda yurtlarında geçiriyor olmaları, Konya ovasının konar-göçer halk için hayvancılığa elverişli olduğu kadar, ziraata da elverişli olması ilk akla gelenlerdir.

XVI. yüzyılın ortalarına kadar konar-göçer aşiretlerin büyük oranda yerleşik düzene geçtikleri anlaşılıyor. 1555 tahriri ile tanzim edilen Atçeken Kanunnâmesi'nde, söz konusu tahriri gerçekleştiren ilyazıcısı Ebu'l-Fazl bu hususu açıkça belirtmektedir[41]: "*Vilâyet-i Karaman'da Konya Livâsına tâbi' Kazâ-i Turgud ve Kazâ-i Eskiil ve Kazâ-i Bayburd tavâifi ki Atçeken kabâiliyle ma'rufdur, adet-i kadimeleri üzere her sâle on ikişer hâneden bir at resmi ki, beşyüz akçedir. Padişah-ı âlem-penah hazinesiyçün eminlerine edâ ederler imiş. Ve rüsum-ı mukarrereden iki koyuna bir akçe ve üçyüz koyuna resm- i ağıl deyu beş akçe verirler imiş……..*

Ve bunlar mukaddemâ göçer-konar yörük tâifesi makulesinden olmağın zirâ'at ve hirâset etmezler imiş *ve oniki hâneden edâ ettikleri at resmi ki, beş yüz akçedir, her kabilenin on iki hânesinden a'lâ ve evsat ve ednâ i'tibârmca kendü kabilelerinden ehl-i insâf ve sâhib-i vukuf kimesneler taksim ve tevz'i ile maldâr ve kudretlu kimesnelerden, eğerçi tıfl-ı sağir ve dul avret ola, davarlarına ve istitâ'atine göre anı dahi hâne i'tibar edüb anun gibilerden ziyâdece takdir olunurmuş. Ve mutavassıt'ul hâlden ve fakirlerinden dahi vüs'atine ve*

39 Karadeniz, s. 135

40 Ahmed Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri, C.VI, İstanbul 1993, s. 482-483.

41 Kanunnâme-i Kabâil-i Esb-Keşân Der Vilâyet-i Karaman, Yayını için bk. Ahmed Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, C.III, İstanbul 1993, s. 331-335.

Tablo 7: Turgut Kazası Cemaatlerinin Kurmuş Olduğu Köyler

Sıra no	Karye/Cemaat/Mezra'a	nefer	açıklama
1.	K. Çaltı	3	
2.	K. Susuzca	-	
3.	K. Acıözü	20	Reyhanlu cemaati temekkün idüb karye olmuştur
4.	K. Çandır	29	Reyhanlu cemaati temekkün idüb karye olmuştur
5.	K. Sarayviranı	37	Reyhanlu cemaatinden bazı temekkün idüb karye olmuştur
6.	K. Bayhoca?	8	Haric ez defter
7.	K. Kızılviran	-	Nezd-i Zengan rüsumu vakf-ı imaret-i cedid der konya
8.	K. Çokviran/Kokviran?	8	Sipahi ve sipahizadegan
9.	K. Göktaşlu nam-ı diğer Gökdonlu	12	Bükranşah Beğden bazı temekkün idüb karye olmuştur
10.	K. Teberrük	28	Haric ez defter
11.	K. Balıkhisarı	7	Yavaşlu cemaatinden bazı temekkün idüb karye olmuştur
12.	K. Sumar?	29	Yavaşlu cemaatinden bazı temekkün idüb karye olmuştur
13.	K. Tatlukuyu	4	
14.	K. Tavşankoru	48	Ağacaklu cemaati temekkün idüb karye olmuştur
15.	K. Giren/Keyren	8	
16.	Cm. Hemsayegan-ı Kemal Beğ	41	Bütün çift yer tutandan 36 akça ve nim çiftlüden 18 akça ve yeri olmayan müzevvecden 12 akça ve mücerredden 6 akça alınur deyu defter-i atikde mestur olmağın defter-i cedide dahi kayd olundu
17.	K. Küçükalikonağı	21	Dudu Dündarlu cemaati mütemekkin olub karye olmuştur
18.	K. Küçükalikonağı	8	Dudu Dündarlu cemaatinden bazı temekkün idüb karye olmuştur
19.	Cm. Hemsayegan-ı Kemal Beğ	28	Bütün çift yer tutandan 36 akça ve nim çiftlüden 18 akça ve yeri olmayan müzevvecden 12 akça ve mücerredden 6 akça alınur deyu defter-i atikde mestur olmağın defter-i cedide dahi kayd olundu
20.	K. Bereket	91	Gereklü cemaati temekkün idüb karye olmuştur
21.	Perakende-i Karye-i mezbure	31	Der kaza-i Yazıcılu? Tabi-i Karahisar-ı Sahib müteferrik sakinlerdir
22.	Perakende-i Karye-i mezbure	15	Der kaza-i Sivrihisar Tabi-i Hüdavendigar müteferrik sakinlerdir
23.	K. Bereket	17	Ali Beğ cemaati mütemekkinlerdir
24.	K. Kutlucakuyu	33	Gereklü cemaati temekkün edüb karye olmuştur
25.	K. Sadıkbükü?	25	Haric ez defter cemaat-i Ali Beğden bazı mütemekkinlerdir
26.	K. Alakurak	53	Bükranşah Beğden bazı temekkün edüb karye olmuştur
27.	K. Koru	49	Cemaat-i Ağacaklu temekkün edüb karye olmuştur
28.	K. Gelincikpınarı	-	Atçekenden Sülelü cemaati mütemekkinlerdir
29.	K. Sultanpınarı	6	-
30.	Cm. Hemsayegan-ı Şahbeğ	33	Mütemekkinan der karye-i Cavcah? Tabi-i Sivrihisar
31.	K. Karakuyu	1	-
32.	K. Dilkavağı	3	Nezd-i karye-i Karakuyu
33.	K. Uzunlu	27	-
34.	K. Dikilütaş	12	Sipahi ve sipahizadeler mütemekkinlerdir

Sıra no	Karye/Cemaat/Mezra'a	nefer	açıklama
35.	K. Oğulcan?	30	Haric ez defter Hemsayegan-ı Şahbeğ cemaati mütemekkinlerdir
36.	K. Çakmakviranı	10	Sipahi ve sipahizadeler mütemekkinlerdir
37.	K. Devepınar	7	-
38.	K. Beğtimur	10 zemin	Haric ez defter
39.	K. Akviran	4	-
40.	K. Bulgarkuyusu	-	Öşrü vakf-ı cami-i Kademlü der Mahmudhisarı tabi-i Ilgın
41.	K. Yazılukuyu	-	Öşrü vakf-ı cami-i Kademlü der Mahmudhisarı tabi-i Ilgın
42.	K. Kuzviran	-	Rüsumu vakf-ı imaret-i Sultaniye
43.	Cm. Delüler	9	Mütemekkin der civar-ı Seydigazi der kaza-i Yazıcılu tabi-i Anadolu Arslanlu nam karyede sakin olmuşlar deyu defter-i atikde mestur
44.	Cm. Sakallar	8	Delüklükaya ve Sarucakaşda sakinlerdir. Bütün çift yer tutandan 36 akça ve nim çiftlüden 18 akça ve yeri olmayan müzevvecden 12 akça ve mücerredden 6 akça alınur ber muceb-i defter-i atik
45.	K. Obrucak	16	sipahizadeler mütemekkinlerdir
46.	K. Ahişeyhali	24	Yurd-ı yeniler nd. Yakublar cemaati temekkün edüb karye olmuştur
47.	K. Ağin	9	Haric ez defter
48.	Mz. Çubuk ve Çobanpınarı ve Yalnızcakuyu tabi-i Turgud		Cemaat-i Develü ziraat ider
49.	K. Karaüyük	17	-
50.	K. Uşakkuyu	17	Bükranşah Beğ cemaati temekkün edüb karye olmuştur. Mecikler dimekle maruftur
51.	K. Köseler	30	Balıkhisarında bir hisse ki Gökhüyükden Kaldırıma varınca mutasarrıf oldukları yerlerdir ber muceb-i defter-i atik
52.	K. İslüce	-	Der meyan-ı Yercekuyu ve Toramlu Eski-ile tabi Atçeken taifesinden Köselü cemaati mütemekkinlerdir
53.	K. Emircik	4	Gereklü cemaatinden bazı mütemekkinlerdir
54.	K. Çeribozan	41	Mütemekkin der karye-i Çakmak der Sivrihisar
55.	Cm. Alayundlu	33	Mütemekkinan der karye-i Çakmak der Sivrihisar
56.	Cm. Alayundlu	8	Mütemekkin der karye-i Delidinler tabi-i mezbur
57.	K. Kiçimen	-	Atçeken taifesinden Tahirlü cemaatinden bazı mütemekkinlerdir
58.	K. Melekini/Melikini	-	Atçeken taifesinden Tahirlü cemaati mütemekkinlerdir
59.	K. Çanak/Çatak	-	Atçeken taifesinden Tahirlü cemaati mütemekkinlerdir
60.	K. Tazali	-	Atçeken taifesinden Yoğunavratlu mütemekkinlerdir
61.	K. Çanlukuyu	-	Nezd-i Başkuyu Atçekenden Yoğunavratlu mütemekkinlerdir
62.	K. Başkuyu	-	Nezd-i Adatepe Atçekenden Yoğunavratlu mütemekkinlerdir
63.	K. körkuyu/Gürkuyu	-	Nezd-i Yazılukuyu Atçekenden Yoğunavratlu mütemekkinlerdir
64.	K. Çanlukuyu	-	Nezd-i Adatepe Atçeken taifesinden Yumhirlü cemaati mütemekkinlerdir
65.	K. Eğrikuyu	-	Nezd-i Adatepe Atçeken taifesinden Yoğunavratlu mütemekkinlerdir

Sıra no	Karye/Cemaat/Mezra'a	nefer	açıklama
66.	K. Sakkuyusu	-	Nezd-i mezra-i Baykuyu Eski-ile tabi perakende mütemekkinlerdir
67.	K. Uzuneyvadlı	8	Haric ez defter
68.	K. Dergirik?	12	Germiyanyahşilü cemaati temekkün edüb karye olmuştur
69.	K. Taşpınar	2	Öşrü vakf-ı zaviye-i Kızıl Şeyh ber muceb-i defter-i atik
70.	K. İkiilanlu?	-	Nezd-i sınur-ı Eğrikuyu Atçeken taifesinden Bakiyelü? mütemekkindir
71.	K. Boyalu	-	Nezd-i Taşpınar Atçekenden Ömeryazılu mütemekkinlerdir
72.	K. Yalnızağıl	8	Mülk-i Ömeryar Kethüda ber muceb-i defter-i atik
73.	K. Gündecikpınarı	-	Nezd-i sınur-ı Gökpınar Atçeken taifesinden Tazlar cemaati mütemekkinlerdir
74.	K. Göncü?	-	Atçeken taifesinden Yoğunavratlu cemaatinden bazı mütemekkinlerdir
75.	K. Yamaçkuyu nam-ı diğer Körkuyu	5	-
76.	K. Sultankuyu	-	Atçeken taifesinden Yoğunavratlu cemaati mütemekkinlerdir
77.	K. Serinceağıl nam-ı diğer Burunağıl	-	Atçeken taifesinden Yoğunavratlu cemaati mütemekkinlerdir
78.	K. Abdalviran	5	Öşrü vakf-ı zaviye-i Şeyh Samud salari ve rüsum hass-ı hümayun
79.	K. Göynük	-	Atçeken taifesinden Mahmudlar cemaati mütemekkinlerdir
80.	K. Hatıblar	-	Atçeken taifesinden Mahmudlar cemaati mütemekkinlerdir
81.	K. Salviran ve Arslan Dede	-	Öşrü vakf-ı zaviye-i Ahmed Dede Atçeken taifesinden Toydular cemaati mütemekkinlerdir
82.	K. Armudlu	4	Sipahi ve sipahizadeler mütemekkinlerdir
83.	K. Sazular	-	Haric ez defter Atçeken taifesinden Aişelü mütemekkinlerdir
84.	K. Kupalukuyu	-	Eski-ile tabi Atçeken taifesinden Aişelü cemaati mütemekkinlerdir
85.	K. Satıini	11	Alnıyassı cemaati mütemekkinlerdir
86.	K. Şekerlükuyu	8	Alnıyassı cemaati mütemekkinlerdir
87.	K. Karakuyu	-	Atçeken cemaatinden Küçükdanişmendlü mütemekkinlerdir
88.	K. Eşme	-	Atçeken taifesinden Çoban ve Ece mütemekkinlerdir
89.	K. Kalınağıl	-	Atçeken taifesinden cemaat-i Oğul mütemekkinlerdir
90.	K. İlanluca	3 1 nefer sphzd	Nezd-i sınur-ı Gökpınar Atçeken taifesinden Tazlar cemaati mütemekkinlerdir
91.	K. Geyikpınarı	26 1 nefer sphzd	Germiyanyahşilu cemaati mütemekkinlerdir
92.	K. Gürlü/Gözlü	-	Atçekenden Sakdığın mütemekkinlerdir
93.	K. Aşarkışla?	-	Atçekenden Sakdığın ve Yoğunlar cemaatleri mütemekkinlerdir
94.	K. Dikilüviran	-	Atçekenden Sakdığın cemaatinden bazı mütemekkinlerdir
95.	K. Kalınağıl ve Ömer Dede	-	Atçekenden Sakdığın mütemekkinlerdir
96.	K. Kilisalu	-	Nezd-i mezra-i Dikilütaş Atçekenden Sakdığın mütemekkinlerdir
97.	K. Çiftlik	-	Atçekenden Sakdığın mütemekkinlerdir

Sıra no	Karye/Cemaat/Mezra'a	nefer	açıklama
98.	K. Bıkar?	17	-
99.	K. Bekirceçökü	5	-
100.	K. Gözübende	-	Haric ez defter Atçekenden Yavaşlu nd. Hasanbeğlü mütemekkinlerdir
101.	K. Üçkuyu	-	Atçekenden Bayburd? tabi-i Köse Receblü cemaati mütemekkinlerdir
102.	K. Yercekuyu	-	Bayburd? tabi-i Atçekenden Köse Receblü cemaati mütemekkinlerdir
103.	K. Karşulu	-	Eski-ile tabi Atçekenden Sarı Muradlu cemaati mütemekkindir
104.	K. İkikuyu	-	Atçekenden Sarı Muradludan bazı mütemekkindir
105.	K. Bozağıl	-	Atçekenden ……? cemaati mütemekkindir
106.	K. Çakırlar	4	Haric ez defter
107.	K. Göynükviranı ve Mz. Bağçacık	-	Atçekenden Köpenler/Günyad? mütemekkindir
108.	K. Çoğan	3	İçinde sipahiler mütemekkinlerdir
109.	K. Tosun	7	-
110.	K. Yenice nam-ı diğer Çavdar	26	Bütün çift yer tutandan 36 akça ve nim çiftlüden 18 akça ve yeri olmayan müzevvecden 12 akça ve mücerredden 6 akça alınur ber muceb-i defter-i atik
111.	K. Uzunviran	-	Nezd-i Avsakkuyu vakf-ı zaviye-i Ahmed Dede Sultan Selim Handan mukarrernamesi vardır deyu mestur der atik
112.	K. Düğrük	5	Atçekenden perakende-i Emir Hacılu mütemekkinlerdir
113.	K. Obrucak	18	Atçeken taifesinden Oğulbeğlü dahi mütemekkinlerdir
114.	K. Türkmenler	9	Haric ez defter
115.	K. Karakuyu	-	Atçekenden Güllü cemaati mütemekkinlerdir
116.	K. Dilküdüşen	-	Der nezd-i karye-i İnlüce Eski-il perakendesinden Kene cemaati mütemekkinlerdir
117.	K. Güllücekuyu	-	Nezd-i Dikilütaş Eski-il perakendesinden Kene cemaati mütemekkinlerdir
118.	K. Karıkışla ve Köçekpınarı	-	Nezd-i sınur-ı karye-i Küçükdanişmendlü ve Dedelü ziraat ederler Atçekenden Türkmen ve Demirlüden bazı mütemekkinlerdir
119.	K. Çukurağıl	10	Atçekenden Yavaşlu nd. Hasanbeğlü mütemekkinlerdir
120.	Cm. Toklucak	26	-
121.	K. Kızılviran	12	-
122.	K. Reşidler ve Fakihler	2	nezd-i Teberrük ve Rızaseydi haric ez defter
123.	K. Saruoyuk	-	Öşrü vakf-ı imaret-i Sultaniye
124.	K. İkikuyu	-	Karabaşlu cemaati mütemekkinlerdir- rüsumu vakf-ı imaret-i cedid öşrü timar
125.	K. Ağcakuyu	-	Nezd-i sınur-ı Eğrikuyu rüsumu vakf-ı Sultaniye der Karapınar öşrü timar

hâline muvâfık resmin cem' edüb edâ eylemek kanun-ı mukarrerleri imiş. Ve cümle rüsum-ı hassâ-i hümayunâ müte'allık imiş.

Hâliyâ, Vilâyet-i Karaman fermân-ı vâcib'ül-iz'ân-ı Sultani ile tahrir olundukda zikr olunan tavâifin ekseri zirâ'at ve hirâsetle meşgul olub ve yurdlarmm öşür ve sâlâriyyesinden ve rüsum-ı çift ve bennâk ve çabalarından hayli mal husulı müte'ayyin olduğundan gayrı mezkûrların tasarruflarında olan yurdlarmın gallâtı zabtına mu'temed adamlar nasb olunub ta'şir olundukda ekser çiftliklerinin gallâtı ve şâir mahsulatı altı yedişer bin akçe olduğı zahir oldu.**"*** İlyazıcısına göre daha önceki dönemde ziraat yapmadıkları kaydedilmiş olan Yörük taifesi kendisinin yazım yaptığı 1555 tarihinde bölgeye gittiğinde büyük oranda ziraatle meşgul durumdadır. Hatta elde ettikleri ürünleri çiftlik başına 6-7 bin akçaya ulaşmıştır. Bu durum XV. Yüzyıl ve XVI. Yüzyılın başındaki ziraatçilikten tamamen farklıdır. O dönemlerdeki ziraat çok düşük miktarlarda olup aşiretleri bağlayıcı nitelikte değildir. Yüzyılın ortalarında ise artık aşiretleri büyük oranda kendine bağlayan bir zirai faaliyet söz konusudur.

1584 yılı tahririnde ise Atçekenlik hem *"mezra'a-köy"* meselesi hem de diğer sebeplerden dolayı kaldırılmış ve bu tahrir defterine Turgut Kazası cemaatlerinin sakin oldukları yurd mezra'aları köy olarak yazılmıştır[42]. Böylelikle bu zamana kadar devlet nazarında konar-göçer olarak görülen aşiretler, bu tahrir ile köylü olarak kabul edilmiştir. Yurd mezra'aların köyleşme süreci ise; *Reyhanlu cemaati temekkün idüb karye olmuştur, Reyhanlu cemaatinden bazı temekkün idüb karye olmuştur, Yavaşlu cemaatinden bazı temekkün idüb karye olmuştur* şeklinde ifadesini bulmuştur[43]. Cemaatlere tahsis edilen yurd mezra'aların *karye* olarak kaydedilmesinden başka bu köylere yerleştikleri kabul edilen aşiret mensupları da raiyyet vergileri ile mükellef kılınmıştır.

Tablo 7'de; 1584 tahririne göre artık çok büyük oranda yerleşikliğe geçen Turgut Kazası'ndaki cemaatlerden hangilerinin hangi köyleri kurdukları, daha doğrusu tasarruflarında olan mezra'alarının genellikle isimlerini koruyarak ne şekilde köy olduğu ve yerleşikliğe geçişleri verilmiştir. Bazı köylerde hangi cemaatin mütemekkin olduğu yazıldığı halde nefer kaydı yapılmamıştır. Bazı köylerde de hangi cemaatin sakin olduğu belirtilmemiştir.

Tablo 7 dikkatle incelendiğinde konar-göçerlerin yerleşme süreçleri rahatlıkla anlaşılabilir. Tabloda aşiretlerin kurmuş olduğu 114 köyün yanı sıra 8 cemaat, 1 mezra'a ve 2 köy perakendesi de (Bereket Köyü) kaydedilmiştir. Niçin hepsi köy olarak kaydedilmemiş sorusu ile başlarsak yerleşme sürecini çok daha iyi anlayabiliriz. Mezra'a kaydında; *mezra'a-i Çubuk ve Çobanpınarı ve Yalnızcakuyu tabi-i Turgud* denilerek üç yurt mezra'anın ismi yazılmış karşısında da *Cemaat-i Develü ziraat ider* açıklaması yapılmıştır. Bu ise yukarıda izah edildiği üzere mezra'aların köye dönüşmesinin birinci ve belirleyici aşamasıdır. Zira, mezra'a artık kışlak yurt olmaktan çıkmış ve yerleşikliğin göstergesi olan ekinliğe dönüşmüştür. Cemaat kayıtlarında da ya *Cemaat-i Alayundlu* Mütemekkinân *der karye-i Çakmak der Sivrihisar denilerek* kendi yurtları haricinde başka bir kazaya yerleşerek köy kurduklarını veya *Cemaat-i Sakallar Delüklükaya ve Sarucakaşda sakinlerdir. Bütün çift yer tutandan 36 akça ve nim çiftlüden 18 akça ve yeri olmayan müzevvecden 12 akça ve mücerredden 6 akça alınur ber muceb-i defter-i atik* şeklinde şerh düşülerek onların da köyleşmiş oldukları ortaya konulmuştur. Çünkü hem "sâkin"

42 BOA, TD. 149, v. 3b-22a.

43 Krş. Doğan Yörük, XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584), Tablet Yayınları, Konya 2005, s.66-67, 102-104, 150-154, 336-342; Doğan Yörük, "XVI. Yüzyılda Aksaray, Koçhisar ve Ereğli Kazalarındaki Konar-Göçerlerin İskânı", Archivum Ottomanicum, 34, (2017), s.291-300

ifadesi, hem de belirtilen vergiler konar-göçerlerin değil, köylü reayanın ödediği vergilerdir. Köylerin karşısında yer alan açıklamalar da yine cemaatlerin yerleşikliğe geçiş aşamalarını açıklar niteliktedir. Misal vermek gerekirse; *karye-i Sultankuyu Atçeken tâ'ifesinden Yoğunavratlu cemaati mütemekkinlerdir* veya *karye-i Dikilüviran Atçekenden Sakdığın cemaatinden bazı mütemekkinlerdir* denilerek yurt mezra'alarının durumuna, yani adedine göre köy kurdukları ifade edilmiş oluyor. "Bazı" kelimesi cemaatin bir kısmının aynı isimdeki mezra'ayı köy olarak kullandığını, kalanların da kendilerine ait olan başka mezra'aları köyleştirdiğini belirtmektedir.

Tabloda dikkati çeken bir diğer husus da köylerin isimlerinde sıkça tekrarlanan *viran*, *kuyu* ve *ağıl* takılarıdır. (Eğrikuyu, Uzunkuyu, Tatlukuyu, Sarayviran, Kızılviran, Bozağıl, Kalınağıl, Yalnızağıl gibi) bu isimler konar-göçerlik dönemlerinin yurt isimleridir ki tamamen hayat tarzlarını ve nerelerde bulunduklarını yansıtmaktadır. Cemaatlere tahsis edilen mezra'aların isimleri değişmeden köy ismine dönüşmüştür. Burada köy ismi olarak yazılanlar, aşiret defterlerinde mezra'a ismi olarak kayıtlıdır.

Yine tablonun incelenmesinden rahatlıkla anlaşılabileceği üzere bazı cemaatler tek bir köy kurmuşlarken, daha büyük olan cemaatler daha fazla köy kurmuşlardır. Daha önce de izah edildiği üzere cemaatler kendilerine kışlak olarak tahsis edilen ve adına yurt denilen mezra'alarını yerleşme birimi olarak kabul etmişler ve sahip oldukları mezra'aları köye dönüştürmüşlerdir. Cemaatlerin nefer sayısına bağlı olarak devlet, bir mezra'a verebileceği gibi aynı cemaate birden fazla mezra'a tahsis edebiliyordu. Bu tablodaki veriler de sahip oldukları mezra'a sayısı ile doğrudan alakalıdır. Yoğunavratlu, Sakdığın, Reyhanlu gibi kalabalık cemaatler daha fazla mezra'aya sahip olduklarından, köy sayıları da aynı şekilde fazla olmuştur.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde aşiretlerin iskanı ile ilgili politikalar, XVII. Yüzyıldan itibaren uygulanmaya başlamıştır. Bu dönemden önceki yerleşmeler aşiretlerin kendi isteklerine bağlı olarak gelişmiştir. Konya ve çevresi Osmanlı egemenliğine girdikten sonra bölgede uzun zamandan beri devam edegelen savaşların ve kargaşanın sona ermesi, bir başka deyişle bölgenin sükunete kavuşması bölgede yaşayan konar-göçerlerin hayatlarını da etkilemiştir. Zira bir asırdan fazla devam eden Osmanlı-Karaman nüfuz mücadelesinde Turgutoğulları Karamanoğullarının en güçlü askeri desteği olarak sürekli yanında bulunuyor ve savaşıyordu. Bu yüzden bölgede sükunetin sağlanması ve Turgutlu aşiretlerinin Osmanlı sistemine entegre olmaları onların hayatlarını da büyük ölçüde değiştirmiştir.

Konya ile Ankara arasındaki bölgede Turgut, Bayburd ve Eskiil olarak üç idari birime bağlı olarak yaşayan konar-göçerler huzur ortamının hakim olmasıyla, XVI. Yüzyılın başlarından itibaren yerleşmeye başlamışlar, fakat yoğun olarak bu asrın ortalarında yerleşikliğe geçmişlerdir. Bölgedeki diğer aşiretler gibi Turgut Kazası aşiretleri de aynı dönem içerisinde yurt mezra'alarında ziraat yapmakla başlayan süreci köyleşme ile tamamlamışlardır.

Konya bölgesindeki konar-göçerlerin henüz devlet tarafından iskan politikalarının uygulamaya konulmadığı erken zamanda yerleşmeye başlamalarının birden fazla sebebi vardır. Öncelikle bölgenin yapısına bağlı olarak kışlak ve yaylakları arasındaki mesafe diğer bölgelerdeki aşiretlerin yaylak-kışlak mesafelerine göre oldukça dardı. Diğer aşiretler çöl kıyılarını, sahilleri ve düzlükleri kışlak olarak kullanıp, yaylak için uzak mesafelere ve dağlara giderken, Konya bölgesindeki aşiretler yaylak ve kışlak için Konya-Ankara arasında yer alan ve kendilerine tahsis edilen düzlükleri kullanıyorlardı. Devletin resmi kayıtlarına da yansıyan

bir husus da sözü edilen bölgenin coğrafi açıdan uygun şartlara sahip olması nedeniyle temel faaliyetleri olan hayvancılığın yanında kışlak bölgelerinde hatırı sayılır miktarda ziraatle uğraşmaya başlamaları da yerleşikliğe geçmelerinde önemli bir etken olmuştur. Çünkü sürü sahipleri hernekadar bu sürülerden zenginlik elde etse de, onların sahip olduğu bu sermaye hastalık ve iklim değişikliklerinden etkilenmeye açıktı. Devletin de güzergâhların dışına çıkmayı çeşitli cezalarla engellemiş olduğu düşünülürse, bu durumda toprağa yatırım yapmak onlar için daha anlamlı hale geliyordu. Kaldı ki ziraatla uğraşmaları ciddi bir ek gelir getirirken, hayvancılık yapmalarına mani değildi.

Son bir sebep olarak yaşadıkları çevrelerin hızla tarım arazisine dönüşmesini söyleyebiliriz. Toprakların tarıma açılması onların yerleşiklerle ilişkilerini olumsuz etkiliyor ve hareket kabiliyetlerini sınırlandırıyordu.

Turgut Kazası aşiretleri büyük oranda kendilerine kışlak olarak verilen yurt mezra'alarında yerleşmişlerdir. Yukarıda da belirtildiği üzere önce bu yurtlarda ziraata başlamışlar ve sonrasında yurtlarında sakin olmaya, resmi ifadeyle "mütemekkin" olmaya başlayarak köye dönüştürmüşlerdir. Sahip oldukları yurt sayısına bağlı olarak da köy oluşturmuşlardır.

KAYNAKLAR

I. Arşiv Kayıtları

Tahrir Defteri No:32, 149, 1061.

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I, Ankara 1993.

Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları, O. 116/1.

II. Araştırma Eserleri

AKGÜNDÜZ, Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, C. I, İstanbul 1990.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, C.III, İstanbul 1993.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, C.VI, İstanbul 1993.

AKÖZ, Alaattin, *XVI. Asırda Karaman Kazası*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 1992.

AKÖZ, Alaattin, "Konya Çevresinde Moğol Aşiretleri (XIV-XVI. Yüzyıllar)", *Konya Araştırmaları Göç ve İskân*, Ed. Alattin Aköz-Doğan Yörük, Konya 2017, s. 81-107.

ARMAĞAN, Latif, "Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçerler", *Osmanlı*, C. IV, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 142-150.

BARKAN, Ömer Lütfi, *Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları I, Kanunlar*, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul 1943.

DEMİR, Alparslan, *XVI. Yüzyılda Samsun-Ayıntab Hattı Boyunca Yerleşme, Nüfus ve Ekonomik Yapı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.

DEMİR, Selçuk, *XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağı*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2014.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2003.

DOĞRU, Halime, *XV. – XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

GÖKÇE, Turan, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Lazkıyye (Denizli) Kazası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

GÖYÜNÇ, Nejat, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1969.

GRADEVA, Rossitsa, "Administrative System And Provincial Government in the Central Balkan Territories of the Ottoman Empire, 15th Century", *Rumeli Under the Ottomans, 15th-18th Centuries: Insituions and Communities*, İstanbul 2004.

GÜNDOĞDU, Abdullah, "Çorum'da Bir Türk Aşireti Dedesli", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi*, S. 3, Ankara 1992, s. 211-222.

GÜNDÜZ, Tufan, *Bozkırın Efendileri Türkmenler Üzerine Makaleler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "Kolonizasyon ve Şenlendirme", *Osmanlı*, C. IV, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 581-586.

HÜSEYNİKLİOĞLU, Ayşegül, *Karaman Beylerbeyliğinde Konar Göçer Nüfus 1500-1522*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2008.

İNALCIK, Halil, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. 1, (Çeviren: Halil Berktay), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2000.

KARADENİZ, Hasan Basri, *Atçeken Oymakları: 1500-1642*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 1995.

KIEL, Machiel, "Plevne", *DİA*, C. XXXIV, s. 302-303.

KOÇ, Yunus, "İskan", *DİA*, C. Ek. 1, s. 659-662.

OCAKLI, Nuray, *Demographic Structure and Settlement Patterns of North-Eastern Bulgaria: A Case Study on Niğbolu Sandjak (1479-1483)*, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul 1963.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, Milli Eğitimi Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993.

SARAÇ, Hüseyin, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Köy-Mezra, Köy-Yayla Arasındaki Göçlerin Şehir Hayatına Etkisiyle Meydana Gelen Değişikliklerin Kültürel Hayattaki Yansımaları: Ardeşen (Rize) Yaylaları Örneği: 1880-2010", *CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Sempozyum Bildirileri:* 14-16 Nisan 2011 Uşak, C. II, s. 1043-1058.

STOIKOV, Rusi, "Has, Zeamets et Timars du Sandjak de Nikopol", Ed. Boris Nedkov, *Turski İzvori za Balgarskata İstorija, Serija XV-XVI*, Sofya 1966, s. 160-297.

SÜMER, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1972.

SÜMER, Faruk, "Turgut-Eli", *İA*, C. 12/2, İstanbul 1988, s. 120.

SÜMER, Faruk, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış", İktisad Fakültesi Mecmuası, C. XI, No: 1-4 (Ekim 1949-Temmuz 1950), s. 509-523.

ŞAHİN, İlhan, "Mezra'a ", *DİA*, C. XXIX, s. 546-548.

TANOĞLU, Ali, "İskan Coğrafyası, Esas Fikirler, Problemler ve Metod", *Türkiyat Mecmuası*, C. XI, İstanbul 1954, s. 1-32.

TUNÇDİLEK, Necdet, *Kır Yerleşmeleri, Köy Altı Şekilleri, Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar*, İstanbul 1971, s. 17-55.

TUNÇEL, Harun, "Mezra'a Kavramı ve Türkiye'de Mezra'alar ", *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 5, Ankara 1995, s. 74-98

TÜRKAY, Cevdet, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar/Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre*, İşaret Yayınları, İstanbul 1979.

YÖRÜK, Doğan, *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*, Tablet Yayınları, Konya 2005.

YÖRÜK, Doğan, "XVI. Yüzyılda Aksaray, Koçhisar ve Ereğli Kazalarındaki Konar-Göçerlerin İskânı", *Archivum Ottomanicum*, 34, (2017), s.291-300.

Konyanın Kuzeyinde Aşiretlerin Yaşadıkları Bölgeler

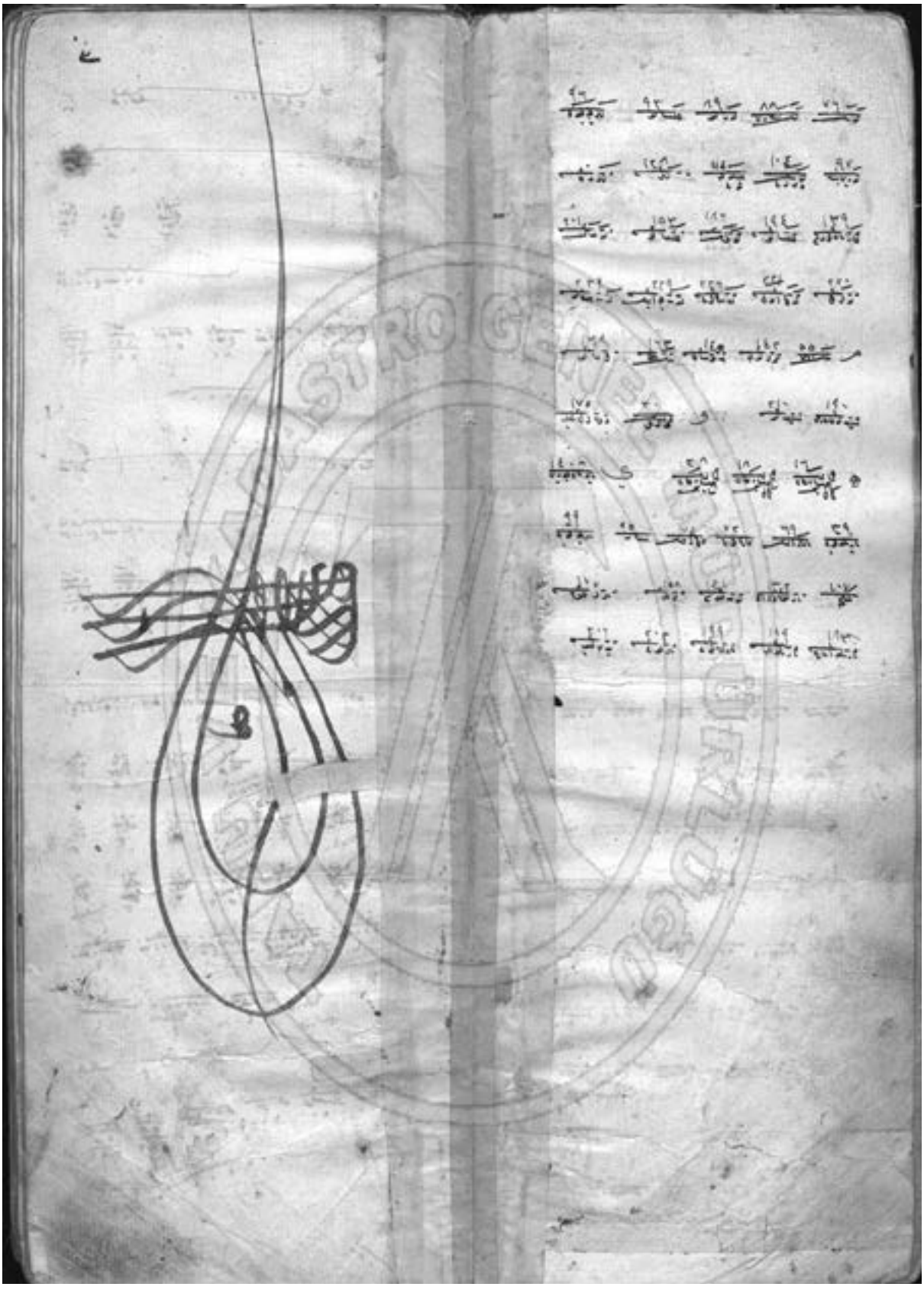

TD. 149'da III. Murad'ın Tuğrası

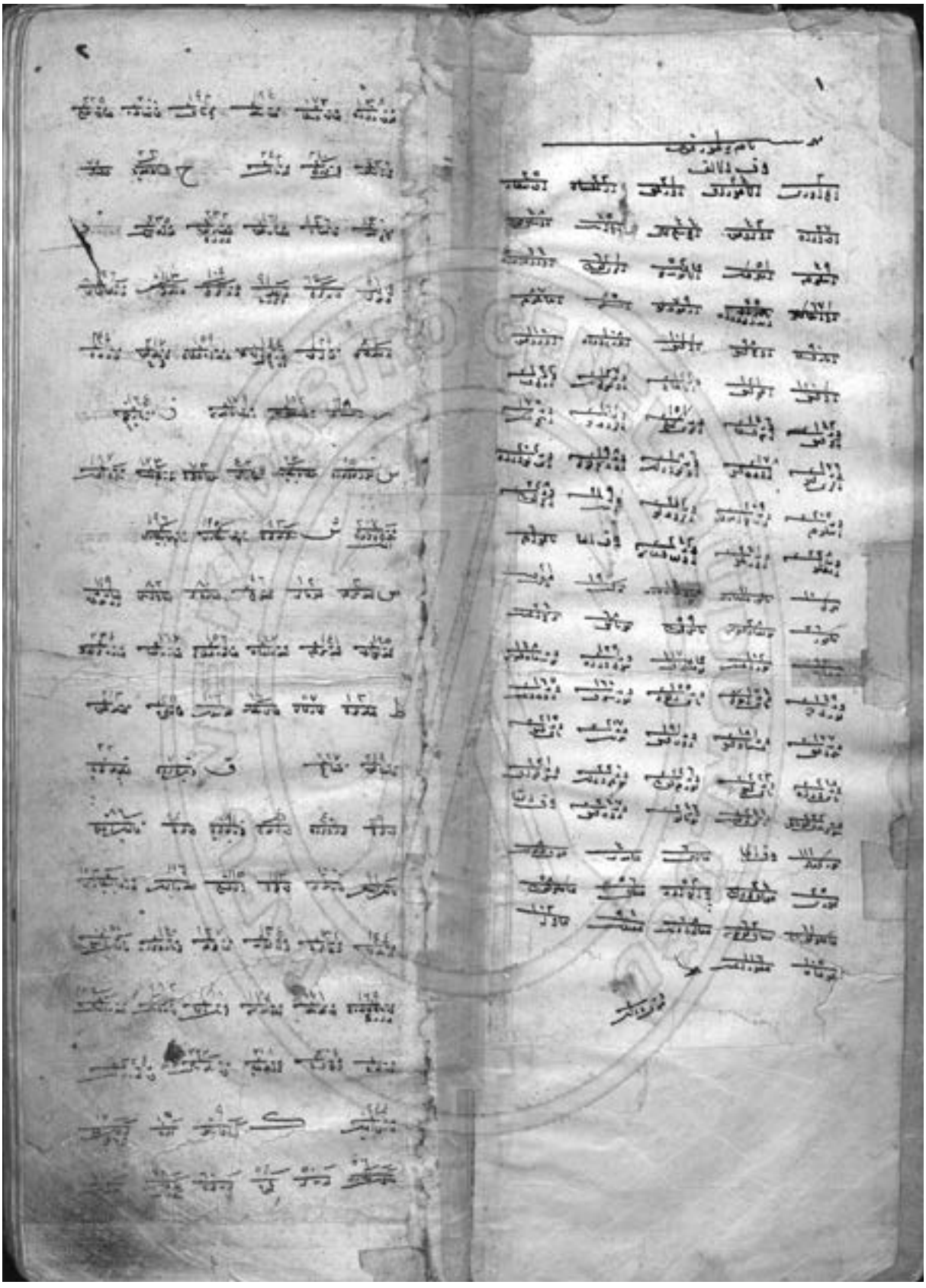

TD. 149'da Turgut Kazası Cemaatlerinin Kurdukları Köyler Sayfası

BOZDOĞAN YÖRÜKLERİNİN İÇEL BÖLGESİNDEN KONYA VE ÇEVRESİNE YERLEŞMESİ

Alpaslan DEMİR*

ÖZET

XVI. yüzyılda İçel ve çevresinde yaşam süren bir cemaat olan Bozdoğanlar, devrin şartları gereği yüzyılın sonlarına doğru batıya, doğuya ve kuzeye doğru yönelmişlerdir. XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise Bozdoğan Yörüklerinin artık çok geniş bir sahada, bütün Akdeniz, Ege ve İç Anadolu'nun güney kesimleri, yaşam sürdükleri anlaşılmaktadır. Yaklaşık 150 yıllık bir süreç içerisinde İçel bölgesinden dağıldıkları geniş sahada Konya ve çevresinin cemaatin ana merkezine yakınlığı ve bölgenin hayvancılığa uygun olması sebebiyle ayrı bir önemi vardır. Bu çalışmada yaklaşık 150 yıllık süreç içerisinde Konya bölgesine yerleşen Bozdoğan cemaati teşekkülleri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Bozdoğan Aşireti, Yörük, Konya, İçel.*

THE SETTELMENT OF BOZDOĞAN NOMADS TO KONYA AND ITS SURRAUNDINGS FROM İÇEL REGION

ABSTRACT

Bozdoğans, wich were a nomadic clan that li-

* Prof. Dr. / Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tokat, alpaslan.demir@gop.edu.tr

ved in the İçel and she's surroundings in the XVIth century, migrated to the West, East and North by the end of the century, because of the circumstances of the era. It's been understand that, when the XVIIth century came, Bozdogans had living in the whole of the Akdeniz and Ege region and southern part of the İnner Anatolia, wich they were a vast area. İn the time span of 150 years, Konya region, where they spreaded from the İçel region, had an important position for them because of the proximity to their main base and the fertile steppes suitable for herding. İn this work, 150 years of fragment of formation of the nomadic Bozdoğan tribes that settled in the Konya region will evaulated.

Key Words: Tribe of Bozdoğan, Nomads, Konya, İçel.

GİRİŞ

Karamanoğulları döneminde sadece Bozdoğan Oğulları diye geçen bu cemaat hakkında, Karamanoğulları Beyliği'nin ele geçirilip bu bölgenin Osmanlı tarafından tahrirlerinin yapılması ile birlikte daha kapsamlı bilgilere ulaşılabilmektedir. XVI. yüzyılda Bozdoğan teşekkülleri,[1] İçel sancağının Silifke ve Gülnar kazaları başta olmak üzere Mud, Ermenek ve Anamur'da kışlayıp daha çok Göller yöresine kadar uzanan Batı Toroslarda yaylamaktaydı. İçel Bozdoğan teşekküllerinin 1518 yılında vergi nüfusu 1815 olup 76744 akçe vergi hasılına sahiptiler. 1530 yılında ise 2359 vergi hanesinin 90085 akçe vergi ödedikleri tespit olunmaktadır. XVI. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, 3177 nefer vergi mükellefi nüfus ve 126854 akçe vergi hasılına ulaştıkları görülmektedir. 1584 yılında ise Bozdoğan teşekküllerinin vergi nüfusu 5383 nefer olup 124953 akçe de vergi hasılı bulunmaktaydı.

XVI. yüzyılın sonlarına doğru, özellikle de XVII. yüzyıldan itibaren Doğu ve Batı Toroslara yönelen Bozdoğan teşekküllerinin büyük bir bölümünün kışlakları doğu tarafında Karataş, Tarsus ve Adana'ya[2] doğru kaymış ve adı geçen yerler XVIII. yüzyılda Bozdoğan teşekküllerinin ağırlıklı iskân ve yaşam merkezi haline gelmiştir. Bu cümleden olarak ilgili dönemde Adana, Kozan, Kars-ı Maraş (Kadirli) bölgelerindeki yaylak ve kışlak sahaları Bozdoğanlıların yoğun olarak bulundukları yerlerdi. Keza, XIX. yüzyılda Tarsus ve Adana konar göçerleri hakkında bilgi veren Langlois'in listesine[3] bakıldığında artık Tarsus ve Adana, Bozdoğan teşekküllerinin ağırlıklı olarak yaşadığı bölgeler olarak görülür. Bundan dolayı, Kiepert'in haritasında Kozan'ın güney-batısı Bozdoğan bölgesi olarak gösterilmiştir.[4]

XVIII. yüzyılın ilk çeyreğine ait defterlere göre Bozdoğan aşiretinin kayıtlı nefer sayısı 839'u seyyid olmak üzere toplam 6601'dir. Seyyidler dışındaki 5636 kişinin 4018'i bennâk, 1522'si mücerred ve 130'u belirsiz olarak yazılmıştır. Kayıtlı 965 seyyidin ise 42'si bennâk, 14'ü mücerred ve 909'u belirsizdir.

Bozdoğan aşireti mensuplarının ellerinde yaklaşık olarak 503244 koyun olduğu söylenebilir. Konar-göçerlerin sahip oldukları koyun sürüleri dışında deve, at ve katır sürüleri de mevcuttu. Osmanlı Devleti döneminde, kara nakliyatının ve kervan ticaretinin önemli parçası olan deve, at ve katırlar konar-göçerler vasıtasıyla tedarik edilmekteydi. Savaş zamanı, ordunun ihtiyacı olan zahire, mühimmat gibi malzemelerin taşınması yine

1 Bozdoğan teşekkülleri için bkz. Alpaslan Demir, 16. Yüzyılda İçel ve Çevresinde Bozdoğan Cemaati, Gece Kitaplığı, Ankara 2015.

2 Örneğin, 1572 yılında Adana Nahiyesi'ne bağlı Çevikli mezrasında Gülnar tarafından gelmiş ve beş nefer olarak kaydedilmiş bir Bozdoğan perâkendesi bulunmaktadır, bkz. TK.KKA.TD 114, vrk. 22 b.

3 Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), Ana Yay., İstanbul 1980, s. 628.

4 Provinces Asiatiques de L'empire Ottoman, Henri Kiepert, Berlin, 1884.

konar-göçerlerden temin edilen deve, at ve katır sürüleriyle yapılmaktaydı.[5] Taşımacılık yanında deve, konar-göçerin yaylak-kışlak arasında kendi yüklerinin taşınması için de önemli bir araçtı. Bu nedenle deve beslemek konar-göçer için zaten bir ihtiyaçtı. Bozdoğan aşiretinin 1024'ü seyyidlerin olmak üzere toplam 7865 devesi bulunuyordu.

103 numaralı defterde 134 adet, 130 numaralı defterde ise 275 adet cemaat/perakende kaydı bulunmaktadır. Defterlerde Bozdoğan aşireti mensupları toplam 409 cemaat/perakende kaydı ile yazılmıştır. Bozdoğan aşiretine bağlı cemaat ve perakendeler 1722 tarihinde çok geniş bir alanda yaşam sürmekteydi. Nitekim günümüz idari bölümüne göre Bursa, Balıkesir, Kütahya, Manisa, İzmir, Aydın, Muğla, Denizli, Uşak, Afyon, Isparta, Burdur, Antalya, Mersin, Adana, Osmaniye, Hatay, Konya, Karaman, Aksaray, Niğde ve Kayseri şehirleri Bozdoğan cemaatinin o dönemdeki yaşam alanıydı. Bir başka ifadeyle, Marmara Bölgesi'nin Bursa ve Balıkesir'i kapsayan güney tarafı, bütün Ege Bölgesi, bütün Akdeniz Bölgesi ve İç Anadolu Bölgesi'nin Konya, Aksaray, Niğde, Karaman ve Kayseri şehirlerini kapsayan güney kısmı Bozdoğan aşiretinin yaylak-kışlak olarak kullandığı saha idi.

Konya ve Çevresinde Bozdoğan Cemaati

Konya, coğrafi konumu itibariyle adını verdiği bir ova ortasında denizden yüksekliği ortalama olarak 1000 metreyi çok aşmayan bir yükseltide, bu ovanın batı kısmına gelecek şekilde kurulmuştur.[6] Kısaca Konya'nın dünya üzerindeki konumunu aktaracak olursak 38 kuzey enlemi ile 32 doğu boylamında yer almaktadır.[7] Konya şehri genel olarak ova ile anılsa da Konya ilinin tümü düşünüldüğünde durum farklılıklar arz etmektedir büyük düzlüklerin yanı sıra büyük dağ silsileleri de görülmektedir. Konya şehrinin bu fiziki yapısını tarif edecek olursak, doğu-batı ve güney kesimleri arasında çok farklı yeryüzü şekilleri bulunmaktadır. Bölge güneyinden ve kuzeyinden doğu-batı istikametinde uzanarak şekillenmiş dağlar ile çevrilmiştir. Bu uzanan sıra dağlar Konya bölgesinin denizle olan bağlantısını zorlaştırmıştır, bu deniz etkisinin içeriye ulaşamaması neticesinde Konya bölgesi tam anlamıyla kapalı bir havza olmuştur. Bu kapalı havza içerisindeki arazi, küçük tepecikler haricinde fazla yükselti bulundurmaması neticesinde Türkiye coğrafyasının en az engebeli ve en büyük düzlüklerindendir.[8] Konya bölgesi içinde bulunduğu kapalı havza nedeniyle göl oluşumları bakımından da zengindir, bu göl oluşumları yanı sıra özellikle kış ve ilkbahar yağışlarıyla ortaya çıkan ve yaz döneminde kuruyan bataklıklarda görülmektedir. Bu bölgelerin kendine has yapısından dolayı suları tuzludur, insanlar genelde suya yakın meskenler kurarken buralarda bu yapıdan dolayı dağlık ve tepelik yerleri tercih etmişlerdir. Konya bölgesinin genel coğrafi yapısının meydana getirdiği bir de iklim özelliği vardır. Bu iklim tam olarak bozkır ikliminin özelliklerini taşımaktadır. Yazları sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve genellikle kar yağışlıdır, ilkbahar ise serin ve yağmurlu geçmektedir. Konya bölgesi içinde bulunduğu coğrafi özellikler, ilkim ve yağış rejimi dolayısıyla tahıl ta-

5 İlhan Şahin, "1638 Bağdad Seferlerinde Zahire Nakline Memûr Edilen Yeni-il ve Halep Tükmenleri", Tarih Dergisi, S. 33, İstanbul 1982, s. 229. Ayrıca bkz. Behset Karaca, "1522-1532 Tarihlerinde Menteşe Bölgesi Yörükleri", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 18, S. 2, s. 416. Yük taşımacılığında develerin kullanımı ve maliyet hesaplamaları için bkz. Ömer İşbilir, "Savaş ve Bölgesel Ekonomi: İran Savaşlarında Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu", OTAM, S. 21, Ankara 2007, s. 19-40. XVII ve XVIII. yüzyılda nakliye ve lojistik amaçla kullanılan yük hayvanlarının bakım ve masrafları için bkz. Ümit Ekin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakliye Hayvanlarının Bakımı ve Masrafları", Kebikeç, S. 17, 2004, s. 327-334.

6 Tuncer Baykara, "Konya", TDVİA, C. 26, Ankara 2002, s.182.

7 Muhittin Tuş, Sosyal ve Ekonomik Açıdan Konya (1756-1856), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1993, s.3.

8 Ali Sabri Aka, Konya Şehrinin Kuruluşu ve Gelişimini Etkileyen Coğrafi Faktörler, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2007, s.6; Muhittin Tuş, Konya, s.3-4.

rımına uygundur. Geniş düzlükler ve çevresindeki dağlar da bulunan büyük meralar özellikle küçükbaş hayvancılığa çok uygundur ve yaygın olarak yapılmasını sağlamıştır.[9] Konya ve çevresinin bu coğrafi özelliği nedeni ile yaylak olarak kullanılan bölgeler zaman içerisinde yörüklerin yerleşim alanı olarak görülmeye başlanmıştır. Nitekim aşağıda isimleri yazılı olan Bozdoğan teşekkülleri İçel bölgesinden Konya ve çevresine göçmüş ve bu bölgeleri yaylak-kışlak olarak kullanmaya başlamıştır.

1.Bahşayiş/Bahşişli

Bahşayiş cemaatinin ana teşekkülü İçel'e bağlı Anamur Kazası'nda sakindi. Bahşayiş cemaatinin beş nefere sahip ilk perâkende Aladağ'a bağlı Kızıl Alan köyünde sakin olup 32 koyunu vardı.[10] Bir mücerred neferin yazılı olduğu ikinci perâkendenin sakin olduğu muhit ise yine Aladağ'a bağlı Çukur Bağ köyüdür.[11]

2.Bulaca

Bulaca cemaati aslen İçel Sancağı'nın Bağçe Deresi isimli mahallinden olup İçel Sancağı timârı aklâmından Kafir Yatlı Hüseyin Ağa'nın timâr reayasıdır. Dört bennâk ve iki mücerred olmak üzere Karaman'da da Bulaca perâkendeleri mevcuttu.[12] Ayrıca Karaman şehir merkezinde iki ayrı kayıtta biri seyyid, toplam 15 bennâk daha vardı.[13] Hamid livasının Hoyran mukâtaasında Çepel yörükleri yakınlarında bulunan Bulaca perâkendesinin ise dört bennak neferi bulunuyordu.[14] Bulaca cemaatinin perâkendelerine ait son kayıtlar bir bennâk, iki mücerred nefer, 40 koyun ile Ermenek'in Kara Yunad köyü[15] ve 13 bennâk, 670 koyun, 11 deve ile Beyşehir Livası'nın Yenişar Kazası'ndadır.[16] Aladağ'ın Küçük köyünde Keşli ve Kara Döneli cemaat perâkendeleri ile birlikte yazılmış bir bennâk nefer[17] bulunmaktaydı.

3.Burhan/lı (Abdulahad Oğlu; Hızırlar; Eskiyörük/Abdulhayy; Kütlü/Yenice Veysi)

Burhan cemaati, İçel'in Silifke Kazası'nda sakindi. Cemaatin asıl vatanı, Gülnar Kazası iken burayı terk edip Silifke'de Güney Kenise'ye yerleşmiş ve yine Silifke'ye bağlı Büyük Susam isimli mahalli kışlak edinmişlerdir. Cemaate ait, Aladağ'ın Akın köyünde biri seyyid 13 bennâk nefer, 530 koyun, dört deve; Bıçakçı Köprüsü'nde ise dokuz bennâk, bir mücerred nefer, 534 koyun, yedi deve kaydı vardır.[18] Karaman şehir merkezinde iki ayrı kayıtta toplam sekiz bennâk nefer Burhan cemaatine tâbidir.[19]

130 numaralı defterde Eski Yörük cemaatine ait kayıtlar da bulunmaktadır. Burhan cemaatine tâbi olan Eski Yörük cemaati kayıtlarının tamamı defterde perâkende olarak yazılıdır. Beyşehir Livası'na bağlı Yenişar Kazası'nda sakin olanların 12 seyyid ile iki bennâk neferi ve 250 koyunu, Eğridir Kazası'ndaki perâkendenin üzerlerine koyun/deve kaydedilmemiş iki seyyid ile dört bennâk neferi ve 300 koyunu,[20] Hamid Livası'nın Yavlı Kazası'nda sakin ve 13 bennâk, dört mücerred nefere sahip Eski Yörük perâkendesinin ise 1990 koyun ile 15 develeri mevcuttu.[21] Alaiyye Livası'nın İbradi Kazası'nda ise iki Eski Yörük perâkendesi sakindir.

9 Mehmet Ali Güven, 33 Numaralı Konya Şer'iye Sicili (Değerlendirme ve Transkripsiyon), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006, s.1; Muhittin Tuş, Konya, s.3-5; Ali Sabri Aka, Konya Şehrinin Kuruluşu, s.43.

10 TK.KKA.TD 130, vrk. 37 b.

11 TK.KKA.TD 130, vrk. 38 a.

12 TK.KKA.TD 130, vrk. 24 b.

13 TK.KKA.TD 130, vrk. 38 b.

14 TK.KKA.TD 130, vrk. 47 b.

15 TK.KKA.TD 130, vrk. 29 b.

16 TK.KKA.TD 130, vrk. 47 b.

17 TK.KKA.TD 130, vrk. 37 b.

18 TK.KKA.TD 130, vrk. 37 a.

19 TK.KKA.TD 130, vrk. 38 b.

20 TK.KKA.TD 130, vrk. 47 b.

21 TK.KKA.TD 130, vrk. 42 b.

Bunlardan ilkinin 13 bennâk, bir mücerred neferi ile 630 koyun, 18 devesi; ikincisinin ise dört bennâk, üç mücerred neferi ve 60 koyunu vardır.[22] İskân mahalli belirtilmemiş bir diğer perâkendeyle ilgili dört bennâk, bir mücerred, 20 koyun, üç deve kaydı vardır.[23] Bozkır Kazası'nda ise Eski Yörük cemaatine ait beş perâkende görülmektedir. Bunlardan, Dere köyünde dört bennâk nefer; Aruna köyünde iki bennâk nefer, üç deve; Ak Kilise köyünde bir bennâk nefer; Subras köyünde üç bennâk nefer ve son olarak Dönlü köyünde üç bennâk nefer bulunmaktadır.[24] 130 numaralı defterdeki Eski Yörük ile ilgili son kayıt ise Pirlavgande (bugünkü Taşkent) Kazası'nın Sazak köyündeki altı bennâktır.[25]

4.Cerban

Cemaat 130 numaralı defterde iki yerde perâkende olarak geçmektedir. İlk olarak adının zikredildiği kayıtta bulunduğu yer hakkında açık bir bilgi mevcut değildir. Fakat, Kütüklü cemaati yanında sakin olduğu yazılıdır.[26] Kütüklü cemaati ise defterde iki yerde zikredilmekte ve bulundukları yer olarak Eğridir'e bağlı Serpe[27] ile Şarabhane[28] köyü gösterilir. Cerban perâkendesinin bunlardan hangisinde kışladığı hakkında net bilgi olmasa da Eğridir Kazası dahilinde olduğu bellidir. Zaten, Cerban'a ait ikinci perâkende için de kışladığı yer belirtilmemiş sadece Eğridir Kazası'nda sakin oldukları yazılmıştır. Cerban perâkendelerine ait ilk kayıtta iki bennâk, 80 koyun ve beş deve;[29] ikinci kayıtta ise altı bennâk, 90 koyun[30] olmak üzere toplam sekiz bennâk, 170 koyun ve beş deve kayıtlıdır.

5.Çargir

Derici cemaati içerisinde bazı isimlerin yanına "*Cema'at-i Çargir*" notu düşülmüştür. Saruhan Sancağı'nda Cağa Dağı'nda kışlayıp, Akşehir Sancağı'nda Ketenlik Dağı'nda yaylayan Derici cemaati içerisinde dört bennâk nefer için Çargir cemaatinden olduğuna dair kayıt vardır. Bu kişilerin 542 koyunu ve beş devesi mevcuttur.[31] Hamid Livası'na bağlı Eğridir Kazası'nda sakin olup Serpe isimli yerde kışlayan ve Anamas Dağlarını yaylak olarak kullanan Kütüklü cemaati içerisinde de 108 koyun ve 10 deve sahibi iki bennâk nefer Çargir mensubudur.[32]

6.Deliler

Deliler yörük perâkendesi defterde bir yerde geçmektedir. Ermenek'e bağlı Uğurlu köyünde sakin olan Deliler perâkendesinin sadece bir bennâk neferi olmasına karşın koyun/devesi mevcut değildir.[33]

7.Derici

Derici cemaati, İçel'de Kuzucuoğlu Ali isimli kişinin timâr reayası olup İçel Sancağı'na bağlı Gülnar Kazası'nın Sarı Ekinlik isimli mahallinden Saruhan Sancağı'na gelmişlerdir. Burada Çağa/Çaka dağında kışlayan cemaatin yaylak sahası Akşehir Sancağı'nda Ketenlik Dağı'dır. 66'sı bennâk, 22'si mücerred toplam 88 neferin kayıtlı olduğu cemaatin 8134 koyunu ve 149 devesi bulunuyordu.[34]

8.Eceli

Teke Sancağı'na bağlı Kaş Kazası'nda kışla-

22 TK.KKA.TD 130, vrk. 41 b.

23 TK.KKA.TD 130, vrk. 40 b.

24 TK.KKA.TD 130, vrk. 40 a.

25 TK.KKA.TD 130, vrk. 39 a.

26 "Der nezd-i Kütüklü", TK.KKA.TD 130, vrk. 46 a.

27 TK.KKA.TD 130, vrk. 45 b.

28 TK.KKA.TD 130, vrk. 46 a.

29 TK.KKA.TD 130, vrk. 46 a.

30 TK.KKA.TD 130, vrk. 47 b.

31 TK.KKA.TD 103, vrk. 2 a.

32 TK.KKA.TD 130, vrk. 46 a.

33 TK.KKA.TD 130, vrk. 29 b.

34 TK.KKA.TD 103, vrk. 1 b-3 a.

yıp Eğirdir Kazası'nda Serye isimli mahalde yaylayan Eceli perâkendesinin 31'i bennâk ve 13'ü mücerred olmak üzere toplam 44 neferi bulunmaktadır. Cemaat mensupları üzerine 2372 koyun ve 75 deve kaydedilmiştir.[35]

9.Esedullah

Kütahya Sancağı'nın Uşak Kazası'nda Selmanlı Hisarı isimli mevkide kışlayan Esedullah cemaatinin yaylak sahası Kızıl Dağ'dır. Defterde ifade edildiği üzere "*misâfir deyü bu ana değin bir kimesneye bir şey virdikleri yokdur*". Toplam 21 bennâk, 11 mücerred neferi kaydedilmiş olan cemaatin 2231 koyun ve 41 devesi bulunmaktaydı.[36]

10.Hacı Hasanlu

Perâkende olarak kayıtlı Hacı Hasanlu yörüklerinin kışlakları Uşak Kazası, yaylakları ise Kızıl Dağ'dır. Hacı Hasanlu cemaatine kayıtlı toplam on neferin dördü bennâk, ikisi mücerred iken belirsiz olarak kayıtlı dört nefer ise seyyiddir. Seyyidlerin dördü de kardeş olup cemaate ait 187 koyunun 100'ü seyyid olan bu kardeşlere aittir.[37]

11.Hadimlü

İçel'in Sinanlu Kazası'nda sakin olan Hadimlü cemaati aslen Gülnar'a bağlı Üç Başlu timâr aklâmındandır. Cemaatin kışlağı Şansa, yaylağı ise Kara Meydanlu'dur. Sekiz bennâk, iki mücerred nefere sahip cemaatin 796 koyunu ile 15 devesi bulunuyordu. Hadimlü cemaatinin Larende ve Gülnar'da sakin perâkendesi ise yedi bennâk ve bir mücerred neferden oluşmaktaydı.[38] Bu perâkende dışında cemaatin, Aladağ'a bağlı Kızıl Alan köyünde altı bennâk ve 80 koyunu,[39] Karaman şehir merkezinde de bir bennâk neferi[40] olmak üzere iki perâkendesi daha mevcuttu. Toplam 22 bennâk ve üç mücerred nefere sahip cemaatin kayıtlı 876 koyunu ve 15 devesi bulunuyordu.

12.Işıklı

Işıklı cemaati iki yerde perâkende olarak görülmektedir. Karaman şehir merkezinde perâkende olanlar iki bennâka sahipken,[41] Sinanlu Kazası'na bağlı Emsi köyündeki perâkendenin ise üç bennâkı ile 30 koyun ve iki devesi bulunmaktaydı.[42]

13.İğdeli

Ermenek'e bağlı Daran köyünde sakin İğdeli yörük perâkendesi defterde geçtiği tek yerde bir bennâk ve bir mücerred olarak kaydedilmiştir. İğdeli perâkendesi mensuplarına ait koyun veya deve bulunmamaktadır.[43]

14.Kara Dirlik

Karaman Livası'nın Aladağ Kazası'nda da Kara Dirlik perâkendeleri vardı. Bunların üç bennâk ve bir mücerred neferi üzerine yazılı hayvanları 83 koyundu.[44]

15.Kara Döneli

Bu cemaate bağlı çeşitli yerlerde perâkendeler mevcuttu. Aladağ'a bağlı Külli köyünde sakin perâkendenin 12 bennâk, bir mücerred nefer ve 204 koyunu bulunuyordu.[45] Karaman şehir merkezinde iki ayrı perâkendenin toplam üç bennâk, bir mücerred nefer; Karaman'a bağlı Boyalı köyünde ise üç bennâk seyyid, bir mücerred nefer kaydı vardır.[46] Ayrıca Karaman'a bağlı Seyyid Hasan köyünde de

35 TK.KKA.TD 103, vrk. 14 b-15 a.

36 TK.KKA.TD 103, vrk. 6 a.

37 TK.KKA.TD 103, vrk. 7 b.

38 TK.KKA.TD 130, vrk. 20 b.

39 TK.KKA.TD 130, vrk. 37 b.

40 TK.KKA.TD 130, vrk. 38 b.

41 TK.KKA.TD 130, vrk. 38 b.

42 TK.KKA.TD 130, vrk. 39 b.

43 TK.KKA.TD 130, vrk. 29 b.

44 TK.KKA.TD 130, vrk. 18 b.

45 TK.KKA.TD 130, vrk. 37 b.

46 TK.KKA.TD 130, vrk. 38 b.

bir seyyid perâkende olarak kaydedilmişti.[47] Aladağ'a bağlı Küçük köyü yörük perâkendelerinden Kara Döneli cemaatine bağlı bir seyyid, köyün imamlığını yapmaktaydı.[48]

16.Kara Hacılu

Eğridir Kazası'nda sakin Kütüklü cemaati içinde ise 110 koyun ve dört devesi bulunan bir bennâk nefer Kara Hacılu mensubu idi.[49] Kara Hacılu cemaatine ait çeşitli kazalarda perâkendeler tahrir edilmiştir. Bunlardan, Alaiyye Livası'nın İbradi Kazası'nda bulunan perâkende dört bennâk, bir mücerred neferden ibaret olup, 613 koyun ile dokuz deveye sahipti.[50] Ermenek Kazası'nda, iskân oldukları yer belirtilmemiş iki perâkendeden birinin üç bennâk,[51] diğerinin bir bennâk neferi bulunuyordu. Yine Ermenek Kazası'nın Düden köyünde bir bennâk, Gargara köyünde bir bennâk ve bir mücerred, Karalar mahallesinde ise üç bennâk ve bir mücerred nefer perâkende Kara Hacılu cemaatine bağlıydı.[52] Pirlavgande Kazası'ndaki dört bennâk nefer Kara Hacılu perâkendesi Mertek köyünde sakindir.[53] Seydişehri sakini olan cemaat perâkendesi sekiz bennâk, dört mücerred nefere sahipti. Bunların iki bennak, iki mücerred neferi seyyid olup kayıtlı 26 koyun ve üç develeri vardı. Seydişehri perakendesinin toplam koyun sayısı 176, deve sayısı da beşti. Aladağ'ın Özdemir köyünde Kürkçi, Tartar ve Sipahli cemaatlerine bağlı neferlerle birlikte yazılmış bir bennâk nefer Kara Hacılu cemaati perâkendesi mensubuydu.[54] Son olarak Akşehir'de sakin yörük perâkendesinin on neferi vardı. Bunun yedi bennâk neferi Kara Hacılu cemaatine tâbi iken, geri kalanlar Şeyhlü cemaatine bağlıydı.[55]

17.Kara Tekeli (Zekeriyalı; Yelizli)

Zekeriyalı Yörükleri, 130 numaralı defterde de tamamı perakende olarak yazılmıştı. Bu bağlamda Karaca Ardıç köyünde bir; Gölüy köyünde altı; Dere köyünde üç; Çayır Çatak köyünde bir; Arslan Taş köyünde iki; El Doğmuş köyünde iki; Bademli köyünde bir; Kara Bayır köyünde dört; Cüce köyünde on bir;[56] Dilhanlar köyünde üç bennâk nefer[57] olmak üzere Bozkır Kazası'nda toplam 34 bennâk, Zekeriyalı perâkendesiydi.[58]

18.Karsaklı

Karsaklı cemaati perâkendesi Alaiyye Livası'nın İbradi Kazası'nda sakindi. Cemaatin sekiz bennâk, bir mücerred neferi ve 278 koyun, 12 devesi mevcuttu.[59]

19.Keşli

Aladağ'a bağlı Küçük karyesinde de Bulaca ve Kara Döneli cemaatleri ile beraber sakin olan biri bennâk ve biri mücerred olmak üzere Keşli cemaatine ait iki nefer yazılıdır.[60]

20.Kızıllar

Teke Sancağı'nın Eğridir Kazası'nda kışlayıp, Anamas Dağı'nda yaylayan Kızıllar cemaati toplam 70 neferdi. Bu kişilerin 54'ü bennâk, yedisi mücerred ve dokuzu belirsizdi. Kızıllar cemaatine mensup şahısların elinde 11550 koyun, 164 deve bulunmaktaydı.[61]

47 TK.KKA.TD 130, vrk. 38 b.

48 TK.KKA.TD 130, vrk. 37 b.

49 TK.KKA.TD 130, vrk. 45 b.

50 TK.KKA.TD 130, vrk. 26 a.

51 TK.KKA.TD 130, vrk. 29 b.

52 TK.KKA.TD 130, vrk. 30 a.

53 TK.KKA.TD 130, vrk. 39 a.

54 TK.KKA.TD 130, vrk. 37 a.

55 TK.KKA.TD 130, vrk. 47 b.

56 Bu on bir neferden iki nefer Yalnızca köyünde, bir nefer Manavgat'ta sakindir.

57 Üç neferden biri Caş köyünde sakindir.

58 TK.KKA.TD 130, vrk. 40 a.

59 TK.KKA.TD 130, vrk. 41 b.

60 TK.KKA.TD 130, vrk. 37 b.

61 TK.KKA.TD 103, vrk. 22 a-22 b.

21.Kizli (Hızır; Mataracı Kethüda)

Teke Sancağı'na bağlı Karahisar Kazası'nda kışlayıp Eğridir Kazası'na bağlı Serpe isimli mahalde yaylayan Kizli cemaatinin on üçü bennâk, dördü belirsiz, 47'si seyyid olmak üzere 64 vergi neferi vardı.[62]

22.Kocacı

Kuzucu Oğlu zeameti reayası olan Kocacı cemaati, İçel'in Sinanlu Kazası'nda sakindi. Cemaatin kışlağı İçel Livası'na bağlı İncirli Yukarı, yaylağı ise Yağlı Yumaz ve Kavaklı Yukarı'dır. 33 bennâk, 12 mücerred nefer olarak kaydedilmiş Kocacı cemaati mensuplarının 2135 koyunu ve 48 devesi bulunuyordu.[63]

23.Köçekli

Köçekli perâkendeleri 130 numaralı defterde iki yerde geçmektedir. Karaman Livası'nın Aladağ Kazası'na tâbi Evkaf köyünde sakin perâkendenin dört bennâk neferi,[64] Karaman'a bağlı Çatak köyündeki perâkendenin ise iki bennâk neferi ve on koyunu vardı.[65]

24.Kürkciyan (Cabir)

Karaman Livası'nın Aladağ Kazası'na tâbi Özdemir köyünde bir bennâk neferin Kürkçi cemaatine bağlı olduğu kaydedilmiştir.[66]

25.Kütüklü (Kerimoğlu Halil Kethüda; Sadlu; Kütüklü; Seydi Kubad; Poslu Oğlu; Toy Temur)

Kütüklü cemaati aslen İçel'in Anamur kazasına bağlı Bozyazu zeameti reayası olup uzun müddet önce burayı terk ederek Hamid Sancağı'na bağlı Eğridir Kazası'nın Serpe isimli mahallini kışlak ve yine bu livada Anamas Dağları'nı da yaylak edinmiştir. Cemaatin biri seyyid olmak üzere 62 bennâk, 25 mücerred neferi ile 4095 koyun, 186 devesi vardı. Cemaat mensuplarından bir bennâk nefer Mihail köyünde, bir bennâk nefer Babacık köyünde ve bir bennâk nefer Şeb'a köyünde sakin idi.[67] Yine Hamid Livası'nda bulunan Şarabhane köyünde dört bennâk, üç mücerred nefer, 75 koyun ve iki develik kayıt Kütüklü cemaatine aitti.[68] Karaman Livası'nın Aladağ Kazası sakini Evkâf-ı Seydi Kubad perâkendesine beş bennâk, 1 mücerred nefer ile 80 koyun yazılmıştır.[69] Alaiyye'de sakin Evkâf-ı Seydi Kubad ve Hamid Livası'nda sakin Poslu Oğlu obası birlikte tahrir edilmiş ve ikisinin toplam 21 bennâk, dört mücerred neferlerine karşılık üzerlerine 68 koyun ve 12 deve mukayyeddir. Bunlara bağlı 21 neferlik bir seyyid gurubu vardır. Seyyidlerin kayıtlı 200 koyun ile 7 devesi bulunuyordu.[70] Aladağ'a bağlı Çukur Bağ köyünde ise bir bennâk, bir mücerred ve sekiz koyuna sahip Kubad Seydi perâkendesi mevcuttu.[71]

26.Melikler

Melikler cemaati Eğridir Kazası'na bağlı Pamukovası'nı kışlak, Anamas Dağı'nı yaylak olarak kullanmakta idi. 43 bennâk ve iki mücerred neferin kaydedildiği Melikler cemaatinin 2070 koyun ve 52 devesi bulunuyordu.[72]

27.Narenc (Koca Yusuflu)

Aladağ Kazası'ndaki dört bennâk nefer perâkende üzerinde 150 koyun, iki deve mevcut iken;[73] yine Aladağ'a bağlı Göynük Kışla köyünde sakin

62 TK.KKA.TD 103, vrk. 20 b-21 b.

63 TK.KKA.TD 130, vrk. 18 b.

64 TK.KKA.TD 130, vrk. 37 a.

65 TK.KKA.TD 130, vrk. 39 a.

66 TK.KKA.TD 130, vrk. 37 a.

67 TK.KKA.TD 130, vrk. 45 b.

68 TK.KKA.TD 130, vrk. 46 a.

69 TK.KKA.TD 130, vrk. 37 a.

70 TK.KKA.TD 130, vrk. 43 b.

71 TK.KKA.TD 130, vrk. 38 a.

72 TK.KKA.TD 103, vrk. 21 b-22 a.

73 TK.KKA.TD 130, vrk. 37 a.

iki bennâk neferin koyun/devesi bulunuyordu.[74] Alaiyye Livası'nın İbradi Kazası'na bağlı Bayır köyünde dört bennâk, iki mücerred nefer,[75] Hamid Livası'nın Hoyran Kazası'nda ise sekiz bennâk, üç mücerred ve 240 koyun, 13 deve Narenceli perâkendelerine aitti.[76] 60 koyun üç deveye sahip bir bennâk ise Bolvadin Kazası'na bağlı Ağıl Önü'nde sakindir.[77]

28.Saçı Karalu (Çakal Musa Kethüda; Nalılar)

Saçı Karalu cemaati, aslen Silifke Sancağı'nın Selendi Kazası'na bağlı Karakaya isimli bölgeden olup adı geçen yeri terk ederek Hamid Sancağı'nın Eğridir Kazası'na bağlı Serpe isimli yere gelmiş ve burayı kışlak edinmiştir. Yaylakları ise, Hamid Livası'nda bulunan Anamas Dağları'dır. Cemaat, Bayır Alaybeyisi oğlu Hüseyin Ağa'nın timâr reayasıydı. Çakal Muslu Kethüda obası olarak yazılan Saçı Karalu cemaatinin 44 bennâk, 30 mücerred neferi, 4342 koyun ve 176 devesi mevcuttu.[78] Yine, Hamid Livası'nda Nalılar obası olarak geçen Saçı Karalu perâkendesi 55 bennâk ve 17 mücerred neferden meydana gelip 2514 koyun ve 82 deveye sahipti.[79] Cemaatin, eski vatanı olan Selendi Kazası'nda iki perâkendesi vardı. Bunlardan Altı Sulak köyündeki perâkendenin dört bennâk, biri seyyid olmak üzere altı mücerred nefer ile 190 koyun, dört devesi bulunurken Cevruş köyündeki perâkendenin dokuz bennâk, bir mücerred, 134 koyun, iki devesi yazılıydı. [80] Saçı Karalu perâkendesi olarak Aladağ'a bağlı Çukur Bağ köyünde bir bennâk,[81] Karaman şehir merkezinde ise iki ayrı yerde dörder bennâk olmak üzere toplam sekiz nefer[82] kaydedilmişti.

29.Satılı (Satuar; Bekirler; Hasnallu; Yimekli; İlbacı; Turhanlu; Penbecik; Hasancık; Tona)

Anamur'da kışlayıp Aladağ'da yaylayan Satular perâkendesinin dört bennâk, iki mücerred neferine karşılık 125 koyun, dört devesi vardı.[83] Satular cemaatine ait üç yerde daha perâkende kaydı bulunuyordu. Ermenek'in Çukur Bağ köyünde bir bennâk nefer, 10 koyun;[84] Karaman şehir merkezinde bir bennâk;[85] Pirlavgande Kazası'nın Hadim köyünde iki mücerred nefer[86] Satular cemaatine tâbi perâkendelerdi.

30.Sendel

Karaman'da sakin Kuzucu Oğlu Hüseyin Ağa'nın zeamet reayası olan Sendel cemaati, İçel'in Mud Kazası'nı uzun bir müddet önce terk ederek Hamid Livası'nın Kara Ağaç Kazası'na bağlı Bilcüğez'e gelmiş ve burayı kışlak, Anamas Dağı'nda Üçkuyu mevkisini ise yaylak olarak tutmuşlardı. 130 numaralı defterde Sendel cemaati, biri perâkende olmak üzere iki yerde geçmektedir. Kara Ağaç Kazası'nda sakin olan ve ana unsur durumundaki Sendel cemaatinin 31 bennâk, 11 mücerred nefer, 1242 koyun ve 48 deve yekunu vardı.[87]

31.Şeyhli (Ağızcı Uşakları; Hardaloğlu)

Diğer ismi Ağızcı Uşakları olan Şeyhli cemaati, aslen İçel'e bağlı Gülnar Kazası'ndan olup uzun bir süre önce Sarkındılı cemaati ile birlikte bu

74 TK.KKA.TD 130, vrk. 38 a.

75 TK.KKA.TD 130, vrk. 42 a.

76 TK.KKA.TD 130, vrk. 43 a.

77 TK.KKA.TD 103, vrk. 11 b.

78 TK.KKA.TD 130, vrk. 44 a.

79 TK.KKA.TD 130, vrk. 44 b.

80 TK.KKA.TD 130, vrk. 36 a.

81 TK.KKA.TD 130, vrk. 38 a.

82 TK.KKA.TD 130, vrk. 38 b.

83 TK.KKA.TD 130, vrk. 21 b.

84 TK.KKA.TD 130, vrk. 38 a.

85 TK.KKA.TD 130, vrk. 38 b.

86 TK.KKA.TD 130, vrk. 39 a.

87 TK.KKA.TD 130, vrk. 46 a.

bölgeyi terk ederek Sis Sancağı'na gelmiş ve Kara Boza (Kara Yüre), Çatakçı ve İncek (İmek) mahallerini yurt edinmişlerdir. Daha sonra Şeyhli cemaati, bu bölgeyi de terk ederek Hamid Sancağı'nda, Alaiyye Sancağı'nda, Kara Ağaç Kazası'nda ve Manavgad'da kışlamaya, Akşehir üstünde Ketenlik[88] denilen mahalde de yaylamaya başlamıştır.[89]

Akşehir'de sakin on nefer yörük perâkendesinin de bir bennâk ve iki seyyid neferi Şeyhli cemaatine aittir -geri kalan yedi nefer ise Kara Hacılu cemaatindendir-.[90] Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta var ki Selendi Kazası'nda olduğu gibi Akşehir Kazası'nda da Şeyhli cemaati, Kara Hacılu cemaati ile birlikte tahrir edilmiştir. Son olarak, Şeyhli cemaatinin İshaklu Kazası'nda Kızıl Işıklı cemaati perâkendeleri ile birlikte yazıldığı görülmektedir. Buradaki üç bennâk ve bir mücerred neferin sadece bir bennâk neferi Şeyhli cemaatine aittir.[91]

32.Tartar

Hemen hemen Silifke'dekiler kadar büyüklüğe sahip olan bu gurup Hamid Livası'nın Avşar Kazası'nda sakindi. Cemaat, diğer büyük gurup gibi eskiden İçel Sancağı'nda meskun olmasına karşın, eski kışlakları Mud Kazası'na bağlı Kuruga idi. Cemaatin yeni kışlağı 130 numaralı defterdeki kayda göre Hamid Livası'na tâbi Avşar Kazası'nın Balcı isimli mahalli, yaylağı ise Mud civarıydı. Bu gurubun 25 bennâk, 17 mücerred, iki belirsiz nefer ile üzerlerine kayıtlı koyun/devesi bulunmayan 15 belirsiz seyyid neferi ve 2013 koyun, 45 deve kaydı vardı.[92] Tartar cemaatine ait Karaman şehir merkezinde bir bennâk nefer;[93] Karaman'da beş bennâk nefer; Aladağ'a bağlı Özdemir köyünde beş bennâk nefer ve Mud Kazası'nın Apsud köyünde iki bennâk nefer[94] perâkende kaydı vardı. Yine Aladağ'ın Özdemir köyünde Kürkçi, Kara Hacılu ve Sipahlı cemaatleri ile beraber yazılmış bir bennâk, Tartar cemaati mensubu idi.[95]

33.Tekeli

Aladağ'da Tekeli cemaatinin on iki perâkendesi bulunuyordu. Aladağ'ın Kızıl Alan köyünde 25 koyunu bulunan altı bennâk nefer; Gömenim köyünde altı bennâk nefer;[96] Kızıllar köyünde beş bennâk, iki mücerred nefer; Salcıdin köyünde iki bennâk nefer; Emir Ahmed, Cona, Ağaççı, Dülgerler, Hamurlı, Ali Beyli, Küküd ve son olarak tekrar Hamurlı köylerinde birer bennâk nefer Tekeli cemaati mensubuydu.[97] Ayrıca, Karaman şehir merkezinde dört bennâk nefer;[98] Pirlavgande Kazası'nın İkmane köyünde dört bennâk, üç mücerred nefer;[99] Bozkır'a bağlı Asadlık köyünde ise üç bennâk nefer Tekeli cemaatine bağlıdır.[100]

34.Ufak

Tahrir defterlerinde Ufak cemaatinin tüm kayıtları perâkende olarak geçmektedir. Bu cemaatin Aladağ'ın Sarı Hacı köyünde bir bennâk nefer; Dülgerler köyünde bir bennâk nefer ve Mahmud Cabir köyünde bir bennâk nefer olmak üzere üç

88 "Resmi kayıtlarda Konya ili Doğanhisar ilçesine bağlı Furunlu köyünün mahallesi olarak geçer. Ancak Furunlu köyüne 5 km uzaktadır, buradan ulaşım yolu da patikadır. En kolay ulaşım Karağa kasabasındandır (10 km). Doğusunda Furunlu ve Davras köyleri, güneyinde Yukarı Dinek köyü, batısında Köprüköyü, Çarıksaray ve Eskiler yaylası, kuzeyinde Karaağa Kasabası bulunmaktadır. Şarkikaraağaç ilçesine 20 km, Doğanhisar ilçesine 18 km mesafedir.", bkz. http://ketenlikyaylasiforum.tr.gg/

89 TK.KKA.TD 130, vrk. 48 a.

90 TK.KKA.TD 130, vrk. 47 b.

91 TK.KKA.TD 130, vrk. 48 a.

92 TK.KKA.TD 130, vrk. 47 a.

93 TK.KKA.TD 130, vrk. 38 b.

94 TK.KKA.TD 130, vrk. 39 b.

95 TK.KKA.TD 130, vrk. 37 a.

96 TK.KKA.TD 130, vrk. 37 b.

97 TK.KKA.TD 130, vrk. 38 a.

98 TK.KKA.TD 130, vrk. 38 b.

99 TK.KKA.TD 130, vrk. 39 a.

100 TK.KKA.TD 130, vrk. 40 a.

bennâk neferi vardı.[101] Karaman şehir merkezinde ise cemaate ait yalnızca bir bennâk nefer kayıt bulunmaktaydı.[102] Defterlere göre Ufak perâkendelerinin en kalabalık olduğu yer altı bennâk ve bir mücerred nefer ile Pirlavgande Kazası'nın Eğsere köyüdür.[103] Bozkır Kazası'nın Kerter köyünde de bir bennâk nefer Ufak cemaatine bağlıydı.[104]

35.Yerebakanlu

Tamamı perâkende olarak kaydedilmiş bir diğer cemaat ise Yerebakanlu'dur. Karaman Kazası'nda üç, bu kazaya bağlı Belhan köyünde dört, Keşli köyünde üç bennâk nefer olmak üzere Karaman'da toplam on bennâk nefer Yerebakanlu cemaatine aittir. Cemaate ait Aladağ Kazası'na bağlı Öztemur köyünde de iki bennâk nefer bulunuyordu.[105] Son olarak cemaatin, Sinanlı Kazası'nın Kozlu Bucak köyünde ise bir bennâk neferi vardı.[106] 130 numaralı deftere göre Yerebakanlu cemaati perâkendelerinin toplam 13 bennâk neferi olmasına karşın deve ya da koyunları mevcut değildi.

36.Bağlı Olduğu Cemaati Belli Olmayan Kayıtlar

"*Perâkende-i yörügân*" başlığı ile verilmiş kayıtlar da mevcuttur. Ermenek'in Güvendik köyünde 100 koyunu bulunan bir bennâk nefer;[107] Ermenek'te sakin fakat köyü belirtilmemiş bir diğer perâkendenin ise iki bennâk, bir mücerred nefer ile 500 koyunu bulunuyordu.[108] Pirlavgande Kazası'nın Sarnıç köyünde iki bennâk, üç mücerred nefer; Oduncu köyünde üç bennâk nefer; Avşar köyünde üç bennâk, bir mücerred nefer; Bolay köyünde üç bennâk, bir mücerred nefer ve Çepni köyünde iki bennâk nefer;[109] Sinanlı Kazası'nın Kadı köyünde bir bennâk nefer ve Yalnızca Bağ köyünde bir bennâk seyyid nefer[110] "*Perâkende-i yörügân*" başlıkları altında kaydedilmiştir.

SONUÇ

Bozdoğan cemaati, Anadolu'da nüfus bakımından önemli Yörük gurupları arasında bulunmaktaydı. Nitekim, XVIII. yüzyılda cemaat toplam 6601 neferlik bir vergi nüfusuna sahipti. Bu vergi nüfusu, aileleriyle birlikte hesaplandığında cemaatin yaklaşık 20 ile 30 bin arasında bir nüfusu olduğu ortaya çıkmaktadır. Bozdoğan Yörüklerinin nüfusunun Anadolu'daki diğer bazı büyük Yörük/Türkmen gruplarına oranla daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. İncelenen defterlerde, Bozdoğan Yörüklerine ait 87 cemaatin adına rastlanmıştır. Ayrıca bu cemaatlere bağlı çok sayıda perakende guruplar da bulunmaktadır. Bahsi geçen bu cemaatlerden 35'inin Konya ve çevresinde yaylak veya kışlak hayatı yaşadığı görülmektedir.

Bozdoğan cemaatinin asıl merkezlerinin 16. Yüzyılda İçel ve çevresi olması hasebiyle yaylak alanı olarak kullandıkları havza ağırlıklı olarak Konya ve havalisi idi. 18. Yüzyıla gelindiğinde yaylak sahaları olarak kullanılan bölgelerde artık varlık sürdürmekte idiler. Bu bağlamda 18. Yüzyıla gelindiğinde Bozdoğan aşiretinin bazı cemaat mensupları hem kışlak hem de yaylak olarak Konya ve havalisini kullandığı görülmektedir.

101 TK.KKA.TD 130, vrk. 38 a.

102 TK.KKA.TD 130, vrk. 38 b.

103 TK.KKA.TD 130, vrk. 39 a.

104 TK.KKA.TD 130, vrk. 40 a.

105 TK.KKA.TD 130, vrk. 22 b.

106 TK.KKA.TD 130, vrk. 39 b.

107 TK.KKA.TD 130, vrk. 29 b.

108 TK.KKA.TD 130, vrk. 30 a.

109 TK.KKA.TD 130, vrk. 39 a.

110 TK.KKA.TD 130, vrk. 39 b.

Harita I: 18. Yüzyılda Bozdoğan Teşekküllerinin Bulundukları Bölgeler. (Çizgi içerisine alınmış alan Konya ve çevresindeki Bozdoğan Teşekküllerinin bulundukları sahayı göstermektedir.)

KAYNAKLAR

I.Arşiv Vesikaları

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi:

TK.KKA.TD 103.

TK.KKA.TD 114.

TK.KKA.TD 130.

II. Telif ve Tetkik Eserler

AKA, Ali Sabri, *Konya Şehrinin Kuruluşu ve Gelişimini Etkileyen Coğrafi Faktörler*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2007.

BAYKARA, Tuncer, "Konya", *TDVİA*, C. 26, Ankara 2002, s.182-187.

DEMİR, Alpaslan, *16. Yüzyılda İçel ve Çevresinde Bozdoğan Cemaati*, Gece Kitaplığı, Ankara 2015.

DEMİR, Alpaslan, *XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Anadolu'da Bozdoğan Yörükleri*, Berikan Yay., Ankara 2012.

EKİN, Ümit, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakliye Hayvanlarının Bakımı ve Masrafları", *Kebikeç*, S. 17, 2004, s. 327-334.

GÜVEN, Mehmet Ali, *33 Numaralı Konya Şer'iye Sicili (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006.

http://ketenlikyaylasiforum.tr.gg/

İŞBİLİR, Ömer, "Savaş ve Bölgesel Ekonomi: İran Savaşlarında Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu", *OTAM*, S. 21, Ankara 2007, s. 19-40.

KARACA, Behset, "1522-1532 Tarihlerinde Menteşe Bölgesi Yörükleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 18, S. 2, s.403-440.

Provinces Asiatiques de L'empire Ottoman, Henri Kiepert, Berlin, 1884.

SÜMER, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler)*, Ana Yay., İstanbul 1980.

ŞAHİN, İlhan, "1638 Bağdad Seferlerinde Zahire Nakline Memûr Edilen Yeni-il ve Halep Tükmenleri", *Tarih Dergisi*, S. 33, İstanbul 1982, s.227-236.

TUŞ, Muhittin, *Sosyal ve Ekonomik Açıdan Konya (1756-1856)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1993.

Zeki OĞUZ

1643 TAHRÎRİNE GÖRE KONYA MAHALLELERİNE YERLEŞEN ATÇEKENLER

Alaattin AKÖZ*

ÖZET

Konar-göçerlerin yerleşikliğe geçmeleri belli aşamalarla gerçekleşmiştir. Öncelikle kendilerinin tasarrufuna tahsis edilen yurt mezra'alarına yerleşmişlerdir. İkinci aşama zaman içerisinde nüfus artışına bağlı olarak kendi yurtlarının yetersiz kalmış olması sebebiyle kendi yurtları haricinde yerleşmesidir. Üçüncü aşama ise konar-göçerlerin daha önce kurulmuş, nispeten daha büyük köylere ve şehirlere yerleşmeleridir. Bu tür yerleşmeler çok daha olağandışı şartlara bağlı olarak gerçekleşmiştir. Bunun sebebi olarak öncelikle ehl-i örfün halka zulmetmesini söyleyebiliriz. İkinci ve çok daha önemli sebep ise XVI. Yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ve ülkeyi perişan eden Celali eşkıyalığıdır. Bu isyanların, Konya ovasında yaşayan konar-göçer yerleşmeleri üzerindeki tahribatı çok fazla olmuştur. Ehl-i örfün zaman zaman aldıkları çeşitli haksız vergiler, Celâliler tarafından açıkça alınmaya başlamış ve halk haraca bağlanmıştır. Celâli isyanlarından hemen önce 1591 yılında yapılan tahrirle, isyanlardan otuz-otuzbeş yıl sonra yapılan tahririn sonuçları mukayese edildiğinde Konya Ovası'nın nasıl bir etnik ve demografik değişim yaşadığı ortaya çıkmaktadır.

*Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
aakoz@selcuk.edu.tr

Yerlerinden, yurtlarından olan bu insanlar, ya kendilerini daha güvenli hissedecekleri büyük köylere veya çok daha güvenli olan şehirlere göç ettiler. Çoğunlukla da kurdukları köylerin bulunduğu düzlükleri çevreleyen Konya, Aksaray, Akşehir, Ereğli, Lârende, Bor, Koçhisar gibi şehirlere yerleşmeyi tercih ettiler. Doğal olarak en çok tercih edilen şehir, bölgenin en büyük ve en gelişmiş şehri olan Konya'dır.

Atçekenler şehirlere büyük oymaklar halinde değil, küçük perakende gruplar halinde yerleşmişlerdir. 1643 tahririnde; "*Cemâ'at-i perâkendegân-ı Esbkeşân der nefs-i Konya*" denilmek suretiyle bu durum açıkça belirtilmiştir. Yine 1643 tahririnde Konya'ya yerleşen Atçekenler için bazı mahallelerde geliş yerleri veya hangi cemaate mensup oldukları belirtilmezken, bazı mahallelerde ait oldukları cemaat isimleriyle kaydedilmişlerdir. Şehre gelen Atçekenler 1591'de 43 ayrı mahalleye, 1643'te ise 35 mahalleye yerleşmişler ve her iki dönemde de Konya nüfusunun yaklaşık %10'unu oluşturmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: İskan, yerleşme, zulüm, Celali, dağılma, güvenlik.

THE ATÇEKENS WHO HAD SETTLED IN KONYA NEIGHBORHOOD ACCORDING TO 1643 TAHRİR

ABSTRACT

The settlement of nomads took place at certain stages. They first settled in the fields that were allocated to their possessions. The second stage is to settle outside of their homelands due to insufficient land area occurred because of population growth over time. The third stage is the settling of the nomads in relatively large villages and cities. Such settlements took place due to much more unusual circumstances. As a reason for this, we can firstly say that the state officials' (ehl-i örf) oppression towards the people. The second and more important reason is the Celali Banditry, which emerged in the late sixteenth century and devastated the country. The destruction of these rebellions on nomadic settlements living in the Konya plain was very high. From time to time various unfair taxes of the state officials were taken explicitly by the Celali and the people were tied to the tribute. When the results of the population register conducted in 1591, just before the Celali revolts and the registers which were conducted after thirty-thirty-five years; by the end of the revolts are compared, it is clear how the Konya Plain is experiencing ethnic and demographic changes.

These people, displaced and displaced, migrated either to the larger villages where they would feel safer, or to the much safer cities. They preferred to settle in cities such as Konya, Aksaray, Akşehir, Ereğli, Lârende, Bor and Koçhisar, which mostly cover the plains where the villages they founded. Naturally, the most preferred city is Konya, the largest and most developed city in the region.

The Atçekens settled in cities not in large tribes but in small groups. This is clearly stated by saying "Cemâ'at-i perâkendegân-ı Esbkeşân der nefs-i Konya" in the population register (tahrir) of 1643. Again, for Atçeken settled in Konya in 1643, while in some neighborhoods did not specify their destination or which community they belong to, in other neighborhoods the Atçekens were registered with the names of the communities they belonged to. The Atçekens who came to the city settled in 43 different neighborhoods in 1591 and 35 neighborhoods in 1643 and constituted about 10% of Konya population in both periods.

Key Words: Settlement, accommodation, oppression, Celali, dispersion, security.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti kuruluş dönemlerinde yeni fethedilen yerlerin Türkleşmesi için veya boş alan-

ların şen ve abadan olması için dışa dönük iskan politikaları izlerken, ilerleyen asırlarda bu politika yerine imparatorluğun içinde bulunduğu şartlar dolayısıyla içe dönük iskan siyasetini benimseyerek uygulamaya koymuştur. Bu yüzden devlet, XVII. Yüzyılın sonlarına kadar konargöçer aşiretlerin yerleşikliğe geçmeleri konusunda çok fazla bir çaba da göstermemiştir. Ancak konargöçer grupların bağımsız, sürekli hareket halinde ve fırsat buldukça da yağma yapmaya yönelik yaşamları, onları, Osmanlılar için ne yapacakları önceden kestirilemez, kontrol altında tutulması gereken bir unsur haline getirmiştir[1]. Devlet bu dönemden itibaren sözü edilen iskan politikalarını uygulamaya başlamıştır. Devlet bu dönemde konargöçerleri şu amaçlarla yerleştirmiştir:

1. Konargöçerlerin terk edilmiş harap ve boş alanlara yerleştirilmesiyle:

a. Konargöçer unsurların yerleşik halka yaptıkları zararları önlemek, harap ve boş yerleri iskân etmek,

b. Boş ve harap yerleri imar ederek şenlendirmek ve ziraata açmak,

c. Yeni mamureler kurmak,

2. Yerlerini terk eden ahalinin eski yerlerine yerleştirilmeleri,

3. Derbend, han ve vakıf tesislerinin yeniden tanzimi,

4. Konargöçerlerin yaylak ve kışlaklara iskânı,

5. Sürgün yoluyla yapılan iskânlar,

a. Aşiretlerin cezalandırılması gayesi ile yapılan sürgünler,

b. Güneyde asi Arap kabilelerine karşı bir set teşkili için yapılan sürgünler,

6. Konargöçerlerin kendiliğinden yerleşmeleri[2].

Osmanlı Devletinin aşiretleri yerleşikliğe geçirme politikaları II. Ahmet'in tahta geçmesinden sonra yürürlüğe konulmuştur. Oysa bu çalışmada ele alınan yerleşmeler bu dönemden çok daha öncesine rastlamaktadır. Yani bu çalışmada ortaya konulmak istenen problem devletin iskan politikalarına bağlı olarak gerçekleşen yerleşmeler değil, aşiretlerin devlet politikalarından bağımsız olarak yerleşikliğe geçmeleridir.

Konya'nın kuzeyinde, Aksaray'dan Akşehir'e, Konya'dan Ankara'ya kadar, geniş düzlüklere sahip olan ve büyük ekseriyeti Atçeken statüsünde bulunan aşiretler, imparatorluğun diğer bölgelerinde bulunan aşiretlerden farklı olarak daha XVI. Yüzyılın başlarından itibaren kendi istekleri ile yerleşikliğe geçmeye başlamışlardır. Konar-göçerlerin yerleşikliğe geçmeleri belli aşamalarla gerçekleşmiştir. Öncelikle kendilerinin tasarrufuna tahsis edilen yurt mezra'alarına yerleşmişlerdir. Konar-göçerlerin kendi yurtlarında yerleşikliğe geçişlerinin anlaşılması kolaydır. Çünkü sürü sahipleri bu sürülerden zenginlik elde etse de, onların sahip olduğu bu sermaye hastalık ve iklim değişikliklerinden etkilenmeye açıktı. Devletin de güzergâhların dışına çıkmayı çeşitli cezalarla engellemiş olduğu düşünülürse, bu durumda toprağa yatırım yapmak onlar için daha mantıklı idi[3]. Kaldı ki ziraatla uğraşmaları ciddi bir ek gelir getirirken, hayvancılık yapmalarına mani değildi.

İkinci aşama konar-göçerlerin kendi yurtları haricinde yerleşmesidir. Peki, ama buna neden ihtiyaç duydular? Zaman içerisinde nüfus artışına bağlı olarak kendi yurtlarının yetersiz kalmış olması ilk sebep olarak kabul edilebilir. Fakat bunun olabilmesi diğer cemaatlerin yurtlarını boşaltmasına bağlıdır ki bu da çok yaygın bir uygulama değildir. Daha akla yatkın bir sebep ise yaşadıkları bölgelerdeki toprakların artan hızla tarıma açılma-

1 Latif Armağan, "Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçerler", Osmanlı, C. IV, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 145.

2 Yusuf Halaçoğlu, "Kolonizasyon ve Şenlendirme", Osmanlı, C. IV, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 584.

3 Rudi Paul Lindner, Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar, çev. Müfit Günay, İstanbul 2000, s. 150.

sına bağlı olarak hayvancılık yapmakta zorluk yaşamaya başlamalarıdır.

Üçüncü aşama ise konar-göçerlerin daha önce kurulmuş, nispeten daha büyük köylere ve şehirlere yerleşmeleridir. Bu tür yerleşmeler çok daha olağandışı şartlara bağlı olarak gerçekleşen yerleşmelerdir. Bunun sebebi olarak öncelikle ehl-i örfün halka zulmetmesini verebiliriz. Zira, devlet adamlarının geçtikleri yerlerdeki evlere misafir olmaları kendi ihtiyaçlarını bile zor karşılayan halka ağır gelmekteydi. Çünkü devlet adamları kalabalık kapı halkı ile birlikte geçtikleri yerlerde bir günden bir aya kadar ikamet ediyorlardı. Bu da o yerin ahalisine ek bir malî külfet getiriyordu. Devlet adamlarının kapı halkını teşkil eden saruca-sekbanlar, ahaliden " Selamlık" , " sekban akçesi" , " devriye" gibi türlü adlar adı altında para alıyorlardı[4]. Bu nedenle devlet adamlarının geçtikleri yerlerde bu şekilde konaklamaları o yerin halkı için bir felaket oluyordu[5].

İkinci ve çok daha önemli bir sebep ise XVI. Yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ve ülkeyi perişan eden Celali eşkıyalığıdır. Celali eşkıyalığı konar-göçerleri iki şekilde etkilemiştir. İlki; halkın bu dönemdeki uzun savaşların getirdiği darlıktan sıkıntıya düşerek, mallarını mülklerini satmak zorunda kalması, fakir oymakların ise iyice fakir duruma düşerek vergilerini ödeyemeyecek hale gelmeleridir. Onların vergilerini ödememesi devlet tarafından asi ilan edilmelerine sebep olmuş bu da konargöçer grupları isyana sürüklemiştir. Bu durumda da ellerine silahlar alıp saruca-sekban gruplarına katılmışlardır[6]. Yüz kişiden başlayıp gittikçe büyüyen gruplar halinde dolaşan saruca-sekbanlar devlet için baş edilemez bir kuvvet haline gelmiştir[7]. Konargöçer aşiretler, saruca-sekban gruplarına katılmalarının yanı sıra isyan eden eşkıyayı da himaye etmişlerdir. Şöyle ki bu dönemde isyan eden ve devlet tarafından şaki olarak adlandırılan gruplar zaman zaman kaçıp konargöçer aşiretlerin içinde saklanıyor ve aşiretler tarafından himaye ediliyordu. Bu da aşiretler ile devletin sık sık karşı karşıya gelmesi anlamına geliyordu. İkinci ve çok daha önemlisi ise Celalilerin verdiği tahribattır. Yukarıda da belirtildiği üzere ehl-i örfün zaman zaman halktan aldıkları çeşitli haksız vergiler, Celâliler tarafından açıkça alınmaya başlamış ve köylü haraca bağlanmıştır[8]. Bu ağır baskıya dayanamayan kırsal kesimdeki ahâlinin bir kısmı kendine yakın bulduğu şehirlere sığınır iken, büyük bir çoğunluğu ya başka sancaklara göç ediyor ya da dağlara çekilerek sefilâna bir hayat yaşamaya mahkum oluyordu[9]. Halk yerini yurdunu terkedip kaçarken, çoğu kez eşya, yiyecek ve hayvan sürülerini dahi bırakmak zorunda kalıyordu. Nitekim, Celâli isyanlarının ağır sonucu olarak, Anadolu'daki köylü nüfusun 2/3'ü yurdunu terk etmiş, hatta bir çok köy tamamıyla virân olmuştur[10].

Bu isyanların, Konya ovasında yaşayan konar-göçer yerleşmeleri üzerindeki tahribatı çok fazla olmuştur. Hasan Basri Karadeniz. çalışmasında bu tahribatı ayrıntılı bir şekilde tespit etmiştir[11]. Karadeniz'in tespitine göre; Celâli isyanlarından hemen önce 1591 yılında yapılan tahrir ile, isyanlardan otuz-otuzbeş yıl sonra tertiplenen tahririn sonuçları mukayese edildiğinde bu dönemde Konya Ovası'nın büyük bir etnik ve demografik

4 Mustafa Akdağ, Celali İsyanları (1550-1603), Ankara 1963, s. 190.

5 Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı, İstanbul 1987, 1987: 8.

6 Orhonlu, 1987: 41.

7 Orhonlu, 1987: 48.

8 Akdağ, 1963, s. 190-195.

9 Mustafa Akdağ, "Celâli İsyanlarında Büyük Kaçgunluk (1603-1606)", Tarih Araştırmaları Dergisi, C. II/2- 3, Ankara 1964, s. 42.

10 Hasan Basri Karadeniz, Atçeken Oymakları: 1500-1642, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 1995, s. 150.

11 Karadeniz, 1995, s. 151.

değişim yaşadığı ortaya çıkmaktadır. Atçekenler'in 1591 yılında kendi yurdunda ve Atçeken Kazâları'nda yerleştikleri köy sayısı 481 iken, bu rakam 1643'te 133'e inmiştir. Kazâlar itibari ile en büyük tahribat Turgud Kazâsı'nda vuku bulmuş ve 1591'de bu kazâya bağlı ve Atçekenler'in sakin bulunduğu köy sayısı 73 iken 1643'te 11'e inmiştir. Eskiil Kazâsı oymaklarının meskûn olduğu köy sayısı 1591'de 139 iken 1643'te 36'ya, Konya Kazası'nda 257'den 145-131'e[12], Larende Kazası'nda 184'den 65'e düşmüştür[13]. Diğer kazâlardaki yerleşmelerde de bu oranlara yakın azalma mevcuttur. Yukarıdaki rakamlara dahil olup, aynı zamanda Atçekenler'in yurdu olan köylerin toplam sayısı da 339'dan 93'e inmiştir. Geriye kalan 246 köy ya harap olmuş ya da Atçekenler tarafından terk edilmiştir[14].

Konar-göçerlerin Şehirlere Yerleşmeleri

Yukarıda daha önceden yerleşikliğe geçmiş olan konar-göçerlerin Celali isyanlarına bağlı olarak ne şekilde perişan oldukları ve köylerini terk edip perakende oldukları anlatılmıştı. Yerlerinden olan bu insanlar, ya kendilerini daha güvenli hissedecekleri daha büyük köylere veya çok daha güvenli olan şehirlere göç ettiler. Burada güvenlik duygusu belirleyici olmakla birlikte tamamen kırsal hayat tarzına alışmış olan konar-göçerlerin her ne kadar konar-göçerliklerinde daha ziyâde yerleşik hayat tarzına yakın olsalar bile sadece yakınlarında bulunan bir şehre değil oldukça geniş coğrafyada yer alan şehirlere yine kendi arzularıyla yerleşmeleri son derece ilginç bir durumdur ve açıklanmaya muhtaçtır. Askerîlerin dışında şehir halkını daha çok esnaf, tüccar, zanaatkarların oluşturduğu düşünüldüğünde bu tür meslekleri olmayan konar-göçerlerin şehirlerde nasıl tutunacağı ve geçimini ne ile sağlayacağı önemli bir problemdir.

Bu hususta ilk akla gelen konar-göçerlerin doğrudan şehre yerleşmedikleri, önce köylere yerleşerek yerleşik kültüre uyum sağladıkları, daha sonra da şehre yerleştikleridir[15]. Üstelik bunlar şehirlere göçerken, köylere yerleşmelerinden farklı olarak bir oymak veya cemaatin bütün üyeleri ile değil oldukça küçük gruplar halinde hareket etmişlerdir. Bunu yaparken de şehrin merkezine değil daha ziyade çevre mahallelerine, şehir duvarlarının dışına, arabaları ve hayvanları ile beraber yerleşmişler ve bahçeleri, ahırları ve ağılları arasında tabiata daha yakın bir çevre oluşturmuşlardır[16]. Bu görüşleri destekleyen en önemli unsur şehirlerde yaşayan göçerlerin hayvancılık yapmasıdır. Şüphesiz köylere göre bu hayvancılık oldukça düşük seviyede olacaktır. Nitekim, 1591 yılı tahrir defterine dayandırılan bir veriye göre şehirlerde meskûn bulunan göçerlerden "ağnam" vergisi alınmaktadır ve aynı yılda Konya'nın Aksinle Mahallesi'ndeki 15 neferin[17] 100, Mescid-i Kenan Dede Mahallesi'ndeki 15 neferin 300, Aksaray'ın değişik mahallelerinde sakin 29 neferin 600 koyun-keçisi vardır[18].

Herhangi bir şehrin bir mahallesine yerleşen göçerler aynı cemaate mensup olabilecekleri gibi farklı cemaat mensuplarının yerleştiği mahalleler de mevcuttur. 1591 yılında, Konya'nın Topraklık Mahallesi'nde sakin 11 nefer Atçeken'in tamamı

12 Doğan Yörük, "Konya Kazasında Yerleşme ve Nüfus (1584-1642)", INOCTE 2016 International New Tendencies Congress in Ottoman Researches,October 7 – 9, 2016 Sarajevo Bildiri Kitabı, Konya 2016, s.175.

13 Doğan Yörük, "1642 Tarihli Avarız Defterine Göre Larende Kazası", Karaman Ulusal Kültür ve İnanç Turizmi Sempozyum Bildirisi, Karaman 2012, s.31.

14 Karadeniz, 1995, s. 151-152.

15 Doğan Kuban, "Anadolu-Türk Şehri, Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", VD, C.VII, (Ankara 1968), s.62.; Karadeniz, s. 147.

16 Kuban, s. 62; Karadeniz, s. 147.

17 Burada bahsedilen "nefer" tarihi bir tabir olup bir kişiyi değil, aile fertleri ile birlikte ortalama 3,5 kişilik bir nüfusa karşılık gelmektedir.

18 Karadeniz, 1995, s. 148.

Tablo 1: Atçekenlerin Yerleştikleri Şehirler

Yerleşilen Şehirler	Nefer Sayısı	
	1591	1643
Aksaray	77	33
Akşehir	10	8
Bolvadin	3	3
Bor	22	26
Ereğli	26	31
Eskişehir	-	14
Ilgun	132	49
İstanbul	85	3
Koçhisar	7	-
Konya	435	396
Larende	29	1 1
TOPLAM	**826**	**574**

Farsaklu Oymağ'ına mensuptur. Yine, 1643 yılında aynı şehrin Keçeciler Mahallesi'nde sakin 11 neferin hepsi Göncülü Oymağı'ndandır. Buna mukabil, Ilgun şehri Uçârizâde Mahallesi'ndeki 45 nefer Atçeken, Dikçur, Sakdığın, Doğanlı (Toğanlı), Mübarekli, Kayser ve Hosunlu cemâatlerine mensuptur[19]. Konar-göçerler çoğunlukla daha önce konar-göçer olarak yaşadıkları veya kurdukları köylerin bulunduğu düzlükleri çevreleyen Konya, Aksaray, Akşehir, Ereğli, Lârende, Bor, Koçhisar gibi şehirlere yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Doğal olarak en çok tercih edilen şehir, bölgenin en büyük ve en gelişmiş şehri olan Konya olmuştur.

Konar-göçerlerin Konya'ya Yerleşmeleri

Atçekenlerin XV. ve XVI. Yüzyıllarda hem konar-göçer oldukları dönemlerde, hem de yerleşikliğe geçip köylerde yaşamaya başladıkları dönemde idarî, iktisadî, sosyal ve kültürel bakımdan sürekli iletişim ve etkileşim içerisinde bulundukları Konya şehrini tercih etmeleri son derece anlaşılabilir bir durumdur. Kaldı ki yukarıda da izah edildiği üzere Atçekenler şehirlere büyük oymaklar halinde değil, küçük perakende gruplar halinde yerleşmişlerdir. 1643 tahririnde; "*Cemâ'at-i perâkendegân-ı Esbkeşân der nefs-i Konya"* denilmek suretiyle bu durum açıkça belirtilmiştir[20]. Yine 1643 tahririnde Konya'ya yerleşen Atçekenler için bazı mahallelerde geliş yerleri veya hangi cemaate mensup oldukları belirtilmezken, bazı mahallelerde ait oldukları cemaat isimleriyle kaydedilmişlerdir. Mesela Sadırlar Mahallesine yerleşenler için " an cema'at-i Kapan"[21], Keçeciler Mahallesine yerleşenler için " an cema'at-i Gerinç"[22], Türbe Mahallesine yerleşenler için an cema'at-i Uzunaliler"[23], Debbağhane Mahallesine yerleşenler için de an cema'at-i İncekara"[24] şeklinde şerhler düşülmüştür. Bu husus ileride daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Şehre gelen Atçekenlerin Konya'ya etkisini ve nispetini görebilmek için Konya'nın o dönemdeki mahalle sayısı ile nüfusunu bilmek gerekir. Konya'nın Osmanlı ülkesine dahil olmasından sonra muhtelif dönemlere ait verileri içeren defterler ve kayıtlar vardır. Bunlardan yararlanılmak suretiyle Konya şehrinin farklı tarihlerdeki durumu rahatlıkla tespit edilebilir. Osmanlı devletinden günümüze ulaşan ilk mufassal defter, II. Bayezid'in hazırlattığı H. 906/1500-1501 tarihli Tapu-tahrir defteridir. Bu deftere göre 1500 yılında Konya şehrini oluşturan mahallelerin sayısı 40'dır[25]. Yavuz Sultan Selim devrinin sonlarında tanzim edilmiş olan 1518 tarihli deftere göre, mahalle sayısı

19 Karadeniz, 1995, s. 148.

20 MAD. 5512, s. 49.

21 MAD. 5512, s. 49.

22 MAD. 5512, s. 49.

23 MAD. 5512, s. 49.

24 MAD. 5512, s. 50.

25 TD. 40, s. 1-20; Alaattin Aköz-Bayram Ürekli, "Karamanoğullarından Osmanlıya Konya", Yeni İpek Yolu Konya Kitabı IX, Ed. Prof. Dr. Haşim Karpuz-Doç. Dr. Osman Eravşar, ,KTO yayınları, Konya 2006, s. 92-93; Bu dönemin tahriri olan TD. 40 baştan eksik olduğu için mahalle sayısı tam olarak tespit edilememiş, diğer dönemlere kıyasla düşük kalmıştır.

Tablo 2: Muhtelif Yıllarda Konya Şehrinin Nüfusu

	Müslim		Zimmî			
Tarih	Nefer	Hane	Nefer	Toplam nefer Müslim+zimmî	Tahmini Nüfus (nefer x 3,5 + % 10 muaf)	Tahmini nüfus (hane x 5 % 10 muaf)
1500	864		20	884	3400	
1518	1432		23	1455	5600	
1522	1423		23	1446	5570	
1530	1340		23	1363	5250	
1540	1788		52+5	1845	7100	
1584	3755		46+16	3817	14700	
1668		2265	233	2498		13750
1670		2177	598	2775		15260

iki katından daha fazla artarak 91'e çıkmıştır[26]. 1522 yılında 91[27], Kanuni Sultan Süleyman devrinin ortalarında, 1539 yılında yapılmış bir tahririn sonuçlarını içeren defterde mahalle sayısı, bir önceki döneme göre doğal bir artış göstererek, 101'e çıkmıştır[28]. XVI. yüzyılın sonlarında III. Murad tarafından yaptırılan 1584 tarihli tahrirde ise Konya'da 123 mahalle olduğu tespit edilmiştir[29]. Konya'nın XVII. Yüzyıldaki mahallelerini ise muhtelif tarihlerde düzenlenmiş olan avarız kayıtları ile bu kaynaklar üzerinden yürütülen çalışmalardan öğrenebilmekteyiz. Söz konusu kaynak ve çalışmalara göre XVII. Yüzyılda mahalle sayısı 116-140 civarındadır[30]. Yukarıda bahsedilen dönemlerde Konya şehrinin sahip olduğu nüfus verileri de aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Atçekenlerin Konya'ya yerleşmeleri ile ilgili en yakın tarihli veri 1584 yılına ait mahalle sayısıdır. Daha önce de belirtildiği üzere bu tarihte 123 mahalle bulunmaktadır. 1591 yılı itibari ile Atçekenler, bu 123 mahalleden 43'ünde oturmaktadır[31]. 1643 yılında ise Atçeken oymaklarının sakin olduğu mahalle sayısı 43'den 35' e düşmüştür[32]. Bu tarihte nefs-i Konya'ya yani şehrin kendisine yerleşenler başlığı altında mahallelerle birlikte 2 cemaat ve 2 köyün de ismi kaydedilmiştir[33]. Cemaatlerin ismi Gerdengeç, Önkayacık, köylerin isimleri ise Malas ve Kasımlar'dır. Ancak bu tahrirde Konya şehri için iki ayrı kayıt tutulmuştur. Birincisinde şehrin hangi mahallesine kimlerin geldiği yazılırken[34], ikincisinde bunların mahalle bazında ödeyecekleri Atçeken vergileri yazılmıştır[35]. Bu iki kayıt arasında mahalle, cema'at ve karye isimlerinde farklılıklar vardır. Vergi listesinde karye olarak yazılanlar, yerleşen listesinde Malas dışında mahalle olarak kaydedilmiştir.

1643 Tahririne Göre Konya'ya yerleşen Atçekenler ve Yerleştikleri Mahalleler

1643 tarihli tahririn yapılış amacı, Esbkeşan mukataasına bağlı oldukları halde yukarıda izah edilen sebeplerle dağılan Atçeken oymaklarının

26 TD. 40, s. 7-25; Aköz-Ürekli, 2006, s. 94-97.

27 TD. 455, s. 1-18; Aköz-Ürekli, 2006, s. 97-98.

28 TD. 415, s, 2-21; Aköz-Ürekli, 2006, s. 99-100.

29 TD. 104, v. 11-31; Aköz-Ürekli, 2006, s. 100-102.

30 İsmail Kıvrım, Şer'iye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Konya ve Ayıntâb Şehirlerinde Gündelik Hayat (1670-1680), SÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2005, s. 16-25; Yörük, "Yerleşme ve Nüfus", s.168.

31 Karadeniz, 1995, s. 149.

32 MAD. 5512, s. 47-51, s. 61.

33 MAD. 5512, s. 47-51.

34 MAD. 5512, s. 47-51.

35 MAD. 5512, s. 61.

yurtlarında, yurtları haricinde, köylerde ve şehirlerde her nerede bulunuyorlarsa tespitini yaparak mukataa gelirlerini düzene sokmaktır. Bu husus, tahrir sonrasında düzenlenen mufassal defterin[36] girişinde açıkça belirtilmektedir[37]. Söz konusu tahrir Kayseri Kadısı Mehmed Şerhî tarafından gerçekleştirilmiş ve Eylül-Ekim 1642 (fî Evâ'il-i Receb sene 1052) tarihinde tamamlanmıştır. Ancak bu yazılımla ilgili düzenlemelerin devam ettiği ve nihai olarak 1643 yılı başlarında bitirildiği anlaşılmaktadır. Zira, İlyazıcısı Mehmed Şerhi tahrir işlemini tamamladıktan sonra Atçekenler için bir de kanunname düzenleyerek söz konusu mufassal deftere eklemiştir. Kanunnamenin tarihi 20 Ocak 1643 (Selh-i Şevval 1052)'tür.

Hazırlanan mufassal defterin girişinde yukarıda bahsedilen şerhler yer almaktadır. Daha sonra Atçeken cemaatleri yurtlarında olanlar yurtlarında, farklı köylere gidenler gittikleri köylerde ve şehirlere yerleşenler bulundukları şehirlerde kaydedilmişler, defterin sonunda varılan sonuçlar hem metin olarak, hem de hesaplar şeklinde kaydedilmiştir[38].

Konya şehir merkezi ile ilgili kayıt, defterin 47. Sayfasında başlamaktadır. Öncelikle: *"Cemâ'at-i perâkendegân-ı Esbkeşân der nefs-i Konya"* başlığı altında 73 nefer Atçeken perakendesinin isimleri yazılıdır. Her ismin altında da bulunduğu mahallenin, bazılarında karyenin veya cemaatin ismi kayıtlıdır. Bu isimlerin bittiği 48.

36 MAD. 5512

37 Defter-i mukâta'a-i Esbkeşan tahrîren fi Evâ'il-i Receb sene 1052 Mukâta'a-i mezbûre bu ana gelince 140 at olmak üzere ve her at mukâbelesinde altı ayda mîrîye 1000 akçe virilüb bu vecihle zabt olunurken sonra 120.000 akçe ziyade kılınub elan mukâta'a-i mezbûreyi emînler dört yük akçeye iltizâm eyleyüb ba'zı re'âyâ sâhib-i yurt ve ba'zı haric ez yurt ve perâkende olmağla perâkendelerine ziyâde zulm olup mâl-ı pâdişâhî i'tidâl ve müsâvât üzere alınmayub perişan olmağla halen cümlesi yurtları başka ashâbıyla tahrîr olunub ve haric ez yurt ve perâkendeleri başka tahrir olunub tafsîl üzere umûmen beyân olundu bâki fermân hâk-i asitâneye râci'dir.

38 Bk. MAD. 5512

Tablo 1: Atçekenlerin Yerleştikleri Şehirler

Sıra No		Nefer Sayısı	
	Mahalle Adı	1591[42]	1643
1.	Ahmeddede	3	-
2.	Akbaş	2	-
3.	Aksinle	16	9
4.	Aligav	-	2
5.	Alitaşı	1	-
6.	Arablar	-	16
7.	Arablar	-	31
8.	Arablar	-	12
9.	Bilcelü	-	11
10.	Cedid-i haric bab-ı Çeşme	1	-
11.	Çavuş	-	12
12.	Debbağhane	-	7
13.	Erkenkoçan?	-	16
14.	Ertaş	-	10
15.	Gökçealiler	-	5
16.	Cm. Gerdengeç	-	7
17.	Hacıveli	29	-
18.	Hacıemir	1	-
19.	Hallaclar	1	-
20.	Hoşhan	2	1
21.	İçkal'a	13	1
22.	İncesokak	-	11
23.	Kal'acık	1	-
24.	Kalendarhane	2	-
25.	Cm. Kapan	-	15
26.	Karaarslan	2	-
27.	Karacigan	5	32
28.	Karakayış	1	1
29.	Karaöyük	15	-
30.	Keçeciler	-	11
31.	Keçimeydanı	4	-
32.	Kenanoğlu Mescidi	-	14
33.	Kurdoğlu	28	-
34.	Laleyeri	21	12
35.	Latifçelebi	1	-
36.	Medrese (bâb-ı Ertaş)	8	9
37.	Mescid-i Hacımustafa	1	-
38.	Mescid-i Ken'an	42	11

Sıra No		Nefer Sayısı	
	Mahalle Adı	1591[42]	1643
39.	Musalla	1	1
40.	Nefs-i Konya	42	8
41.	Öylebanladı	8	4
42.	Pirceli	2	-
43.	Piresed	5	-
44.	Pürçüklü	3	-
45.	Sadırlar	14	16
46.	Sadırsultan	-	12
47.	Sahibata	-	3
48.	Sarıkasab	-	12
49.	Sarıyakub	21	2
50.	Sırçalu	3	-
51.	Südcüsokağı	-	5
52.	Şeyhahmed	11	7
53.	Şeyhaliman	22	11
54.	Şükran	18	9
55.	Tekke-i Şeyhaliman	16	-
56.	Toğanlar	17	-
57.	Topraklık	26	13
58.	Türbe	-	13
59.	Üveyd	4	-
60.	Vadi-i Meram	14	11
61.	Yediler	1	-
	TOPLAM	**428**	**383**

Sayfa sonlarından itibaren ise önce mahalle ismi başlık şeklinde yazılmış, altına da o mahalleye yerleşenlerin isimleri yazılmıştır. Niçin böyle iki ayrı şekilde kaydedildiklerini *gösteren bir ifade bulunmamaktadır*. Bu ayırım geliş zamanlarına göre mi yoksa geliş yerlerine göre mi yapıldı belirgin değildir. Ancak defterin başındaki açıklama içerisinde yer alan "…..*perâkendelerine ziyâde zulm olup…*" ifadesinden ilk başta yazılanların vergiden muaf tutulmuş fakir halli insanlar olabileceği fikri akla geliyor. Üstelik burada yazılan mahallelerin birçoğu sonraki kayıtlarda da vardır. Bu iki grup arasında belirleyici bir fark olmasaydı aynı mahalle ismiyle bir defada yazılabilirlerdi.

İlk grup içerisindekiler 15 mahalle, 6 köy ve 1 cemaat[39] ismi ile kaydedilmişlerdir. Mahalle isimleri bunların şehir içerisindeki dağılımlarını gösterirken kanaatimizce köy ve cemaat isimleri Konya'ya geldikleri kaynağı ifade ediyor olmalıdır.

İkinci gruptakiler de daha önce bahsedildiği üzere önce başlık şeklinde mahalle ismi onun altına da genellikle beşerli sıralar halinde Atçekenler yazılmıştır. Bu şekilde 27 mahalle, 3 cemaat ve 1 köy kayıtlıdır. Burada dikkati çeken önemli bir ayrıntı vardır. Araplar Mahallesi 3 ayrı defa ve farklı sayıda yerleşenler kaydedilmiştir ki bu da kayıt esnasında yerleşilen mahalleden ziyade, o mahalleye gelenlerin geliş yerlerinin farklılığından kaynaklandığını göstermektedir. Bir diğer husus da bu ikinci grup kaydında Atçekenlerin sayılarının ilk gruptakilere nazaran oldukça fazla oluşudur.

Bu verilere göre Konya Şehri'nde 1591'de 428 ve 1643'te ise 383 nefer Atçeken nüfusu vardır. Atçekenler'in Konya şehir nüfusuna etkisi ise şöyledir: 1584 yılında Konya Şehri'nde 123 mahallede 3755 nefer Müslim, 62 nefer de Gayrimüslim nüfus vardır[40]. Buna göre, XVI. yüzyıl sonlarında Konya şehir nüfusunun toplamı yaklaşık şehir nüfusunun % 10'u kadar olduğu kabul edilen askeriler ve muaflar da dahil edildiğinde ortalama 4200 nefere ulaşır. Bu dönemde Atçekenler 428 neferlik nüfusları ile toplam nüfusun % 10'unu oluşturmaktadır. 1642'de şehrin 2598-2940 arasında vergiye tabi bir nüfusa sahip olduğu bilindiğinden[41], 1643 yılında da aynı nüfus sayılarını barındırdığı düşünülebilir. Buna göre 383 kişilik vergiye tabi Atçekenler'in şehirde % 13-14 arasında bir orana tekabül ettiğini söyleyebiliriz.

---

39 Bu köyler; Dedeler (1 nefer), Çekül(1 nefer), Eynegazi(1 nefer), Avaralar(1 nefer), İsmil (12 nefer), Bilcelü (11 nefer) ve Rencberlükuyu (11 nefer) köyleri, cemaat ise Zekeriyalu (4 nefer) cemaatidir.

40 TD. 104, v. 11-31

41 Yörük, "Yerleşme ve Nüfus", s.167-168.

1591 yılında Atçekenler'e mensup 428 nefer, 41 ayrı mahallede yaşamaktadır. Mahallelerden 18'inde Atçekenler 1-3 nefer şeklinde son derece az sayıda bulunmaktadır. Ancak oldukça kalabalık yaşadıkları mahalleler de vardır. Mesela, Mescid-i Kenan Mahallesinde 42, Hacıveli Mahallesinde 29, Kurdoğlu Mahallesinde 28, Topraklık Mahallesinde 26 Atçeken kayıtlıdır. 1643 yılı için de benzer tespitler yapılabilir. Bu dönemde 9 mahallede 1-5 arasında Atçeken varken, Arablar Mahallesinde 59, Karacigan Mahallesinde 32, Sadırlar Mahallesinde 16 Atçeken vardır. Fakat bir önceki dönemin kalabalık mahalleleri bir sonraki dönemde ya çok azalmış veya tamamen boşalmıştır. Mesela, Mescid-i Kenan Mahallesinde 42 olan sayı 11'e, Topraklık Mahallesinde 26 olan sayı 13 inerken, Hacıveli ve Kurdoğlu Mahallesinde hiç Atçeken kalmamıştır.

Mahallelerle ilgili bir diğer husus da mahallelerin tarihi süreç içerisinde varlıklarını koruyup koruyamadıklarıdır. Elimizdeki veriler bir kısım mahallelerin varlığını sürdürdüğünü, bir kısmının ise kaybolduğunu veya isim değiştirdiğini gösteriyor. Süreç içerisinde yeni mahallelerin kurulmuş olması da doğaldır. Hem 1591 hem de 1643'de ortak olan mahalle sayısı 17'dir. 1591'de olup 1643'te olmayan mahalle sayısı 24, 1591'de olmayıp 1643'te olan mahalle sayısı ise 18'dir. Bunu Atçekenlerin hareketliliği ile izah etmek gerekir. Önceki dönemde yerleştikleri mahalleleri terk ederek başka mahallelere taşınmış olabilecekleri gibi, şehirden ayrılıp köylere veya eski yurtlarına da dönmüş olabilirler.

SONUÇ

XV. Yüzyılda ve XVI. Yüzyılın ilk yarısında Ankara ile Konya arasındaki düzlüklerde, kendilerine tahsis edilen yaylak ve kışlakları arasında konar-göçer bir hayat süren ve diğer aşiretlerden vergilendirme bakımından da farklı olan Atçekenler, imparatorluk içerisinde en erken dönemde yerleşikliğe geçen zümrelerden olmuştur. XVI. Yüzyılın ikinci yarısında büyük oranda kendi yurtlarında olmak üzere yerleşerek hayvancılığın yanı sıra ziraatçiliğe de başlayan bu aşiretler Atçekenlik statülerini korumuşlardır.

XVI. yüzyılın sonlarında başlayan Celali eşkıyalığı kadim yerleşik köylülerle birlikte Atçekenleri de çok olumsuz etkilemiş ve bulundukları yurt/köylerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Bu zamana kadar cemaat veya oymak bütünlüğü içerisinde hareket eden Atçekenler, bu dönemde perakende olmuşlar, yani dağılmışlar ve irili-ufaklı gruplar halinde başka köylere veya şehirlere yerleşmişlerdir. Atçekenler yaşadıkları bozkırları çevreleyen şehirlere göçerlerken en yüksek oranda Konya'ya göçmeyi tercih etmişlerdir. Metin içerisinde yer alan mahalle isimlerinden de anlaşılacağı üzere bu insanlar Konya'da hep sur dışında kalan kenar mahallelere yerleşmişler ve bu mahallelerde de yine hayvancılık yaparak geçimlerini sağlamışlardır.

Tutulan tahrir kayıtlarının verileri bu göçlerin çok düzenli olmadığını, sürekli değişkenlik gösterdiğini ortaya koymuştur. Yani Atçekenlerin hareketliliği bir dönemle sınırlı kalmamış, sıklıkla yer değiştirmişlerdir. 1591 yılında, Konya'da 40'dan fazla mahallede yerleştikleri görülürken, bir sonraki dönemde bu mahallelerde ya hiç kayıtları bulunamamış veya çok azında düşük sayıda bulunmuşlardır. Bir sonraki dönem olan 1643'te ise daha başka mahallelerde yerleşmiş oldukları görülmüştür.

Mali bakımdan Atçeken Mukataasına tabi olan bu zümrelerin dağılmaları devletin gelirlerini de olumsuz etkilemiştir. Devlet Celali eşkıyalığını sona erdirince ilyazıcısı tayin ederek, Atçekenlerin nerede ve ne durumda olduklarını tespit etmiş ve getirdiği düzenlemelerle bozulan Atçeken Mukataasını düzene sokmaya çalışmıştır.

KAYNAKLAR

I. Arşiv Belgeleri

Tahrir Defteri No: 636

Maliyeden Müdevver Defter No: 5512

Konya Şeriye Sicili No: XI

II. **Araştırma Eserleri**

AKDAĞ, Mustafa, *Celali İsyanları (1550-1603)*, Ankara 1963.

AKDAĞ, Mustafa, "Celâli İsyanlarında Büyük Kaçgunluk (1603-1606)", *Tarih Araştırmaları Dergisi***,** C. II/2- 3, Ankara 1964, s. 1-49.

AKÖZ, Alaattin - Bayram Ürekli, "Karamanoğullarından Osmanlıya Konya", *Yeni İpek Yolu Konya Kitabı IX*, Ed. Prof. Dr. Haşim Karpuz-Doç. Dr. Osman Eravşar, ,KTO yayınları, Konya 2006, s. 77-115.

ARMAĞAN, Latif, "Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçerler", *Osmanlı*, C. IV, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 142-150.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "Kolonizasyon ve Şenlendirme", *Osmanlı*, C. IV, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 581-586.

KARADENİZ, Hasan Basri, *Atçeken Oymakları: 1500-1642*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 1995.

KIVRIM, İsmail, *Şer'iye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Konya ve Ayıntâb Şehirlerinde Gündelik Hayat (1670-1680)*, SÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2005

KONYALI, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri İle Konya Tarihi*, Konya 1964.

KONYALI, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde-Aksaray Tarihi*, İstanbul 1974.

KUBAN, Doğan, "Anadolu-Türk Şehri, Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", Vakıflar Dergisi, C. VII, Ankara 1968, s. 53-73.

LINDNER, Rudi Paul, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, çev. Müfit Günay, İmge Yayınevi, İstanbul 2000.

OFLAZ, Mustafa, *16. Yüzyılda Niğde Sancağı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1992.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul 1963.

SÜMER, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları*, İstanbul 1992.

YÖRÜK, Doğan, "1642 Tarihli Avarız Defterine Göre Larende Kazası", *Karaman Ulusal Kültür ve İnanç Turizmi Sempozyum Bildirisi*, Karaman 2012, s.21-34.

YÖRÜK, Doğan, "Konya Kazasında Yerleşme ve Nüfus (1584-1642)", *INOCTE 2016 International New Tendencies Congress in Ottoman Researches,October 7 – 9, 2016 Sarajevo Bildiri Kitabı*, Ed. Alaattin Aköz – Doğan Yörük – Hüseyin Muşmal, Konya 2016, s.163-182.

MAD. 05512'de Konya Mahalleleri İle İlgili Bir Sayfa

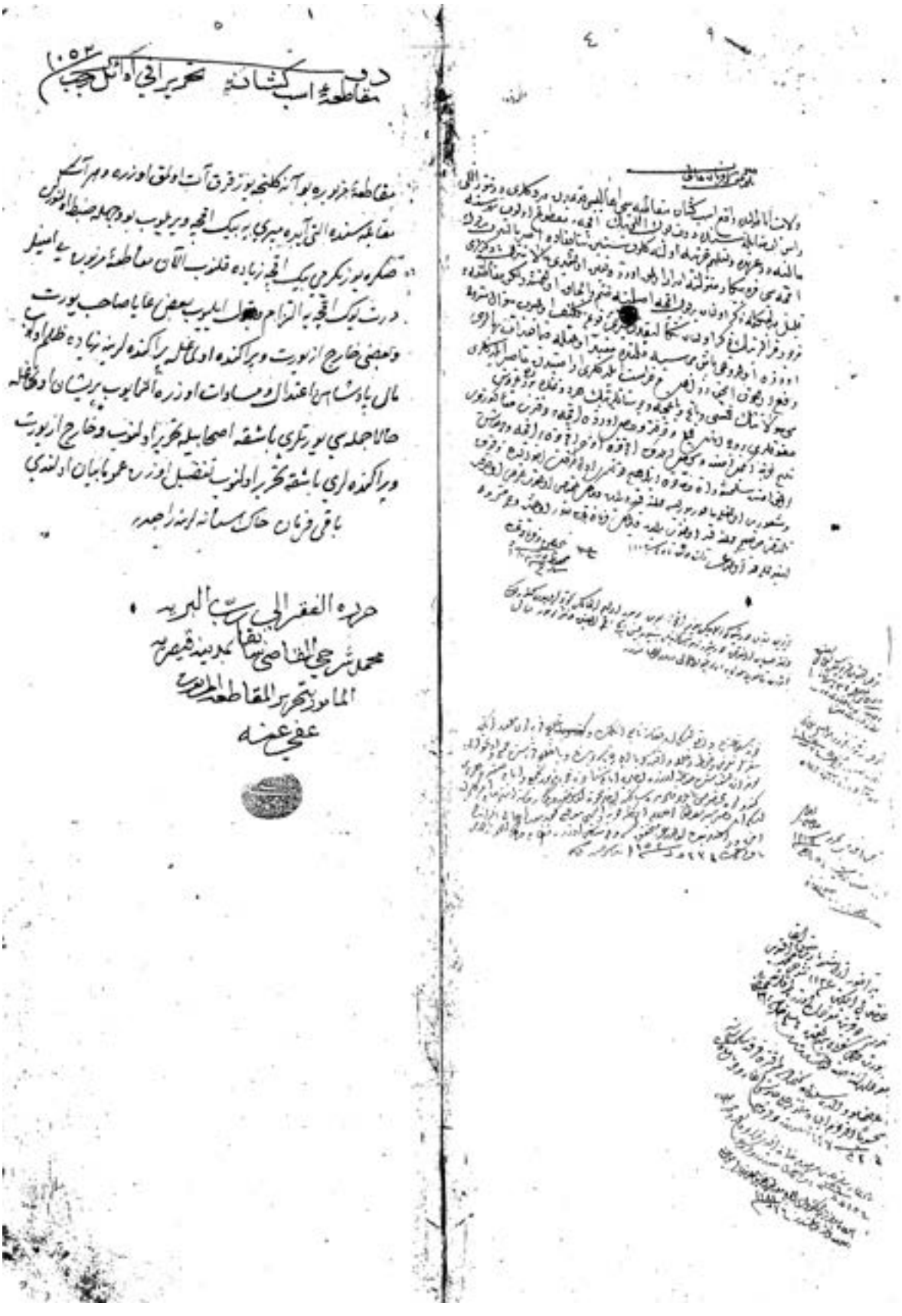

MAD. 5512 Defterinin Tahrir İle İlgili Sayfası

KONYA KENT VE KIRSALINDA YENİÇAĞ SÜRECİNDE YAŞANAN GÖÇ HADİSELERİNİN İKTİSADİ HAYATA ETKİLERİ

Zafer KARADEMİR*

ÖZET

Dünya tarihine yön veren devletlerden birisi olan Osmanlı İmparatorluğu kuruluşundan yıkılışına kadar iç ve dış göçlerle karşı karşıya kalmıştır. Göç olgusu bazen devletin uyguladığı resmi bir iskan metodu halinde politik bir tavır olarak hayata geçirilirken bazen de savaşların veya yerel coğrafi/iklimsel şartların etkisiyle ortaya çıkan olağanüstü gelişmelere cevaplar aranması şeklinde görülmüştür. Bu çalışma önemli ticaret ve savaş güzergahlarında yer alan dolayısıyla göçerlerin sıklıkla uğradığı bir kent olan Konya'nın 17. ve 18. yüzyıllarda yüzyüze kaldığı nüfus hareketlerininin ekonomik hayata dair yansımalarını anlama çabası içinde hazırlandı. Kentin göç aldığı ya da verdiği durumlarda göçerleri motive eden iktisadi gerekçelerin neler olabileceği üzerinde duruldu. Gönüllü ya da gönülsüz, bireysel veya kitlesel göçlerin Konya ve çevresindeki finansal yapıya ve üretim-tüketim düzenine etkileri incelendi. Çalışmanın arşivsel dayanağı Konya Şeriyye Sicilleridir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlılar, Yeniçağ, Konya, Göçler, Ekonomi

* Doç. Dr. / Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, zaferkarademir58@gmail.com

THE EFFECTS OF MIGRATION EVENTS TO THE ECONOMIC LIFE IN CENTRAL AND RURAL AREAS OF KONYA IN THE NEW AGE PERIOD

ABSTRACT

The Ottoman Empire which was one of the big empires those had given aspect to the world history, confronted internal and external migrations from the establishment and to the fall. While the migration matter sometimes used as an official accomodation method made by the state, it also sometimes was seen as looking for answers for the exceptional developments which occured by the affects of the wars or geographical/climatical conditions. This study was prepared in the understainding endevaour the economic reflectsof the population movements of Konya city which was at the trade and war route ad so visited by theimmigrants, in the 17th and 18th centuries. It is emphasized that what were the economic causes which motivated the immigrants both taking or giving migration. The effects of voluntary and involuntary, individual and mass migrations on financial structure and production-consumption system in Konya and its environs were examined. The archival basis of the study are Konya Sharia Records.

Keywords: Ottomans, The Nee Age, Konya, Immigrations, Economics.

GİRİŞ

Osmanlı imparatorluğu kurulurken kolonizatör Türk dervişleri denilen gruplar Doğu'dan gelen nüfusları çeşitli yöntemler kullanarak toprağa bağlamak suretiyle Anadolu ve bilhassa Rumeli'de yerleştirmeye çalışıyorlardı. Osmanlılar yıkılırken ise Kafkaslardan ve Balkanlardan pek çok Türk topluluğu Anadolu'ya doğru kitleler halinde göç etmekteydiler. Dolayısıyla Osmanlı tarihi aslında biraz da göç tarihidir denilse pek abartılmış olmaz. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren imparatorluk genelinde daha net hissedilen nüfus artışının baskıya dönüştüğü zamanlarda[1] mevcut zirai alanların aynı oranda artmayarak yetersiz kalmasının, insanları kırsaldan kentlere doğru sürüklediği iddia edilir.[2]Bu süreçte Celali baskıları, nüfus patlaması ve toprakların bölüşümü itici sebepler olarak ortaya çıkarken[3] 17. ve 18. yüzyılda nüfus baskısının izi pek görülmemiş; ancak asayiş gibi itici sebepler yanısıra gelişen başka memleketlerin cazibesi gibi çekici sebepler de[4] insanları şehirlere doğru göçe sürüklemiştir.

Konya kent ve kırsalı için de göç hadiselerinin tarihi genel Osmanlı tarihi ile paralellik arz etmektedir. Bugüne kadar tarihsel süreç içinde Konya'nın etkilendiği göç hareketleri üzerine yapılan çalışmalar kentin demografik yapısının dinamik ve değişken olduğunu ortaya koymuştur. Şehir 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başında ana karalarda yaşanan ve çok da sağlıklı gelişmeyen şehirleşme sürecini yakınen hissetti. Araştırmacılara göre 16. yüzyıl sonlarında 16 bin kişi civarında olan kent nüfusu takip eden yüzyılın ortalarında % 25 oranında artarak 20 bin kişiye kadar ulaştı.[5]Bir kentin bu kadar kısa sürede nüfus artışı yaşaması, üstelik bunun da kuraklık, eşkıya korkusu ya da yöneticilerin baskısı gibi itici sebeplerle gerçekleşmesi yeni gelenlerin üretim

1 Osmanlı tarihçilerinin bir kısmı 16. yüzyılda yaşanan nüfus artışını "baskı" olarak nitelendirmekte iken, son zamanlardaki çalışmalar bu baskının sanıldığından daha az kuvvetli olduğunu öne sürmektedir. Tartışmalar için bk. M.A. Cook, Population Pressure in Rural Anatolia 1450-1600, New York 1972; Oktay Özel, "Populatin Changes in Ottoman Anatolia During the 16th and 17th Centuries, International Journal of the Middle East Studies, 36 (2), 2004, s.183-205.

2 Yunus Koç, "Nüfus", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 33, (2007), s.297.

3 Osman Gümüşçü, "XVI. Yüzyıl Konya Göçleri", Konya Araştırmaları Göç ve İskân, Editörler: Alaattin Aköz, Doğan Yörük, Palet Yayınları, Konya 2017, s.173-174.

4 Emine Erdoğan Özünlü, "Köy, Köylü ve Göç: Konya'da Çift Bozanlar (17-18. Yüzyıl)", Konya Araştırmaları Göç ve İskân, Editörler: Alaattin Aköz, Doğan Yörük, Palet Yayınları, Konya 2017, s.214-216.

5 Hüseyin Muşmal, "1640-1650 Yılları Arasında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayata Dair Bazı Tespitler", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 201 (2006), s.213.

sisteminden çıkması şeklinde gerçekleştiğinden hiç de sağlıklı bir demografik değişime işaret etmiyordu. Şehrin ve bağlı hinterlandının göç tarihini daha ayrıntılı irdeleyen bir başka çalışma 16. yüzyılda kent ve kırsalında çeşitli yönlere doğru göçler olsa dahi ağırlıklı olarak kentleşme yönlü bir değişim olduğunu göstermiştir.[6]Kent nüfusu, takip eden dönemlerde değişmeye devam etmiş; 17. yüzyılın ikinci yarısında 17500 olan kentli sayısı 18. asır ortalarında 23000'e ulaşmıştır.[7] Bu rakamlara göre Celali vakaları sonrasında şehir nüfusu ciddi bir artış göstermemiştir. Araştırmaların kanıtladığı üzere bilhassa 17. yüzyıldan itibaren bir yandan şehirleşme yaşanırken diğer yandan ciddi bir kent nüfusu artışının görülmemesi, Konya şehir sakinlerinin de başka yerlere hareket ettiklerini gösterir. Nitekim Konyalıların çevre illere ve Hicaz, İstanbul ve İzmir gibi kentlere göçtükleri bilinmektedir.[8]

Acaba başka yerlerden Konya'ya göç edenler ya da şehri terk ederek başka diyarlara gidenler itici sebeplerle (gönülsüz) mi yoksa çekici sebeplerle (gönüllü) mi göçe yeltendiler? Konya göç tarihi araştırmalarının mevcut bulguları şaşırtıcı olmayacak şekilde iktisadi sebeplerin demografik hareketlenmelerde başat rolü oynadığına işaret eder. Bu çalışmalar,gerek 16. yüzyılda gerekse izleyen asırlarda Konya kırsalındaki tarım emekçilerinin aynı saiklerle hareket ettiğini gösterir.

Osmanlı maliye bürokrasisi kendi çağına göre gayet başarılı bir diplomatika düzeni geliştirmişti. Merkez ve taşrada birbirinin kopyası şeklinde ikili bir kayıtlanma ile tutulan defterler,vergilendirme hesapları ve mali ihtilafların çözümünde birincil rolü oynuyordu. İşte bu sıkı korunan mali kayıtlar göç hadiseleri neticesinde meydana gelen tartışma ya da problemlerin açıklığa kavuşturulmasında da aynı öneme sahipti. Şüphesiz zaafları vardı ama reayadan kimin nereye ve ne zaman izinsiz olarak göç ettiği ancak bu defterlerin şahitliğiyle tespit edilebiliyordu. 1673 yılında Konya'nın Saidili nahiyesine bağlı Kesdel köyü sipahileri, kendilerine bağlı bazı köylü emekçilerin arazilerini terk ederek Konya kent merkezine gittikleri yönündeki iddialarını,sözü edilen cinsten kayıtları gösteremedikleri için ispat edememişlerdi.[9] İmparatorluğun bu sıkı kayıt politikasının temel gayesi üretim-tüketim düzeninde istenmeyen kayıplara engel olabilmekti. Tımar sahibi sipahiler kadar merkezi hükümet de kimsenin vergi ve iaşe sisteminin dışına izinsiz çıkmasına razı değildi. Ancak bunun kadar belli olan bir diğer durum ise devletten habersiz göçenlerin yeni yerleşim yerlerinde iaşe düzenine katkı sağladıklarının tespit edilmesi durumunda göçlerinin resmen tanınmasıydı. Merkezi bürokrasi on ya da on beş yıllık bir süreyi baz alarak[10] bu süre boyunca bir yerde sakin olan kimselere dokunmamayı tercih etmekteydi.Gerekçesi kesin olarak açıklanamamakla birlikte resmi makamlar bu süreyi göçerlerin yeni yerleştikleri yerlerdeki yerel ekonomiler ve sosyal ilişkiler ağıyla bütünleşmesi açısından gerekli ve yeterli görmekteydi. İşte bu çalışma, belirtilen dönemde göç edenlerin iktisadi motivasyonlarını benzer arşiv malzemelerinin rehberliğinde çeşitli örnek vakalar

6 Gümüşçü, "XVI. Yüzyıl Konya Göçleri",s.166-168.

7 Tuncer Baykara'dan nakleden Özünlü, "Köy, Köylü ve Göç", s.216.

8Aynı yer.

9 KŞS 16/142-1'den nakleden: Ayşe Yürekli Tutar, 16 Numaralı Konya Şer'iye Sicili (1083-1083 / 1672-1673) Değerlendirme ve Transkripsiyon, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2018, s.315.

10 Her ne kadar kâğıt üzerindeki nicelikler şartlara göre değiştirilebiliyorsa da, Osmanlı hukukunda genel itibarıyla miri araziler söz konusu olduğunda on yılın; evlilik, mihr, alacak-verecek, miras meselesi gibi durumlarda ise on beş yılın zaman aşımında öne çıktığı söylenebilir. Doğan Yörük, "Osmanlı Hukukunda Zamanaşımı Uygulamaları: Konya Örneği", Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal'a Armağan Türk Tarihi Araştırmaları, Editörler: Nurgül Bozkurt - Zübeyde Güneş Yağcı, Berikan Yayınları. Ankara 2018, s.191, 194, 206. Buna paralel olarak bir yerde on ya da on beş yıldır meskûn olan kimseler artık oranın daimi yerleşiği olarak kabul edilmekteydi. 10 yıl zaman aşımı örneği için bk. KŞS 13/270-2'den nakleden: Emrah Akbaş, 13 Numaralı Konya Şer'iye Sicili (1087-1088/1676-1677) Değerlendirme ve Transkripsiyon, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2018, s.406.

üzerinden değerlendirme gayreti içindedir. Konya Şeriyye sicillerinin zengin muhtevası ve bunları Latin harflerine kazandıran araştırmacıların paha biçilemez emekleri araştırmanın bel kemiğini oluşturmaktadır.

1- Konya'da Göçerler Olarak Hariç Ez-Defter, Haymane ve Yaveler

Göç araştırmalarının ilgilendiği konulardevasa Osmanlıarşiv mazlemeleri içinde henüz tam olarak açıklığa kavuşturulamayan alanlardandır. İmparatorluğun geniş coğrafyası içinde hayata geçirilen değişikekonomik uygulamalar arşiv kayıttlarında kulalnılan mali dilin farklılaşmasına sebep olmuştur. Aslında bu farklılıklar demografi araştırmacılarının ilgi alanlarına hitap eden zenginlikleri barındırmaktadır. Kayıtlarda sıklıkla geçen bazı ifadeler bu manada daha derinlemesine incelemeye muhtaçtır. Örneğin *hariç ez-defter*şeklinde kaydedilen gruplar göç vakaları içinde değerlendirilebilir. Bu tabirintahrir defterlerine sonradan (ilk kez) eklenen kesimler için de kullanıldığı bilindiğine göre[11], onları da göçerler arasında saymak mümkündür.Bundan başka *haymana* denilen ve konargöçerlikten yerleşikliğe geçen topluluklar[12] da aynı şekilde kalıcı göçler yapan kesimlerden sayılabilir.Terminolojide *kaçgun*diye de belirtilen ve kaçak köle veya cariyeleri ifade eden *yave* (*yava*) gruplarını aynı şekilde nüfus hareketleri içinde saymak mümkündür. Bu kesimlerin hizmet ettikleri alanlardan, yaşam şartlarından ve elde ettikleri –varsa- gelirlerinden memnun olmayarak daha fazla kazanç gayesiyle başka yerlere göç ettikleri bilinmektedir. Erken dönem kanunnamelerinden itibaren *yava emini* diye belirtilen görevlililerin onlarıyakalayıp asıl yerlerine rücu ile görevlendirilmeleri belirtilen nüfus hareketlerinin yaygınlığına işarettir.[13]Ayrıca bu üç grubun Osmanlı resmi diplomatikasında birbirlerinin yerine kullanıldıkları da burada belirtilmelidir.[14] Dolayısıyla demografi çalışmalarında kavramsal bir iç içe geçmişliğin araştırmalarda dikkate alınması gerekir.

Kendilerinden kabaca bahsedilen grupların süreli ya da kalıcı göç hareketleri ile Konya ve çevresinin iktisadi ve sosyal yaşamına etki ettikleri anlaşılmaktadır. 1641 tarihli bir ferman, Rûmeli vilayetinde çiftlerini bozup ticâret için İstanbul, Edirne, Silivri, Bursa ve İzmit'e yerleşen kişiler arasında yavaların da bulunduğunu haber vermektedir.[15]Bunların sadece köle emeği ile geçinen kimseler olmadığı çiftlerini bozduklarının ifade edilmesiden anlaşılmaktadır. Diğer alt gelir grubu topluluklar gibi yavalar da muhtemelen kul olarak hizmet etmekten başka küçük ölçekli topraklar tasarruf etmekteydiler. Onlardan bir grup 17. yüzyılın son çeyreğindeki kriz ortamında arazilerini ve hizmet ettikleri efendilerini terk etmek suretiyleKayseri'den ayrılıp Konya'da hanlarda kalarak hayatlarını devam ettirmeye çalışmaktaydılar. [16]Genç erkeklerden oluşan ve göçe meyli en yüksek seviyedeki kesimler olarak nitelendirilebilecek bu insanlar mevcut işlerinden (iaşelerinden) memnun

11 ÉvaSz. Simon, "Kayıtdışı (Hâric Ez-Defter) ve 'Gayr-i Meskûn' (Hâli Ez- Raiyyet) Yerlerin Osmanlı sınır Boylarının Şekillenmesinde Etkisi", Güney- Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, Yıl: 2013-2, Sayı: 24, s.11 ve dipnot: 32.

12 Gümüşçü, "XVI. Yüzyıl Konya Göçleri", s.164.

13 Örnek için bkz: I. Selim Kânunâmeleri (1512-1520), Hazırlayan: Yaşar Yücel- Selami Pulaha, TTK Basımevi, Ankara 1995, s.78. Pek çok araştırmacı gibi, 1657 Tarihli Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesini yayınlayan Sertoğlu; yava kelimesini kaçak köle/kul statüsündeki bireyleri de kapsamak yerine sadece sahibi belirsiz hayvanların bulunması sonrasında sahibinden alınan vergi olarak açıklamaktadır. Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi, Hazırlayan: Mithat Sertoğlu, İstanbul 1992, s.11.

14 Bu çalışmada incelenen belgelerde hariç- ez defter gruplarından yava akçesi alınmasına dair kayıtların varlığı buna bir örnek sayılabilir. Bk. KŞS 13/99-3'ten nakleden: Akbaş, 13 Numaralı Konya Şer'iye Sicili, s.213. Belge 14 Muharrem 1088 / 19 Mart 1677 tarihlidir. Burada konu edilen göçerler 46 kişi idi. KŞS 13, 227/2.

15 "… yâva kefere kadîmî olan yerlerin terk eyledikleri ecilden…". KŞS 1, 95/1'den nakleden: Leyla Özpolat, 1 Numaralı Konya Şer'iye Sicili (970–1019 / 1563–1610) (Değerlendirme ve Transkripsiyon), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2016, s.211. Ferman 11-20 Ramazân 1051 / 14-23 Aralık 1641 tarihlidir.

16 KŞS 13, 99/3'ten nakleden: Akbaş, 13 Numaralı Konya Şer'iye Sicili, s.213.

olmadıkları için daha fazla kazanç adına (kâr u kesb için) bu yer değiştirmeleri yapmaktaydılar ya da yapmak zorudaydılar. Bu durum araştırmalarda pek dile getirilmeyen bekar genç erkek göçerlerin[17] mevsimlik göçlerinin yerel sosyolojik ve ekonomik yapılara etkilerinin sanıldığından daha geniş olabileceğine işaret eder.[18]Ayrıca bu son kayıtta Konya'nın sadece Kayseri gibi yakın çevresinden ve özelikle Ermeni ve Rum tebanın hedef göç bölgesinde yer almadığı;- Hac ve Baharat yolu üzerinde[19] bulunan şehre, bazı reayanınsüreli göçlerle geldikleri ve kentte ticaret ve benzeri ekonomik faaliyetler için bulundukları anlaşılıyor. Kayseri'deki bir vakfın hizmetkarları olan bu insanlar, vakıf mali krize düşünce Konya'ya gelmişlerdi. Konya'nın iktisadi gücü ve ticaret yolları üzerinde olması hali bu cazibenin temel sebepleri arasında olmalıdır. Bunlara paralel olarak bu mevsimlik göçerlerin hanlarda kalmalarının, bekar odaları ve benzeri konaklama mekanlarına olan talebi ve konaklama ücretlerini artırdıkları umulabilir.

2- Konya'da Ahar Diyara Gidenler

Osmanlı diplomatikasında sıklıkla kendilerinden söz edilen ve "ahar diyara" gidenler şeklinde kaydedilen kesimlerden göç araştırmalarında zaman zaman bahsedilmiş olmakla birlikte[20] haklarında ayrıntılıdeğerlendirmeler yapılması daha aydınlatıcı verilere ulaşılmasını sağlayabilir. Münferit mahiyette yaşam alanlarını terk eden bu kişiler ya bir zaman sonra memleketlerine (Konya'ya) dönmüşler ya da kendilerinden ancak ölümleri neticesinde haber alınabilmiştir. Üçüncü grup ise haklarında bir daha haber alınamayan kayıplardır. Kuşkusuz bu tür bireysel göçlerin Konya kent ve kırsalındaki iktisadi yaşama büyük katkılarıveya zararları olmamıştır. Ancak yaşadıkları yerlerdeki yerel ekonomiye hiç değilse aile ekonomisine etkilerinden bahsedilebilir. Neyse ki başka diyara gittikleri belirtilen bu kişilerin hangi sebeplerle böyle davrandıkları her zaman olmasa da bilinebilmektedir. Kuşkusuz burada dikkat edilecek bir ayrıntı, bahsi geçen şahısların göç olgusunu karşılayacak şekilde hareket edip etmediklerinin tespitidir. Çünkü "ahar diyara gidenler" içinde misafirlik, alım-satım işlemi ya da borç ödeme gibi kısa süreli yer değiştirenler de mutlaka olmalıdır. Oysa bazı kayıtların ipuçları başka diyarlara gidenlerin göçer kapsamında değerlendirilmesine müsaitttir. Spekülatif olsa da ebeveynleri ya da kardeşleri gibi yakın akrabalarının miras paylaşımına dahi katılamayan aile bireylerinin veyahut "gaib" şeklinde belirtilen kişilerin geçici/kısa süreli yer değiştirdiklerini söylemek zordur. Aşağıdaki tabloda örnekleri görüldüğü gibi kimilerinin de bir daha dönmemek üzere mallarını sattıkları görülürken, bazısınınise nüfuzlu beylerin yanına sığındığı anlaşılmaktadır. Bundan öte bazı belgelerde emek göçünün daha belirgin şekilde ifade edildiği görülür. Örneğin "*ba'de'l-bulûğ dahî nice müddet âhar diyârda olmam ile*" ifadesini kullanan Konyalı bir şahıs ancak babasının vefatı sonrasında miras paylaşımında yaşanan sorun nedeniyle tekrar memleketine gelebildiğini anlatmaktadır.[21]

Bu incelemedede köy ya da kentten ayrılarak "ahar diyara" giden ve sürekli veya geçici göç et-

17 Bu göçerlerin Kıptiyan, Ermeni, Ekrad ve Kara Yağmurlu taifesinden şeklinde kaydedilmeleri (KŞS 13/272-2) kimler oldukları hakkında açık bilgi verir. Bu arada Yağmurlu aşiretinin Dulkadirli/Maraş Araban Aşiret grubundan bir bölüm olduğu da ayrıca hatırlanmalıdır. Bk. İbrahim Solak, "XVI. Yüzyılda Maraş ve Çevresinde Dulkadirli Türkmenleri", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 12 (2002), s.117.

18 16 Numaralı Konya Şer'iyye Sicilinde, şehirdeki hanların tamirleri ile ilgili belgelerin yoğunlaşması bu gelişmelerin habercisi olabilir.

19 Konya Osmanlıların ana yollarından Anadolu Sağ Kolu üzerinde yer almaktaydı. Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilâtı Hakkında Bazı Mülâhazalar", Osmanlı Araştırmaları, 2 (1981), s.123. Bu yol aynı zamanda Baharat Yolu uzantısı idi. Hüseyin Muşmal, "Osmanlı Döneminde Konya", Kısa Konya Tarihi, Editör: Canan Arabacı, Konya 2016, s.112.

20 Bk.Muşmal "1640-1650 Yılları Arasında Konya'da", s.214.

21 KŞS 13/238-2'den nakleden Akbaş, 13 Numaralı Konya Şer'iye Sicili, s.370.

Tablo 1: Yeniçağ'daKonya'dan Başka Yerlere (Ahar Diyara) Gidenlere Dair Örnekler

Göçer Kişinin Adı	Meskun Mahalli	Ne Vesileyle Kaydedildiği	Açıklama	Kaynak*
Hasan bin Abdullah	Konya Türbe-i Celaliye Mahallesi	Ahar diyarda olan eşten boşanma	6 ay sonra gelmediğinde eşine gıyabında ayrılma izni veren şahıstan kadın ayrılmıştır.	KŞS 13/66-1.
Hızır	Konya Kalecik Mahallesi	Ahar diyarda olan eşten boşanma	6 ay sonra gelmediğinde eşine gıyabında ayrılma izni veren şahıstan kadın ayrılmıştır.	KŞS 13/92-1.
Hasan bin Halil	Konya Hatunsaray Nahiyesi Çağlak Köyü	Veraset	Kendisi yokken yapılan veraset bölüşümünü kabul etmeyen adam hakkı olan bağı geri alma davasını kazanmıştır.	KŞS 13/101-2.
Marderos Keşiş veled-i Enterem	Konya Dînkeş Mahallesi	Göç sebebiyle mal satışı	Ahar diyara gideceği için borçlarını mallarını satarak ödeyen şahıs arta kalan miktarla fukaraya yemek verilmesini istemiştir.	KŞS 13/122-2. Tarih: 1677
Alî bin Mehmed	Medîne-i Lârende	Ahar diyarda olan eşten boşanma sonrası mihr	Eşinden ayrılan boşanan şahıs mihr ödemesini gerçekleştiriyor.	KŞS 13/202-1.
Ahmed bin Hasan	Konya Cüllâhistân Mahallesi	Veraset	Ahmed başka yerde iken, vefat eden babasından kalan bağı sadece kardeşi alıp sattığını iddia etmiş ancak bu iddiası asılsız çıkmıştır.	KŞS 13/233-2.
Ali bin Hasan	Konya Değirmenderesi mevkii	Dönmeyen eşe karşı boşanma	Şahıs 3 sene önce "eğer 4 ay içinde dönmezsem boş ola" diyerek eşine boşanma hakkı vermiş ancak kadının nafakası için vekil tayin edilen adam kocayı İzmir'de bularak nafaka davası açılmıştır.	KŞS 14/49-2.
Mahmud	Konya Tavuk Mahallesi	Dönmeyen eşe karşı boşanma	"Bir sene boyunca gelmezsem boşanabilirsin" dediği için hanımı boşanmaktadır	KŞS 14/56-1.
Şaban Ağa	Konya şehri	Dönmeyen eşe karşı boşanma	Hala Niğde Beyi'nin adamı olarak– muhtemelen onun yanında iken- 3 ay gelmezsem boş ol diye hanımına ruhsat vermiş ve o da boşanmıştır.	KŞS 14/94-2.
Ömer Efendi	Devle Kasabası (Mahallesi)	Mazul olup ahar diyara giden aynı kasabanın kadısının boşanması	Birkaç sene önce giden kadı 1077 senesinde (belge 1081 seneli) gelmezsem boş ol demiş ve kadın boşanarak başka birisiyle evlenmiştir.	KŞS 14/122.
Halil bin İbrahim	Konya Pürçüklü Mahallesi	Dönmeyen eşe karşı boşanma	"3 yıla dönmezsem benden boş olsun" diyen şahıs dönmediği için nikah feshedilmiştir.	KŞS 16/25-1.
Süleyman bin İbrahim	Konya Pîresed Mahallesi	Dönmeyen eşe karşı boşanma	"300 gün içinde dönmezsem benden boş olsun" diyen şahıs dönmediği için nikah fesh edilmiştir.	KŞS 16/27-5.
Mustafa Çelebi bin Kadri Beşe	KonyaİbnSâlih Mahallesi	Döndüğünde babasına verdiği malları istiyor	Şahıs ahar diyara giderken babasına yedi Engürüs ve on üç yalduz altın ve yirmi kuruş değerinde bir katır ve yirmi kuruşluk bir barkir ve beş kuruşluk tüfek emanet etmiş, döndüğünde bunları talep etmiştir.	KŞS 16/76-1.
Hasan bin Mustafa Beşe	Konya Sarı Yakub Mahallesi	Ahar diyarda iken mallarına kayyum atanması	Şahıs başka yerde iken mal ve emlakini zarardan korumak için kendisinden haber alınamadığı halde mahkeme tarafından kayyum atanmıştır.	KŞS 33/105-3, Tarih:1685
Hüseyin	Konya Mevlana Mahallesi	Ahar diyarda iken mallarına kayyum atanması	Şahıs başka yerde iken mal ve emlakine oğlu veraset davası açmış ve varidatına kayyum atanması talep edilmiştir.	KŞS 33/105-4.

Göçer Kişinin Adı	Meskun Mahalli	Ne Vesileyle Kaydedildiği	Açıklama	Kaynak*
El Hac Halil	Konya Pîr Esad Mahallesi	Ahar diyarda iken babasından kalan mallarına kayyum atanması	Babasından kalan mallarına kardeşi kayyum atanmış, kendisi gelip almamıştır.	KŞS 33/163-3.
Hüseyin bin Mehmed	Konya Kalenderhane Mahallesi	Bursa'da kalan adamın eşinden ayrılması	Şahıs vekili aracılığıyla boşanmayı istemiş ve boşanma gerçekleşmiştir.	KŞS 38, 61-2, Tarih: 1692.
Mehmed bin Mehmed	Konya Türbe-i Celaliye Mahallesi	Ahar diyarda olan eşinden boşanma	İki sene önce giden adamın hanımı söz gereği boşanmıştır.	KŞS 38, 119-1, . Tarih: 1692.
Ali Beşe ibn Hamza	Konya İbn Şahin Mahallesi	Ahar diyarda olan eşinden boşanma	Edirne'de olan koca vekili aracılığıyla hanımından boşanmıştır.	KŞS 38, 133-3.
Mehmed İbnElHac Zülfikar	Konya Beghekim Mahallesi	Ahar diyarda olan eşinden boşanma	Şahıs bir sene iki ay olup gelmediği için toplamda 1200 akçe mihr ile boşanma gerçekleşmiştir.	KŞS 38, 159-1.
Elhac Yusuf bin Abdullah	Konya Devle Mahallesi	Ahar diyarda 7 senedir dolaşan eş ile anlaşma	Eşi ile ilgilenmeyip İzmir'de kalan ve ara sıra Mekke'ye giden adam bir daha gitmeyeceğini söylemiş ve "eğer gidersem boşanabilir" diye söz vermiştir.	KŞS 38, 187-2.
Süleyman bin Mustafa	Konya Şeyhaliman Mahallesi	Ahar diyarda olan eşinden boşanma	Şahıs 5 senedir dönmediğinden boşanma gerçekleşiyor	KŞS 53, 91-2, Tarih: 1736.
Halil bin Hüseyin	Konya Sahra Nâhiyesine tâbi' Irmak köyü	Ahar diyarda olan eşten boşanma	Bir sene önce giden adamın hanımı anlaşma gereği boşanmıştır.	KŞS 54/19-1, Tarih 1738
İbrahim bin Abdullah	Konya Uluırmak Mahallesi	Ahar diyardan dönmeyen eşin boşanması	Altı senedir dönmeyen eşinden boşanan kadın yeniden evlenme iznine kavuşmuştur.	KŞS 59/53-2.
Süleyman Beşe	Konya Topraklık Mahallesi	Miras malına kayyum atanma	Gaib olan adamın kardeşinden kalan mirasa bir kadın kayyum atanmıştır.	KŞS 59/61-2, 1767.

* Kaynakların geniş künyeleri Kaynakça kısmında verilmiştir

tikleri düşünülen kişilerin Konya'daki örneklerişağıdaki şekilde tespit edildi.

Yukarıdaki tablo ahar diyara gidenlerin münferit hadiseler gibi görünmesine rağmen birlikte düşünüldüğünde anlamlı veriler içerdiğini göstermektedir. Öncelikle "ahar diyara giden" şahısların kayıtlarında öznelerin beklenildiği üzere erkek bireyler olduğu tespit edilmiştir. Bunlar içerisinde ağırlıklı olarak evlilerin yer aldığı görülür. Savaş çağrısına cevap verenler hariç[22] tutulmak kaydıyla, ailesini, eşini ve çevresini terk ederek başka yerlere giden aile reislerinin maddi olanaklarının yetersizliği sebebiyle böyle hareket ettikleri söylenebilir. Göç araştırmalarında yine üzerinde az durulan ve eşinin yokluğunda onlardan ayrılmak zorunda kalan kadınların kayıtları başka önemli veriler barındırır. Tabloda Konyalı evli erkeklerin, belirttikleri tarihte dönmezlerse evliliklerini bitirme hususunda hanımlarına ruhsat verdikleri belirtiliyor. Başlangıçta sınırlı süreler tayin ederek aileleriniigeride bırakan

22 Aslında savaş sebebiyle evine geri dönemeyenler, kayıt altında olmaları sebebiyle olsa gerek belgelerde çoğu kez açıkça belirtiliyor. Girit seferinden dönmeyen biri için bk. KŞS 16/66-4'ten nakleden: Tutar, 16 Numaralı Konya Şer'iye Sicili, s.195.

erkek bireyler çoğunlukla bir daha evlerine dönmediler ya da en azından dönmeyi düşündükleri zamanda bunu gerçekleştiremediler. Üç aydan bir yıla kadar süreler isteyip eşlerinden fiziki olarak ayrılan kişilerin hemen hepsi aynı şeyi yaşadılar. Bu tesadüf olamayacak kadar büyük bir orandır. O halde onları evlerine geri dönmekten alıkoyan sebepler neydi? Arşiv malzemeleri ne yazık ki bu konuda pek cömert değil. Buna rağmen sefer için gidip dönmeyenler bir kenara bırakılacak olursa; onların bazen yeni yaşam alanlarındaki ekonomik şartlarıbeğenerek geri dönmemiş olmaları kuvvetle muhtemeldir.

Sosyolojik birer gelişme gibi duran bu anlaşmalar ve sonrasında yaşananlar aslında özelde aile ekonomisine genelde ise kent ekonomisine küçük ama doğrudan etkisi olan gelişmelerdir. Öncelikle kent bir iş gücü kaybı yaşamaktadır. İkincisi kadın bireylerin geçimlerini sağlamak adına yeni evliliklere imza atmaları sosyal dokuyu yara almaktan kurtarırken onlar zorda kalan aile ekonomilerini yeniden ayağa kaldırma şansına ulaşmaktaydılar. Özellikle 14 Numaralı Konya şer'iyye sicilinde, eşlerininin yokluğu sebebiyle onlardan boşanan kadınlara dair kayıtlardaki belirgin yoğunlaşma gayet manalıdır. Osmanlı mali düzenine dair verilerin hiç de iyi olmadığı ve Girit seferinin mali bunalımlarının arttığı yıllara denk gelen bu dönemde, göçerlere ailelerinin dağılmasını göze aldırarak kenti terk ettiren sebeplerin başında her halde ekonomik zorluklar önlerde gelmeliydi.

Tablodaki misaller göç kavramının sadece yoksul kesimleri ilgilendiren bir olgu olmadığını gösteriyor. Zira ahar diyara gittikleri, arkalarından yaşanan hukuki ve mali meseleler nedeniyle mahkemelerce de tespit edilen bu insanların en azından bir kısmının öyle büyük finansal zorluklar içinde olmadıkları izlenebiliyor. Öyle ki göç sebebi az çok tahmin edilebilen kişilerin tamamına yakınının yoksul olmama ihtimali yüksek kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Sondaj usulü ile tespit edilen örneklerden bir kaçından bahsetmek gerekirse; mesela Hasan bin Mustafa Beşe'nin geride bıraktığı mal ve emlakına zarar gelmesin diye bir kayyum atanması onun hali vakti yerinde iken memleketinden ayrıldığına işaret ediyor. Eğer savaş için cepheye gitmedi ise- ki böyle bir durum varsa açıkça ifade edilmekteydi- aynı şekilde Süleyman Beşe'nin de kardeşinin miras paylaşımında bulunamaması ilginçtir. Bir başkasının (El Hac Halil) hacı ünvanı ve babasından kalan mallarını almak için dahi kente dönmemesi, arkasında kalan eşi ve çocukları o kadar iyi durumda olmasalar da, kendisinin daha kazançlı bir iş bulduğu ihtimalinin yabana atılmaması gerektiğinin göstergesi sayılabilir. Mustafa Çelebi örneği de iyi bir misal sayılabilir. Babasının beşe ünvanına bakılacak olursa muvazzaf ya da emekli bir yeniçeri olması muhtemel Mustafa Çelebi büyük bir ihtimalle dar gelirli bir birey değildi. Hem babasının kimliği hem de ahar diyara giderken bıraktığı malzemeler böyle düşünmeye fırsat veriyor. Ne kadar süreyle ve ne için başka memlekete gittiği anlaşılamayan şahsın, daha iyi bir eğitim (Çelebi ünvanına nazaran) ya da kısa-orta vadeli ticari ilişkiler kurmak için böyle bir göçe yeltenmesi ihtimal dahilindedir. Listede azledilen bir kadı'nın Konya'yı kendi isteğiyle terk etmesi ya da bir başkasının kenti terk ettikten üç yıl sonra evine dönmediği halde kendisine İzmir'de rastlanılması yaşam ve iktisadi şartlarını değiştirmek isteyen aile reislerinin hikayelerini barındırıyor.

Benzer örnekler bir araya geldiğinde asayiş ve savaş ortamlarının özel şartları dışında, insanların maddi kökenli motivasyonlarla yer değiştirme olasılıkları bir adım öne çıkmaktadır. Dahası savaş sebepleri ile ayrılanların bir kısmının da yine ekonomik gerekçelerle memleketlerine dönmedikleri söylenebilir. Çünkü sefere katılan bazı Konyalılar sefer sonrasında güzergah içinde yer alan memleketlerde kendilerine yeni hayatlar kurmuş olabilirler. Tabloda yer alan Ali Beşe ibn Hamza'nın hikayesi böyle bir durumun olabileceğini akla geti-

riyor. Zira kendisi beşe ünvanlıdır ve sefer yolunda yer alan Edirne'de izine rastlanmasıına rağmen Konya'daki eşine geri dönmemiştir.

3- Konya'da Göçler ve Finansal Yapıya Etkileri

Yeniçağ Osmanlı tarihinde Konya'da yaşanan göçlerin iktisadi yaşama bir etkisi de vergiler üzerindeki yansımalardır. Yaşam alanlarını geçici ya da sürekli terkeden kesimler tespit edildiklerinde tazmin babında yava cizyesi başta olmak üzere çeşitli vergilere tabi tutulmaktaydılar. Bilhassa kırsal bölgelerden kent yaşamına adım atanlar kümülatif olarak toplananavarız türü vergileri,kalanlara yük olarak bırakmaktaydılar. Geride kalanların buna razı olmayacakları da belliydi.[23]Bunların ötesinde taşradaki vergi tahsili meseleleri sadece yerel ekonomileri ilgilendirmiyordu. Hatta kimi zaman sadece merkezi hükümetin meselesi bile olabiliyordu. Örneğin 1767 yılında saraydan Esma Sultan'a ait Konya Esbkeşan mukataasının bazı reayası sakin oldukları üniteleri terk edince bu durum Konya yerel ekonomisinden çok saraya bağlı mukataanın finansal yapısını ilgilendiren bir mesele olarak görülmüştür. Çözüm için ise ayrıca defterdarlıktan üst düzey bir yetkilinin şıkk-ı evvel ağasının)görevlendirilmesi aynı nedenledir.[24]Bu tip iddialarda herhalde ilk araştırılan husus yer değiştirenlerin ne kadar süredir yeni yerlerinde meskun olduklarıydı. Çünkü on ya da on beş yıllık süreaşılmış ise yeni yerlerinde de bir vergi mükellefi haline geldiği için resmi makamlar böyle durumlarda reayanın yerinden oynatılmaması yönünde karar almaktaydı. Buradaki gaye üretim düzenine iyice adapte olmuş kişileri bir daha yerinden oynatmamaktı. Osmanlı idaresinin bu şekilde göçerleri takip etmede görece başarılı olduğuanlaşılmaktadır. Çünkü gerek geçici gerekse sürekli göçlere kalkışan reayanın bu hareketlenmeleri dolayısıyla ayrıca vergilendirilmeleri sağlanmıştır. Bir vesileyle burada gösterildiği üzere hariç- ez defter şeklinde kaydedilen kesimlerden yava akçesi adıyla bir vergi alınması onlar için maddi bir tazminat gibi kabul edilebilir.Bununla birlikte söz konusu vergilendirme politikasının uygulamada zorlukları vardı. Usulsüz yer değiştirenlerin tekrar kayıt altına alınmamak ve vergi ödememek için türlü bahaneler üretmeleri beklenen bir durumdu. Vergi tahsilinde kanuna uyduklarını ispat edenlere ise dokunulmazdı. Daha önce kendilerinden bahsedilen 46 kişilik Ermeni asıllı yava grubunun Kayseri'den Konya'ya geldikleri tespit edildiğinde "biz geldiğimizyerde vergilerimizi ödedik" diye iddiada bulundukları görülmüştü.[25]Onların gerçekten Kayseri'deki Medine vakıflarının reayası olduğu ve her sene cizyelerini aksatmadan ödedikleri anlaşılınca ayrıca yava cizyesi alınmasından vazgeçildi.[26]Bu şahıslar muhtemelen kış aylarında kendilerine ihtiyaç duyulmadığında, vakıf mali çıkmazlara girdiğinde Konya'ya gelerek başka işlerle uğraşıyorlar ya da vakıf mahsülünden ellerinde kalanları satmak amacıyla buralara geliyorlardı.

İmparatorluk bürokrasisiyaşadıkları yerleri izinsiz terk eden ve böylece üretim-tüketim düzeninin işleyişine zarar veren kişilere karşı sıkı mali tedbirler almıştır. Konya'da zirai üretim alanlarının boş kalmasına sebebiyet veren göçerler tespit edildiklerinde kendilerinden çifte öşür alınması-[27]da bu caydırıcı politikanın eseridir.

---

23 Kente göçen bir köylünün bu hareketinin kabul edilmesi sürecindeki zorluklar hakkında bir örnek için bk. KSŞ1/87-4'ten nakleden: Özpolat, 1 Numaralı Konya Şer'iye Sicili, s.199. Hüküm 2 Safer 1051 / 13 Mayıs 1641 tarihlidir.

24 Bk. KŞS 59/102-2'den nakleden M. Faruk Karacaoğlu, 1765–1768 Yılları Arasında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (59 Numaralı Konya Şer'iye Siciline Göre), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008, s.428

25 KŞS 13/227-2'den nakleden Akbaş, 13 Numaralı Konya Şer'iye Sicili, s.357.

26 KŞS 14/39-1'den nakleden: Fatih Küçük, 14 Numaralı Konya Şer'iye Sicili (1080–1081 / 1669–1670) (Değerlendirme ve Transkripsiyon), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2013, s.120

27 Tımar arazilerini boş bırakan köylüler bu yaptırıma tabi tutul-

Mevsimlik göçler yeniçağ Konya kent ve kırsal yaşamında farklı örnekleri olan, sosyal ve iktisadi yansımaları görülen gelişmelerdendi. Bu değişimler her zaman maddi sıkıntılar nedeniyle olmuyordu. Kentin iktisadi ve siyasi güç bakımdan kalburüstü kesimlerinden bazısı kırsalda sayfiyelik yerler seçerek yaz aylarını bu gibi alanlarda geçirmekteydiler. Konya Sudirhemi Nahiyesi Gödene Köyü, su kaynakları ve bitki örtüsü bakımından kentli orta ve üst kesime cazip gelen bir bölgeydi. En azından 18. yüzyılın ortalarına doğru bu bölgenin, askeri ve sadat zümrelerinin yaz aylarında beş-altı ay kadar aileleri ile birlikte kaldıkları bir yer olduğu anlaşılıyor.[28]Aslında eski canlı günlerini kaybederek halkı "perişan oldu" diye tahrirlere kaydedilen köyün yeniden canlanması haliyle köyün eski yerleşik halkını da harekete geçirmiştir. Çünkü bölgeyi sayfiyelik statüsünde kullanan şehirli ya da başka köylerden gelenler aynı zamanda üretim yapıyorlardı ve vergi vermiyorlardı. Asıl köylülerin hukuki mücadelesi neticesinde onlar da vergiye tabi turuldular. Bu örnek göçlerin her zaman olumsuz vakalar kapsamında değerlendirelemeyeceğine delildir.

Osmanlı hayvancılık sektörünün temel kaynağını oluşturan konar- göçer gruplarının ya da yerleşik çiftliklerin mensuplarının da yerlerini değiştirmeleri iktisadi yaşamı doğrudan etkilemekteydi. Topkapı Sarayı'nın taşradaki mali üniteleri olan *hassa*birimlerinin emekçilerinin veyaonlara bağlı küçük ünitelerinmutasarrıflarınının kanun dışı göçleri mali dengeleri değiştirme potansiyeline sahipti. Zile haslarının bünyesinde yer alan ve hayvancılık ile uğraştıkları anlaşılan bazı kişiler arazilerinden ayrılarak 1676 yılı civarında Karaman'da yerleşmişlerdi. Böyle bir değişime razı olmayan saray, koyunu olanlardan adet-i ağnam tahsilinin fire verilmeksizin yapılacağını duyurmuştu.[29]Adet-i ağnam gibi ağırlıklı olarak konar-göçer gruplarından elde edilen; dolayısıyla yer değiştirmeye ve izini kaybettirmeye gayet müsait kesimlerden toplanan bu verginin dahi kayıpsız tahsili gerekliydi. Bu durum merkeziyetçi mali politikanın taşradaki şartlar ne olursa olsun değişmeyeceğinin fiili ispatıydı.

4-Hizmet Sektörü ve Göçler

Büyük imparatorlukların yerel mekanizmalar ile merkez kurumlarını besleyecek şubeler açtıkları görülür. Osmanlı idaresi de kendi ekonomik, askeri ve finansal ihityaçlarının karşlanması çin taşrada çeşitli birimleri işletmekteydi. Başlangıçta at yetiştiriciliği ile görevlendirilen ancak özellikle 16. yüzyılda önce konargöçerlik statüsü kazanan ardından yerleşik hayata geçen Konyalı atçeken (esbkeşan) köyleri bu şekilde organize edilen gruplardanı.[30] Ancak 18. yüzyılın mali bunalımları ve gelir getirmeyen savaşları esbkeşan topluluklarının ve onların finansal girdileri üzerinde işleyen askeri ve mali sistemin sekteye uğramasına sebep olmuş görünmektedir. At akçesi ödeyenbu zümrelere mensup kitlelerin meskun mahallerini terk ederek Konya'nın da aralarında olduğu Orta ve Batı Anadolu illerine doğru göç etmeleri bunalımların birer yansımasıdır. 1767 tarihli bir arşiv kaydında atçeken mukataasına bağlı köyleri terk eden kesimlerin özellikle yoksul olanlarının mukataa alanlarını bıraktıklarıbelirtilir.[31]Bu örnek köylü emekçilerin maddi olarak zorlandıkları ve kötü yönetilen bir iktisadi organizasyondan nasıl uzaklaşabildiklerine şahitlik eder. Atçeken düzenini yürüten mültezimlerin yıllar süren başarısız idareleri kendilerine bağlı emekçilerin başka yerlerle birlikte Konya, Karaman,

dular. Bk. KŞS13/250-2'den nakleden: Akbaş, 13 Numaralı Konya Şer'iye Sicili, s.384.

28 KŞS 53/182-2'den nakleden İzzet Sak, İbrahim Solak, 53 Numaralı Konya Şer'iye Sicili (1148-1149/ 1736-1737) (Transkripsiyon ve Dizin), Konya 2014, s.434-436.

29 KŞS 13/296-1'den nakleden: Akbaş, 13 Numaralı Konya Şer'iye Sicili, s.436.

30 Osmanlı askeri ve iktisadi düzeninde önemli bir yer edinen atçeken oymakları at akçesi adıyla ayrı bir vergi ödeyen gruplardı. Haklarında ayrıntılı bir inceleme için bk. Hasan Basri Karadeniz, Atçeken Oymakları (1500-1642), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 1995, s.36-38, 302, 329, 333.

31 Karacaoğlu, 1765–1768 Yılları Arasında Konya'da, s.425.

Larende bölgelerine kaçarcasına göçmelerini gayet sarih bir şekilde açıklar. Muhtemelen emekleri dışında başka varidatı olmayan bu insanların fazla seçenekleri de yoktu. Beklenildiği gibi yeni geldikleri ve yabancısı oldukları bölgelerde karşılarına çıkan büyük çiftliklere sığınmışlardı. Belki de toprakların mutasarrıfı olmaktan dahi uzaklaşarak vasal statüsüne indirgenmeyi dahi kabul etmişlerdi.

İltizam gibi devletin nakit ihtiyacının karşılanmasında ve iaşe düzeninin aksamadan devam etmesinde tartışılmaz yeri olan bir sistemin demografik yapının değişimi ile ilgisi olabileceği görüldü. Hiç şüphesiz ne devlet, ne de iltizamla bir şekilde mali bağ kurmuş olan kişilerin buna razı olmaları beklenemezdi.Böyle durumlarda devletin alacağı iki temel tedbir vardı. Birincisi iltizamın bir nevi devlet bünyesine alınması anlamına gelen emanet sistemi ile işletilmesini sağlamak; diğeri ise köylüleri ne iş yaptıklarına bakmaksızın eski yerleşim birimlerinde cebren geri iskan etmektir.Niğdeli olup bir mukataa köyü ünitesinden kaçarak Konya kent merkezinde yerleşen birkaç gayr-i Müslim ve onları geri döndürme çabasına düşen mültezim örneği[32]bu kapsamda değerlendirilebilir. Aslında hemen her vakada devletin neden insanların yeni yerleşim alanlarındaki iktisadi yaşama katkılarının derecesini tespit etmek yerine, sadece geri döndürme poltikası izlediği hususu daha fazla irdelenmeyi gerektirir. Niğde örneğinde, devletin büyük çiftliklerin kendi kontrolünden uzak şekilde ortaya çıkarak onların sahiplerinin vergiden kaçma ve asker besleme becerilerine ulaşacak zümreler şeklinde büyümesine müsaade etmeme kaygısı anlamlı karşılanabilir. Ancak benzer vakaların neredeyse tamamında bu dar kalıp politikanın izlenmesi yalnızca mali bir tedbir değil aynı zamanda sıkıntılı bir politik tavırdır. Merkezi gücün giderek azalması karşısında maliye bürokrasisi göçerler hakkındaki teorik ve pratik yeniliğe kapalı kalmıştır. Onların geri gönderilmek dışında yeni yol ve yöntemlerle üretim düzenine daha sistemli bir şekilde adaptasyonunun nasıl sağlanacağı üzerinde neredeyse hiç durulmamıştır. Klasik dönemde sürdürülen sıkı mali politikalar iaşe düzeninin değişmeden devam etmesini sağlama gayesi üzerine kurulmuştur. Elde edilecek yeniveriler ve sorgulayıcı yaklaşımlarçokça bahsedilen provizyonizm[33] ilkesinin daha iyi anlaşılması ya da eleştirilerek sağlamlaştırılması açısından gerekli görünmektedir. Zira merkezi bürokrasinin koruyucu politikaları, bir şekilde yolunu bularaksermaye birikimini başarabilmiş girişimcilerinortaya çıkmasına engel olamamıştır.Dolayısıyla provizyonizm ilkesinin hedeflerinden birine tam ulaşılamamıştır. O halde sıkı sıkıya hayata geçirilen bu ilkenin olumlu yanlarının yanısıra olumsuz tarafları da irdelenmeyi hak etmektedir.

Askeri ve sosyal hizmet gruplarından olan derbentçiler arasında da maddi sebeplere dayalı göçlerle çözüm aramaya çalışanlar bulunmaktaydı. Derbent sistemi ile mukataa usulünün birleştirilmesi ise iki canlı yapının bir bünyeye alınması anlamına geliyordu ki bu birleşme iki yapının önemini daha da artırıyordu. Ne var ki yine yanlış idareler ve suistimaller sebebiyle sosyal ve iktisadi içeriği olan bu yapılar ve onlarla iaşelerini sağlayan insanlar mağdur olmaktaydı. 1767 yılı yazında kaleme alınan bir resmi kayda göre: Karaman'daki Bozulus Türkmen gruplarına bağlı bazı cemaatler, şemsiyesi altında oldukları mukataa birimlerini teftiş etme maksadıyla valiler tarafından rahatsız edilince yaşam bölgelerinden ayrılmak gibi radikal bir çare aramayı tercih etmişlerdi.[34]

32 Bk. KŞS54/98-1'den nakleden: Hatice Sevici, 54 Numaralı Konya Şer›iye Sicili'nin (1-190) Değerlendirme ve Transkripsiyonu (H. 1150 1152/M. 1738–1740), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2011, s.364.

33 Üretim bolluğu ve meta ucuzluğunun hedeflendiği bu sistemde devlet müdahaleciliği had safhadadır. Dolayısıyla serbest ticaret ve sivil kesimlerde sermaye birikimi pek de hoş görülmeyen gelişmelerdir. İlke hakkında bk. Mehmet Genç, Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi, Ötüken Yayınları, Ankara 2010, s. 47-50.

34 KŞS59/111-1'den nakleden: Karacaoğlu, 1765–1768 Yılları Arasında, s.453-455.

SONUÇ

Yeniçağ toplumları göç etme kararı almakta ve bunu hayata geçirmekte hiç de çekingen davranmadılar. Bir yeniçağ imparatorluğu kuran Osmanlı hanedanı ve onlara bağlı olan halklar da göç olgusuna yabancı değillerdi. Sürgün metodunu bir iskân yöntemi olarak kullanan merkezi idare aslında böyle davranarak halkı demografik değişimlere bir nevi ısındırmış oluyordu. Bunun da etkisi var mıdır bilinmez ama Osmanlı sivil toplumu da göçmeye meyyal bir toplumdu. Bu çalışma, Konya kentinin göç kavramı ile ilişkisini yeniçağ zaman dilimi içinde anlamaya çalıştı. Göçerlerin hangi ekonomik sebeplerle göçmeye karar vermiş olabilecekleri incelendi. Bireysel ya da kitlesel göçlerin iktisadi cepheleri araştırıldı. Her şeyden önce Konya kentinin yeniçağ boyunca demografik bakımdan oldukça canlı bir geçmişe sahip olduğu görüldü. Bu süreçte çok büyük kitlesel hareketlenmeler olmasa da orta ve küçük ölçekli göçlerin kent yaşamına etkileri irdelendi. Yava ya da hariç ez-defterlerin kente ve kent kırsalına doğru hareket etmelerine bakılacak olursa kentin Orta Anadolu içinde öne çıkan istihdam merkezlerinden biri olma potansiyelini taşıdığı söylenebilir. Arşiv şehirdeki hanların tamiratlarıyla ilgili belgelerin yoğunluğu biraz da bu işgücü akışına işaret eder gibidir.

Konya yeniçağ sürecinde sadece göç almamış aynı zamanda meskunlarını kaybederek göç de vermiştir. Ahar diyara gidenler şeklinde tasvir edilen bireysel göçerlerin kayıtlarına sıkça rastlanması kentin istenen seviyede istihdam sağlayamadığını yansıtır. Bununla birlikte kentten ayrılanların hepsinin maddi olanaksızlıklar nedeniyle böyle bir işe kalkıştıklarını söylemek de zordur. Nitekim neden göç ettiklerine dair ipuçları barındıran örneklerin özneleri pek yoksul kimselere benzememektedir. Mevcut iktisadi şartlarını daha da iyileştirmek için büyük şehirlere gidenler olabileceği görülmüştür. Burada elde edilen bulguların ışığında, daha ileri gidilerek beyin göçüne benzer demografik değişimlerin de tespit edilebileceği umudu doğmuştur. Büyük medreselerin talebeleri içinde Konyalıların aranması bu kapsamda küçük ama önemli bir adım olacaktır.

Konyalıların meskûn mahallerini terk etmeleri aynı zamanda kamusal bir gelişmedir. En basitiyle birer vergi mükellefi olan bu kişilerin nereye, neden ve ne zaman gittikleri devlet tarafından ince elenip sık dokunan bir mesele olarak kabul edilmiştir. Örneğin merkezi hazineye iltizam yoluyla bağlanmış arazilerden ayrılanlarının takibi yerel değil merkezi bir sorun olarak algılanmış ve ona göre süratle çözüm aranmıştır. Göçlerin vergi kayıplarına neden olmaması için imparatorluğun bilindik statükocu politikası hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bu korumacı politikalar istenilen seviyede başarılı olamayıp izinsiz göçleri tümüyle engelleyemese de hemen her noktada kendisini hissettirmiştir.

KAYNAKLAR

Yayınlanmış Ana Kaynaklar

I. Selim Kânunâmeleri (1512-1520), Hazırlayan: Yaşar Yücel- Selami Pulaha, TTK Basımevi, Ankara 1995, s. 78.

SAK, İzzet, İbrahim Solak, *53 Numaralı Konya* Şer'iye *Sicili (1148-1149/ 1736-1737) (Transkripsiyon ve Dizin)*, Konya 2014.

Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi, Hazırlayan: Mithat Sertoğlu, İsyanbul 1992.

SOLAK, İbrahim- İzzet Sak, *38 Numaralı Konya* Şer'iyye *Sicili (1103-1104/1692-1693) (Transkripsiyon ve Dizin)*, Konya 2014.

Araştırma- İncelemeler

AKBAŞ, Emrah, *13 Numaralı Konya* Şer'iye *Sicili (1087-1088 / 1676-1677) Değerlendirme ve Transkripsiyon*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2018.

GENÇ, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, Ankara 2010.

GÜMÜŞÇÜ, Osman, "XVI. Yüzyıl Konya Göçleri", *Konya Araştırmaları Göç ve İskân*, Editörler: Alaattin Aköz, Doğan Yörük, Palet Yayınları, Konya 2017.

GÜVEN, Mehmet Ali, *33 Numaralı Konya* Şeriyye *Sicili (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilâtı Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Osmanlı Araştırmaları*, 2 (1981), s. 123- 132.

KARACAOĞLU, M. Faruk, *1765–1768 Yılları Arasında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (59 numaralı Konya* Şer'iye *Siciline Göre)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008.

KARADENİZ, Hasan Basri, *Atçeken Oymakları (1500-1642)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 1995.

KOÇ, Yunus, "Nüfus", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:33, (20017), s.294-299.

KÜÇÜK, Fatih, *14 Numaralı Konya* Şer'iye *Sicili (1080–1081 / 1669–1670) (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2013.

MUŞMAL, Hüseyin, "1640-1650 Yılları Arasında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayata Dair Bazı Tespitler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyet Araştırmaları Dergisi*, 201 (2006), s. 201-232.

MUŞMAL, Hüseyin, "Osmanlı Döneminde Konya", *Kısa Konya Tarihi*, Editör: Canan Arabacı, Konya 2016, s. 103-161.

ÖZEL Oktay, "Populatin Changes in Ottoman Anatolia During the 16th and 17th Centuries, *International Journal of the Middle East Studies*, 36 (2), 2004, s. 183-205.

ÖZPOLAT, Leyla, *1 Numaralı Konya* Şer'iye *Sicili (970–1019 / 1563–1610) (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2016.

ÖZÜNLÜ, Emine Erdoğan, "Köy, Köylü ve Göç: Konya'da Çift Bozanlar (17-18. Yüzyıl)", *Konya Araştırmaları Göç ve İskân*, Editörler: Alaattin Aköz, Doğan Yörük, Palet Yayınları, Konya 2017, s.205-220.

SEVİCİ, Hatice, *54 Numaralı Konya* Şer›iye *Sicili'nin (1-190) Değerlendirme ve Transkripsiyonu (H. 1150 1152/M. 1738–1740)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2011.

SIMON, ÉvaSz., "Kayıtdışı (Hâric Ez-Defter) ve 'Gayr-i Meskûn' (Hâli Ez- Raiyyet) Yerlerin Osmanlı sınır Boylarının Şekillenmesinde Etkisi", *Güney- Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2013-2, Sayı: 24, s. 1-16.

SOLAK, İbrahim, "XVI. Yüzyılda Maraş ve Çevresinde Dulkadirli Türkmenleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12 (2002), s. 109-154.

TUTAR, Ayşe Yürekli, *16 Numaralı Konya* Şer'iye *Sicili (1083-1083 / 1672-1673) Değerlendirme ve Transkripsiyon*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2018.

YÖRÜK, Doğan, "Osmanlı Hukukunda Zamanaşımı Uygulamaları: Konya Örneği", *Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal'a Armağan Türk Tarihi Araştırmaları*, Editörler: Nurgül Bozkurt - Zübeyde Güneş Yağcı, Berikan Yayınları. Ankara 2018, s. 184-207.

Zeki OĞUZ

OSMANLI DÖNEMİNDE KONYA VE ÇEVRESİNDE YAŞANAN SALGIN HASTALIKLARIN GÖÇ HAREKETLERİNE ETKİSİ

Orhan KILIÇ*

ÖZET

İnsanlık tarihi kadar eski olan salgın hastalıkların, tarihin şekillenmesine birçok bakımdan etki ettiği bilinmektedir. Bu etkilerden birisi, salgın hastalık görülen bölgelerde yaşayan insanların bulundukları yeri hızla terk etme içgüdüsüdür. İnsanların yaşadıkları yeri, sürekli veya geçici olarak terk etmeleri kitlesel bir boyuta ulaşınca, kayda değer göç hareketleri olarak değerlendirilirler.

Salgın hastalıklar biyolojik bir olgu olduğu için uygun ortamları bulduğu her yerde kendini gösterir. Bu bağlamda din, dil, ırk, sosyal ve ekonomik statü veya coğrafya gözetmeksizin her kişinin salgın hastalığa yakalanma riski vardır. Tarih, salgın hastalıkların ardından yaşanan pek çok göç olayını kaydeder. Dünyanın her tarafında salgın hastalık kaynaklı göç olaylarından söz etmek mümkündür.

Konya ve çevresi, Anadolu coğrafyasındaki geçici veba odakları içerisinde kabul edilir. Sürekli veba odakları kadar olmasa da Konya ve çevresinin de Osmanlı döneminde birçok veba salgınına maruz kaldığı bilinmektedir. Bu bölgedeki Bey-

* Prof. Dr. / Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü,
okilic60@gmail.com
web: https://okilic.academia.edu

şehir Gölü çevresi de Anadolu'daki önemli sıtma odaklarından birisidir.

Osmanlı döneminde Konya ve çevresinde salgın hastalıklar bağlantılı bazı göç olaylarının yaşandığı tespit edilmiştir. Ancak bu göç hareketlerinin bölgenin demografik yapısına köklü bir etki yapmadığı anlaşılmıştır. Salgın hastalık sebebi ile yaşanan göç hadiseleri, daha çok Karaman Eyaleti içerisinde veya yakın eyaletlere yapılan göçler şeklinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla göçlerin eyalet içi göçler çerçevesinde ve yerel ölçekte sınırlı kaldığı söylenebilir. Konya ve çevresinde yaşanan salgın hastalıklar sırasında halkın bulundukları yerleri çoğunlukla terk etmemesinin temel sebepleri arasında bölge halkının büyük bir kısmının Müslüman olması, yerleşik hayat yaşayanların toprağa bağlı, konar-göçerlerin ise hayvancılıkla uğraşmaları olduğu düşünülmektedir. Çünkü bu unsurların yaşadıkları yerleri terk etmeleri çok zaruri bir sebep olmadıkça öncelikli bir tedbir olarak kabul edilmiyordu.

Anahtar kelimeler: Konya, Karaman, göç, veba, sıtma, salgın

DURING OTTOMAN PERIOD THE EFFECT OF EPIDEMIC DISEASES ON MIGRATION MOVEMENTS IN KONYA AND ITS ENVIRONS

ABSTRACT

It is known that epidemics as old as human history affect the shaping of history in many ways. One of these influences is the instinct to quickly leave the place where people live in epidemic areas. When people leave their place permanently or temporarily to a mass dimension, they are considered as significant migration movements.

Epidemic diseases are a biological phenomenon and can be found anywhere they find suitable environments. In this context, regardless of religion, language, race, social and economic status or geography, each person is at risk of developing an epidemic. History records many immigration events following epidemics. It is possible to talk about epidemic-related migration events all over the world.

Konya and its environs are accepted within the temporal plague foci in the Anatolian geography. It is known that Konya and its environs have been exposed to many plague epidemics during the Ottoman period, although not as much as the plague focal points. Beysehir Lake in this region is one of the important malaria foci in Anatolia.

It has been determined that there were some migration events related to epidemic diseases in and around Konya during the Ottoman period. However, it was understood that these migration movements did not have a profound effect on the demographic structure of the region. The emigration incidents caused by epidemics were mostly in the form of migrations to or from Karaman Province. Therefore, it can be said that migrations are limited within the framework of intra-state migration and at local scale. It is thought that the main reasons why people do not leave their places during epidemics in Konya and its vicinity are the majority of the people of the region are Muslims, the inhabitants of the settled life depend on the soil and the konar-nomads are engaged in animal husbandry. Because these elements were not considered a priority measure unless they had to leave their places of residence.

Key words: Konya, Karaman, migration, plague, malaria, epidemic

GİRİŞ

Osmanlı coğrafyasında devamlı ve geçici veba odakları bulunuyor, hastalık bu odaklar arasında çeşitli nedenlere dayalı olarak yayılma gösterebiliyordu. Devamlı veya kalıcı veba odaklarında, hastalık belli ve düzenli periyotlarla kendini

gösterir. Geçici veba odakları ise salgın hastalık taşıyıcıların bölgeye gelmesi veya veba hastalığının adeta deposu olarak görülen kemirgen *merione*slerin geçici odaklara uğraması ile ilgilidir[1]. Bu çerçevede düşünüldüğünde ve değerlendirildiğinde, Anadolu coğrafyası, geçici veba odakları içerisinde kabul edilir. Osmanlı coğrafyasındaki diğer geçici veba odakları ise Batı Balkanlar, Eflak-Boğdan, İstanbul ve Mısır'dır[2]. Araştırmamıza konu olan Konya ve çevresi, Anadolu geçici odağı içerisinde yer almaktadır. Geçici veba odağı içerisinde yer almasına rağmen Konya havalisinin zaman zaman önemli veba salgınlarına sahne olduğu söylenebilir.

Veba hastalığına sebep olan kara sıçanların varlıklarından hareketle, veba odakları hakkında net bir durum tespiti yapmak oldukça zordur. Zooarkeologlara göre, tarihi süreç içerisinde belli bölgelerde kara sıçanların varlıklarını tespit edememenin temel sebebi, arkeolojik kazılarda tarihsel katmanlardan kemik toplanamıyor olmasıdır. Çünkü kara sıçan gibi küçük kemirgenlerin kemikleri ancak elekten geçirildikten sonra görülebilirler. Bu durum kara sıçan yayılımı konusundaki bilgilerin yetersiz olması sonucunu doğurmaktadır. 20. yüzyıla ait birkaç dağılım kaydı, kara sıçanı oldukça yaygın bir tür olarak ortaya koymasına rağmen Anadolu, Suriye ve Doğu Akdeniz'deki varlığının boyutu epey sapma gösterir. Mesela, Neuhauser adlı bir bilim adamı 1930'ların başında Konya'da hiç sıçan yakalayamamış ve kara sıçanın yaşamasına uygun habitatı henüz doldurmadığına kanaat getirerek, bunların birçok Anadolu kasabasındaki varlıklarının çok eskiye dayanmadığını iddia edecek bir değerlendirme yapmak zorunda kalmıştır[3].

Salgın hastalıklar sadece vebadan ibaret değildir. Sıtma ve çiçek hastalığı da Osmanlı döneminde insanların toplu ölümüne yol açan diğer önemli salgın hastalıklardı. Bu hastalıklar veba kadar yaygın ve veba gibi çok kısa sürede ölüme yol açmadığı için biraz daha geri planda kalmışlardır[4]. Sıtma hastalığı durgun sular, bataklıklar ve sahil yerleşmelerinde kendini daha çok gösterir. Bu anlamda Konya'da Beyşehir Gölü ve gölün etrafında zaman zaman oluşan göletlerin, sıtma hastalığına davet çıkaran uygun ortamlar olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Beyşehir Gölü merkezli önemli sıtma salgınlarının yaşandığı da tespit edilmektedir.

Salgın hastalıkların olumsuz etkisi sadece insanların ölümü ile sınırlı değildir. İşgücü azalmakta, üretim düşmekte, fiyatlar yükselmekte ve toplumda ciddi ekonomik krizler yaşanabilmektedir. Bir diğer önemli sonucu ise insanların salgın görülen yerlerden hızla uzaklaşmak istemesidir. Tarihin her devrinde insanlar içgüdüsel olarak salgın görülen yerlerden bir an önce kaçma yönünde bir tavır geliştirmişlerdir. Yaşanan göç hadiseleri sonucunda, terk edilen yerler harab veya viran oluyor, göç alan yerler ise hazırlıksız bir nüfus fazlalığı ile karşı karşıya kalıyorlardı. Bu durum elbette iskân coğrafyasını da derinden etkiliyordu[5].

Salgın hastalık görülen yerleri terk etmek, yani göç hadiselerinin yaşanması, İslâm ve Hristiyan toplumlarda farklı şekillerde tezahür etmektedir. İslâm dünyasında salgın olan yerden kaçmak

1 Daniel Panzac, Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850), Çeviren: Serap Yılmaz, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, Ekim 1997, s. 57.

2 Panzac, Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba, s. 46-65.

3 Nükhet Varlık, Akdeniz Dünyasında ve Osmanlılarda Veba (1347-1600), Çeviri: Hazal Yalın, Kitap Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, Kasım 2017, s. 43.

4 Salgın hastalıkların çeşitleri ve özellikleri hakkında bkz. Orhan Kılıç, Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar, Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi yay., Elazığ, 2004, s. 17-42.

5 Salgın hastalıklar kaynaklı göçlerin tarihe etkisi hakkında bkz. Orhan Kılıç, "Orta ve Yeniçağlarda Salgın Hastalıklar, Göç ve İskân", Geçmişten Günümüze Göç II, Editör: Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları Yayın No: 55-17-01, Samsun, 2017, s. 1237-1247.

yerine, bulunduğu yerde kalma konusunda ağırlıklı bir tavır vardır. Hâliyle, bu kaderci bir yaklaşımdır. Bunun en önemli sebeplerinden birisi de hastalığın Allah'tan geldiği inancıdır. Sahih olduğu konusunda ağırlıklı kabul gören bir hadis sebebiyle; salgın hastalığa yakalanan birisinin hastalık olan yerden çıkmaması gerektiği, buna rağmen ölüm olması halinde ise ölen kişinin şehit olacağına inanılıyordu. Bu inanışın bir gereği olarak veba veya tâ'ûndan ölen kişilerin mezar taşlarına bazen şehid oldukları yazılmıştır. Mesela, Arîf Mehmed adlı kişinin 1812 (H. 1227) tarihli mezar taşında *Mat'ûnen şehîd* ibaresi bulunmaktadır[6]. Veba hastalığına bu yönüyle bir kutsiyet yüklenmesi sebebiyle, zaman zaman kaynaklarda *tâ'ûn-ı mübârek* olarak da nitelendiriliyordu. Osmanlı tebaası olsun olmasın, Hristiyan toplumlarda yaşayan insanlar salgın olan yerlerden hızla ayrılmak istiyorlardı. Osmanlı coğrafyasında yaşayan gayrimüslimlerin terk-i diyar etmeleri bunlarla bağlantılı birtakım iktisadi konuları da doğrudan etkiliyordu. Terk edilen yerlerde vergi gelirleri azalıyor, yeni gittikleri yerlerde yeniden kayıt altına alınmaları uzun bir süreyi gerektiriyordu. Ödenmesi gereken vergiler *mukataa* haline getirilmiş ve iltizama verilmiş ise devlet ile mültezimler arasında oluşan yeni duruma göre bir güncelleme yapılmasına da ihtiyaç duyuluyordu. Bütün bunlar salgın hastalıkların arkasından veya salgın hastalıklar sırasında yaşanan göç hadiselerin olumsuz sonuçları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu araştırma, çalışmanın bütünü bağlamında hâliyle Konya ve çevresi ile sınırlandırılmıştır. Ancak Osmanlı döneminde Konya'nın Karaman Vilayeti/Eyaleti'nin paşa sancağı olması göz ardı edilmemelidir. Bu sebeple, yer yer Karaman diye ifade edilenden, Konya ve havalisinin anlaşılması gerektiğinin altını çizmekte fayda mülahaza ediyoruz.

6 Panzac, Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba, s. 150.

1- Konya ve Çevresinde Yaşanan Salgın Hastalıklar

14. yüzyılın ortasında Avrupa'yı kasıp kavuran ve *Kara Ölüm (Black Death)* olarak bilinen meşhur veba salgının Anadolu coğrafyasında da etkili olduğu gözlemlenmiştir. Dönemin birçok kaynağı İstanbul'dan giren salgının Karadeniz'in güney ve batı sahilleri, Ege ve Akdeniz sahilleri ile İznik, Bursa, Konya Kayseri, Divriği, Sivas ve Erzincan'ı etkilediğini göstermektedir[7].

Bu salgının Konya'yı etkilediği konusunda bir anekdot şöyledir: 14. yüzyıl Anadolu mutasavvıfı ve Hacı Bektaş'ın müridi olan Pir Ebi Sultan, Konya'da yaşanan bir salgın sırasında (muhtemelen Kara Ölüm) iki oğlunu birden kaybeder. Birkaç gün sonra üçüncü oğlu da hastalığa yakalanıp ölünce, derin acı içindeki karısı mutasavvıftan, üçüncü oğlunun hayatını kendilerine bağışlaması için Allah'a dua etmesini ister. Bunun üzerine üçüncü oğul hayata döner[8].

16. yüzyıla kadar Konya ve havalisini derinden etkileyen bir salgınla ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye tesadüf edilememiştir. Ancak 16. yüzyıldan itibaren veba salgınlarının zaman zaman Konya ve çevresinde yaşandığı tespit edilmektedir.

1347-1600 yılları arasında Osmanlı coğrafyasında yaşanan veba salgınları hakkında kıymetli bir araştırması bulunan Nükhet Varlık, 17. yüzyıla kadar Osmanlı coğrafyasında yaşanan veba salgınlarını belli evreler halinde inceler. Veba salgınlarının ilk evresi olarak değerlendirdiği 1453-1517 evresinde Konya'nın etkilenmediğini görülmektedir[9]. Varlık'ın verdiği bilgilere göre, veba salgını-

7 Varlık, Akdeniz Dünyasında ve Osmanlılarda Veba, s. 134-143.

8 Varlık, Akdeniz Dünyasında ve Osmanlılarda Veba, s. 278-279.

9 Varlık, Akdeniz Dünyasında ve Osmanlılarda Veba, s. 171-177.

nın ikinci evresi olan 1517-1570 yıllarında Anadolu coğrafyasında veba salgınlarından etkilenen yerlerden birisi de Konya'dır.

1565 yılında Karaman Eyaleti bünyesinde bir salgın yaşandığını arşiv belgeleri teyit etmektedir. 1565 yılı sonbaharında Karaman'da eşkıya teftişi görevinde bulunan Beyşehir sancakbeyi Bayezid Bey'e gönderilen bir hükümden Karaman Vilayeti'nin bir kısmının tâ'ûn yani vebadan muzdarip oldukları anlaşılmaktadır (Bkz. Ek-1)[10].

Konya'nın yanı sıra İstanbul, Bursa, Sinop, Trabzon, Erzurum, Ankara ve Halep'in 1517-1570 evresinin Anadolu coğrafyasındaki önemli etkilenme merkezleri olduğu ileri sürülmektedir[11].

Salgının üçüncü evresi olan 1570-1600 yıllarında Konya'nın vebadan doğrudan etkilenmediğini ancak Karaman Vilayetinin bir kısmının veba trafiğinin üzerinde olduğunu söyleyebiliriz. Veba salgının bu dönemde Karaman Eyaleti sınırları içerisinden Konya'nın batısından Kıbrıs'a ve oradan Suriye coğrafyasına giren bir hareketi olduğu görülür[12]. Bu hareketi teyit eden 1571 tarihli bir hükümden, 1571 yılından önce başlayan ve 1571 ilkbaharında özellikle Yörük grupları etkileyen bir veba salgının Karaman Vilayeti'ndeki etkisine dikkat çekilebilir. 1571 yılında Yörük taifesi tâ'ûndan etkilenmiş ve çok sayıda insan ölünce hizmete yarar eşkinci ve yamak sayısında azalma olmuştur. Yörükleri aynı zamanda madden ve manen zayıf düşüren salgın hastalık sebebiyle Yörük muharriri Kâtib Hamza'ya yazılan 14 Mart 1571 tarihli bir hükümle, defter harici Yörüklerden her ocağa beşer nefer yamak yazması istenmiştir (Bkz. Ek-2)[13].

1572 yazında Kıbrıs'a gönderilen Karaman sipahilerinden bir kısmı burada veba hastalığına yakalanarak ölmüş ve timârlarının oğullarına veya akrabalarına verilmesi hususundaki emir 28 Temmuz 1572 tarihli bir hüküm ile Karaman beylerbeyine gönderilmişti (Bkz. Ek-3)[14]. Bu olay; Konya, Kıbrıs ve Suriye veba hattının varlığını teyit edici mahiyettedir.

Konya ve içerisinde bulunduğu Karaman Eyaleti'nde 18. yüzyıl boyunca 2 veba salgını vakasına rastlanır. Bu durum Konya ve Karaman'ın denizle doğrudan bağlantısı olmaması ile izah edilmektedir. Nitekim 18. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında yaşanan toplam 238 veba salgını vakasının birçoğunun kaynak ve yayılma alanları itibariyle liman şehirleri olduğu tespit edilmiştir[15]. Bu arada şunu belirtelim ki, vebanın denizyoluyla geldiği konusunda yaygın bir kanaat vardır. Bir geminin müretteba ve yolcularına bulaşan veba hastalığı, büyük bir ihtimalle geminin mahzenindeki fareler arasında da bulunmaktaydı. Geminin boşaltılmasından sonra şehirlere yayılan insanlar ve fareler buradaki türdeşlerine hastalığı bulaştırıp büyük salgınlara yol açıyorlardı. Karaman ve Konya bağlamında düşünüldüğünde, bu durum farklılık arz eder ve dolayısıyla Karaman ve Konya havalisinin Anadolu geçici odağı içerisindeki bir bölge olduğu sonucuna varılır. Zira Ege Bölgesi'nde görülen 1783 ve 1831 salgınlarının karayolu ile Karaman'dan geldiği ifade edilir[16].

18. yüzyılda Konya ve çevresinde veya Karaman Eyaleti sınırları içerisinde yaşanan iki veba salgınından biri 1742, diğeri ise 1764 yıllarında olmuştur. 1742 salgını kıtlık ile beraber seyretmiş ve bölgeden göç hadiseleri de yaşanmıştır[17]. 1764

10 BOA, MD 5, 156/369.

11 Varlık, Akdeniz Dünyasında ve Osmanlılarda Veba, s. 206

12 Varlık, Akdeniz Dünyasında ve Osmanlılarda Veba, s. 238 (Harita 5).

13 BOA, MD 12, hüküm: 572.

14 BOA, MD 19, 196/407; Varlık, Akdeniz Dünyasında ve Osmanlılarda Veba, s. 244.

15 Panzac, Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba, s.71.

16 Panzac, Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba, s. 59.

17 BOA, C.ML., Dosya No: 535, Gömlek No: 21977.

yılında yaşanan veba salgını ise özellikle Karaman Eyaleti dahilinde bulunan Bozulus Türkmân Cemaati üzerinde etkili olmuş bu cemaatin büyük bir kısmı Anadolu, Aydın, Karaman, Sivas, Ankara, Hüdavendigâr, Saruhan ve Sultanönü taraflarına dağılmak zorunda kalmışlardır[18].

1825 yılında başlayan ve 1825-1828'e doğru Toroslar'ın kuzeyinden itibaren Konya'ya, güneyde Tarsus ve Adana'ya kadar uzanan ve 1831 yılında da etkisini hissettiren şiddetli bir veba salgını söz konusudur. Bu salgın Toroslar'ın merkezindeki Mut'u adeta kasıp kavurmuş ve üzücü sonuçları ağıtlara konu olmuştur[19].

Toroslar'da ve Karaman havalisinde yaşanan bu veba salgını ile ilgili bilgi veren İzmir'deki Fransız konsolosuna göre, 1831 yılında veba Karaman Eyaleti'nin içlerinde oldukça etkili seyretmiştir. O'na göre salgın daha sonra yayılarak Fethiye Körfezi'ne ve Antalya'ya ulaşmıştır. 1836 yılında Karaman'ın iç kısımlarında, Konya'nın kuzeyinde Ilgın'a doğru ve Beyşehir Gölü'nün kuzeyinde veba görülmektedir. 1837'de de Konya ve Karaman'da veba salgını devam eder. Bu salgın 1838'den 1840 yılına kadar Karaman yaylasının batısında ve diğer yakın bölgelerde etkisini hissettirmiştir[20].

1836 yazında Ilgın'da yaşanan veba salgınını İngiliz seyyah J. W. Hamilton şöyle anlatmaktadır:

Ilgın'da veba azmıştı ve her gün 8-10 vaka görülüyordu… Köy sanki bir çöldü, sakinlerinin hemen hepsi ölmüştü… Ovada (Ilgın) yaklaşık sincap büyüklüğünde bir cins kemirgen kaynıyordu. Bunları Küçük Asya'nın başka kısımlarında da görmüştüm; ama bir cins köstebek mi, aktavşan mı, kır faresi mi, yoksa hamster mi belirleyemedim. Bazılarını vurmaya çalıştım, ama çok kurnazlar, deliklerinden çıkmaya yanaşmıyorlar. Yaralandıklarında bile deliklerine kaçıyorlar. Renkleri sarımsı kahverengi ve Rusya'nın güney bölgelerinde çok görülürler. Bu bölgede bu cinse 'bozkır faresi' denir.[21]

19. yüzyılın ortalarında veba artık yavaş yavaş etkisini kaybetmeye başlamıştır. Karantina uygulamaları ve kurulan sağlık büroları bu konuda etkili olmuştur. 1839-1841 yılları arasında kurulan 17 karantina bürosundan yalnızca Kütahya, Ankara, Kayseri ve Konya'dakiler varlığını sürdürmüş diğerleri vebanın ortadan kalkması sebebiyle kapanmışlardır[22].

Konya ve çevresinde yaşanan salgın hastalıkların sadece veba ile sınırlı olmadığı sıtma salgınlarının da özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren bölgeyi birçok bakımdan olumsuz etkileyen bir seyir izlediği anlaşılmaktadır. Konya sınırları içerisindeki Beyşehir Gölü önemli sıtma odaklarından birisiydi. Gölde belli aralıklarla meydan gelen yükselme ve alçalmalar gölün çevresinde birtakım bataklıklar oluşmasına sebep oluyor ve buraları sivrisinek yatağı haline gelerek bir sıtma odağı ortaya çıkıyordu. Osmanlı döneminde göl çevresinde yaşanan sıtma salgınları sebebiyle birçok insan hayatını kaybetmiştir[23].

1868, 1878 ve 1893 yıllarında Konya ve çevresinde yaşanan sıtma salgınları[24] muhtemelen Beyşehir Gölü'nden kaynaklanan salgınlardı.

---

18 BOA, C. ZB., Dosya No: 33, Gömlek No: 1614.

19 Cahit Öztelli, Uyan Padişahım!, İstanbul, 1976, s. 649'dan zikreden: Panzac, Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba, s. 148.

20 Panzac, Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba, s. 56-57.

21 Panzac, Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba, s. 57.

22 Panzac, Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba, s. 229.

23 Hüseyin Muşmal-Berna Korucu Üçüncü, "XIX. Ve XX. Yüzyılda Beyşehir Gölü Çevresinde Görülen Sıtma Hastalığı ve Hastalığa Karşı Alınan Bazı Önlemler", Tarihsel Süreçte Anadolu'da Sıtma, Editörler: Şükran Köse, Çağrı Büke, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek, Gece Kitaplığı yay., Ankara, 2017, s. 517.

24 Mehmet Yaşar Ertaş-Fatma Yıldız, "19. Yüzyılda Anadolu'da Sıtma'nın Görüldüğü Yerler ve Alınan Önlemler", Tarihsel Süreçte Anadolu'da Sıtma, Editörler: Şükran Köse, Çağrı Büke, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek, Gece Kitaplığı yay., Ankara, 2017, s. 229.

Konya Ovası'nı sulama maksadıyla hazırlanan bir proje, 20. yüzyılın başlarında sıtma hastalığı bağlantılı ciddi boyutlarda bir sorun haline gelmiştir. Bu proje 1908 yılında başlamış ve 1912 yılında hayata geçirilmiştir. Projenin uygulanmaya başlanmasından sonra Konya Ovası ciddi sıtma salgınları ile karşı karşıya kalmıştır. Projenin esası; Beyşehir Gölü suyunun, Beyşehir Çayı aracılığı ile Karaviran Gölü'ne dökülmeden suni kanallar vasıtasıyla Konya Ovası'na taşınmasından ibaretti. Proje tamamlandığında Beyşehir Gölü kaynaklı sürekli yaşanan sıtma vakalarına bu sefer sulama kanallarından kaynaklanan sıtma salgınları da eklenmiştir. Bu sebeple Konya Ovası'nda tarımla uğraşan halkın neredeyse tamamı özellikle hasat zamanlarında sıtma hastalığı ile mücadele etmek zorunda kalmışlar ve maalesef devlet de yeterli sağlık yardımını yapamamıştır. Bu durum Cumhuriyet döneminde de yaşanmaya devam etmiştir[25]. Yapılan araştırmalarda bu süreçte yani sulama projesi çerçevesinde yaşanan sıtma salgınları sebebiyle sıkıntı çeken halkın tek geçim kaynakları olan tarlalarını bırakıp göç ettiklerine dair bir bilgiye tesadüf edilmemektedir.

2- Hayvanlara Bulaşan Hastalıklar

İnsanlara bulaşan salgın hastalıklar yanında hayvanları da etkileyen hastalıklar da bulunmaktaydı. Bu hastalıklar elbette hayvancılıkla iştigal eden konar-göçer unsurları daha çok etkiliyordu. At, deve, küçükbaş hayvanlara bulaşan hastalıklar konar-göçer unsurlar için bir afet olarak değerlendirilebilir. Bunlara ilave olarak büyükbaş hayvanlara bulaşan ve onların ölümüne sebebiyet veren hastalıklar ise yerleşik halk üzerinde etkili oluyordu. Hayvancılıkla iştigal eden gerek konar-göçer, gerekse yerleşik halde yaşayan halk, küçük ve büyükbaş hayvanlara bulaşabilen şap hastalığı, sığır ve at vebası ile mücadele etmek zorundaydı.

1578 yılında Türkmenler'den toplanan 2000 koyun daha İstanbul'a gidemeden yolda hastalığa yakalanmış ve telef olmayanlar mahallinde dağıtılarak zarar asgariye indirilmeye çalışılmıştır (Bkz. Ek-4)[26]. Bunların dışında *kelebegi* diye adlandırılan bir koyun hastalığı ile *kızıl kurt, sıraca, sakavu* ve *karakuş* gibi adlarla bilinen at hastalıkları da Yörüklerin aşina olduğu hayvan hastalıkları idi. Bu hastalıklarla mücadele de yine geleneksel usullerle yapılıyordu. Mesela kızıl kurt hastalığı için atın şişen bölgesine çamur ve barut sürülürdü. Kükürt, peynir suyu, bal ve hastalıklı yeri dağlamak diğer tedavi usullerindendi[27].

3- Konya ve Çevresinde Salgın Hastalık Kaynaklı Göç Hareketleri

Osmanlı döneminde Konya ve çevresinde zaman zaman birçok göç olayına rastlanmıştır. Bu göç hareketlerinin önde gelen sebepleri iktisadi ve sosyal sebeplerdir. İnsanların geçimlerini sağlamaları ile ilgili olarak yaptıkları faaliyetlerin herhangi bir sebeple akamete uğraması, bu bölgeyi terk ederek iştigal alanına uygun bir coğrafyaya yerleşmelerini gerektirebiliyordu. Bunun yanı sıra insanların can ve mal güvenliklerini rahatça sağlayacak bir yerleşme yeri veya coğrafyada yaşama istekleri de iskân yerlerini seçmede önde gelen unsurlardan birisidir. Celalî hareketi olarak adlandırdığımız eşkıyalık faaliyetlerinden en çok etkilenen yerlerden birisi Konya olmuştur. Öyle ki 1603 yılında ünlü Celalî şeflerinden Deli Hasan, Konya şehrine hâkim olmuş ve üzerine beş-altı kez serdar gönderilmesine rağmen bir sonuç alınamamıştır[28].

25 Tolga Akay, "II. Abdülhamid Döneminde Konya Ovası Sulama Projesi'nin İnşasıyla Yaşanan Sıtma Salgını ve Alınan Tedbirler", Tarihsel Süreçte Anadolu'da Sıtma, Editörler: Şükran Köse, Çağrı Büke, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek, Gece Kitaplığı yay., Ankara, 2017, s. 247-258.

26 BOA, MD 35, 181/462.

27 Ali Rıza Yalman (Yalkın), Cenupta Türkmen Oymakları I, Hazırlayan: Sabahat Emir, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1977, s. 72-73.

28 Naima Mustafa Efendi, Tarih-i Na'ima, Hazırlayan: Mehmet İpşirli, C. II, TTK yay., Ankara 2007, s. 268.

Bu yıllarda eşkıyanın Anadolu'daki birçok yerdeki halkı huzursuz ettiklerini yansıtan ve Konya ile de bağlantılı olan bir olay ise şöyledir:

1603 yılı Mart-Nisan aylarında (Şevval 1011) Kaymakam vezir Saatci Paşa zamanında Anadolu eyaletlerindeki kapu halkı ve yeniçeriler, Şeyhülislam Sunullah Efendi ve Kadıaskerler huzurunda toplanarak Padişah'a sunulmak üzere bir mahzar verirler. Bu mahzarda;

Eyâletlerde Celâlî peyda olup, memâlikler de 'aduv segbânlar zabtında; mîr-i mirânlar dahl etmezler. Anadolu Eyâleti ve Karaman ve Sivas ve Mar'aş ve Adana ve Haleb ve Erzurum ve Rakka ve bi'l-cümle Celâlîler temlik edüp, vilâyet a'yânları terk-i vatan edüp, fukarâ vü re'âyâ kûhistânlarda hânumânlarından cüdâ düşüp, 'avrat u oğlanların bırağub, (üftân- ü) hîzân oldular. Çift (ü) sığır kalmadı; 'âlem tehayyürde, Tüfenglere kâdir olanlar segbân olduğu mukarrer. Ahvâl görülüp, bir tedarük olmaz ise sonra nedâmet çekilür[29] demişlerdir. Bu olay, can ve mal güvenliği kalmayan insanların yaşadıkları yerleri terk ettiklerini gösteren tipik bir örnek olarak verilebilir.

Osmanlı döneminde süreklilik arz eden sel, şiddetli soğuk ve sıcaklar, kuraklık ve kıtlık hadiselerinin de göç hareketlerine sebep olduğu izahtan varestedir. Yukarıda kısmen değinilmiş olmakla birlikte, bu araştırmanın esas teması olan salgın hastalıkların da göç hareketlerine etkisi bir vakıadır.

Şurası unutulmamalıdır ki, insanların doğup büyüdükleri, atalarının mezarının bulunduğu, karnını doyurduğu ve barındığı vatanlarını terk etmesi kolay değildir. Tarihin her devrinde yaşanan göç hadiselerinin büyük bir kısmının aşılması güç olan bir olumsuz hâlden kaynaklandığı bilinmektedir. Dolayısıyla insanların terk-i diyar etmesi için ortaya çıkan sebebin tahammül edilemez boyutlara gelmesi beklenir. Ortaya çıkan sebep tahammül edilemez boyutlara ulaştığında, insanların daha rahat, emin ve güvenli yaşadığı bir coğrafyaya göç etmesi doğaldır. İnsanlar göç etme mecburiyetinde kaldıklarında yaşadıkları yerin coğrafi özellikler bakımından çok farklı bir yerde olmasını arzu etmezler. Yani deniz kenarında yaşayanların yüksek ve karasal iklimin hüküm sürdüğü bir yerde yeni yaşam alanlarını kurmaları çok zordur. Bunun tersi için de aynı handikap söz konusudur. Tarla tarımı yapan birisinin, bir sahil yerleşme yerinde deniz ve deniz ürünleri ile ilgili bir faaliyette bulunması yolunda alacağı bir karar da çok zordur. Bu değerlendirmeler çerçevesinde Konya ve Karaman Eyaleti dahilinde yaşayan insanların çiftini çubuğunu bırakıp, tabiri caiz ise sudan bir sebeple başka diyarlara göç etme arzusu içinde bulundukları yaygın bir davranış biçimi olmamıştır. Toroslarda yaşayan Yörük grupların yaylak ve kışlak mahalli arasında gidip gelen ve tamamıyla hayvancılığa dayanan bir hayat tarzına sahip olmaları, onların da herhangi bir sebeple alelacele yer değiştirmelerini zorlaştırmıştır.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız üzere Konya ve Karaman Eyaleti sürekli bir salgın hastalık odağı değildir. Ancak belli tarihlerde ciddi salgın olaylarına sahne olduğu da bilinmektedir. Bu bağlamda salgın olayları görülse de buna bağlı olarak göç hareketlerinin çok yoğun olmadığı söylenebilir.

Osmanlı döneminde salgın hastalık bağlantılı olarak Konya ve havalisinde yaşanan göç olayları hakkında kronolojik olarak şunları söyleyebiliriz:

Karaman Eyaleti sınırları içinde yaşayan bir kısım halkın salgın hastalıklar sebebiyle başka yerlere göç ettikleri ilgili ilk bilgilerimiz 1565 yılına aittir. Karaman Eyaleti'nde muhtemelen 1565 yılının önceki yılında başlayan ve etkilerini 1565 yılında da gösteren veba salgını sırasında halkın

29 Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil), C. I, Yayına Hazırlayan: Ziya Yılmazer, TTK yay., Ankara 2003, s. 344-345.

bir kısmının bulunduğu yerleri terk ederek başka yerlere göç ettikleri anlaşılmaktadır. 1565 yılı sonbaharında Karaman'da eşkıya teftişi görevinde bulunan Beyşehir sancakbeyi Bayezid Bey'e gönderilen bir hükümden Karaman'ın bir kısmının veba (tâ'ûn) salgını ile karşı karşıya olduğu, vebadan ölen kişilerin evlerinin boş kaldığı kaçıp gitmeye kadir olanların ise sıhhatli olduğu duyulan yerlere göç ettiği tespit edilmektedir. Bayezid Bey'den durum anlatıldığı gibi ise teftiş görevini erteleyip Beyşehir Sancağı'na geri dönmesi istenmiştir (Bkz. Ek-1)[30]. Bu salgının olduğunu öğrendiğimiz hükümdeki ifadeler, insanların evlerini terk edecekleri boyutta bir veba salgınını ortaya koymaktadır. İnsanlar veba salgının yaşanmadığı, kendilerince daha sağlıklı olan yerlere göç etmeyi uygun bulmuşlardır. Ancak hükmün münderecatından göçün hangi boyutlarda gerçekleştiği ve hangi dine mensup insanların göç ettiğine dair bir bilgiye tesadüf edilememektedir.

1570-1572 yıllarında yaşanan veba salgını sırasında birçok ölüm hadisesinin yaşandığı anlaşılsa da Konya ve çevresinden bir göç hareketi olup olmadığına dair bir bilgiye tesadüf edilmemektedir.

Salgın hastalıkların 1520-1580 yılları arasında Konya ve çevresinde veya Karaman (Ortagüney Anadolu) göç yoluyla bir nüfus kaybına etki etmediği anlaşılmaktadır. Çünkü bu süreçte ciddi bir nüfus artışı söz konusudur. Bu bölgeden bir göç hadisesi yaşanmış olsa bile bunun çok düşük boyutlarda ve iç göç kapsamında değerlendirilebileceğini söyleyebiliriz. Nitekim, 1520-1530'larda 750.000 olarak tahmin Karaman Vilayeti nüfusu, 1570-1580'lerde 1,3 milyona yükselmiştir[31].

Sadece Konya merkezli düşünüldüğünde 1520-1530'larda 6.185 olan Konya şehir nüfusunun, 1571-1580'lerde 15.356 olduğu tahmin edilmektedir. Bu sayı 1584 yılı Konya mufassal tahrir defterindeki verilerden hareketle tahminen 18.491 olarak hesaplanmaktadır[32].

18. yüzyılda yaşanan iki veba salgınının Konya ve Karaman Vilayeti dahilinde yaşayan insanların küçük bir kısmının yerlerini terk etmesine sebep olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır.

1742 yılında Konya ve Larende çevresinde yaşanan veba salgını ve kıtlık sebebiyle bir kısım köy ahalisinin veba ve kıtlıktan dolayı yerlerini terk ettikleri görülmektedir. Larende kazasına bağlı Sultan Selim Han Evkafı köylerinden olan *Sıdrova* köyünün ahalisi de dağılmış ve 1 avarız hanesi olarak kabul edilmiş vergilerinin tahsili gerçekleşmemiştir. Bu 1 hane, Larende kazasının asıl hanelerine ilave olunmuştur. Dolayısıyla kaçan halkın vergisi bir anlamda kalanların üzerine yüklenmiştir. Bu konu ile ilgili yapılan bir dizi yazışmadan anlaşıldığı kadarıyla veba şiddetlidir. Halkın bir kısmı ölmüş, bir kısmı ise köylerini tamamen terk etmiştir. Başka bir yere göç etmeye kudreti ve maddi gücü olmayan bir iki kişi kalmış, onların da bırakın vergi ödemeyi kendi nafakalarını bile temin etmekten çok uzak oldukları anlaşılmıştır. Larende nâibinin durumu merkeze bildiren arzında köyde kalan reayanın da tahammüllerine göre vergilerini vermesi teklif edilmiş, defterdar gibi mali bürokratların da görüşlerine başvurulmuştur[33]. Hiç şüphe yok ki Sıdrova köyünü vuran salgın, diğer köylerde veya yerleşim yerlerinde de etkili olmuştur.

1764 yılı başlarında Karaman Vilayeti dahilinde bulunan Bozulus Türkmân Cemaati'ne mensup unsurlar veba illeti sebebiyle Anadolu, Aydın, Karaman, Sivas, Ankara, Hüdavendigâr, Saruhan ve Sultanönü taraflarına dağılmışlardır. Bu konu

30 BOA, MD 5, 156/369.

31 Sam White, Osmanlı'da İsyan İklimi Erken Modern Dönemde Celâli İsyanları, Çeviren, Nurettin Elhüseyni, Alfa/Tarih yay., İstanbul, Ekim 2013, s. 90.

32 Özer Ergenç, Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya, Ankara Enstitüsü Vakfı yay., Ankara, Ocak 1995, s. 58.

33 BOA, C.ML., Dosya No: 535, Gömlek No: 21977.

ile ilgili yazışmalardan Bozulus Türkmân Cemaati içerisindeki Kara Halil, İzzeddin, Keşne, Süleyman Hacılu, Hamza Hacılu, Emrüdlü, Danişmendlü ve Ortacıyân (Ebuhlı ile birlikte) cemaatlerinin bulundukları yerleri terk ettikleri anlaşılmaktadır. Bu göç hadisesinin hangi boyutlarda olduğu kaç kişinin göç ettiğini net olarak tespit etmek güçtür. Ancak yıllık 7.991 guruş olan Bozulus Türkmân mukataası gelirinin 5.889 akçeye düştüğü dikkate alınırsa, Bozulus Türkmân Cemaati'nin yaklaşık % 75'inin eyalet içi veya eyalet dışındaki çevre yerlere dağıldıkları söylenebilir. Bu unsurların gittikleri yerlerde kayıt dışı kalmaları ve hatta birtakım eşkıya grupları ile birlikte hareket ettikleri de vurgulanarak, buradaki yöneticilerin bunları tespit edip Esbkeşân Mukataası kaleminden Turgudlu Kazası köylerinden *Atlandı* olarak bilinen ancak Defter-i Hâkânî'de *Kızılmirân* olarak kaydedilen derbendci köye yerleştirilmeleri mukataa sahibi tarafından talep edilmiştir. Bu talebin hilafına emir verilerek, bahse konu cemaatlerin Konya Sancağı'ndaki Sefûr Köyü derbendine derbenci yazılmaları konusunda 20 Şubat 1764 tarihli bir emr-i şerîf çıkmıştır[34].

Şunu belirtelim ki hayat tarzları sebebiyle salgın hastalıklara yakalanma riski oldukça fazla olan konar-göçer unsurların kendilerine veya hayvanlarına bulaşabilecek bir salgın hastalıktan kurtulmak maksadıyla bulundukları yerlerden hızla uzaklaşmak gibi tavır göstermeleri yadırganacak bir durum değildir. Nitekim konar-göçerlerin can ve mal kaybı yaşadıkları birçok salgına maruz kaldıklarını biliyoruz. Salgın hastalıklar, eşkıya baskınları veya benzer beşeri veya doğal sebeplerle Yörüklerin ciddi zararlara uğramaları halinde koyun ve insan sayısında bir azalma söz konusu olursa aşiretlerin müracaatı halinde yeni vergi tahrirleri yapılırdı[35]. Bu süreç içerisinde çeşitli muafiyetler de getirilebiliyordu[36].

Yukarıda veba salgınları içerisinde zikrettiğimiz ve muhtemelen 1825 yılında başlayan salgın neredeyse bütün Konya havalisini içerisine almış Tarsus ve Adana'ya kadar uzanmıştır. 1828 yılında da halen etkisi hissedilen salgın özellikle Toroslar'ın merkezindeki Mut'u adeta kasıp kavurmuş ve üzücü sonuçları ağıtlara konu olmuştur. H. 1243 (M. 1827-1828) yılına tarihlenen ve Hasan adlı bir halk ozanının yazdığı ağıt tarzı şiir salgının halk üzerinde yarattığı etki ve boyutlarını yansıtması bakımından kıymete haizdir. Bu bakımdan aşağıda aynen vermeyi uygun görüyoruz.

Gelin ağalar bir tarih eyleyek

Bin iki yüz kırk üç oldu bu sene

Medet Allah, insanın devri döndü

Cümle âlem ağlaşurlar bu sene

Felek benim dört yanımdan taşladı

Gelin, kızdan, koç yiğitten başladı

Kadir Mevlâm hak emrini işledi

Hidâyet Mevlâ'dan geldi bu sene

Emir Mevlâ'dandır, evler yıkıldı

Nice ana, baba beli büküldü

Koç yiğitler katar ile çekildi

Şehitler bayrağın çekti bu sene

Gitti koç yiğitler, ağlar anası

İş Mevlâ'dan geldi, nedir çaresi

Sağ u sol yanında veba yarası

Kudret hançerini vurdu bu sene

34 BOA, C. ZB., Dosya No: 33, Gömlek No: 1614, s. 1-2.

35 Tufan Gündüz, "Konar-göçer", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 26, İstanbul, 2002, s. 162.

36 Yörüklerin Toroslar'daki hayatları hakkında bkz. Orhan Kılıç, "Yaylak ve Kışlak Arasında Geçen Bir Ömür: Toroslar'da Yörük Olmak", Ermenek Araştırmaları-I, Editörler: Hüseyin Muşmal, Ü. Erol Yüksel, Mehmet Ali Kapar, Palet yay., Konya, Aralık 2018, s. 297-310.

Umudum kalmadı oğlana, kıza

Okundu da defteri çıktı yüze

Vuralım kardaşlar yumruğu yüze

Ala gözden yaşlar aktı bu sene

Ecel oku cümlemizin başında

Gündüz hayalimde gece düşümde

Bir ben değil, cümle âlem başında

Âleme bir ateş düştü bu sene

Kadir Mevlâm, durmayup insan alur

Kimi hasta düşmüş, kimi de ölür

Hidâyet Mevlâ'dan elden ne gelür

Çok mâmurlar viran kaldı bu sene

Kimi de gelmiş ah çeküp oturur

Sevgili olanlar yârın göçürür

Kimi yuvasından yavru uçurur

Çok mâsumlar viran kaldı bu sene

Hasan'ım der, kendi kendin şaşırır

Göz yaşıyla deryaları taşırır

İnsanın tâciri gelmiş deşirir

Cümle veresiye alır bu sene[37]

Bu ağıt, salgın hakkında önemli ipuçları vermektedir. Ağıtın her mısraında veba salgının şiddetli olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır. Esas konumuz olan göç hususunda ise yaşlı olanların kaderine razı olarak yerinde oturduğunu, "Sevgili olanlar yârın göçürür" ifadesiyle de genç sayılabilecek bir zümrenin kaçmayı yeğledikleri yani göç ettikleri vurgusu vardır.

Şiirde anlatılan ve verilen mesajlar bir yana, diğer kaynaklarda da zikredilen ve neredeyse 8-10 yıl bölgede etkili veba salgını sebebiyle göç hareketlerinin kaçınılmaz olarak yaşandığını söylemek yanlış olmasa gerek.

Konya ve çevresinde veba kaynaklı yaşanan bu göç olaylarının yanı sıra çok etkili ve kapsamlı olmasa da sıtma hastalığı bağlantılı birtakım göç hadiselerinin yaşandığı gözlemlenmiştir. Konya sınırları içerisindeki Beyşehir Gölü önemli sıtma odaklarından biriydi. Yukarıda dikkat çekilen ve Konya'da yaşandığı kaydedilen 1868, 1878 ve 1893 sıtma salgınlarının Beyşehir Gölü merkezli olduğunu düşünüyoruz.

1900'lü yıllarda buraya yerleşen Çeçenler'in sıtma hastalığından muzdarip oldukları için yakın mesafeli bir iç göç yaşadıkları da tespit edilmektedir[38].

20. yüzyılın başlarında Beyşehir Gölü civarında sazlık kenarlarında bulunan köylerin özellikle çocuk ölümlerine sebebiyet vermesi bu köylerin nüfusunda ciddi azalmalara sebep olmuştur. Mesela, 19. yüzyılın son on yılında Beyşehir Gölü kıyısındaki Kıreli Köyü'nün nüfusu 500-600 hane iken 1909 yılında 200 haneye düşmüştür[39]. Bu nüfus azalmasının her ne kadar salgın hastalığın doğal bir sonucu olduğu düşünülse de, birçok bakımdan bir cazibe merkezi olması gereken göl çevresindeki nüfus azalmasının bir kısmının göçler sebebiyle olabileceğini de göz ardı etmemek lazımdır.

SONUÇ

Salgın hastalık odakları bağlamında değerlendirildiğinde, Anadolu coğrafyasındaki Konya merkezli Karaman Vilayeti'nin geçici veba odakları içerisinde olduğu kabul edilir. Karaman Vilayeti; Toros Dağları, Konya Ovası ve Akdeniz sahille-

37 Öztelli, Uyan Padişahım!, s. 649'dan zikreden: Panzac, Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba, s. 148.

38 Muşmal-Korucu Üçüncü, "XIX. Ve XX. Yüzyılda Beyşehir Gölü Çevresinde Görülen Sıtma Hastalığı ve Hastalığa Karşı Alınan Bazı Önlemler", s. 517-518, 520.

39 Muşmal-Korucu Üçüncü, "XIX. ve XX. Yüzyılda Beyşehir Gölü Çevresinde Görülen Sıtma Hastalığı ve Hastalığa Karşı Alınan Bazı Önlemler", s. 523.

ri gibi farklı karakterdeki coğrafyaları içerisinde barındır. Bu özelliğinden dolayı Konya/Karaman insanının iştigal alanı içerisinde daha çok tarla ve bahçe tarımı ile hayvancılığı görmek mümkündür. Karaman Vilayeti'nde bir kısım halk yerleşik hayat sürerken, bir kısmı da konar-göçer olarak yaylak-kışlak arasında gidip geliyordu. Her iki hayatın da meşakkatli yanları olmasına rağmen, insanların uzun yılların alışkanlığıyla doğup büyüdükleri yerlerde nesil be nesil yaşama arzusu içinde oldukları görülür. Bu bakımdan insanların her zaman ve şartta, doğup büyüdükleri coğrafyayı terk etmelerinin çok da kolay olmadığını söylemek gerekir.

Karaman Eyaleti sınırları içerisinde yaşayan insanların salgın hastalıklara maruz kalsa da çok ciddi manada bir göç yaşadığını söylemek zordur. Bunun temel sebebi, insanların yerini-yurdunu, işini-aşını ve evini-barkını gideceği yerde aynen veya kısmen bulup bulamayacağı endişesidir. Bunun elbette ki sosyo-psikolojik başka sebepleri de vardır. Ayrıca bölgede yaşayan kahir ekseriyetteki Müslüman nüfusun kaderci bir yaklaşımla Allah'tan gelen bu musibeti çok da sorgulamadan kabullendiği ve ölürse Cennet'le mükâfatlandırılacağı gibi vebaya yüklediği kutsi bir değer de vardı.

Bu çerçevede düşünüldüğünde ve değerlendirildiğinde, Konya ve havalisinde yaşanan veba veya diğer salgın hastalıklar sebebiyle, çok büyük boyutlu ve ağırlıklı olarak bir nüfusun bir yerden kalkıp çok daha farklı bir coğrafyaya gittiği şeklindeki bir göçten söz etmek mümkün gözükmemektedir. Karaman Eyaleti'nde yaşanan salgın hastalıklar sonucu bir kısım halk elbette daha sağlıklı buldukları coğrafyalara kaçmıştır. Ama kaçılan bu coğrafyalar çoğunlukla eyalet içi yerler olmuştur. 1764 salgınında konar-göçer cemaatlerden bir kısmının Ankara, Aydın, Sivas, Bursa, Manisa ve Eskişehir taraflarına gitmeleri, Konya havalisinden en uzun mesafeli ve en kapsamlı bir yer değiştirme olarak görülmektedir. Osmanlı iskân politikası ve uygulamalarında her isteyenin oturduğu yeri terk edip bir başka yere topluca gitmesi mümkün değildi. Çünkü bunlar vergi mükellefi idi ve ödedikleri vergiler mukataa ve iltizama konu oluyordu. Konar-göçerler ancak devletin izin verdiği ölçüde yer değiştirebilirlerdi aksi halde ciddi ve sıkı bir takibata uğruyorlardı. Nitekim 1764 salgını sırasında Konya ve çevresini terk eden Bozulus Türkmân cemaatlerinden 8 cemaat, gittikleri yerlerden getirtilerek devletin uygun gördüğü yerlere derbentçi yazılmışlardır.

Bu mülahazalar çerçevesinde Konya ve çevresinde salgın hastalıkların kendi doğası ve mecrasında, sürekli olmasa da geçici olarak kendini gösterdiği söylenebilir. Ancak bu boy gösterişin sonucunda Konya ve çevresinin demografik yapısında köklü, kalıcı ve olumsuz yönde seyreden bir değişimden söz etmek zordur. 16. yüzyılın başlarındaki nüfusun yüzyılın son çeyreğinde neredeyse % 80 oranında artması, Konya'nın göç vermeyip göç aldığını, hatta başka yerlerdeki salgın hastalık mağdurlarının sığınacakları bir cazibe merkezi olduğunu düşündürmektedir.

KAYNAKLAR

1- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA)

a- Mühimme Defterleri (MD)

No: 5, 12, 19, 35

b- Cevdet Tasnifi

C. ZB., Dosya No: 33, Gömlek No: 1614.

C.ML., Dosya No: 535, Gömlek No: 21977

2- Kaynak Eserler

NAİMA MUSTAFA EFENDİ, Tarih-i Na'ima, Hazırlayan: Mehmet İpşirli, C. II, TTK yay., Ankara 2007.

Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil), C. I, Yayına Hazırlayan: Ziya Yılmazer, TTK yay., Ankara 2003.

3- Araştırma/İnceleme Eserler

AKAY, Tolga, "II. Abdülhamid Döneminde Konya Ovası Sulama Projesi'nin İnşasıyla Yaşanan Sıtma Salgını ve Alınan Tedbirler", *Tarihsel Süreçte Anadolu'da Sıtma*, Editörler: Şükran Köse, Çağrı Büke, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek, Gece Kitaplığı yay., Ankara, 2017, s. 247-258.

ERGENÇ, Özer; *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı yay., Ankara, Ocak 1995.

ERTAŞ, Mehmet Yaşar -Fatma Yıldız, "19. Yüzyılda Anadolu'da Sıtma'nın Görüldüğü Yerler ve Alınan Önlemler", *Tarihsel Süreçte Anadolu'da Sıtma*, Editörler: Şükran Köse, Çağrı Büke, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek, Gece Kitaplığı yay., Ankara, 2017.

GÜNDÜZ, Tufan; "Konar-G***öçer"***, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 26, İstanbul, 2002, s. 161-163.

KILIÇ, Orhan, *Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*, Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi yay., Elazığ, 2004.

KILIÇ, Orhan, "Orta ve Yeniçağlarda Salgın Hastalıklar, Göç ve İskân", *Geçmişten Günümüze Göç II*, Editör: Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları Yayın No: 55-17-01, Samsun, 2017, s. 1237-1247.

KILIÇ, Orhan; "Yaylak ve Kışlak Arasında Geçen Bir Ömür: Toroslar'da Yörük Olmak", *Ermenek Araştırmaları-I*, Editörler: Hüseyin Muşmal, Ü. Erol Yüksel, Mehmet Ali Kapar, Palet yay., Konya, Aralık 2018, s. 297-310.

MUŞMAL, Hüseyin -Berna Korucu Üçüncü, "XIX. Ve XX. Yüzyulda Beyşehir Gölü Çevresinde Görülen Sıtma Hastalığı ve Hastalığa Karşı Alınan Bazı Önlemler", *Tarihsel Süreçte Anadolu'da Sıtma*, Editörler: Şükran Köse, Çağrı Büke, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek, Gece Kitaplığı yay., Ankara, 2017, s. 517-533.

ÖZTELLİ, Cahit, *Uyan Padişahım!*, İstanbul, 1976.

PANZAC, Daniel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*, Çeviren: Serap Yılmaz, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Ekim 1997.

VARLIK, Nükhet, *Akdeniz Dünyasında ve Osmanlılarda Veba (1347-1600)*, Çeviri: Hazal Yalın, Kitap Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, Kasım 2017.

WHITE, Sam, *Osmanlı'da İsyan İklimi Erken Modern Dönemde Celâli İsyanları*, Çeviren, Nurettin Elhüseyni, Alfa/Tarih yay., İstanbul, Ekim 2013.

YALMAN (YALKIN), Ali Rıza, *Cenupta Türkmen Oymakları I*, Hazırlayan: Sabahat Emir, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1977.

EKLER

Ek-1: 1565 Veba Salgını Hakkındaki Hüküm (BOA, MD 5, 156/369 Tarih: 17 Ekim 1565)

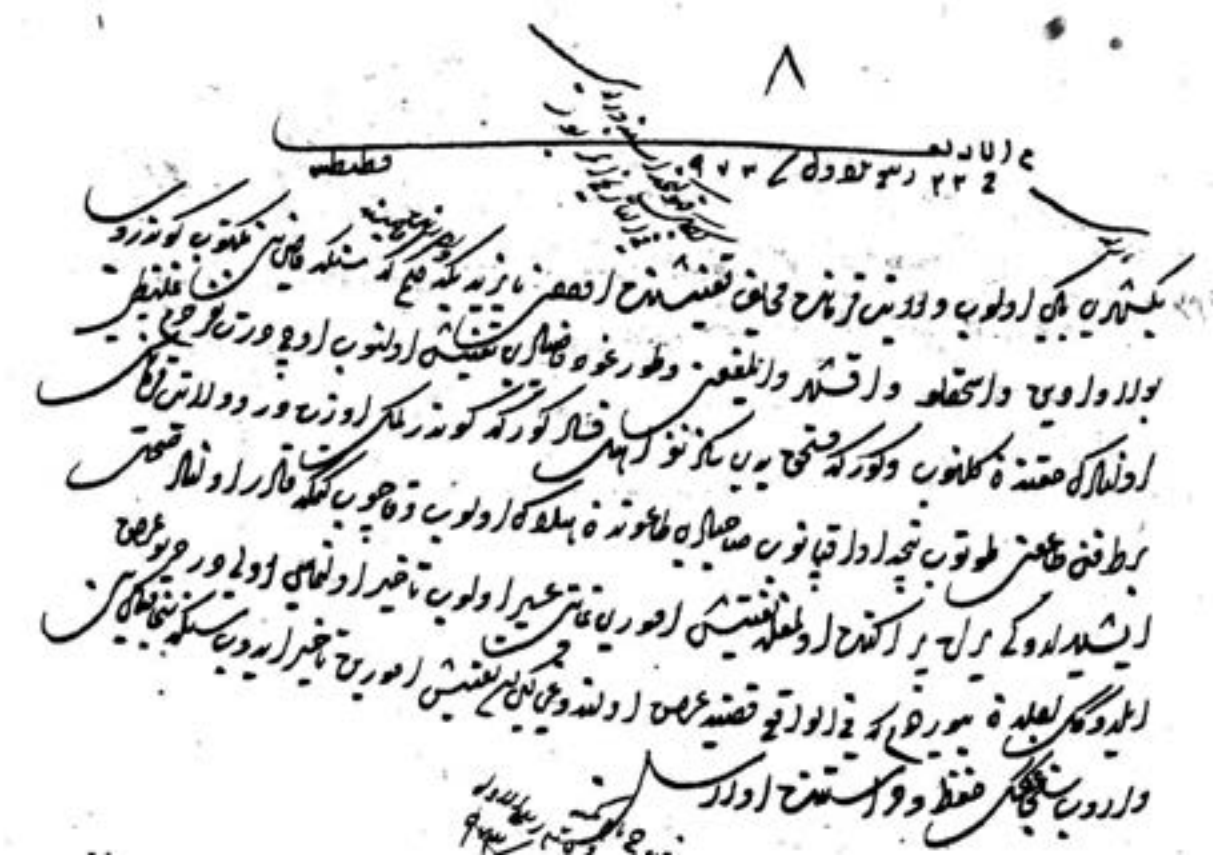

Çeviri metin:

Yev(m)'ü'l- Erbi'â

Fî 22 Rebî'ü'l-evvel sene 973 Kostantiniyye

Beğşehri beyi olup Vilâyet-i Karaman'da muhâlif teftişinde olan Bâyezid Bey'e ve Lârende kâdısına hüküm ki:

Sen ki kâdısın mektûb gönderüp Bolâvâdin ve İshaklu ve Akşehir ve Ilgûn ve Turgâd kazâları teftiş olunup üç dört nefer cürm-i galizi olanların hakkından gelünüb ve küreğe müstehak yedi sekiz nefer ehl-i fesâd küreğe gönderilmek üzeredir ve Vilâyet-i Karaman'ın bir tarafı tâ'ûn tutup niçe evler kapanup sahibleri tâ'ûndan helâk olup ve kaçup gitmeğe kadir olanlar sıhhat işidüldüği yerlere perâkende olmağla teftiş umurı gayet 'asîr olub te'hîr olunması evladır diyü 'arz eyledüğin ecilden buyûrdum ki:

Fi'l-vâki' kaziyye 'arz olunduğı gibi ise teftiş umûrın te'hîr idüp sen ki sancakbeğisin varup sancağın hıfz ve hırâsetinde olasın

(Beğin kapû kethüdasına verildi. Fî't-tarîh'ül-mezbûr)

Ek-2: 1570-1571 Veba Salgını Hakkındaki Hüküm (BOA, MD 12, hüküm: 572 Tarih 14 Mart 1572)

Çeviri metin:

Yörük muharriri olan Kâtib Hamza'ya hüküm ki:

Mektûb göderüp Yörük tâyifesi tâ'ûn olmağla ekseri fevt olup eşkünci ve yamaklarından cüz'î kimesne kalup haymâneleri dahi vefâ eylemeyüp esküncileri yamakları fakir u kalîl olup hizmet dahi ziyâde olup hizmete kudretleri olmayup birkaç nefer dahi ziyâde yamak ta'yîn olunmasın bildirmişsin. İmdi her ocağa beşer nefer yamak Yörük tevâbi'inden yazmak emr idüp buyurdum ki:

Vardukda evvelâ tahrîri emr olunan Yörüklerin haymânesini teftîş eyleyüp hâric ez-defter ne mikdâr haymâne bulunursa ale'l-esâmî defter eyleyüp dahi haymâneden ve sâir utekâ ve Yörük tevâbi'inden defter-i atîkde olan yamaklarından ziyâde beşer nefer yamak dahi girü ta'yîn eyleyüp defter-i cedîdde yamak kayd eyleyesin ki hizmet vâki' oldukda eşkünciliere lâzım olan harcların kânûn üzre vireler haymâneden ve sâir Yörük utekâsından ve tevâbi'inden kayd eyleyesin.

Ek-3: 1572 Karaman-Kıbrıs Hattı Veba Salgını Hakkındaki Hüküm (BOA, MD 19, 196/407 Tarih: 28 Temmuz 1572)

Çeviri Metin:

Karaman beğlerbeğisine:

Mektûb gönderüp Kıbrıs'da tâ'ûn olup Karman sipâhilerinden ba'zıları fevt olup timârları mahlûl kalup kılıca yarar ve bi'l-fi'il muhafaza hizmetinde olan sulbî oğullarına kanûn ataları timârları ve mevcûd olmayup yarayan sipâhizâdelerin ataları timârları derdest olup ve fevt olan sipâhilerden oğulları kılıca müstehak olmayub ve karındaşları oğullarıyla cezirede hazır olmayanlara timâr virilmeyüb anda muhafazada olan ma'zûllara virilmek hususun bildirmişsin buyûrdum ki:

Vardukda anun gibi fevt olan sipâhilerden mevcûd olanların yarar mevcûd oğulları var ise ataları timârından kanûn üzre timâr tevcih idüp oğulları olmayanların timârların müstehak olan ma'zûllara ve mevcûd olmayup kılıca yarar oğulları olanlara ataları timârların derdest itdürdüp haber gönderesin varup hizmete irişmez ise anların dahi ma'zûllarından müstehak olanlara tevcih idüp tezkerelerin viresin ve bi'l-cümle kanûn-ı kadîm üzre 'amel idüp olıgeldüğine muhalif iş eylemekden hazer eyleyesin.

Ek-4: Türkmân Koyunlarına Bulaşan Hastalık Hakkındaki Hüküm (BOA, MD 35, 181/462 Tarih: 27 Ağustos 1578)

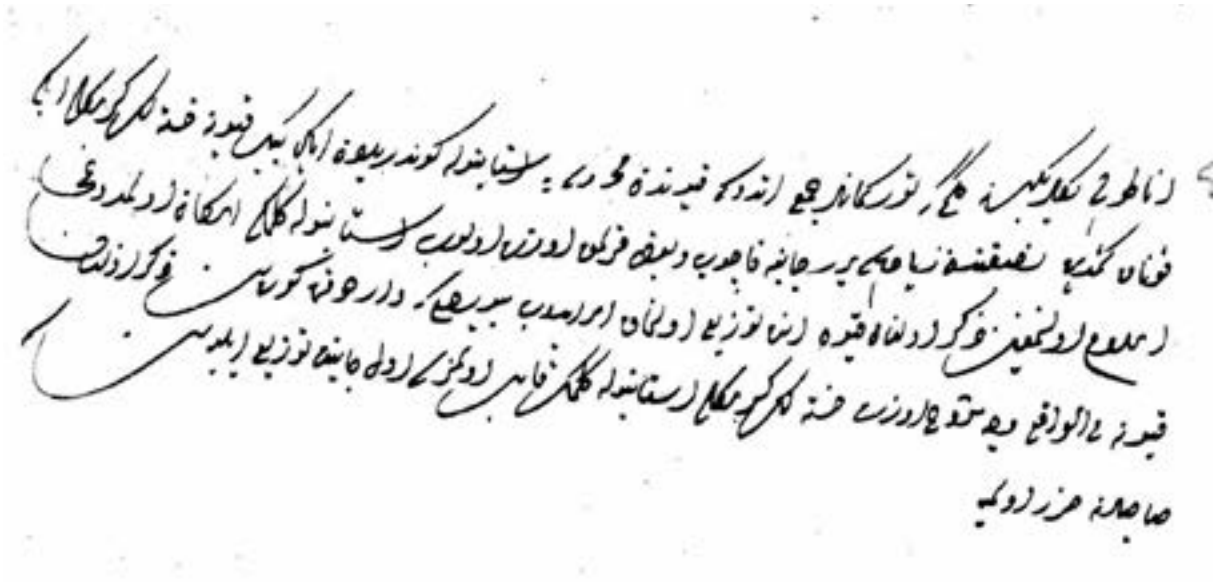

Çeviri metin:

Anadolı beğlerbeğisine hüküm ki:

Türkmânlar cem' etdüği koyundan mahrûse-i İstanbul'a gönderilen iki bin koyuna hastalık girmekle iki konak gitmedin nısfından ziyâdesi birer canibe kaçup ve ba'zı kırılmak üzre olup İstanbul'a gelmeğe imkân olmaduğı i'lâm olunmağın zikr olunan koyun anda tevzî'i olunmak emr idüp buyûrdum ki:

Vardukda göresin zikr olunan koyuna fî'l-vâki'vech-i meşrûh üzre hastalık girmekle İstanbul'a gelmek kâbil olmazsa ol cânibde tevzî'i eyleyesin.

KONYA VE ÇEVRESİNDE RİŞVAN AŞİRETİ VE İSKÂNI

Faruk SÖYLEMEZ*

ÖZET

Rişvan Aşireti'nin XIX. yüzyıldan günümüze kadar yoğun olarak yaşadığı bölgelerden birisi Konya ve çevresidir. XVI. yüzyılın başlarından itibaren Malatya sancağında yapılan tahrirlerdeki kayıtlarda varlığına rastlanan Rişvan Aşireti oymakları, tarihi süreçte batıya doğru yayılma göstererek XVII. yüzyıldan itibaren Maraş, Antep, Hatay ve Adana topraklarında yaylak-kışlak hayatı yaşamaya başlamışlardır. Bu tarihi süreçte aşiretin büyümesine paralel olarak oymak sayısında da çoğalma meydana gelmesi üzerine bir kısım oymaklar XVIII. yüzyıldan itibaren Batı Anadolu'ya göçmüşlerdir. Bir kısım Rişvan oymakları ise Adana bölgesinden Kuzeye yönelerek Orta Anadolu'ya geçmişlerdir. Özellikle Konya, Ankara, Kırşehir ve Yozgat'ın muhtelif kaza ve köylerinde yaylak-kışlak hayatları sürdürmeye başlamışlardır. Diğer bölgelerde genellikle koyunculukla uğraşan Rişvan oymakları Konya'da koyunculuğun yanı sıra önemli miktarda devecilik de yapmışlardır. Özellikle Kulu, Cihanbeyli, Paşadağı hattının koyunculuk ve deveciliğe elverişli bir coğrafi yapıya sahip olması konargöçer Rişvan Aşireti için koyunculu-

* Prof. Dr. / Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, fsoylemez@ksu.edu.tr

ğun yanı sıra devecilik yapmalarında da önemli bir faktör olmuştur.

Konya bölgesine gelen Rişvan oymakları ilk başlarda Konya'da kışlayıp Akdağ ve Uzunyayla gibi uzak yerlere yaylaya giderken, gerek Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu iskân siyaseti gerekse kendiliğinden benimsedikleri mekânları yurt tutarak zamanla yerleşik hayata geçmişlerdir. Bu nedenle bir kısım oymaklar Konya'nın Kulu ve Cihanbeyli ilçe ve köylerine yerleşirken, bir kısmı da yaylakları olan Yozgat ve Kırşehir'in kaza ve köylerinde kalarak meskûn hale gelmişlerdir.

Bu araştırmada Rişvan Aşireti'nin hangi oymaklarının Konya bölgesinde bulundukları, XIX yüzyıldan günümüze kadarki süreçte Konya'nın hangi kazaları ile köylerinde varlıklarını devam ettirdikleri ile Rişvan Aşireti'nin Konya'daki iskânı, iskân sebepleri, iskân nizamı ile iskân sırasında mahalli yöneticiler ile iskân memurlarının aşiret mensuplarına yükledikleri kanun dışı mükellefiyetler gibi hususlar üzerinde durulmaktadır. Araştırma esas itibariyle arşiv belgelerine dayandırılmaktadır. Bunun yanı sıra Konya'nın Kulu ve Cihanbeyli ilçeleri ile bu ilçelere bağlı köylerde yapılan saha araştırmaları ile Rişvan Aşireti üzerine yapılan araştırmalardan da faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Konya, Rişvan, aşiret, iskân

THE RISVAN TRIBE AND ITS SETTLEMENT IN KONYA AND ITS SURROUNDINGS

ABSTRACT

One of the regions where the Risvan Tribe intensely lived from the 19th century to the present is Konya and its surroundings. The *oymaks* of Risvan Tribe, which were found in *tahrir* registers of the districts of Malatya from the beginning of the 16th century, began to live in the summer pasture (yaylak) and winter quarters (kışlak) in the lands of Maras, Antep, Hatay, and Adana starting from the 17th century. In this process, in parallel with the growth of Risvan Tribe, while some of the *oymaks* of the tribe migrated to Western Anatolia from the 18th century, the other part turned from the Adana region to the North and went to Central Anatolia. In particular, they began to live in the summer pasture (yaylak) and winter quarters (kışlak) in various districts and villages of Konya, Ankara, Kırşehir, and Yozgat. While the Risvan Tribe were mostly involved in sheep raising in other regions, they also were involved in camel raising in Konya. In particular, the available geographical structure of the districts such as Kulu, Cihanbeyli, and Paşadağı for sheep and camel raising played an important role in economic activities of Risvan Tribe in this region.

The oymaks of Risvan Tribe that migrated to the Konya lived there during the winter months and lived in regions such as Akdağ and Uzunyayla during the summer months. They eventually settled in places they adopted both voluntarily and as a result of the settlement policy of the Ottoman Empire. Therefore, while some of the oymaks settled in the districts of Kulu and Cihanbeyli, the other part settled in the districts and villages of Yozgat and Kırşehir.

This article deals with the socio-political and economic structure of the *oymaks* of Risvan Tribe in Konya and its surroundings. Under these premises, the article examines, the name of the *oymaks* of the Risvan Tribe existed in Konya and its surroundings, their existence in the districts and villages of Konya from the 19th century to the present, the reasons and the order of their settlement in Konya, and the illegal obligations imposed on tribal members by officials. The article has attempted to explore these issues mainly based on original archival materials as well as the most recent studies derived from these same sources.on Risvan Tribe and field researches carried out in Kulu and Cihanbeyli districts of Konya.

Keywords: Konya, Risvan, tribe, settlement.

GİRİŞ

Rişvan Aşireti, XVI. yüzyıl başlarında Malatya sancağına bağlı Kâhta kazasında konargöçer olarak yaşayan bir aşiret idi. Yavuz Sultan Selim Mısır seferine çıkarken 1516'da bugünkü Adıyaman ve çevresini (Hısn-ı Mansur, Kâhta, Behisni) Osmanlı topraklarına dâhil ettikten sonra 1519 yılında ilk tahririni yaptırmıştır. Bu dönemde Rişvan Aşireti Kâhta'da kışladığı için Kâhta ile birlikte tahriri yapılmış ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 71 numarada kayıtlı defterin Kâhta kazasının tahriri kayıtlarında yer almıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1524 ve 1530'da yapılan tahrirlerde de söz konusu aşiret Kâhta kazasına tabi olarak kayıtlarda yer almıştır. Şam, Amik, Rumkale, Malatya, A'zâz, Urfa, Gerger, Kâhta, Behisni, Hısn-ı Mansur kazalarındaki konargöçer toplulukların tahririnin yer aldığı 1536 tarihli defter Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 181 numara ile kayıtlıdır. Yine Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1540 ve 1560 yılında yapılan tahrirlerde de Rişvan Aşiretine ait kayıtlara rastlanmaktadır. Ayrıca 1560 tahririndeki kayıtlarda Rişvan Aşireti'nin Malatya sancağındaki göç yolları ile kışlak ve yaylakları hakkında bilgiler de mevcuttur[1]. Böylece, XVI. yüzyılın başlarından itibaren Malatya sancağında yapılan tahrirlerdeki kayıtlarda varlığına rastlanan Rişvan Aşireti oymakları, tarihi süreçte batıya doğru yayılma göstererek XVII. yüzyıldan itibaren Maraş, Antep, Hatay ve Adana topraklarında yaylak-kışlak hayatı yaşamaya başlamışlardır. Bu tarihi süreçte aşiretin büyümesine paralel olarak oymak sayısında da çoğalma meydana gelmesi üzerine bir kısım oymaklar XVIII. yüzyıldan itibaren Batı Anadolu'ya göçmüşlerdir. Bir kısım Rişvan oymakları ise Adana bölgesinden Kuzeye yönelerek Orta Anadolu'ya geçmişlerdir. Özellikle Konya, Ankara, Kırşehir ve Yozgat'ın muhtelif kaza ve köylerinde yaylak-kışlak hayatları sürdürmeye başlamışlardır.

Yukarıdaki kısa girişten anlaşıldığı üzere, Rişvan Aşireti hakkında mevcut zengin bir arşiv malzemesinin olması dolayısıyla söz konusu aşiretin tarihsel gelişiminin izlerini sürmek son derece mümkün görünmektedir. Son yıllarda aşiretler üzerine yapılan tartışmaların da ekseriyetle aşiretlerin ilk çıkış yerlerinin neresi olduğu, hâlen meskûn olarak bulundukları mahallere ne zaman ve nereden geldikleri, mensup olunan oymağın hangi aşiretin kolları olduğu gibi hususlar üzerinde yoğunlaşması, bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde; XIX. yüzyılda Konya çevresine göçmüş ve günümüze kadar varlığını devam ettiren Rişvan Aşiretine mensup oymakları bu bağlamında ele almayı gerekli kılmaktadır. Böylece, bu çalışmada Konya'daki Rişvan Aşireti hakkında Osmanlı Arşiv belgeleri ve Konya'da Rişvan Aşireti'nin yaşadığı yerlerde yapılan saha araştırması sırasında halktan elde edilen bilgiler temelinde, söz konusu aşiretin Konya bölgesine ne zaman geldiği, Konya'da Osmanlı döneminden günümüze hangi oymakların nerelerde bulunduğu ve bu oymaklarının yaylak-kışlak hayatları ile Konya'daki iskân süreçleri gibi hususlar üzerine tartışabilmek, bu makalenin sınırlarını çizmektedir denilebilir.

KONYA'DA RİŞVAN AŞİRETİ OYMAKLARI

XVI. yüzyılın başlarından itibaren arşiv defter ve belgelerinde kayıtlarına rastladığımız Rişvan Aşireti'nin on dört olan oymak sayısı XIX. yüzyılda kırk beşe ulaşmıştır. XIX. yüzyıldan günümüze kadar oymakların genişleyerek yeni kollara ayrılması ve zamanla bunlarında oymak hatta bazen aşiret olarak adlandırılmaları sonucunda oymak sayısının günümüzde bir hayli fazlalaştığı söylenebilir. Oymakların sayısı arttıkça batıya doğru

1 Bu konuda geniş bilgi için bk. Faruk Söylemez, Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi-Rişvan Aşireti Örneği Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s. XV-XVI.

bir yayılma gösteren aşiret güneyden Batı Anadolu'ya ve oradan Rumeli'ye yayılırken bir kısım oymaklar da orta Anadolu'ya yönelmiş ve orada yaylak-kışlak hayatı yaşamaya başlamışlardır. Konya çevresine göçen oymakların tamamı değil bir kısım halkı gelmiştir. Zira Konya'nın Kulu ve Cihanbeyli'de bulunan bir oymağın aynı dönemde Adıyaman, Antep veya Kilis'te de var olduğu görülmektedir.

Belikanlı Oymağı

Rişvan Aşireti'nin Rumyanlı koluna bağlı olan Belikanlı Oymağı XVIII. yüzyılda Adıyaman, Maraş, Nizip çevrelerinde konargöçer hayatı yaşarken[2] daha sonraki süreçte bir kısım haneleri Akdağ kazasında konargöçer hayatı yaşamaya başlamışlardı[3]. XIX. yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru (1840'lı yıllarda) Belikanlı Oymağı'nın bir kısmının Konya eyaleti sınırlarında konargöçer hayatı yaşadıkları anlaşılmaktadır[4]. Belikanlı Oymağı XIX. yüzyıldan günümüze kadar Konya'daki varlığını devam ettirerek bir kısım haneleri günümüzde Kulu ilçesine bağlı Büyükkışla köyünde hayatlarını sürdürmektedirler[5].

Celikanlı Oymağı

Rişvan Aşireti'nin Celikanlı Oymağı XIX. yüzyılın ortalarında Konya'da konargöçer olarak bulunmaktaydı[6]. Ancak bir süre Konya çevresinde kaldıktan sonra Celikanlı Oymağı'nın diğer bir kısım Rişvan Oymakları gibi Konya'dan Haymana taraflarına göçtükleri anlaşılmaktadır[7]. Bu nedenle 2015 yılında Konya'nın Kulu ve Cihanbeyli ilçeleri ile bu ilçelere bağlı köylerde yaptığımız saha araştırmasında Celikanlı Oymağı'na rastlanmamıştır.

Cudikanlı Oymağı

Rişvan Aşireti'nin Cudikanlı Oymağı, XVIII. yüzyılın ilk yarısında Adana'ya tabi Cerid Türkmenleri içerisinde bulunuyorlardı[8]. Yine aynı dönemde bir kısım oymak mensubunun Hısn-ı Mansur (Adıyaman) kazasında konargöçer olarak hayatlarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır[9]. Yukarıda zikredilen mahallerin yanı sıra, Bozok ve Sivas eyaletlerinde bulundukları ifade edilmektedir[10]. Cudikanlı Oymağı'nın bir bölümü 1847-1848 yıllarında Konya'nın Esbkeşan kazasına iskân edilmişlerdir[11]. Cudikanlı Oymağı günümüzde Kulu ilçesinin Tuzyaka kasabasında meskûndur. Tuzyaka'nın eski adı Cudikan idi. Zira oymak halkı buraya yerleşirken kendi oymaklarının adını buraya vermişlerdi. Cudikanlı Oymağı yıllar önce Adıyaman'dan göç ederek Osmaniye'nin Toprakkale köyüne gelmişlerdi. Koyunculukla uğraşan Cudikanlı Oymağı mensuplarının Toprakkale'nin sıcak ikliminin koyunculuk yapmaya uygun olmaması nedeniyle oradan göç ederek Konya'nın Kulu ilçesinin Tuzyaka köyüne göç etmişlerdi. Cudikanlı Oymağı'nın Konya'daki ilk yerleşme yerinin Kulu ilçesinin Bozan köyündeki Höyük mıntıkası olduğu ifade edilmiştir. Cudikanlı Oymağı'nın büyük bir kısmı Konya'nın Kulu ilçesine yerleşirken bir bölümü de Cihanbeyli ilçesine bağlı Günyüzü kö-

2 BOA, Maraş Ahkâm Defteri, No. 1, s. 77; Cevdet Türkay, Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak Aşiret ve Cemaatler, Tercüman Kaynak Eserler Dizisi, İstanbul 1979, s. 240.

3 BOA, A.MKT.UM, Dosya: 206, Gömlek: 12.

4 BOA, İMV, No. 3088.

515.05.2015 tarihinde Kulu ilçesinin Büyükkışla köyünde 1933 doğumlu Mehmet Kılıç ile yapılan röportajda bu bilgiye ulaşılmıştır.

6 Abdullah Saydam, "Orta Anadolu'daki Aşiretlerin İskânı (1839-18539)", Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan, Samsun 1993, s. 247.

7 Halil İbrahim Uçak, Tarih İçinde Haymana, Haymanalılar Yardımlaşma ve Tanışma Derneği Yayınları, Ankara 1987, s. 155.

8 BOA, Maraş Ahkâm Defteri, No. 1, s. 77.

9 BOA, Maraş Ahkâm Defteri, No. 1, s. 295-296.

10 Türkay, Oymak Aşiret ve Cemaatler, s. 280.

11 BOA, İMV, No. 3088; Saydam, Aşiretlerin İskânı, s. 247.

yüne yerleşmiş[12] ve günümüze kadar buradaki varlığını sürdürmüşlerdir.

Hacebanlı (Hacevanlı) Oymağı

Konya'nın Kulu ve Cihanbeyli ilçelerinde varlığını günümüze kadar devam ettiren oymaklardan birisi de Hacebanlı oymağıdır. Rişvan Aşireti'ne tabi Hacebanlı Oymağı'nın, genellikle halk arasında "Hacevanlı" şeklinde de telaffuz edildiği görülmektedir. Söz konusu oymağın bir kısmı XVIII. yüzyılın ilk yarısında Hısn-ı Mansur kazasında meskûn idi[13]. Hacebanlı Oymağı XVIII. yüzyılda daha çok Malatya sancağı[14] ve Orta Anadolu'da konargöçer olarak yaşamaktaydı[15]. Hacebanlı Oymağı'nın bir kısmı 1760'lı yıllarda Divriği kazası çevresinde bulunuyorlardı.[16] XIX. yüzyılın ilk yarısında Bozok, Kırşehir, Ankara ve Haymana kazalarında kışlamakta idi. Hacebanlı Oymağı'nın bir bölümü günümüzde Konya'nın Kulu ilçesine bağlı Gökler köyünde meskûndurlar[17].

Hacılar Oymağı

Rişvan Aşireti'nin XVI. yüzyıl cemaatleri arasında rastlanmamakla beraber, Hacılar Oymağı'nın XVI. yüzyıldan sonraki dönemlerdeki oymaklar içerisinde en eski cemaatlerinden olduğu tahmin edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin muhtelif kaza ve sancaklarında gerek yerleşik olarak, gerekse konargöçer durumda hayatlarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Ağırlıklı olarak Orta Anadolu'da olmak üzere; güneyde Anamur kazasından, kuzeydeki Sinop sancağına; doğuda Malatya'dan başlayarak, Kütahya ve İzmir'e; Rumeli'de Edirne[18] ve Varna'ya[19] kadar bir çok yerde bulunmaktaydılar.[20]

Hacılar Oymağı'nın bir kısmının, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ankara'ya tabi Haymana kazasında meskûn oldukları anlaşılmaktadır[21]. Hacılar Oymağı, Orta Anadolu'da; Kayseri çevresinde yaylak-kışlak hayatı yaşadığı, nihayet bugünkü Hacılar köyüne yerleşerek, buraya adını verdiği anlaşılmaktadır[22].

Rişvan Aşireti'nden Konya'nın Esbkeşan (Cihanbeyli) kazasına 1847 yılında Hacılar Oymağı'na mensup 125 hane diğer oymaklarla karışık olarak iskân edilmişlerdir[23]. Hacılar Oymağı'nın 1847-1848 yıllarında Konya'nın Esbkeşan kazasında kışladıkları[24] ancak 1861 yılında Konya sancağına tabi Esbkeşan kazasında bulunan Hacılar Oymağı'nın Ankara sancağına nakledilerek orada yerleştirildiği anlaşılmaktadır[25].

Halikanlı Oymağı

Rişvan Aşireti'nin Halikanlı Oymağı XIX. yüzyılda Konya eyaleti ile Sivas arasındaki bölgede yaylak-kışlak hayatı sürdürmekteydi[26]. Hali-

12 Bu bilgiler 16.05.2015 yılında Kulu İlçesi Tuzyaka Beldesi'nde yaptığımız saha araştırması sırasında Hilmi Kan'ın anlattıklarına dayanmaktadır.

13 BOA, Maraş Ahkâm Defteri, No. 1, s. 295-296.

14 BOA, Maraş Ahkâm Defteri, No. 1, s. 77.

15 BOA, İMV, No. 407; Türkay, Oymak Aşiret ve Cemaatler, s. 388-389.

16 BOA, MD, No. 164, s. 325.

17 15.05.2015 tarihinde Kulu ilçesinin Büyükkışla köyünde 1933 doğumlu Mehmet Kılıç ile yapılan röportajda bu bilgiye ulaşılmıştır.

18 M. Tayyib Gökbilgin, Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihân, İstanbul 1957, s. 120; Faruk Söylemez, "Rişvan Aşireti'nin Cemaat, Şahıs ve Yer adları Üzerine Bir Değerlendirme", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 12 (Bahar 2002), Kayseri 2002, s. 45.

19 Gökbilgin, Rumeli'de Yürükler, s. 154.

20 Türkay, Oymak Aşiret ve Cemaatler, s. 394-395;

21 BOA, A.MKT.UM, Dosya: 330, Gömlek: 50.

22 Mübahat S. Kütükoğlu, "XVI. Yüzyıl İzmir Kazası'nda Cemaat Adı Taşıyan Köyler", V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler (İstanbul 21-25 Ağustos 1989), Ankara 1990, s. 500; Emir Kalkan, "Kayseri'de Yerleşen Türk Toplulukları", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 17 (Nisan 1982), İstanbul 1982, s. 89.

23 BOA, İMV, No. 3088.

24 BOA, İMV, No. 3088.

25 BOA, A. MKT. MVL., Dosya: 142, Gömlek: 31.

26 BOA, İMV, No. 3088.

kanlı Oymağı'nin bir kısmı Ankara'ya tabi Haymana kazasında bulunuyordu[27]. Bunun dışında Anadolu'nun muhtelif yerlerinde de yaşadıkları anlaşılmaktadır[28]. Bugün Malatya'da Halikanlı Oymağı mensupları yerleşik olarak bulunmaktadırlar. Günümüzde Malatya'nın dışında Halikanlı Oymağı yoğun olarak Konya'da bulunmaktadır. Halikanlı Oymağı mensupları özellikle Konya'nın Kulu ilçesine bağlı Karacadağ köyünde; Cihanbeyli ilçesinin Sağlık köyünde yaklaşık 200 hane, Gölyazı (Dondurma) köyünde; Günyüzü köyünde Cüdikanlı Oymağı ile birlikte, Taşpınar köyünde Belikanlı Oymağı ile birlikte, Oğuzeli köyünde bilhassa Tömek mahallesi ve yaylası olarak zikredilen mıntıkada ve Yapalı (Kamber) köyünde bulunmaktadırlar[29].

Rişvan Aşireti ahalisinden kimisinin koyunculuk yaparak, bazı oymaklarının koyunculuğun yanı sıra madenlere kömür taşıma, devlete şahin yetiştirme ve askerin ok ihtiyacını karşılama gibi faaliyetlerle bir şekilde Osmanlı Devleti'nin ekonomisine katkıda bulundukları anlaşılmaktadır. Bütün bunlara ilave olarak, Rişvan Aşireti mensuplarının ticaretle de uğraştıkları görülmektedir. Bulundukları bölgeye göre muhtelif ticari faaliyette bulunan Aşiret mensuplarının Konya'da bulunanların tuz ticareti anlaşılmaktadır. Bu nedenle çok sayıda deve besledikleri görülmektedir[30]. Meselâ, Rişvan Aşireti'nden Savranbaşı Osman b. Mustafa 15 nefer hizmetkârıyla Afyonkarahisar yöresinde 70 deve yükü tuz satmış ve Karahisar (Afyonkarahisar)'a gelerek burada bir gün kaldıktan sonra Aydın tarafına hareket ettiği arşiv belgesinde ifade edilmektedir[31]. Arşiv belgelerindeki kayıtların günümüzde Konya'nın Tuz Gölü'ne yakın köylerinde yaşayan Rişvan mensuplarının anlattıkları ile örtüşmektedir. Örneğin Cihanbeyli ilçesinin Gölyazı köyünde meskûn Rişvan Halikanlı Oymağı halkından Mehmet Olcay (Koyuncu)'ın dedesi 1880 doğumlu Yusuf Koyuncu'nun XX. Yüzyılın başlarında develerle tuz ticareti ve taşımacılığı yaptığını; Tuz Gölü'nden aldığı tuzu Aydın, Denizli ve İzmir taraflarına develerle naklederek sattığını ifade etmiştir[32]. Yine Gölyazı köyünden Bilal Çolak deve kervanı ile Ankara, Beypazarı, Haymana, ve Polatlı taraflarına tuz nakliyatı yaptığını, Halikanlı Oymağı mensuplarının koyunculuğun yanı sıra develerle taşımacılık da yaptıklarını ifade etmiştir[33]. Halikanlı Oymağı halkından Hacı Apaydın Aydın, Söke, Denizli ve Çukurova taraflarına tuz nakliyatı yaptığını; Batı Anadolu'ya deve kervanıyla yaptıkları yolculuğun kırk beş ile yetmiş gün arasında değiştiğini, genellikle tuzu kuru incir, kuru üzüm ve pirinç ile takas ettiklerini ifade etmiştir[34].

Okçuyanlı Oymağı

Rişvan Aşireti'nden olan Okçuyanlı Oymağı'nın bir kısmı 1840'lı yıllarda Konya eyaleti sınırları dâhilinde bulunuyordu[35]. Konya'nın yanı sıra söz konusu oymağın bir bölümü aynı tarihlerde Kırşehir ve Yozgat arasındaki bölgede yaylak-kışlak hayatı yaşarken[36]oymağın bir kısmının Hısn-ı Mansur ve Malatya sancağında bulunduğu görül-

27 Halil İbrahim Uçak, Tarih İçinde Haymana, Ankara 1987, s. 155.

28 Türkay, Oymak Aşiret ve Cemaatler, s. 401.

29 Bu bilgiler 16.05.2015 yılında Cihanbeyli'de yaptığımız saha araştırması sırasında 1950 Sağlık köyü doğumlu Hasan Çetinkaya'nın anlattıklarına dayanmaktadır.

30 Rişvan Aşireti'nin sahip olduğu develer hakkında bir fikir vermesi bakımından bk. Söylemez, Aşiret Yönetimi, s.97-100.

31 BOA, Kamil Kepeci, Tahvil Kalemi, No. 843, v. 4a.

32 Bu bilgiler Gölyazı köyü Birim Müdürü ve Halikanlı Oymağı'ndan Mehmet Olcay (Koyuncu) ile 16.05.2015 tarihinde yapılan görüşmede kaydedilmiştir.

33 Bu bilgiler Gölyazı köyünde 16.05.2015 tarihinde 1926 doğumlu Bilal Çelik ile yapılan görüşmede kaydedilmiştir.

34 Gölyazı köyünde 16.05.2015 tarihinde Hacı Apaydın ile yapılan görüşmede kaydedilmiştir.

35 BOA, İMV, No. 3088.

36 BOA, İMV, No. 407.

mektedir[37]. Okçuyanlı Oymağı'nın bir bölümü ise 1844'te aşiretlerinden ayrılarak Trablusşam eyaleti ile Antakya havalisine gidip yerleşmişlerdir[38]. XIX. yüzyılın ortalarında Konya'da bulunan Okçuyanlı Oymağı'nın Kırşehir ve Yozgat'a göçtüğü ve oralarda konargöçer hayatı yaşadığı anlaşılmaktadır. Günümüzde Kırşehir'in Çiçekdağı ilçesinin Acı, Alan, Avanoğlu ve Konurkale köyleri ile Yozgat'ın Yerköy ilçesinin merkezi ile Kocaoğlu, Hacı çeşmesi ve Belkavak köylerinde bulunmaktadırlar. Söz konusu köylerde bulunan Okçuyanlı Oymağı mensuplarından bir kısmı halen koyunculuk yapmaktadır[39].

Ömeranlı Oymağı

Rişvan Aşireti'ne mensup olup Konya'da bulunan oymaklardan birisi de Ömerânlı Oymağı'dır. Söz konusu oymak XVI. yüzyılda Hacı Ömerli Cemaati olarak tahrir kayıtlarında yer almış ve bu oymağın diğer adının "Kaytanlı" olduğu belirtiliştir[40]. Ancak XVI. yüzyıldan sonraki belgelerde Hacı Ömerli adı "Ömeranlı" şeklinde bir değişime uğradığı anlaşılmaktadır. Bu cemaatin 1519, 1524 ve 1536 tahrirlerinde Hacı Ömerli imlâsıyla yazılmış olduğu, sonraki devirlerde bu adın değişikliğe uğrayarak "Ömerler "anlamına gelen Ömeranlı" cemaati olarak belgelere geçmiş olduğu tahmin edilmektedir[41].

Ömeranlı Oymağı'nın da diğer birçok Rişvan oymağı gibi XVI. yüzyılda Malatya sancağında konargöçer hayatı yaşadığı, sonraki yüzyıllarda Anadolu'nun değişik bölgelerine dağıldığı ve bu arada XIX. yüzyılın başlarından itibaren Konya bölgesine geldikleri düşünülmektedir. Zira hem arşiv belgelerindeki kayıtlar hem de yapılan saha araştırmalarında elde edilen veriler bu durumu doğrulamaktadır. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Konya çevresine gelen Ömeranlı Oymağı'nın diğer bir kısım Rişvan oymakları ile birtakım eşkıyalık hareketlerinde bulunmaları üzerine zorunlu iskâna tabi tutuldukları anlaşılmaktadır. Bu cümleden olarak XIX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Konya'da konargöçer olarak hayatlarını sürdüren Rişvan Aşireti'nin Celikanlı Oymağı'ndan 100 hane, Şefikanlı Oymağı'ndan 33 hane, Ömeranlı Oymağı'ndan 30 hane, Belikanlı Oymağı'ndan 25 hane ve Mülûkanlı Oymağı'ndan 10 hane iskân edildiler[42]. Yine Rişvan Aşireti oymaklarından Konya'nın Esbkeşan kazasına 1848 yılında iskân ettirilmesi düşünülen Celikanlı, Şefikanlı, Ömeranlı, Belikanlı ve Mülûkanlı oymaklarına ait toplam 232 hane nüfus mevcuttu[43].

XIX. yüzyılın ortalarında Konya'da bulunan Ömeranlı Oymağı'nın bölgede önemli bir güce sahip olduğu Konya Müşiri Hacı Ali Paşanın sadarete gönderdiği 7 Ocak 1849 (12 Safer 1265) tarihli yazısından anlaşılmaktadır[44].

Söz konusu yazıda Rişvan, Türkanlı ve Şehbezenli aşiretlerinden bir takım şahısların eşkıyalık yaptıkları; Aksaray köylülerinin hayvanlarını gasp ettikleri, Kozlu köyü muhtarının oğlunun ve yedi sekiz koyun tüccarının önlerine çıkarak üzerlerinde mevcut olan para ve eşyalarını alıp, muhtarın oğlunu da öldüresiye dövdüklerini, Konya Meclisi'ne gelen birkaç ihtiyarın ifadeleri ve Aksaray Meclisi'nden kendisine gönderilen bir yazıdan anlaşıldığını ifade etmiştir[45]. Gasp edilen malların eşkıyadan geri alınması ve eşkıyanın bu tür taş-

37 Türkay, Oymak Aşiret ve Cemaatler, s. 611.

38 BOA, Maraş Ahkâm Defteri, No. 1, s. 77.

39 Bu bilgiler 20.01.2014'te Çiçekdağı İlçesi ve köylerinde yaptığımız saha araştırması sırasında Çiçekdağı İlçesine bağlı Acı köyü Muhtarı Mustafa Kurt'tan alınmıştır.

40 BOA, TD, No. 181, s. 208.

41 Söylemez, Aşiret Yönetimi, s. 20.

42 Saydam, Aşiretlerin İskânı, s. 247.

43 BOA, İMV, No. 3088.

44 BOA, İMV, No. 110.

45 BOA, İMV, No. 110.

kınlıklarının önlenmesi talep ediliyordu. Durum Meclis-i Vâlâ'da görüşülmüş ve Konya Muşiri Hacı Ali Paşa'nın dairesi sergerdelerinden Hurşid Ağa 60 kadar süvari ile gasp edilen malları tahsil etmek üzere görevlendirilmiştir. Hurşid Ağa, Kulu köyünde Derbent Ağası ve Türkanlı Aşireti beyi ile yaptığı görüşmede söz konusu eşkıyanın Rişvan Aşireti'ne mensup olduğu anlaşıldı. Rişvan Aşireti'nden birkaç muhtar aracılığıyla eşkıyadan gasp edilen eşya talep edildiğinde, söz konusu şahıslar eşyanın iadesini ret ederek askerlerle çatışmaya girdiler. Çatışmada bir asker yaralandı, eşkıyadan biri de öldürüldü. Askerle daha fazla çatışmayı göze alamayan eşkıya Rişvan Aşireti'nin Ömeranlı Oymağı'na sığınarak izini kaybettirdi. Ömeranlı Oymağı'nın kendisine sığınan bu şahıslara sahip çıkması üzerine eşkıya takibinden vazgeçildi. Zira Ömeranlı Oymağı içerisinde bulunan eşkıyanın üzerine gidilmesi durumunda, bütün oymağın çatışmaya katılacağı muhtemel olduğundan son derece vahim sonuçlara yol açabilirdi. Konunun hassasiyeti Konya müşirine bildirildiğinde, her ne kadar o anda eşkıyanın hakkından gelinmek mümkün ise de bunun pek uygun olmayacağı, bu sebeple askerin geri çekilmesi ve münasip zaman ve zeminin beklenmesinin gerektiği askere bildirilmesi üzerine eşkıya takibinden vazgeçildi[46].

Ömeranlı Oymağı günümüzde Konya'nın Kulu ilçesine bağlı Ömeranlı (Tavşançalı), Beşkardeş, Tavlıören ve Atlar köyünde meskûndur. Konya'daki Ömeranlı Oymağı'nın ilk yerleştiği yerin Atlar köyü olduğu ifade edilmektedir[47].

Mülûkanlı Oymağı

Rişvan Aşireti'nin Celikanlı, Şefikanlı, Ömeranlı, Belikanlı ve Mülûkanlı oymakları ait toplam 232 hane 1848 yılında Konya Esbkeşan kazasına iskân ettirilmesi düşünülüyordu[48]. Yine aynı yıllarda Rişvan Aşiretine tabi Mülûkanlı Oymağı'nın Bozok sancağı köyleri ile Mamalı ve Süleymanlı kazalarına ikişer-üçer hane şeklinde parçalanarak iskân edildikleri görülmektedir[49]. Celikanlı ve Mülûkanlı gibi bir kısın Rişvan oymaklarının XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Konya bölgesine geldikleri ancak buralarda fazla bir zaman kalmayarak Celikanlı Oymağı'nın Haymana taraflarına Mülûkanlı Oymağı'nın ise daha çok Yozgat bölgesine gittiği anlaşılmaktadır. Gerek arşiv belgelerinden gerekse 2014 yılında Yozgat'ın kaza ve köylerinde yaptığımız saha araştırmalarında ulaştığımız bilgiler bunu doğrulamaktadır. Günümüzde Yozgat'ın Yerköy ilçesi ve Buruncuk, Arifioğlu ve Sekili köylerinde yoğun olarak Mülûkanlı Oymağı yaşamaktadır[50].

Nasırlı Oymağı

Rişvan Aşireti'nden Nasırlı Oymağı'nın 1847-1848 yıllarında Konya'nın Esbkeşan (Cihanbeyli) kazasında kışladıkları anlaşılmaktadır[51].

Nasırlı Oymağı günümüzde Konya'nın Kulu İlçesine bağlı Şerefli köyü[52] ile Cihanbeyli ilçesine bağlı Yeniceoba beldesi ve Kuşça köyünde[53] meskûndur.

Şefikanlı Oymağı

Rişvan Aşireti'nden Şefikanlı Oymağı'nın XIX. yüzyılın ortalarında Konya'nın Esbkeşan (Ci-

46 Söylemez, Aşiret Yönetimi, s. 63-64.

4715.05.2015 tarihinde Kulu ilçesinin Büyükkışla köyünde 1933 doğumlu Mehmet Kılıç ile yapılan röportajda bu bilgiye ulaşılmıştır.

48 BOA, İMV, nr. 3088.

49 Saydam, Aşiretlerin İskânı, s. 246.

50 Bu bilgiler Yozgat'ın Yerköy İlçesine bağı Buruncuk köyü 1924 doğumlu ve Rişvan Aşireti'nin Mülûkanlı Oymağı'ndan Hasan Arık'ın anlattıklarına dayanmaktadır.

51 BOA, İMV, No. 3088.

52 Bu bilgiler 16.05.2015 yılında Kulu ilçesi Tuzyaka Beldesi'nde yaptığımız saha araştırması sırasında Hilmi Kan'ın anlattıklarına dayanmaktadır.

53 Bu bilgiler 16.05.2015 yılında Cihanbeyli'de yaptığımız saha araştırması sırasında 1950 Sağlık köyü doğumlu Hasan Çetinkaya'nın anlattıklarına dayanmaktadır.

hanbeyli) kazasında kışladıkları anlaşılmaktadır[54]. Bu cümleden olarak Şefikanlı Oymağı'ndan 110 hane 1847 yılında Konya çevresine iskân edilmiş 1848 yılında ise aynı oymaktan 33 hane Konya'nın Esbkeşan (Cihanbeyli) kazasına yerleştirilmiştir[55].

Şefikanlı Oymağı günümüzde Konya'nın Kulu ilçesine bağlı Zincirlikuyu, Celep ve Güzelyayla köylerinde; Cihanbeyli ilçesinin Bulduk köyünde meskûndur.

RİŞVAN AŞİRETİ'NİN KONYA'DA İSKÂNI

İskân Sebepleri

Osmanlı Devleti'nin konargöçer aşiretleri iskâna tabi tutmasının; yerleşik halka zarar vermeleri, çeşitli nedenlerle harap olmuş ve ahalisi dağılmış boş alanları imar etmek ve ziraata açmak, bir takım eşkıya gruplarına katılan aşiret eşkıyasına karşı yerleşiklerin ekili topraklarını ve hayvanlarını korumak, konargöçer aşiretlerin yerleştirildikleri alanların darlığı sebebiyle bir kısmının buradan kaldırılarak başka topraklara iskân edilmeleri[56] gibi birçok nedeni bulunmaktadır. Bütün bu nedenler üzerinde durmak bu çalışmanın sınırlarını aşacağından, burada sadece Konya'da yapılan iskanların sebepleri örneklerle ortaya konmaya çalışılacaktır.

Rişvan Aşireti de diğer Türkmen aşiretleri gibi yaylak-kışlak hayatı yaşıyordu. Bahar geldiğinde yaylağa giderken yol güzergâhında bulunan köylerin ekinlerine ister istemez zarar veriyordu. Koyun sürülerinin kalabalık oluşu ve geçiş yollarının darlığı gibi nedenlerden ötürü halkın ekinlerine istemeyerek de olsa zararları dokunmakta ve bu da konargöçerlerle yerleşik halk arasında çatışmalara sebebiyet vermekteydi. Devletin iç huzurunu bozan bu hâdiseler karşısında yöneticiler çareyi konargöçerleri iskân etmede buluyordu.

Konya, Ankara ve Bozok taraflarında kışlayıp yaz mevsiminde buralara uzak bir mesafede bulunan Uzunyayla'ya gitmekte olan Rişvan ve Afşar aşiretleri halkın ekinlerine zarar veriyorlardı. Bu nedenle Ankara valisi Vecihi Mehmet Paşa 15 Temmuz 1849 (24 Şaban 1265) tarihinde saltanata yazdığı bir yazıda; ziraatla uğraşan halkın rahat ve huzurunun sağlanması için mezkûr aşiretlerin bir an önce iskân edilmelerinin gerekli olduğunu ifade ediyordu[57].

Sivas valisi Seyyid İbrahim Bey'in saltanata sunduğu bir arzda, Rişvan Aşireti'nin Baharda Sivas'a on iki saat mesafede bulunan Uzunyayla'ya çıktıklarını ve Güz mevsiminde de kışlakları olan Konya taraflarındaki Paşadağı'na gidip kışladıklarını, aşiretin yaylak-kışlak arasında gidiş-gelişleri esnasında Sivas'ın köylülerine zarar verdiklerini, bu nedenle söz konusu aşiretlerin iskân edilmeleri gerektiğini belirtmiştir[58].

İskân Süreci

XVI. yüzyılın başlarında Malatya sancağında konargöçer hayatı yaşayan Rişvan aşireti oymaklarının zamanla aşiret nüfusunsun artmasına paralel olarak koyun sayılarının da artması neticesinde hem kışladıkları Kâhta'ya sığmaz olmuşlar hem de yayladıkları Malatya'nın Beydağlarının güney kısmındaki yaylalar dar gelmeye başlamıştı. Bu nedenle XVII. yüzyıldan itibaren Besni'ye doğru yayılma gösteren aşiret oymaklarından bir kısmı belli bir süre sonra Maraş'a doğru ilerlemeye başladılar. Yaklaşık iki yüz yıl boyunca Maraş, Antep, Urfa ve Hatay çevresindeki ovalarda kışlayıp Uzunyayla'da yaylayan Rişvan Aşireti'nin bir kısım oymakları XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Adana'ya doğru göçerek belli bir süre Toprakkale çevresinde kaldıktan sonra bir kısmı Batı Anadolu'ya doğru gö-

54 BOA, İMV, No. 3088.

55 Söylemez, Aşiret Yönetimi, s. 163-164.

56 Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı, Eren Yayınları, Yayınları, İstanbul 1987, s. 39-52; Söylemez, Aşiret Yönetimi, s. 163-172.

57 BOA, İMV, No. 3616.

58 BOA, HH, No. 22289-E.

çerken XIX: yüzyılın başlarından itibaren bir kısım aşiret mensupları da muhtemelen iklim şartlarının koyunculuğa elverişli olmamasından dolayı Konya taraflarına göç etmişlerdir. Rişvan Aşireti'nin Konya çevresine gelişi ve dolayısıyla Orta Anadolu'ya yerleşmesi bu aşamalardan geçerek tamamlanmıştır. Arşiv belgelerindeki kayıtlar Rişvan Aşireti'nin Konya ve çevresindeki varlığını XIX. yüzyılda olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra 2014 yılında Rişvan Aşireti mensuplarının yaşamakta olduğu Konya'nın Kulu ve Cihanbeyli ilçelerinde ve bağlı köylerde yaptığımız saha araştırmalarında halkın bu konuda anlattıkları da arşiv belgelerini doğrulamaktadır. Rişvan Aşireti'nin Konya bölgesine yerleşmeleri zorunlu bir iskân sonucu değil kendilerinin ihtiyaç duydukları iklim şartları ve otlakların elverişli olmasındandır. Ancak XIX. yüzyıl boyunca koyunculukla uğraşan bu konargöçer zümrenin başta yerleşiklerin ekili alanlarına verdikleri zararlar ve diğer birtakım nedenlerden dolayı valiler tarafından iskâna tabi tutuldukları görülmektedir. Özellikle Konya'nın Kulu ve Esbkeşan (Cihanbeyli) kazasının köylerine yoğun olarak Rişvan halkın çeşitli dönemlerde ve muhtelif sayılarda yerleştirildikleri anlaşılmaktadır. Bu cümleden olarak, Rişvan konargöçerlerine ait bir kısım haneler 1842 yılında Konya eyaleti topraklarında iskân edildiler[59].

Konya valisi Sirozlu İbrahim Paşa, bu göreve geldiği 1843 yılında, Rişvan Aşireti'ne mensup 1600 haneyi Esbkeşan kazası başta olmak üzere Konya'nın diğer uygun yerlerine iskân etmişti. Ancak iskân sonrasında devlet tarafından gerekli kontrol ve yoklamalar yapılmaması nedeniyle kısa bir süre sonra aşiret mensupları fırsat buldukça iskân edildikleri mahalleri terk ederek Sivas taraflarına kaçıyorlardı. Konya çevresinde iskân edilen Rişvan Aşireti mensuplarından 1848 yılında 1600 haneden sadece 200 hane kalmıştı[60].

Konya ve çevresinde yaylak-kışlak hayatı yaşayan Rişvan oymakları XIX. yüzyılın ortalarına doğru peyderpey iskân ediliyordu. Bu cümleden olarak Rişvan Aşireti'nden Konya'nın Esbkeşan kazasına 1847 senesinde Nasırlı ve Hacılar oymaklarına mensup 125 hane, Şefikanlı Oymağından 110 hane ve Cudikânlı Oymağına mensup 50 hane olmak üzere toplam 285 hane yerleştirilmeleri düşünülüyordu[61]. Yine Rişvan Aşireti oymaklarından Celikanlı, Şefikanlı, Ömeranlı, Belikanlı ve Mülûkanlı oymaklarına ait toplam 232 hane nüfus 1848 yılına ait Konya Esbkeşan kazasına iskân ettirilmesi düşünülüyordu[62].

Konya yöresinde bulunan Rişvan Aşireti'ne mensup oymaklardan bir kısmı yukarıda ifade edildiği gibi 1842 ve 1843 yıllarında iskân edilmişti. Ancak çeşitli sebeplerden dolayı iskândan kaçmışlardı. 1846-1847 yıllarında tekrar iskân mahallerine döndürülen söz konusu aşiretin Nasırlı Oymağı'ndan 125 hane, Şefikânlı Oymağı'ndan 110 hane, Cudikânlı Oymağı'na ait 50 hane; 1847-1848 yıllarında ise, Celikanlı Oymağı'ndan 100 hane, Şefikanlı Oymağı'ndan 33 hane, Ömeranlı Oymağı'ndan 30 hane, Belikanlı Oymağı'ndan 25 hane ve Mülûkanlı Oymağı'ndan 10 hane iskân edildiler[63]. Bu bağlamda Ankara valisi Vecihi Mehmet Paşa'nın saltanat merkezine gönderdiği 24 Şaban 1265/15 Temmuz 1849 tarihli bir arizasından anlaşıldığına göre, Rişvan Aşireti'nin Konya Ovası'nda 1000 hane bulunmaktaydı[64]. XIX. yüzyılın ikinci yarısının sonlarına yaklaştıkça Rişvan Aşireti'nin Konya bölgesindeki yerleşmesinin ve dolayısıyla

59 BOA, CZ, No. 2946.

60 Saydam, Aşiretlerin İskânı, s. 46; Faruk Söylemez, Aşiret Yönetimi, s. 170.

61 BOA, İMV, No. 3088.

62 BOA, İMV, No. 3088.

63 Saydam, Aşiretlerin İskânı, s. 247.

64 BOA, İMV, No. 3616; Suat Dede, "From Nomadism To Sedentary Life In Central Anatolia: The Case of Risvan Tribe (1830–1932)", Master Thesis, Department Of History, Ihsan Doğramacı Bilkent University, Ankara 2011, s. 65.

nüfusunun attığı görülmektedir. Osmanlı Devleti tarafından yaptırılan 1880 (Rumî 1295) yılındaki nüfus sayımı kayıtlarına göre Rişvan Aşireti'nin sadece Konya vilâyeti Esbkeşan kazasında 1200 hane ve bu hanelere ait 4700 nüfusunun olduğu tespit edilmiştir[65].

İskân Metodu

Osmanlı Devleti, aşiretleri iskân ettirirken **g**enellikle aşiretlerin boy beyleri ile anlaşarak, onları iskâna ikna etmek suretiyle herhangi bir çatışmaya gidilmeden işin suhuletle halledilmesi yoluna başvurmuşlardır. Bu bağlamda arazi, öküz ve tohum verme vaadinde bulunmak suretiyle onları iskâna tabi tuttuğu görülmektedir. Devletin genel politikası kimseyi incitmeden hem yerleşik halkı aşiretlerin ve hayvanlarının zararlarından korumak, hem de aşiretleri bir nizam altına almak gayesiyle iskânı gerçekleştirmekti. Rişvan Aşireti'nin mensuplarının büyük çoğunluğunun kendi istekleri ile iskâna tabi oldukları anlaşılmaktadır. Meselâ, Ankara valisi Vecihi Mehmet Paşa 15 Temmuz 1849 (24 Şaban 1265) tarihli bir arizasında şu görüşlere yer vermiştir: Rişvan ve saire aşiretlerin iskânlarının anlatıldığı gibi çok zor olmadığı, bunların içerisinde her ne kadar birtakım edepsiz kişiler mevcut iseler de, içlerinde dürüst, namuslu ve iskânı kendi rızalarıyla isteyenler çoğunluktadır. Bunlardan Rişvan Aşireti'nden 150 hane Ankara'nın Budaközeri kazasında, 500 hane kadarı Kırşehri sancağına bağlı Çiçekdağı'nda, 150 hane Aksaray sancağına tabi Kağamhisar kazasında 150 hane kadarı Bozok sancağına bağlı Sorgun kazasında, 1000 hane kadarı Konya Ovası'nda kışlamakta oldukları, bunların çoğunun kendi istekleriyle iskâna tabi olacakları ve ehli namus oldukları ifade edilmiştir[66].

Konya'ya bağlı Paşadağı'nda kışlayan, yaz aylarında ise Sivas'a bağlı Uzunyayla'da yaylayan Rişvan Aşireti'nin iskânı ile ilgili olarak Sivas valisi Seyyid İbrahim Bey bir iskân planı sunmuştur. Buna göre söz konusu aşiretin kışın kışlaklarında sabit duracağından Sivas tarafından kendi kuvvetleri, Kayseri, Bozok ve Ankara mutasarrıfları ise kendi sorumluluk alanlarından aşireti sıkıştırarak, aşiretin sahip olduğu deve, koyun ve çadırlara devlet adına el konulacak kendilerinde kalan karasığır gibi hayvanlarına vesaire mallarına dokunulmayacaktı. Bu durumda ellerinde koyun ve develeri ile barınacak çadırları olmayan aşiret mensupları, Sivas eyaletine tabi kaza ve köylere iskân edilerek, kendilerinde bırakılan sığırlarla devlet tarafından temin edilecek çift-çubuk araçlarıyla ziraatla meşgul olmak zorunda kalarak, yerleşik hayatı benimseyecekleri ifade ediliyordu[67].

Orta Anadolu'da bulunan Rişvan Aşireti'nden 1000 kadar hanenin Konya valisi tarafından 1849 yılında iskân edilmeleri konusunda Ankara valisi Vecihî Mehmet Paşa 15 Temmuz 1849 (24 Şaban 1265) tarihli bir yazı ile saltanata bildirilmişti.[68] Buna göre Rişvan A**şireti**'nin Konya'da bulunan 1000 hanesinden Konya ile Ankara arasındaki Paşadağı'nda konargöçer durumda olan 600 hanesi Ankara'nın Haymanateyn ve Tabanlı kazalarına iskân edildiler. Geriye kalan 400 hanenin ise Konya'ya tabi kazaların köylerine üçer beşer hane şeklinde iskân edilmeleri uygun görüldü[69].

Konya'nın Esbkeşan kazasında 1848 yılına kadar kışlayan Rişvan Aşireti'nden Şefikanlı, Cudikanlı, Nasırlı ve Hacılar oymağı[70] halkının bir kısmının 1861 yılında buradan Ankara sancağına nakledilerek orada iskân edildiği anlaşılmaktadır[71].

65 BOA, İMV, No. 3616.

66 BOA, İMV, No. 3616; Söylemez, Aşiret Yönetimi, s. 176.

67 BOA, HH, No. 22289-E; Söylemez, Aşiret Yönetimi, s. 180.

68 BOA, İMV, No. 3616.

69 BOA, İMV, No. 3812.

70 BOA, İMV, No. 3088.

71 BOA, A. MKT. MVL., Dosya: 142, Gömlek: 31.

Orta Anadolu'da bulunan Rişvan Aşireti XIX. yüzyılın ortalarında Konya, Ankara ve Bozok (Yozgat) sancaklarının kaza ve köylerinde kışlamakta ve yazın kışlaklarına gayet uzak bir mesafede bulunan Uzunyayla'ya gidip yaylamaktaydılar[72]. Bunlardan Konya Ovası'nda kışlayan 1000 kadar hane Uzunyayla'ya gitmekten vazgeçerek Üçkapılı[73] Yaylası'na gitmeyi tercih etmişlerdir[74]

İskân Sırasında Aşirete Yüklenen Kanun Dışı Mükellefiyetler

Konargöçer aşiretlerin iskânı sırasında hem aşiret halkı için hem de devlet açısından bir çok güçlükler ortaya çıkmıştır. Konargöçer aşiretlerin yüzyıllarca alışkın oldukları hayat tarzından vazgeçip yeni bir duruma alışmaları çok ağır olmuştur. Buna ilaveten mahalli yöneticilerin ve iskânda görevli memurların hukuk dışı uygulamaları da aşiretlerin iskândan kaçmalarına neden olmuştur. Konya havalisinde meskûn bulunan Rişvan Aşireti'nden bir kısım oymakların Sivas'a nakledilerek iskânları kararlaştırılmıştı. Söz konusu oymakların nakillerinden önce üzerlerinde kalan emval-i mirîye tahsili ve iskân meselelerini görüşmek üzere 1848 yılında Mustafa Ağa ve Rişvan beylerinden Ali Bey görevlendirildiler. Bu memurlar Konya'daki Rişvan hanelerinden bedava yem ve yiyecek aldıkları gibi, Bozok sancağına tabi Çiçekdağı kazasında kışlayan aşiret haneleri üzerine süvariler gönderiyorlardı. Buralarda bulunan Rişvan'nın Hacı Bereketli ve Cudikanlı cemaatlerine gece baskınlar düzenleyerek, iki üç kişiyi yaralayıp, bir kısım hayvanlarını telef ettiler. Nasırlı Oymağı'ndan de birkaç şahsın mal ve eşyalarını yağmalayıp, ellerine geçirdikleri adamları hapsederek, ellerindeki paraları gasp ediyorlardı.[75]

Konya ve Paşadağı'ndaki Rişvan Aşireti'nin iskânlarını gerçekleştirmek için görevlendirilen Halim Bey ile Cihanbeyli Aşireti müdürü Alişan Beyin, Rişvan Aşireti'den haksız yere para almaları iskân memurlarının aşiretlere yönelik hukuksuz uygulamalara ilginç bir örnek teşkil eder. İskân memuru Halim Bey, Cihanbeyli Aşireti müdürü Alişan Bey ve Alişan Beyin akrabalarından Türkanlı Aşireti müdürü Ahmet Efendi ile Cemil Osman ve Kubadoğlu Mustafa'nın Rişvan Aşireti halkına yaptıkları haksızlıkların hükümet merkezine intikal etmesi üzerine merkezden gönderilen özel bir görevli tarafından yapılan tahkikat sonucunda söz konusu memurların suçlarının sabit olması üzerine, Halim Beyle Alişan Beyin rütbeleri kaldırılarak tenzil-i rütbe edildikleri gibi, daha önce kendilerine verilmiş olan devlet nişanları da ellerinden alınarak hazineye teslim edilmiştir. Buna ilaveten, Halim Bey süresiz olarak Sivas'a, Alişan Bey ise Tokat'a sürgün edilmiştir. Alişan Beyin akrabalarından suçu sabit olanların durumlarına göre eyalet sınırları dâhilinde belirli yerlere sürülmelerine karar verilmiştir. Cihanbeyli Aşireti müdürlüğünün kaldırılarak kaymakamlığa dönüştürülmesi ve kaymakamlığına da rikab-ı hümayun kapıcıbaşılarından Ali Ağa'nın atanması hususu Meclisi Vâlâ'da görüşülerek karara başlanmış ve gereği yerine getirilmiştir.[76]

Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü üzere gerek yerel yöneticiler gerekse iskân memurlarının devletin gücünü kullanmak suretiyle aşiretlere ka-

72 BOA, İMV, No. 3616; Dede, From Nomadism, s. 47.

73 Üçkapılı Yaylası, Aladağ'ın en ünlü ve en büyük yaylası olup, etrafı dağlarla çevrilidir. Bu yaylaya girmek için üç geçit vardır. Bunlar: Akdağ, Demirkazık ve Kartalkaya geçitleridir. Halk arasında bu geçitlere, Maden Geçidi, Niğde Geçidi ve Kayseri Geçidi denir. Bu üç geçitten başka geçecek yeri olmadığı için bu yaylaya Üçkapılı denmiştir. Bk. Ali Rıza Yalman (Yalgın), Cenupta Türkmen Oymakları (Haz. Sabahat Emir), C. II, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, s. 19-20.

74 BOA, İMV, No. 3616.

75 BOA, CZ, No. 2946.

76 Takvim-i Vekâyi, 19 Zilkade 1266, No. 432.

nun dışı uygulamalar söz konusudur. Zaten konargöçer aşiretler iskân edildiklerinde, koyunculuğu bırakmak zorunda olduklarından kendilerine yeni bir iş bularak geçimlerini sağlamak zorunda idiler. Yaylacılıktan başka herhangi bir mesleği olmayan bu unsurlar kendilerine uygun bir geçim kaynağı bulmak için çeşitli güçlüklerle karşılaşmakta idiler. Aslında, iskân memurlarının konargöçerleri iskâna ikna etmeleri, bu konuda onlara çeşitli kolaylıklar sağlamaları ve devletin şefkat elini uzatmaları gerekirken, tam tersine kendi şahsi çıkarları uğruna aşiretlerle devlet arasında soğukluğa sebep oldukları görülmektedir. Yoksa bu Türkmen aşiretlerin Osmanlı Devleti ile herhangi bir sorunları bulunmamaktaydı. Hatta yöneticiler aşiretlere şefkatle yaklaştıklarında, aşiret mensuplarının da her türlü hizmet ve fedakârlığa hazır oldukları görülmektedir. Buna bir örnek olmak üzere, saltanattan Konya valiliğine gönderilen bir yazıda: Konya eyaletine bağlı Rişvan Aşireti halkının ellerinde bulunan bir yük elli bin (150 000) kuruşu devlete faizle borç olarak vermişlerdi. Bu paradan kendi hisselerine düşen miktarın yarısı olan 22 460 kuruşu devlete hizmet olmak üzere Hazineye bağışladıkları belirtilmiştir[77].

Sivas, Konya ve Ankara çevresinde yaşayan Rişvan Aşireti ileri gelenleri ve muhtarları yıllık vergileri olan 100 bin kuruşu tamamen ödedikleri halde, Esbkeşan kazası müdürü İbrahim Beyin, tanesi 1500 lira olan 100 adet develerini aldığını, Sivas taraflarına iki aylık bir süre yaylaya geldiklerini ancak, Sivas valisi tarafından kendilerinden sürekli fazladan para talep edildiğini Ankara valisi Vecihi Mehmet Paşaya yazdıkları mahzarda belirtmişlerdir. Ankara valisi de saltanata yazdığı arizâda bu hususu dile getiriyordu[78].

77 BOA, A. MKT. MHM., Dosya: 327, Gömlek:42.

78 Rişvan Aşireti müdür ve muhtarlarının Ankara valisi Vecihi Mehmet Paşaya konu ile ilgili dilekçeleri ve Ankara valisi Vecihi Mehmet Paşanın ilgili arizası için bk. BOA, İMV, No. 3616.

SONUÇ

Rişvan Aşireti XVI. yüzyılda Malatya sancağında konargöçer hayatı yaşarken, XVII. yüzyıldan itibaren batıya doğru bir yayılama göstermiş, bu şekilde XVIII. yüzyılda Batı Anadolu'ya kadar konup göçerek oraları yurt tutmuştur. Batıya doğru ilerleyen bir kısım oymaklar ise Adana'dan Konya'ya yönelmiş ve Konya çevresini yurt tutmuştur. XVII. yüzyıldan itibaren günümüze kadar sürekli batıya doğru bir hareketlilik gösteren aşiret halkı istisnai olarak XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Konya'dan tekrar doğu istikametine yönelerek Kırşehir ve Yozgat'ta doğru bir göç etmiş ve netice itibariyle buralarda yerleşerek günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Böylece, Rişvan Aşireti'nin Konya bölgesine gelişinin XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde olduğu söylenebilir. Bu dönemde bir kısım Rişvan oymakları Konya'nın Kulu ve Cihanbeyli ilçelerinin çevrelerinde yaylak-kışlak hayatı yaşamaya başlamıştır. Rişvan Aşiret'nin Konya ve çevresinde Belikanlı, Celikanlı, Cudikanlı, Hacebanlı, Hacılar, Halikanlı, Mülûkanlı Okçuyanlı, Ömeranlı, Nasırlı ve Şefikanlı oymakları yurt tutmuşlardır. Ancak muhtelif sebeplerden dolayı bunlardan Celikanlı, Hacılar, Okçuyanlı ve Mülkanlı oymakları Konya bölgesinden Ankara ve Yozgat sancaklarında yeni yurtlar bularak oralara göç ettikleri anlaşılmaktadır.

Rişvan Aşireti'nin bir kısım oymaklarının Konya'nın Kulu, Cihanbeyli ve Paşadağı'ndan Haymana'ya kadar uzanan platoda koyunculuk yaparak konargöçer hayat nizamlarını korudukları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, söz konusu oymakların coğrafi yapının dağlık olmadığı Konya çevresinde devecilik de yaptıkları görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde konargöçer aşiretlerin taşımacılık işlerinde önemli görevler ifa ettikleri bilinmektedir. Bu bağlamda Orta Anadolu'da özellikle Konya ve çevresinde konargöçer Rişvan oymaklarının sahip oldukları önemli miktardaki develeriyle tuz ticareti ve nakliyatı yaptıkları görülmektedir.

Konya ve çevresinde yaşayan Rişvan oymaklarının iki şekilde yerleşik hayata geçtikleri anlaşılmaktadır. Bir kısım aşiret halkı buraları benimseyerek kendi istekleri ile yerleşik hayata geçerken bir kısmı ise ziraatla uğraşan yerleşik halkın ekinlerine zarar verdikleri gerekçesi ile hükümet memurları tarafından iskâna tabi tutulmuşlardır. Konya ve çevresine güneyden göçüp gelen Rişvan oymaklarının bir kısmı Konya bölgesine yerleşirken bir kısım oymakların ise Konya'da kışlayarak yaz aylarında ise Bozok (Yozgat) sancağında yayladıkları görülmektedir. Konya'daki kışlakları ile Bozoktaki yaylakları arasında gidiş-gelişlerinin zamanla terk ederek yaylak yerleri olan Yozgat bölgesini yurt tutmak suretiyle yerleşik hayata geçmişlerdir. Bu oymaklardan bir kısmı ise Ankara ve Kırşehir çevrelerinde meskûn duruma geçmeyi tercih etmişlerdir.

KAYNAKLAR

A. Arşiv Belgeleri

BOA, *A.MKT.UM*, Dosya: 206, Gömlek: 12.

BOA, *A. MKT. MHM.*, Dosya:327, Gömlek:42.

BOA, *A. MKT. MVL.*, Dosya: 142, Gömlek: 31.

BOA, *A.MKT.UM*, Dosya: 330, Gömlek: 50.

BOA, *CZ*, No. 2946.

BOA, *HH*, No. 22289-E.

BOA, *İMV*, No. 3088.

BOA, *İMV*, No. 3812.

BOA, *İMV*, No. 110.

BOA, *İMV*, No. 3616.

BOA, *İMV*, No. 407.

BOA, Kamil Kepeci, *Tahvil Kalemi*, No. 843.

BOA, Maraş Ahkâm Defteri, No. 1.

BOA, *MD*, No. 164.

BOA, *TD*, No. 181.

B.Araştırma ve İncelemeler

ARIK, Hasan, 1924 Yerköy İlçesi Buruncuk köyü doğumlu, Görüşme Tarihi: 20.01.2014.

ÇETİNKAYA, Hasan, 1950 Cihanbeyli Sağlık köyü doğumlu, Görüşme Tarihi: 16.05. 2015.

DEDE, Suat, "From Nomadism To Sedentary Life In Central Anatolia: The Case Of Risvan Tribe (1830–1932)", *Master Thesis*, *Department Of History*, *Ihsan Doğramacı Bilkent University*, Ankara 2011.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihân*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1957.

KALKAN, Emir, "Kayseri'de Yerleşen Türk Toplulukları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 17, (Nisan 1982), İstanbul 1982, ss. 86-102.

KAN, Hilmi, Kulu İlçesi Tuzyaka Beldesi (Cudikanlı), Görüşme Tarihi: 15.05.2015.

KILIÇ, Mehmet, 1933 Kulu İlçesi Büyükkışla köyü doğumlu, Görüşme Tarihi: 15.05.2015.

KURT, Mustafa, Çiçekdağı İlçesi Acı köyü Muhtarı, Görüşme Tarihi: 20.01.2014.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., "XVI. Yüzyıl İzmir Kazası'nda Cemaat Adı Taşıyan Köyler", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler* (İstanbul 21-25 Ağustos 1989), Ankara 1990, ss. 497-504.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayınları, İstanbul 1987, *Takvim-i Vekâyi*, 19 Zilkade 1266, No. 432.

SAYDAM, Abdullah, "Orta Anadolu'daki Aşiretlerin İskânı (1839-18539)", *Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan*, Samsun 1993, ss. 227-256.

SÖYLEMEZ, Faruk, *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi-Rişvan Aşireti Örneği* Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007.

SÖYLEMEZ, Faruk, "Rişvan Aşireti'nin Cemaat, Şahıs ve Yer adları Üzerine Bir Değerlendirme", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 12 (Bahar 2002), Kayseri 2002, ss. 39-52.

TÜRKAY, Cevdet, *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak Aşiret ve*

Cemaatler, Tercüman Kaynak Eserler Dizisi, İstanbul 1979.

UÇAK, Halil İbrahim, *Tarih İçinde Haymana*, Haymanalılar Yardımlaşma ve Tanışma Derneği, Yayınları, Ankara 1986.

YALMAN (YALGIN), Ali Rıza, *Cenupta Türkmen Oymakları*, haz. Sabahat Emir, C. II, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993.

CİHANBEYLİ AŞİRETİNİN KONYA HAVALİSİNDE İSKÂNI

Mehmet YILMAZ*

ÖZET

XVIII. yüzyıl başlarında ağırlıklı olarak Malatya, Elazığ ve Sivas üçgeninde yaşayan Cihanbeyli aşireti, Koyunoğulları, Keleçorlu, Belikanlu, Berfkanlu, Perçiganlu, Herdili, Diricanlı ve Zeyve oymaklarından oluşmaktadır. Konar-göçer aşiretlerden olduklarından yaz kış kıl çadırlarda yaşarlar. Ziraatla uğraşmayıp, küçükbaş hayvancılık ile geçinirler.

XVIII. yüzyılın başlarında aşiretten şekavete katılanlardan bazıları Rakka eyaletine sürgün olunurlar. Ancak Rakka'da Arap aşiretlerinden çekindiklerinden Anadolu içlerine doğru firar ederler. Aynı yüzyılın sonlarına doğru Konya ovasına ulaşırlar. Yerleşik halka zarar verdiklerinden Tanzimat Dönemi'nde Tuz Gölü'nün batısında iskân olunmalarına karar verilir.

Arşiv vesikalarına dayanan bu çalışmada, Cihanbeyli aşiretinin Konya havalisinde iskânları ve bu süreçte yaşanan sorunlar ele alınarak, az da olsa konu hakkında bilimsel katkı sağlanması amaçlanmıştır.

* Dr.Öğr.Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, m.yilmaz@selcuk.edu.tr; myilmaz32@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Cihanbeyli Aşireti, Konar-göçer, Konya, Sürgün, İskân,

THE SETTLEMENT OF CİHANBEYLİ TRIBE AROUND KONYA

ABSTRACT

The tribe of Cihanbeyli which has been generally living within the triangle of Malatya, Elazığ and Sivas during the early eighteenth century consists of some clans such as Koyunoğulları, Keleçorlu, Belikanlu, Berfkanlu, Perçiganlu, Herdili, Diricanlı and Zeyve. Since they were one of the nomadic tribes, they always live in haircloth tents. They didn't deal with agriculture and they live on ovine-breeding.

During early eighteenth century, some members of the tribe who participated to the brigandage were expelled to the canton of Rakka. However, they fled towards the middle of Anatolia since they refrained from the Arabic tribes in Rakka. Towards the end of the same century, they reached to the plateau of Konya. Since they gave harm to the residences of the region, it was decided to settle them around the west of Salt Lake during the Tanzimat Reform Era.

In this study which is based on archive documents, the settlement of Cihanbeyli tribe around Konya and the encountered problems during this settlement were discussed and it was aimed to provide a scientific contribution to the issue.

Keywords: Cihanbeyli Tribe, Migrant-settlers, Konya, Expel, Settlement

GİRİŞ

İlk defa Safeviler zamanında teşekkül etmiş olan Cihanbeyli aşireti, Çaldıran zaferinden sonra Yavuz Sultan Selim tarafından verilen emirle, 1515-1517 yılları arasında Doğu Anadolu'ya yapılan seferler sırasında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir[1]. Aşiretin ilk kurucularının Akkoyunlular neslinden gelen Koyunoğulları olduğu tahmin edilmektedir. Aşiret arasında anlatılan rivayetlere göre Cihanbeyli adını, ilk beyleri olan Can Beg'den almıştır. İlk defa, XVI. yüzyıl ortalarında Harput civarında görülmektedirler. 1554 yılında başlarında bulunan cemaat beyi Maksud, bir suçtan dolayı kethüdalık görevinden azledilerek yerine İbrahim adlı birisi atanmıştır[2]. Bu olaydan kısa bir müddet sonra idari bakımdan Bozulus Türkmenleri birliğine bağlandıkları ve 1568 tahrirlerinde Bozulus Türkmenleri taifesinden oldukları belirtilmektedir. Bu tarihlerde Diyarbakır sancağının merkez kazasına bağlı Garbî Amid[3] nahiyesinde kayıtlı bulunmaktadırlar[4]. Ancak daha 15 sene önce Harput civarında görüldükleri düşünülür ve aşiretin ileriki yıllardaki seyrine bakılacak olursa, Garbi Amid'de kayıtlı bulunanların Cihanbeyli aşiretinin tamamını kapsamadığı söylenebilir. Bu sırada aşiretin asıl büyük kolunu oluşturan Koyunoğullarının, Harput ve Malatya civarında kaldıkları sanılmaktadır.

XVII. yüzyılda Bozulus birliğinden ayrılan Cihanbeyli aşireti, bu sırada himayesine aldığı çok sayıda cemaat ile birlikte '*ulus*' statüsüne yükselmiştir[5]. XVIII. yüzyıl başlarında Malatya, Sivas, Harput, Maraş, Adıyaman, Urfa ve Diyarbakır civarlarında yaşayan aşiretin[6], nüfus bakımından ağır-

1 Nejat Göyünç, "Diyarbekir Beylerbeyliği'nin İlk İdarî Taksimatı", İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi, S.23, İstanbul 1969, s.23.

2 BOA, A{DVNSMHM.d, nr.1, vr.108/1230 (varak/hüküm).

3 Garbi Amid, Diyarbakır merkezinin 30 km çevresi. Bkz. Özlem Başarır, "XVIII. Yüzyılda Diyarbekir Voyvodalığı'nın Mekânsal Örgütlenmesi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4/18, Yaz 2011, Harita I.

4 Yusuf Halaçoğlu, Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650), C.II, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2009, s.476; C. Türkay da Cihanbeyli aşiretinin bütün kollarını 'Göçebe Türkmân Ekrâd-ı Tâifesinden' olarak açıklamaktadır. Bkz. Cevdet Türkay, Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaâtler, Tercüman Yayınları, İstanbul 1969, s.69.

5 BOA, A{DVNSMHM.d, nr.111, vr.265/1824.

6 BOA, A{DVNSMHM.d, nr.1, vr.108/1230; nr.111, vr.340/2400,

lık merkezinin Malatya ile Harput arasında olduğu söylenebilir. Özellikle en yoğun merkezi Baskil civarı olsa gerektir[7]. Arşiv kayıtlarına göre bu sırada aşiretin, *Koyunoğulları*, *Kele*çorlu[8], *Belikanlu*, *Berfkanlu*[9], *Perçiganlu*[10], *Herdili*, *Diricanlı* ve *Zeyve*[11] adlı sekiz cemaati mevcuttur[12]. Pragmatik sebeplerle konfederasyon şeklinde teşekkül eden bu tür ittifaklarda, cemaatler ile aşiretler arasındaki ilişkiler biraz esnek olduğundan zamanla aşirete yeni üyeler katılabildiği gibi, terk edenler de olabilmektedir. Mesela 1847 yılında Türkmen aşiretlerinden Keygel cemaati Cihanbeyli aşiretinin himayesine girerken[13], İç Anadolu'ya yapılan göçlerden sonra Herdili, Perçiganlu ve Zeyve cemaatlerinden koparak memleket-i asliyelerinde kalanlar, kendi aralarında Aşair-i Selase adıyla geçici bir ittifak oluşturmuşlardır[14]. Tanzimat Dönemi'nde kaymakamlığa dönüştürülen aşiret için, bazen *Aşair-i Seb'a*[15], bazen de *Yedi Boy* denilmiştir[16]. Bu adlar bir müddet daha kullanılmakla beraber, *Aşair-i Seba* kaymakamlığı 1860 yılında lağvedilerek bütün cemaatlerin bulundukları yerlerde iskân ettirilmeleri kararlaştırılmıştır[17].

Cihanbeyli aşireti açısından ilk dönemlere ait en önem iki sorundan birincisi, bunların Harput ve Malatya civarına nereden ve ne zaman geldikleridir. Ne var ki bunların ne geliş tarihleri, ne de nereden geldikleri hakkında hiçbir somut bilgi yoktur. Harput yöresi iskân tarihi üzerine akademik çalışmalar yapan Enver Çakar, arşiv vesikalarında kadim yurtlarının Baskil civarı olduğu[18] ifadesinden hareketle, bölgeye gelişlerini Osmanlı öncesine dayandırmaktadır[19]. Fakat bunlardan bazılarının, güneyden Rakka'ya doğru ilerleyen ve zamanla Ceylanpınarı, Urfa ve Birecik'e kadar ulaşan bedevi Arapların önünden kaçan aşiretlerden olma ihtimalini gözden kaçırmamak gerekmektedir[20]. Cihanbeyli aşireti arasında, "Ç*ok eskiden yaşlılardan bir Rakka lafı duyardık amma…*" minvalindeki sözler, bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. 1839 yılında Güneydoğu Anadolu'da bazı gözlemlerde bulunan Moltkeye göre Kürtler, mizaç bakımından bedevi Araplarla hiç anlaşamazlardı. Türkmenler ile Araplar arasında bir seçim yapmak zorunda kaldıklarında, mutlaka birincisini tercih ederlerdi[21].

341/2401-2405, 343/2423; nr.112, vr.6/41, 7/43, 7/48, 78/568-569, 79/576, 88/659; nr.116, vr.23/168; nr.119, vr.140/1113-1117; nr.120, vr.48/390; nr.127, vr.156/1353, 157/1354; nr.130, vr.5/2, 20/90, 27/148, 56/322,135/801, 195/1140, 237/1362; nr.131, vr.87/455, 88/456, 124/642, 167/900-901.

7 Enver Çakar, "Osmanlı Döneminde Harput'ta Kırsal Yerleşme: Baskil Örneği", Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Elazığ 23-25 Mayıs 2013, Elazığ 2013, s.112-118.

8 Bu aşiret daha önce Cihanbeyli aşiretine katılmadan önce Rişvan aşiretine bağlıdır. Knz. Faruk Söylemez, Osmanlı Yönetiminde Aşiret Yönetimi: Rişvan Aşireti Örneği, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2017, s.35.

9 Keleçorlu, Belikanlu ve Berfkanlu aşiretlerinin 1835 yılında Aluçlu adı altında birleştikleri sanılmaktadır. Bkz. Salih Akyel, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Harput Kazasında Meskûn Aşiretlerde Erkek Şahıs Adları", Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi, II/2, Elazığ 2015, s.22-25.

10 Bu aşiret günümüzde Parçikan adıyla anılmaktadır.

11 Zeyve, Baskil ilçesinde Şeyh Musa Herdi ve Hacı Hasan Baba zâviyelerinin bulunduğu alanın adıdır. Bu bölgede yaşayan aşirete Zeyve adı verilmiştir. Bkz. Enver Çakar, "Baskil (Elazığ) Yöresi Zaviyeleri", Vakıflar Dergisi, S.37, Ankara 2012, s.38.

12 BOA, A{DVNSMHM.d, nr.1, vr.108/1230; nr.111, vr.340/2400, 341/2401-2405, 343/2423; nr.112, vr.6/41, 7/43, 7/48, 78/568-569, 79/576, 88/659; nr.116, vr.23/168; nr.119, vr.140/1113-1117; nr.120, vr.48/390; nr.127, vr.156/1353, 157/1354; nr.130, vr.5/2, 20/90, 27/148, 56/322,135/801, 195/1140, 237/1362; nr.131, vr.87/455, 88/456, 124/642, 167/900-901.

13 BOA, A.}MKT, nr.103/94.

14 BOA, A.}AMD, nr.5/11; İ.MVL, nr.139/3857.

15 BOA, NFS.d, nr.1734; 1771; 3525; İ.MVL, nr.294/11874; A.} MKT.UM, nr.345/12.

16 ML.VRD.d, nr.355;296; C.DH, nr.158/7876; C.ML, nr.487/19868.

17 BOA, C.ML, nr.66/3026.

18 BOA, A{DVNSMHM.d, nr.130, vr.56/322.

19 Çakar, "Harput'ta Kırsal Yerleşme", s.114.

20 Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı, Eren Yayınevi İstanbul 1987, s.45,59; Tahir Öğüt, 18-19. YY.da Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s.34.

21 Helmuth Von Moltke, Moltke'nin Türkiye Mektupları, Çev.

İkinci önemli sorun ise Cihanbeyli aşiretinin köken itibarıyla Türk mü, yoksa Kürt mü olduklarıdır. Daha önce de bahsedildiği gibi, XVIII. yüzyıl arşiv kaynaklarında bunların '*Ekrad taifesinden ulus tabir olunan göçerevli* zümresinden' oldukları kaydedilmiştir[22]. Aşiretler üzerine çalışmaları ile dikkat çeken Yusuf Halaçoğlu'na göre, buradaki Ekrad kelimesi etnik bir aidiyet ifade etmemektedir. Daha ziyade mecazi olarak konar-göçer ve dağlı anlamlarında kullanılmıştır[23]. Kavramların etimolojik olarak yerli yerinde kullanılması hususunda hassasiyetlerini belirten Mustafa Öztürk de, Halaçoğlu ile aynı görüşleri paylaşmaktadır[24]. Bu iki akademisyenin görüşlerini destekleyen çok sayıda araştırmacı mevcuttur[25].

Cihanbeyli aşiretini oluşturan cemaatlerden çoğunun, kendi aralarında kan bağı bulunan obalardan meydana geldikleri muhakkaktır. Ancak yukarıda adları geçen bütün cemaatlerin aynı kökenden geldiklerini söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü Ortadoğu'ya has dönemin feodal yapısından dolayı, aralarında kan bağı bulunmayan cemaatler, güçlü bir aşiretin himayesi altına girerek, ortak çıkarlara dayalı siyasal bir grup oluşturabilmektedirler[26].

Büyüklükleri bakımından kıyas mümkün olmamakla beraber, hukuki bakımdan Bozulus veya Karaulus gibi ulus statüsü tanınan aşiretler konfederasyonlarından olan Cihanbeyli aşiretinde, XVIII. yüzyıl itibarıyla Cihanbeyli adında bir cemaat mevcut değildi. Cihanbeyli aşireti yukarıda adı geçen cemaatlerden oluşan ittifakın genel adıydı. Devlet tarafından ulus statüsü tanınan aşiretlerin başında aşiret beyi bulunmaktaydı. Önce kethüda adı verilen cemaat beyleri tarafından seçilen ve bir berat ile hükümet tarafından atanan aşiret beyi, başta aşiretin devlete karşı yükümlülüklerinin yerine getirilmesinden sorumluydu. Bir diğer görevi de, aşiret içinde her türlü asayiş ve düzeni sağlamaktı[27]. Gerek aşiret beyi ve gerekse cemaat kethüdalarında hanedanlık söz konusu değildi. Bu görevlere atanacak kişilerin güvenilir, vazifeye layık ve vergi toplamaya muktedir olmaları gerekmekteydi. Bu şartları taşıyan oğullar veya kardeşler de aşiret beyi veya kethüdası olabilirlerdi[28].

XVIII. yüzyıl başlarında '*göçervevli*' olarak tarif edilen Cihanbeyli aşiretinin, tek geçim kaynağı hayvancılıktı. Yaylaklar ile kışlaklar arasında sürekli göç ettiklerinden, çoğunun kıl çadır dışında taş veya kerpiç evleri yoktu[29]. Diğer bütün konar-göçer aşiretler gibi, ağır geçen kış aylarını muhtemelen çadırlarda çok fazla odun yakarak geçirirlerdi. Hem göç sırasında seri hareket ettiklerinden ve hem de İzmir, Bursa ve İstanbul gibi pazarlara götürülürken uzak mesafelere daha dayanıklı olduklarından küçükbaş hayvan yetiştirmeyi tercih ederlerdi[30]. Yük hayvanı olarak da bir miktar deve beslerlerdi[31].

Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul1969, s.173,188.

22 BOA, A{DVNSMHM.d, nr.1, vr.108/1230; nr.111, vr.340/2400, 341/2401-2405, 343/2423; nr.112, vr.6/41, 7/43, 7/48, 78/568-569, 79/576, 88/659; nr.116, vr.23/168; nr.119, vr.140/1113-1117; nr.120, vr.48/390; nr.127, vr.156/1353, 157/1354; nr.130, vr.5/2, 20/90, 27/148, 56/322,135/801, 195/1140, 237/1362; nr.131, vr.87/455, 88/456, 124/642, 167/900-901.

23 Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Belgelerine Göre Türk-Etrâk, Kürd-Ekrâd Kelimeleri Üzerine Bir Değerlendirme", Belleten, LX/227, Ankara 1996, s.141-144; Anadolu'da Aşiretler I, s.XXIV.

24 Mustafa Öztürk, 16. Yüzyılda Kilis Urfa Adıyaman ve Çevresinde Cemaatler-Oymaklar, Fırat Üniversitesi Yayını, Elazığ 2004, s.14-18.

25 Zeynel Özlü, Osmanlı Döneminde Behisni (Besni) Kazasında Aşiret ve Aileler, Gaziantep Üniversitesi Basımevi, Gaziantep 2015, s.19; Çakar, "Harput'ta Kırsal Yerleşme", s.114.

26 Rudi Paul Lindner, Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar, Çev. Müfit Günay, İmge Kitabevi, Ankara 2000, s.9,31,78.

27 Mustafa Öztürk, 16. Yüzyılda Kilis Urfa Adıyaman ve Çevresinde Cemaatler-Oymaklar, Fırat Üniversitesi Yayını, Elazığ 2004, s.18.

28 Tufan Gündüz, Anadolu'da Türkmen Aşiretleri "Bozulus Türkmenleri 1540-1640", Bilge Yayınları, Ankara 1997, s.114.

29 Reşat Kasaba, Bir Konargöçer İmparatorluk: Osmanlı'da Göçebeler, Göçmenler ve Sığınmacılar, Çev.Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s.110.

30 BOA, A.}MKT, nr.4/75; A.}MKT, nr.182/26; nr.194/8; nr.62/90; AE.SSLM.III, nr.341/19668; nr.341/19687; MVL, nr.210/6814.

31 Kasaba, Konargöçer İmparatorluk, s.110¸ NFS.d, nr.3525, s.1-2.

İlkel toplumlardan beri devam eden bazı demokratik geleneklerin hüküm sürdüğü konar-göçer aşiretlerde, yaylak ve kışlak resmi karşılığında aşiretlere kullanım hakkı verilen topraklar[32], bütün aşiret üyelerinin ortak kullanımına açıktı. Buralarda ferdi mülkiyet söz konusu değildi. Başka bir ifade ile aşiret beyi toprak ağası olmadığı gibi, aşiret halkı da maraba değildi[33]. Bağ, bahçe ve ekin işlerini pek umursamazlar, ihtiyaç duydukları hububatı daha çok takas yoluyla temin ederlerdi[34].

Bu çalışmada yukarıda kısaca tanıtılan Cihanbeyli aşiretinin, XVIII. yüzyıl başlarından itibaren batıya göçleri üzerinde durulacaktır. Özellikle İç Anadolu'ya yapılan göçlerin sebepleri incelenecek ve bu göçün bir sürgün mü, yoksa bir iç göç mü olduğu irdelenecektir.

Rakka'ya Sürgün

XVII. yüzyıl ortalarında Necid'den gelip Suriye çöllerine hâkim olan Şammarlar ve Anezeler adlı iki bedevi Arap aşireti, 20 yıl içinde Rakka tarafında hâkimiyeti ele geçirerek çok eski yıllardan beri bu civarda yaşayan Kürt ve Türkmen aşiretlerini Urfa, Suruç ve Harran'a doğru sürmüşlerdir[35]. Doğal olarak bölgede domino etkisi yaratan bu olay, Güneydoğu'dan Doğu Anadolu'ya kadar bütün aşiretler arasında sıkışıklığa neden olmuştur[36]. Özellikle çok eski yıllardan beri Rakka havalisini kışlak olarak kullanan aşiretlerin hareket alanları kısıtlanmıştır. Zamanla görülen nüfus artışları da üzerine eklenince, aşiretlere ayrılan kışlak ve yaylaklar yetersiz kalmaya başlamıştır. Cemaatlerde sayıları yüzbinleri bulan hayvanlar için yeterli otlak ve su bulmakta bir hayli güçlük çekilmiştir. XVII. yüzyıl sonlarında uzun süren savaş nedeniyle artan vergileri ödeyemeyen bazı cemaatler, başka aşiretlerin arasına karışarak gizlenmeye başlamışlardır. Bölgede yaşanan bu huzursuzluk, yerleşik halka karşı aşiretleri saldırganlaştırmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da şekavet olayları artınca, 1691 yılından itibaren aşiretler yerleşik hayata geçirilmeye çalışılmıştır[37]. Fakat Rakka ve Urfa gibi ovalık kesimlerde bazı başarılar elde edilmekle beraber, Cihanbeyli aşiretinin yaşamakta olduğu Harput ve Malatya gibi dağlık kesimlerde hiçbir sonuç alınamamıştır.

Öte yandan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayan diğer aşiretler gibi, savaş yüzünden artan vergi yükü nedeniyle, XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Cihanbeyli aşiretinde eşkıyalık vakaları görülmeye başlanmıştır. Nitekim 1630 yılında ağnam vergisi vermemek için Siverek'te vergi memurlarına direnen Cihanbeyli obası, görevlileri katletmiştir[38]. 1690 yılı başlarında da Koyunoğolları, Malatya-Kangal yolu üzerindeki Kızılhisar mevkiinde bir İngiliz tüccarını soyarak parasını ve mallarını gasbetmiştir[39]. XVIII. yüzyıl başlarında etraflarına topladıkları 300 kadar adamla Divriği, Arapgir, Eğin, Alacahan, Kuruçay ve Malatya kırsalında yol kesen Koyunoğulları, Erzurum'a giden kervanları yağmalayıp, adam öldürmüşlerdir. Yine Fırat'ın batısına geçip, İranlı hacılara ait malları zor kullanarak ele geçirmişlerdir[40]. Koyunoğularının başka bir marifeti de, 300 adamla birlikte Arapgir sancağına bağlı Sariçiçek yaylasını basarak, etrafa korku saçmışlardır. Güz sonlarında yayladan inen cemaat, Malatya ovasında köylülerin gözlerini korkutarak el koydukları evlerine, kış sonuna kadar

32 Yusuf Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991, s.23; Özlü, Behisni, s.24.

33 Kasaba, Konargöçer İmparatorluk, s.129.

34 Halaçoğlu, Aşiretlerin Yerleştirilmesi, s.19.

35 Orhonlu, Aşiretlerin İskânı, s.45-46.

36 Halaçoğlu, Aşiretlerin Yerleştirilmesi, s.49-50.

37 Orhonlu, Aşiretlerin İskânı, s.40,51.

38 BOA, A{DVNSMHM.d, nr.84, vr.32/121.

39 BOA, A{DVNSMHM.d, nr.99, vr.23/180.

40 BOA, AE.SMST.II, nr.2/149.

kendi ailelerini yerleştirmişlerdir[41]. Zaman zaman atlı eşkıya ile birleşip, çevrede gözlerine kestirdikleri köy ve kasabalara baskın düzenleyerek halkı soymuşlardır[42].

Cihanbeyli aşiretine bağlı diğer cemaatler de Koyunoğullarından aşağı kalmamıştır. Koyunoğulları, Keleçorlu, Belikanlu, Berfkanlu, Perçiganlu ve Zeyve cemaatleri 1717 yılında kendi aralarında ittifak yaptıktan sonra, Sivas eyaletinde bulunan Yeniil nahiyesini basarak kasabayı tamamen tahrip etmişlerdir. Yine Diyarbakır, Erzurum ve Maraş eyaletlerinde yol kesip, adam öldürerek yolcuları yağmalamışlardır. Ayrıca baskın düzenledikleri köylerde, halkın hayvanlarını sürüp götürmüşlerdir[43]. Bu sırada Herdi cemaati de Şiro/Pütürge civarında eşkıyalığa devam etmiştir[44]. Keza çevrede bulunan diğer çeteler ile birleşen Diricanlı cemaatinden Fitneoğulları da, Gerger civarında eşkıyalık faaliyetlerini sürdürmüştür[45].

Yukarıda kısaca örneklerini verdiğimiz şekavet olaylarının, olağan yollardan arkası alınamayacağı anlaşılınca, XVIII. yüzyıl başlarından itibaren olağanüstü tedbirlere ihtiyaç duyulmuştur. Sivas'tan Rakka'ya kadar oldukça geniş bir bölgede yer alan bütün beylerbeyleri ve kadılara yazılı emirler gönderilerek, Cihanbeyli aşiretinde eşkıyalık, yağma, adam öldürme, ırza geçme, gasp ve hayvan hırsızlığı gibi suçları işleyenlerin acilen tespit edilerek yakalanmaları istenmiştir. Merkezden gönderilen yazılı emre göre, suçlu görülenler affedilmeyerek ve bir an evvel Rakka tarafına sürgün edilecektir. Ayrıca bunların ellerinde bulunan hayvan ve mallar, sahiplerine iade edilecektir. Adam öldürme gibi ağır suç işleyenler ise, daha güvenlikli bir yer olması hasebiyle Sivas kalesinde hapsedileceklerdir. İçlerinden suça karışmamış olanlar da bulundukları mahallerde iskân edileceklerdir[46].

Bu talimat gereğince suça karışanlardan bazılarının yakalanıp, iskân amacıyla Rakka tarafına sürgün edildikleri anlaşılmaktadır. Ancak suçlulardan çoğu ya yollarda, ya da iskân için gönderildikleri yerlerden firar ederek geri dönmüşlerdir. Bunlardan bazıları çevredeki eşkıya gruplarına katılmışlardır. Mesela Rakka'ya iskânları kararlaştırılan Koyunoğullarından bir grubun, daha sürgün başlamadan önce firar ettikleri görülmüştür. Malatya'da eşkıyalık yapmaya başlayan bu grup, Arguvan nahiyesinde hane basıp zorla girdikleri evlerde kadınlara tecavüz etmişlerdir[47].

Rakka'ya sürgün kararından sonra, suçsuz bulunanlar; daha çok eskiden beri yaşamakta oldukları bölgelerde iskân edilmişlerdir[48]. Bu karardan sonra özellikle Parçikan, Herdili ve Zeyveli cemaatlerinin Harput'a bağlı Baskil kazası civarında yerleştirilerek yeni köyler kurdukları ve bu köylerden çoğunun hâlâ varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir[49]. Koyunoğulları cemaatinin de Akçadağ ve Darende civarında iskân edildikleri bilinmektedir[50]. Keleçorlu cemaatinin ise Diyarbakır eyaletinin Ergani kazasına bağlı Çüngüş, Hasaran ve Ergani nahiyelerindeki köylere dağıtılarak iskân edilmişlerdir[51].

41 BOA, A{DVNSMHM.d, nr.119, vr.138/1111.

42 BOA, A{DVNSMHM.d, nr.111, vr.340/2400.

43 BOA, A{DVNSMHM.d, nr.127, vr.156/1353

44 BOA, A{DVNSMHM.d, nr.130, vr.56/322.

45 BOA, A{DVNSMHM.d, nr.130, vr.195/1140.

46 BOA, A{DVNSMHM.d, nr.111, vr.265/1824; nr.111, vr.341/2405, nr.112, vr.78/569, nr.116, vr.23/168; nr.119, vr.139/1112; nr.119, vr.140/115; nr.120, vr.48/390; nr.130, vr.27/148; nr.131, vr.124/642.

47 BOA, A{DVNSMHM.d, nr.119, vr.140/1116.

48 BOA, AE.SMST.II., 41/4026.

49 Çakar, "Harput'ta Kırsal Yerleşme", s.114-117; Naime Didem Öz, Elif Aksoy, "Zeyve Aşiret Dokumalarına Bir Örnek: Baskil Hacı Hasan Baba Türbesi'ndeki Halı Seccade ve Yolluklar", The Journal of Academic Social Science Studies, N.69, Summer II, 2018, s.195/Harita I.

50 Bu bilgiler Koyunoğulları Derneği Başkanı Arif Koyun'dan alınmıştır. (13 Aralık 2019).

51 BOA, AE.SMHD.I, nr.106/7562.

Konya Havalisinde İskân

Rakka'ya sürgün edilen Cihanbeyli aşireti için oldukça sert tedbirler alınmıştır. Hatta firarilerden yakalananların Kıbrıs adasına sürgün edilecekleri ve daha da kötüsü, toptan kılıçtan geçirilecekleri ilan edilmiştir[52]. Fakat bu sert tedbirlerin hiçbir faydası olmamıştır. Ne Kıbrıs'a sürgün edilenler vardır, ne de toptan kılıçtan geçirilenler. Olay, bazı küçük cezalar ile geçiştirilmiş olsa gerektir. Ancak her geçen gün bölgede nüfusun artması ile otlak alanları iyice daralmıştır. Önce Rakka firarileri, daha sonra da yeni otlak arayanlar çaresiz Batıya doğru göçmeye başlamışlardır. Zaten pek çok aşiret, daha XVII. yüzyıl başlarından itibaren batıya göçme eğilimi göstermiştir[53].

XVII. yüzyıl sonlarına doğru batıya göçmeye karar veren Cihanbeyli cemaatleri önce Sivas civarında duraklamışlarsa da burada çok fazla kalamamışlardır. Muhtemelen, başta Rişvan aşireti olmak üzere, kendileri gibi bölgeye yeni gelen aşiretler yüzünden otlak bulamamış olmalıdırlar[54]. Bu nedenle, Tuz Gölü'nün batı yakasında, uzun yıllardan beri iyice tenhalaşmış olan Esbkeşan Platosu'nu kışlak olarak seçip[55], yaz aylarında Ankara taraflarına gidip gelmeye başlamışlardır. Hayvan sayıları çok fazla olduğundan, dönemin şartlarına göre genelde yüksek miktarlarda yaylakıye ve kışlakiye vergisi ödediklerinden, mahalli idareler tarafından bir engel ile karşılaşmamışlardır[56]. Zaten Tuz Gölü civarı fazla yabancısı oldukları bir bölge olmayıp, uzun yıllardan beri İstanbul, İzmir ve Bursa pazarlarına koyun götürürken konakladıkları yerlerden birisi olmalıdır[57]. Bölgenin tek mahsuru, Tuz Gölü çevresinin aşiretler tarafından çok çabuk doldurulmuş olmasıdır (Bkz.Ekler-Harita).

Cihanbeyli aşireti Ankara ve Konya havalisine göçtükten sonra, İstanbul'un et ihtiyacını sağlayan en önemli aşiretlerden birisi olmuştur. Her sene başkente 100 bin civarında koyun sevk etmiştir. Mesela 1820 yılında Seyfhanlı, Atmanlı, Şeybizinli, Zeyveli, Mikailli ve Keykilli cemaatleri adına aşiret beyi Alişan oğlu Halil Bey, yılda 80.000 koyun göndermeyi taahhüt ettiği halde, yılsonuna kadar İstanbul'a gönderilen koyun sayısı 90.000'i bulmuştur[58]. 1836 yılında da 120.000 koyun sözü verilmiş ve partiler halinde gönderilen koyunlara hazineden 25'er para ödenmiştir[59].

Sürekli geriden gelenlerle nüfusları artan ve yaz aylarında Bolu ve Çankırı'ya kadar çıkmaya başlayan Cihanbeyli aşireti[60], yaylak ve kışlaklara gidiş gelişleri sırasında mümkün olduğunca Rişvan aşireti ile karşılaşmamaya çalışmıştır. Rişvaniler genelde Kesikköprü üzerinden Sivas Uzun Yayla'ya giderlerken[61], Cihanbeylililer de Haymana veya Bâlâ yolunu tercih etmişlerdir. Birçok kez olduğu gibi, aşiret lideri Alişan Bey 1840 yılında, yaylaya gidiş-gelişler sırasında yol üzerinde bulunan yerleşik halka zarar vermemeleri hususunda yazılı olarak uyarılmıştır[62]. Ancak bu uyarılara pek kulak asmadığı anlaşılmaktadır. 1850 yılında Ankara'da iskân edilen Rişvanilerden rüşvet aldığı yetmezmiş gibi, halktan topladığı vergileri de devlete teslim etmemiştir[63].

52 BOA, A{DVNSMHM.d, nr.131, vr.88/456.

53 Orhunlu, Aşiretlerin İskânı, s.40.

54 BOA, C.DH, nr.161/8034; A.}MKT, nr.130/98.

55 1591 yılında bu Esbkeşan kazasında köy ve mezralarının sayısı 339'u bulurken, 1642 yılında 93'e kadar düşmüş ve bunlardan çoğu XIX. yüzyıla ulaşamamıştır. Bkz. Hasan Basri Karadeniz, Atçeken Oymakları (1500-1642), Yayınlanmamış Doktora tezi, Kayseri 1995, s.128-129,154,167,169.

56 BOA; ML.VRD.d, nr.296, vr.1-2; nr.355, vr.1; C.ML, nr.426/17256; C.DH, nr.128/6351.

57 BOA, C.BL, nr.13/611; AE.SSLM.III, nr.341/19668.

58 BOA, C.BLD, nr.151/7522.

59 BOA, C.BLD, nr.37/1836.

60 BOA, C.DH, nr.128/6351; C.ML, nr.426/17256;

61 BOA, A.}MKT, nr.130/98; C.DH, nr.290/14477,

62 BOA, C.DH, nr.125/6220.

63 BOA, A.}MKT.NZD, nr.2/79.

Tablo: 1851 Yılında İskân Olunanlar

Yerleşim Yerleri	Erkek Nüfus	Yerleşim Yerleri	Erkek Nüfus
Çeltik	129	Bölükbaşı	56
Ali Cumuk	19	Çıvdır	35
Piribeyli	69	Toprakpınar	10
Viran	11	Beş Eşikli	28
Ağzıaçık	40	Sarıkaya	25
Yunak	42	Cazbaşı	18
Pirkadir Uşağı	18	Sülüklü	114
Kurtoğlu	30	Kelhasan	42
Küçük Hasan Çiftliği	34	Uzunoğlu Çiftliği	47
Ada	36	Hacıömeroğlu	23
Esman Uşağı	49	Alahacılı	47
Böğrüdelik	13	Hacı Musaoğlu Çiftliği	45
Saray	25	Sincik	15
İmamoğlu	26	Kesikkavak	30
Odabaşı Çiftliği	55	Toloğlu	8
Hacı Fasıllı	22	Bıçakolu	17
Sığırcık	25	Yabacı	31
Kurt Uşağı	6	Konakvermez-i Kebir	14
Yozluca	16	Cihanşah	9
Torunlar	21	Kirazoğlu	18
Renkoğlu	32	Şeyh Ahmetli	32
Köseler	20	Toprakpınarı Asası	22
Piri Sultan	9	Tacir	46
Eskil	26	Eski Caviş	28
Özbek	44	Ardıçviran	20
TOPLAM	**1.597**		

Kaynak: BOA, NFS.d, nr.3525, s.1-65.

1848 yılında Çankırı tarafına yaylağa çıkan Cihanbeylililer, kendilerine verilen güzergâhtan saparak Zir kasabasına uğramışlar ve halkın tarlardaki mahsullerinde hayvanlarını yayıltarak 163 bin kuruşluk zarar vermişlerdir. Ertesi yıl verdikleri zarar ise, bir önceki senenin iki katına ulaşmıştır[64]. Aynı tutumlarını Çerkes havalisindeki yaylaklarda da sürdürmüşler ve civar köylerde halkın çok sayıda hayvanını çalmışlardır. Hatta kasabada pazar kurulduğu gün, çarşıya inerek halkı tehdit etmişler ve kalabalığın içinde bazı kişileri döverek yaralamışlardır[65].

Cihanbeyli gibi, İç Anadolu'da aşiretlerin yerleşik halkın güvenliğini tehdit etmeye başlaması üzerine, Ankara Valisi Mehmet Vecihi Paşa, Ankara havalisindeki bütün aşiretlerin iskânıyla görevlendirilmiştir. Bu sırada Cihanbeyli ve Rişvan gibi, kışlak veya yaylak bakımından Ankara ile ilişkisi olan bütün aşiretler, idari bakımdan bu vilayete bağlı kabul edilmişlerdir.

64 BOA, C.DH, nr.54/2684.

65 BOA, A.}MKT, nr.236/18.

Konya ile Ankara arasında 12 aşiretin mir beyi seçilen Alişan Beyle görüşen Vecihi Paşa, Cihanbeyli aşiretini yerleşik hayata geçmeye ikna etmiştir[66]. Tabloda, 1851 yılında Cihanbeyli aşiretinden Konya havalisinde iskân olunanlar görülmektedir.

1851 iskânından sonra geriden gelenlerin katılımıyla yukarıdaki yerleşim yerlerinden bazıları büyümeye başlamıştır. Doğal olarak, içlerinden bazıları da terk edilmiştir. Askerlik veya vergi korkusuyla ilk yıllarda iskân olunmaktan kaçınanlar, bir müddet sonra yerleşik hayata geçmek zorunda kalmışlardır. Fakat bunlardan çoğu, yakın akraba göçü şeklinde cereyan etmiş ve 1930'lara kadar geriden gelenlerin arkası alınamamıştır. İskân masraflarını tamamen kendileri karşıladıklarından, sonradan gelenlerle ilgili arşiv kayıtlarına rastlanılamamaktadır.

SONUÇ

Hatırlanacağı gibi, Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi sırasında Osmanlı hâkimiyetine giren Cihanbeyli aşireti, XVII. yüzyılda ulus statüsüne yükselmiştir. XVIII. yüzyıl başlarında ağırlıklı olarak Malatya ve Harput civarında yaşadıkları görülmektedir. Ulus statüsüne geçiş sırasında diğer cemaatlerin Koyunoğulları etrafında toplandıkları tahmin edilmektedir. Cemaatlerden bazılarının da bedevi Arap aşiretlerinin önünden kaçarak, Rakka civarından geldikleri tahmin edilmektedir. Günümüzde Koyunoğulları Türkmen, diğerleri Kürt olduklarını iddia etmektedirler. Muhtemelen XVIII. yüzyılda adı geçen cemaatlerden çoğu Kürt kökenli olmalıdır.

Çok eski yıllardan beri batıya göçme eğiliminde olan Cihanbeyli aşireti, XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren İç Anadolu'ya göç etmeye başlamıştır. Bu göçe bilindiği gibi artan nüfusla birlikte, otlakların yetersiz kalması etkili olmuştur. Cihanbeyli aşiretinin İç Anadolu'ya göçü, kesinlikle bir sürgün karakteri taşımayıp, tamamen ekonomik sebeplerle ve kendi rızalaryla gerçekleşen bir iç göç özelliği göstermektedir. Bu sırada zor kullanılmadığı gibi, aksine kışlak veya yaylak vergisi toplamak isteyen bazı üst düzey mahalli yöneticiler, farkında olmadan aşiretlere yardımcı olmuşlardır. Başka bir ifade ile Cihanbeyli aşiretinin İç Anadolu'ya yerleşmeleri devlet zoruyla olmamıştır. Aksine, İç Anadolu'ya gelmekte çok ısrarcı olan aşiretlerin cebr ve zor kullanmaları söz konusudur. Hatta Tanzimat Dönemi'ne kadar kendilerine iskân için yer bile gösterilmemiştir. XIX. yüzyılda Cihanbeyli ve Haymana platoları neredeyse bomboş olduğundan bu bölge, bizzat kendileri tarafından tercih edilmiştir. Bu nedenle aşiret arasında İç Anadolu'ya sürgün olduklarına dair hiçbir şiir, ağıt, anekdot veya destan yoktur.

İç Anadolu'ya Cihanbeyli aşiretinin tamamı göçmemiş, çoğu kadim yurtlarında kalmışlardır. Günümüzde, Malatya ve Elazığ yöresinde, Koyunoğlu, Parçikan, Herdi, Dirican, Aluçlu ve Zeyve gibi eski adlarıyla varlıklarını sürdürmektedirler. Bunlardan bazıları, eskiden Cihanbeyli aşiretinin kollarından olduklarını, yakın dönemlerde sosyal medyadan öğrenmişlerdir. Günümüzde aşiret olarak Cihanbeyli adı, asli vatanda unutulmuş ve daha çok İç Anadolu'ya göçmüş olanlara miras kalmıştır.

66 BOA, İ.DH, nr.99/5008; İ.MVL, nr.142/3954 (10).

KAYNAKLAR

BOA ARŞİV BELGELERİ

A{DVNSMHM.d, nr.1, vr.108/1230; nr.84, vr.32/121; nr.99, vr.23/180; nr.111, vr.265/1824, 340/2400, 340/2400, 341/2401-2405, 343/2423; nr.112, vr.6/41, 7/43, 7/48, 78/568-569, 79/576, 88/659; nr.116, vr.23/168; nr.119, vr.138/1111, vr.139/1112, vr.140/1113-1117; nr.120, vr.48/390; nr.127, vr.156/1353, vr.157/1354; nr.130, vr.5/2, 20/90, 27/148, 56/322,135/801, 195/1140, 237/1362; nr.131, vr.87/455, 88/456, 124/642, 167/900-901.

AE.SMST.II, nr.2/149; 41/4026.

AE.SSLM.III, nr.341/19668; nr.341/19687.

A.}M, nr.4/75.

A.}AMD, nr.5/11.

A.}MKT, nr.62/90; 130/98; 236/18; 182/26; nr.194/8.

A.}MKT.UM, nr.345/12.

A.}MKT.NZD, nr.2/79.

C.BLD, nr.13/611; nr.37/1836; nr.151/7522.

C.DH, nr.54/2684; 125/6220; 128/6351; 158/7876; 161/8034; 290/14477.

C.ML, nr.66/3026; 426/17256; 487/19868.

İ.DH, nr.99/5008.

İ.MVL, nr.139/3857; 142/3954; 210/6814; 294/11874.

ML.VRD.d, nr.296; 355.

NFS.d, nr.1734; 1771; 3525.

KİTAP VE MAKALELER

AKYEL, Salih, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Harput Kazasında Meskûn Aşiretlerde Erkek Şahıs Adları", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, II/2, Elazığ 2015, ss.19-41.

BAŞARIR, **Özlem, "XVIII. Yüzyılda** Diyarbekir Voyvodalığ**ı'nın** Mekânsal Örgütlenmesi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4/18, Yaz 2011, ss.196-229.

ÇAKAR, Enver, "Baskil (Elazığ) Yöresi Zaviyeleri", *Vakıflar Dergisi*, S.37, Ankara 2012, ss.93-130.

ÇAKAR, Enver, "Osmanlı Döneminde Harput'ta Kırsal Yerleşme: Baskil Örneği", *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Elazığ 23-25 Mayıs 2013*, Elazığ 2013, ss.111-118.

GÖYÜNÇ, Nejat, "Diyarbekir Beylerbeyliği'nin İlk İdarî Taksimatı", *İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi*, S.23, İstanbul 1969, ss.23-34.

GÜNDÜZ, Tufan, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri "Bozulus* Türkmenleri 1540-1640", Bilge Yayınları, Ankara 1997.LINDRER, Rudi, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, Çev. Müfit Günay, İmge Kitabevi, Ankara 2000.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, C.I-II, TTK Yayını, Ankara 2009.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "Osmanlı Belgelerine Göre Türk-Etrâk, Kürd-Ekrâd Kelimeleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Belleten*, LX/227, Ankara 1996, ss.139-146.

KARADENİZ, Hasan Basri, *Atçeken Oymakları (1500-1642)*, Yayınlanmamış Doktora tezi, Kayseri 1995.

KASABA, Reşat, *Bir Konargöçer İmparatorluk: Osmanlı'da Göçebeler, Göçmenler ve Sığınmacılar*, Çev. Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012.

LİNDNER, Rudi Paul, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, Çev. Müfit Günay, İmge Kitabevi, Ankara 2000.

MOLTKE, Helmuth Von, Moltke'nin Türkiye Mektupları, Çev.Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul 1969.

ORHUNLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayınevi, İstanbul 1987.

ÖĞÜT, Tahir, *18-19. YY.da Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013.

ÖZ, *Naime Didem*, *Elif Aksoy*, "Zeyve **Aşiret Dokumalarına Bir Örnek: Baskil Hacı Hasan Baba Türbesi'ndeki Halı Seccade ve Yolluklar",** *The Journal of Academic Social Science Studies*, S.69, Yaz II, 2018, ss.193-212.

ÖZLÜ, Zeynel, *Osmanlı Döneminde Behisni (Besni) Kazasında Aşiret ve Aileler*, Gaziantep Üniversitesi Basımevi, Gaziantep 2015.

ÖZTÜRK, Mustafa, *16. Yüzyılda Kilis Urfa Adıyaman ve Çevresinde Cemaatler-Oymaklar*, Fırat Üniversitesi Yayını, Elazığ 2004.

TÜRKAY, Cevdet, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaâtler*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1969.

SÖYLEMEZ, Faruk, Osmanlı Yönetiminde Aşiret Yönetimi: Rişvan Aşireti Örneği, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2017.

YILMAZ, Hacı, " Palu Aşiretleri ve Koreşanlılar", *Uluslararası Palu Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, Elazığ 2018, ss.421-432.

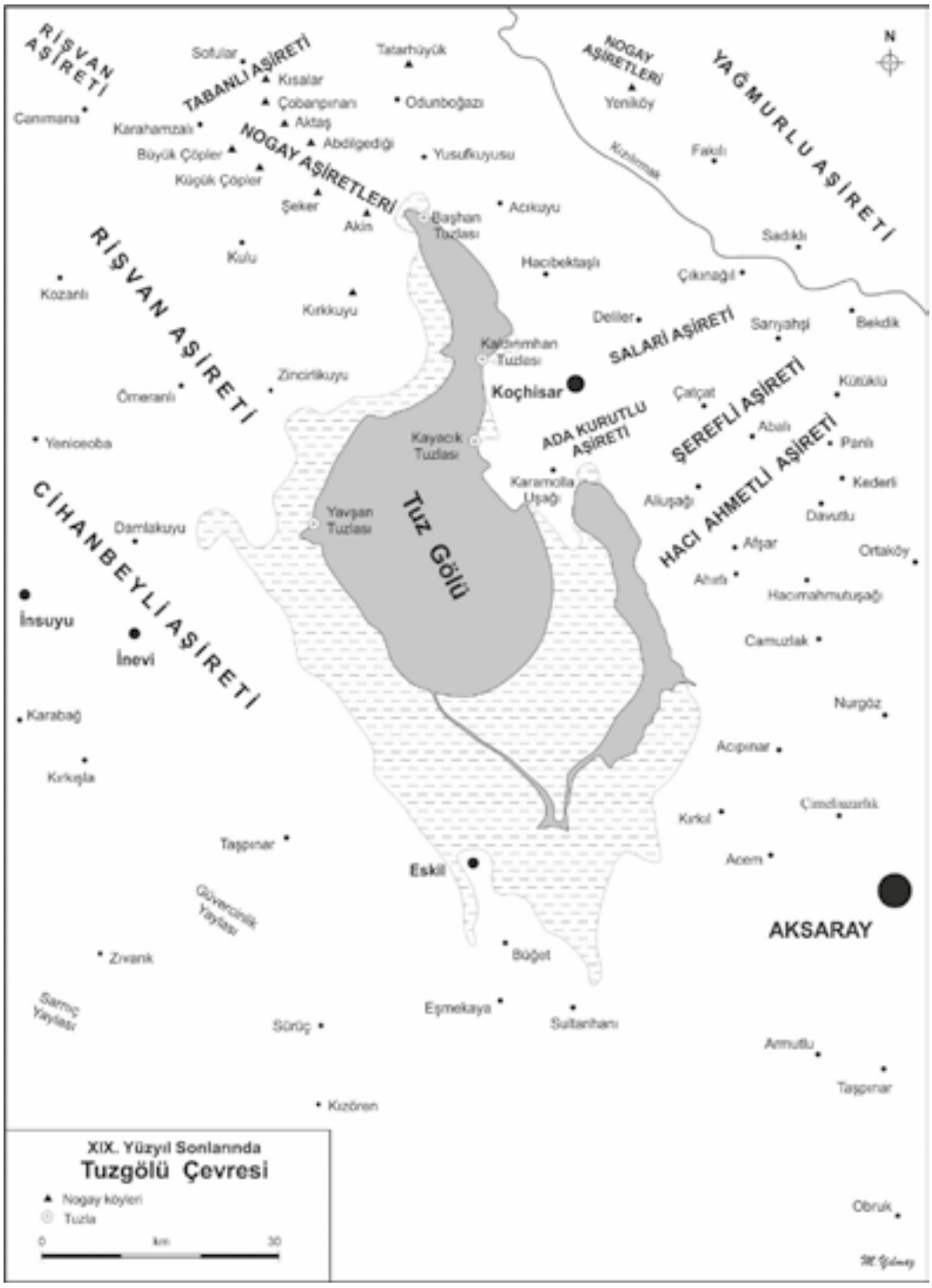

Harita: XIX. Yüzyıl Sonlarına Doğru Tuz Gölü Çevresi

Açıklama: Bu harita, henüz yayınlanmamış olan "Aksaray ile Koçhisar Arasında Paylaşılamayan Aşiret: Hacı Ahmetli" adlı çalışma için çok sayıda BOA belgesi taranarak hazırlanan haritalardan faydalanılarak çıkarılmıştır.

XVIII-XIX. YÜZYILDA ATÇEKEN AŞİRETLERİNİN GÖÇ HAREKETLERİ

Eşref TEMEL*

ÖZET

Konya ve çevresinde 1740'lı yıllarda başlayıp uzun süre devam eden bir kuraklık görülmüştür. Kuraklıkla mücadele etmek bir yana; devam eden savaşlar, eşkıyaların hukuk tanımaz tutumları ve ehl-i örfün suiistimalleri yüzünden, mevcut durum kıtlığa dönüşmüştür. Kıtlığa içkin olarak bölgede; kara veba görülmüş, enflasyon artmış ve mevcut reayanın bir kısmı dağılmıştır.

Bu çalışmada XVIII.-XIX. yüzyıllar arasında bölgede yaşayan Atçekenlerin anılan süreçten nasıl etkilendikleri ele alınmıştır. XVII.-XIX. yüzyıllar arasında, bölgede yaşayan Atçekenler hakkında şu bulgulara rastlanmıştır. Buna göre, Atçekenler başlarda çok sayıda dağınık ve nüfusça daha az köy ve mezralarda kalmışlardır. Ancak yaşanan bazı olumsuz olaylardan dolayı, XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren sayıca az ama birbirine daha yakın ve nispeten nüfusu fazla olan büyük köylerde kalmaya başlamışlardır. Bu yerleşme modelinin de bölgeden yapılan göçlerin kısmen önüne geçtiği söylenebilir.

*Dr. Öğr. Üyesi /Artvin Çoruh Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Öğretim Üyesi.
srftml@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Konya, Bozulus Türkmenleri, Kuraklık, Kıtlık.

MIGRATION MOVEMENTS OF ATÇEKEN TRIBES IN THE XVIII-XIX. CENTURY

ABSTRACT

A drought has been observed in and around Konya in the 1740s and continued for a long time. Aside from fighting drought; due to the ongoing wars, bandits' unlawful attitudes and abuses of the Ahl-i custom, the situation became scarce. In the region with famine; black plague was seen, inflation increased and some of the current reaya was dissolved.

In this study, XVIII.-XIX. The effects of the Atçeken living in the region between the centuries are discussed. XVII.-XIX. between the centuries, the following findings were found about Atçeken living in the region. According to this, Atçeken people were initially scattered and inhabited in smaller villages and hamlets. However, due to some negative events, XVIII. late century, they started to live in large villages which were few in number but closer to each other and had a relatively high population. It can be said that this settlement model partially prevented migrations from the region.

Keywords: Ottoman, Konya, Bozulus Turkmens, Drought, Scarcity.

GİRİŞ

XIII. yüzyıldaki Moğol istilasının ardından, bazı konar-göçer[1] Türkmen aşiretleri Türkistan'dan gelerek Konya ve çevresine yerleşmiştir. XIV. yüzyılda bu aşiretler, bazı kaynaklarda Turgudoğulları[2], Bayburdoğulları, Kosunlar, Varsak gibi genelde kendi adlarıyla zikredilmiştir. Ancak, XV. yüzyıl sonlarından itibaren, Atçeken oymakları aşiret adlarından ziyade, artık resmi bir sıfat haline gelen Türkçe "*Atçeken*" ve Farsça "*Esbkeşan*" isimleri ile anılmaya başlamıştır[3]. Atçekenlerin bulunduğu coğrafya Doğu-Batı doğrultusunda Aksaray-Akşehir, Kuzey-Güney doğrultusunda Ankara-Konya ve Karaman arasındaki toprakları kapsar. Bu topraklar tarihi kayıtlarda Konya Sahrası diye zikredilmektedir[4].

Konya şehri, Anadolu Selçuklularının ve Karamanoğullarının başkentliğini yapmıştır. Bu bölge, Karamanoğullarının ardından Osmanlıların eline geçmiştir[5]. Burası siyasi, ekonomik, as-

1 Geniş bilgi için bkz. Tufan Gündüz, "Konar Göçer", Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XXVI, Ankara 2002, s. 161-163.

2 Turgudoğulları için bkz. M. Zeki Oral, "Turgut Oğulları, Eserleri-Vakfıyeleri", Vakıflar Dergisi, S.3, Ankara 1956, s. 31-65; Alaattin Aköz, "Turgutoğulları", Konya Ansiklopedisi, VIII, Konya 2015, s. 350-353; Mehmet Zeki Oral, Turgutoğulları ve Konya'daki Eserleri, haz. Eşref Temel ve diğerleri, Çizgi Kitabevi, Konya 2016, s. 88-100.

3 Atçekenler hakkında geniş bilgi için bkz. Faruk Demirtaş (Sümer), "Osmanlılar Devrinde Anadolu'da Kayılar", Belleten, XII, S. 47, (Ankara 1948), s. 575-615; İbrahim Hakkı Konyalı, Âbideleri ve Kitâbeleri ile Şereflikoçhisar Tarihi, Fatih Matbaası, İstanbul 1971, s. 348; İréne Beldiceanu-Steinherr, "Atçeken", Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, IV, İstanbul 1991, s. 48-49; Midhat Sertoğlu, Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992; Hasan Basri Karadeniz, Atçeken Oymakları (1500-1642), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 1995; Rudi Paul Lindner, Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar, çev. Müfit Güray, İmge Kitabevi, Ankara 2000.

4 Karadeniz, Atçekenler, s. 16-18.

5 Osmanlı Devleti'nin idari yapılanması hakkında geniş bilgi için bkz. İlber Ortaylı, "Osmanlı Kadı'sının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine", Amme İdaresi Dergisi, IX/1, Ankara 1976, s. 95-107; İ. Metin Kunt, Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı: Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1978; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinde İlmiye Teskilâtı, Ankara 1984; Halil İnalcık, "Eyâlet", Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XI, İstanbul 1995, s. 548-550; Fahameddin Başar, Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı 1717-1730, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997; Abdullah Bay, "XVIII. Yüzyıl ve XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Taşrasında Siyaset Pratiği: Taşrada İktidar Mücadelesi, Hizipleşme ve Merkez", Tarih Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.12, (Ankara 2014), s. 1-40. Konya hakkında geniş bilgi için bkz. Tuncer Baykara, "Konya", Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XXVI., Ankara 2002, s. 182-187; Alaattin Aköz-Bayram Ürekli, "Karamanoğullarından Osmanlıya Konya", İpek Yolu Konya Kitabı IX. Özel Sayı, Konya 2006, s.77-115; Bayram Ürekli-Doğan Yörük, " Kıvâmî'ye Göre Fâtih'in I. ve II. Karaman Seferi", Yeni İpek Yolu Konya Kitabı, edi. Yusuf Küçükdağ, V, Konya 2002, s. 207-218; Doğan Yörük, "Karaman Eyâletinde Osmanlı Timar Düzeninin Tesisi (1483)", Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi, XXV/40, (Ankara 2006), s.177-202; Doğan Yörük, "Karaman Eyaletinde Timara Çevrilen Vakıf ve Mülkler (1476-1483)", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.6, (Ankara 2007), s.61-74;

keri, dini yönden tarih boyunca da ilgi merkezi olmuştur[6].

Osmanlılar, Konya ve çevresinde yaşayan Atçeken aşiretlerini XV.-XIX. yüzyıllar arasında Karaman eyaletinin Konya sancağına bağlamışlardır. Bu kazalara da "*Esbkeşan kazaları*" denilmiştir[7]. Şimdiye kadar, Atçekenlerin idari durumunu gösteren; XVI. yüzyılda 1500, 1518 ve 1591 tahrirleri[8], XVII. yüzyılda 1643[9] ve 1692[10] tahrirleri ile XIX. yüzyılda da 1830[11] tarihli nüfus defterleridir. Bu çalışmada yalnızca 1692 tarihli tahriri ile 1830 tarihli nüfus defteri ele alınmıştır. Buna göre Atçekenlerin nüfusu; 1692'de 2.270, 1830'da ise 2.748 neferdir. Yerleşim yeri sayıları da 1692'de 198, 1830'da ise 20'dir. Yaşadıkları coğrafyaya gelince, XIX. yüzyılın başlarında Bozulus kazasının da Esbkeşan kazaları arasında sayılması ile birlikte toprakları genişlemiştir. Ancak, idari olarak zaman zaman değişiklikler göstermiştir. Buna göre genelde Turgud, Bayburd ve Eskiil kazası şeklinde, üç ayrı idari yapıda teşkilatlandırılmışlardır[12].

Atçekenler, genelde koyun yer yer de keçi beslemişler, geçimlik düzeyde de hububat ürünleri yetiştirmişlerdir[13]. Atçekenler, yaptıkları ziraat için, "*mal-ı miri*"[14] olarak, "*at resmi*", "*esb resmi*" veya "*at akçesi*" gibi adlarla anılan vergiyi ödemiştir. Bunun karşılığında da "*avarız*" [15], "*nüzul*" ve "öşr"[16] gibi vergilerden muaf sayılmışlardır[17]. XVII. yüzyılın sonlarında, cemaatlere göre toplanan Atçeken vergileri, haksızlıkların önlenmesi amacıyla, "*köylerdeki nefer sayıları ve köyün ekonomik durumuna göre maktu olarak*" toplanmıştır[18]. XVII. yüzyılın sonlarından itibaren malikâne sistemine geçilmiştir. Böylece vergiler, "*esedi kuruş*"[19] olarak toplanmaya başlamış, Atçekenler de 3.812 kuruş at akçesi vermişlerdir. XVIII. yüzyı-

Faruk Sümer, "Karamanoğulları", Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XXIV. İstanbul 2001, s.454-460; Doğan Yörük, XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı, Tablet Kitabevi, Konya 2005; Doğan Yörük, XVI. Yüzyılda Ereğli Kazası, Ereğli Belediyesi Yayınları, Konya 2009.

6 Konya ve çevresinin jeostratejik konumu hakkında bkz. Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilâtı, İÜEF Yayınları, İstanbul 1967; M. Akif Erdoğru, "Osmanlı Kıbrısında Tuz Üretimi ve Sorunları (1580-1640)", Tuz Kitabı, edi. Emine Gürsoy Naskali ve Mesut Şen, Kitabevi, İstanbul 2004, s. 223-240; Yunus İnce, Karaman Eyaletinde Güherçile Üretimi ve Nizamı (18. ve 19. yüzyıllar), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2005; Ahmet Uzun, İstanbul›un İaşesinde Devletin Rolü 1783-1857, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006; Cemal Çetin, "İşlevleri ve Özellikleri Bakımından Konya Menzilleri (XVII.-XVIII. Yüzyıllar)", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.21, Konya 2007, s. 295-344; Cemal Çetin, Ulak Yol Durak Anadolu Yollarında Padişah Postaları (Menzilhâneler)(1690-1750), Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2013; Hamit Şafakcı, Bozkırda Madencilik 1776-1839, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2013; Doğan Yörük, "XVIII. Yüzyılda Konya Çevresinde Güvenlik Meselesi ve Derbentlerle İlgili Düzenlemeler", Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, edi. Hasan Bahar ve diğerleri, Konya 2013, s. 249-266; Sam White, Osmanlı'da İsyan İklimi Erken Modern Dönemde Celâli İsyanları, çev. Nurettin Elhüseyni, Alfa Basım, İstanbul 2013.

7 1570 tarihli KŞS 002: s.007/1; 1630 tarihli KŞS 030: s.049/1; 1718 tarihli KŞS 048: s.275/1; İbrahim Solak, İzzet Sak, 53 Numaralı Konya Şer'iye Sicili (1148-1149/1736-1737) (Transkripsiyon ve Dizin), Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 2014, 1736 tarihli s.069/2; 1750 tarihli KŞS 057: s.160/1; 1766 tarihli KŞS 058: s.149/1; 1788 tarihli KŞS 065: s.102/2; 1810 tarihli KŞS 069: s.118/1; 1827 tarihli KŞS 071: s.077/2 nolu belgeleri örnek vermek mümkündür.

8 Karadeniz, Atçekenler, s. 59-71.

9 Karadeniz, Atçekenler, s. 186.

10 16/09/1692 tarihli EV.HMH 703. 1692 tahririne göre Esbkeşan kazaları, Eskiil, Kureyşözü, Bayburd, İnsuyu ve Turgud kazasıdır.

11 1830 tarihli NFS.d 3390. Bu defterde Esbkeşan kazaları; Eskiil ve Turgud ile birlikte Bozulus kazasından oluşmuştur.

12 Kaza sınırları için bkz. Faruk Sümer, "Çukur-ova Tarihine Dâir Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)", Tarih Araştırmaları Dergisi, I, S. l,, (Ankara 1963), s. 89; Beldiceanu-Steinherr, aynı makale, s. 48; Karadeniz, Atçekenler, s. 67-70.

13 Karadeniz, Atçekenler, s. 302-308.

14 M. Macit Kenanoğlu, "Mîrî Arazi", Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XXX, İstanbul 2005, s. 157-160.

15 Halil Sahillioğlu, "Avârız", Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, IV, İstanbul 1991, s. 108-109.

16 Ahmet Tabakoğlu, "Öşür", Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XXXIV, Ankara 2007, s. 100-103.

17 Karadeniz, Atçekenler, s. 37-41, 301.

18 16/09/1692 tarihli EV.HMH 703.

19 Şevket Pamuk, Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi, TVYY, İstanbul 1999, s. 174, 176-187.

Harita 1: Atçekenlerin Yaşadığı ve Göç Ettiği Yerler

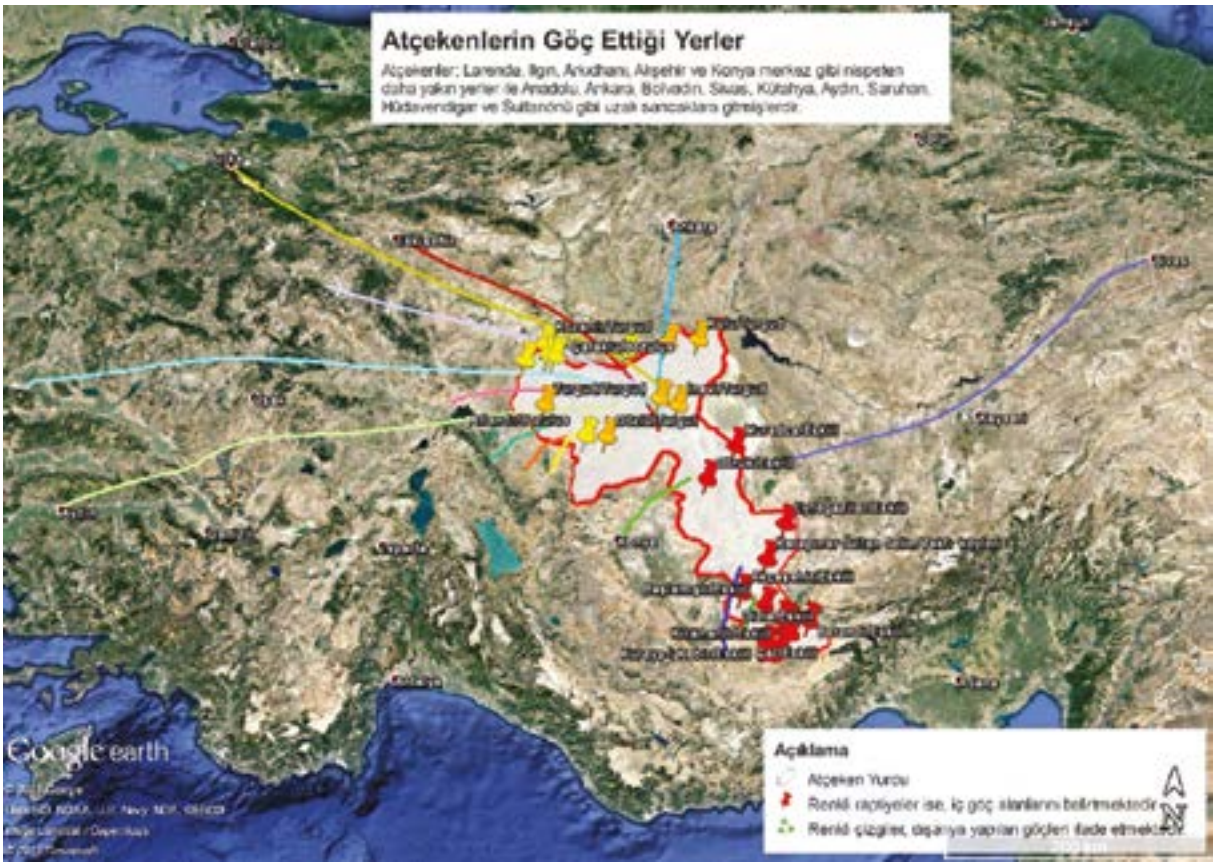

lın başlarında da Atçekenlerin ödediği mal-ı miri 8.000 kuruş olmuştur. XIX. yüzyılın ortalarına kadar, beş yıllık bir süre hariç, herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Diğer taraftan devlet daha fazla gelir sağlamak adına Atçekenlerin ziraat ve hayvancılık için ödediği vergileri ayrıştırmıştır. Buna göre Atçekenler; at resmi ve bad-ı hava gibi mal-ı miri ve örfi vergilerini Esbkeşan, adet-i ağnam ve resm-i ağılı da Adet-i Ağnam mukataalarını tasarruf eden kişilere ödemeye başlamışlardır[20].

20 Geniş bilgi için bkz. Eşref Temel, Konya'da Ayanlık (1639-1839), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2017, s. 148-152; Doğan Yörük, Eşref Temel, "18. Yüzyılda Konya Mukataaları", Konya Ticaret Odası Yeni İpekyolu Dergisi Özel Sayısı Konya Kitabı XVI Konya Ticaret Tarihi, I, Konya 2018, s. 333-354.

ATÇEKEN COĞRAFYASININ JEOSTRATEJİK ÖNEMİ

Atçekenlerin yaşadığı bölge, jeostratejik açıdan çok önemli bir yere sahiptir. Zira XVII. yüzyılın sonlarında Kutsal ittifak ile yapılan savaşın ardından yeni bir siyasi oluşum ortaya çıkmıştır. Buna göre Habsburglar ve Rusya öncülüğünde güçlü merkezi yapılar ve uluslararası egemenlik ilkesi üzerine kurulu yeni bir devletler sistemi meydana gelmeye başlamıştır. Bu yapı, Osmanlı Devleti'ni sıkıştırmaya, sınırlarını güçlendirmek üzere sınır boylarında yeni yerleşimler kurmaya, var olan yerleşimlerin dinsel ve etnik bileşimine müdahale etmeye ve Osmanlı topraklarına uzanıp oralardaki soydaşlarını ve dindaşlarını kışkırtmaya yönelmiştir. Osmanlı yönetimi de buna karşı, daha önceden merkez ile göçebe topluluklar arasında var olan gevşek ve esnek ilişki modelinden vaz geçmiştir.

Bunun yerine, aşiretleri iskân ederek yerleşik yaşama geçirmeye ve göçü denetlemeye yönelik ilk adımlarını atmıştır[21]. Bu çerçevede Osmanlı maliyecileri de eşzamanlı olarak bozulan dengeleri yeniden kurabilmek için, idari, mali, askeri ve sosyal alanları kapsayacak şekilde malikâne sistemini devreye sokmuşlardır[22]. Öncelikle Basra'dan geçen ticaret yoluyla ilgili olarak gereken tedbirleri almaya çalışmıştır. Basra'yı İstanbul ve Halep'e bağlayan yolları kullanmaya ikna etmek için tesisleri iyileştirip güvenliğini artırmışlardır. Bunun için yol üzerinde bulunan menzil ve derbentler yeniden ihya edilmiş, 1690-1740 arası dönemde ticarete engel olan Kürt, Türk ve Arap aşiretleri, Rakka ve Adana'nın batı bölgelerine yerleştirilmiştir[23]. Böylece Osmanlılar, kervan yollarına yeniden hâkim olarak kontrol altında tutmuş, Osmanlı tüccarları da kendi ticaret ağlarını kurmaya başlamışlardır[24].

İşte Atçekenler yaşadıkları coğrafya bakımından tam da bu trafiğin ortasında yer almışlardır. Bu sürecin başlangıcında 1690-1740 arasında Atçekenlerin nüfusunda belirli bir artış sağlamıştır. Buna göre Osmanlı, ticari öneme sahip yerlerin başında gelen Konya ve çevresindeki eski menzil ve derbentleri ihya etmiştir. Bu yapıların yeterli gelmediği durumlarda da yenilerini yapmıştır[25]. Diğer taraftan Atçekenler gibi dağılan idari mali üniteleri yeniden eski yurtlarına yerleştirmiştir[26]. Ayrıca bazı aşiretleri de boşalan yerlere iskân etmiştir. Örneğin Karaman sakini Bozulus Türkmeni diye anılan aşiretleri, Sultan Dağı'nın doğu eteklerine yerleştirmiştir. Bu bölge menzil ve derbentlerin yoğun şekilde bulunduğu yerlerden biridir. Osmanlı Devleti, hem bölgenin hem de derbentlerin güvenliğini sağlamak için de bölgeye yerleştirdiği Bozulus Türkmenlerinden bazı cemaatleri derbentçi kaydetmiştir[27]. Ayrıca, derbentçi olmayan Bozulus Türkmenlerinin vergilerini mukataa haline getirerek, Rabia Gülnuş Valide Sultan'a has olarak tahsis etmiştir[28]. Böylece bir yandan bölge güvenliği temin edilirken, diğer yandan da hazineye katkı sağlanmıştır[29]. Bundan sonraki süreçte Esbkeşan ile Bozulus mukataaları aynı bölgede bulunduğu için, Atçekenler ile Bozulus Türkmenleri de aynı kaderi paylaşmaya başlamışlardır. Zira bölgede yaşanan bütün olaylardan bu iki aşiret doğrudan etkilenmiştir. Bu da aralarındaki etkileşimi artırmıştır. Nitekim bunların bazen malikânecileri, bazen de voyvodaları ortak olmuştur. Hatta Bozulus kazası, 1803'ten itibaren Esbkeşan kazaları arasında sayılmaya başlamıştır[30].

ATÇEKENLERİN KARŞILAŞTIKLARI GÜÇLÜKLER

Atçekenler için sıkıntılı yıllar 1739'da başlamıştır. Zira 1739'da Eskiil kazasına bağlı Eğin, Kene ve Bağlıca köyü civarındaki bölgede "*kaht ve*

21 Reşat Kasaba, Bir Konargöçer İmparatorluk Osmanlı'da Göçebeler, Göçmenler ve Sığınmacılar, çev. Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s. 68-104.

22 Mehmet Genç, "Mâlikâne" , Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XXVII, Ankara 2003, s. 516-518.

23 Ariel Salzmann, Modern Devleti Yeniden Düşünmek Osmanlı Ancien Régime'i, çev. Ayşe Özdemir, İstanbul 2011, s. 104-105; İzzet Sak, 37 Numaralı Konya Şer'iye Sicili (1102-1103/1691-1692) (Transkripsiyon ve Dizin), Konya Ticaret Odası Yayınları, Konya 2010'da 05-14/09/1691 tarihli s.290/1'deki kayda göre Konya ve çevresinde yaşayan Kürt ve Türkmen eşkıyalarının faaliyetlerine engel olunmuştur.

24 Yunus Koç, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Nüfus Yapısı: 1300-1900", Osmanlı, IV, edi. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 535-550; Suraiya Faroqhi, "Krizler ve Değişim 1590-1699", Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914, edi.Halil İnalcık-Donald Quataert, II, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 655.

25 Yusuf Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 37.

26 02-11/05/1718 tarihli KŞS 048: s.273/1; 02-11/05/1718 tarihli KŞS 048: s.275/2.

27 Halaçoğlu, aynı eser, s. 68, 70-77, 94-108, 127-128, 144.

28 MAD 19098.

29 Bozulus Türkmenleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tufan Gündüz, Anadolu'da Türkmen Aşiretleri "Bozulus Türkmenleri 1540-1640", Bilge Yayınları, Ankara 1997.

30 28/09/1827 tarihli ve A.DVN. 821: s. 17-22.

galâ" görülmüştür. Hemen akabinde de eş zamanlı olarak "*kara? veba*" ortaya çıkmıştır. Bu yüzden anılan yerlerde yaşayan Atçekenler, "*levendat eşkıyasının*" müdahalesinden korunan, Bağlıca karyesinde kışın kalmaya başlamışlardır[31]. Ancak daha bu hadisenin yaraları sarılmadan, 1740'ta Eskiil, Turgud, Bayburd, Kureyş, İnsuyu gibi Esbkeşan ile Bozulus kazalarını hatta bütün bölgeyi[32] içine alacak şekilde "…*birkaç seneden berü kaht ve galâ…*" görülmüştür. Etkisi öncekinden daha geniş alanda görülen bu hadise, reayanın vergilerini ödemek şöyle dursun "…*halleri perîşân ve kuvvet-i yevmiyeye muhtâc olub mâl-ı mîrilerin edâya iktidârları yoğiken…*", günlük ihtiyaçlarını bile temin edemez hale getirmiştir. Reaya böyle bir halde iken, Konya ayanından " …*ba'zı kimesnelerin ittibâ'…*" ve "…*kapulu ve kapusuz eşkıyâsı…*" veya "*levendat eşkıyası*" reayanın "…*vakitlü vakitsiz üzerlerine varub konub…*" zorla "…*yem ve yemek, konakçı, bayrak, çavuş, kurban, gelgeç akçesi ve sâ'ir…*" adlar altında haraç istemişlerdir. Bu da bir kısım reyanın "…*bunun emsâli zulm ve te'addîlerinden ahvâlleri diğergûn ve perâkende ve perîşân olmalarına bâ'is …*" dağılmasına sebep olmuştur. Diğer taraftan yurtlarında kalan reayanın hissesine, vergiler maktu olarak toplandığı için "…*ve mâl-ı mîrinin kesr ve noksân tertîbine bâdî oldukların bildirüb…*" fazladan yük bindiğini bildirmişlerdir. İstanbul, bu tür taleplerle karşı karşıya kalan reayanın korunması için, valisinden "…*sâdır olan emr-i şerîfin mazmûn-ı münîfi düstûrü'l-'amel olmak içün…*" gönderilen emirlere uygun hareket etmesini istemiştir. Bununla birlikte aynı fermanda İstanbul, Karaman valisinden, reayanın hazariye vergisini "…*ahali hisselerine düşen hazariyeyi şürûtu üzere mahalline getürüb edâ ve teslîm eylediklerinden sonra…*" ödemeleri karşılığında, yukarıda anılan haraçlarla "…*ve sâ'ir nâm-ı beyhûde ile bi-vech-i mine'l-vücûh rencide ve te'addî olunmayub…*" muhatap edilmemesini istemiştir[33].

Yukarıda ana hatlarıyla verilen durumları ayrıntılı olarak ele almakta fayda vardır. Buna göre Esbkeşan ve çevresinde sıkıntıların yaşanmasının başlıca nedenlerinden biri savaşlardır. Zira savaşlar, bir kısım kaynakları tüketerek, ekonomi üzerine belirli bir maliyet yüklemiştir[34]. Bundan da en çok reaya etkilenmiştir[35]. Zira ordunun sefer güzergâhında ve yakınındaki merkezler, özellikle sık ve uzun süren savaşlarda; avarız, imdad-ı seferiye ve hazariye gibi vergilerle yüz yüze kalmışlardır[36]. Paranın kıt ve nakil masraflarının yüksek olduğu durumlarda, tahsil edilen bu vergiler, reayanın cezalandırılması gibi bir anlam taşımıştır[37]. Bu bağlamda Bozulus dâhil Esbkeşan bölgesi, Anadolu'nun sağ koluna yakın bir yerde olduğundan dolayı, her savaş çıktığında valilerin "*imdad-ı seferiye*" ve "*imdad-ı hazariye*" vergisi talebiyle karşılaşmışlardır. Nitekim bu süreçte "*mu'âf, müsellem ve min-külli'l-vücûh serbest*" olmalarına rağmen, bu vergiler, üç aşamada zorunlu hale getirilmiştir. Birinci aşamada, 1723-1746 arası dönemde İran ve Avusturya seferleri sırasında, Esbkeşan reayası serbest olduğu için imdadiye alınması yasaklanmıştır[38]. İkinci aşamada, 1768-

31 25/02/1740 tarihli MAD 5512: s.004/3; Halaçoğlu, aynı eser, s. 104-105.

32 30/01/1753 tarihli C. ML.30003. Konya ve havalisinde birkaç seneden beri kıtlık olmuştur. Bundan dolayı reaya, tekalifi vermekte zorluk çekmişlerdir.

33 01-10/10/1740 tarihli KŞS 055: s.333/1.

34 Mehmet Genç, Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi, İstanbul 2007[5], s. 217-219.

35 Faroqhi, aynı makale, s. 667.

36 Ahmet Tabakoğlu, "İmdâdiyye", Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XXII, İstanbul 2000, s. 221-222.

37 Zafer Karademir, İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı Osmanlı Toplumunda Kıtlıklar (1560-1660), Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s. 113.

38 15/04/1731 tarihli C.ML. 1874; 03/04/1741 tarihli KŞS 055: s. 001/1; 29/04/1741 tarihli KŞS 055: s. 001/2'deki kayda göre, Esbkeşan kazalarından 72 deve talep edilmiştir; 18-27/01/1742 tarihli KŞS 055: s.291/1 ve aynı tarihli MAD 10184: s.62.

1774 Rus seferi sırasında, verginin şarta bağlı olarak alınabileceği belirtilmiştir[39]. Son aşamada, 1774-1829 yılları arasında İran, Rus, Avusturya, Fransa, İngiltere ve Suudi savaşları sırasında, imdadiyelerin bölge reayasından toplanması yasal hale getirilmiştir[40]. Bütün bu süreçlerde Atçekenler, üzerlerine bindirilen fazladan yüke, gerek resmi gerekse gayriresmi olarak itiraz etseler de çaresiz şekilde kabullenmek zorunda kalmışlardır. Hatta bazen işi yokuşa sürerek, sürüncemede bırakmaya çalışmışlardır[41]. Ancak ellerinden pazarlık yaparak, daha az vergi ödemekten başka bir şey gelmemiştir[42]. Öyle anlaşılıyor ki devlet, uzun yıllar boyunca muaf olan mukataaların serbestiyet özelliğinde bir değişikliğe gitmiştir. Böylece bir kimse; ister muaf, ister has, isterse de vakıf reayası olsun devlet tarafından belirlenen tekâlifleri ödemekle yükümlü hale gelmiştir.

Esbkeşan ve çevresinde sıkıntıların baş göstermesinin en önemli nedenlerinden biri de Konya ve çevresinde birkaç yıldır devam eden kuraklıktır. Zira yaşanan bu kuraklık, kıtlığın ortaya çıkmasında en önemli etken olmuştur. Bilindiği üzere Konya ve çevresi, Anadolu'nun başka yerlerine oranla daha hassas, kırılgan ve oynak bir zemin haline dönüştüren bazı nedenler vardı. Bu nedenler arasında en önemli etkiyi bölgenin karasal iklim kuşağında yer alması oluşturmaktaydı. Zira bu bölge, Ilgın ve Suğla gibi sulama imkânına sahip bazı yerler hariç, günümüzde de Anadolu'nun en az yağış alan yerlerin başında gelmektedir. Hatta Atçekenlerin yaşadığı yerler, plato ve ovalar, 300 mm yağış ortalamasıyla Anadolu'nun en az yağış ve nem oranına sahip bölgesidir[43].

Esbkeşan ve çevresinde sıkıntıların yaşanmasının bir başka nedeni de ehl-i örfün[44] yetkisini kötüye kullanmasıdır. Bu olaylarda yetkisini kötüye kullanarak, reayanın dağılmasına sebep olan ehl-i örf arasında; Karaman valisi ve onun adına hareket eden Konya mütesellimi yer almaktadır[45]. Hatta reayanın emeğine göz dikenler safında, ne tür zorlukların yaşandığını bizzat gözleriyle gören, voyvodalar da yer almıştır[46].

Esbkeşan ve çevresindeki sıkıntıların bir diğer nedeni de eşkıyalık hareketleridir. Bilindiği üzere, tarihi süreçte bu çevre, her zaman eşkıyaların varlık bulduğu bir yer olmuştur. Zira Esbkeşan mukataası ve çevresi jeostratejik bir öneme sahip olan Anadolu'nun sağ kolu ile orta kolu arasında yer almaktadır. Bu kollar üzerindeki menziller vasıtasıyla askeri lojistik, haberleşme, sürre ve hac yolu güvenliği gibi hizmetler yanında barut yapımından kullanılan güherçile ve değerli madenler de taşınıyordu. Bu yüzden Konya ve çevresi, eşkıyaların devamlı uğrak yeri olmuştur. Esbkeşan mukataasını da içine alacak şekilde Konya ve çevresinde, XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyı-

39 02/01/1768 tarihli KŞS 059: s.096/1.

40 18/11/1777 tarihli KŞS 063: s.104/1; 15/01/1788 tarihli KŞS 065: s.102/2; 17/12/1789 tarihli C.AS. 39852; 17/06/1790 tarihli MAD 17913: s.17-18; 02/07/1790 tarihli KŞS 101: s.140/2; 10/08/1799 tarihli C.ML. 4379; Tarihsiz KŞS 068: s.145/3; 18/08/1825 tarihli KŞS 071: s.137/1; 15/07/1828 tarihli KŞS 074: s.103/2; 12/12/1829 tarihli C.TZ. 8038.

41 15/10/1815 tarihli C.AS. 25529.

42 15/04/1774 tarihli KŞS 062: s.164/1.

43 White, aynı eser, s. 152-157.

44 Mehmet İpşirli, "Ehl-i Örf", Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, X, İstanbul 1995, s. 519-520.

45 07-17/04/1741 tarih ve KŞS 055: s.343/2'deki kayda göre, anılan yıllarda devam eden bir savaş olduğu için vali de mütesellim de zor durumda kalmışlardır. İkisi de bu zor durumdan kurtulmanın yolunu, reayanın ürettiğini ellerinden almakta bulmuşlardır. Bunun için de kimi zaman valiler mütesellim kanalıyla, kimi zaman da mütesellimler münferiden hareket ederek, bu yola başvurmuşlardır. Üstelik yanlarına takviye olarak eşkıyaları da almışlardır. İstanbul'un mevcut durum karşısında takındığı tavır, ehl-i örfünkinden de daha kötüdür. Zira İstanbul, yapılanlara bir son verip, gereken tedbirleri almak yerine, valisine: "Reaya hazariye vergisini vermezse, mütesellimine söyle, haraç almaya devam etsin" anlamına gelen bir emir vermiştir. Öyle anlaşılıyor ki, reayanın zor gününde ona yardım etmesi gereken kurumlar, aksine birbirleriyle yarış edercesine, onun ürettiğine el koymak istemişlerdir.

46 02/08/1743 tarihli KŞS 056: s.223/1.

lın başlarında bazı eşkıyalık olayları görülmüştür. Bu olayları çıkaran eşkıyaların bazısı konar-göçer Kürt ve Türkmen aşiretlerinden, bazısı da kapılı, kapısız levent veya sekban denilen asker kökenli kişilerden oluşmuştur. XVIII. yüzyılın başlarında, devlet reaya işbirliğiyle, aşiretlerden kaynaklanan eşkıyalık olaylarında bir azalma görülmüştür. Muhtemelen bu azalmanın sebebi çevreye zarar veren aşiretlerin Rakka'ya iskân edilmesi olmalıdır. Aşiret kaynaklı olaylar, XVIII. yüzyıl boyunca pek görülmese de XIX. yüzyılın başlarından itibaren yeniden ortaya çıkmıştır. Ancak asker kökenli eşkıyanın faaliyetleri için aynı şeyi söylemek pek de mümkün olmamıştır[47]. Zira devlet tarafından dolaylı olarak desteklenen bu gruplar; başta günlük ihtiyaçlarını karşılamak için acımasız eylemler yapmışlardır[48]. Reayanın artık ürününü elde edebilmek için ehl-i örf ile ittifak kurmuşlardır[49]. İki ehl-i örf veya bölge ileri gelenleri arasındaki mücadelelerde, işlerine daha çok gelen gruba destek vermişlerdir[50]. Bununla birlikte özellikle; incelenen dönemde olduğu gibi, uzun yıllar süren kıtlık, enflasyon ve veba salgını gibi karışıklık ortamlarında[51], siyasi otorite boşluklarında[52] ve hatta savaşsız geçen istikrar yıllarında[53] bile eylemlerini sürdürmüşlerdir.

47 Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Cezar, Osmanlı Tarihinde Levendler, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, İstanbul 1965, s.30-40; Karen Barkey, Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Merkezileşme, çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s. 181; Dina Rizk Khoury, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Merkez ile Taşradaki Güç Sahipleri Arasındaki İlişkiler: Bir Tarihyazımı Çözümlemesi", Türkiye Tarihi 1603-1839: Geç Osmanlı İmparatorluğu, edi. Suraiya Faroqhi, çev. Fethi Aytuna, III, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 180-183; Bay, aynı makale, s. 13.

48 27/05/1702 tarihli AE.SMST.II. 3872.

49 07-17/04/1741 tarihli KŞS 055: s.343/2.

50 07-16/06/1777 tarihli KŞS 100: s.175/1.

51 25/02/1740 tarihli MAD 5512: s.004/3.

52 10/08/1773 tarihli KŞS 062: s.187/1.

53 16/04/1766 tarihli KŞS 059: s.104/2.

YAŞANAN SIKINTILARI ARTIRAN NEDENLER

Yukarıda da ifade edildiği üzere, Atçekenlerin yaşadığı kıtlığın etkisini; enflasyon, salgın hastalık ve toprakların terk edilmesi daha da artırmıştır. Bu durum belgelerde "*kaht ve galâ*" kavramları ile ifade edilmiştir[54]. Esbkeşan ve çevresinde yaşanan uzun süreli kuraklıktan sonra yaşanan kıtlığın hemen arkasından gelen pahalılık, reayanın sıkıntılarını bir kat daha artırmıştır. Böylece reayanın bir takım ekonomik etkinlikleri, yerine getirmesine engel olmuştur. Öyle anlaşılıyor ki reayanın, vergilerini ödemek şöyle dursun, elinde avuncunda pek bir şey kalmamıştır. Kalsa bile, mevcut enflasyondan dolayı, onun da temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu yaşananlar karşısında, reaya çareyi göç etmekte bulmuştur.

Esbkeşan ve çevresinde görülen kuraklıkla birlikte ortaya çıkan veba salgını da bölgede sıkıntıların artmasına ve reayanın dağılmasına neden olmuştur[55]. Nitekim bu hususta hangisinin muharrik unsur olduğu tartışma konusudur[56]. Öyle anlaşılı-

54 Karademir, aynı eser, s. 11-12, 41-214. Karademir'e göre, Osmanlı belgelerinde, arzın durması ile yetersiz beslenme ya da kronik açlık nedeniyle, toplu ölümlerin veya göçlerin yaşandığı uzun süreli ve geniş alanlara yayılan genel kıtlık anlamında kullanılan "kaht" kelimesi kuraklığa bağlı mahsul kıtlığı ve açlık manasına gelmektedir. Ancak Karademir, her ne kadar bu tanımda kıtlığın sebebi sadece yağmursuzluk olarak beliriyorsa da Osmanlı belgelerinde kaht kelimesi ile belirtilen ve tam manasıyla "kıtlık" anlamını karşılayan durumların kuraklık dışı nedenlerle ortaya çıkabileceğini ve bunların daha çok "kaht ve galâ" şeklinde pahalılıkla birlikte anıldığını belirtmektedir.

55 25/02/1740 tarihli MAD 5512: s.004/3; 26/08/1771 tarihli MAD 10214: s.70.

56 White, aynı eser, s. 128'de White'a göre, kıtlık ve göç yüzünden muhacirler, kötü yaşam koşullarında yaşamak zorunda kalıyorlardı. Bu kötü koşullarda salgınlar, kıtlık ve karışıklıkla bir sinerji oluşturarak yayılıyordu. Salzmann, aynı eser, s. 192'de Salzmann'a göre ise, Diyarbakır ve Musul çevresinde görülen felaketler, kuru-tarım alanlarından elde edilen mahsulün kıtlığıyla başlamıştır. Ardından çekirge istilası ve mevsim normallerinden daha soğuk geçen kış mevsimiyle devam etmiştir. Bundan dolayı aç kalan insanların başka yerlere göç etmesi nedeniyle bölgede sal-

yor ki, Esbkeşan çevresinde görülen her iki illet de birbirinin varlığından güç olarak yıkıcı etkilerini arttırmışlardır. Akabinde de bölgede etkileri uzun sürecek göç hareketi yaşanmıştır.

ATÇEKENLERİN DAĞILMASI

Esbkeşan ve çevresinde yaşanan kıtlık ve hemen ardından girilen savaş döneminden sonra, Atçekenlerin bir kısmı çareyi göçmekte bulurken, diğerleri de yurtlarında kalmışlardır. Ekonomik gücü daha zayıf olanlar göçmeyi, nispeten hali vakti yerinde olanlar ise kalmayı tercih etmişlerdir. Ancak her iki tercih de Atçekenleri yıpratmıştır. Zira gidenler, yolda veya varacakları yerde neyle karşılaşacaklarını bilmiyorlardı. Dahası böyle bir ortamda yetersiz beslendikleri ve salgınlara karşı daha dirençsiz oldukları için yol şartlarına dayanamayabilirlerdi. Çünkü iaşe darlıkları döneminde, yeterince beslenemeyen fakirlerin, maddi durumu iyi olanlara yani daha iyi beslenenlere göre bulaşıcı hastalıklardan ölme olasılığı nispeten daha yüksekti[57]. Kalanların ise her geçen yıl mali olarak durumları vergilerin maktu[58] toplanmasından dolayı kötüleşiyordu. Başlangıçta Esbkeşan mukataasını tasarruf eden kişiye ve ödeme yapan reayaya kolaylık sağlayan bu uygulama, anılan süreçte toprağından ayrılan reayadan tahsil edilemeyen vergilerin, yurtlarında kalanlardan alınmasına neden olmuştur. Bundan dolayı kalmak isteyen bile orada kalamıyordu. O da er veya geç çareyi, köyünü terk etmekte buluyordu[59].

Atçekenler; dağınık, sayı olarak fazla ve nüfus bakımından daha az köylerde yaşıyorlardı[60]. Bu da bir köyden bir iki neferin gitmesinin ardından, zaten nüfusu az olan bir köyün tamamının boşalmasına neden oluyordu[61]. Yaşanan bu süreç, yurtlarında tutunamayıp dağılma sürecine giren Atçekenleri, gidecekleri yer konusunda, daha seçici davranmaya itmiştir. Gidebilecekleri yerler bakımından, önlerinde birçok seçenek çıkmıştır. Nitekim bu alternatifleri yakından uzağa doğru değerlendirmeye almışlardır. Bu çerçevede genelde yakın çevreleri tercih etmişlerdir. Bununla birlikte uzağa gitmeyi isteyenler de olmuştur. Ancak devlet, yakın çevreye gitmelerine izin verirken, uzağa gitmek isteyenlere, idari iktisadi ünitenin bütünlüğünü korumak adına pek hoşgörü göstermemiştir.

Esbkeşan ve çevresinden yaşananlardan sonra, Atçekenlerin bir kısmı yakın çevrede kalmak istemiştir. Bu bağlamda öncelikle yakın yerlerdeki büyük[62] ve derbent konumundaki[63] köyler ile daha az vergi ödeme imkânından dolayı vakıf topraklarına[64] göç etmişlerdir. Zira Atçekenler, kaldıkları

gın hastalıklar yayılmıştır. Bu çalışma kapsamında, White ve Salzmann'ın belirttikleri modelin aynısı Esbkeşan ve çevresinde de görülmüştür. Orhan Kılıç, Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devletinde Salgın Hastalıklar, Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2004, s. 12'de Kılıç da salgın hastalıkların kıtlıklara, kıtlıkların da salgın hastalıklara neden olabileceğini belirtmiştir. Karademir, aynı eser, s. 166-173'te Karademir, Kılıç'ın tanımlamasına benzer şekilde salgınlar ile iaşe krizlerinin kimi zaman sebep ve sonuç ilişkisi ile birbirlerine bağlı olarak ortaya çıkabildiğini ifade etmiştir.

57 Karademir, aynı eser, s. 167.

58 Geniş bilgi için bkz. Mehmet Genç, "Mukātaa", Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XXXI, Ankara 2006, s. 129. Vergiler bu şekilde toplandığı için Atçekenlerin dağılma sürecinde çarpan etkisi yaparak, dağılmayı hem hızlandırmış, hem de artırmıştır.

59 22/06/1743 tarihli KŞS 056: s.237/2.

60 18/11/1777 tarihli KŞS 063: s.104/1'deki kayda göre, Esma Sultan'ın tasarruf ettiği Esbkeşan mukataası voyvodası Seyyid Süleyman, 1777 tarihinde İstanbul'a bir arzuhal göndermişlerdir. Mukataaya ait olan Eskiil, Bayburd, Kureyş ve Turgud kazaları eskiden 150 adet mamur köyden ibaret iken, Bayburd ve Turgud kazalarının reayası tamamen dağılmış, Eskiil kazasının 55 köyünden de Muradca ve İnegazi köylerinde 20-30 nefer Atçeken'den başka kimse kalmamıştır.

61 12/01/1791 tarihli C.SM. 3030'deki kayda göre, Valide Sultanın uhdesinde bulunan Esbkeşan mukataasına bağlı Kureyş kazasından 162 nefer, daha önceden olduğu gibi yeniden Ankara taraflarına gitmişlerdir.

62 25/02/1740 tarihli MAD 5512: s.004/3; 25/07/1743 tarihli KŞS 056: s.209/4.

63 26/08/1771 tarihli C.ML. 18214; 26/08/1771 tarihli MAD 10214: s.70.

64 10/10/1767 tarihli A.{DVNSAHK.KR.d.12: s.3; 13/06/1787 tarihli KŞS 065: s.127/1.

yere göre, daha güvenli ve yaşam koşulları nispeten iyi olan yakındaki bir yerde kalmakla birçok avantaj sağlamışlardır. Bu sayede bildikleri tanıdıkları bir çevrede kaldıkları için, kendilerini daha rahat hissetmişlerdir. Bununla birlikte, göç ettikleri yerle eski yurtları arasındaki mesafenin kısa olması, onlara yeniden eski topraklarıyla ilgilenme fırsatı vermiştir. Nitekim bu konuda pratik bir çözüm de bulmuşlardır. Buna göre, Bağlıca'da olduğu gibi, kışın daha güvenli yerlerde kalıp, yazın da yurtlarındaki toprakları ekip dikmişlerdir. Bu model Atçekenlerin, yerleşik hayata geçmeden önceki yaylak ve kışlak geleneğinin devamı niteliğindedir. Zira yaşanan kötü hadiseler sonucu ortaya çıkan bu yerleşim modeli, devletin de onaylamasının ardından, reayanın uzak çevreye göçmesine engel olmuştur. Diğer taraftan yakındaki Karapınar Sultan Selim Vakfı köyleri[65] ile Suğla Suyu'nun suladığı Eskiil'deki bazı yerler[66] kendilerine kalmak için uygun bir ortam sağlamıştır.

Esbkeşan ve çevresinde yaşanan sıkıntıların ardından Atçekenlerin bir kısmı da eski yurtlarıyla alakası olmayan nispeten yakın; Larende, Ilgın, Arkıdhanı, Akşehir ve Konya merkez gibi yerler ile Anadolu, Ankara, Bolvadin, Sivas, Kütahya, Aydın, Saruhan, Hüdavendigar, Sultanönü gibi daha uzak yerlere gitmişlerdir. Bu çerçevede tercih ettikleri yerler arasında; kasabalar ve şehir merkezleri[67] ile özellikle XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra ayan, mütesellim, paşa gibi zengin kişilerin çiftlikleri[68] yer almıştır. Bu tür yerlere gitmek istemelerinin, muhtemelen tek bir doğal nedeni vardı. O da insanca yaşamak isteğiydi. Zira yoklukla, kuraklıkla, kıtlıkla, açlıkla, hastalıkla, eşkıyayla, ehl-i örfle, işletmecilerin bencil tutumuyla, devletin bitmez tükenmez talepleriyle, kendi başlarına mücadele edecek mecalleri kalmamıştı. Bu yüzden anavatanlarını bile terk etmeyi göze almışlardı. Atçekenler, bu kadar riski göze alıp sonuçsuz kalacak bir tercihte bulunamazlardı. O halde göçecekleri yer nasıl olmalıydı da aldıkları riske değmeliydi? Bu soruyu şöyle yanıtlamak mümkündür. Geçmişte yaşadıkları olaylarla bir daha asla karşılaşmamalıydılar. Göçtükleri yerlerde, yalnızlık hissetmemek için, kendi aşiretlerinden insanlarla birlikte kalmalıydılar[69]. Ödeyecekleri vergiler, onları artık sıkmamalıydı. Topraklar kendilerinin olmasa da ilgilendikleri arazi verimli olmalıydı[70]. Bulundukları yerlerde, karın tokluğuna çalışsalar bile, kendilerini değerli hissetmeliydiler. Bu noktada belirli bir avantajı da yakalamışlardır. Zira köylülerin yerlerini yurtlarını bırakıp kaçmaları XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra yarısında emeği itibarlı hale getirmişti. Bu sayede tarımsal üretimde sabit emek gücünün garanti altına alınmasının teminatı olarak, müsamaha, ödül gibi yeni toplumsal kontrol biçimleri ortaya çıkmıştı. Bunu da daha çok işgücüne ihtiyaç duyan, özellikle batıdaki mültezimler etkili

65 16/04/1766 tarihli KŞS 059: s.104/2'deki kayda göre, Esbkeşan mukataasından Eskiil kazasına bağlı Muradca ve Gene karyesindeki bazı Atçekenler, uzun süredir kapısız eşkıyasının baskısından yıldığı için Karapınar kasabasındaki Sultan Selim Vakfı'na ait yerlere yerleşmişlerdir. Ancak devlet, Muradcalıları 20/06/1767 tarihli KŞS 059: s.109/1'deki kayda göre, Karapınar'daki eski yurtlarına gönderme kararı almıştır.

66 İbrahim Solak, İzzet Sak, 38 Numaralı Konya Şer'iye Sicili (1103-1104/1692-1693) (Transkripsiyon ve Dizin), Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 2014'te 18/05/1692 tarihli s. 285/1.

67 30/11/-09/12/1740 tarihli KŞS 055: s.333/2'deki kayda göre Atçekenler, Konya merkez ve diğer kazalara yerleşmişlerdi. Yine 04/02/1760 tarihli C.ML. 29521'deki kayda göre, Esbkeşan ve Bozulus reayasının bir kısmı, Anadolu, Karaman, Aydın, Sivas, Saruhan, Hüdavendigar, Sultanönü gibi yerlere dağılmışlardır.

68 15/01/1775 tarihli C.SM. 6667'deki kayda göre, Atçekenlerden bazıları, kapısız eşkıyasının zulmünden kaçarak Anadolu, Sivas, Karaman, Aydın, Konya ve Larende gibi yerlerin vakıf ve ayan çiftliklerinde yerleşmeye başlamışlardır.

69 Atçekenler Konya merkezde birçok mahallede sakindiler. Ancak yoğun olarak bulunduğu yerler ise şehrin daha çok kuzey, kuzey doğu, doğu ve güneydoğu taraflarıydı. Bu bağlamda, şehrin anılan yönlerinde bulunan; Karaciğan, Keçeciler, Araplar, Sedirler, Dolabucu, Kasap Sinan, Zincirlikuyu, Bulgurimam gibi mahalleler, Atçekenlerin yoğun olarak sakin oldukları yerlerdendi.

70 07/03/1785 tarihli C.ML. 27175.

bir şekilde kullanmışlardır[71]. Böylece Atçekenlerin neden daha uzak bir yere gitmek istedikleri anlaşılmaktadır.

ATÇEKENLERİN DAĞILMASININ ARDINDAN DEVLETİN ALDIĞI KARARLAR

Atçekenler, Esbkeşan ve çevresinde meydana gelen yıkım sonucu, yurtlarını terk ettikleri için, malikâne sisteminin işleyişi bozulmuştur. Devlet, bu işleyişin bozulduğunu tespit ettiği anda hemen müdahale etmiştir. Zira Atçekenler gibi büyük bir idari ve iktisadi ünitede meydana gelen bu sorun, yerinde ve zamanında çözülmezse, civardaki başka mukataalara yayılma riski bulunuyordu. Ayrıca bu durum, hem terk edilen hem de göç edilen bölgelerin iaşe tedarik sistemini olumsuz etkilemekteydi[72]. Bundan dolayı devlet dağılan reayayı yeniden kendi yurtlarına iskân etme kararı almıştır. Bunun için de 352 nefer Atçeken, göçtüğü yerlerden kaldırılıp, eski yurtlarına yerleştirilmiştir[73]. Diğer taraftan şayet eski vatanlarında kalmaları mümkün değilse, buraya daha yakın, başka bir yere iskânları sağlanmıştır[74]. Bu süreçte devlet, iskân kararını uygularken hiçbir tarafın zarar görmemesi için bazı usul ve esaslara riayet etmeye çalışmıştır. Bu kapsamda mukataayı iltizama vermek[75], boybeyinin nüfuzunu kullanmak[76], görevlilere müdahale edenleri hapse atmak[77] gibi bazı önlemler almıştır. Diğer taraftan Osmanlı, o dönemin koşullarını göz önünde bulundurarak pragmatik kararlar da almıştır. Bu bağlamda devlet, büyük oranda yeni ve daha güvenli topraklar bulup tarımsal faaliyetlerine devam etme iradesi gösteren kesimlere, kayıt altına alınmaları şartıyla ses çıkarmamıştır[78]. Nitekim Atçekenlerden *"yeni köylerinde on yıldan daha çok zamandır ikamet edenleri ve o bölgenin avârız listelerinde kayıtlı olanları"*, birkaç istisna dışında[79], iskâna tabi tutmamıştır[80]. Ayrıca yönetim, göçtükleri yerden kaldırıp eski yurtlarına yerleştirdiklerinden, tekrar firar etmeyeceklerine dair, yemin almıştır[81]. Hatta yurtlarına dönenleri tahrik ederek, yeniden firara teşvik etmemeleri için, göçtükleri yerdeki nüfuz sahibi kişileri de nezre bağlamıştır[82]. Ancak Atçekenlerden bazıları, alınan bütün tedbirlere rağmen, asli vatanlarını terk ederek, yeniden firar ettikleri yerlere göçmüşlerdir[83]. Bununla birlikte yönetim, kadim bir refleksle, zaman içerisinde Atçekenlerin terk ettikleri topraklara bazı aşiretleri yerleştirmiş-

71 Salzmann, aynı eser, s. 208.

72 Karademir, aynı eser, s. 169.

73 Atçekenlerin yeniden eski yerlerine iskan edilmelerini emreden bir ferman için bkz. 05/05/1766 tarihli KŞS 058: s.149/1. Ayrıca Bozulus Türkmenlerinin göçtükleri yerden kaldırılıp, eski yurtlarına yerleştirilmesi için ise 05/10/1767 tarihli KŞS 059: s. 094/1'de kayıtlı belge mevcuttur.

74 1763 tarihli C.ML. 27718'deki kayda göre, Karaman'da Bozulus Türkmeni aşiretlerinden İzzeddin, Köşne, Hamza Hacılu, Amrudllu, Danişmendlü ve Kara Halillü adlı aşiretler, 1739'da yaşanan kıtlık ve salgın hastalık yüzünden, çeşitli yerlere dağılmışlardı. Ancak, 1753'te bu cemaatler, dağıldıkları yerlerden kaldırılarak Esbkeşan'a bağlı Turgud'un (Kızılviran) Atlandı köyü derbendine derbentçi olarak kaydedilmişlerdir.

75 MAD 9508: s. 13'e göre 1752 ve 1762'de'de müdahale etmiştir. Ayrıca bkz. 06/07/1767 tarihli C.DH. 16477; 17-25/08/1824 tarihli KŞS 071: s.162/1.

76 02/01/1768 tarihli KŞS 059: s.091/2.

77 29/08/1773 tarihli AE.SMST.III. 21403.

78 Karademir, aynı eser, s. 338.

79 15/10/1767 tarihli KŞS 059: s.102/2.

80 02-11/05/1718 tarihli KŞS 048: s.275/2; 17-25/08/1824 tarihli KŞS 071: s.162/1.

81 MAD 5512: s.78-80; 31/03/1769 tarihli C.DH. 13956. Yönetim, Konya merkez kazadaki 91, Kadınhanı, Ilgın ve Arkıdhanı'ndaki 72, Larende'nin Gene? ve Konya'nın Bozok karyesindeki 26, Ankara merkez ve Beypazarı, Karabaş, Ayaş, Bacı, Haymana ve Günyüzü'ndeki 163 olmak üzere toplamda 352 nefer Atçekeni eski yerlerine yerleştirilmiştir.

82 06/11/1772 tarihli C.DH. 875. Muhtemelen 1740'lı yıllarda görülen kıtlıktan sonra, göç eden Atçekenlerin bir kısmı, Ankara müteselliminin hizmetine girmişlerdi.

83 12/01/1791 tarihli C.SM. 3030'deki kayda göre, Valide Sultanın uhdesinde bulunan Esbkeşan mukataasına bağlı Kureyş kazasından 162 nefer, daha önceden olduğu gibi yeniden Ankara taraflarına gitmişlerdir.

tir[84]. Yine bu kapsamda, iktisadi dengeleri gözeterek, hariç reaya ile askerilerin boş kalan topraklarda ziraat yapmasına izin vermiştir[85].

Özetle XVII. yüzyılın sonlarında Kutsal İttifak ile yapılan savaşın ardından, yeniden yapılanma sürecine girilmiş, bu da 1720-1740 arasında, bölgede kısmen bir rahatlama getirmiştir. Ancak 1740'lı yıllarda görülen kıtlık yüzünden, bölgedeki reaya dağılmıştır. Bu dağılmanın getirdiği; siyasi, sosyal ve ekonomik sarsıntı, Atçekenlerin üzerinde uzun yıllar etkisini sürdürmüştür. Yönetim, kadim bir refleksle, Esbkeşan ve çevresinde bozulan düzeni yeniden sağlamak adına, 1770-1790 yılları arasında, dağılan reayayı tekrar eski yurtlarına yerleştirmeye çalışmıştır. Bu çaba sayesinde, nispeten bir toparlanma görülmüştür. Ancak bu kez de XVIII. yüzyılın sonlarında da Rusya, İran ve Avusturya ile yapılan savaşlar, zorla eski vatanlarına yerleştirilen reayanın bir kısmının tekrar kaçmasına neden olmuştur. Böylece 1770'li yıllarda başlayan bu iskân faaliyetlerinden de pek sonuç alınamamıştır[86]. Bütün bu gelişmeler, Atçekenlerin üzerindeki mali baskıyı artırmış, bu da doğrudan hazineye yansıdığı için, 1788'de de Esma Sultan'ın vefatından sonra malikâne sisteminden tamamen çıkartılmıştır. Bundan sonraki süreçte devlet, idari mali ünitenin dağılmadan kalabilmesi için, 1789-1818 arasında Valide Sultanlara has tahsis etmiştir. Valide Sultanın vefatının ardından da mukataanın yönetimi, Darphane'ye geçmiştir. Darphane, 1818-1839 arası Esbkeşan mukataasını, merkezden atanmış görevliler ile vali ve mütesellim gibi idarecilere, genelde birer yıllığına iltizama vermiştir[87].

SONUÇ

Sonuç olarak Atçekenlerin yerleşim ve nüfus özelliklerinde zamanla değişiklik olmuştur. Zira daha önce Esbkeşan ve çevresinde; dağınık, sayıca çok, nüfusça az köy yerleşme modeli görülüyordu. Bu hadiselerin ardından, Bağlıca'da olduğu gibi, daha toplu, sayı bakımından az, nüfusça kalabalık köy yerleşme tipine geçilmiştir. Devlet, bir yandan meydana gelen zararları en aza indirmek, diğer yandan da Atçekenler gibi büyük bir idari ve iktisadi ünitenin bütünlüğünü korumak için, bu modeli desteklemiştir. Atçekenlerin toprak sınırları hemen hemen korunmakla birlikte Bozulus Türkmenlerinin de katılımıyla kısmen artmıştır. Dışarıda perakende olarak yaşayan Atçekenlerin, yerleşim yeri ve nüfusu 1692-1830 arasında giderek azalmış, sonunda da tamamen ortadan kalkmıştır. Bu husus da Atçekenler gibi aşiret reayasının, her nerede olursa olsun, idari mali anlamda sıkı takibini gerektiren anlayıştan vaz geçildiğini göstermektedir. Öyle anlaşılıyor ki, kırsal nüfus azalırken veya yerinde sayarken muhtemelen kentinki artmış olmalıdır. Zira bu süreç bilhassa yakın çevredeki kentlerin özellikle de Konya'nın nüfusunun arttığına işaret sayılabilir.

84 Atçekenlerin Kureyşözü kazasında boşalttığı topraklar 04/09/1820 tarihli C.DRB. 249'deki kayda göre, Esbkeşan voyvodası tarafından Cihanbeyli Kürdü aşiretine, yıllık 3500 kuruş kışlak vergisi karşılığında tahsis edilmiştir.

85 16/09/1692 tarihli EV.HMH 703: vr. 6b, 18b, 19a.

86 12/01/1791 tarihli C.SM. 3030'deki kayda göre, Valide Sultanın uhdesinde bulunan Esbkeşan mukataasına bağlı Kureyş kazasından 162 nefer, daha önceden olduğu gibi yeniden Ankara taraflarına gitmişlerdir.

87 1821 tarihli C.ML. 21092; 1822 tarihli MAD.d. 10270: s. 108; 1823 tarihli MAD.d. 10270: s. 108; 1829 tarihli MAD.d. 10271: s. 89; 1824 tarihli KŞS 071: s.162/1; 1830 tarihli C.SM. 6998; 1830 tarihli C.ML.19577; 1831 tarihli C.NF. 904; 1833 tarihli HAT 25097; 1834 tarihli D.BŞM.d. 42205; 1835 tarihli KŞS 086: s.001/1; 1838 tarihli HAT 1618/14.

KAYNAKLAR

1. ARŞİV KAYNAKLARI

1.1. TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI

1.1.1. Ali Emiri Tasnifi (AE.)

Ali Emiri Sultan Mustafa II (AE.SMST.II.): 3872.

Ali Emiri Sultan Mustafa III (AE.SMST.III.): 13127, 21403.

1.1.2. Bab-ı Asafi (A.{)

Bab-ı Asafi Divan (Beylikçi) Kalemi Defterleri (A.DVN.): 821.

Bab-ı Asafi Karaman Ahkam Defterleri (A.DVNS.AHK.KR.d.): 12.

1.1.3. Bab-ı Defteri (D.)

Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi Defterleri (D.BŞM.d.): 42205.

1.1.4. Cevdet Tasnifi (C.)

Cevdet Askeriye (C.AS.): 25529, 39852.

Cevdet Dahiliye (C.DH.): 875, 13956, 16477.

Cevdet Darphane (C.DRB.): 249.

Cevdet Maliye (C.ML.): 1874, 4379, 18214, 19577, 21092, 27175, 27718, 29521, 30003.

Cevdet Nafia (C.NF.): 904.

Cevdet Saray (C.SM.): 3030, 6667, 6998.

Cevdet Timar (C.TZ.): 8038.

1.1.5. Evkaf (EV.)

Evkaf Harameyn Muhasebesi Defterleri (EV. HMH.d.): 703.

1.1.6. Hatt-ı Hümayun (HAT)

Hatt-ı Hümayun (HAT): 1618/14, 25097.

1.1.7. Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.)

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d.): 5512, 9508, 10184, 10214, 10270, 10271, 17913, 19098.

1.1.8. Nüfus Defterleri (NFS.)

Nüfus Defterleri (NFS.d.): 3390.

1.2. ŞER'İYE SİCİLLERİ

Konya Şeriye Sicili Defterleri (KŞS): 2, 30, 48, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 63, 65, 68, 69, 71, 74, 86, 100, 101.

1.3. YAYINLANMIŞ ARŞİV KAYNAKLARI VE ŞER'İYE SİCİLLERİ

SAK, İzzet, *37 Numaralı Konya Şer'iye Sicili (1102-1103/1691-1692) (Transkripsiyon ve Dizin)*, Konya Ticaret Odası Yayınları, Konya 2010.

SOLAK, İbrahim – SAK, İzzet, *38 Numaralı Konya Şer'iye Sicili (1103-1104/1692-1693) (Transkripsiyon ve Dizin)*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 2014.

SOLAK, İbrahim – SAK, İzzet, *53 Numaralı Konya Şer'iye Sicili (1148-1149/1736-1737) (Transkripsiyon ve Dizin)*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 2014.

2. KİTAPLAR, TEZLER, ANSİKLOPEDİ MADDELERİ, MAKALELER ve BİLDİRİLER

AKÖZ, Alaattin, "Turgutoğulları", *Konya Ansiklopedisi*, VIII, Konya 2015, s. 350-353.

AKÖZ, Alaaddin-Bayram Ürekli, "Karamanoğullarından Osmanlıya Konya", İpek Yolu Konya *Kitabı IX. Özel Sayı*, Konya 2006, s. 77-115.

BARKEY, Karen, *Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Merkezileşme*, çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.

BAŞAR, Fahameddin, *Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı 1717-1730*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

BAY, Abdullah, "XVIII. Yüzyıl ve XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Taşrasında Siyaset Pratiği: Taşrada İktidar Mücadelesi, Hizipleşme ve Merkez", *Tarih Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.12, (Ankara 2014), s. 1-40.

BAYKARA, Tuncer, "Konya", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXVI., Ankara 2002, s. 182-187.

BELDICEANU STEINHERR, İréne, "Atçeken", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, IV, İstanbul 1991, s. 48-49.

CEZAR, Mustafa, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, İstanbul 1965.

ÇETİN, Cemal, *Ulak Yol Durak Anadolu Yollarında Padişah Postaları (Menzilhâneler) (1690-1750)*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2013.

ÇETİN, Cemal, "İşlevleri ve Özellikleri Bakımından Konya Menzilleri (XVII.-XVIII. Yüzyıllar)", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.21, Konya 2007, s. 295-344.

ERDOĞRU, M. Akif , "Osmanlı Kıbrısında Tuz Üretimi ve Sorunları (1580-1640)", *Tuz Kitabı*, (Edi. Emine Gürsoy Naskali ve Mesut Şen, Kitabevi, İstanbul 2004, s. 223-240.

FAROQHI, Suraiya, "Krizler ve Değişim 1590-1699", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914*, edi. Halil İnalcık-Donald Quataert, II, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 543-757.

GENÇ, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007.

GENÇ, Mehmet, "Mâlikâne" , *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXVII, Ankara 2003, s. 516-517.

GENÇ, Mehmet, "Mukātaa", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXI, Ankara 2006, s. 129-132.

GÜNDÜZ, Tufan, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri "Bozulus Türkmenleri 1540-1640"*,

Bilge Yayınları, Ankara 1997.

GÜNDÜZ, Tufan, "Konar Göçer", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXVI, Ankara 2002, s. 161-163.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

İNALCIK, Halil, "Eyâlet", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XI, İstanbul 1995, s. 548-550.

İNCE, Yunus, *Karaman Eyaletinde Güherçile Üretimi ve Nizamı (18. ve 19. yüzyıllar)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2005.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Ehl-i Örf", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, X, İstanbul 1995, s. 519-520.

KARADEMİR, Zafer, İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı Osmanlı Toplumunda Kıtlıklar *(1560-1660)*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

KARADENİZ, Hasan Basri, *Atçeken Oymakları (1500-1642)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 1995.

KASABA, Reşat, *Bir Konargöçer İmparatorluk Osmanlı'da Göçebeler, Göçmenler ve Sığınmacılar*, çev. Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012.

KENANOĞLU, M. Macit, "Mîrî Arazi", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXX, İstanbul 2005, s. 157-160.

KHOURY, Dina Rizk,“Osmanlı İmparatorluğu’nda Merkez ile Taşradaki Güç Sahipleri Arasındaki İlişkiler: Bir Tarihyazımı Çözümlemesi”, *Türkiye Tarihi 1603-1839: Geç Osmanlı* İmparatorluğu, edi. Suraiya Faroqhi, çev. Fethi Aytuna, III, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 171-191.

KILIÇ, Orhan, *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devletinde Salgın Hastalıklar*, Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2004.

KOÇ, Yunus, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Nüfus Yapısı: 1300-1900”, *Osmanlı*, IV, edi. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 535-550.

KONYALI, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Şereflikoçhisar Tarihi*, Fatih Matbaası, İstanbul 1971.

KUNT, İ. Metin, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı: Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1978.

LINDNER, Rudi Paul, *Ortaçağ Anadolu’sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, çev. Müfit Güray, İmge Kitabevi, Ankara 2000.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilâtı*, İÜEF Yayınları, İstanbul 1967.

ORAL, M. Zeki, “Turgut Oğulları, Eserleri-Vakfiyeleri”, *Vakıflar Dergisi*, S.3, Ankara 1956, s. 31-65.

ORAL, M. Zeki, *Turgutoğulları ve Konya’daki Eserleri*, haz. Eşref Temel ve diğerleri, Çizgi Kitabevi, Konya 2016.

ORTAYLI, İlber, “Osmanlı Kadı’sının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine”, *Amme İdaresi Dergisi*, IX/1, (Ankara 1976), s. 95-107.

PAMUK, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

SAHİLLİOĞLU, Halil, “Avârız”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, IV, İstanbul 1991, s. 108-109.

SALZMANN, Ariel, *Modern Devleti Yeniden Düşünmek Osmanlı Ancien Régime’i*, çev. Ayşe Özdemir, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

SERTOĞLU, Midhat, *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992.

SÜMER (DEMİRTAŞ), Faruk, “Osmanlılar Devrinde Anadolu’da Kayılar”, *Belleten*, XII, S.47, (Ankara 1948), s. 575-615.

SÜMER, Faruk, “Çukur-ova Tarihine Dâir Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, I, S. l,, (Ankara 1963), s. 1-98.

SÜMER, Faruk, “Karamanoğulları”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXIV. İstanbul 2001, s.454-460.

ŞAFAKCI, Hamit, *Bozkırda Madencilik 1776-1839*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2013.

TABAKOĞLU, Ahmet, “İmdâdiyye”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXII, İstanbul 2000, s. 221-222.

TABAKOĞLU, Ahmet, “Öşür”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXIV, Ankara 2007, s. 100-103.

TEMEL, Eşref, *Konya’da Ayanlık (1639-1839)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2017.

UZUN, Ahmet, İstanbul›un İaşesinde Devletin Rolü 1783-1857, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984.

ÜREKLİ, Bayram – YÖRÜK, Doğan, " Kıvâmî'ye Göre Fâtih'in I. ve II. Karaman Seferi", *Yeni İpek Yolu Konya Kitabı*, edi. Yusuf Küçükdağ, V, Konya 2002, s. 207-218.

YÖRÜK, Doğan, *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı*, Tablet Kitabevi, Konya 2005.

YÖRÜK, Doğan, *XVI. Yüzyılda Ereğli Kazası*, Ereğli Belediyesi Yayınları, Konya 2009.

YÖRÜK, Doğan, "Karaman Eyâletinde Osmanlı Tımar Düzeninin Tesisi (1483)", *Ankara* Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi, XXV/40, (Ankara 2006), s.177-202.

YÖRÜK, Doğan, "Karaman Eyaletinde Timara Çevrilen Vakıf ve Mülkler (1476-1483)", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.6, (Ankara 2007), s.61-74.

YÖRÜK, Doğan, "XVIII. Yüzyılda Konya Çevresinde Güvenlik Meselesi ve Derbentlerle İlgili Düzenlemeler", *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, edi. Hasan Bahar ve diğerleri, Konya 2013, 249-266.

YÖRÜK, Doğan – TEMEL, Eşref, "18. Yüzyılda Konya Mukataaları", *Konya Ticaret Odası Yeni İpekyolu Dergisi Özel Sayısı Konya Kitabı XVI Konya Ticaret Tarihi*, I, Konya 2018, s. 333-354.

WHITE, Sam, *Osmanlı'da İsyan İklimi Erken Modern Dönemde Celâli İsyanları*, çev. Nurettin Elhüseyni, Alfa Basım, İstanbul 2013.